

İSLÂM DİNİ

İtikat, İbâdet ve Ahlâk

Yazan
A. HAMDİ AKSEKİ

Fiatı: 7,5 Lirâdır

İSLÂM DİNİ

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI No. 31/16

İSLÂM DÎNİ

İtikat, İbâdet ve Ahlâk

Y a z a n
A. HAMDİ AKSEKİ

Yirminci Baskı

GÜZEL SANATLAR MATBAASI A. Ş.
ANKARA

A. Hidir Yıldız
A. Y. S. Enstitüsü
1-0 891

Bu eser, Diyanet İşleri Başkanlığınca

1950 yılında	10.000
1953 "	10.000
1954 "	10.000
1955 "	10.000
1957 "	10.000
1958 "	10.000
1959 "	20.000
1960 "	25.000
1962 "	10.000
1963 "	20.000
1964 "	20.000
1965 "	20.000
1966 "	20.000
1967 "	20.000
1967 "	20.000
1968 "	20.000
1969 "	20.000 nüsha olmak üzere, onyedide defada

275.000 adet bastırılmıştır.

EVKAF UMUM MÜDÜRLÜĞÜNE (1)

Heyet-i Müşâveremiz Âzâsından Aksekili Ahmed Hamdi Efendi tarafından "İslâm dini — İslâm İtikad ve İbâdeti" nâmiyle yazılmış olan eser, bu hususta bilinmesi lâzımgelen mesâili câmi' ve İmam ve Hatibler için fevkalâde lüzumlu olduğu bittetik anlaşılmış olmakla eğer mümkün ise makamınızca tabedilerek İmam ve Hatiblere tadvzii münâsip olacağı beyan olunur efendim.

19/7/1933

Diyanet İşleri Reisi
R İ F A T

(1) Evkaf Umum Müdürlüğünün gösterdiği lüzum ve isteği üzerine tarafımdan yazılan ve Riyâset Yüksek Makamınca da ayrıca tetkik edilmiş olan işbu kitabın, ehemmiyetini ve tab'ı lüzumunu bildiren kıymetli tezkerenin bir sûretini teberrüken ilk sayfaya koymayı münâsip gördüm.

A. HAMDİ AKSEKİ

Ö N S Ö Z

İmam ve Hatiblerin her şeyden önce itikad ve ibâdet mes'elelerini iyi bilmeleri gerektir. Bunları bilmiyenlerin imamlık yapmaları câiz değildir. Bununla beraber köylüye ve halka dince çok lüzumlu olan şeyleri öğretecek olan da bunlar demektir. Halbuki, onların bu şeyleri topluca ve kolayca öğrenebilmeleri için bir kitap yoktur. Gerçi, bu hususta Arapça yazılmış pek çok kitaplar vardır. Fakat her imam ve hatibin onları elde etmesi ve bütün bu mes'eleleri onlardan anlayıp öğrenmesi haylıca zor ve hattâ bugünkü imamların çoğu ve yarınkilerin hemen hepsi için mümkün değildir. İşte bu ihtiyacı çoktanberi düşünür ve bu gibi imam ve hatiblere sağlam bir kılavuz olmak üzere bir kitap yazmak isterdim. Aynı ihtiyacı duymuş ve anlamış olan Evkaf Umum Müdürü bir gün bu mes'eleyi bana açarak, böyle bir kitap yazmamı ricâ ve "Mümkün olursa bunun kendileri tarafından bastırılarak imam ve hatiblere meccânen dağıtılacağını" da ilâve etti. Müdür-i Umûminin mütâlâasını uygun bulduğum için bu kitabı yazıp kendilerine verdim. Diyanet İşleri Reisliğince icâbeden tetkikat yapıldı ve basılmasına karar verildi.

Kitap dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde dinler ve mezhepler hakkında umûmî bilgiler verilmiş, ikinci ve üçüncü bölümlerde bilinmesi gereken itikad ve ibâdet mes'eleleri yazılmıştır. Dördüncü bölümde de kısaca İslâm ahlâkından bahsedilmiştir.

İkinci bölüm için başlıca şu kitaplar esas tutulmuştur: İ m â m - ı A ' z a m 'ın *EL-Fıkhü'l-Ekber* adındaki kitabı ile *Vasiyetnâme'si*; N e s e f i 'nin, T a h â v i 'nin ve S e n û s i 'nin akaaid kitapları; *Emâli*, *Nûniye*, *Cevhere*, *Bâcûri*, *Şeybâniye*, *Hartde*, *Vesiletü'l-Âbid*, B i r g i v i 'nin *Ravzatü'l-Cennât* nâmındaki müteber metinleriyle M â t ü r i d i 'nin ve A l i y - y ü ' l - K a a r i 'nin *Fıkh-ı Ekber şerhleri*, İ b n - i K a y y i m 'in *Şifâü'l-Alil'i*.

Esas tuttuğumuz metinler yalnız mes'eleleri yazarak onların delillerinden uzun uzadıya bahsetmediklerinden biz de öyle yaptık. Esâsen böyle olması bellek ve akılda tutmak için daha kolaydır. İbâdet kısmı için de başlıca *Nûrü'l-İzâh*, *Tenvirü'l-Ebsâr*, *Kenz* metinleri ile *Nûrü'l-İzâh Şerhi* ve T a h - t â v i ' esas tutulmuştur. Mısır'da imam ve hatiblere tevzî edilmek ve okutmak üzere Evkaf Nezâreti tarafından son zamanlarda mütehassıslara yazdırılan ve şimdiye kadar iki cildi çıkmış olan *Dört Mezhebe Göre Fıkh* adındaki mühim kitaptan da istifade ettim.

Şunu da söylemeliyim ki: İmam ve hatibler için düşünülmüş olan bu kitaptan Türkçe bilen her müslüman istifade edebilecektir. Okuma bilen her insan, itikad, ibâdet ve ahlâk mes'elelerini bu kitaptan kolayca ve kimseye muhtaç olmadan öğrenebilecektir.

Kitap kısa bir metin olmakla beraber, bu hususta bilinmesi lâzım olan mes'eleler tamâmen mevcuttur. Bunların izahlarını, inceliklerini, felsefelerini, hikmet-i şer'iyyelerini, istinât ettikleri şer'i ve akli delilleri, mezheb ve müctehidler arasındaki ihtilâfları ve bunlardan elde edebileceğimiz faydaları, bu kitaba şerh olmak üzere hazırlamakta olduğum büyük kitaba bıraktım. Allâhu Teâlâ'nın izni ve yardımı ile yakında onu da bastıracağımı umarım (1). Tevfik ve hidâyet yalnız Allah'dandır.

Ahmet Hamdi AKSEKI

İKİNCİ TAB'IN ÖNSÖZÜ

15 sene evvel basılmış olan bu kitabın, birkaç ay içinde mevcûdu tükenmiş ve o gündenberi her taraftan sorulmakta, istenilmekte olmasına rağmen bugüne kadar bastırılmamıştır.

Birinci tab'ın önsözünde de belirtildiği veçhile bilhassa İmamlar ve Hatibler için hazırlanmış olan bu kitap; aynı zamanda her Müslümanın da okuyup istifade edeceği mühim bir kitaptır.

İslâm Dini'nin itikad, ibâdet ve ahlâk bahislerini ve ayrıca dinler ve mezhepler hakkında da bir hülâsayı ihtivâ eden bu eser, İmam ve Hatib Kurslarında okunacak din dersleri müfredat programına da uygun görüldüğünden, Bakanlıkça, İmam ve Hatib Kurslarına da tavsiye edilmiştir.

Eserin bu (ikinci) tab'ı bazı düzeltmeler ve ilâvelerle daha zenginleştirilmiştir. Hazırlanmakta olduğunu ve basılacağını o zaman vâdettiğimiz büyük kitabın birinci kısmı, 1942 de yayınlanmış, diğer kısımları da hazırlanmıştır. İnşâ-Allah onun da bu sene yayınlanacağını ümit ederim.

Ahmet Hamdi AKSEKI

Diyanet İşleri Başkanı

(1) Bunun büyük bir cildi (İslâm) adıyla yayınlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

BİRİNCİ BÖLÜM

DİNLER VE MEZHEBLER HAKKINDA UMUMİ MÂLUMAT

1 — DİNİN MÂHIYETİ :

Din, Allahu Teâlâ tarafından vaz' olunmuş bir kanundur. İnsanlara saâdet yollarını gösterir, onların saâdete erişmelerine delâlet eder, yaradılışlarındaki gaye ve hedefi, Allâh'a ne sûretle ibâdet yapılacağını bildirir. İnsanları (kendi arzularıyla dini kabul eden akıl sâhiblerini) hayrolan işlere sevkeder.

Bu ilâhî kanunu peygamberler vahiy sûretiyle Cenâb-ı Hak'dan telâkki ederek insanlara tebliğ etmişler ve söylemişlerdir. Binâenaleyh din, peygamberlerin vahy-i İlâhiye müstenit tebliğatı olup onun hakikî vâzı, Allahu Teâlâ'dır. Peygamberler dahî din ve şeriat vaz'edemezler. Onların vazifeleri, sâdece ahkâm-ı dîniyyeyi tebliğ etmektir. Onlara din ve şeriat vâzı denilmesi hakikat değil, mecazdır (1).

2 — DİN-İ TABİİ NÂMIYLA ORTAYA ATILAN ESASLARIN KIYMETİ :

Son asırlarda bâzı filozoflar (2) tarafından (*Din-i tabii*) nâmiyle bir takım esaslar ve umdeler ortaya konulmuş ise de onlar hiçbir zaman hakikî dînin ulvî mâhiyetini hâiz olamazlar. Onlar nihâyet birer felsefî meslekten başka bir şey değildir. Esâsen insanlar tarafından uydurulacak bir din, veyâhut vücûda getirilecek felsefe sistemi, hiçbir zaman beşeriyetin hidâyet ve saâdetini te'min

(1) Bu bahse dâir uzun ve felsefî bilgiye sahib olmak arzu edenler vaktiyle yazmış olduğumuz (*Dini Dersler*) üçüncü kitabın birinci ve ikinci derslerine bakınlar.

(2) Fransız Filozoflarından J a n J a k R u s o (1712-1778), R ö n a n (1823-1892), J ü l S i m o n (1814-1896) ve bunların emsâli birçok filozoflar, Hıristiyanlığın almış olduğu hurâfî şeklin mütefekkir dimağları tatmîn edemeyeceğini görerek, vicdanların din ihtiyâcını, cemiyetin âhenk ve intizâmını te'min için *Din-i tabii* nâmiyle birtakım esaslar vaz'etmişler ve beşeriyetin saâdetini te'min için böyle bir dinin jüzûmuna kaail olmuşlardır.

ne kâfi değildir. Çünkü vahiy ve ilhâma istinâd etmeyen, kökleri o ulvî kaynağa dayanmayan, oradan fıskırmıyan bu gibi şeyler, insanların ruhlarının derinlerine nüfûz edemez, kalblere asla hâkim olamaz. Muhtelif milletler içinde yetişen en büyük mütefekkirlerin asırlardanberi İllâhî dinlere sarılmaları ve onları kabûl etmeleri, bu dinlerin esas i'tibâriyle İllâhî vahye müstenid olmasının en açık delillerindendir.

Binâenaleyh, ahlâkın en sağlam istinatgâhı dindir. Din olmadıkça fertlerde yüksek ahlâk ve faziletten eser görülemez. Böyle fertlerden teşekkül etmiş olan bir cemiyetin intizam ve âhengi de olamaz. Dinin yerini hiçbir şey de tutamaz (1).

3 — BEŞERİYET İÇİN DİNİN LÜZÜMÜ (2) :

Din, cemiyetin nâzımı olmak i'tibâriyle beşeriyete lâzım bir müessesedir.

Bu müessese, ne kadar yüksek temellere, ne kadar derin hikmetlere dayanırsa lüzümü da o nisbette artar. Alman filozofu S c h o p e n h a u r (Şopenhavr 1788 - 1860)'ın pek güzel tasvir ettiği üzere, hayat, hırs ve arzudan ibârettir. İnsan da gariziyât i'tibâriyle hırs ve arzunun esiridir. Böyle olan insanlar arasında içtimâî hayâtın teşekkülü mütekaabil emniyet ve meveddetin teessüs edebilmesi için ferdin ferdi arzularına, nefsanî ihtiraslarına hâkim olması lâzımdır. Böyle olmadıkça içtimâî bir hayat yaşayamaz, medenî olamaz. Gariziyât i'tibâriyle ihtirasâtına bir had olmıyan insanlar bu ihtiraslarını mu'tedil bir şeyle sokacak bir zâbitaya muhtaçtırlar ki, bu da dindir. Dinî zâbita olmasaydı insanlar arasında ahlâkî ve hukukî zâbitaların teessüs etmesi imkânsız olurdu.

Din, ferdlere mukaddes duygu ve i'tiyatlarla birleştirerek hem millî vicdânı vücûde getiren bir âmil, hem de cemiyetlerin yükselmesi ve tekâmülü için elzem bir müessesedir. Çünkü din-i hak, ahlâkî fazilettir, mahz-ı adâletdir.

Filhakîka, bugünkü felsefeye göre ahlâk, hürriyetimizi güzel kullanmak ilmidir. Bu telâkkiye nazaran da ahlâk ilmi, vazife ilminden ibâret oluyor. Vazife ise hayrın işlenmesi demektir ki, bunun husûlüne fazilet ıtlak ederiz. Görülüyor ki: fazileti telkin ve te'yid i'tibâriyle ahlâk ile din birdir. Din, insanların birtakım vazifelerle mükellef tutmak i'tibâriyle beşerî hürriyetin hüsn-i istimâli usullerini tâyin ettiği gibi, iyiyi emir, kötüyü yasak etmesi sûretiyle de fazileti telkin etmektedir. Ahlâkın herhangi biri cemiyet için lüzumunda şüphe olmadığından gayesi fazilet-i ahlâkiyyeyi takrir, hürriyetin hüsn-i istimâ-

(1) Dinî Dersler üçüncü kitap, ikinci, üçüncü, dördüncü, altıncı, yedinci ve sekizinci derslerde Din-i tabii diye ortaya atılan esaslar teşrih edilerek dinin fertler ve cemiyetler için nasıl bir ihtiyaç olduğu uzun uzadıya münâkaşa olunmuştur, oraya bakınız.

(2) Bu bahis, Sayın Üstad Profesör Ş e m s e d d i n G ü n a l t a y 'ın Tarih-i Edyân nâmındaki mühim kitabından alınmıştır.

lini te'minden ibâret olan dinin lüzümü bu suretle de tahakkuk etmiş oluyor demektir.

Din, beşeriyet üzerinde çok kuvvetli, nâfiz bir hâkimdir. Çünkü, menşei kudsîdir. Bu i'tibarla cemiyetin âhengini muhâfaza için, din zarûrî bir âmidir. Zâbita-i diniye, insandan hiçbir vakit ayrılmıyan, nerede ve ne zamanda olursa, onu dâimâ taht-ı nezârette bulunduran bir hâkimdir. Bu hâkim, vicdanlarda en müessir bir âmil olduğundan insanı gizli ve âşikâr her türlü fenâlıklardan alıkoyacağı gibi, her nevi iyiliklere de sevkeder.

Din sayesinde ilm-i İllâhînin gizli ve âşikâr her şeye taallük eylediğini bilen insanda kuvvetli bir irâde hâsıl olur. Böyle kuvvetli bir irade ve seciye sâhibi olan dindar fertlerden müteşekkil cemiyetlerde müstemir bir nizam ve âhenk bulunur.

Felsefe-i ilmiye ulemâsından A l e k s i B e r t r a n "Mütekid kimselerde mevcut olan iman, ahlâk için pek kıymetli bir istinatgâhtır ve bu noktada, aslâ cây-i iştibah değildir. Ahlâk-ı dininin aynı zamanda bir ahlâk-ı felsefî olduğunda da şüphe yoktur." ifadesiyle bu hakikatı i'tirâf etmektedir.

Beşeriyet için dinî ahlâkın ehemmiyet ve lüzümü pek büyüktür. Bir millet için ahlâkın sukutu kadar müthiş bir felâket yoktur. İngiliz hükemâsından meşhur H e r b e r t S p e n s e r 'in "Evâmîr-i ahlâkiyye, mukaddes oldukları beyân olunan menşelerinde hâiz olmaları lâzımgelen hüküm ve kuvveti bugün kaybediyorlar. Ahlâk-ı dininin bu sûretle inhitât ve zevâle yüz tutması kadar müthiş pek az felâket vardır." yolundaki telehhüfü ne kadar haklıdır!.. Hulâsa : Din, her türlü ahlâkî faziletin, hem menşei, hem de kuvve-i müeyyidesidir. Kavânin-i ahlâkiyenin te'min-i cereyânı, âheng-i cemiyetin muhâfazası için kuvve-i müeyyide, ancak kudsî bir esâsa müstenid olan dindir.

Dinsizliğin içtimâî neticelerini nazar-ı i'tibâra almak da insanı dinin lüzümü içtimâisini i'tirâfa mecbûr eder. Dinsizlik evvelâ ahlâk, sonra hukuk fikirlerinin ziyânı intâc etmektedir. Çünkü, din olmadığı takdirde ahlâk için bir kuvve-i müeyyide kalmadığından dinsizlik her türlü kötülüğün intişar ve teves-süüne ve neticede ahlâk fikrinin ziyâr ile cemiyetin inhilâl ve inkırâzına sebep olur. Dinsizlik aynı zamanda hukuk fikrini de yıkar.

Dinsizlik cemiyetlerin de yıkılmasını mücib olur. Çünkü cemiyet efrâdı arasında ahlâkî tesânüt, ancak cemiyeti teşkil eden fertlerin i'tikad ve duygularının müşterek olmasıyla hâsıl olur. Din, ortadan kalkınca tabiatıyla bu tesânüt de zevâl bulur.

Dinin, cemiyet hayâtının zarûriyâtından bulunduğu ve insanların dinsiz olarak bir cemiyet hâlinde yaşayamadıkları Fransız İnkılabı hengâmında görülen ahvâl ve tezâhürât ile kat'iyyen tahakkuk etmiştir. Hıristiyanlığa giydirilen hurâfî şekil, a'sâr-ı ahirede mütefennin dimağları tatmin edememiye başlayınca vicdanların din ihtiyâcını, cemiyetlerin âhenk ve intizamını te'min için bazı mütefekkirler tarafından Din-i tabii nâmiyle bir din vaz'ına kalkışılmış olma-

rı, beşerî cemiyetlerin dinsiz kalamamasından ve dinin, hayât-ı içtimâinin zarûriyatından olmasından neş'et etmiştir. Filhakıka din fikri zâil olduğu gün, beşerî cemiyetler tefessüh ederek amansız ve âkıbeti meçhûl bir anarşiye sürükleneceğinde şüphe yoktur. Din, gerek efrâdın, gerek âilenin ve gerek cemiyetin saâdeti noktasından beşeriyet için en mübrem ve en lüzumlu bir müesses-i içtimâiyedir (1).

4 — VICDAN, DİNİN YERİNİ TUTABİLİR Mİ?

Bâzı filozoflar vicdânın din makamına kaaim olabileceğini söylemişlerse de bu, doğru değildir. Evet, insanlarda fitrî bir istidat vardır. İyiyi kötüden, hayrı şerden ayırdetmek isti'dâdı insanda fitridir. Fakat *vicdan* dediğimiz bu isti'dât, tâlim ve terbiye ile tekemmül edeceği gibi, kötü i'tiyatlarla, fenâ muhitlerin kötü telkinleriyle körleşeceği ve hattâ büsbütün yok olabileceği de şüphe götürmez bir hakikattir. Bu fitrî isti'dâdın herkeste aynı derecede tecelli etmemesi buna en büyük delil değil midir?.. Ufak bir şefkatsizlikten, ufak bir suçtan müteessir olan insanlarla, ebeveynini boğazlayan ve hattâ evlâtlarını diri diri mezara gömmüş olan insanların hâline ne diyeceğiz? Evet, dünyâda öyle câniler görülüyor ki, kendilerinde hâsıl olan kötü i'tiyatlar neticesinde, vicdan denilen his büsbütün sönüp gitmiştir. *J a n J a k R u s o*'nun şu sözleri ne kadar mühimdir: "*Vicdan, bir sâik-ı İllâhî ve lâyuhtür. Fakat bu rehberin mevcut olması kâfi değildir, bunu tanıyabilmek ve takib eylemek lâzımdır. Bu rehber her kalbe karşı ifâde-i hâl ettiği halde onu işitenler neden bu kadar az bulunuyorlar? Çünkü bize o, lisân-ı tabiatle söylüyor. Halbuki, bu lisânı bize her şey unutturuyor.*"

İyi vicdâna sâhib olabilmek için iyi bir din terbiyesi almış, ahlâkan çok yükselmiş, terbiyeli muhitlerde yaşamış olmak lâzımdır. Binâenaleyh, yalnız başına vicdân, insana, ne gaye-i hilkatını bildirir, ne gideceği yolu gösterebilir, ne de hayır ve şerri ayırdedebilir. Aynı zamanda hak ve vazifenin, hayır ve faziletin kâfi derecede ne mi'yârı, ne de kuvve-i te'yîdesi olamaz. Vicdan, dalâlete düşmemek ve yolunu şaşırılmamak için kendisine yol gösterecek bir rehber muhtaçtır ki, o da *Vahy-i İllâhî*'dir; Din'dir.

Hakikî bir din terbiyesi almış, bu terbiyeden az çok istifâde etmiş insanların vicdanlarıdır ki, kendilerini tamâmen fenâlıktan alıkoyarak fazilet yoluna sevkedebilir (2).

5 — DİN BEŞERİYETLE DOĞMUŞ VE ONUNLA DEVÂM EDECEKTİR :

Tarih ve ahvâl-i beşerin tekkikatı açık bir sûrette gösteriyor ki, din fikri, insanla berâber doğmuştur. Çünkü, tarihten asırların hiçbirisinde bundan haberi

(1) *Tarih-i Edyân* : M. Ş e m s e d d i n , sahife: 39 - 51.

(2) *Dini Dersler*, üçüncü kitabın beşinci dersinde vicdan nazariyesi hakkında çok mühim tafsilât ve münâkaşa vardır.

olmayan bir millete tesâdüf edilemiyor. Nerede insan varsa orada bir nevi imân ve ibâdet mevcûd olduğu bittetikik anlaşılmıştır.

Hattâ tarihten evvelki zamanlarda yaşamış olanlarda bile din fikrinin, dinî hislerin varlığı inkâr olunamaz bir hakikat olmuştur. Bundan da anlaşılıyor ki, din, beşeriyetin levâzımındandır. Beşeriyet yaşadıkça din de ebediyen yaşayacak, fikrin, idrâkin, düşünce ve anlayışların yükselmesiyle din fikri daha ziyâde ve daha esaslı bir şekilde kuvvet bulacaktır. İngilizlerin ve hattâ dünyânın en büyük filozoflarından *H e r b e r t S p e n s e r* (*H. S p e n s e r* 1820 - 1903) gibi kavânin-i tabiiyyeyi tetkik ve ihâta etmiş olan filozofların: "İlmin terakkisi daha bedîhi bir sûrette isbât ediyor ki, hakikatını anlamadığımız ve anlıyamıyacağımız bir Vücûd-ı Mutlak vardır. Evvelini ve sonunu tasavvur edemediğimiz bu ebedî kudret, her yerde tecelli ediyor ve her şey ondan zuhûra geliyor." demeleri de bunu te'yîd eder.

Filozof *S a b a t i e r* diyor ki: "Diyânet gayet kuvvetli bir ağaç gibi insâniyetin geçirdiği inkılâpların hepsinde hayâtını muhâfaza etmiş ve edecek. Filhakıka, bu ağacın meydanda olan saçakları binlerce defa kesilmiştir; lakin esas kök dâimâ dallar yetiştirmekten aslâ hâlî kalmıyor. Zaman geçmekle onun menbaı kurumak şöyle dursun bilâkis felsefî fikirler ve hayâtın acı tecrübeleri gibi iki müessirin te'siri altında o menbain gittikçe derinleştiğini, genişlediğini görmekteyiz. Binâenaleyh, hayât-ı insâniyye diyânetle başlamış olduğu gibi, diyânetle kuvvet bulacak; diyânetle nihâyetlenecektir..."

Büyük filozofların bu yoldaki şehâdetleri de isbât eder ki; din fikri, beşeriyetin zarûri ihtiyaçlarındandır. Beşeriyet yaşadıkça din de daha sağlam bir sûrette devâm edecektir.

6 — DİNİN MENŞEİ NEDİR? AKLIN VAZİFESİ :

Beşeriyetle berâber doğmuş olan din, insanların sonradan icâd eyledikleri bir şey değildir. Din hissi, esâsen beşerin fitratında mevcut bir hakikattir. İrâdesi bütün mevcûdât üzerinde hâkim bir Allah'ın varlığını, hayır ile şerrin, fazilet ile reziletin ayrı ayrı şeyler olduğunu anlamak ve tasdik etmek, insana mahsus rûhî ve fitrî bir keyfiyettir. İnsan doğarken bununla berâber doğmuştur. Bu nokta-i nazardan diyebiliriz ki, dinin menşei, fitrat-ı beşeriyedir. Akl-ı selimdir. Ancak, insanlarda fitratın mevcûd olan bu fikir ve akîde, *Vahy-i İllâhî*ye mazhar olan peygamberler tarafından takviye olunmuş, bu peygamberlerin *Vahy-i İllâhî*ye müstenid tebligatı, insanların yolunu aydınlatmış ve bu mürşitlere tâbi olanlar hidâyeti bulmuşlar, bunların gösterdiği yolu bırakanlar da dalâlete düşmüşler, nereye gideceklerini şaşırıp kalmışlardır. Binâenaleyh İslâm i'tikaadına göre dinin menşei "*Vahiy ve Nübüvvet*"dir. *Vahiy* ve *nübüvvet* ise bir hakikattir; târihen sâbit bir şeydir. Ancak vahiy ve nübüvvet olmadı, beşerin akl-ı seliminin, din ve şeriatı idrâk edip edemeyeceği üzerinde

birkaç mezheb vardır. Mûtezile'ye göre akıl, esâsât-ı diniyyeyi kat'i sûrette anlayabilirdi. Eş'ariyye'ye göre akıl, yalnız hitâbât-ı İlahiyyeyi anlamaya bir âlettir. Binâenaleyh, vahiy ve nübüvvet olmaksızın, akıl, din ve şeriatı anlıyamaz.

Cümhür-ı Hanefî'ye göre, akıl, Allah'ın varlığını ve diğer kemâlât-ı İlahiyyeyi idrâk edebilir. Nazar ve istidlâl ile bunu anlamak, akl-ı beşerin hasâsindendir. Onun için bununla mükelleftir. Fakat bundan başka ahkâm-ı diniyye ve şer'iyyeyi anlamak, hitâbât-ı İlahiyyeye muhtaçtır. Hülâsa : Dinin mâkul ve fitrat-ı beşerde mevcut olduğunda bütün İslâm Mezhepleri müttetikdir. İhtilâf ettikleri nokta, akıl ve fitratın müstakîl bir menş'e olup olmamasındadır.

Dinin beşerde fitri olması, bugün dinlerin felsefi tetkikleriyle de sâbit bir hakikatdır. Târih-i Edyân müelliflerinden M a k s M ü l l e r (M a x M ü l l e r , 1823 - 1900) de derin ve esaslı bir tetkik neticesinde dinin, rûh-ı beşerde fitri bir hasîsa olduğunu isbât etmiştir. Dinler Târihi âlimlerinden B e n y a m e n K o n s t a n ' m ş u sözleri de derin bir hakikatı ifâde etmektedir : "Din, târih-i beşeriyete en ziyade hâkim olmuş bir âmildir. Hayât-ı dîniye, tabiatımızın ezeli bir vasfı, ve ondan ayrılmayan bir hasîsadır. İnsanun mâhiyeti düşünülünce zihne derhal bir de din fikrinin gelmemesi mümkün değildir." Binâenaleyh; "Din"i, korku ve ümid veyâhud herhangi bir vasita ile sonradan âriz olmuş bir şey gibi göstermek, dalâletten, sapıklıktan başka bir şey değildir. Evet, V o l t e r ve emsâlinin ileri sürdükleri bu fikri kabul etmek cemiyetin bakaasına hâdim olan ahlâkı, hukuk ve içtimâiyâtı doğurmuş, dinlerin bir vehim ve hayâl üzerine müstenid ve hilkattan bugüne kadar geçmiş olan bütün beşeriyetin aldanmış ye aldatılmış bir sürü saf varlıklar olduklarını kabûl etmek demektir. Bu ise beşeriyet tarihine karşı fikri bir dalâlettir. Hakikat şudur : Aldanmış veya aldatılmış olanlar, beşeriyet değil, belki beşeriyet tarihini daimi bir aldanma gibi göstermek isteyen V o l t e r ve emsâli gibi garazkâr sapkınlardır (1).

7 — DİN-İ HAK, DİN-İ TEVHİD :

İslâm i'tikaadına göre beşeriyetin ilk dini, ilham ve ta'lim-i İlahî üzerine müesses bir din-i tevhid, bir din-i hakdır. Beşeriyet, tabiat sâhasına atıldığı günden i'tibâren Yaradanı anlamış ve buna ibâdet etmiştir. İnsanların dinde olan ihtilâf ve sapıklıkları sonradan âriz olma marazî bir hâletdir. Birçok âyet ve hadisler bunu nâttır.

İlk dinin bir din-i Tevhid olması meselesini, bugün rûhiyyân filozoflariy-

(1) *Dini Dersler*, üçüncü kitabın 9 uncu dersinde bu bahis tafsîl edilmiş ve bu bâtil fikirlerin ne kadar gürük ve esassız oldukları uzun uzadıya isbât olunmuştur.

le, dinler târihi mütehasşislarından birçokları da kabul etmektedir. Birçok tetkikatdan sonra bunlar da beşerin ilk mâbudu, Hâlik-ı hakîki; ilk dini, Tevhid olduğunu söylemişlerdir. Son asrın filozoflarından Ş e l l i n g (1) (1775 - 1854) ve emsâli de insanların tekâmüllerinin iptidâsında bir nevi tevhid-i nisbî akidesinde birleşmiş bulduklarını söylüyorlar. Bunların ifâdele-ri de netice i'tibâriyle beşerin ilk dini Allah'ın birliğine inanmak olduğunu te'yid etmektedir. Beşerin umûmî tarihi de Mısır'da, İran'da, Hind'de, Çin'de Tevhid üzerine müesses bir dinin esas hatlarını gösterdiği gibi, tarihin aydınlatamadığı birçok asırların içinde bu milletlerin rûhânî reislerinin i'tikat meselelerini genişlete genişlete Tevhid dinini putperestliğe çevirdikleri görülmektedir. Çok eski zamanlara âid olup yeni yeni keşfolunan Mısır âsârından birinde : "Semâvât ve arzın rabbi olan Allah, âlemin Hâlikıdır; kendisi hal-kolunmamıştır, ne evveli ne de âhiri vardır." ibâreleri yazılı olduğu görülüyor (2).

8 — İNSANLARIN İLK MÜRŞİDİ :

Ehl-i Sünnet i'tikaadına göre ilk insanlara Allah'ını bildiren ve onları Tevhid dinine kavuşturan, Allah tarafından beşeriyete gönderilmiş bir peygamberdir. Beşeriyet onun irşâdı ve tâlimâtı ile Allah'ını tanımış, O'na lâyık olduğu veçhile ibâdet etmiş, maddi ve ma'nevî ihtiyaçlarını tanzim eden ahkâm ve kanunları ondan öğrenmiştir. Yine Cümhür-ı Müslimî'nin i'tikaadına göre, Âdem (Aleyhi's-selâm) hem ilk insan, hem de ilk peygamberdir. Âdem (Aleyhi's-selâm), Allahu Teâlâ'dan telâkki cylediği vahy ü ilhâm ile kendi zamânındaki irşâd etmiştir.

Binâenaleyh, bâzı nazariyecilerin zannettikleri gibi, beşeriyetin dini başlangıcı mutlak bir vahşet değil, bir kemâldir. Vahşet gibi görülen mebâdî, beşeriyet mebdâtsi olmayıp tevahhuş devridir.

Vahşi gördüğümüz milletlerin menş'e'lerine yaklaştıkça vahşetlerinin değil, medeniyetlerinin artmakta olduğunu görüyoruz. Buradan da anlaşılıyor ki, beşerin mebdâtsini mutlak bir vahşet saymak, yanlış bir faraziye'dir. Bu faraziye, ilmi vâsıtalardan hiçbirisi ile sâbit değildir. Binâenaleyh, ilk defa İlahî vahiy ve ilhâm ile doğru yolu bulmuş olan insanlar sonradan hırs ve cehâletin te'sisiyle o yoldan uzaklaşa uzaklaşa tevahhuş etmişlerdir. Beşerin iptidâsını mutlak bir vahşet olarak gösteren faraziyenin yanlış bir faraziye olduğu ilim, felsefe, tarih ve mukaddes kitaplarla da sâbittir. Şu halde, bu yanlış faraziyenin üzerine

(1) S c h e l l i n g , Alman filozoflarından. Münih ve Berlin'de felsefe müderrisi idi. Felsefesinde bir nevi tasavvuf vardır.

(2) *Umûmî Târih*, M u r a d ; *Felsefe Târihi*, A b e l a r d ; *Dinler Târihi*, A h m e d M i d h a t .

istinâd eden Animizm (1) ve Naturizm nazariyeleri de esassız ve istinatsız bir faraziyeden, fikrî bir sapıklıktan ibâret kalıyor.

9 — BÂTİL DİN VE İTİKADLAR NE SÜRETLE ÇIKMIŞTIR ?

İslâm ulemâsı, dinleri, hâiz oldukları mânevî kıymete göre tasnif etmişlerdir. Bu esâsa göre dinleri "Hak dinler", "Bâtıl dinler" diye ikiye ayırmak icâbeder. Dinler ne süretle tasnif edilirse edilsin, netice i'tibâriyle yine budur. Ahlâkî fazilet üzerine kurulmuş, kudret ve iradesi bütün kâinatta hâkim, ilmi her şeyi kuşatmış tek bir Allah ve onun Peygamberlerine imân ve yalnız Allah'a ibâdeti emreden dinler, hak din; bu evsâftan mâhrûm olan dinler de bâtıl dinler sınıfına dâhildir.

Biraz evvel de söylediğim veçhile, İslâm i'tikaadına göre beşeriyetin ilk dîni "Din-i Hak", "Din-i Tevhid"dir. İlk peygamber olan Âdem, Allahu Teâlâ tarafından vahy'e mazhar olduğu tarihten i'tibâren insanlar bir Allah'a ibâdet etmişlerdir.

Fakat sonradan, insanlar ihtilâfa düşerek bir kısmı saf i'tikad ve imânını muhâfaza etmiş, bir kısmı da doğru yoldan çıkarak dalâlet çukuruna düşmüşlerdir. Bunun üzerine Allah, zaman zaman Peygamberler gönderip doğru yoldan çıkmayanları mükâfatla müjdelemiş, sapkınları da azâb ile korkutmuş ve insanlara doğruyu, hak ve hakikati bildirmek için de Peygamberlere Kitaplar indirmiştir. Her peygamber hangi kavme gönderilmiş ise onları hak dine çağır-mış ve Allah'ın emirlerini bildirmiştir.

Birer hakikat ve hidâyet güneşi olan o büyük adamların gösterdiği yoldan gidenler, hak din ve i'tikaadı muhâfaza etmişler, onları dinlemiyenler de karanlık içinde kalmışlar; böylelikle birtakım hurâfeler ve bâtıl i'tikaadlar meydana gelmiş ve beşeriyet arasına yayılmıştır.

10 — RÜHİLİK VE ECDÂDA İBÂDET :

Hak Dinin gösterdiği yoldan sapmış olan kavimlerden bazıları düştükleri dalâlet çukurlarında serseriyâne dolaşırken, ruh ve rûhun ölmez olduğu ve öldükten sonra dirilmek hakkındaki doğru i'tikaadı kendi akıllarınca genişlete genişlete nihâyet canlı ve cansız her şeyde bir ruh olduğuna i'tikaad ve bu ruhlara tapınmak ihtiyâcını hissetmişlerdir.

(1) Animizme, ruhlara ibâdet demektir. Animizm'i kabul edenlere göre insanların bidâyeti mutlak bir vahşettir. İnsan kendisinde, daha sonra bütün eşyâda bir ruh bulunduğuna kanaat ederek kâinatta vukua gelen şeyleri bu ruhlardan bilmişler, bunlara karşı perestîşe başlamışlar ve bu süretle dîni âyinler meydana çıkmıştır. Bundan sonra natüristlik denilen Vesenîlik, daha sonra da Totemcilik, yâni hayvânata perestîş vücûda gelmiştir. Bu nazariyelerin esâsı, vahşet-i mutlaka faraziyesidir. O faraziye bâtıl olunca bunların da esassız bir faraziye olduğu meydana çıkmış demektir. Bundan sonraki bahiste bâtıl dinlerin nasıl çıktıkları izâh edilirken bu mesele daha ziyâde tavazzuh edecektir.

Bunlar muhterem tanıdıkları babalarının, analarının ve atalarının ruhlarını iyi ruhlara sayarak, yerine göre kendilerine yardım edeceklerini düşünmüşler ve onların yardımlarını kazanmak için o ruhlara tapınmışlardır. Yine bu i'tikaadın sevkyledir ki, kendilerine düşman olanların ruhlarını da, şenâ ruhlara sayarak sebebini anlıyamadıkları birtakım hastalıklarla, kendilerine zararı olan şeyleri, o ruhların yaptığına i'tikad etmişler ve bu süretle ruhları, iyi ruhlar, kötü ruhlar diye ikiye ayırmışlardır. Binâenaleyh, iyi ruhların yardımını kazanmak, kötü ruhların da zararından emin olabilmek için onlara yalvarmaya, onlar nâmına hediyeler vermeye başlamışlar ve bu süretle ecdâda ibâdet meydana gelmiştir. Hattâ Hindliler'in Ganj, eski Mısırlılar'ın Nil nehrine, Mecûsîler'in ateşe, Sâbiiler'in yıldızlara tapınmalarının esasları da hep budur. Bugün Afrika'da, Amerika'da, Avustralya'da ve Bahr-i Muhit adalarında yaşamakta olan birçok vahşî kabilelerin i'tikadları da bu şekil rûhilik esâsına dayanmaktadır.

11 — RÜHİLİK BEŞERİN İLK DİNİ DEĞİLDİR :

Dinlerin tarihini yazmaya çalışan bazı Avrupa müellifleri ruhlara perestîş şeklini, insanların ilk dîni diye göstermek istemişlerse de, doğru değildir. Bunların iddialarına göre, din, insanların muhayyilesinden doğan ve gittikçe tekâmül ederek bugünkü şeklini almış olan bir şey olmak lâzımdır.

Taylor ve emsâlinin ileri sürdükleri bu iddialar Herbert Spencer ve daha birçok filozoflar tarafından uzun uzadıya tenkid edilerek bunun çürük bir iddia olduğu meydana çıkarılmıştır. Binâenaleyh ruhlara ibâdet, beşerin ilk dîni olmayıp, bilâkis hak dinden saptıktan ve onun izlerini kaybettikten sonra meydana almış yanlış bir i'tikaadın doğurduğu bir şeydir. Natüristlik de böyledir.

12 — ÂDÎ VE MADDÎ ŞEYLERE TAPINMAK :

Hak dinin göstermiş olduğu yoldan sapmış olan insanlar bütün eşyâda bir ruh olduğuna inandıktan sonra birtakım sebeplerin sevkıyla canlı ve cansız birtakım maddî şeylere de tapınmaya başlamışlardır.

Dinler Târîhi, câhil kavimlerin tapındıkları bu gibi şeylere Fetîş nâmını verdiği gibi, bunlara tapınanlara Fetîşist ve bu i'tikaada da Fetîşizm ıtlak etmiştir. Yolunu şaşır-mış olan bu câhil kavimler, bir kısım eşyâda harikulâde bir kuvvet olduğuna inanmışlar, en âdî bir mahlûku, yaptığı bir şeyden dolayı tapınmaya lâyık görmüşlerdir.

Meselâ : Büyük bir nehirde gördüğü büyüklüğü ve faydaları göz önüne getirerek onda müthiş bir kuvvet ve ruh farzettığı ve onu ibâdete lâyık bir şey saydığı gibi, insanı bir kere sokmakla zehirliyen bir böceğin akıl almıyacak kadar dehşetli bir kuvvete mâlik olduğunu sanarak ona tapınmışlar ve sonra bu böceği avlayarak yiyen bir kuşu da aynı süretle mukaddes tanıyarak onu da

ibâdete lâyık görmüşlerdir. Böyle olmakla beraber, bunların nazarında da tapınılan bu gibi şeyler bizzat mâbud değildi; bunlardaki kudsiyet, bunlara hulûl veya onda tecessüd eylediği i'tikaad olunan ruhlardan ileri geliyordu. Cenubi ve Orta Afrika'da sâkin birçok kabilelerin i'tikaadını teşkil eden bu yanlış telâkkiler insan, dîn-i hak'tan uzaklaştıktan sonra meydana gelmiş en âdi bir putperestliktir.

13 — BÂZİ HAYVAN VEYA NEBÂTÂTA TAPINMAK :

Bâzi vahşî ve câhil kabileler bir kısım hayvan veya nebâtî, kabilelerinin ceddî i'tikaad ederek onları muhterem ve mukaddes saymışlar ve gittikçe onlara tapınmaya başlamışlardır. Bunlar kabilenin ceddî diye inandıkları bu şeyleri kendilerinin hâmisî tanır, onlardan yardım bekler, onlar nâmına kurban keser, ziyâfetler verirlerdi. Onların resimlerini bedenlerine vurdururlar, bu hayvanların hareketini taklide çalışırlar, dînî merâsimden başka zamanlarda onların etini yemezlerdi. Amerika'nın bâzı yerleriyle Avustralya'da, Afrika zencileri arasında bu bâtil i'tikaad ve mezheb şâyidir.

14 — GÖĞE, AYA, GÜNEŞE VE YILDIZLARA TAPINMAK :

Tarih bize gösteriyor ki : İnsanların içinde Aya, Güneşe ve yıldızlara tapan kavimler de vardır. Dinler tarihinin tetkikinden anlaşıldığına göre, bu biçim i'tikaad ve ibâdet de sonradan meydana çıkmış yanlış bir şeydir. Bunların ilk dinleri N u h ve İ b r â h i m Peygamberlerin telkîn eyledikleri hak dîn idi. Fakat bu Peygamberlerin tebliğ eyledikleri dînî, olduğu gibi muhâfaza etmeyib de kendi akıllarıyla hareket etmiş olanlar, doğru yoldan uzaklaşmışlar ve böylelikle birtakım yanlış fikir ve i'tikaadlara saplanıp kalmışlardır. Peygamberlerin gösterdiği yolu bırakarak kendi akıllarıyla yanlış yollara sapan bu gafil insanlardan bir kısmı yeryüzünde vukua gelen hâdiselerin gökteki mevcutlara bağlı olduğunu ve bu hâdiseleri onların yarattığını i'tikaad ederek onların her birerlerine ülûhiyet isnâd etmişler, böylelikle Güneşe, Aya, Yıldızların bâzılarına tapınmışlar ve birçok ilâhların vücûduna kaail olmuşlardır. Bunlara göre yer yüzünde hayat, iyilik ve kötülük nâmına ne varsa hep onlardan geliyordu. Onun için, onlar en büyük zekâyâ, kudret ve irâdeye sâhip ve tapınmaya lâyık şeylerdi. Bunların kendilerine güneş ve yıldız adlarını koymaları da bundan ileri gelmiştir. En evvel putlara secde eden *Sâbie* denilen bu yıldız-perestler olmuştur. Bunlar da ilk önce Mecûsiler gibi yıldızlara secde ediyorlardı. Güneşin akşamları gizlendiğini, yıldızların da gündüzleri kaybolduklarını görünce her zaman göz önünde bulundurmamak ve onları unutmamak maksadıyla onların birer sûretini yaparak bu defa o sûretlere tapınmaya başlamışlardır. Daha sonra hayatta büyük adamların öldükten sonra ilâhî bir kuvvete mâlik olduklarını zannederek onların da sûretlerini yapmışlar ve ibâdete başlamışlardır. Bunu en evvel Ninova'nın bânisi olan N i n o , mi-

lâtdan 2059 sene evvel babasının timsâlini yaparak insanları ona ibâdete mecbûr eylemiş olduğu söyleniyor (1).

15 — SENEVİYYE (HAYIR VE ŞER İLÂHINA İNANMA) :

Bunlardan bir kısmı da yer yüzünde her saâdet ve iyiliğin yanı başında bir de felâket ve kötülük olduğunu görerek kâinatta iki yaratıcı olup bunlardan biri hayır ilâhı, diğeri şer ilâhı olduğuna inanmışlar. Gök yüzünü, iki ilâhın eğleştiği yer diye tahayyül etmişler. Bir kerre hayalhanelerinde bu yerleştikten sonra hayır ilâhına seve seve, şer ilâhına da kötülük yapmasın diye tapınmaya başlamışlardır.

Bunlardan bir kısmı da, gök yüzündeki yıldızları ilâhların karargâhı diye fanmışlar ve oradaki mâbudların yeryüzüne indiklerine, insanların içine karışıp onlarla düşüp kalktıklarına ve hattâ evlendiklerine kaail olmuşlar ve yüksek dağ tepelerini onların ikaametgâhı i'tikaad etmişlerdir. Bu bâtil i'tikadların sevkiyledir ki, Fenikeliler gökyüzünde eğleşen ve arasına yeryüzüne inen mâbudlara mesken olmak için mâbedlerini yüksek yerlerde yaparlardı.

Allah'ın oğlu dedikleri İsâ'nın Allahu Teâlâ ile beraber gökte oturduğu hakkındaki Hıristiyan i'tikaadı da herhalde göklere tapınmak i'tikaadının Hıristiyanlığa sonradan girmiş başka bir şeklidir.

İnsanlar bir kerre yolunu şaşırıp da böyle göktekilere ülûhiyet isnâd ettikten sonra o yıldızların herbirerlerine veyâhud bir yıldız kümesini diğerkümeden ayırmak için onlara yeryüzündeki hayvanlardan Sevir, Akrep, Hut gibi birer isim vermişler ve bilâhare bu maksat unutulmuş yeryüzünde bulunan bu hayvanları da isimlerini aldıkları yıldızlarla bir tabiatta i'tikaad edip bunlara da tapınmaya başlamışlardır. Meselâ : Mısırlıların tam bir ülûhiyet isnâd ederek tapındıkları Apis Öküzü, Sevir burcunun yeryüzünde bir timsâli olarak kabûl edilmiş ve bu sûretle kendisine ibâdet olunmuştur. Halbuki: Sevir, daha evvel öküzü sapana koşma zamânındaki yıldızlara isim konulmuştu. Bilâhare yeryüzünde o ismin sâhibi olan hayvanların da o yıldızların hakikî bir timsâli olduğu, onlara verilen ülûhiyet onlarda da mevcûd olduğu i'tikaadı hâsıl olmuş ve onlar da tapınılmaya lâyık görülmüştür.

16 — ATEŞE TAPINMAK :

Bir de ateşe tapanlar vardır ki, bunlara Mecûsî denir. Bunlar İ b r â h i m Peygambere inanırlar. Bunlar ilk defa ateş ve harâretin hayat üzerindeki kuvvetli te'sirine bakarak onu Allah'ın, ma'bûda delâlet eden, en büyük bir eseri olarak kabûl etmişlerdi. Zaman geçtikçe dîn reisleri bu esas üzerinde birtakım tasarruflar yapmışlar ve bu sûretle i'tikadlarında değişiklikler vukua gelmiş; bunlardan bir kısmı ateşin bizatihi dâim bir ma'bûd olduğunu söylemiş-

(1) Edyânü'l-Arab fi'l-Câhiliyye, S. 128.

tır. Bununla beraber tek bir Allah'dan birbirine zıd olan hayır ile şer vücûde gelebileceğine kaail olarak bunun için ezeli iki yaratıcı olup biri hayır ilâhı, diğeri de kötülük ilâhı olduğuna i'tikaad etmişler; hayır ilâhına Hürmüz, şer ilâhına da Ahriman adını vermişlerdir. Bunların i'tikaadına göre, ne zaman şer çoğalır şer ilâhı galebe eder, iyilik çoğalır o zaman da hayır ilâhı galib olur. Onun içindir ki, insan fenâlığı düşmanları için, iyiliği de dostları için ister. İşte bunlara Seneviyye denir.

Milâtdan evvel 487'de doğmuş olan Z e r d ü ş t , nûr ve zulmet ilâhı sözünü kabul etmiyerek Allah'ın bir olduğunu ve O'nun nûr ve zulmet melekleri yarattığını, şer, mahlûkaatın tabiatından çıktığı, âlemin sonu geldiği vakit ölümlerin ceza için dirileceklerini, zulmet meleğiyle ona tâbi olanların zulmet yerinde ve ebedî azab içinde zindana atılacaklarını, nûr meleğiyle ona tâbi olanların nûr ve saâdet mahallinde ilelebet yaşayacaklarını ta'lim etti.

Mecûsilerin o zamana kadar heykelleri yoktu. Onlar ilâhların durduğu mahal i'tikaad ettikleri için Güneşe, harâret ve ziyâsı Güneşe benzediği için ateşe secde ediyorlardı. Z e r d ü ş t , heykeller yapılmasını emretti. Yeniden dâimâ ateş yanacak mahaller yaptırdı ve hiç sönmek üzere Mecûsi ateşleri yandı. Sonradan M ü z d e k gelerek alelittlak her şeyin insanlara mubâh olduğunu, insanlar için haram denilen hiçbir şey olmadığını ilân, mülkiyet ve tasarruf hakkını kaldırdı.

17 — İNSANA TAPINMAK :

İnsana tapınmak iki sûretledir :

- 1) İnsanı mâbud edinmek,
- 2) Mâbudu insan şeklinde i'tikaad eylemek.

Eski kavimlerden bazıları hükümdarlarda, fevkalâde iktidarları görülen büyük kahramanlarda ilâhî bir kudret olduğunu farzetmiş ve bu hürmet ve tâzimler gittikçe tapınma derecesine çıkarılmış ve hattâ nâmlarına heykeller dikmişlerdir. Bu heykellerin sâhiplerinin hurâfelerle dolmuş olan tarihi hallerini hayallerinde büyüte büyüte bunları insanlıktan çıkarıp her birisinin kudret sâhibi bir ilâh olduğuna kail olmuşlar ve bu sûretle insan-perestlik, insana tapınmak i'tikaadı meydana gelmiştir. Hâlâ bugün bile M e s t i h 'in (İ s â 'nın) ülûhiyetine kaail bulunan ve onun resimlerine yüzlerini ve gözlerini süren insanlar vardır. İşte hep bunlar, beşeriyetin dalâletlerindedir.

Mâbudu insan şeklinde düşünmek, Allah'a, insana benzeyen bir cismâniyet vermek i'tikaadıdır. Dinler tarihini yazanlardan bazılarına göre Rûhilik devri, hayli tekâmül ettikten sonra bu şekillere girmiştir.

18 — PUTPERESTLİK :

Bâzi kavimler de, Allah ile kendi aralarında bir vâsita olmak üzere kendi elleriyle putlar yaparak gökte i'tikaad ettikleri Allah'ın yeryüzünde ve kendi

yanlarında bir timsâlini bulundurup onlara tapınmaya başlamışlar ve Allah'ın bu putlara hulûl ettiğine i'tikaad etmişlerdir. Putlar çok defa insan şeklinde yapılırdı. Yunanlılar mâbudlarını güzel erkek ve kadın sûretinde ve pek sanat-kârâne yaparlardı.

Mısırlılar da mâbudlarını insan suratlı, hayvan bedenli yaparlardı. Putperestlik Arabistan'a da girmişti. M u h a m m e d (Aleyhi's-selâm) Peygamber gönderildiği vakit Kâbe'nin içinde 360 put bulunduğu rivâyet olunmaktadır. Peygamber bunların hepsini kırmış atmıştır.

Hülâsa : İnsanlar, ilk defa hak dine mazhar olduklarından, ilk din Tevhid dinidir. İnsanlar, Peygamberlerin gösterdiği yolu bırakıp da kendi arzuları peşinde koşmaya başladıktan sonradır ki, hak dininin esaslarını unutarak birtakım hurâfâta kapılmışlar ve bu sûretle beşeriyet muhittinde bu kadar karanlık mezhebler, esâsı olmıyan bâtil din ve i'tikaadlar meydana gelmiştir. İşte bütün Peygamberler, beşeriyeti bu çıkmazdan kurtarmak ve onları hakîkate ulaştırmak için gönderilmişlerdir.

19 — İLÂHİ DİNLERİ DİĞERLERİNDEN AYIRAN VASIFLAR :

İlâhî dinleri bâtil dinlerden ayıran başlıca vasıflar şunlardır :

- 1) İlâhî dinler; bütün kâinatta irâdesi mutlak bir kanun olan tek bir yaratıcı olduğuna ve uhrevî mes'ûliyete imân eder.
- 2) Bir nevi mevcûdâtı, Melekler unvânı ile tesbit ve kabul eder.
- 3) Varlığı vâcib olan bu yaratıcıya ihlâs ile ta'zim, yâni ibâdet etmeyi emredip O'ndan başkasını ibâdete ve tapmaya lâayık görmez.
- 4) En yüksek bir ahlâk ile mümtaz bir şahsiyetin, (Bir Peygamberin) Allah'dan vahiy ve ilhâm sûretiyle telâkki ve insanlara tebliğ eyledikleri ahkâm ve düstûrlar şeklinde tecelli eder.
- 5) Vahy-i İlâhî olan birer mukaddes Kitaba istinâd eder.
- 6) İlâhî dinlerin umûmî düstûrları, içtimâî bir heyetin teessüsünü ve bir heyetin en mükemmel bir nizam üzere devâm edip gitmesini aklî ve medenî tekâmülünü ve umûmunun menfaatini istihdâf eder. Yâni Allah'ın Peygamberler vâsitasıyla kullarına olan emirleri ve nehiyeleri, hep içtimâî şahsiyetin menfaatlarına taallük etmektedir. Halbuki, edyân-ı bâtilada bunların hiçbirisi yoktur. Bundan başka İlâhî dinlerin vâsita-i tebliği olan ve Peygamber nâmiyle tebcil olunan (büyültülen) bu tarihi şahsiyetler; dinî, ahlâkî ve içtimâî hayatta birer müceddid oldukları târihen muhakkaktır. Binâenaleyh, her birisi, tarihi birer hârîka, içtimâî birer müessese yaratmış olan büyük adamları ne sihirbaz ve kâhinlerle, ne de filozof ve cihangir hükümdarlarla mukayese etmek mümkün değildir.

20 — DİNLERİN TEKÂMÜLÜ :

Buraya kadar görüldüğü veçhile beşerin din başlangıcı bir vahşet değil, belki iptidâî bir kemâldir. Beşer, ister fitrî olarak, isterse bir mürşidin irşâdı ile

evvelâ Allah'ı bulmuş ve O'na teslim olmuştur. İlmî esaslara da muhâlif olmıyan bu hakikat, bizim esas i'tikadlarımızdandır. Bize göre, dinlerin esâsı birdir. Bugün *Kur'ân-ı Kerim*'in tâlim eylediği usûl-i din ve i'tikaad ne ise, ilk insanların din ve i'tikaadı da o idi. İlk peygamberlerin veya N u h 'un tebliğ eylemiş olduğu esas i'tikadlar arasında fark yoktur. Bütün bu dinlerde esas "*Tevhid-i İllâhî*"dir; bir Allah'a imândır. Allah'ın birliğine, meleklerine, kitaplarına imân, hepsinde esastır. Bu esaslarda, bütün peygamberler birdir. Enbiyânın müttelik oldukları usûl-i din, imân ve i'tikaad mevzûu olan umûmî düsturlar ve bunlara istinâd eden ahlâkıyattır. Esas i'tibâriyle bunlarda değişiklik ve tekâmül yoktur. Fakat Peygamberlerin ümmetlerine tebliğ buyurdıkları şer'î hükümlerde değişiklik ve tekâmül vardır. İsti'dâdların, zaman ve mekânın, içtimâî şartların değişmesiyle şer'î hükümlerin bazılarında, ibâdetlerin şekli-haricilerinde de değişiklik ve tekâmül husûle gelmiştir. Zaman ve mekânın değişmesi, eşhâsın ahvâl-i rûhiyesiyle kanunlarda zaman zaman değişiklik husûle gelmesi nasıl lâzım geliyorsa, şer'î hükümlerde zamânın iktizâsına, nâsın ihtiyaçlarına göre değişiklik vücutta gelmiş, bir Peygamberin şeriatında olmıyan bazı hükümler diğer Peygamberin şeriatında gösterilmiş ve birinde olan hüküm sonrakinden kaldırılıp yerine başka bir hüküm konulmuştur.

İşte bunun içindir ki, dinlerde olan tekâmül ve değişiklik dinlerin aslında değil, şer'î hükümler denilen fütûdadır. Çünkü: Usûl-i din, maksad-ı aslî olup onda zamânın, mekânın, mizâcın te'siri yoktur. Binâenaleyh, dinlerin tekâmülünü beşeriyetin gayr-i irâdî mesâisi ve batî bir istihâle neticesi saymak her veçhile batıl bir iddiadır. Yukarıda söylediğimiz gibi, dinler, Peygamberlerin vahy-i İllâhiye müstenid tebliğatıdır. Bununla beraber, dinlerin tedricî bir sûrette tekâmül etmiş olması da, muhakkak bir şeydir. Bunu da inkâr edemeyiz. Fakat bu tekâmül, şuursuz ve kendiliğinden olan bir şey değil, belki İlm-i İllâhînin muktezâsıdır. Bir peygamberin şeriatı ne kadar devâm edeceği, esâsen İlm-i İllâhîde teayyün etmiştir. Binâenaleyh, sonradan gelen başka bir peygamber, şeriatı ile evvelkinde bulunan bazı hükümleri kaldırmakla, onun ilm-i ezelîde teayyün etmiş olan müddetinin nihâyet bulduğunu beyân etmiş ve yerine daha mükemmelini koymuş oluyor. Bu, aynı zamanda tekâmül kanununa da muvâfıktır. Allâhu Teâlâ Hazretlerinin, insanları kendi hallerine, kendi isti'dâdlarına, buldukları zaman ve mekânlarına, muttasıf oldukları mizâca muvâfık ahkâm ile mükellef tutması; kullarının maslahat ve menfaatlarına riâyet eyliyerek zaman ve mekânın, isti'dat ve mizâcın ihtilâfiyle ahkâmını da ziyâde etmesi veyâhud evvelki hükmünü tamâmen kaldırıp yerine başka bir şey koyması, ilim ve hikmetine uygundur.

Enbiyânın tebliğatı ile insanlar yükseldikçe, fikirlerde inkişâf ve terakkî husûle geldikçe, medeniyet ve ihtiyaç ilerledikçe, sonraki peygamberlerin tebliğatı da başkalaşıyordu. İnsanlar tedricî bir sûrette yükseldikçe, edyân ve şerâyi' de - yukarıda söylediğimiz esas dâhilinde - tedricen tekâmül etmiş, bu tedricî

tekâmül Müseviyyet ve İseviyyeti de geçerek nihâyet Dîn-i İslâm'da kemâl mertebesini bulmuştur. Aynı zamanda suhuf hâlinde başlayan mukaddes kitaplar da beşeriyetin i'tikaadı, ilmi, ahlâkî ve içtimâî bütün ihtiyâcâtını takrir eden usûl-i âmmeyi muhtevî Kur'ân ile nihâyet bulmuştur.

İslâm dîninin son din olup bundan başka bir Peygamber gelmeyeceği ve bu dînin ahkâmı, ancak İlm-i İllâhînin ihâta edebileceği bir zamâna kadar devâm edeceği, muktezâ-yi İlm-i İllâhî bulunduğu cihetle Cenâb-ı Hak, bu dînin i'tikaad ve ahkâmını her zaman ve mekâna, muhtelif isti'dât ve mizâca uygun bir şekilde kılmış ve bununla bütün beşeriyeti mükellef tutmuştur.

Bu hikmete mebnîdir ki: İslâmın şer'î hükümlerinde asrın icâbât ve terakkîyâtı, nâsın ihtiyaçları nazar-ı dikkate alınarak nâsın muâmelelerine ait bulunan bir kısım şer'î meselelerin ahkâmı sarâhaten beyân olunmayıp müçtehitlerin içtihadına, zaman ve mekâna göre tebeddül ederek örf ve âdetin tarz-ı cereyanına terkedilmiş ve bu sûretle, millete teşri' hakkı verilmiştir. Müslümanlığın ebedî ve ahkâmının her asır için kaabil-i tatbik olması da bundandır (1).

21 — İSLÂM DİNİ, TABİİ VE CİHANŞÜMÛL BİR DİNDİR :

Târihen sâbit bir hakikattir ki: İslâm Dîni, edyân-ı münzelenin (İllâhî vahiy ve ilhâma istinâd eden dinlerin) son halkasıdır. Bu dîni tebliğ eden M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm* da Peygamberlerin sonudur. Peygamberliği husûsî olmayıp umûmidir. Bütün beşeriyete Peygamber gönderilmiştir. Tebliğ etmiş olduğu dînin ahkâmı umûmidir; her zaman ve mekânda yaşayacak olan akvâmın ihtiyaçlarını kâfildir. İslâm Dîni, hilkatdanberi dünyânın herhangi bir yerinde gelmiş geçmiş olan Peygamberlerin hepsini, herhangi bir lisan ile herhangi zaman ve muhitte vahyolunan mukaddes kitapları tasdik eder. Sonra olan şeyler kendisinden evvelkilere nazaran daha müttekâmil ve daha şümüllü olacağı şüphesizdir.

Nasıl ki tekâmül kanunu da bunu iktizâ eder. Aksini iddia etmek, tekâmül kanunlarını inkâr etmek demektir. İşte bunun içindir ki: Bütün dinlerin sonu ve hepsinin en mükemmel olan İslâm Dîni, kendisinden evvel geçen şeriatların ahkâmını ilga ve nesh etmiştir. Güneş doğduktan sonra Ay ve yıldızların ışığına nasıl ihtiyaç kalmaz ve Güneşin ziyâsı yanında onlar nasıl sönük ve hükümsüz kalırsa, Müslümanlığa nisbetle diğer şeriatlar da böyledir. Onlar husûsî birer kandil idi. Güneş çıkıncaya kadar buldukları yer bir müddet aydınlatacaklardır. Hakikat güneşi olan Müslümanlık doğduktan sonra, onlara ihtiyaç kalmıyacağı tabiidir. Güneşi bırakıp da yıldızların ışığı ile yol

(1) Dinlerin tekâmülü hakkında daha ziyâde tafsilât almak isteyenler *Dîni Dersler*, üçüncü kitap, 13 üncü derse baksınlar, mühim tafsilât ve münâkaşa vardır

bulmağa çalışmak, şüphe yok ki bir dalâlettir. Böyle yapanlar gayelerini bulamazlar.

22 — BİR DİNİN TABİİ OLABİLMESİ İÇİN ARANILACAK ŞARTLAR :

Müslümanlık tabii bir dindir. Bâzı mütefekkirlerin lüzûmuna kaanî oldukları *Din-i Tabii*, Müslümanlıktan başka bir şey olamaz. Çünkü, bir dinin tabii ve cihan-şümûl olabilmesi için, onun i'tikaadî, ahlâkî ve içtimâî hükümlerinde fitrat ve tabiatla tesâdüm edebilecek hiçbir şey bulunmamak lâzımdır. Aynı zamanda bütün milletlere gönderilmiş olan dinleri ve kitapları da tasdik etmeli ve asrın bütün ihtiyaçlarını karşılayabilmelidir. Halbuki, inceden inceye tetkik edilirse, görülüyor ki, semâvî dinler içinde bu şartları toplamış olan ancak İslâm Dini'dir. İslâm'ın i'tikaadî hükümleri içinde, aklın ve tabiatın hükümlerini ta'dil edecek hiçbir şey yoktur. Onun i'tikaadî, hârikalar üzerine değil, akıl ve bedihiyyat üzerine kurulmuştur. Müsbet ilimlerle, asrî fikirlerle asla te'aruz ve tesâdüm etmiyor.

İslâm'ın ahlâk esasları, en sâlim ve en mütakâmil bir felsefeye meydan okuyacak kadar sağlam ve yüksektir. Diğer ahkâmı da böyledir. İslâm'da aklın, ilim ve hikmetin çok yüksek bir mevkiî vardır. Hürriyet ve hukukta müsavat esaslarını en sağlam bir sûrette tesbit etmiştir. Esâtir ve hurâfâta, evham ve zünûna inanmaktan meneder. Hayâta intizam, fikre yükseklik verir. Bütün ahkâmı, kolaylık üzerine kurulmuştur. İslâm'ın en büyük düşmanı cehâlet, hurâfat, istibdât, zulüm ve haksızlıktır.

İslâm, dâimâ adâletî, ilim, irfan ve hüner sâhibi olmayı emreder. İşte böyle en yüksek ve insânî hükümleri muhtevî olduğu içindir ki, tabii ve umûmî din, ancak *Müslümanlık*'tır diyoruz.

23 — MÜSLÜMANLIĞIN GAYESİ VE DİNİ HÜKÜMLER :

İSLÂM DİNİ'NİN GAYESİ :

Ferdin akli düşüncelerini, işini ve kalbini ıslah ederek onları pakleyip yükselterek, onu evvelâ bu dünyâda sonra da âhirette saâdete kavuşturmuştur. Cemiyetin saâdeti de ferdin saâdetine bağlı olduğu cihetle, ferdlerin saâdeti aynı zamanda cemiyetin de saâdetidir. Müslümanlık bu hedefi, bu ülküyü tahakkuk ettirmek için birtakım hükümler koymuştur. Bunlara Dini ve Şer'i hükümler denir. İnsanların dünyâ ve âhiret saâdeti için İslâm Dini'nin koymuş olduğu hükümler üç kısmdır :

- A) İ'tikaadî hükümler,
- B) Amelî hükümler,
- C) Ahlâkî hükümler.

İ'tikaad demek; bir şeye gönül bağlamak, gönlü ve kalbi ile iyice bağlamak, onun varlığına veyâhut yokluğuna kalbi ile karar vermek demektir. Öyle ise i'tikaadî hükümler : "Allâhu Teâlâ Hazretleri vardır, birdir, şerki ve ortağı, benzeri ve dengi yoktur; Muhammed Aleyhi's-selâm O'nun kulu ve Resûlüdür; Allah tarafından tebliğ eylemiş olduğu kat'iyyen belli olan hükümlerin ve haberlerin hepsi de doğrudur." gibi varlığına kalben karar verilen dinî meseleler demektir. Bunların topuna birden "i'tikaad" meseleleri denir.

Amelî hükümler : İnsanların işlerine taallük eden hükümler, emirler, nehiyler demektir; bu işler de ya Allah'a karşıdır, yahud birbirlerine ve Allah'ın kullarına karşıdır : "Yaradana ibâdet ediniz; başkasına tapmayınız; namaz kılmınız; oruç tutunuz; başkalarının haklarına, cana, mala ve nâmusa tecâvüz etmeyiniz." gibi. Dinin bu kısmına "Şeriat" denir.

Ahlâkî hükümler : Kalbî ve hissi olan melekâta taallük eden, ahlâkın güzelleşmesine, vicdânın terbiyesine âid bulunan hükümlerdir : "Yalan söylemeyiniz; kimseye hased etmeyiniz; komşularınızı incitmeyiniz; birbirinizle hoş geçininiz; herkese iyilik ediniz; tatlı sözlü, güler yüzlü olunuz." gibi.

Müslümanlık; telkin eylediği imân ve i'tikaad esasları ile akli ıslah ve irâdeyi takviye etmiş, irâdeyi zayıflatacak ve akli bozacak esassız şeylere inanmaktan alıkoymuştur. Amelî hükümler; bir taraftan Allah'a ibâdeti; diğer taraftan ferde ve cemiyete taallük eden işlerde selâmet ve istikaameti, adâlet ve emniyeti, mütakabil haklara ve vazifelere riâyeti emretmekle ferdin işlerini ıslah etmiştir. Hâlis bir ibâdet olan namaz ve oruç gibi şeylerde dahi bu gaye vardır. Ferdin kalbini kötü huylardan temizlemek ve en yüksek bir ahlâk sâhibi yapmak için de vasâyâ-yı ahlâkiyyeyi ta'lim etmiştir.

24 — İ'TIKAAD VE İMÂN ESASLARI VE BUNLARIN KIYMETİ :

İ'tikaadî olan, inanılması lâzım gelen esaslar yakine müstenittir; bunlar aslâ değişmez. Bu esaslarda, yukarıda söylediğimiz gibi, bütün peygamberler birleşmişlerdir. Bunlar *Kur'ân-ı Kerim*'de tamâmiyle beyân olunmuş ve en açık delillerle te'yid edilmiştir. İ'tikaadî olan hükümler esas i'tibâriyle ikidir :

- 1) Allâh'ın birliğine,
- 2) M u h a m m e d Aleyhi's-selâm'ın Peygamber olduğuna imân.

İşte Müslümanlığın en evvel insanları dâvet eylediği, çağırıldığı esas bunlardır. Kelime-i Şehâdet'le, "Eşhedü en lâ ilâhe illâ'llah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlüh = Şahâdet ederim ki: Allah'dan başka mâbud yoktur; yine şahâdet ederim ki: Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür." demekle, yani bunun ma'nâsına inanmak ve inandığını dili ile ikrâr etmekle İslâm'ın bu dâvetine icâbet olunur. Yani İslâm'ın temeli olan i'tikaad esaslarına imân edilmiş ve onlar kabûl olunmuş olur. Bu ahkâmın asılları "Âmentü bi'llâhi..."

ile icmâl olunmuştur. Müslümanlık dairesine girebilmek için bunlara icmâlen olsun imân etmek zarûridir. Fakat bir müslüman bununla iktifâ etmeyip imân esaslarını tafsilten bilmesi de lâzımdır. İşte biz, *Âmentü bi'llâhi...* ile gösterilen bu icmâli kitabımızın ikinci kısmında tafsil edeceğiz.

İ'tikaadî hükümlerin rûhu ve özü de, Allah'ın birliğine inanmaktır. Şu halde Müslümanlığın bütün rûhu Allah'ın birliğini kabûl etmektir. Allah'ın birliğine şeksiz ve şüphesiz imân etmiş olanlar, mü'mindirler.

25 — AMELÎ HÜKÜMLER VE BUNLARDAN MAKSAT :

Müslümanlıkta amelî hükümler, başlıca iki kısımdır :

- 1) Allâh'a ibâdet,
- 2) Muamelât.

İbâdetin rûhu, ihlâsdır. Allah'a candan kulluk etmektir. Muamelât'da gözetilen gaye de adâlettir. İnsanlar arasında adâlet ve emniyet te'sis etmektir. İşte muamelâta âid bulunan ahkâm, bu gayeyi te'min için meşrû kılınmıştır.

Şer'i hükümlerin çoğu *Kur'an-ı Kerim*'de kısaca beyân olunmuş ve bunların tafsilâtı, onların nasıl ve ne sûretle olacaklarının izâhı Peygamberimize bırakılmıştır. Peygamber bunları, sözü ve işi ile beyân buyurmuşlar ve noksan bir cihet bırakmamışlardır.

26 — MÜSLÜMANLIĞIN EMİR VE NEHIYLERİNDEKİ HİKMETLER :

Müslümanlığın emir ve nehiyelerinde "Yapınız!" yahud "Yapmayınız!" dediği şeylerde esas; maslahat ve mefsedettir. Emretmiş olduğu şeylerde ya hâlis, karışksız bir maslahat (ferdî ve cemiyetin nizam ve âhengi ile alakası olan) bir menfaat vardır; yahud bir zarar bile olsa onun faydası zararından çoktur. "Yapmayınız!" dediği şeylerde dahi, ya tam tamına mefsedet (kötülük, bozukluk), ferde ve cemiyete âid zarar ve ziyan vardır; yahud hem zararı, hem faydası olsa da, zararı faydasından üstündür: Maamâfih şunu da iyice hatırdan tutmak lâzımdır ki: Dinin emirlerini tutmaktan husûle gelen fayda ile, tutmaktan doğacak olan zarar tamâmiyle bize âittir.

27 — KALBÎ AMELLER :

Kalbî ameller dediğimiz şeyler; âdab ve ahlâka, haram olan şeyleri yapma sûretiyle nefsi tehzibe, yâni kötü huylardan temizliyerek en güzel huylarla muttasıf olmıya taallük eden işler ve hallerdir. Müslümanlıkta bu cihete pek çok ehemmiyet verilmiştir. Peygamberimizin: "Ben ancak fazâil-i ahlâkı tamamlamak için gönderildim." buyurması İslâm Dini'nin ahlâka ne büyük bir ehemmiyet verdiğini ve hattâ bu dinin başlıca gayesi ahlâkı yükseltmek olduğunu açıkça gösterir. Müslümanlıkta hiçbir ahlâkî hüküm yoktur ki, dinî ve içtimâî olmasın. Bunun içindir ki, bir müslümana göre namaz ve oruç nasıl birer dinî vazife ise, sıhhatini korumak, insanlara karşı güler yüzlü, tatlı sözlü olmak, komşu-

larını incitmek, herkesin iyiliğine çalışmak, memleket ve millete faydalı olmak da birer dinî vazifedir.

Mala, cana, ırza göz dikmek nasıl haram ise; birine iftirâ etmek, istemediği bir şeyi arkasından söylemek, birinin haysiyetini kırmak da öylece haramdır.

Şu halde, İslâm Dini insana yalnız Allah'a karşı yapılması lâzımgelen ibâdet ve kulluk vazifelerini göstermekle kalmamış; bununla beraber maddî ve mânevî hayatımız için muhtâc olduğumuz şeylerin her türlü inceliklerini de bize göstermiştir. Yalnız Allah'a kulluk vazifesi olan namaz ile orucun yanı başında dâima insanlara karşı iyi muâmele yapmamızı, bütün mahlûkaata şefkat ve merhamet göstermemizi bildiren dinî emirler sayılamıyacak kadar çoktur.

28 — ŞER'İ HÜKÜMLERİN KAYNAKLARI VE BUNLARIN KIYMETLERİ :

İslâm'da şer'i hükümlerin başlıca iki kaynağı vardır :

- 1) Kitâb,
- 2) Sünnet.

İşte dinî ve şer'i hükümlerin çıkarıldığı, bunların dayandıkları kaynaklar yalnız bunlardır. İslâm'ın teşri' eylediği bütün hükümler, sâdece bunlardan alınmıştır. Bu kaynaklardan başka hiçbir esastan veya beşerî kanundan İslâmî bir hüküm alınmış değildir.

İzâh edeceğimiz veçhile, Kıyas ve İcmâ' denilen iki kaynak da, *Kitâb* ile *Sünnet*'e râci'dir. Şu halde ahkâm-ı İslâmiyye'nin hepsi bu iki kaynaktan çıkmıştır. Peygamberimizin "Sünnet" i dediğimiz, sözleri ve işleri de esas i'tibâriyle *Kur'an-ı Kerim*'den başka ve Onun hâricinde bir şey değildir. Bu i'tibarla şer'i hükümlerin esâsı, yalnız *Kur'an-ı Kerim* olmuş oluyor. Bunun içindir ki: *Kur'an*, Müslümanlıkta (Aslü'l-usûl)dür. Şimdi bunları birer birer izâh edelim :

1) *Kitâb* : Peygamberimiz M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm*'a Allah tarafından vahiy sûretiyle inzal olunan ve bize kadar tevâtüren gelen Nazm-ı Celil'dir; Allah sözüdür. Allah'dan nasıl gelmiş ise öylece muhâfaza olunmuştur; hiçbir harfi bile değişmemiş ve kıyâmete kadar da değişmeyecektir. Allâhu Teâlâ böylece haber vermiştir.

2) *Sünnet* : *Kur'an-ı Kerim*'den başka olarak Peygamberimizin mübârek sözleriyle işlerine *Sünnet* denir. Bu da şu sûretle üç kısma ayrılır : *Kavlî Sünnet*, *Fîlî Sünnet*, *Takrîrî Sünnet*.

Peygamberimizin sözlerine *Kavlî Sünnet*, işlerine *Fîlî Sünnet*, Sahâbeleden birinin söylediğini veyâhud işlediğini gördüğü halde onu menetmiyerek sükût buyurmalarına da *Takrîrî Sünnet* denir. Bunların hepsine birden ve bilhassa bunların içinden Peygamberin sözlerine *Hadis* denir. Peygamberin Sünneti, şer'i delillerden mühim bir asıdır. Bunun içindir ki, Ashâb-ı Kirâm, *Kur'an*'daki şer'i hükümlerin tafsilâtına âit binlerce *Sünnet* ve *Hadis* hıfz ve zabtede-

rek Tabîti e (Peygambere yetişemeyip Sahâbeleri görmüş olanlara) nakil ve rivâyet etmişlerdir. İlk defa Emevi hükümdarlarından (101) de ölen Ömer bin Abdü'l - Azîz'in emriyle binlerce divan teşkil olunarak şer'î hükümlerin tafsilâtına âid dört bin, usulü'd-dîn hakkında da beş yüz kadar Hadis-i şerif toplanmış ve yazılmıştır.

3) Kıyas : Bir hâdisé hakkındaki şer'i ve dîni delildir. Kıyas; başka bir hâdisede evvelce *Kitab* veyâhud *Sünnet* ile sâbit olmuş şer'i bir hükmün mislini, müsterek bir illet ve sebebe mebnî, (yâni o hükme sebep olan illetin mislini hâiz olan) diğér bir hâdisede izhâr etmektir. Kıyas, ancak içtihat sûretiyle olabilir.

4) *İcmâ-ı ümmet* : Bir asırda bulunan İslâm müctehidlerinin şer'i bir mesele hakkında ittifak etmelerine *İcmâ-ı Ümmet* denir. Hakkında *Kitâb* ve *Sünnet*'de bir nass bulunmayan meselelerde müctehidler tarafından ictihâd sûretiyle verilen hükümlerde ittifak hâsıl olunca ona *İcmâ-ı Ümmet* denilmiş ve bu da şer'i delillerin birini teşkil etmiştir. Hakkında *İcmâ-ı Ümmet* olan mesele, şüphe yok ki, en kuvvetli bir meseledir. İslâm Dîni, Kıyas ile *İcmâ-ı Ümmeti* delil-i şer'i olarak kabûl etmekle, cemiyete teşri' hakkı vermiş oluyor ki, beşeriyet için bir vüs'at ve rahmettir.

29 — İCTİHAD VE MÜCTEHİD :

İctihâd, bir hüküm-i şer'iyi, delil-i şer'isinden istinbat ve istihraç husûsunda olanca ilmi kuvvetini sarfetmektir. Binâenaleyh, fûrûâta müteallik olan şer'i bir hükmü, delilinden çıkarmak, *Kitab* ve *Sünnet*'den o hükmü anlayıp ortaya koymak husûsunda tamam kuvvetini sarfa, tâkat ve kudret-i beşeriyesini tamâmiyle ibzâle ictihâd ve böyle tamam kuvvetini sarfeden kimseye de Müctehid ve Fakih denir. Müctehid olabilmek için *Kur'an-ı Kerim*'in hem İtgaten müfredat ve mürekkebatının ma'nâlarını, hem de ma'nâ-i şer'isini tamâmiyle ihâta etmiş olmak ve bununla berâber, hâs, âm, nâsih ve mensûh gibi bütün aksâmı, *Kur'an* ahkâmına müteallik olan *Sünnet*'i, metin ve senedi ile bilmek, aynı zamanda nerelere *İcmâ'* vârid olmuş ise onları da tamâmiyle bilmek lâzımdır. Kezâlik, Kıyas'ın vücûhunu şerâitiyle, ahkâmiyle makbûl ve merdûdiyle ihâta etmiş olmak da lâzımdır; bunlardan birisi noksan olursa Müctehid olamaz.

30 — KIYAS VE İCTİHADIN LÜZÜMÜ :

Şer'î hükümlerin asıl kaynağı olan *Kitâb* ve *Sünnet*, lâfız i'tibâriyle mütenâhi, havâdistir. Vakaayi' ise gayr-i mütenâhi olduğundan, her hâdisé ve vak'a hakkında *Kitâb* ve *Sünnet*'de sarih bir nass bulunamayacağı gayet tabiidir. Bunun içindir ki, zaman geçdikçe ve insanlar arasında muâmelât çoğaldıkça, ferdi hükümlere ihtiyaç hâsıl oluyordu. Binâenaleyh bu sûretle ictihâd yapmak kudreti olanlar, emsâli emsâle kıyas ederek hükümler veriyorlardı. Hakkında sarih bir Âyet, yâhud *Sünnet* bulamadıkları hâdiselerde kendi içtihatlarıyla amel eder-

lerdi. Esâsen Hazret-i Peygamber'in asrında Sahâbeler tarafından bu yolda şer'î hükümler çıkarılmasına Peygamber tarafından müsaade edilmişti. İşte bunun içindir ki, "Kıyas" da, şer'î hükümlerin üçüncü bir delili olmuştur.

31 — İSLÂMDA NAKLE VERİLEN EHEMMİYET :

Müslümanlığın yüksek hakikatını, Muhâmmed (*Aleyhi's-selâm*) ın Allâhu Teâlâ tarafından bize tebliğ eylediği *Kur'an-ı Kerim* ile kendisinin Sünnetleri teşkil eder. *Kur'an-ı Kerim* doğrudan doğruya Allâhu Teâlâ Hazretlerinin sözü ve Müslümanlığın özü olmak üzere Sahâbe-i Kirâm tarafından büyük bir ihtimâm ile kayıd ve zaptedilmişti. Sünnet de, yine Sahâbenin mahfûzu ve mazbûtu idi. Bunların sübûtu ve sonrakilere vâsıl olabilmesi nakil tarihiyle olduğundan İslâmlar nakle çok ehemmiyet vermişlerdi. Nakil hakkında öyle sağlam esaslar, öyle ustûller koymuşlardır ki, bugünkü filozofların rivâyet ve nakil "Metodoloji - Menâhiç" hakkında koydukları ustûller, Müslümanların tenkid hakkında koydukları esaslara nisbetle pek sönük kalır. İslâm ulemâsının nakle verdikleri ehemmiyet dolayısıyla *Hadis* ve *Usûl-i Hadis* diye iki çeşit ilim ve bu ilimlerden bâzı fenler daha meydana gelmiştir. Râvileri tenkid hakkında Hadis ulemâsı tarafından vaz' edilen *Nakd-i Ricâl* ilmi ise bugüne kadar hiçbir millette görülmuş değildir. İşte bu ilimler sâyesindedir ki, naklîn sahihi, sahih olmıyanından ayrılmıştır. Peygamber'den rivâyet edilen bütün nukul, bu tenkid kanallarından geçerek yazılmış olduğu cihetle bütün bu kanallardan geçmek sûretiyle Peygamber'e kadar vâsıl olabilen nakillerin sübûtunda zerre kadar şüphe yoktur. Peygamberin Sünneti diye rivâyet edilen her şey, körükörüne kabûl edilmiş değildir. Onların hepsi bu ustûllerle tetkik edildikten, didiklendikten sonradır ki, Peygamberin Sünnet'i olduğuna hükmedilmiş ve kitaplara da o sûretle geçmiştir. Bu tenkidlere tahammülü olmıyanlara da ayrıca işâret olunmuş ve onların hepsi lâyük oldukları mevkie indirilmiştir.

32 — İLMİN YOLLARI VE BİLGİ VÂSİTALARIMIZ :

İlmin yolları üçtür :

- 1) Havass-ı selîme,
- 2) Haber-i sâdik,
- 3) Akıl.

İşte biz insanlar bu üç şeyden biri vâsıtasiyle bir şeyin varlığını, hakikatını anlayabiliriz. Bunlar vâsıtasiyle hâsıl olan bilgi, zarûri, kat'i bir bilgidir. Çünkü, şek ve şüphe ihtimâli yoktur. Bunlarla hâsıl olan bilgi bedihiyat ile hissiyat gibidir. Şimdi bunları izâh edelim :

Havass-ı Selîme : Varlığından şüphe olunmıyan sağlam hisler, duygu vâsıtalarıdır ki, beştir : Bâsıra (görme), sâmia (işitme), zâika (tatma), lâmise (dokunma), şâmme (koklama) vâsıtaları.

Biz bu vâsıtalarla görülecek bir şeyi görürüz, işitilecek şeyi işitiriz, bir şeyin katı ve yumuşak, acı veya tatlı olduğunu, iyi veya fena koktuğunu anlarız. İşte hâricî şeylerin te'sirini biz bunlarla idrâk ederiz.

Haber-i Sâdık : Vâkı'a mutâbık olan bir habere, Haber-i Sâdık denir. Bu da iki kısımdır : Haber-i Mütevâtir, Haber-i Resûl.

Haber-i Mütevâtir, yalan söylemek üzere birleşmelerini aklın almıyacağı birçok kimselerden mürekkep bir cemâatin, birçok insanların söylemiş oldukları şeydir. Bu öyle bir haberdur ki, bundan asla şüphe edilmez.

Meselâ : Bugün görmediğimiz birçok memleketler var ki, biz bunların var olduklarında hiç şüphe etmiyoruz. Çünkü, o memleketlerin varlığını bir iki adam değil, birçok fertler haber vermişler ki, onların bu hususta yalan söylemekte ittifak etmiş olmalarını akıl kabûl edemez. Bunun içindir ki tevâtüren sâbit olan bilgiler zarûrîdir. Böyle olan bir şeye inanıp imân etmemek, zarûrî olan bir bilgiyi kabûl etmemek, onu söyleyenlerin yalancı olduklarına hükmetmek demektir. Bu ise câiz değildir. İşte *Kur'ân-ı Kerim*'in Peygambere ne sûretle geldiği ve namazların kaçır rek'at oldukları ve daha birçok dîni meseleler bize bu sûretle vâsıl olmuştur. Biz onları tevâtüren gelen haberlerle biliyoruz.

Maamâfih, Haber-i Mütevâtir'in zarûrî bir bilgi ifâde edebilmesi için iki şartın tahakkuk etmiş olması lâzımdır :

1) Verilen haber, hisse veya müşâhedeye dayanmalı, delile müstenit olmalı; yâni haber veren kimseler, haber verdikleri şeyi bizzat gözleriyle görmüş, yâhud, işitmiş veyâhud diğer his vâsıtalarından biri ile anlamış olmaları gerektir.

2) Söylenen şey, aklen muhal olmayıp mümkünattan olmalıdır. İki kerre dört on eder gibi aklen muhal ve mütenâkız bir şeyi söylemek, söyleyen ne kadar çok olursa olsun, zarûrî bir bilgiyi ifâde etmez.

İslâm ilimlerinde bunun çok kıymeti vardır. İslâm ulemâsı islâmî olan nakilleri, yukarıda söylediğimiz usullerle tedkik ederek, onları Mütevâtir, Meşhur, Âhâd diye üç kısma ayırmışlar ve her birinin kıymetini buna göre takdir etmişlerdir. İslâm'da bir naklin tevâtür derecesini bulabilmesi için Sahâbe devri olan birinci asır ile, Tâbiîn ve Etbâ-i Tâbiîn devirleri olan ikinci ve üçüncü asırlarda, yalan söylemelerini aklın tecviz edemeyeceği bir cemâatin onu haber vermeleri lâzımdır. Peygamberden böyle bir cemâat nakledecek, bundan da yine böyle cemâatler üçüncü asra kadar nakletmiş olacaklardı. Mütevâtir diye, bu derece kuvvetli olan bir habere denir. İşte *Kur'ân-ı Kerim*'in bütün âyetleri ve Cenâb-ı Hak'dan nasıl tebliğ olunmuş ise, Peygamberin huzûrunda öylece yazılıp ezber edilmiş olduğu, beş vakit namaz ve onların kaçır rek'at oldukları ve daha birçok dîni meseleler bu sûretle sâbit olmuştur. Bu derece kuvvetli olmıyan bir şeye Mütevâtir denemez. Bu derece kuvvetli ve sâbit bir şey şüphe yok ki, zarûrî bir bilgi husûle getirir ve ona imân ve muktezâsiyle amel etmek farz olur.

Kur'ân-ı Kerim'in Allah kelâmı olduğunda şüphe etmek câiz olmaması ve bunu inkâr etmek küfür olduğu da bundandır. Öğle, İkinci, Yatsı namazlarının farzları dörder rek'at; Sabah namazının iki, Akşamın üç rek'at olması da yine Sünnet-i Mütevâtire ile sâbittir. Bin üç yüz küsur sene evvel Mekke'de M ü h a m m e d *Aleyhi's-selâm* adlı bir Peygamberin geldiği ne kadar kat'î ise, bunlar da o kadar kat'idir. O'nun varlığında şüpheye düşmek câiz olmadığı gibi, O'nun tebliğ eylemiş olduğu bu ahkâmdan şüphe etmek de câiz değildir. Her ikisi de tevâtüren sâbittir. M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm*'in vücûdunu inkâr edenler, —eğer bulunursa— hakkında ne hüküm verilirse, tebliğ eylediği tevâtüren sâbit olan ahkâmı inkâr edenler hakkında da aynı hükmü vermek lâzım gelir.

33 — HABER-İ RESÛL :

Haber-i Resûl; kendisinin Peygamber olduğu sâbit ve mucizelerle kuvvet bulmuş olan bir Peygamber verdiği haberler, söylediği şeylerdir. Peygamber olduğu sâbit olan zâtın geçmişe âit veya gelecek hakkında, her ne sûretle olursa olsun, söylemiş olduğu şeyler kat'iyet ifâde eden bir haberdur. Havâs-ı selîme veya haber-i mütevâtir ile sâbit olan bir şeyde şüphe etmek nasıl câiz değilse, bu da öyledir. Onların oldu dedikleri herhalde olmuş, olacak dedikleri de olacaktır.

34 — AKIL :

Mahtûsatta, yâni havâs vâsıtasiyle bilinecek şeylerde Havâs; mâkulâtta, yâni akıl ile bilinecek şeylerde Akıl; nakil ile bilinecek şeylerde Haber-i Sâdık umdedir. Binâenaleyh, Mahtûsatdan olan bir şeyi akıl ile, mâkulâtdan olan bir şeyi de havâs ile isbat etmeye kalkışmak doğru olmaz. Aklen veya hissen isbât veya inkârı mümkün olmıyan şeyler metâlib-i sem'iyyeden olduğu için bunlarda ancak naklî delil, yâni doğru bir muhbirin haberi lâzımdır.

Meselâ : Allah'a imân etmek, metâlib-i aklıyyedendir. Bunun içindir ki, her insan Allâhu Teâlâ'nın varlığını, birliğini aklı ile bulmakla mükelleftir. Bir insan bunları aklı ile bulup isbât edebilir. Fakat âhîret meseleleri, Cennet ve Cehennem ahvâli gibi ahkâm-ı dîniyye, metâlib-i nakliyyedendir. Bunların imkân-ı zâtleri aklen isbât olunabilirse de, sübutları ve ne sûretle tahakkuk edebilecekleri, Peygamber oldukları sâbit olan zâtların verdikleri haberlerle bilinmiştir. Binâenaleyh, burada hâkim olan his ve akıl değil, nakildir; Peygamberin sözüdür. Âhîret meselelerinde Peygamber ne söylemiş ise onu kabûl etmek zarûrîdir. Âhîret ve orada cereyân eden ahkâm, buradakilere benzemeyeceği cihetle, buraya âit kanunlar ve esaslarla onları tahlil etmek ve anlamak mümkün değildir. Onlar hakkında Peygamber nasıl söylemiş ise, o sûretle kabûl olunur. Tarihi meselelerde hâkim olan da yine nakildir. Binâenaleyh, her meselenin isbat veya inkârında ona âid vâsita ve delili kullanmak gerektir.

Bu münâsebetle aklın hükümlerini de beyân etmek muvâfık olacaktır. Herhangi bir şey hakkında aklın vereceği hüküm, üçden hâlî değildir. Vücub (gereklilik), imtinâ (olamamak), cevaz (olabilme).

1) *Vücub-ı aklî* : Bir hükmün sübûtu zarûrî olup hilâfı olamaz ise böyle olan hükme *Aklen vâcib* denir. (İki, dördün yarısıdır) dediğimiz zaman, bu hüküm zarûrî, gerekli olarak sâbittir. Başka türlü olamaz. Bu âlemin bir yaratıcısı olmak da böyledir. O da aklen vâcibdir. Şu kadar ki, birinci hüküm bedihidir, düşünmiye muhtaç değildir. İkinci hüküm ise, herkes için bedihî olmadığından biraz düşünmiye ve muhâkemeye muhtaçtır.

2) *Aklen mümteni* : Bir hükmün olmaması zarûrî ise, ona "*aklen mümteni ve muhal*" denir, hiç olamaz demektir. Dört adedi, on adedinin yarısı olmak, müsellesin dört dil'i bulunmak, âlemi yaratan Allâhu Teâlâ'nın bir arkadaşı olmak gibi... Bunların hadd-i zâtında imkân ve ihtimâli olmadığı aklen sâbittir. Böyle olan hükümlere *Muhal* (olamaz) denir.

3) Bir hükmün olmasında ve olmamasında bir zarûret yoksa böyle olan hükme *aklen câiz* denir. Havanın durup dururken bulutlanıp yağmur yağması gibi... Bunun olmasında da, olmamasında da bir zarûret yoktur, olabilir.

Bir şeyde ki, izah ettiğimiz şekilde vücub veya imtinâ yoktur, onun olması da olmaması da câizdir. Olamaz gibi sandığımız birçok şeyler vardır ki, onlar hep bu kabîl şeylerdir. Peygamberlerin gösterdikleri mu'cizeler de hep aklen câiz ve olağan şeylerdir. Binâenaleyh, bir şeyin vücûdu ilk bakışta ne kadar garip görünürse görünsün, onu inkâra kalkışmak doğru olmaz. Dünyâda ne garip şeyler vardır ki, hergün olup duruyor. Fakat biz onları her gün gördüğümüz için alelâde bir şey sanıyoruz. Bir damla sudan bu kadar mükemmel bir insan vücûda geldiğini her gün görüp duruyoruz, bu az garib bir şey midir?

Delilsiz olarak, yâni bilgi vâsıtalarımızdan birine dayanmayarak kalbe doğan ma'nâya : "*İlham*" denir. Yâhud şöyle de deriz : "*İlhâm, feyiz tarikiyle kalbe bir ma'nâ ilkaa olunmaktadır.*" Böyle bir şey Peygamber'den başka, her kime vâki' olursa, yalnız kendisi hakkında —Allah tarafından olduğuna yakın hâsıl etmek şartıyla— bilgi ifade edebilirse de başkalarına bilgi ifade edemez. Çünkü başkaları için ilham, bir delil olamaz. Enbiyâya vuku' bulan ilham, hem kendilerine, hem de başkalarına delil ve hüccettir. Enbiyâdan başkası için ilhâmın menbânı, kimin tarafından olduğunu, tâyin etmek müşkildir. Binâenaleyh bâzı mutasavvifenin, "*Bize şöyle ilham vâki' oldu, biz bunu keşfen anladık.*" dedikleri şeyler, *Kitab* ve *Sünnet*'e muhâlif değilse kabul edilebilir. Muhâlif ise kabul edilmez. Velevki o söz, en büyük tanınmış biri tarafından söylenmiş de olsa!.. Bu hususta tam ölçü, *Kitab* ile *Sünnet*'dir. Bunlara uygun olanı alır, aykırı düşüneni de sâhibine reddederiz. O gibi şeyleri kabul etmiye borçlu değiliz. Sofiyye,

feyz ve ilhâmı da ilmin sebeplerinden ve belki de en kuvvetli bir sebep olarak kabul ediyorlarsa da, her şahsa göre değişebilecek olan bir şey kat'i bir bilgi ifade edemez. Hele başkası hakkında hiç de delil olamaz. Bunun içindir ki, ilham, esbâb-ı ilimden (ilim yollarından) sayılmamıştır. Ehl-i Sünnet i'tikaadı budur.

Asr-ı Saâdet'de şer'i olan bütün meseleler ve ilimler Müslümanlar arasında rivâyet sûretiyle naklolunurdu. Herkes bildiğini ve işittiklerini başkalarına söyler ve bu sûretle her tarafa yayılırdı. Sonra İslâm memleketleri genişledi. Müslümanlar çoğaldı, bu sûretle İslâm'ın doğurduğu bu ilimler toplu bir hâle getirildi, derli toplu kitaplar yazıldı.

Yüksek İslâm ilimleri başlıca üç kısma ayrılır :

- 1) Kur'an İlmi,
- 2) Hadis İlmi,
- 3) Fıkıh İlmi.

Kur'an İlmi de iki kısımdır :

- 1) İlmi Kırâat, yâni Kur'an'ın okunmasına âit olan ilim,
- 2) İlmi Tefsir, yâni Kur'an'ın mânâlarına âit ilimler.

Hadis İlmi iki kısımdır :

- 1) Hadis İlmi,
- 2) Usûl-i Hadis İlmi.

Fıkıh İlmi üç kısımdır :

- 1) İ'tikaadı Fıkıh,
- 2) Amelî Fıkıh,
- 3) Vicdâni Fıkıh.

Birincisine "*Fıkıh-ı Ekber, Tevhid İlmi, Kelâm İlmi*" denir. İkincisine "*Şerâyi*" ve *Ahkâm İlmi*", üçüncüsüne "*Ahlâk İlmi*" denir.

Şimdi söylediğimiz veçhile, İslâm âlimleri islâmî olan menba ve kaynakları kendilerine mahsus Menhec "*Metodoloji*" ve usullerle tedkik ederek "*Tefsir Hadis, Tevhid, Fıkıh, Usûl-i Fıkıh, Ahlâk ve Tasavvuf*" ve diğer ilimleri meydana getirmişlerdir. İslâmî olan ilimlerde tatbik olunan usuller, bugün asrî ilimlerde kabul ve tatbik edilmekte olan usûl ve menheçlere tamâmiyle uygundur. Asrımızda Ulûm-ı Riyâziye'de hâkim olan bürhan; tecrübî ilimlerde hâkim olan tecrübe; istikrâ, temsil, ıftiraz, tasnif; Tarih ilimlerinde hâkim olan haber ve rivâyet tamâmiyle İslâm ulemâsı tarafından İslâm ilimlerinde tatbik olunmuştur.

Fransız Filozoflarından *Dekart* (Descartes, 1596-1650) ile İngiliz Filozoflarından *Beysin* (Bacon, 1561-1626) ve *Stuart*

Mil (Stuart-Mill, 1806-1873) in ortaya koydukları *Mesâlik-i illet kanunu*'nu onlardan çok zaman evvel İslâm ulemâsı tatbik etmişlerdi. Filhaki-ka son asır filozoflarının hâdisâtın illetini keşf için kullandıkları bu usûl, Usûl-i Fıkıh ulemâsı tarafından ahkâm-ı hâdisâtın illetini keşf için tatbik ediliyordu. Bugün bir hâdisenin illeti tâyin olunduktan sonra nasıl bir kanun tâyin olunur- sa, fıkhîta da hâdiseye taallük eden şer'i bir hükmün illeti tâyin olunduktan sonra hüküm tâyin edilirdi. Bugün tabiat kanunlarını bilmek için tabii hâdiselerin illetini bilmek nasıl lâzım ise, fikhî kaidelerin tatbiki için de menât-ı hük- mü bilmek lâzımdı. İşte İslâm ilimleri bu usûl altında meydana gelmiş ve top- lanmıştır.

39 — KUR'AN İLMI :

Evvelce de söylediğimiz gibi, *Kur'an-ı Kerim*, Allâhu Teâlâ Hazretleri ta- rafından *C e b r â i l Aleyhi's-selâm* vâsitasıyla Peygamber *E f e n d i - m i z ' e*, iktizâ ettikçe âyet-âyet, sûre-sûre inzâl edilmiş, indirilmiş olan *Kitâb-ı Mübin*'dir. Peygamber, *C e b r â i l* vâsitasıyla *Cenâb-ı Hak*'dan *Kur'an-ı Kerim*'i nasıl almış ise, öylece ashâbına okumuş, onlar da Peygamberin târihi veçhile hem yazmışlar, hem de ezber etmişlerdir. Hangi âyet nereye yazılacaksa onu târif etmiş, onlar da öyle yazmışlardır. *Kur'an*'da Peygamber'in kendisine âit hiçbir şey yoktur. O, sâde aldığı söylemiş ve yazdırmış ve onların hem ma'nâ- sını, hem de okuma tarzlarını tâlim buyurmuştur.

Binâenaleyh, *Kur'an* ilmi, ikidir :

- 1) *Kur'an* okunmasına âid olan ilim,
- 2) *Kur'an* âyetlerinin ma'nalarını, inceliklerini bildiren ilim.

Birincisine *İlm-i Kırâet*, ikincisine *İlm-i Tefsir* denir. *Kur'an-ı Kerim*'in bâzi kelimeleri birkaç veçhile okunabilir. Bu vecihlerden yedisi Peygamberimizden te- vâtüren naklolunmuştur. Bunlara *Kırâet-i Seb'a* denir. Bu kırâetlere Peygamber- den sahîh senedlerle nakledilmiş üç kırâet daha ilâve olunmuş ve mecmûna *Kırâet-i Aşere* denilmiştir. İşte bu hususta bir ilim meydana gelmiş ve kitaplar da yazılmıştır. İlk kitap yazan, yani bu kırâetleri kitapta toplayan, hicri (224) de ölmüş olan *K a a s ı m* 'dir. İkincisi de (258) de ölmüş olan *Kûfe'li C ü b e y r O ğ l u A h m e d* 'dir. Bunlardan sonra daha pek çok kitaplar yazılmıştır (1).

40 — TEFSİR, MÜFESSİR :

Yukarıda da söylediğimiz veçhile, *Kur'an*'ın mânalarını en evvel iktizâ et- tikçe beyân ve tefsir buyuran Peygamberimizdir. Ashâb-ı Kirâm; *Kur'an* âyet- lerinin mânalarını, Ondaki yüksek hakikatları, şâyân-ı hayret incelikleri, Onun

(1) *Neşr-i Kebir*, cild 1, sahife 33. İki cild olarak son zamanlarda Mısır'da basılmış olan bu kitap, bu ilimde çok mühimdir.

nâsih ve mensûhunu, sebab-i nüzûllerini pek güzel bilirlerdi. Bilmedikleri, veyâ- hüd şüphe ettikleri bir cihet bulunursa onu da Peygamberden sorup öğrenirler ve bu bâbdaki bilgilerini de diğer Müslümanlara ağızdan ağıza naklederlerdi.

Sahâbeden bâzıları, âyetlerin mânalarına dâir Peygamberimizden vârid olan âsarâ göre *Kur'an*'ı tefsir, yâni mânasını beyân ve izâh etmişlerdi. Fakat onlar *Kur'an*'ın tefsirini *Kur'an* ile birlikte bir araya yazmamışlardı. Çünkü *Kur'an*'ın içine başka söz karışmasından son derece sakınıyorlardı. Peygamberin irtihâlin- den sonra bu yüksek zâtların sayısı azalmaya başlayınca, *Kur'an*'ın yüksek ha- kikatlerini yazı ile izâh ve tefsire lüzum görülmüş ve bu sûretle birçok kitaplar yazılmıştır. Bu kitaplara *Tefsir* ve bunları yazanlara *Müfessir* denir. İlk evvel tefsir yazan hicretin (104) ünde ölmüş olan *M ü c â h i d* 'dir. Bundan son- ra (207) de ölen *V â k ı d i* şöhret almıştır. Sahâbeden *İ b n - i A b b â s* ' - m tefsirleri birkaç sûretle rivâyet edilmiştir. *İ b n - i A b b â s* tefsirinde en şâyân-ı i'timâd olan rivâyet, (143) de vefât eden *A l i İ b n - i E b i T a l - h a* 'nın rivâyetidir. *K e l b i* târikiyle gelen târik, en çürük olanıdır.

Bugüne kadar her dilde pek mühim tefsir kitapları yazılmıştır. Bunlardan *İ b n - i C e r i r* 'in (224-310), (30) cild üzerine yazmış olduğu tefsir; *F a h - r ü ' d - d i n - i R â z i* 'nin *Mefâtihi'l-Gayp* adındaki tefsiri, *Kurtubi Tefsiri*, *Rûh'ul-Maâni*, *Keşşaf*, *Bahr-i Muhit*, *Envârü't-Tenzil*, *Ebü's-Suûd Tefsirleri* çok mühim ve meşhurdur. Son asırlarda çıkan tefsirler içinde Mısır Müftüsü merhum *M u h a m e d A b d u h* 'un yazdığı tefsirlerle onun meslekinde yazılmış olan *Tefsirü'l-Menâr* çok mühimdir. Yine son zamanlarda Mısır ule- mâsından *T a n t â v i e l - C e v h e r i* 'nin 25 cild üzerine yazmış olduğu tefsir de kendi vâdisinde şâyân-ı hayrettir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tabedilmiş olan *Türkçe Tefsir* de pek büyük bir kıymet ve ehemmiyeti hâizdir. Şimdiye kadar Türk dilinde böyle bir tefsir yazılmamıştır.

41 — HADİS VE MUHADDİS :

Hadis, *P e y g a m b e r i m i z Sallâ'llahu aleyhi ve sellem*'in *Kur'an*'- dan başka olan sözleri ile işleri ve ahvâlidir. Usûl-i Fıkıh ulemâsının târifine göre ise, *Aleyhi's-salâvâtü ve's-selâm*'ın sözleri ve işleridir. Sözlerinin içinde takrirleri de vardır. *P e y g a m b e r i m i z* 'in takriri demek; Müslümanlar- dan birinin bir şey yaptığını gördükleri veya işittikleri halde onu red ve inkâr etmiyerek, olamaz, yapmayınız gibi bir şey söylemiyerek, sükût buyurması de- mektir. Böyle bir şeyi menetmeye lüzüm görmiyerek sükût ve onu hâli üzere ip- ka buyurmaları, onun cevâzını takrir ve tesbit demektir. Gördüğü, veyâhud işit- tiği bir şey hakkında sükût etmekle onun câiz olduğunu söylemiş oluyor. Onun hakkında başka bir şey olmasa da Peygamberin sükûtu onun olduğuna delildir. Bunların hepsine birden *Sünnet* denir.

Peygamberin sözlerine *Kavli Sünnet*, işlerine *Fuili Sünnet*, takrirlerine de

Takriri Sünnet denir. Maamâfih, *Kur'an*'dan başka olarak *Peygamber*'in söyledikleri de iki kısımdır: Eğer mânâsı Cenâb-ı Allah tarafından *Peygamberimiz*'in kalbine vahy ü ilhâm olunup da elfâzı *Peygamberimiz*' tarafından ise ona *Hadis-i Kudsi* denir. Hem lâfzı, hem mânâsı *Peygamberimiz*'den ise ona sâdece *Hadis* denir. Şu halde *Peygamberimiz*'in ağzından çıkan sözler üç kısım oluyor: *Kur'an*, *Hadis-i Kudsi*, *Hadis*. Hem lâfzı, hem mânâsı Allah tarafından ise *Kur'an*'dır.

Kur'an'ın hem lâfzı hem de mânâsı Cenâb-ı Allah tarafından olup Onda *Peygamberimiz*'in hiçbir şeyi yoktur. O sâdece tebliğ vâsıtasıdır. Tebliğ memurudur. Nasıl almış ise öylece nakil ve tebliğ etmiştir. Bunun içindir ki, usûl âlimleri *Kur'an*'ı "Ma'nâyâ delâlet eden Nazm-ı (Lâfz-ı) Münzel" diye târif etmişlerdir. Eğer *Peygamberimiz*'in kalbine yalnız ma'nâ olarak nâzil olup da Peygamber o ma'nâyı istediği lâfz ile kendisi ifâde buyurmuş ise ona *Kur'an* denmeyip *Hadis-i Kudsi* denir. Hem lâfzı, hem de, ma'nâsı Peygamberimiz tarafından olanlara da sâdece *Hadis* denir.

42 — RÂVİ VE MUHADDİS :

Peygamberimiz'in *Kur'an*'dan başka sözleriyle işlerini, ahvâl ve harekâtını, işittikleri ve gördükleri gibi nakil ve rivâyet etmeyi meslek edinmiş olan kimselere râvî ve muhaddis denir. Bunların muhtelif dereceleri vardır: Her işittiklerini yalnız rivâyet etmekle iktifâ edenlere *Râvî* denir. Peygamberimizden rivâyet edilen bir şey'in senedlerini, Peygamberden i'tibâren kendisine ne sûtretle geldiğini, râvilerin hallerini bilen kimselere *Muhaddis* denir. Binâenaleyh, muhaddis, İlm-i Hadis'de üstâd-ı kâmil mertebesini bulan zâtdır. *Muhaddis* adını alan bu yüksek şahsiyetler; hadisleri erbâbından dinlemiş, isteyenlere dinletmiş, hadisleri toplayıp kendi elleriyle yazmak için memleket memleket dolaşmışlardır. Yüz bin hadisi metinleriyle, senedleriyle, (yâni hadisi Peygamber'den i'tibâren rivâyet eden râvilerin isimleriyle) ezberlemiş olan *Muhaddis*'e İlm-i Hadis erbâbı, *Hâfız* unvanını verirler. Yüzbin hadis deyip de geçmiyelim. Yedi bin küsûr hadisi ihtivâ eden *Buhâri*, ikibin büyük sahifeden ziyâde olursa, yüzbin hadisin kaç bin sahife teşkil edeceği artık düşünülebilir. Fakat böyle yüzbinlerce hadisi ezberlemiş nice nice *Hâfız*'lar yetişmiş olduğu bir hakikattir. İşte bu, İslâm'a mahsus olan yüksek bir imtiyazdır. Böylelikle ki, Müslümanlık, bütün safvet ve temizliği ile mahfuz kalmış ve bizlere kadar nakledilip gelmiştir.

Peygamberimiz'in hadisleri, sünnetleri evvelce bir araya toplanmamış ve yazılmamış idi. Onlar bir müddet böyle ağızdan ağıza nakil ve rivâyet olunduktan sonra görülen lüzüm üzerine toplanıp yazılmağa başlanmıştır. İlk defa Emevî hükümdarlarından *Abd ü I - Azîz*'in oğlu - *Ömer*'in emriyle şer'î hükümlerin tafsilâtına ve Usûl-i Din'e dâir binlerce hadis-i şerif yazılmıştır.

43 — HADİS KİTAPLARI VE BUNLARI YAZANLAR :

Hicrî (122) de vefât etmiş olan *Zühri*, ahâdis-i şerife'yi ilk defa yazanlardandır. *Zühri*'den sonra daha pek çok kimseler diyar diyar dolaşarak *Peygamberimiz*'in sünnetini, doğduğu günden ölünceye kadar bütün söylediklerini, işittiklerini, hayât-ı husûsiyesine kadar bütün ahvâl ve harekâtını öğrenip onları senedleriyle berâber yazmışlar ve bunları bablara, fasıllara ayırmışlardır. Bunların yazdıkları kitaplara *Müsned*, *Sünen* ve *Sahih* denir. Bunların hepsi şâyân-ı hayret bir tetkik mahsûlüdür. Dünyâda yazılmış olan hiçbir tarih kitabında bunlardaki vüsûk, i'timâd ve kuvvet yoktur. Bunların içinden en sahih ve en meşhur olanları şunlardır: *Sahih-i Buhâri* (1), *Sahih-i Müslim* (2), *Sünen-i Ebû Dâvud* (3), *Sünen-i Tirmizî* (4), *Sünen-i Nesî* (5), *Sünen-i İbn-i Mâce* (6).

(1) *Sahih-i Buhâri*, Buhâralı *İsmâil* oğlu *Muhâmmed* tarafından toplanmış ve yazılmıştır. Hicretin 194 târihinde Şevvalin 13 üncü Cuma günü doğup, 256 da Ramazan Bayramı gecesinde ölmüş olan bu Türk âlimi, Hadis Ulemâsı'nın, hadis ile meşgûl olanların en meşhurlarındandır. Hadisçilerin imamıdır, *Sahih* adındaki bu kitabı, *Kur'an-ı Kerim*'den sonra en makbûl ve sahih, birinci derecede şâyân-ı i'timâddır. Hadis ezberlemeye başladığı vakit on yaşından ziyâde değildi. Birçok üstâddan hadis ve fıkıh okudu ve 16 yaşına gelmeden kendisi de üstâd sırasına geçti. Bundan sonra yine bilgisini ilerletmek için Şam, Mısır, Cezire tül-Arab'a ikişer defa, Basra'ya dört defa sefer yaptı. Hicaz'da altı sene durdu. Muhaddislerle birlikte birçok defa Kûfe'ye ve Bağdat'a gitti. *Sahih-i Buhâri* adındaki bu mühim kitabını tam onaltı senede yazdı. *İmâm - ı Buhârî*, diyar diyar dolaşıp ehliinden yazmış olduğu altıyüz bin hadisin içinden büyük bir i'tinâ ile seçtiği en kuvvetli hadisleri bu kitabına yazmıştır. *Buhârî*, ezberinde üçyüzbin hadis olduğunu, *Câmi-i Sahih* adını verdiği bu kitabını altıyüzbin hadisin içinden seçtiğini kendi söylüyor. Bu kitabda tekrarlarıyla berâber dokuz bin seksen iki kadar hadis vardır. Bu hadislerin her birini seçip yazarken evvelâ gusledip iki rek'at namaz kılarak Allâh'a istihâre yaptıktan sonra yazarmış. Bunu da kendisi söylüyor. Ezberlemiş ve yazmış olduğu hadislerin Peygamber'e kadar varan bütün senedlerini, o hadisleri Peygamber'den i'tibâren kendisine kadar rivâyet eden muhtelif râvilerin hallerini tamâmiyle tedkik etmiş ve onların doğru, tam ma'nâsiyle güvenilir insanlar olduklarına kanâat getirdikten sonra söylediklerini kabul etmiştir. *İmâm - ı Buhârî* diyor ki: "Bir gün Enes'den hadis alıp rivâyet etmiş olan adamları zihnimden geçirdim. Bir saat içinde hemen üçyüz zâtın adını hatırlayıverdim. Artık hâfızamdaki kuvvetin derecesine bakınız."

İşte bunun içindir ki, bütün hadis âlimleri *Kur'an*'dan sonra en sahih kitap, *İmâm - ı Buhârî*'nin (*Sahih-i Buhâri*) adını taşıyan bu kitabı olduğunu söylemişlerdir. *Buhârî* hakkında vermiş olduğumuz şu kısa malûmat, hadislerin nasıl toplanmış olduğuna dâir bize bir fikir verebilir.

(2) *Sahih-i Buhârî*'den sonra en sahih hadis kitabı, (204) de doğup (261) de Nişabur'da ölmüş olan *Müslim*'in *Sahih-i Müslim* adlı kitabıdır. Bunda da tekrarlarıyla berâber yedibin ikiyüz yetmişdokuz hadis vardır. Bundaki kuvvet de

Bu altı kitaba *Kütüb-ü Sitte* denir. Bunlardan başka *İ m â m - ı M â - l i k 'in Muvatta'* adlı hadis kitabı ile *İ m â m - ı A h m e d İ b n - i H a n b e l 'in Müsned'*i de en mühim hadis kitaplarındandır. Sâde *İ m â m - ı A h m e d 'in Müsned'*i altı büyük cilt olup, içinde kırkbeş bin hadis vardır. İşte Ahkâm-ı İslâmiyye'nin, İslâm ahlâk ve içtimâiyâtının esasları, *Kur'an-ı Kerim* ile bu hadis kitaplarının içinde olan hadislerdir.

44 — HADİSİN AKSAMI :

Hadis, senedindeki kuvvet i'tibâriyle üç kısımdır :

- 1) Mütevâtir olan hadisler,
- 2) Meşhûr olan hadisler,
- 3) Âhâd hadisleri.

Hadis-i Mütevâtir; Peygambere ittisâlinde hiçbir sûretle şüphe olmayan hadistir.

Bu öyle bir hadistir ki : Onu, yalan söylemek üzere birleşmiş olmalarını aklın câiz görmediği, aklın kabûl etmeyeceği bir cemâat, Peygamberden rivâyet etmiş, böyle bir cemâat müttelifan "*Peygamberimiz böyle söyledi, biz kulaklarımızla işittik.*" diyerek bir hadisi naklederler, ikinci asırda yine böyle bir cemâat birinci asırdaki râvilerden aynı hadisi rivâyet eder ve üçüncü asırda da yine böyle bir cemâat nakil ve rivâyet ederse o hadise *mütevâtir* denir. Çünkü : Sahâbe, Tâbiîn ve Etbâ-ı Tâbiîn devirleri olan birinci, ikinci ve üçüncü asırlarda yalan söylemek üzere birleşmiş olmalarını aklın tecvîz etmediği bir cemâat o

Buhârî gibidir. Bunu tophyan da y'ne bir Türk âlimidir. Bu kitabını kendi kulağıyla erbâbından işitmiş olduğu üçyüzbin hadisten seçtiğini kendisi söylüyor.

(3) *Sünen-i Ebû-Dâvud* denilmekle meşhûr olan bu kitab, Sicistanlı E s - a s o ğ l u S ü l e y m â n 'm (202 - 275) dir. Bu kitap fikhî hükümler için en mu'teber esaslardandır; - *İ m â m - ı G a z â l i* ahkâm hadislerinde bu kitabın bir müctehide yeteceğini söylüyor - dörtbin sekizyüz hadis vardır. Bunları da toplamış olduğu besyüzbin hadisin içinden seçmiştir.

(4) *T i r m i z 'li İ s â o ğ l u M u h a m m e d 'in* (209 - 279) dir. Câmî-i Tirmizi de denir. Hadisi, *İ m â m - ı B u h â r i 'den* ve diğer Buhârâ ulemâsından okumuştur. *İ m â m - ı B u h â r i* öldükten sonra Horasan'da bunun gibi başka bir âlim yoktu. Tirmiz'de ölmüştür.

(5) *Ş u a y b o ğ l u A h m e d 'indir.* 215 veya 216'da Horasan'da (Nesâ denilen yerde) doğmuş, 13 Safer 303'de Remle'de vefât ederek Beyt-i Makdis'e gömülmüştür.

(6) *G a z v i n 'li İ b n - i M â c e* (207 - 273), bu kitabı yazmak için birçok yerleri gezip dolaşmıştır.

Şâyân-ı hayrettir ki : *Kur'an'dan* sonra en müteber olan bu altı kitabın üçü, hem de birinci derecede olanları, Türk âlimleri tarafından yazılmıştır.

hadisi rivâyet etmiştir. Bu sûretle o hadisi Peygamber'in söylemiş olduğunda hiç şüphe kalmamıştır.

Böyle olan şeylere "*Haber-i Mütevâtir, Hadis-i Mütevâtir*" denir. Böyle olan haberlerin hükmü, yakîni mücib olmaktadır. Bunda şüpheye düşmek câiz olamaz. Göz ile gördüğümüz, kulak ile işittiğimiz şeyler bizde nasıl bir ilim husûle getirirse, bu derece kuvvetli olan haberler de aynı kuvvette bir bilgi husûle getirmelidir. Çünkü, aynı kuvveti hâizdir.

Yukarıda söylediğim veçhile, *Kur'an*'ın, Kelâm-ı İllâhî olarak Peygambere nâzil olduğu, bunun kul sözü olmadığı Peygamber asrından i'tibâren tevâtürün sabittir. Namazların rek'atları, zekâtın mikdarı ve sair ahkâm-ı diniyyeden birçokları da böyledir.

Hadis-i Meşhûr : Evveli, âhâd gibi olup ikinci ve üçüncü asırlarda iştiâr etmiş olan hadis demektir. Böyle olan hadisleri Peygamberden ilk rivâyet eden bir cemâat değil, belki bir kişi veyâhud birkaç adam olduğundan birinci asırda Âhâd gibidir. Fakat ikinci ve üçüncü asırlarda cemâatler tarafından tevâtür sûretiyle nakl ü rivâyet edilmiş olduğundan bu hadis iştiâr etmiş ve bu asırlarda tevâtür derecesini bulmuştur.

Hadis-i Âhâd : Bir kişinin bir kişiden, yahud bir kişinin birçok kimselerden, veyâhud birçok insanların bir adamdan rivâyet ettikleri hadistir. Böyle olan hadisleri Peygamberden ilk rivâyet eden bir veyâhud birkaç kişidir. Maamâfih, Âhâd'da üç asrın hiçbirinde cemâatin rivâyeti yoktur.

45 — TEVHİD (AKAİD İLMİ) NE SÜRETLERLE YAZILMIŞTIR?

İslâm'ın ilk devirlerinde imân ve i'tikaad çok kuvvetli, vicdanlar temiz ve pâk idi. Hiç kimsenin i'tikaadında ufak bir şüphe yoktu. Çünkü, Peygamber ile oturup konuşmalar, onunla birlikte geçirilen zamanlar henüz uzamamıştı, onun bereketi hâlâ devâm ediyordu.

Ashâb, dînî ve şer'i hükümleri Peygamberin ağzından nasıl iştilirse öylece kabûl ve ona imân ederlerdi. Peygamber, *Kur'an-ı Kerim*'i tefsîr, müşkil olan kısımlarını izâh, mücmel olanı tafsil, birkaç ma'nâya olanları tâyin, *Kur'an*'ın sâkit olduğu hükümleri beyân eder ve böylece dînin köklerini ve köklerinden çıkan meseleleri onlara anlatırdı. Onlar da Peygamberden işittikleri gibi kabûl ederler ve Onun tarafından tafsil buyurulmayan şeyleri araştırmazlar, incelemelerdi. Sahâbe devri böyle geçtiği gibi Tâbiîn devri de böyle temiz geçmiştir. Bir müşkil çıktığı vakit dîn ulularına giderler, müşkillerini sorup öğrenirlerdi. Bunun için şer'i ve dînî meseleleri toplayıp bir kitap hâline getirmek ihtiyacı duyulmamıştı.

Fakat Peygamberlik nûru uzaklaşarak o nurlu ve feyizli devirde bulunanlar azaldıkça ahval değişti. Birtakım kötü ve bozuk fikirler meydana geldi; doğru

i'tikadlar arasına müfsidler tarafından bozuk i'tikadlar karıştırıldı. İ'tikadlardaki temizlik, fikirlerdeki metânet yavaş yavaş gevşemiye yüz tuttu.

İşte bunun içindir ki, İslâm'a hâs olan sahîh ve doğru i'tikaad ve hükümleri toplu olarak bildirmek, bâtil ve bozuk fikir ve i'tikadları ayırd etmek için kitaplar yazıldı. *Kur'ân* ve sünnetle, akli ve nakli delillerle dinin esasları takviye edildi. Bozuk i'tikadların çürüklüğü anlatıldı, onları red edecek deliller ortaya konuldu. Bu yolda meydana getirilen ilme, İlm-i Tevhid, Fıkh-ı Ekber adı verildi. Bu hususta en evvel yazılan kitap, İmâm - ı A'zam'ın *Fıkh-ı Ekber* adındaki kitabıdır. Sonraları ahvâl değişti, akaaid kitaplarına felsefe de karıştırıldı. İslâm i'tikaadı akli ve felsefi delillerle müdâfaa edilmiye çalışıldı. Bu hususta pek çok i'tikaad ve kelâm kitapları yazıldı. Daha sonraları İslâm âlimleri bu ilme çok ehemmiyet verdiler. Her devirde İslâm akaidini hücumlardan korumak için kitaplar yazıldı. İmâm - ı Eş'ârî ile İmâm - ı Mâtürrîdî, İslâm i'tikaadını müdâfaa edenlerin başında gelir. Bunun içindir ki, her ikisi de i'tikadda imamdır.

46 — İLM-İ FIKHİN TEDVİNİ :

Din âlimleri, görülen lüzûm üzerine şer'i hükümlerin fûrûnu zaptetmek ve iyi amelleri kötü amellerden ayırmak maksadiyle bir ilim daha tedvin ederek bunu da bablara ve fasıllara ayırmışlar ve adına da "*İlm-i Fıkh*" demişlerdi. İlm-i Fıkh'ın ahkâm-ı umûmiyyeden bahseden kısmına sâdece "*Fıkh*", bu ahkâmın istihrâc olunduğu delillerin ahvâlinde bahseden kısmına da "*Usûl-i Fıkh*" nâmı verilmişti. Fıkh ilmini bugünkü bulunduğu tertip üzerine koyan, İmâm - ı A'zam'dır. Fıkh meselelerini kısa bir sûrette toplayan, İmâm - ı A'zam'ın talebelerinden İmâm - ı Muhâmm'ed'dir. Usûl-i fıkhı vaz'eden de İmâm - ı Ebû Hanîfe'nin ashâbından İmâm - ı Ebû Yûsuf'dur. Fakat bu hususta ilk müdevven kitap, İmâm - ı Şâfiî'nin *Er-Risâle*'sidir. İmâm - ı Şâfiî, İmâm - ı Ebû Yûsuf'un kitaplarından istifâde etmiştir.

47 — AHLÂK İLMİ :

Ahlâk, İslâm'ın en ziyâde ehemmiyet verdiği bir şey olduğunu yukarıda söylemiştim. Her milletin âlimleri ve filozofları bu cihete çok ehemmiyet vermiş ve bu sûretle ahlâk ilmi bütün-ûluslar arasında müşterek bir ilim hâlini almıştır. Bununla beraber, Müslümanların kendilerine has ahlâk ilimleri vardır. Eski filozoflar tarafından tedvin edilmiş ahlâk, çok defa felsefi mesleklerin esaslarına istinâd ettikleri halde, İslâm Ahlâkı böyle değildir. İslâm'da ahlâk ilmi de esas i'tibâriyle *Kitab* ve *Sünnet*'e müstenid ve binâenaleyh, başka bir yüksekliği hâizdir. Çünkü, İslâm Dininde ahlâki vazifeler ile dinî emirler âdetâ bir gibidir. Bunun için *Kitab* ve *Sünnet* en yüksek ahlâk nazariyelerini câmi'

dir (1). *Kitab* ve *Sünnet*'e istinâd ederek İslâm âlimlerinin vücûde getirdikleri ahlâk kitapları sayılamıyacak kadar çoktur.

Tasavvuf demek, ilk devirlerde ahlâk demektir. Bunun içindir ki, ilk sofiler Zâhid adını almışlardır. Tasavvuf kitaplarının bir kısmı muâmeleye, ahlâka, diğer kısmı da tevhide, mükâşefeye âit bulunuyordu.

Hâris - i Muhâsibî gibi büyük sofiler, İlm-i Muâmele denilen ahlâka; Cüneyd - i Bağdâdî gibi zevât da, İlm-i Mükâşefe denilen tevhide dâir kitaplar yazmışlardır. Tasavvuf mesleği üzere en evvel ma'ruf olan kitap, Hâris - i Muhâsibî'nin (2) *Er-Riâye*'sidir. Bundan başka muhaddisîn ve fukahâ da, ahlâk kitapları tedvin etmişlerdi. Bu bâbda en ma'ruf olan eser, Abdü'lilah bin Mübarek'in (H. 180) *Kitâbü'z-zühd*'üdür.

Üçüncü asırda felsefenin te'sisi ile İslâm filozofları tarafından da ahlâk kitapları yazılmıştı. Bu bâbda en ma'ruf kitap, İslâm felsefesinin müessisi Yakub el - Kindî'nin kitabıdır.

Hülâsa : Üçüncü asr-ı hicriden itibaren İslâm'da üç meslek üzerine ahlâk kitapları yazılmaya başlanmıştı. Muhaddisîn ve Fukahâ mesleği, sofiyye mesleği, felsefe mesleği, muhaddisîn ve fukahâ mesleğinde ahlâk meseleleri *Kitab* ve *Sünnet*'ten çıkarılabildi. Şer'i amellerin gayesi, ahlâki tehzib etmektir. Sofiyye de bu meslekde idi. Bununla beraber onlara nazaran ayrıca muhâsebe-i nefis de lâzımdı. İslâm filozofları ahlâk husûsunda kendilerinden evvel geçen ahlâk filozoflarına, bilhassa Sokrat'a istinâd ederek kitaplarında onların mesleğini esas tutmuşlardır.

Sonraları tasavvuf yanlış telkinlere uğramış, bu mesleğin büyüklerinin sözleri yanlış tefsir edilmiş, tasavvuf âdetâ İsrâkıyyûn felsefesi hâline gelmiş, *Kitab* ve *Sünnet*'e uymıyan Bâtınlık vesâire gibi birçok fikirler doğmuş ve bu yüzden maddî ve mânevî pek fenâ neticeler meydana gelmiştir.

Zamânımızda Tasavvuf ve Sofiye tarikatı, câhillerin ve menfaatperestlerin elinde şöhret yapmak, para kazanmak, halkı kendisine taptırmak için bir vâsitanın başka bir şey değildir. İslâm'ın esaslarından haberi olmayan bir sürü kara câhillik türlü namlarla kendilerine şeyh, mürşid süsü vermekte ve birçok temiz ve saf Müslümanları yoldan çıkarmakta, işlerinden, güçlerinden alıkoymaktadır.

(1) Muhtelif ahlâk nazariyeleriyle İslâm Ahlâkı'nı mukayese etmek ve İslâm Ahlâkı'nın yüksekliğini anlamak isteyenler *Ahlâk Dersleri* adında vaktiyle yazdığım kitaba mürâcaat etsinler. Bu kitâb (340) da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tâbedilmiştir.

(2) Hâris - i Muhâsibî usûl ve muamelâtı çok bilirdi. Ahlâk hakkında, Mütezele ve diğerlerini red hakkında kitapları vardır. Basra'da doğmuş, (243) Hicride Bağdat'da vefât etmiştir. *Er-Riâye* nâmındaki kitabı Diyanet İşleri Başkanlığının kütüphanesinde mahfuzdur. Cambridge Üniversitesine merbut Girton mektebinden Margaret Smith tetkikat yapmak için fotoğrafla istinsâh etmek istemiş ve bazı şerâit altında 1934'de Riyaset tarafından müsâade edilmiştir.

lar. Bunlar; kendilerine ilhâm vâki olduğundan, Peygamberle görüşüp her şeyi ondan aldıklarından bahsederler; cehâletlerini örtmek ve kendilerini büyük göstermek için Kur'an'ın bâtnî ma'nâsından dem vururlar. "Şeriat ve Kur'an'ın zâhir ma'nâsı avâm içindir; biz onlarla bağlı değiliz." diyecek kadar ileri giderler. Halbuki bunlar ne şeriatı bilirler, ne tarikatı, ne de hakıykatî! Bu gibiler hakkında Sofiye'nin ve tarikat erbâbının en büyüklerinden olan Seyyid Ahmed Rûfâî Hazretlerinin şu kıymetli sözlerini nakletmeden geçemeyeceğim. Diyolar ki: "Tarikat, şeriat'ın aynı; şeriat de tarikat'ın aynıdır. İkisinin arasında olan fark lâfzîdir; sözledir. Maddeten ve mânen netice birdir. Şeriat'ın kabûl etmeyip reddettiği her şey, zındıklıktır. Bilip bilmeyen birtakım kimse dâimâ Ebû-Yezîd-i Bistâmî böyle dedi, Hâris-i Muhâsibî şöyle dedi, Halâc-ı Mansûr bu sözlerde bulundu diyorlar. Bu nasıl sözdür? Böyle lâkurdular dan önce İmâm-ı Şâfiî, İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Ahmed, Ebû (Hanîfe) ne dedi, bir kerre ona bakmalısınız. Kulluk muâmelelerini, kulluk işlerini bunların dedikleri ile ölçüp tashih etmelisiniz, işlerinizi onunla ayarlamalısınız. Ondan sonra da fazla sözlerle tefekkür edebilirsiniz. (Yâni bunların sözleri yemekten sonra meyve ve yemek kabilindedir. Evvelâ karnını doyor da sonra da fazla olarak meyve ye.) Ebû Hârisî ve Ebû Yezîd'in sözleri ile birşey artıp eksilmez, lâkin Ebû Hanîfe'nin, Şâfiî'nin, İmâm-ı Mâlik ve Ahmed'in sözleri tâkib edilecek tariklerin en güzeli, tutulacak mesleklerin Allâh'a en yakın olanıdır. İlim ve amel ile Şeriat'ın direklerini iyice kuvvetleştirdikten sonra ilim ve amelin sedleri cihetine himmetinizi yükseltiniz." (1).

Kaadirliği, Rûfâilîği, Melâmetin ne olduğunu bilmeden biz Kaadirîyiz, biz Rûfâiyiz, biz Melâmîyiz, biz Nakşiyiz diyen ve şeriatı arkaya atmak isteyenler artık bu güzel nasihatten biraz olsun nasib alsalar!

48 — İSLAM MEZHEBLERİ VE MEZHEB İMAMLARI :

Müslümanlar gerek ahkâm-ı i'tikaadiyyede ve gerek ahkâm-ı amelîyyede birtakım mezheblere ayrılmıştır. Bugün yeryüzünde belli başlı dört amelî mezheb vardır : 1) Hanefî, 2) Mâlikî, 3) Şâfiî, 4) Hanbelî mezhepleri. Bu mezheblere sâlik olanlar ahkâm-ı i'tikaadiyyede Mâtürîdî ve Eş'ârî diye başlıca iki büyük kola ayrılmışlardır.

Şimdi bu mezheplerin ne sûretle çıktığını izâh edelim. Biliyoruz ki : Allâhu Teâlâ, Hazret-i Muhammed *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'i bütün insanlara ve cinlere Peygamber gönderdi. Peygamber, Allah'ın emirlerini insanlara bildirdi; onları düştükleri cehâlet ve dalâlet çukurlarından çekip çıkardı; gidecekleri yolu aydınlattı, saâdet kapılarını açtı. Muhâmmed *aleyhi's-selâm*'in Peygamberlik müddeti ancak yirmi üç sene devâm etti. Bu müddet içinde Cenâb-ı Hak Ona Kur'an-ı Kerim'i inzâl buyurdu. Bu Kitâb-ı mübîn; i'tikaad, ahlâk, ibâdet

(1) El-Bürhânü'l-Müeyyed, 1322'de Mısır'da basılmıştır.

ve ahkâma müteallik olan şeylerin asıllarını bildirdi. Şu kadar ki, bu ahkâmın bir kısmı mücmel olarak zikrolunmuş ve onun izâhı Peygamberimize bırakılmıştı. Lüzm görüldükçe o esasları, Peygamber izâh ve beyân buyurmuştu.

Peygamberimiz, Kur'an'ın izâh ve beyâna muhtâc olan âyetlerini beyân buyurdıkları gibi, bâzan da kendisinden hüküm-i şer'ileri sorulan hâdiseler hakkında fetvâ verirdi. Binâenaleyh, İslâm'da ilk müftî ve hâkim, Cenâb-ı Peygamber'dir. Bâzan da fetvâları hem sorulan hâdisenin hükmünü, hem de başka bir hükmü beyân ederdi.

49 — PEYGAMBERİN SÖYLEDİKLERİNİ EZBERLEMEK VE ANLAMAKTA ASHÂBIN SEVİYESİ :

Sahâbe, çok zaman Peygamberle toplanırlar ve kendisine nâzil olan Vahy-i İllâhî'yi Onun ağzından dinlerler; onun hükmünü, ma'nalarını öğrenirler. Onun söylediklerini ve yaptıklarını ezber ederlerdi. Fakat bu hususta bütün ashâbın seviyesi bir değildi. Bazıları daha çok ezberlerdi, bir kısmı da ma'nâ ve ahkâm cihetine kuvvet verirdi. Her ikisine birden çalışanlar da vardı. Peygamberin her söylediğini ve her yaptığını bilmeyenler de vardı. Bu da muhtelif sebeplerden ileri geliyordu. Sahâbeden bir kısmı vaktinin çoğunu kendi işi gücüyle, çarşıda ve pazarda ticâret vesâire ile geçirdiğinden Peygamberin meclislerinde her vakit bulunamıyorlardı. Bir kısmı da bütün vaktini Resûl-i Ekrem ile geçiriyordu. Bunun içindir ki, bu gibiler Peygamberin her söylediğini ve yaptıklarını ezber ederlerdi. Sahâbeden Ebû Hürere'nin çok hadis rivâyet etmesi bundandır. Çünkü, Onun başka işi yoktu. O, Peygamberden hiç ayrılmaz ve sâde hadis ezberler ve onları başkalarına söylerdi. Peygamberin duâsına nâil olduğu için hâfızası da çok kuvvetli idi. Günlerce aç kalmıya tahammül eder ve dâimâ Peygamberin hadislerini, sünnetlerini hıfz ve rivâyet etmeye çalışırdı. Bazı Avrupa müsteşriklerinin Ebû Hürere'ye dil uzatmaları taassubdan, garazkârlıktan ve hakıykatı anlamamaktan başka bir şey değildir.

Ashâb-ı Kirâm ezbercilikte farklı oldukları gibi; ezberlediklerini ve duyduklarını anlamak hususunda da farklı idiler. İbn-i Abbâs ve emsâli gibi, hem ezberciliği, hem de anlayışı çok kuvvetli olanlar olduğu gibi orta derecede olanlar da vardı.

50 — FETVÂ VEREN VE FETVÂLARI HIFZOLUNAN SAHÂBELER :

Sahâbeler ezbercilikte ve anlayışta birbirlerinden farklı oldukları içindir ki, Kur'an-ı Kerim ile Sünnet'i zaptetmek ve onun ahkâm ve ma'nalarını iyi anlamak hususundaki kudret ve kuvvetleriyle temâyüz etmiş olan Sahâbelerden başkası fetvâ vermeğe kalkışmadılar.

Peygamberin Ashâbından olup da fetvâsı hifzolunan erkek ve kadın yüz elli kadar vardır. Bunlara Ashâbın uleması ve fukahâsı denir. Bunların içinden

en ziyâde fetvâ veren büyük fakihler-şunlardır: Ö m e r , A l i , İ b n - i M e s ' ü d , Peygamberin zevcesi H a z r e t - i Â i ſ e , Z e y d b i n S â b i t , A b d u ' l l a h b i n A b b â s , A b d u l l a h b i n Ö m e r .

51 — PEYGAMBERİN İCTİHAD İLE HÜKMETMEĞE İZİN VERMESİ :

Peygamberimiz (aleyhi's-selâm) Sahâbenin âlim ve fakihlerinden M u - â z ' i , Yemen'e hâkim gönderirken şöyle bir muhâvere geçmişti :

P e y g a m b e r — Oraya vardığın vakit ne ile hükmedeceksin? Sana bir şey sorulduğu, yahud bir da'vâcı geldiği vakit onların müşküllerini ne ile halledeceksin?

M u â z — Allâh'ın Kitabı Kur'an ile.

P e y g a m b e r — Kitab'da bulamazsan?

M u â z — R e s ' ü l u ' l l â h 'ın sünnetiyle.

P e y g a m b e r — Onda da bulamazsan?

M u â z — Kendi reyimle, ictihâdım ile hükmederim.

M u â z 'in bu yolda cevap vermesi, Peygamberimiz'in re'yine muvâfık gel-di ve bundan ötürü Allâh'a hamdetti. E b ü - D â v u d ve T i r m i z i 'nin rivâyet ettikleri bu Hadis-i Şerif'den anlaşılıyor ki, bir hâdise hakkında Kitab ve Sünnet'de, sarîh bir nass bulunmazsa, müftî ve hâkim, ictihâdına göre hükmedecekti.

Peygamberimiz buna izin vermişti. İctihâd ve kıyas demek şeriat'ın kavâid-i umûmiyyesi ile amel etmek demektir.

Bunu yapabilmek için Kitab ve Sünnet'in tazammun ettiği ahkâm ve ma'nâyı son derece âlim olmak lâzımdır. Bu usûl tatbik edildiği gibi zamânın iktizâsına göre her hâdiseyi Kitâb ve Sünnet dâiresinde halletmek kolaylaşacağında şüphe yoktur. İşte Ashâb bunu biliyorlardı.

Peygamberimiz (aleyhi's-selâm) âhirete irtihâl buyurdıkları vakit, Kitab ve Sünnet Sahâbe'nin ezberinde idi. Onların ma'nalarını, tatbik sûretlerini, Şeriat'in umûmî kaaidelerini pek iyi biliyorlardı. Bunun içindir ki, müftîler; sorulan şeylerin cevâbını Kitab ve Sünnet'de aynen bulamazlarsa, Kitab ve Sünnet'deki emsâline kıyas ederek kendi ictihadlarıyla hükmederlerdi.

52 — SAHÂBENİN ÂLİM VE FAKİHLERİ EN ÇOK NERELERDE İDİ?

Müslümanlık her tarafa yayıldıkça Sahâbeler de oralara yerleşerek dinin ahkâmını ta'lîm ile meşgûl olmağa başladılar. Bunlar gittikleri yerlerde Mekke ve Medine'de ma'lûm olmayan birtakım muâmelelerle, örf ve âdetle karşılaş-ıyorlardı. Her memleketin kendine mahsus birtakım mâlî ve ticârî âdet ve nizâ-mı vardı. Sahâbe-i Kirâm bu gibi hâdiseler karşısında kaldıkları ve bunların

hükm-i şer'isini beyân etmek lâzım geldiği zaman Kitab ve Sünnet'e bakarlardı. Onlarda açık bir şey göremezlerse kendi ictihadlarıyla hükmederlerdi. Ashâb-ı Kirâm'ın âlim ve fakih olanları en çok Medine, Mekke, Kûfe, Basra, Şam ve Mısır'da toplanmışlardı. Bunun için, İslâmlar arasında fıkıh, en çok buryalardan yayılmıştır. Mekke, Medine ve Şam'da birçok zevât M u â z 'dan feyz almış-lar, dinin ve şeriat'ın ahkâmını ve inceliklerini ondan öğrenmişlerdi. İ b n - i A b b â s da hayâtının sonlarında Mekke'de Mescid-i Harâm'da Tefsir, Hadis ve Fıkıh okutuyordu. İ b n - i A b b â s 'in fetvâlarını yirmi kitapta toplamışlardır.

Kûfe şehrinde Kitab ve Sünnet'i iyi bilenlerden birçok zevât vardı. Hazret-i A l i ile A b d u ' l l a h b i n M e s ' ü d bunların en meşhurlarından ve Kitab ve Sünnet'i, ahkâm-ı şeriatî âlim olan Sahâbelerin en büyüklerindendi.

İ b n - i M e s ' ü d , Kûfe'de Kur'an'ı ta'lîm ve ma'nalarını tefsir, Pey-gamber'den duyduklarını veyâhud gördüklerini nakl ü rivâyet eder ve kendisine sorulan meseleler hakkında fetvâlar verirdi. Kitab ve Sünnet hakkında pek ge-niş bir ihâta-i ilmiyyesi vardı. Bununla beraber yeni yeni meydana gelen hâdi-selerin hükm-i şer'isi sorulduğu zaman, Kitab ve Sünnet'de sarîh bir nass bu-lunmazsa kendi ictihâdiyle hüküm verirdi.

İ b n - i M e s ' ü d 'dan sonra da vaziyet bu şekilde devâm etti ve Irak âlimleri arasında ictihâd şâyi' oldu. Kûfe'de A l i ile İ b n - i M e s ' ü d 'dan okuyan ve kendileri de müçtehidlik derecesine çıkan çok âlimler vardı. Bun-lar da Sahâbe'lerin gözleri önünde pek çok fetvâlar vermiş ve fetvâları kabûl olunmuştur.

Basra'da Sahâbeden E b ü M ü s e ' l - E ſ ' â r i ve E n e s b i n M â l i k en çok şöhret almışlardı. Bunlar da Peygamber'den sonra fıkıh ve fetvâ ile iştiğal eden Sahâbenin ikinci tabakasını teşkil ederler. E n e s , fa-kih olmaktan ziyâde muhaddis idi.

E b ü M ü s e ' l - E ſ ' â r i , fıkıh ilminde yüksek bir iktidâra malik idi; Ö m e r 'in kendisine göndermiş olduğu meşhûr mektup, usûl-i şahâdet ve usûl-i hükümde esas tutulmuştur (1). Basra'da Tabiîn'den fetvâ ile iştiğal edenlerden biri de H a s a n - ı B a s r i 'dir. Müşârün-ileyh'in beşyüz Sahâ-beye yettiğini İ b n - i K a y y i m yazmaktadır.

53 — EN EVVEL TAKARRÜR EDEN DÖRT MEZHEB :

Yukarıda izâh edildiği veçhile, her tarafta bulunan Sahâbe'nin âlim ve fa-kihleri dinin ahkâmını beyân ve herkes de onların söyledikleri gibi amel eder-lerdi. Sahâbe'den sonra yüksek ictihâd sâhibi fakihler azaldı, Kitab ve Sünnet'

(1) İ b n - i K a y y i m , 'İlâmü'l-Muvakkîn adlı eserinde bu mektup ile uzun uzadıya meşgûl olur. Üç cilt teşkil eden kitâb hemen hemen bunun şerhi de-mektir.

den ahkâm çıkarmak kudretinde olmıyanlar tabiatıyla bu kudretde olan fakihlere tâbi' oluyorlardı. İşte bu sûretle birtakım mezhebler türemiye, yayılmıya başladı.

Mezheb sâhibi olan fakihleri birkaç sınıfa ayırabiliriz : Birinci sınıf, en evvel mezhepleri takarrür eden, yerleşen imâmlardır. Bunlar da :

- 1) İmâm - ı A'zâm Ebû Hanîfe. (Nu'man bin Sâbit) (80 - 150).
- 2) İmâm - ı Mâlik bin Enes (93 - 179).
- 3) Abdur-Rahmân el-Evzâi (88 - 157).
- 4) Süfyân - ı Sevri (97 - 161).

54 — HANEFİ MEZHEBİ VE EBÜ HANİFE :

Ebû Hanîfe'nin adı Nu'man, babası Sâbit'dir. İmâm - ı A'zâm Ebû Hanîfe diye şöhret bulmuştur. Hicretin seksen tarihinde Kûfe'de doğmuş, 150 de Bağdat'da Allah'ın rahmetine kavuşmuştur. Aslen Türktür. Sahâbe devrine yetiştiği için Tâbiin'dendir (1). Sahâbe zamânında ve en büyük Sahâbi'lerin gözü önünde fetvâ veren ve fetvâları Sahâbe'nin büyükleri tarafından kabûl edilmiş olan Tâbiin'den büyük fakihler, hep Kûfe'de idiler. Kûfe'de bulunan bu ilk fakihler Ali ve İbn - i Mes'ûd'un ashâbıdır. Fakat birçoğu Ömer'den ve Hazret-i Âişe'den de ilim ve feyz almışlardır. Bununla beraber, Irak fakihleri Ali ile İbn - i Mes'ûd'un mezheplerini tercih ederlerdi.

İşte İmâm - ı A'zâm da bütün bu fakihlerden okumuş ve bu sûretle ilmi silsilesi, İbn - i Mes'ûd, Ali ve İbn - i Abbâs'a ve onlar vâsitasıyla Peygamberimize vâsil olmuştur.

Ebû Hanîfe, evvelâ ticaret mesleğine girmişti. Sonra en büyük fakihlerden Şa'bî (106)'nin teşviki ile vaktini ilme verdi. En evvel "Tevhid" ilmini okudu ve orada çok yüksek bir mertebeye çıktı. Bu ilimde parmakla gösterilir bir mütehassis oldu. *El-Fıkhü'l-Ekber* ve *El-Âlim ve'l-Müteallim* adlı kitapları yazdı. İslâm i'tikaadını müdâfaa etti. Bozuk fikirlerle münakaşalar yaparak onlara üstün geldi. Bu maksatla Basra'ya kadar gidip orada da münakaşalar yaptı. Sonra insanların dâimâ muhtâc oldukları ibâdet ve müâmelâta âit mesele ve hükümlerle meşgûl olmayı daha faydalı gördü ve bu husûsa kuvvet verdi. Hocası Hamâd (120) öldükten sonra talebesi Ebû Hanîfe'yi onun yerine geçirdiler. Çok geniş ve sağlam bir karihası, kuvvetli bir fikir ve mütalâası, *Kitab* ve *Sünnet*'e ve bunlardaki inceliklere derin bir vukufu vardı. Zühd ü takvâsı herkesce ma'rûf idi. Kırk sene yatısı abdestiyle sabah namazını kıldığı, bir rek'at namazda *Kur'ân-ı Kerim*'i baştan nihâyete kadar okuduğu ri-

(1) Peygamberi gören müslümanlara Sahâbe, Peygamberi görmeyip de Sahâbelere yetişmiş olanlara Tâbiin denir.

vâyet olunur. Ellibeş def'a Hacc'a gitmiştir. Fıkıh ilminde pek yüksek ve mümtaz bir mevki vardı. İmâm - ı Şâfiî gibi en büyük müctehidler de bunu i'tirâf etmişlerdir. Mantıkındaki kuvveti, şâyân-ı hayret bir derecede idi. İmâm - ı Mâlik : "Ebû-Hanîfe'nin mantığı o kadar kuvvetlidir ki, eğer şu direk altındır derse onu isbât edebilir." demiş.

İbn - i Mes'ûd, rey ve içtihâda meyyâl olduğu cihetle, ondan okuyanların mesleklerinde de rey ü ictihâda çok ehemmiyet verilmişti. Ebû Hanîfe fıkıh ve ahkâm ilminde de çok şöhret aldığından herkes onun başına toplanmıştı. Kendisinden bir meselenin hükmü sorulduğu vakit, *Kitab* ve *Sünnet*'le veyâhud Sahâbe'nin âsârında sarîh bir şey bulursa onunla cevap verir, bunlarda bulamazsa kendi ictihâdiyle *Kitab* ve *Sünnet*'den —emsâline kıyâs eder— hüküm çıkarırdı. İmâm - ı A'zâm'ın *Kitab* ve *Sünnet*'den beşyüz bin mesele ortaya çıkardığı rivâyet olunur (1).

Verdiği fetvâlar altmışdört bindir. Bütün bu meseleler ibâdet ve hukukta birer esasdır, birer kaaide-i umûmiyyedir ve hepsinin delili netice i'tibâriyle *Kitab* ve *Sünnet*'dir. Onlardaki hükm-i şer'iyi birer kanun hâlinde bize bildirmiştir; kendi aklı ile bir şey söylemiş değildir.

İmâm - ı A'zâm'ın yetiştirdiği en büyük âlimlerin sayısı, bine varmaktadır. Onların içinden en büyük ve seçmeleri kırk tanedir. Hepsi de müctehidlik mertebesini almışlardır.

İmâm - ı A'zâm her mesele için bunları toplar ve o mesele hakkında münakaşalar yapardı. Bazen münakaşanın bir ay bile sürdüğü olurdu.

İmâm - ı Ebû Yûsuf (2), İmâm - ı Muhâmmed (3) ve Züfer (4) bunların en meşhûrlarındandır. Bir meseleyi bütün ashâbiyle müzakere ve münakaşa ettikten sonra o meselenin *Kitab* ve *Sünnet*'e muvâfık olduğunda ittifak ederlerse o mesele fıkıhın neresine, hangi bahsine yazılacağını talebesinden Ebû Yûsuf'a veyâhud başka birine târif eder, onlar da yazarlardı. İşte fıkıh ilmi ile İslâm Hukuku bu sûretle vaz'olunmuş ve meydana getirilmiştir. Zamânında bulunan bütün fakihler, âlimler onun talebesi makamında idi. Sözünu anlıyabilmek için fıkıhda çok kuvvetli olmak lâzımdır. Başkaları onun fikirlerini anlayamazlardı. O kadar ince bir anlayışı vardı. Dinin rûhuna o kadar nüfuz etmişti. Bunun içindir ki, en büyük âlimler de Ebû Hanîfe'nin etrafına toplanmışlar ve Müslümanlık hakkında o ne söylemiş ise, *Kur'ân*'ı ve *Sünnet*'i nasıl anlamış ve bunlardan ne yolda hüküm çıkarmış ise aynen bunu kabûl etmişler ve bu sûretle "Hanefî Mezhebi" diye mezheb vücûde gelmiştir. İbn - i Sînâ gibi en meşhûr filozoflar da Hanefî Mezhebinde idiler.

(1) *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zâm*, Kerderî, cilt 1, sahife 55, 144.

(2) Hicrî 113'de doğmuş, 183'de ölmüştür.

(3) Hicrî 132 - 189'dur.

(4) Hicrî 110 - 158.

Hanefî Mezhebi ilk önce Irak'da şâyi' oldu, sonra Mısır'a, Garb'a ve Şark'a yayıldı. Abbasiler zamânında hâkimlerin çoğu Hanefî idi. Selçükiler, Harzemîler, Mezheb-i Hanefî üzere idiler. Hanefî Mezhebi bugün en ziyâde intişâr etmiş olan bir mezhebidir. Irak'ta, Şam'da, Hind'de, Efgan'da, Şarkî ve Garbî Türkistan'da, Kafkasya'da galip olan Hanefî Mezhebidir.

Anadolu ve Rumeli Türkleri ve Balkanlardaki Müslümanlar tekmi Hanefî'dir. Hindistan'da takriben (48) milyon Hanefî vardır. Centübî Amerika'da, Brezilya'da (25) bin Hanefî Mezhebine müntesip Müslüman vardır.

E b ü H a n î f e İslâm Hukuku'nun vâzı ve müessisidir. Akaaid ve Tevhid hakkında ilk ma'rûf olan eser, İ m â m - ı A ' z a m 'ın "El-Fıkhü'l-Ekber" adlı eseridir. İslâm düşmanlarıyla, kendi arzu ve heveslerine göre Müslümanlığı bozmıya çalışanlarla, dâimâ münâzara ve mubâhaselerde bulunarak her vakit onları yenerdi.

Halife M a n s û r , ilk zamanlarda E b ü H a n î f e 'ye pek çok iltifat etmiş ve hattâ bir aralık Bağdat inşaatına nâzır bile yapmıştı. Bağdat Kadısı İ b n - i E b ü L e y l â öldükten sonra Bağdat Kadılığını kabul etmesini teklif etti. İ m â m - ı A ' z a m bunu kabul etmedi. Kendisi kat'iyen böyle bir me'mûriyet istemiyordu. Evvelce teklif edilen bir me'mûriyeti de kabul etmediği için (130) târihinde on gün hapsedilmiş ve dayak da atılmıştı. Bu me'mûriyeti de kabul etmeyince M a n s û r bunu bahâne ederek tekrar hapsedirdi. Hapiste o kadar döğdüler ki, bunun te'siriyle hâpishânedede secdede iken yetmiş yaşında Rahmet-i Rahmân'a kavuştu (Rahmetu'llahi aleyh). Cenâze namazında hazır bulunan cemâat, ellibinden ziyâde idi. Altı def'a namazı kılmı. İşte mezhebimiz olan Hanefî Mezhebi'nin müessisi İ m â m - ı A ' z a m N u ' m â n b i n S â b i t 'in kısaca tercüme-i hâli.

Ondan sonra gelen pek çok müçtehidler İ m â m - ı A ' z a m 'ın talebelerindendir. Hepsî de onu kendilerine İmâm edinmişler ve onun söylediklerini kabul etmişlerdir. E b ü H a n î f e 'nin mezhebi en evvel takarrür eden, en kuvvetli, en sahîh, en açık, Kitab ve Sünnet'e en muvâfık, Sahâbe mezhebine daha uygun olan bir mezhebidir.

55 — MÂLİKİ MEZHEBİ VE İMÂM-I MÂLİK :

Bugün etbâr mevcûd olan mezheplerden biri de Mâlikî Mezhebi'dir. Mâlikî Mezhebi'nin müessisi, İ m â m - ı M â l i k b i n E n e s 'dir. İ m â m - ı M â l i k ile İ m â m - ı E b ü H a n î f e 'nin ayrıldıkları usûl-i mesâil, yirmi kadardır. Bunun için iki mezheb beyninde en çok fark vardır. İ m â m - ı M â l i k (93) târihinde Medîne'de doğmuş ve (179) da yine Medîne'de Rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur. Müşârün'ileyh, İ m â m - ı A ' z a m ve İ m â m - ı E b ü Y ü s u f 'la da görüşmüştür. Mâlikî Mezhebi Medîne'de çıkmış. Medîne'ye gelip gidenler vâsıtasıyla Garbde, Endülüs'de intişâr etmiş-

tir. Çünkü oraların ahâlisi Irak'da bulunan diğer müçtehidlerin usûl ve mesleklerini bilmiyorlardı. Onun için hepsi kâmilen Mâlikî olmuşlardı. Bundan başka o taraftaki ahâlinin mizaçlarında bedeviyet daha ziyâde olduğundan Irak ahâlisine hâs olan medeniyet usûlleriyle alışmış değillerdi. Onun için Irak ahâlisinden ziyâde Hicaz'lılara mütemâyil bulunuyorlardı. İ m â m - ı M â l i k de, bir mes'eleden dolayı Medine Valisi C â f e r b i n S ü l e y m â n tarafından döğülmüştü. İ m â m - ı M â l i k Hadis ilminde çok kuvvetli idi. Hadis'den "Muvatta'" adındaki kitabı meşhûrdur.

56 — İMÂM-I EVZÂİ VE MEZHEBİ :

İlk defa takarrür eden dört mezhebden üçüncüsü İ m â m - ı E v z â i 'nin mezhebidir. E v z â i (88) de Baalbek'de doğmuş (157) de Beyrut'da irtihâl eylemiştir. E v z â i Mezhebi, ilk önce Şam'da zuhûr etmiş ve İ m â m - ı M â l i k Mezhebinden evvel Endülüs'de bu mezheb yayılmıştı. (200) târihinde oralarda Mâlikî mezhebi intişâr ve galebe edince Evzâi Mezhebi münkarız oldu. Fakat (400) târihine kadar Şam'da devâm ediyordu. Sonraları Şam'da da bu mezhebi bilen kalmadığından orada da tamâmiyle münkarız oldu.

E v z â i Mezhebinin asılları da E b ü H a n î f e 'nin ortaya koyduğu asıllara yakındır. İ m â m - ı E v z â i , İ m â m - ı E b ü H a n î f e ve S ü f y â n - ı S e v r î ile de görüşmüştür. Geceleri, namaz kılmakla, Kur'ân okumakla ve Allah korkusundan ağlamakla geçirirdi.

57 — İMÂM-I SEVRİ :

İlk def'a yerleşmiş olan dört mezhebden dördüncüsü de Süfyân-ı Sevrî Mezhebi'dir. S ü f y â n - ı S e v r î (97) de Kûfe'de doğmuş, (161) de Basra'da ölmüştür.

S ü f y â n - ı S e v r î , Hadis'de İmâm idi, hattâ bunu İ m â m - ı M â l i k 'e tercih ediyorlardı. E b ü H a n î f e ile görüşmeleri ve mubâhaseleri meşhûrdur. (600) târihlerine kadar Horasan taraflarında Süfyân-ı Sevrî mezhebine tâbi olanlar vardı.

İşte ilk def'a mezhep olarak tedvin olunan, toplu bir hâle konan fikhî mezhepler, bu dört imâm ve müçtehidin mezhepleridir. Bunların zamânında Kûfe'de, Mısır'da, Basra'da daha birçok müçtehidler ve onların da mezhepleri var idiyse de, onlar intişâr ederek toplu bir hâle getirilemedi. Bu dört mezhebden Hanefî Mezhebi ile Mâlikî Mezhebi bugüne kadar arası kesilmeden devâm etti. Evzâi Mezhebi ile Sevrî Mezhebi inkırâza uğramış ve yerlerini Şâfiî ile Hanbelî mezheplerine bırakmıştır. Binâenaleyh, bugün hiç inkitâa uğramadan etbâr devâm eden dört mezhep şunlardır : Hanefî, Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî mezhepleri. Bugün dört mezhep denilince anlıyacağımız bunlardır.

Bu mezhebin müessisi, İ m â m - ı M u h a m m e d b i n İ d r i s e ş - Ş â f i i 'dir. (150) tarihinde Gazze'de doğmuş, (204) de Mısır'da Rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur. İ m â m - ı Ş â f i i çok ahlaklı, şiir ve lügatta gayet kuvvetli, büyük bir müçtehid idi. İki yaşında iken Mekke'ye götürülmüş, oradaki büyük âlimlerden okumuş ve yirmi yaşında iken fetvâ vermiye izin verilmiştir.

Bağdad'a gelerek İ m â m - ı A ' z a m 'ın talebesinden olan İ m â m - ı M u h a m m e d 'in meclislerinde bulundu. Gerek İ m â m - ı M u h a m m e d 'den ve gerek İ m â m - ı A ' z a m 'ın kitaplarından pek çok istifade etti. *Er-Risâle*, *El-Üm* adındaki kitapları meşhurdur. Diğer mezheplerden ayrıldığı bâzı meseleler vardır. İ m â m - ı Ş â f i i 'nin mezhebi ilk defa Irak'da intişâr edemedi. Çünkü, orada Hanefî ulemâsı çoktu. Sonra Irak'dan Mısır'a gitti ve orada Şâfiî Mezhebi yayıldı. O vakitler Mısır'da Şâfiî kadar büyük bir fakih yoktu. Bu sûretle Şâfiî Mezhebi evvelâ Mısır'da başladı, sonradan Irak'a ve Bağdad'a geçti. Horasan, Şam ve Yemen'in birkaç cihetlerinde Şâfiî Mezhebi yayıldı. Fâtımiler devrinde Mısır'da Fıkh-ı Şâfiî iyice yok olmuştu. Fakat sonraları S a l â h ü ' d - d i n - i E y y ü b i ' bunu yine diriltti. Mısır ve Arabistan ahâlisinin çoğu Şâfiî'dir.

Hanberî Mezhebinin imâmı (164) de Bağdad'da doğup (241) de yine orada Rahmet-i Rahmân'a kavuşan A h m e d b i n H a n b e l 'dir. Bu da büyük müçtehidlerdendir. İ m â m - ı A h m e d 'in Hadîsde ve fıkhda hocası, E b ü - H a n i f e 'nin talebesinden olan İ m â m - ı E b ü - Y ü s u f 'dur.

Daha başkalarından da okumuştur. İ m â m - ı Ş â f i i (190) tarihinde Bağdad'a geldiğinde A h m e d b i n H a n b e l ile görüşmüş ve "*Bağdad'da bundan eşdâl, bundan daha fakih ve âlim bir kimse görmedim.*" demişti.

A h m e d b i n H a n b e l 'in en büyük eseri, meşhûr "*Müsned*"'idir. Şâfiî Mezhebi'nden sonra Hanbelî Mezhebi teessüs ederek bâzı yerlerde intişâr etti. Elyevm, Şam ve Irak'da da vardır. Necid'de daha çoktur. A h m e d b i n H a n b e l 'in ictihâdının hilâfına teklif edilen bir meseleyi kabûl etmediğinden hapse atılmış ve yirmi sekiz ay kadar en şiddetli bir sûrette hapsedilerek döğülmüştür. En sonra yediği dayaklardan husûle gelen zayıflık te'siriyle, dayanamıyarak Rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur. A h m e d b i n H a n b e l , kendi sözlerinin yazılmasını hoş görmezdi. Böyle olmakla beraber sözlerinden ve verdiği fetvâlardan otuz cild kitap yazılmıştır.

İ m â m - ı A h m e d b i n H a n b e l kendisine mahsus olan ustül dâiresinde ictihâd yaptığından İ m â m - ı Ş â f i i 'nin mezhebinden ayrı

bir fıkıh mezhebi daha meydana gelmiş ve Ş â f i i 'nin mezhebinden sonra Hanbelî mezhebi teessüs eylemişti. İ m â m - ı Ş â f i i 'nin ustülü ile A h m e d b i n H a n b e l 'in ustülü yekdiğerine yakındır. Diğer mezheplere nisbetle Hanbelî Mezhebi o kadar çoğalmamıştır. İlk önce Bağdad'da Hanbelîler pek çoktu. Fakat H ü l â g ü ' vak'asından sonra eski hâline gelememi. Dokuzuncu asr-ı hicriden sonra daha ziyâde azalmaya başladı. Şimdi Şam'da ve Irak'da Hanbelî'ler vardır. En çok Necid'de bulunurlar.

Buraya kadar vermiş olduğum izâhatdan anlaşılıyor ki: Mezhep sâhibi olan imâm ve müçtehidler, husûsi bir sûrette dâvet vuku' bularak çıkmış değildir. Aynı zamanda bu büyük zatlar: "*Biz bir mezhep te'sis ediyoruz, bize uyunuz, bizim mezhebimizi kabûl ediniz; o mezhebi benim isimle söyleyiniz*" dememişlerdi. Onlar meclislerine devâm eden kimselere şer'i ve dinî ilimleri öğretirlerdi.

Bir meselenin hükm-i şer'isi kendilerinden sorulduğu zaman onu beyân ederlerdi. Bunlardan okuyan ve bunların sözlerini, ictihadlarını kabûl eden ulemâ ve âmme-i nâs bunlara tâbî' oluyorlar ve böylece bunların sözleri ve ictihadları bir mezhep olarak takarrür ediyordu. İşte bu mezhepler bu sûretle meydana gelmiştir.

İtikad husûsunda başlıca iki mezhep vardır: "*Ehl-i Sünnet*", "*Ehl-i Bid'at*".

"*Ehl-i Sünnet*" demek; Hazret-i Peygamber *Aleyhi's-selâtu ve's-selâm*'ın gösterdiği yoldan gidenler, onun sünnetine yapışanlar demektir. "*Ehl-i Bid'at*" demek, Hazret-i Peygamber'in tebliğ buyurduğu ahkâmı kendi keyf ve arzularına göre değiştirenler demektir. Bunların da bir çok şübeleri vardır ki, onları burada saymak bahsimizin hâricindedir. Biz, El-Hamdü li'llâh Ehl-i Sünnet mezhebindeniz.

"*Ehl-i Sünnet*"'in umdesi, *Kitab* ile *Sünnet*'dir. "*Ehl-i Sünnet*" itikad husûsunda *Kitab* ve *Sünnet*'e dayanarak bunların zâhirini ihtiyâr ederler. Bununla beraber hasmı reddetmek, yâhud kalbe daha ziyâde itmi'nân vermek için aklı olan asıllara da mürâcaat ederler. Ehl-i Sünnet üç kısma, üç şu'be'ye ayrılır:

1 — *Selefiyye*, 2 — *Mâtürdiyye*, 3 — *Eş'ariyye*.

Selefiyye : Sahâbe ve Tabiîn mezhebine sülûk eden fakihler ve muhaddisler *Selefiyye* mezhebindendir. *Selefiyye* mezhebinde olanlar, Allahu Teâlâ Hazretlerine en yüksek bir ta'zim duygusu ile imân ederler, inanırlar. Bu husûsda tafsilâta girişmezler; inceden inceye fikir yürütmiye lüzum görmezler. Allah'ın varlığı hakkında *Kur'an-ı Kerim* ne söylemiş ise öylece kabûl ederler. *Selefiyye* mez-

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM DİNİNİN İTİKAD KÖKLERİ

BİRİNCİ DERS

İ M Â N

1 — LÂ İLÂHE İLLÂ'LLAH MUHAMMEDÜ'R RESÛLU'LLAH :

Allah'dan başka Tanrı yoktur; Muhammed, Allah'ın Peygamberidir. (Keli-me-i Tevhid).

2 — İMÂNIN MÂNÂSİ :

Peygamberimiz Hz. M u h a m m e d imânın ne demek olduğunu sorana şöyle cevap vermiştir : *"İmân, Allah'dan başka Tanrı olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuna, Allah'ın Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine, Âhiret gününe, Kadere (Hayır ve şer herşey Allah'ın takdiri ve yaratmasıyla olduğuna) inanmaktır."* (1).

3 — İMÂNIN LÛGAT MÂNÂSİ :

İmânın lûgat ve lisânî mânâsı mutlak tasdiktir. Yani bir şeye tereddütsüz ve kesin olarak içten ve yürekten inanmak, haber verilen bir şeyi, bir hükmü tasdik etmek, onun doğru olduğunu kabûl edip haber verenin doğru söylediğine inanmaktır.

4 — İMÂNIN ŞER'İ MÂNÂSİ :

İmânın şer'î ve dînî mânâsı; yukarıda yazdığımız Hadîsten de anlaşılacağı veçhile, Allah'a ve H a z e r e t - i M u h a m m e d ' in Allah tarafından haber verdiği kesin olarak belli olan şeylerin doğru olduğuna tereddütsüz inanmak, bunların hak ve doğru olduğunu içinden tasdik ve i'tirâf etmektir. Şöyle de denilebilir: *"İmân; Allah tarafından tebliğ eylediği kesin olarak belli olan şeylerin hepsinde Hazret-i Muhammed'in doğru olduğunu tasdik etmektir."* Bu da iki sûretle olur:

A) İcmâlî (imân edilecek şeylere kısaca ve toptan) imân;

B) Tafsilî (imân edilecek şeylerin her birerlerine açık ve geniş bir sûrette) imân etmek.

(1) Buhârî ve Müslim.

A) İCMÂLÎ İMÂN :

İmânın en mücmeli ve en kısası: "Allah'ı ve O'ndan geleni tasdik etmektir." Bu da: "Lâ ilâhe illâ'llah Muhammedü'r-Resûlu'llah = Allah'dan başka Tanrı yoktur. Muhammed (Salla'llahu aleyhi ve sellem), Allah'ın Peygamberidir." Kelime-i Tevhid'i ile ifade olunur. Binâenaleyh icmâlî imân: "Peygamberimizin tebliğ buyurduğu şeylerin hepsine birden inanmaktır."

Şer'i ve dîni bir düşünüşle imânın ilk mertebesi ve Müslümanlığın ilk temel taşı budur: Allah'a ve Hz. M u h a m m e d ' in Peygamber olduğuna kalbiyle inanmaktır.

Şu halde "Allah birdir; Hz. Muhammed Allah'ın Peygamberidir." Yahud "Hz. Muhammed'in söylediklerinin hepsi haktr." diye tasdik eden, buna inanan ve kalbini buna sınıksız bağlayan bir kimse icmâlî bir imân ile mü'min olur ve imânın en basit mertebesi de budur. Çünkü bu iki cümlede, imân edilmesi zarurî olan şeylerin hepsi dâhildir. Binâenaleyh böyle en kısa ve toplu bir şekilde olsun imân etmemiş olan bir adama mü'min denilemez. Allah'ın birliğini ve Hazret-i Muhammed'in Allah'ın Peygamberi olduğunu tasdik etmek, haber verdiği şeylerin hepsinde O'nun doğru olduğuna inanmak demektir. Ancak, O'nun haber verdiği ve tebliğ eylediği şeylerin hepsine birden imân ettiğini ayrı ayrı söylemediği için buna "icmâlî ve toptan imân" denir. Mü'min denilebilmek için Allahu Teâlâ Hazretlerinin varlığına, birliğine, irâdesine ve kudretine, Hazret-i Muhammed'in Peygamberliğine şeksiz ve tereddütsüz inanmış olmak lâzımdır. İnsana en evvel farz olan da budur. Bundan sonra dînin diğer hükümlerini ve imân edilmeleri lâzım olan şeylerin her birisini birer birer öğrenip onlara da imân etmek farz olur. Binâenaleyh aklı başında olan bir insan için "Allah'ın varlığına, birliğine ve Hz. Muhammed (Aleyhi's-selâm) ın Allah'ın hak Peygamberi olduğuna imân etmekle" kalmayıp imân edilmesi gereken diğer şeyleri de tamâmiyle belleyerek onlara ayrı ayrı imân etmek, onların hak olduklarını kabûl ve tasdik eylemek lâzımdır.

B) TAFSİLÎ İMÂN VEYA İMÂNIN MERTEBELERİ :

BİRİNCİ MERTEBE :

Tafsil ile şer'i imân, Allah'a, M u h a m m e d (Aleyhi's-selâm)'ın Allah'ın Resûlü olduğuna ve âhiret gününe kesin olarak inanmaktır. Tafsilî imânın birinci mertebesi işte budur. Evvelce anlattığımız icmâle nazaran, bu daha açık ve daha geniştir. Çünkü bunda ayrıca âhirete imân da vardır.

İKİNCİ MERTEBE :

Allah'a, Allah'ın Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine, Âhiret Gününe, öldükten sonra tekrar dirilmeye, Cennet ve Cehenneme, sevab ve ikaaba, Kazâ ve Kadere ayrı ayrı imân etmektir. Yukarıdaki Hadis-i Şerif'te görüldüğü veçhile, Peygamber E f e n d i m i z de imânı böyle ta'rif etmiştir.

UÇÜNCÜ MERTEBE :

Kitab ve Sünnet ile Hazret-i Muhammed (Aleyhi's-selâm)'ın Allah tarafından tebliğ ettiği kesin ve tevâtür yoluyla ma'lûm olan haberlerin ve hükümlerin hepsine ve ayrı ayrı her birerlerine, Allah'ın ve Resûlün isteği veçhile imân etmek. Meselâ: İmân edilmesi gereken şeyleri ve Namaz, Oruç, Zekât, Hac ve diğer farzları, halâl ve harâm olan şeyleri öğrenip bunların farz, halâl ve harâm olduklarını tasdik etmek, tafsilî imânın üçüncü ve daha geniş mertebesidir. Çünkü bu sûretle imân edebilmek, yâni imânını bu derece genişletip sağlamlaştırabilmek için çok geniş ve daha etraflı bilgi lâzımdır. Bundan dolayıdır ki, imânın bu mertebesi daha sağlam ve daha mühimdir.

"Peygamberimizin Allah tarafından tebliğ eylediği şeylerin hepsi haktr, cümlesine inandım, imân ettim." diye toptan ve mücmel bir şekilde imân etmek başka, onları ayrı ayrı belleyip hepsini gereği gibi ayrı ayrı Allah'ın ve Peygamberin muratları veçhile tasdik etmek başkadır. Biri toptan bir tasdik olduğu için, imân-ı icmâlî denir. Diğerinde ise, her birerlerini ayrı ayrı belleyip hak olduklarını tasdik eylediği için, tafsilî bir şekilde imân edilmiş oluyor. Aslen Müslüman olmayan bir insan da icmâlî bir imân ile İslâm dairesine girer, Müslüman değil iken Müslüman olur, bunda şüphe yoktur. Fakat tafsilî imân ile de yükselir, olgunlaşır ve kemâl sâhibi olur. Binâenaleyh ömrünün sonuna kadar böyle icmâlî bir imân ile kalması doğru değildir.

İşte şer'i imânın böylece dört mertebesi vardır. Allah'a ve Hazret-i Muhammed'in Peygamberliğine böylece imân ettikten sonra, Peygamberin haber verdiği, Allah'dan getirip tebliğ ve kendi hayâtında tatbik eylediği hükümleri ve esasları birer birer öğrenip onların hak olduklarını tasdik etmek de daha tafsilli imân olur Binâenaleyh ilk önce "Allah'ı ve O'ndan gelenin hak olduğunu" tasdik ettikten sonra bu kadarla kalmıyarak, gücü yettiği kadar Peygamberimiz Hazret-i Muhammed'in Allah tarafından tebliğ eylediği şeyleri tamâmiyle —farzı farz, vâcibi vâcib, halâli halâl, harâmı harâm diye— belleyip onlara böylece imân etmek de lâzımdır. Ancak bu mertebelerden her biri istitâat derecesiyle birlikte mülâhaza olunmak icâbeder. Hiç bir fert gücü yetmediği bir şey ile mükellef olmaz. Peygamberin haber verdiği şeylerin hepsini belleyip onlara ayrı ayrı imân etmek ancak dîn âlimleri olan havâssın şîârı, onların yapabilecekleri birşey olabilir. Binâenaleyh avam ve umûm için ilk farz, Allah'a ve M u h a m m e d Aleyhi's-selâm'ın Peygamberliğine ve nihâyet İslâm i'tikaadının başlıcaları ve ana kökleri olan esasları birer birer belleyip onlara imân etmektir.

Bunlara imân, bunların ihtivâ eylediği her hükme imân etmek demektir.

Başta yazdığımız Hadis-i Şerif'de öğrendiğimize göre İslâm Dini'nin i'tikad kökleri başlıca altıdır :

- 1 — Allah'a,
- 2 — Allah'ın Meleklerine,

- 3 - Allah'ın Kitaplarına,
 4 - Peygamberlerine,
 5 - Âhiret gününe,
 6 - Kadere (Hayır ve şer her şey Allah'ın dilemesi, takdiri ve yaratmasıyla olduğuna) imân etmek, kalbiyle bunlara sarsılmaz bir sûrette bağlanmak ve böylece Peygamber'e itâat eylemektir.

Bunlar İslâm i'tikaadının temelini teşkil eder. Bunlara imânın erkânı denir. İşte evvelâ Allâh'a ve H a z r e t - i M u h a m m e d ' i n Peygamberliğine imân ettikten sonra bunlara da ayrı ayrı imân etmek her mükellefe vâcibdir.

5 - İMÂNIN HAKİKATI :

Baştaki hadîs ile bir çok âyetlerden anlaşılıyor ki, imân, hakikatte bir emri vicdânî olup, kendi irâde ve ihtiyâriyle kalbden ve yürekten tam bir teslimiyet, bir inkıyat ve tasdikten yâni kalbin söylemesinden ve kabûl etmesinden ibârettir.

Başka bir deyişle : İmânın hakikati; Peygamberin Allah tarafından haber verdiği tevâtürden ma'lûm olan şeyleri, arzu ve ihtiyâriyle ve tam bir itâat ve teslimiyetle kalben tasdik ve Peygamberin doğruluğunu i'tirâf etmesi demektir. Kalbinde böyle bir tasdik ve i'tirâf mevcûd olanlar mü'mindir. Kalbi ile tasdik eylediğini diliyle de ikrâr etmek imânın asıl rûknünden (yâni imânın bir cüz'ü) olmadığı gibi, imânın sıhhatinin şartı da değildir. Dil ile ikrâr ve şahâdet, sâdece dünyevî hükümlerin icrâsı için şarttır. "İmân, dil ile ikrâr, kalb ile tasdiktir." denilmesi işte bunun içindir; yâni vicdânî ve bâtnî olan bir şeye ancak ikrâr ile vâkıf olunabileceğini anlatmak içindir. Binâenaleyh, Allah'ın birliğini ve Hazret-i Muhammed'in Peygamberliğini kalbiyle tasdik etmiş, buna tereddütsüz bir sûretle inanmış olan bir adam -bunu dili ile ikrâr ve i'tirâf etmemiş bile olsa- mü'mindir. Şu kadar ki, bunun -sonradan Müslüman olmuş ise- İslâm olduğu hariçte belli olamayacağından hakkında İslâm muâmelesi yapılamaz.

Her meseleyi iyice inceleyip tahkik eden İslâm büyüklerinin çoğunluğunun kabûl ettikleri budur. Yâni, imânın kalben tasdikten ibâret vicdânî bir şey olmasıdır. Mezhebimizin baş imâmı, İ m â m - ı A ' z a m E b û H a n î f e ' - nin mezhebi de budur (1). İ m â m - ı M â t ü r î d î de bu ciheti kabûl etmiştir. İ m â m - ı E ş ' a r î ' ye göre de en sahîh olan budur.

İ m â m - ı A ' z a m E b û H a n î f e ' nin Fıkh-ı Ekber'inde ve Vasiyyetnâme'sinde, "İmân, dil ile ikrâr, kalb ile tasdiktir." demesi, buna aykırı değildir. İmân'ın bundan maksadı ve hattâ ikrârı tasdikten evvel getirmiş olması,

(1) Fetâvâ-yı Bezzâziye sâhibi meşhûr Kerderî, Ebû Hanîfe'nin menâkıbı hakkında yazdığı mühim eserde bunu açıkça yazmaktadır. Bak: Cilt 1, S. 195.

vicdânî bir şey olan tasdikın ancak dil ile, ikrâr ile belli olabileceğini, tasdik bulunmaksızın sâdece ikrâr (1) veya sâdece ma'rifetin (2) yeter olmadığını anlatmak içindir (3).

Fakihlerden birçoklarına göre lisan ile ikrâr sâdece dünyâda İslâmî hükümlerin icrâsı için şart olmayıp imânın sıhhatinin ve tamâmının şartıdır. Yâni, tasdik ile ikrârın her ikisi de imânın rûknüdür. Şu kadar ki: Tasdik, hiç bir veçhile sukût ihtimâlî olmayan asıl rûkündür. İkrâr ise zâit bir rûkündür. Şemsü'l-Eimme S e r a h s i ve Fahrü'l-İslâm P e z d e v i gibi Hanefî fakihlerinin çokları bu ciheti ihtiyâr etmişlerdir. Görülüyor ki, bunlara göre de dil ile ikrâr, kalb ile tasdik derecesinde asıl bir rûkûn olmayıp, zâit bir rûkündür.

Dil ile ikrâr, imânın hakikatinde dâhil asıl bir rûkûn olmadığından dilsizlik gibi bir mâzeret veyâhud tehdidini yapabilecek kudrette olan bir kimsenin cebir ve ikrârı karşısında ikrâra gidebilir. Kalbi ile Allah'a ve Peygambere tereddütsüz inanan bir kimse böyle bir cebir karşısında sâdece dili ile inkâr ederse "İnanmıyorum" dese, yine imânına bir zarar gelmez; bu adam ma'zûr sayılabilir. Lâkin tasdik böyle değildir. O, kalb ve vicdan işi olduğundan onu bırakmak için hiç bir özür yoktur. Tasdikın zıddı inkâr olduğu cihetle kalbden bu çıkınca yerine küfür girer.

Mü'min olduğunu dili ile ikrâr etmemiş olan veyâhud ikrârı belli olmıyan yâni Müslüman olup olmadığı belli olmıyan bir kimsenin cemâatle namaz kıldığı görülürse, onun mü'min olduğuna hükmolunur. Çünkü cemâatle namaz Müslümanlara mahsus bir ibâdet olduğundan, cemâatle namaz kılmak kalbde tasdik ve imân tahakkukuna açık bir delil ve âlâmet sayılmıştır.

6 - İSLÂM :

İslâm, Peygamberimiz (Salla'llâhu aleyhi ve sellem) E f e n d i m i z ' i n tebliğ buyurduğu şeylerin hepsini içi ve dışıyla kabûl ederek onları yaşamak, söz-

(1) Kerrâmiyye Mezhebi.

(2) C e h m b i n S a f v â n ve emsallerinin mezhebidir. İ m â m - ı A ' z a m E b û H a n î f e bu iki mezhebi şöyle reddediyor : "İmân, yalnız dil ile ikrârdan ibâret olsaydı, inanmadıkları halde dilleri ile : 'Biz de mü'miniz, biz de Peygamber'e imân ettik.' diyen münâfikların hepsine mü'min demek lâzım gelirdi. Halbuki Kur'an bunların mü'min olmadıklarını haber veriyor. Yalnız mârifet ve bilmek imân olsaydı Peygamber'in doğru ve İslâm'ın hak olduğunu bildikleri halde bunu tasdik etmemiş olan ehl-i kitâbın da mü'min olmaları lâzım gelirdi. Halbuki Kur'an bunu da reddediyor."

(3) E b û H a n î f e , E l - Â l i m v e ' l - M ü t e a l l i m , A b d ü ' l - K a a h i r - i B a ğ d â d i U s ũ l i ' d - d i n , İ m â m ü ' l - H a r e m e y n , E l - A k i d e t ũ ' n - N i z â m i y e , A k a a i d - i N e s e f i y y e Ş e r h i , C e v h e r e t ũ ' t - T e v h i d v e Ş e r h l e r i , Ş e r h - i M a k a s a t , B u h â r i Ş e r h i , U m d e t ũ ' l - K a a r i , M ũ s l i m Ş e r h i , F e t h ũ ' l - M ũ l h i m , A l i y y ũ ' l - K a a r i , F i k h - ı E k b e r Ş e r h i , A k a a i d - i S ũ n ũ s i y y e Ş e r h l e r i , M ũ s â y e r e v e ş e r h l e r i v e B i r g i v i , R a v z a t ũ ' l - C e n n â t , E k m e l ũ ' d - d i n B â b e r t i , V a s i y y e t n â m e Ş e r h i . Bunlarda ve benzeyen kitaplarda bu hususta yeter izâhat vardır. Biz e İslâm'ın ikinci cildinde bu ciheti uzun uzadıya izâh ettik.

leri ve işleri ile onları kabûl ettiğini göstermek, Allah'a ve Peygamberine itâat ve inkıyâd eylemektir. Bu mânâca her mü'min, müslimdir ve her müslim de mü'mindir.

İmân kalbin tasdikından ibârettir. İnandığını dili ile ikrâr ve şahâdet, imânın bir cüz'ü olmayıp, dünyâda İslâmî hükümlerin icrâsı için şarttır. Binâenaleyh, evvelce Müslüman değil iken, Allah'ın birliğine ve Hazret-i Muhammed'in hak Peygamber olduğuna imân etmiş, bunları kalbiyle tasdik eylemiş olan bir adam bunu, dili ile de ikrâr ve i'tirâf ederek imânını açıklamamış da olsa, yine Allah yanında o kimse mü'mindir. Şu kadar ki, onun hâli Müslümanlarca belli olmayacağından hakkında İslâmî hükümler icrâ olunamaz. Çünkü Allah yanında gerçekten mü'min olan bu adam, insanlar yanında kâfirdir. Bundan dolayı ona bir Müslüman kadın nikâh edilemez, bir cemâate imâm olamaz. Öldüğünde İslâm mezarlığına gömülmez.

7 — AMEL İLE İMÂN ARASINDAKİ MÜNASEBET :

Dil ile ikrâr imânın hakikatinde dâhil aslı bir rükün olmadığı gibi, amel de, imândan cüz' değildir. Binâenaleyh amel ve ibâdette tembellik yapıp da ibâdet etmemek bir mü'mini dinden çıkarmaz. Fakat imânın kemâline ermek, imânı olgun bir hâle getirmek ve bunun sâhiplerine Allah'ın va'd eylediği yüksek ni'metlere kavuşmak için ibâdet ve amel-i sâlih lâzımdır. Fikir ve kalb sâhasından çıkmamış olan herhangi bir hakikatin ameli olarak pek o kadar kıymeti yoktur. Kalbimizde parlatmış olduğumuz imân ışığının hiç sönmeyen dâimâ parlaması ve bu nûrun her an bir kat daha kuvvetini artırması ve böylece bütün muhtîni aydınlatması için ibâdet lâzımdır. İnsan, sâdece inanılması gereken şeyleri tasdik ederek ibâdât ve tâat yapmaz, sonra da Allah'ın yasak ettiklerini işlerse, dine ve Allah'a olan kalbi bağlılığı da (Allah korusun) yavaş yavaş zayıflar ve günün birinde sönüp gider. Böylelikle Allah'ın azâbını üzerine çeker. Binâenaleyh ibâdet, hem imânı kuvvetleştirir, hem de mü'minin âhiret azâbından kurtulmasına ve Allah'ın cennetlerine ve ni'metlerine erişmesine vesile olur.

Namaz, oruç, zekât, hac gibi Allah'ın emreylediği güzel işler ve ibâdetler, kalbde parlamış olan imân nûrunu daha ziyâde parlatır. Mü'minin âhiret azâbından kurtulmasına, Allah'ın lütuf ve inâyetlerini kazanmasına vesile olur. Tembellikle, nefsânî arzular peşinde koşmak sûretiyle bu ibâdetleri bırakan kimseler de günâh işlemiş sayılırlar.. Bu yüzden Allah'ın azâbını da hak etmiş olurlar. Bununla beraber, bunlar imândan cüz' değillerdir. Binâenaleyh namaz, oruç gibi ibâdetlerin farz olduğunu kesin olarak kabûl ve tasdik ettiği halde bunları yapmaz veya başka bir hârama irtikâb ederse o kimse imândan çıkmaz, yine mü'mindir. Fakat imânın kemâlini kaybetmiş ve onu tehlikeye düşürmüş olabilir. Bir veya bir kaç parmağı kesilmiş olan bir adam, yine insandır ama ne de olsa eksiktir. Dalları, budakları yok edilen bir ağaç yine ağaçtır ama kemâlini ve güzelliğini kaybetmiş bir ağaçtır. Bu hâliyle günün birinde kuruyabilir.

8 — ZARÛRÂT-I DÎNİYE :

Bir Müslüman için din yönünden bellenmesi her halde lâzım olan şeyler, Peygamberimiz H a z r e t - i M u h a m m e d ' in Allah tarafından tebliğ buyurduğu, haber verdiği kesin olarak belli olan esaslara, hükümlere ve haberlere Zarûrât-ı Dîniye denir. Bunları kabûl ve tasdik etmek her mü'min için farzdır. Bunlardan şüphe etmek, insanın imânına zarar verir. Bunların bilinmeleri, ya Peygamberden duyulmakla, yâhud Peygamberden tevâtüren naklolunmakla olur. Biz Peygamber zamanında bulunmadığımız cihetle bizim bunları bilmemiz, Peygamberden tevâtüren naklolunması îlerdir.

Meselâ Kur'an, Allah'ın Kelâmı'dır ve Peygamberimiz Hazret-i Muhammed'e Allah tarafından nâzil olmuştur. Bunun böyle olduğu ise tevâtür yoluyla bize naklolunmuştur. Binâenaleyh bunun Allah Kelâmı olduğunu tasdik etmek, üzerimize farzdır. Bunu bilmek Müslüman için dîni bir zarûrettir. Buna inanmayan Müslüman sayılmaz. Kur'an'ın kat'i ve açık olarak ifade eylediği hükümler de böyledir. Beş vakit Namaz'ın Ramazan Orucu'nun ve Zekât'ın farz olması da böyledir. Bunların farz olduğunu kabûl ve tasdik etmek de, dîni bir zarûrettir. İslâm'da hırsızlığın, zinânın ve nâmusa tecâvüzün, sarhoşluğun, kumarın harâm olduğuna imân etmek de lâzımdır. Bunları tasdik etmemek, Peygambere ve Allah'a inanmayı istilzâm eder. Binâenaleyh namaz'ın farz olduğunu kabûl ve tasdik etmekle beraber tembelliğinden dolayı namaz kılmıyan bir insan, yine Müslümandır. Fakat namazın farz olduğunu inkâr ederse, o zaman dinden çıkar.

9 — İMÂNIN SAHİH VE KABÛLE ŞAYÂN OLMASI İÇİN ÜÇ ŞARTIN BULUNMASI LÂZIMDIR :

A) İmân, yeis hâlinde olmamalı, meselâ: Müslüman olmayan bir adam, son nefesinde azâbını görür ve ondan sonra imân etmeye kalkarsa, onun imânı makbûl değildir.

B) Mü'min inkâr ve tekzibe alâmet olan şeylerden birini yapmamalıdır. Meselâ: Allâhu Teâlâ'yı ve bütün Peygamberleri tasdik edip de, Hazret-i Muhammed (Salla'llâhu aleyhi ve sellem)'in Peygamberliğine inanmayan, yâhud farz olduğu kesin olarak belli olan bir hükmü (Meselâ, namazın farz olduğunu) kendi ihtiyâriyle inkâr eden bir kimseye mü'min nazariyle bakılamaz.

C) Dîni hükümlerin hepsinin güzel olduğunu kabûl edip hiçbirinin ifâsında inat ve kibirlilik yapmamalıdır. Meselâ: Bir adam namaz ve oruç gibi ibâdetlerden birini güzel görmez ve beğenmezse, yâhud sırf Allah'ın emirlerini yapmamak kasdiyle dîni bir vazifeyi yapmaz veyâhud Allah'ın yasak ettiğini bildiği halde, inadına harâm olan bir şeye irtikâb ederse, o adam imânını kaybeder, mü'min sayılmaz.

Bir insan için, sarsılmaz bir imân kadar kıymetli bir şey yoktur. İnsanı dünyâda da, âhirette de saâdete kavuşturacak olan ancak böyle bir imândır. Fakat imâ-

nın insanı âhiret saâdetine ulaştırabilmesi için ömrünün son dakikasına kadar onu kaçırmamak şarttır. İmânını ömrünün son dakikasına, nefesi tükeninceye kadar muhâfaza edemiyen kimseye evvelki imânı fayda vermez. Bunun içindir ki, insan, nasıl tertemiz bir Müslüman olarak doğarsa, hayatının sonuna kadar da öylece Müslüman yaşamaya ve Müslüman olarak ölmeye çalışmalıdır. Dinine, imânına zarar verecek sözlerde ve işlerde bulunmamalıdır. Harâmı harâm, helâlî helâl i'tikaad etmeli, Kur'an-ı Kerim'e saygı ve ta'zim göstermeli, bâzı câhillerin yaptıkları gibi dine, imâna söğmemelidir. Beşeriyet iktizâsı, ağızından kötü bir lâkırdı çıkarsa hemen pişmân olarak tövbe ve istiğfar etmeli, Allah'dan af dilemelidir.

10 — TAsDİK VE İNKÂR BAKIMINDAN İNSANLAR :

Kur'an-ı Kerim (1) ile Peygamber Efendi'miz'in beyânâtından ve imân hakkında buraya kadar vermiş olduğumuz izâhattan anlaşılacağına göre, imân bakımından insanlar üç kısımdır:

- A) Mü'min,
- B) Kâfir,
- C) Münâfık.

İslâm'ın imân ve i'tikaad esaslarını gerçekten kabûl ve tasdik edenler, gerçekten mü'min ve Müslümandır. Bu esasları kabûl etmeyenler, yâni Allâh'ın birliğine ve Hazret-i Muhammed'in Peygamberliğine inanmayanlara kâfir denir.

Allah'ın birliğine ve Hazret-i Muhammed'in Peygamberliğini kabûl ettiklerini söyleyerek gerçekten Müslüman olanlar arasında göründükleri, biz de Müslümanız dedikleri halde, kalbleriyle inanmayanlara münâfık denir ki, içi başka, dışı başka, sözü özüne uygun değil demektir. Bunlar, kâfirlerden de kötüdür.

11 — İSLÂM DİNİNE GİRMEK İSTEYEN BİR İNSANA NE YAPMALIDIR ?

Yukarıdanberi verdiğimiz izâhattan, Müslümanlığın ne olduğu ve ona hangi kapıdan girilebileceği anlaşıldı. Binâenaleyh, Müslüman soyundan gelmemiş olan bir adam Müslüman olmak arzu ederse "Allah'ın birliğine, O'ndan başka tapılacak olmadığına ve Hz. Muhammed'in Peygamber olduğuna imân etmesi, bunu kabûl ve tasdik eylemesi" icab eder. Müslümanlık dâiresine girmesi için bu kadar kâfidir. Ona başka bir merâsim de lâzım değildir. Bu iki esâsı kabûl eden bir insan mü'mindir.

Ancak bu imân ve tasdikını şöylece açıklarsa daha iyidir: "Ben İslâm Dininden başka her dinden uzaklaştım. Ben Allah'ın Birliğine, Meleklerine, Kitapları-

(1) Kur'an'ın ikinci sûresi olan Bakare sûresinin başından 27 nci âyete kadar bu üç fırka gayet belîğ ve veciz bir sûrette beyân buyurulmuştur.

na, Peygamberlerine, Hz. Muhammed (Aleyhi's-selâm) Allah'ın kulu ve Peygamberi olup, O'nun Peygamberliği umûmî olduğuna ve Hz. İsâ'nın da diğer Peygamberler gibi sâdece Allâh'ın kulu ve Peygamberi olduğuna, Âhiret Gününe, Kazâ ve Kadere, Hayır ve Şer her şey Allah'ın yaratmasıyla vukua geldiğine inandım ve imân ettim."

Böylece Müslüman olmuş bir adam için başka bir merâsime lüzum yoktur. İslâm dâiresine girmek için bu kadarı kâfidir. Bundan sonra tepeden turnağa kadar bedenini yıkamak sûretiyle bir temizlik yapması ve İslâm'ın diğer hükümlerini de yavaş yavaş öğrenmesi tavsiye olunur.

Allah, yolunu şaşırılmışları doğruya kılavuzlasın, hepimizi İslâm üzere sâbit ve dâim eyleyip imân-ı kâminden ayırmasın!

İKİNCİ DERS

ALLAHU TEÂLÂ HAZRETLERİNE İMÂN

Mükellef (erginlik çağına gelmiş) olan her akıllıya ilk önce farz olan Allahu Teâlâ Hazretlerinin Varlığını, Birliğini bilmek ve O'na imân etmektir (1).

Kur'an-ı Kerim'den öğreniyoruz ki: Allah'ın Varlığını, Birliğini, İlim ve Kudret'ini bilmenin yolu, sahîh ve doğru bir muhakeme ve düşüncüdür.

Aklı başında bir insan için, evvelâ kendi varlığından başlayarak, kâinâtın bütünü ve bir de göklerde ve yerlerde mevcûd şeylerden her birini, bunların nereden ve nasıl geldiklerini ibret ve dikkatle düşünmek, bunları yaratıp var eden Allahu Teâlâ Hazretlerinin Varlığını ve Birliğini anlamak ve bilmek için yeter. Çünkü gerek kâinâtın hey'et-i mecmûası, bütünü, gerek onu teşkil eden zerrelerden her biri ve gerek bunlar arasında cereyân eden nizâm, bunlar üzerinde ezeli bir yaratıcının hâkim olduğuna, Allah'ın Varlığına ve Birliğine, İlim ve Kudret'ine şahâdet eden bir delildir; her satırında, her kelimesinde Allah'ın varlığı ve birliği okunan açık bir kitabdır. Kendi nefsini ve kâinâtı iyi düşünebilen her akıllı, kendi varlığından başlayarak, görmekte olduğu bu muazzam ve akıllara hayret verici olan şu varlığı bir yaratan, bir idâre eden ve bütün bunlar üzerinde dilediği gibi hükmünü yürüten bir kudret sâhibinin varlığını anlar ve bilir. Bu, aklı başında olan her insan için bir vecibe ve farızdır. Bu vecibe ise şer'an sâbittir. Yâni bu sûretle Allah'a imân etmenin her mükellef üzerine vâcib olması şeriat yoluyla sâbit olmuştur. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetleri bununla emretmektedir (2).

Evet, akli bir muhakeme ile Allah'ın Varlığını ve Birliğini anlayabiliriz. Şu kadar ki, Allahu Teâlâ'yı bu dünyâda görmek nasıl mümkün değilse, O'nu hakikatte bilmek de mümkün değildir. Aklimızla ve havas denilen duygu vâsıtalarımızla hakikat-ı ilâhiyye idrâk olunamaz. Buna beşer kuvveti kâfi değildir. Bi-

(1) *İşârâtü'l-Merâm.*

(2) "Allah'ın birliğini anlamak için göklerin ve yerin melekûtuna, onlardaki sun'ı bedîa bir kerre bakıyorlar mı?" A'râf sûresi, âyet 184, "Üstlerindeki göğe bir kerre bakıyorlar mı, onu nasıl yaptık, nasıl donattık? Onda bir yarık, bir bozukluk, bir çatlak var mı? Yeri nasıl yaptık, nasıl döşek gibi uzattık ve ona ağır baskılar oturttuk ve her çeşitten bakımına doyum olmayan çiftler bitirdik." Kâf sûresi, âyet 7-8.

"Göklerde ve yerlerde neler var, bir kerre bakınız." Yûnus sûresi, âyet 101. Böyle ne kadar âyet var ki, hep bizi düşünmeye, tetkik ve muhakemeye ve böylece Allah'ın birliğini anlamaya da'vet ediyor.

zim gibi madde alanında bile pek çok şeylerin hakikatını anlamaktan âciz bulunan insanın, bütün maddiyat ve mümkinâtın dışında kalan ve onlara hiçbir yönden benzemiyen Vâcibü'l-vücûd'un, Allah'ın hakikatını, hüviyet ve mâhiyetini anlamıyacağı pek tabii bir şeydir.

Bunun içindir ki, Allahu Teâlâ bizi bununla mükellef tutmamıştır ve hattâ bundan men' olunmuşuzdur.

Peygamberimizin şu mübârek sözlerine dikkat ediniz:

"Allah'ın Varlığını, Birliğini anlamak için göklere bakın, yere bakın, kendi nefsinize bakın ve bütün bunların yaratılışındaki, akıllara hayret veren incelikleri, bunların kendiliğinden olup olamayacaklarını düşünün: Çünkü bunlar Allah'ın Varlığını, Birliğini gösteren belirtilerdir. Lâkin, Allah'ın Zâtını, mâhiyetini düşünmeyin, Allah acaba şöyle midir? Böyle midir? O'nun görmesi, işitmesi nasıldır? diye düşünmeye kalkışmayın. Zirâ buna kudretiniz yetmez; ne kadar özenmeniz bunu hakkıyla bilemezsiniz. Şaşırırsınız; bilgi ve görgü ölçüleriniz buna yetmez."

Şu halde bizim vazifemiz, Allah'ın Varlığını bilmek, O'nu Sıfat'ları ve isimleriyle tanımak ve o sûretle imân etmektir.

ALLAH'IN SIFATLARI :

Allahu Teâlâ'nın sıfatları şunlardır: "Vücûd, Kıdem, Bakaa, Vahdâniyet, Muhâlefetün l'il-havâdis (Sonradan olanlara benzememek), Kıyam binefsihi, Hayat, İlim, Semî', Basar, İrâde, Kudret, Kelâm, Tekvin." Şimdi bunları birer birer izâh edelim:

1) VÜCÜD: Var olmak demektir. Allahu Teâlâ vardır, gerçekten varlık sıfatıyla muttasıftır ve varlık kendisinden hiç ayrılmıyan bir mevcuddur. Varlığı başkasından ve başkası vâsıtasıyla değil, zâtının muktezâsıdır. Vâcibdir. Vâcibü'l-vücûd bir Allah olmasaydı, hiçbir şey olamazdı. Çünkü gördüğümüz şeylerin hepsi mümkündür. Varlığı kendisinden, kendi zâtının iktizâsından değildir. Gördüğümüz her şeyin ya hiç olmamalarını, veyâhut bir müddet sonra yok olmalarını pekâlâ düşünebiliriz. Çünkü olmamalarından hiçbir şey lâzım gelmez. Bunu bir az daha aydınlatalım: Gözümüzün önünde ucu bucağı belli olmıyan, sayıya ve hesâba gelmiyen bir cihân ve bunun içinde yaşayan sayısız canlılar vardır. Bunların en akıllısı ve en düşüncelisi de insandır. Bunda şüphe yoktur. Böyle iken biz küçük bir zerreyi bile yoktan var edemiyoruz. Hiç bir şeyin kendi kendine var olmadığını da görüp duruyoruz. Şu halde, bütün bu gördüklerimizi var eden, bunlar yok iken yaratan bir vâcibü'l-vücûdun bulunması lâzımdır. Vâcibü'l-vücûd olmadıkça bu varlıklar var olamaz ve izâh edilemez. İşte bütün bu varlıkları yaratan ve kendi varlığı başka bir varlığa muhtaç olmıyan Vâcibü'l-vücûd, Allahu Teâlâ Hazretleridir. Binâenaleyh Allah vardır; varlık O'nun zâttı sıfatlarındandır. Bunun içindir ki, varlığın zıddı olan yokluk, O'nun hakkında mümtenidir. "Vâcib" dedikten sonra yokluğu düşünülemez.

BİR MESELE :

Peygamber sesi duymamış olan yerlerde yaşayanlar ne ile mükelleştir?..

Aklı başında olan her insana, Allah'ın varlığını bilip tasdik etmek farzdır. Kâinâtta her zerre, ilim ve kudret sâhibi bir Allah'ın varlığına şahâdet edip dururken, her şeyin üstünde bir akla sâhip olan insanın bunu anlamaması, bunu düşünüp bulmaması câiz olamaz. Onun içindir ki, insan nerede ve hangi zamanda yaşamış olursa olsun, kendi akliyle düşünerek Allah'ı bulması ve bilmesi, üzerine farzdır. Allah, Peygamber göndermemiş olsa idi, yine Allah'ı bilmek insana vâcib olurdu (1). Şu kadar ki, böyleleri, yâni Peygamberlerin tebliğatından haberi olmıyanlar; ibâdetler, Namâz, Oruç, Zekât vesâir şer'i hükümlerle mükellef değildirlen. Çünkü, bu gibi şer'i hükümler yalnız akıl ile anlaşılabilir. Onlar ancak bir Peygamberin haber vermesiyle bilinir.

2) KIDEM : (*Kadım ve ezeli olmak*) Allahu Teâlâ kadımdır ve kadim olmak O'nun sıfatıdır. Kıdem, varlığının ezeli olması, yâni bir başlangıcı bulunmaması, O'nun yok olduğu bir an geçmiş olmamak demektir. Görmekte olduğumuz her şeyin bir evveli, bir başlangıcı vardır. Çünkü, önce yok iken sonradan olmuştur. Fakat Allahu Teâlâ böyle değildir. Çünkü, O'nun vücûdu vâcibdir. Kıdem ve ezeliyet vâcibin muktezâsıdır. Binâenaleyh, O'ndan başkasına tapmanın şirk olacağına imân etmek demektir. Zâtında, sıfatlarında, fiillerinde eşi ve ortağı bulunmamak da budur.

Geriye doğru ne kadar gidilirse gidilsin, O'nun bulunmadığı bir zaman tasavvur olunamaz. Esâsen, zaman ve mekân, her şey sonradan ve Allah'ın yaratmasıyla olmuştur. Allah ise böyle bir hudut dâhilinde olmaktan yüksek ve münezzehtir. Öyle ise Allahu Teâlâ kadımdır, ezeldir; kadim olmak O'nun zâtî sıfatlarından. Bunun zıddı olan sonradan olma, Vâcibü'l-vücûd olan Allah hakkında mümtendir, muhaldir.

3) BAKAA : Allahu Teâlâ bâkidir; varlığının bir sonu yoktur. Gördüğümüz bütün varlıklar sonradan oldukları cihetle, bir zaman sonra yine yok olacaktırlar.

Fakat Allahu Teâlâ böyle değildir. O, hem kadim ve ezeli, hem de bâki ve ebedî bir Vâcibü'l-vücûddur. Çünkü, kıdemi sâbit olan bir şeyin bakaası vâcibdir. Esâsen varlığı olana kadim ve bâki olmak lâzım gelir. Varlığı için bir başlangıç olmadığı gibi, bir nihâyet de yoktur. Bakaa, Allah'ın zâtî sıfatlarından; bunun zıddı olan "*bir sonu olmak*" O'nun hakkında muhaldir, böyle bir şey düşünülemez; tenâkuzdur.

4) VAHDÂNİYET : Vahdâniyet yâni Allah'ın Bir olması demektir. Zâtında, sıfatlarında, işlerinde tek olup; eşi, benzeri ve ortağı olmamak demektir.

(1) Allah insanlara, dîni vecibelerini beyân eden bir Peygamber göndermemiş bile olsa idi, akılları ile Allâh'ın varlığını ve birliğini bilmek onların üzerine vâcib olurdu. - E b ü H a n î f e - Fıkıh-ı Ekber.

"Allah birdir, O'ndan başka vücûdu vâcib hakiki bir müessir yoktur. Doğmamış ve doğurulmamıştır. Varlığı, vâcib ve zâtının muktezâsı olmak itibâriyle O'nun hiçbir benzeri, ortağı, örneği ve cüzleri yoktur. Her bakımdan Bir olmak, O'nun zâtî sıfatlarından. Zâtının eşi, ortağı, benzeri olmadığı gibi, sıfatları itibâriyle de benzeri yoktur. Her şeyi yaratan, yalnız kendisi olup, O'ndan başka yaratıcı olmadığı için işlerinde de Tek'tir. Bunda da eşi, ortağı ve yardımcısı yoktur." Binâenaleyh, Allah'ın birliğine imân etmek demek, "Yaratan, rızık veren, besleyip büyüten yalnız Allahu Teâlâ olduğuna ve bununla berâber O'ndan başka ibâdete lâyık bir Tanrı olmayıp ibâdetin de yalnız O'na yapılabileceğine imân etmek" demektir. "Yerde, gökte, yâni bütün varlık âleminde, Allah'ın gayri ilâhlar, tanrılar olsaydı, göklerin ve yerin nizâmı bozulur ve bütün âlem yok olurdu veyâhut hiçbiri vücûda gelmezdi." (Enbiya sûresi, Âyet 22). Madem ki bütün nizâmıyla kâinât mevcuttur, öyle ise Allah'dan başka Tanrı, O'ndan başka tapınılacak bir ilâh yoktur.

Hilkattaki âhenk ve intizam, fıtratdaki kanunların ittirat ve insicâmı, Allah'ın Birliğine, O'nun hiç bir sûretle şeriki ve ortağı, benzeri olmadığına açık bir delildir. Bunun içindir ki, O'ndan başkasına ibâdet etmek, boyun eğmek, tapınmak câiz değildir. Her mü'min, Allah'ın Birliğine böylece imân eder. Peygamber zamânında mevcut kâfirlere, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" denildiği zaman "Allah!" diye cevap verdikleri halde Allah ile aralarında putları vasıta yaptıkları, onlara taptıkları için onlara Allah'ın Birliğine inanmıyan müşrikler denilmiştir.

ŞİRK'İN ÇEŞİTLERİ :

Bu münâsebetle şirk'in (yâni Allah'a eş ve ortak isnâd etmenin) kaç çeşit olduğunu da beyân edelim.

Allah'a şirk koşmak altı sûretle olur :

a - Allah'ın Birliğine imân etmiyerek iki ilâh kabûl etmek. Mecûsilerin i'tikaadı bu kabildendir. Onlar hayır ve şer için ayrı ayrı iki ilâh farz ve kabûl ederler. Bunun için onlar müşrik sayılır.

b - Allah'ın, Baba - Oğul - Rûhü'l-Kudûs gibi unsurlardan bir araya gelmiş olduğunu i'tikaad eylemek, Allah'ı böyle üç unsurdan mürekkep i'tikaad etmek de şirktir; vahdâniyeti muhaldir.

c - Allah'ın Bir olduğunu söyledikleri halde kendilerini Allah'a yaklaştırmak maksadı ve O'nun yanında şefâatci olur i'tikaadıyla; yâhud sırf babalarına ve dedelerine uyararak putlara tapmak da bir çeşit şirktir; Allah'a bir ortak kabûl demektir. Bu tevhd-i ülûhiyyet'ine mugayirdir.

d - Te'siri yalnız zâhiri sebeplere vermek ve tabiatın hakiki bir müessir olduğuna i'tikaad etmek de tevhide aykırıdır ve şirktir. Te'siri tabiata veren ve "tabiat yapıyor" diyenlerle onlara uyanlar da bu kabîl müşriklerden sayılırlar. Ancak her şeyin sebeplerine bağlı olduğuna, sebepsiz bir şey olmamakla berâber sebebi de, müsebbibi de yaratan Allah olduğuna i'tikaad etmek şirk değildir.

Allah her şeye bir sebep göstermiştir. Binâenaleyh, her şeyin sebebine iyi yapışmak, "Sebebine yapışmadan iş olmaz." demek tevhîde aykırı değildir. Tevhîde mugayir olan, her şeyi yalnız tabiata ve zâhiri sebeplere vermektir.

e — İbâdeti, Allah'ın emri olduğu için değil, şahsi ve dünyevi maksatlar için yapmak da bir çeşit şirktir. Her ne sūretle olursa olsun şirkten ve hattâ şirki andıran şeylerden kaçınmak ve Allah'ın Birliğine, O'ndan başka yaratan, O'ndan başka ibâdete lâyık hiç bir Tanrı olmadığına imân etmek farzdır. Hakiki Tevhîd budur.

5) MUHÂLEFETÜN Lİ'L-HAVÂDİS (SONRADAN OLANLARA BENZEME-MEK):

Allahu Teâlâ zâtında ve sıfatlarında hiçbir şeye benzemez. Biz O'nu nasıl düşünürsek düşünelim, O, bizim düşündüklerimizden, hâtır ve hayâlimizden geçenlerin hepsinden başkadır ve hiç birine benzemez. Çünkü hatırımıza gelebilecek şeylerin hepsi mümkündür ve yokken sonradan yaratılmış ve başkasına muhtaç şeylerdir. Onların her birinin bir cihetten başkalarına bir benzerliği vardır. Allahu Teâlâ ise böyle olmayıp, varlığı, vâcib, kadîm ve bâkidir. Binâenaleyh zâtı cihetinden de, sıfatları bakımından da hiçbir şeye benzememek ve hiçbir yönden benzeri olmamak (Muhâlefetün li'l-Havâdis) Allah'ın zâtî sıfatlarından-
dır.

"Cenâb-ı Hak hiçbir şeye benzemez, O, iştir ve O'nun ilmi her şeyi kuşatır." (Sûrâ Süresi Âyet: 11).

6) KIYAM BİNEFSİHİ :

Kıyam binefsihi, yâhut Kıyam bizâtihi : Varlığı kendi zâtının muktezâsı olup başkasından olmamak, varlığı için başka bir şeye muhtaç olmamak demektir. Şu varlık âleminde ne varsa hepsi varlığında ve varlığının devâm etmesinde müstakil değildir. Onların her biri muhakkak ki kendilerinden başka bir varlığa muhtaçtır. Hiç birisinde, var olmasını iktizâ eden, zarûrî kılan birşey yoktur. Hepsi sonradan vücûda gelmiştir. Hepsi, bir yaratana, bir mekâna muhtaçtır. Vâcibü'l-vücûd bir Allah'ın zâtı düşünülüşü zaman, varlık da berâber düşünülür. Varlık O'ndan ayrılmaz. Allahu Teâlâ kadîm, ezeli, ebedî ve her yönden ekmel olduğu cihetle, ne zamana, ne mekâna, ne bir yardımcıya, hiçbir şeye muhtaç değildir. O, bunların hepsinin üstünde, varlığı zâtının muktezâsı, mutlak ve ekmel, vâcib bir vücûddur. İşte Kıyam binefsihi bu demektir. Ve bu da Allah'ın zâtî sıfatlarından-
dır. Bunlar selbî ve zâtî sıfatlardandır.

7) HAYAT, DİRİ ÖLMAK :

Hayat : "İlim ve irâdeyi müstelzim olan, kendisiyle muttasıf olanların ilim, irâde ve kudret sâhibi olmalarını istilzam eden" bir sıfattır.

Her şeye, kuru ve ölü bir toprağa can veren, Allahu Teâlâ'dır ve Cenâb-ı Hak; hakiki, ezeli ve ebedî bir hayat ile haydır; diridir. Hayat, Allah'ın bir sıfatıdır. Bizim hayatımız, sonradandır ve Allahu Teâlâ'nın mahlûkudur. O'nun hayâtı ise, zâtının muktezâsıdır, ezeli ve ebedidir; zâtından ayrılmıyan bir sıfattır. İlim, kudret ve irâde sâhibi olan Vâcibü'l-vücûd Hazretlerinin hayat sâhibi olması vâcibdir.

Çünkü hayat bulunmadıkça, bu sıfatların bulunmasına imkân yoktur. Halbuki : Allahu Teâlâ'nın, ilim, irâde ve kudret sâhibi ekmel bir mevcûd olduğu akli delillerle de sâbittir. Binâenaleyh, hayat sıfatı, Allah hakkında vâcibdir. Hayat sıfatı, sem'iyatdan olan sıfatlardandır. Yâni bu: İlim, irâde ve kudret gibi doğrudan doğruya akıl ile isbât edilen bir sıfat olmayıp, Peygamberlerin ve Kur'an'ın haber vermesiyle bilinir.

8) İLİM SIFATI :

Cenâb-ı Hak'a sübûtu vâcib olan kemâl sıfatlarından biri de ilim sıfatıdır. İlim, Allahu Teâlâ'nın herşeyi bilmesi demektir. "Allah âlimdir", olmuşu, olanı, olacağı, gerek kül halinde ve gerek ayrı ayrı hepsini bilir. Bilmek sıfatı da vâcibdir. Cenâb-ı Allah için ezeli olan ilim; ezelden ebede bütün ma'lûmatı muhittir, her şeyi kuşatmıştır. İlim sıfatıyla her şey O'na açılır, O'nun ilminden dışarı kalmış hiçbir şey yoktur. Dünyâ ve dünyâdakiler yokken onların hepsini, nasıl ve ne zaman olacaklarsa öylece, bilirdi; onların her biri gelecekleri tertibe göre ilminde mevcut idi; hiçbir şey, gönlümüzden geçenler de O'na gizli değildir. Bir adamın filân zamanda doğacağını ilm-i ezeli ile nasıl bilirse, onun doğmasını, vukuu zamanında da yine, O, ilm-i ezelsi ile öylece bilir. O'nun ilmi, ezelden ebede doğru değişmeden devâm edip gider.

Bütün kâinatta görülen nizâm ve tertip, kemâl ve âhenk, bunları yaratan Allahu Teâlâ'nın sonsuz ve hudutsuz ilmine açık bir delildir. Güzel bir resim, onu yapanın bilgisine nasıl delâlet ederse, her zerresinde en yüksek bir san'at görülen bu kâinât ve bütün güzelliği şahsında toplamış olan insan, Yaratan'ın bilgisine delâlet etmez mi?

ALLAH'IN EZELDE BİLMİŞ OLMASI ONLARI YAPMAMIZI İCÂBEDER Mİ?

Allahu Teâlâ'nın bugün vukua gelen ve gelmekte olan herşeyi, nasıl olacaklarsa ezelde öylece bilmiş olması, bizim irâde ve ihtiyarımıza, bizim kendi irâdemizle iş yapabilmemize asla mâni değildir. Çünkü, Allah'ın ilmi, ma'lûma ta'bidir. Yâni "Allahu Teâlâ, olacak şeyleri irâdemizle olacağından dolayı bilir. Yoksa Allah bildiği için o şeyler vücûde geliyor değildir. Olacaklarını Allah'ın bilmiş olması, onların olmasını icâbetmiyor; belki irâdemizle olacakları için biliyor." Bunu bir misâl ile izâh edelim: Hey'et ilmimi iyi bilen bir âlim, "Dokuz ay sonra filân günü şu saat ve şu dakikada güneş tutulacağını" şimdiden, yâni dokuz ay

evvel hesap edip yazıyor ve haber veriyor, zamânı gelince onun yazdığı ve haber verdiği gibi güneş tutuluyor. Şimdi güneşin tutulmasını bu adamın vaktiyle bilmesi ve yazması mı icâbeti, yoksa güneşin o anda tutulacağı onun bilmesine, yazmasına sebep mi oldu? Tabiidir ki; güneş nasıl olsa tutulacak; fakat bu adamın geniş ilmi onu vaktinden evvel gördü, sonradan olacak bir şey kendisine inkişâf etti ve bunun olacağı onun bilmesine sebep oldu. İşte bizim bugün yapacağımız işleri Allah'ın ezelden bilmiş olması da böyle demektir.

9) IRÂDE : Allahu Teâlâ'nın irâde sıfatı vardır. Irâde, bir şeyin şöyle olup da böyle olmamasını dilemek ve dilediği gibi tâyin ve tahsis etmektir. Dün-yâda olmuş ne varsa hepsi Allah'ın dilemesi ile olmuştur. Mümkün olan her şeyin hangi şekil ve zamanda olmasını dilemiş ise, zamânında öylece olur. Her şey O'nun irâdesi ve dilemesiyle olur. O'nun irâdesi ve meşiyeti hâricinde bir şey olamaz.

Irâde sıfatının taallûkatı, mümkün ve câiz olan şeylerdir. Irâde sıfatı mümkün olan herhangi bir şeye taallûk ederse, o şey'i bir cihete tahsis eder. Onun olması ile olmaması şıklarından birini tercih eder. Kâinatın varlığı, mevcûdâtın ayrı ayrı cins ve şekillerde bulunmaları Allahu Teâlâ'nın irâdesine delildir.

TEKVİNİ IRÂDE, TEŞRÎ IRÂDE :

Kur'ân-ı Kerim'den anlaşıldığına göre irâde-i İlâhiyye iki sûrettedir: Tekvini. Teşrii.

Kevni ve tekvini irâde, meşiyet demek olup, bütün mahlûkata şâmidir. Bir şey'e taallûk edince herhalde vâki' olur.

"Allahu Teâlâ dilediğini yapar, Allah'ın dilediği, "Ol!" demekle olur." âyetlerindeki irâde bu ma'nâca olan irâdedir.

Irâde-i teşriyye (irâde-i dîniyye), muhabbet ve rızâ demektir. Binâenaleyh, bu mânâca irâde etmiş olduğu şey'in vukuu vâcib değildir. "Allah kullarının fenâlık ve kötülük yapmalarını irâde buyurur. Allah sizin için kolaylık murâd eder, ister." âyetlerindeki irâde, bu mânâca olan irâdedir. Bu mesele çok mühimdir, dikkat olunmak gerekir.

10) KUDRET SIFATI : Kudret, Allahu Teâlâ'nın bütün mümkünâta te'sir ve tasarrufa kaadir olması demektir. Kudret sıfatının taallûku ile Cenâb-ı Hakk'ın bir şey'i vücûde getirip getirmemesi sahîh olur. Allahu Teâlâ'nın nihâ-yetsiz, bitmek tükenmek bilmeyen bir kudreti vardır. Kudreti, bütün mümkünâta şâmidir. Kudretinin yetişmeyeceği bir şey yoktur. Bu kadar yıldızlarıyla, güneşleriyle, dağlarıyla, ovalarıyla, denizleriyle, ağaçlarıyla, hayvanlarıyla insanlarıyla bütün dünyâyı yok iken var eden Allahu Teâlâ'nın ne büyük ve nasıl nihâ-yetsiz bir kudret sâhibi olduğu az bir düşünme ile de anlaşılabilir. Binâenaleyh, Allahu

Teâlâ, ezeli olan kudret sıfatıyla herhangi bir şeyi dilediği gibi yapmağa kaadir-dir. O'nun kudreti hâricinde birşey yoktur. Kudret sıfatı ile, mümkün olan her şeyi ezeli irâdesine muvâfık olarak var, yâhut yok eder. Ezelde nasıl yapılmış ise öylece diler ve dileğine muvâfık bir şekilde yaratır. Kudret ile irâde yalnız mümkün olan şeylere taallûk eder. Vâcib ve müstahile kudret taallûk etmez.

11) KELÂM SIFATI : Kelâm, Allahu Teâlâ'nın harf ve savta muhtaç olmıyarak söylemesi demektir. Allahu Teâlâ'nın söylemek sıfatı vardır. Kelâm sıfatı, Allah'ın ezeli ve ebedi olan sıfat-ı sübûtiyesindedir. Bundan dolaydır ki, Allahu Teâlâ Peygamberlerine söylemiş, emirler vermiştir. Kitap ve şeriatını onlara bildirmiştir. *Kur'ân-ı Kerim* de, Allahu Teâlâ'nın kelâmıdır. Sıfat-ı ezeliyesiyle ezelde tertib edip aynı tertib üzere Hz. M u h a m m e d Aleyhi's-selâm'a ibrâz ve inzâl buyurduğu kelâm, kadim ve ezeldir. Ezeli olan kelâm sıfatı, ilim sıfatının taallûk eylediği mümkün, vâcib, müstahil ve muhal olan şeylerin hepsine taallûk eder.

12, 13) SEMİ' VE BASAR : (İşitmek ve görmek) : İşitmek ve görmek, Allahu Teâlâ'nın ezeli ve ebedi olan sıfat-ı sübûtiyesindedir. Allahu Teâlâ görülmek veya işitmek şânından olan her şeyi görür, işitir. O'na uzaklık, yakınlık, karanlık gibi şeylerin hiç te'siri yoktur. İçimizdeki fısıltıları da işitir. Hikmetinin muktezâsına muvâfık olarak kullarının yaptıkları duâlara cevap verir, onları kabûl buyurarak istediklerini verir. Allah'ın görmesi ve işitmesi olduğu *Kur'ân-ı Kerim* ile sâbitir.

İşitmek ve görmek sıfatları gerek vâcib ve gerek câiz her mevcûda, yâni görülmek ve işitmek kaabiliyetinde olan şeylere taallûk eder. Görülmek şânından olmıyan şeylere görmek, işitmek şânından olmıyan şeylere işitmek sıfatı taallûk etmez. İlim sıfatı ise böyle değildir. O, her şeye taallûk eder.

14) TEKVİN : Tekvin demek, Cenâb-ı Hakk'ın bilfiil yaratmak sıfatı demektir. Tekvin sıfatı irâdenin muktezâsına göre ve mümkünde te'sir ve icâdedir. Bütün bu varlıkların hakiki yaratıcı Allahu Teâlâ Hazretleridir. Bunları icâd edip etmemeye muktedir olan Cenâb-ı Hak, irâde sıfatı ile ilm-i ezelisine muvâfık icâdını istemiş ve tekvin, yâni yaratıcı olmak sıfatıyla de onu bilfiil icâd etmiştir.

Allah'ın yaratmak, rızık ve ni'met vermek, azâbetmek diriltmek, öldürmek gibi olan bütün fiilleri tekvin sıfatına râcidir. Bunların hepsinin başı odur ve bunlara sıfat-ı fi'liye denir.

Hülâsa : Var olmak, varlığının evvel ve âhiri olmamak, başka bir şeye benzemek, gayriye muhtaç olmamak, şeriki ve ortağı, dengi ve benzeri bulunmamak; hayat, ilim, kudret, irâde, semî', basar, kelâm ve tekvin sıfatları Allahu Teâlâ'ya vâcib ve bunların zıddı ise müstahildir. Ne kadar kemâl sıfatları varsa onların

hepsi ile muttasıf, noksan ve eksikliği andıran evsaktan münezzehtir. Bütün isimleri ve sıfatları da zâtı gibi ezeli ve ebedidir. Kendisine mahsus olup benzerleri yoktur.

ALLAHU TEÂLÂ HAKKINDA CÂİZ OLAN ŞEYLER :

Vâcib Teâlâ Hazretlerinin, ne kadar garip ve harikulâde olursa olsun, aklen mümkün olan her şeyi yaratıp yaratmaması câizdir. Bunu neden böyle yaratmış veyâhud yapmış denilemez. Allahu Teâlâ'dan başka yaratan olmadığı cihetle hayır ve şer dediğimiz şeyleri de yaratması câizdir. Her biri bir hikmet tahtında olarak, hayırı da, şerri de yaratır. Bununla berâber hayır yapmamıza rızası var, şerre rızası yoktur. Bunlardan birini, kendi irâde ve ihtiyârımızla, isteğimize seçmek ve kabul etmek bize âittir; bizim işimizdir. Yarattığı şeyler ne olursa olsun, herhalde ilim ve hikmetinin muktezâsıdır. Her yaptığında mutlak sûrette, yüksek bir hikmet vardır. Hikmetinin muktezâsına göre her şeyi yaratır ve bir lütf-u mahsus olmak üzere kulları hakkında en iyi ve yaraşıklı olan şeyleri vücûda getirir, fakat bu bir lütuftur. Yoksa herhalde kulları hakkında en iyi olan şeyleri yaratması Allah'ın üzerine vâcib değildir. Eğer öyle olsaydı o zaman Cenâb-ı Hak, fâil-i muhtar (dilediğini yapabilir) olmazdı. Kendi arzusu ile kaabiliyetini fenâliğa çeviren bir kulunda dalâleti; iyiliği tercih edende, hidâyeti yaratması da câizdir.

Hikmetinin muktezâsına göre Allahu Teâlâ'nın kullarına birtakım ni'metler vermesi yâhud azâb etmesi câizdir. Emirlerini tutanlara lütfen mükâfat verir; çünkü bunlar hakkında va'd-i ilâhîsi vardır. Günahkârlara da azâb etmesi, yâhud onların günahlarını affedivermesi câizdir, nasıl isterse öyle yapar. Dilerse en ufak bir günahı cezâsız bırakmaz, isterse büyük bir günahı affeder. Şu kadar var ki, kâfir ve müşrikleri, yâni kendi vahdâniyyetini tasdik etmemiş olanları, küfürlerini tövbe etmedikçe affetmez. Âhirette Cenâb-ı Allah'ı şânına ve âhîret ahvâline lâyık, mekân ve zamandan münezzehter olarak kullarının görmesi aklen câizdir, naklen sâbittir; yâni Kur'ân-ı Kerim de buna delâlet etmektedir.

İşte Allahu Teâlâ'ya imân bu sûretle olur, böyle imân etmiş olan bir mü'min, beşeriyet icâbı bir günâh işler ve fakat onu helâl i'tikaad etmezse dinden çıkmaz. O günâhına tövbe etmeden ölürse, o günâhdan ötürü Cehennem'de ebedî kalmayıp cezâsını gördükten sonra yine Allah'ın lütfu ile Cennet'e girer.

Yaptığımız ibâdetler, hayır ve hasenât herhalde makbûl ve günâhlarımız affedilir diyemeyiz. Mü'min olan zât, hem Allah'ın azâbından korkmalı, hem de geniş olan rahmet ve mağfiretinden ümidini kesmemelidir. İnsan ne kadar günâh işlerse işlesin, yine Allah'ın rahmetinden ümit kesmesi câiz değildir.

"Allah'ın rahmetinden, mağfiretinden ümit kesenler, ancak kâfirler ve sapıklardır."

MÜHİM BİR İHTAR :

Çok dikkat edeceğimiz bir mesele vardır: Yukarıda söylediğimiz veçhile Allahu Teâlâ'nın şeriki, dengi ve benzeri yoktur. O'nun zâtının da, sıfatlarının da, işlerinin de bir benzeri yoktur. O'nun sıfatları ve işleri de kendi zâtına mahsusdur.

Meselâ : O'nun görmesi, işitmesi, bilmesi, söylemesi, irâde ve kudreti de zâtı gibidir ve kendisine mahsusdur. Biz onların sadece asıllarına imân eder ve fakat keyfiyetine ve nice olduklarına âid bir sözde bulunmayız. Bizim görüp işitmemiz, bilip söylememiz birtakım âletlerle, maddî vâsıtalarladır. Allahu Teâlâ ise; zâtı bakımından hiçbir şeye muhtaç olmadığı ve hiçbir şeye benzemediği gibi, sıfatları ve işleri i'tibâriyle de hiçbir şeye muhtaç değildir ve benzeri yoktur.

Binâenaleyh, Allahu Teâlâ Hazretlerinin hakikat-ı zâtiyesi gibi, sıfatlarının mâhiyeti de akıl ile bilinemez. Bu cihet, beşerin ilim ve iktidârının dışında ve üstündedir. Kendi benliğimizi bile hakkiyle anlamaktan âciz olan biz insanların, Allah'ın hakikat ve mâhiyetini anlayabilmemiz elbette mümkün değildir. Biz ancak O'nun varlığını, birliğini ve en yüksek sıfatlarla muttasıf olduğunu anlar ve O'na böylece imân ederiz.

ALLAH HAKKINDA İSLÂM İTİKAADININ HÜLÂSASI :

Şimdi bir Müslümanın Allahu Teâlâ hakkındaki i'tikaadının kısa bir hülâsasını yapalım:

"Bizce ucu bucağı, önü ve sonu belli olmıyan şu âlem sonradan olmuştur ve bunun bir tek yaratıcısı vardır. Her şeyi O yaratmış, O terbiye edip kemâline ulaştırmıştır. O'nun kendi varlığı vâcib ve ezeli ve ebedidir. Doğmamış ve doğurulmamıştır. Tektir : Zâtında, sıfatında ve ef'âlinde bir ortağı, bir yardımcısı, eşi, benzeri yoktur.

Vâr olmasında ve varlığının devam ve bakasında hiçbir şeye muhtac değildir. Varlığı zâtının muktezâsıdır. Hakikî ve gerçek hayat ile "hay" dır. İlmi, ezelden ebede kadar her şey'i kuşatmıştır. Kudreti bütün mevcûdât ve mümkünâta hâkimdir. Irâdesi bütün kâinatta mutlak bir kanundur, dilediği olur, dilemediği olmaz. Peygamberlerine söylemiş, emirler ve nehiyeler vermiştir. Kur'ân-ı Kerim Allah'ın kelâmıdır. Allah görür ve işitir. Kendisini dünyâda gözler göremez, fakat mü'minler Cennet'te Allah'ı görürler, O'nun hakikat ve mâhiyetini insanlar anlayamaz.

Her şeyi yaratıp, yerli yerince koymuştur. Her şey O'nun meşîyyet ve irâdesine tâbî'dir; nasıl isterse öyle yapar ve her yaptığında da bir hikmet vardır. Bilinen ve görülen sebeplerin üstünde ve dışında kâinatta dilediği gibi tasarruf etmek kudreti, yalnız Allah'a mahsusdur. Başka hiçbir kimsenin elinde böyle bir kudret yoktur. Bunun içindir ki; yalvarmak ve ibâdet etmek de yalnız O'na olur. Dünyâ ve âhîret saâdetine kavuşmak için harekâtımızı ancak O'nun kurduğu

tabii ve ezeli kanunlara uydurmak lâzımdır. Allah ile kul arasında şu veya bu şeyin vâsıtâ olmasına ihtiyaç yoktur. Böyle bir şeye i'tikaad etmek insanın imânına zarar verir."

Hiçbir mütefekkir inkâr edemez ki: İslâm'ın temeli olan bu mesele, yâni Allah'a bu şekilde imân etmek, dâimâ kalacak olan büyük meselelerdendir. Bir Müslümanın büyüklüğü önünde boyun eğdiği, secdeye vardığı bu yüce ve ezeli varlık, felsefe nazarında da bugüne kadar büyük meselelerin en mühimlerinden tanınmış ve bütün feylesoflar için ciddi bir iştigal ve tetkik zemini olmuş ve hâlen de olmaktadır. Dikkatle okunursa Müslümanlığın şu i'tikaadı ile uyuşamayacak ciddi bir felsefe tasavvur edemeyiz.

MÜSLÜMANLIĞIN TÂLİM EYLEDİĞİ ŞEKİLDE BİR TEK ALLAH'A İNANMANIN AMELİ KIYMETİ :

Müslümanlığın tâlim eylediği şekilde bir Allah'a imân etmek kadar beşer rûhunu yükselten, insanı lâyük olduğu mevkie çıkaran, insana, hürriyet ve istiklâlini veren birşey yoktur. İslâm'ın tâlim eylediği bu akide; Allah'dan başkasına tapılmaktan, Allah ile kul arasına vâsıtalar koymaktan, başkalarını her ne sûretle olursa olsun Allah'a benzetmekten, putlaştırılmaktan; Allah'ın bir cisme hulûl ettiğine, Allah'dan başka bâzı insanların da kâinatta tasarrufa muktedir olduklarına inanmaktan bizi meneder. Bunun içindir ki: Müslümanlığın gösterdiği şekilde Allah'a inanmış ve kalbini sımsıkı O'na bağlamış olan bir insan, huzur ve saâdetin yüksekliklerine erişmeğe namzet demektir.

Onun hayâtı, onun yaşayışı, şeref ve asâletin en yüksek basamağına erer. Bununla berâber, bu sûretle Allah'a inanmış olan bir insan nazarında insanlık ve kardeşlik dâiresi, yeryüzünde yaşayan bütün insanları içine alacak kadar geniştir. O'na göre hangi ırka, hangi dine mensup olursa olsun bütün insanlar kardeşlerdir. Hepsini aynı tabii haklara mâliktir. Hepsine kardeş muâmelesi yapmak gerektir. Her insanın hayâtı, nâmusu, malı, şerefi ve haysiyeti kendisinininki gibi muhteremdir. Kendisi hakkında düşünülmesini, kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi başkaları hakkında düşünmek ve yapmak hakiki imân ile barışamaz.

Sâde bu kadar da değil; Bir Allah'a bu sûretle imân etmiş olan bir insanın görüş, duyuş ve düşünüş ufukları iyiliğe doğru o kadar açılır ki, ona bir sınır bile tâyin edilemez. Böyle bir imân, insanı her türlü kötülükten ve hattâ kötü bir şey düşünmekten alıkor. Her yaptığını, gönlünden geçen her şeyi, bir gören, işiten ve bilen olduğuna ve bunlardan dolayı bir gün gelip de Allah huzûrunda sorguya çekileceğine inanmış olan bir insan şüphe yok ki, kötülüğün her çeşidinden dâimâ uzak kalmaya çalışacaktır. Böyle bir adam, hiçbir kimsenin görmediği yerde olsa da, yine ahlâka uygun olmıyan kötü bir şeye cür'et edemez.

Her nerde olursa olsun, gerek Allah'a ve gerek insanlara karşı olan vazifelerini en iyi bir sûretle yapmağa özenir. Onu hiçbir şey aldatamaz, yolundan sap-

tıramaz; bu gibi şeylere karşı dâimâ vâr olduğuna inandığı, her şeyi gören ve bilen, kudret ve irâdesi her şey üzerinde hâkim olan Allah'a sığınır ve fenâlıklara karşı durur. Bütün varlıkları vâr eden, en yüksek kemâl sıfatlarıyla muttasıf Bir Allah'ın varlığına iyice inanmış olan bir insan, ilim gibi, kuvvetli bir azim ve irâdeye sâhip olmak gibi, insana şeref veren bütün yüce sıfatları elde etmeğe çalışacaktır. İnsanın düşünebileceği, dâimâ özlediği en yüksek ülkeler birer birer gözünün önüne dikilir ve bu sûretle insan dâimâ yükselmeğe, düşüncesini, ahlâkını, hareketlerini bu yüksek ülkülere uygun bir hâle getirmeğe savaşıır. Binâenaleyh bu i'tikaad, öyle zannedildiği gibi kuru ve mücerret bir mefhumdan ibâret değildir. Onun amelî hayatta kıymeti çok yüksektir. Bunu böyle bilmek gerektir.

ÜÇÜNCÜ DERS

MELEKLERE İMÂN

1 — MELEK NE DEMEKTİR? BUNLARA İMÂN NE SÜRETLE OLUR? :

Meleklerle imân etmek, Müslümanlığın imân ve itikad esaslarındandır. Kur'an-ı Kerim'in bir çok âyetlerinde meleklerden bahsolunmuştur.

Her Müslüman inanır ve itikaad eder ki, "Allah Teâlâ Hazretlerinin melekleri vardır. Onlar Allah'a asla âsi olmazlar. Allah'ın her emrine itaat ve gece gündüz Allah'a ibâdet ederler. Melek, gözlerimizde görmediğimiz mevcuttur. Onların yemesi, içmesi, yatıp uyuması, erkekliliği ve dişliliği yoktur. Onlar yerde, gökte ve her tarafta bulunurlar. İnsanlardan ayrılmıyanlar da vardır. Her biri vazifesine göre isim alır. C e b r â i l, İ s r â f i l, M i k â i l, A z r â i l meleklerin büyüklerindedir. Bir de, "Kirâmen Kâtibin" melekleri vardır ki, onlar her insanın yanında bulunan ve dâimâ onun yaptığı işleri yazan meleklerdir. Meleklerin bâzıları insana öldükten sonra sual sormaya me'murdur. Bunlara "M ü n k e r, N e k i r" denir. Meleklerin varlığı aklen câizdir; olmayacak bir şey değildir. Aklen câiz olduğu gibi, nakil yolu ile de sâbit olmuştur. Çünkü Kur'an-ı Kerim, bize melekleri haber vermiştir, Kur'an da melek vâsıtasıyla gelmiştir."

2 — MELEKLERİ NEDEN GÖREMİYORUZ? :

Melekler her yerde buldukları halde onları göremediğimizin sebebi şudur: Her şeyin vücûdü kendine göre yaratılmıştır. Onların vücûdü nûrânî ve rûhânîdir. Bizim gözümüz ise, meleklerin vücûdünü görebilecek şekilde yaratılmamıştır. Peygamberden başka hiçbir kimse melekleri heyet-i asliyelerinde, yani yaratıldıkları mâhiyet üzere göremezler. Onları görmeğe bizim kudretimiz kâfi değildir. Fakat, Kur'an-ı Kerim Allahu Teâlâ'nın meleklerini haber veriyor. Kur'an'ın her söylediği doğrudur. Bunun için meleklerin varlığına imân ederiz. Sonra Peygamberler melekleri görmüş ve bize haber vermişlerdir. Peygamberler ise asla yalan söylemezler. Binâenaleyh Peygamberler ve hele bizim Peygamberimiz meleklerin varlığını haber verdikleri için bizim de onları kabûl etmemiz lâzımdır. Çünkü böyle bir şeyin olamayacağına aklımızla bir hüküm veremeyiz.

Hem ne hâcet: Gözümüzle göremediğimiz yalnız melekler midir? Kendi rûhumuzu, kendi aklımızı bu gözlerimizle görüyor muyuz? Hayır! Peki göremiyö-

ruz diye bunlara da inanmıyacak mıyız? İşte melekler de, rûhumuz gibidir. Onlar bu gözle görülmez, fakat Peygamberler görmüşler. Meleklerden C e b r â i l aracılığı ile Allah'dan emirler almışlar, Allah'ın kelâmını işitmişlerdir. Kur'an da Peygamberimize böyle gelmiştir ve Kur'an-ı Kerim de onların varlığını haber vermiştir. Onun için biz Müslümanlar, meleklerle imân ederiz. Meleklerle inanmak, Kur'an'a, Peygamberlere de inanmamak demektir.

Melekler bir anda yerleri, gökleri dolaşacak ve istedikleri sûrete bürünecek bir kaabiliyette yaratılmışlardır. Buna inanırız. Lâkin, onların inmesi çıkması, gelmesi gitmesi bizimkilere benzemez. Bir saniyede gökten yıldırımlar indiren Allah, onlara da dilediği zaman bütün yerleri, gökleri dolaştırır. Meleklerin kanatları var denildiği zaman, buna da inanırız, imân ederiz... Çünkü Kur'an da bunu haber veriyor. Fakat bundan, kuş kanadı gibi bir şeyler hatırıma gelmemelidir. Meleğin kanadı da, gitmesi gelmesi de, kendi yapısına göredir. Kuşun kanadı başka, kapının kanadı başka, meleğin kanadı da başkadır. Biz Müslümanlar kuş gibi kanatlı melekler bilmiyoruz. Bizim dinimiz, melekleri başlı, kanatlı kartallar gibi göstermez ve melekleri böyle tasavvur etmez.

3 — MELEKLERE İMÂNIN AMELİ KIYMET VE EHEMMİYETİ :

Müslümanlık canlı bir kuvvettir, hayat dînidir. Binâenaleyh onun her itikaadı, birer hareket ve amel esâsıdır. İtikaad, sâde insanın içerisinde saklanacak mücerret bir fikir hâlinde kaldıkça onun ne kıymeti olur?

Bunun içindir ki: Kur'an'da imân anıldıkça arkasından amel-i sâlih, iyi ve yaraşıklı işler de berâber söylenir. Bundan anlaşılıyor ki: Müslümanlıkta bir şeye itikaad etmek, onu yaşamak demektir. İtikaad esasları insanın yaşayışında kendisine rehber edineceği ve dâimâ hareketlerini ona uyduracağı canlı prensiplerdir. Bu bakımdan Müslümanlığın kabûl eylediği melek esasının da büyük bir kıymeti vardır. Müslümanlığın kabûl etmiş olduğu melek, insanın meyillerini, insânî ve rûhânî kuvvetlerini dâimâ iyilik yapmak tarafına çeken, o tarafa sevk eden hâricî ve rûhânî vâsıtalar demektir. Buna imân etmek farz olduğunu kabûl etmiş olan bir adam, kendisini iyiliğe çağırın her sese kulak verir ve onun çağırıldığı yere gitmeyi bir vazife bilir.

İyiliğe çağırın her sesi tasdik edip onun peşinden gitmeyi her Müslüman nasıl bir vazife bilirse, kötülüğe sürüklüyen her şey'i reddetmeyi, onun dediği yere gitmemeyi de yine bir vazife bilecektir. Bunun içindir ki, Müslüman, meleklerle imân etmek ve şeytanın dediği yere gitmemek ve onu reddetmekle mükelleftir.

Çünkü, şeytanın işi gücü insanı kötülüğe çekmektir. Bunun görünen kısmı (şeytan tıynetindeki kimseler) olduğu gibi, görülmiyen kısmı da vardır. Müslüman, bunların kötü telâkkilerine, kötülüğe çağırın vesveselerine karşı durmakla mükelleftir. İşte Müslümanlıkta melek ve şeytan itikaadının amelî kıymeti, böyle iyiliğe

çağırın seslere uymak, o tarafa dönmek ve kötülüğe çekmek isteyen kuvvetlere karşı durmakta tecelli eder.

Peygamber E f e n d i m i z buyuruyorlar ki: "Şeytan da, Melek de insan oğluna sokularak onun kalbine birtakım şeyler getirirler, bırakırlar. Şeytanın işi, kötülüğe çağırarak, onu fenâ ve zararlı olan şeylere teşvik etmek ve hakkı yalanlamak, haktan uzaklaştırmaktır.

Meleğin işi, hak ve hayra, iyiliğe çağırarak ve kötülükten uzaklaştırmaktır. Her kim, içinde hayra, hakka, iyiliğe çağırarak bir ses duyarsa, bilsin ki, o, melektir ve onun çağırıldığı da, söylediği ve hoş gördüğü bir şeydir. Bundan dolayı Allah'a şükretsün. Her kim içinde kötülüğe çağırarak, haksızlığa teşvik eden bir sızıltı sezerse, bilsin ki o, şeytanın sesidir, bundan uzaklaşsın ve Allah'a sığınsın."

DÖRDÜNCÜ DERS

ALLAH'IN KİTAPLARINA İMÂN

1 — İLÂHÎ VE SEMÂVÎ KİTAPLARA İMÂN NE DEMEKTİR VE NE SÜRETLE OLUR? :

Allahu Teâlâ'nın kitaplarına imân etmek, Müslümanlığın esâsını teşkil eden rükünlerden ve şartlardan biridir.

Her Müslüman imân ve i'tikaad eder ki: Cenâb-ı Hak, kullarının dünyâ ve âhiret saâdetleri için içlerinden dilediğini Peygamber olarak seçmiş ve bunlar vâsıtasiyle insanlara kendi irâdelerini, emirlerini, nehiyelerini, hikmetlerini bildirmiş ve duyurmuştur. Onlar da Allah'dan aldıklarını olduğu gibi insanlara ulaştırmışlardır. Peygamberlerin Allah tarafından tebliğ ettikleri şeyler, ilâhî ve semâvî kitapları teşkil etmiştir.

Bu kitapların bir kısmına sahifeler denir ki, bu birkaç sahifelik ufak bir kitap demektir. Meselâ: H z. Â d e m ' e 10 sahife, Ş i t aleyhi's-selâm'a 50 sahife, H z. İ d r i s aleyhi's-selâm'a 30 sahife, H z. İ b r a h i m aleyhi's-selâm'a 10 sahife verilmiştir.

Büyük kitaplar dörttür: *Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an-ı Kerim*. Bu dört kitaptan birincisi, H z. M ü s â ' ya, ikincisi H z. D â v ü d ' a, üçüncüsü H z. İ s â ' ya, dördüncüsü H z. M u h a m m e d aleyhi's-selâm'a verilmiştir. Bu kitaplara, semâvî ve ilâhî kitaplar denir ki, Allahu Teâlâ tarafından nâzil olmuş demektir.

Bu kitapları, bu kitaplarda bulunan her türlü emirleri, nehiyeleri, hikmetleri Allahu Teâlâ Peygamberlerine, ya C e b r â i l vâsıtasiyle, yâhud başka bir sûretle vahy ve ilhâm etmiş, bildirmiş, onlar da, Allah'dan aldıkları gibi insanlara ulaştırmışlardır.

Allah tarafından vahy ve inzal olunmuş bulunan bu kitaplar, insanların dîn ve dünyâsına, i'tikaad ve ibâdete, güzel ahlâk ve âdâba, insanların maddeten ve rûhan yükselmelerine âid ahkâmı beyân buyurmuş; yolun doğrusunu göstermiş ve bu yoldan sapmadan gidenleri dünyâ ve âhiret saâdeti ile müjdelemiş, sapıkları Allah'ın azâbı ile korkutmuştur.

Biz Müslümanlar Allah tarafından Peygamberlerine indirilmiş olan kitapların hepsine imân ederiz. Buna imân etmek farzdır. Fakat dikkat ediniz: İmân etmemiz farz olan kitaplar, şu veya bu kitap değil, Allah'ın Peygamberlerine vahy ve ilhâm etmiş olduğu kitaplardır. Bunun da tevâtür yoluyla bilinmiş olması şarttır. Halbuki, semâvî kitaplar içinde bu kuvveti hâiz olan yegâne kitap, *Kur'ân-ı Kerim*'dir. Semâvî ve kutsî denilen diğer kitaplar ise bu kuvveti hâiz değildir.

2 — TEVRAT (AHD-İ ATİK) (1) :

Tevrat, H z. M ü s â 'ya nâzil olan bir kitap olup, vaktinde onunla amel olunurdu. O zaman, ilâhî kitapları ezberlemek şöyle dursun, yüzünden okumak bile pek az kimselere nasib olurdu. Onun için *Tevrat* nüshaları pek azdı. H z. M ü s â 'dan sonra birçok muhârebelerle İsrâil Oğulları, hâkimiyetlerini kaybederek asırlarca esâret altında kalmışlar ve uğradıkları felâket ve musibetler ile *Tevrât*'i ve diğer ilâhî sahifeleri muhâfaza edememişlerdir. S ü l e y m a n *Aleyhi's-selâm*'dan sonra gelen yirmi dört kadar Yahudi hükümdarlarının çoğu, H z. M ü s â 'nın dinini terk etmişlerdi. Bu hükümdarlardan biri, sonradan tekrar H z. M ü s â 'nın dinine dönmüş ve bunun zamânında (Milâttan 622 sene evvel) A z r â nâmında bir kâhin *Tevrât*'in asıl nüshasını Kudüs'te bulup meydana çıkardığını ilân eyledi. Rivâyete göre, bunu A z r â yazmış ve içine *Eş'âr-ı Hamse* (2) den başka birçok şeyler de karışmıştır. M ü s â *Aleyhi's-selâm*'dan kaç asır sonra *Tevrât*'in aslı diye ileri sürülen bu kitap *Tevrât* telâkki edilerek nüshaları çoğaltılmıştır. Bugün, Yahudilerin ve Hristiyanların elinde bulunan ve "*Ahd-i Atik*" adını taşıyan kitabın mâhiyeti işte budur. Artık böyle asırlar geçtikten sonra bir insanın sözü ile *Tevrat*'in aslı diye kabul edilen bir kitabın, ne dereceye kadar itimâda şâyân olduğu, az bir düşünce ile de anlaşılabilir. Şu halde bugünkü *Tevrat*, Allah tarafından H a z r e t - i M ü s â 'ya nâzil olan ve *Kur'ân-ı Kerim*'de adı geçen *Tevrat*'in aynı değildir (3).

(1) Benî İsrail'in Hz. İ s â 'dan evvelki seriatları Edebiyat-ı Dîniye Mecmuasıyla ma'lûm olur. Bu mecmuaya, Nasârâ beyninde *Ahd-i Atik* denilir. Nasârâ'nın Hz. İ s â 'dan sonraki Kütüb-i Mukaddeseler Mecmuasına da *Ahd-i Cedid* tâbir olunur. Bu tâbirler P a v l o s 'un bir fıkrasından alınmıştır. *Târih-i Edyân - M a h m u t E s a t*.

(2) H a z r e t - i M ü s â 'ya nisbet edilen beş cilt veya tomarı (yâhud beş kısmı) ihtivâ eder ki, bunlar da *Tekvin* (La genèse), *Huruç* (L'Exode), *Levitik* (Lévitique), *Âdât* (Les Nombres), *Tesniye* (Deutéronome) dir. Bizim, *Tevrât* dediğimiz de budur. Asıl, M ü s â 'ya nisbet edilen bu kısımdır. Halbuki bunların içinde H a z r e t - i M ü s â 'nın ölümü de bahis mevzuu olduğundan, bunların sonradan yazılmış olduğu anlaşılmaktadır.

(3) Bu meseleyi ve *Tevrât*'in nasıl ve kimler tarafından bozulduğunu *İslâm* adlı kitabımızın ikinci cildinde uzun uzadıya ve ilmi bir şekilde izâh ettik. Fazla bilgi edinmek isteyenlerin oraya müracaat etmeleri lâzımdır.

3 — TEVRAT'IN MEŞHUR NÜSHALARI :

Bugün *Tevrât*'in meşhûr üç nüshası vardır :

- 1) Yahudiler ve protestan âlimlerince makbûl olan İbrânî dilinde yazılmış bulunan nüsha;
- 2) Roma ve Şark kiliselerince mu'teber olan Yunanca nüsha;
- 3) Sâmirilerce mu'teber olan ve Sâmirî dilinde yazılmış olan nüsha.

Bunlar *Tevrât*'in en mu'teber nüshaları olduğu halde birbirine benzemiyen. birbirine uygun olmıyan birçok yerleri vardır. Meselâ: İbrânîce olan nüshada, H a z r e t - i Â d e m 'in yaratılışından *Nuh Tufanı*'na kadar (1650) yıl geçti, denildiği halde, Yunanca olan nüshada (2260) yıl; Sâmirî nüshada da (1307) yıl geçtiği yazılıdır. Görülüyor ki: Üç nüshanın hiçbirisi diğerini tutmuyor. Bunlarda H z. M ü s â 'nın hayatına dâir yazılar olduğu gibi, Peygamberlerden bazılarına karşı pek çirkin ve Peygamberlik makaamına hiç de yakışık almıyan isnatlar vardır. Hattâ Müslümanlık zuhûr ettiği zaman Medine Yahudileri ile Kudüs tarafındaki Yahudilerin elerinde bulunan nüshalarda bile büyük farklar görülmüş, birinde olan şeyler diğerinde bulunamamıştı. Bütün bunlar pek açık olarak gösteriyor ki: Elde bulunan *Tevrat*, H z. M ü s â 'ya nâzil olan ilâhî kitap değildir. Sonradan muhtelif insanlar tarafından yazılmış ve birçok hurâfeleri, iftirâları da içine almış almiş bir mecmuadır. İçinde asıl *Tevrat*'dan parçalar ve bahisler de olabilir.

4 — İNCİL (AHD-İ CEDİD) :

İncil'e gelince, bugün onun da aslı ve sahîh bir nüshası yoktur. Hristiyanların elinde bulunan ve *Ahd-i Cedid* adını taşıyan kitaplar, H a z r e t - i İ s â 'ya Allah tarafından nâzil olan *İncil* değildir. Bunlar İ s â 'dan çok sonra muhtelif insanlar tarafından yazılmış bir takım kitaplardır.

Ahd-i Cedid mecmuası içinde *İncil* denilen dört tânesi vardır ki, onlar da İ s â 'nın hayatına dâir sonradan yazılmış birer siyer kitabıdır. Belki içlerinde bâzi *İncil* âyetleri de vardır. Hattâ diyebiliriz ki: Bunlar tam bir siyer kitabı da değildir. Çünkü, bunlarda İ s â : Allah'ın oğlu olduğundan bahsedilmektedir. Bugün Hristiyanların "*Kitâb-ı Mukaddes*" diye kabûl ettikleri bu kitaplardan hiçbirisi evvelce bütün Hristiyanlar tarafından kabûl edilmiş bir şey değildi. İlk asırlarda birbirine benzemiyen yüzlerce *İncil* vardı. Hristiyanlardan her zümrenin elinde bir başka *İncil* görülüyordu. Bu yüzden Hristiyanlık âleminde büyük ayrılıklar ve kargaşalıklar meydana gelmişti. Nihayet, K o n s t a n t i n 'in müdahalesiyle Milâdın 325 senesinde Hristiyanlık akaidinin esasını tesbit için İznik şehrinde bir Rûhânî Meclis teşkil, olundu; bu mecliste binden ziyâde âzâ vardı.

Bunların içinden, M e s i h 'in (İ s â 'nın) ulûhiyyetine kaail olan ancak üç yüz on sekiz âzanın kararıyla bugünkü dört *İncil* kabûl olunarak diğer risâlelerle birlikte hepsine birden "*Ahd-i Cedid*" adı verildi.

İncil olmak üzere cebren kabul ettirilen bu dört kitap da, bir çok noktalarda birbirinden ayrıdır. Birinde olan bir bahis diğerinde yoktur. Bu dört *İncil*'den her biri İ s â ' dan en aşağı yarım asır sonra yazılmıştır. Bir asır sonra da yazılan vardır. Hattâ bunları yazanların kendi kalemleriyle olan nüshaları da tamâmen mevcut değildir.

5 — Bunların hiçbirisi de, sahîh bir senet ile, bunun yazanlara isâl edilemez. Bugün Avrupa muharrirlerinin en büyükleri de, bu kitapların asıl mukaddes ve ilâhî kitaplar olmadığını itirâf etmektedirler. Binâenaleyh, biz Müslümanlar, Allah tarafından Peygamberlere kitap inzâl edildiğine ve inzâl olunan o kitaplara imân ederiz; fakat bugün elde bulunan *Tevrat*, *İncil* ve *Zebur* kitaplarını ve daha umûmî bir ta'birle, *Ahd-i Atik* ve *Ahd-i Cedid* adı verilen mecmuaları, Allah'ın Peygamberlerine inzâl buyurduğu ilâhî kitaplar diye kabul edemeyiz. Onlar, semâvî kitaplar has olan ilmî ve kutsî mâhiyeti hâiz değildir. Esâsen eski kitpların hükümleri, Allah'ın son kitabı olan *Kur'an* ile nesh olunmuştur (1).

6 — KUR'ÂN-I KERİM :

Kur'an-ı Kerim; son Peygamber Hazret-i Muhammed *aleyhi's-selâm*'a Allah tarafından C e b r â i l aracılığıyla nâzil olmuş ve O'ndan tevâtür yoluyla nakledilmiş olan kutsî bir kitaptır. 114 Sûre'den mürekkep olan bu ilâhî kitap (6000) kûsur âyeti muhtevîdir. Âyet'lerin her biri ve tertipleri, tevâtür yoluyla sâbitir. Peygamberimize Allah'dan nasıl gelmiş ise, Peygamberimiz de bize aldığı gibi nakletmiştir, bir kelime eksik ve ziyâde edilmemiştir. O günden bugüne kadar da böylece devâm edip gelmiştir.

7 — Dinler tarihinin tetkikinden anlaşılıyor ki: Tarihi belgelere (sevikalara) âit bütün şartları câmi' olan mukaddes ve ilâhî kitap, ancak *Kur'an-ı Kerim*'dir. *Kur'an-ı Kerim*, Allah'ın kadîm ve ezeli kelâmıdır.

Kur'an bizzat Allah'ın kelâmıdır. Bunda Melek ve Peygamber sâdece bir vâsîtedir. Peygamberin Allahu Teâlâ'dan vahiy sûretiyle nakleylemiş olduğu Âyet'ler, zamânında binlerce Sahâbe tarafından ezberlenmiş, husûsî me'murlar tarafından yazılmış ve böylece tevâtür vukua gelmiş, Peygamberden tevâtür yoluyla nakledilmiş ve bu tevâtür yüzbinlerce, milyonlarca insanlar tarafından zamânımıza kadar devam ettirilmiştir. İşte bunun içindir ki: *Kur'an-ı Kerim* bütün târihi vesîkaları câmi' ve her veçhile tahriften uzak bulunmuştur. Hiçbir münkir, hiçbir mu'tarız, *Kur'an-ı Kerim*'i H z . M u h a m m e d (A.S.) dan başka bir kimseye izâfe ve isnâd edemiyor ve edemez. Bunu tebliğ eden O olduğunu, Allah'dan aldığı gibi bize tebliğ eylediğini kabul etmemek imkânsızdır.

(1) *İslâm* eserimizin ikinci cildinde bu hususta gereken izâhat verilmiştir. Daha çok bilgi edinmek isteyenler oraya müracaat etsinler.

Bugün yeryüzünde milyonlarca insan tarafından en büyük hürmet gösterilen ve her evde en yüksek mevki işgal eden bu *Kitâb-ı Kerim*, her yerde aynıdır. Peygamberden itibaren her devirde yüzbinlerce insan tarafından ezber edilmiş olduğu gibi, bugün de öyledir. Allah'a çok şükür bugün yeryüzünde binlerce hâfız vardır ve kıyâmete kadar da bulunacaktır. 1400 senedir bütün saffet ve asâleti muhâfaza edilmiş, bir tek harfi bile değişmemiş tek kitap, ancak *Kur'an-ı Kerim*'dir. İşte bunun içindir ki: *Kur'an-ı Kerim* geldikten sonra diğer din kitaplarının hükmü kalmamıştır. *Kur'an-ı Kerim*, M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm*'ın ebedî bir mucizesidir.

8 — KUR'ÂN-I KERİM NE SÜRETLE NÂZİL OLMUŞTUR? :

Allahu Teâlâ Hazretleri, bazan C e b r â i l *Aleyhi's-selâm* vâsîtasiyle, bazan da başka sûretlerle doğrudan doğruya kelâmını, emirlerini, irâdesini, hikmetlerini Peygamberimize bildirdi ve duyurdu. Peygamberimizin, C e b r â i l *Aleyhi's-selâm* vâsîtasiyle Allah'dan telâkkî eylediği nazm-ı celîl, *Kur'an*'dır. *Kur'an*, vahyin en yüksek şeklidir. Peygamberimizin, C e b r â i l vâsîtasiyle Allah'ın vahyini telâkkî etmesi iki sûretledir:

1) C e b r â i l melekiyyetten beşeriyete, yâni insan sûretine intikal edip Allah'ın kelâmını, *Kur'an*'ı Peygambere ilkaa ve tâlim ederdi.

2) Bazan da Peygamber, beşeriyetten melekiyyete yükselerek, Allah'ın vahyine mazhar olur, elfâz-ı Kur'âniyyeyi telâkkî ederdi. Bunun içindir ki, *Kur'an-ı Kerim*'in yalnız mânâsı değil, elfâzı da Peygamberin kalbine inzâl olunmuştur. *Kur'an*'a Vahy-i Metlûv denilmesi bundandır. Binâenaleyh, *Kur'an* yalnız ma'nâ değil, lâfız ile ma'nânın mecmûdudur.

9 — KUR'ÂN-I KERİM YIRMİ ÜÇ SENEDE TAMÂM OLMUŞTUR :

Kur'an'ın dört unsuru vardır:

- A) Lâfız olması,
- B) Arapça olması,
- C) H a z r e t - i M u h a m m e d (A.S.) e inzâl edilmiş olması,
- D) Peygamberden bize kadar tevâtür yoluyla nakledilmiş olması.

Bu dört unsurdan biri eksik olunca *Kur'an* olamaz.

Peygamberimize *Kur'an* toptan gelmedi; Âyet - Âyet, Sûre - Sûre nâzil oldu. Peygamber E f e n d i m i z kendisine nâzil olan Âyet ve Sûre'yi, yanında olan Sahâbe'lerine okurdu. Sahâbe'ler, Peygamberin emriyle onu ezber ederler, hem de bir tarafa yazarlardı. Bundan başka ayrıca *Vahiy Kâtipleri* vardı. Bunlar, Peygambere nâzil olan Âyet ve Sûreleri yazmağa me'mur idiler.

10 — *Kur'an-ı Kerim*, beşeriyetin hakîkî saâdetini te'mîn edecek her türlü i'tikaad, amel ve ahlâk esaslarını ihtivâ eder. Hem lâfzı, hem de ma'nâsı itibâriyle, en büyük ve ebedî bir mucizedir. Düşmanları o kadar uğraştıkları halde, O'nun

en kısa bir Sûre'si gibi bir Sûre yapamamışlardır. Lâfzı itibâriyle bütün edipleri âciz bıraktığı gibi, ma'nâsı itibâriyle de öyledir. Son asırlarda keşfedilmiş birçok hakikatlar vardır ki: *Kur'ân-ı Kerim* onları 1300 bu kadar yıl evvel haber vermiştir. *Kur'ân-ı Kerim*'in kolayca ezber edilmesi de, kendisine has bir imtiyazdır.

Hülâsa : *Kur'ân-ı Kerim*, Allah tarafından Peygamber E f e n d i m i z ' e yirmi üç senede nâzil oldu ve son nâzil olan Âyetle Müslümanlığın tamamlandığı bildirildi.

11 — *Kur'ân-ı Kerim*'in ihtivâ eylediği yüksek hakikatler, başlıca şunlara âittir: Ahlâk, i'tikad, ibâdet ve içtimâiyat, muâmelât, hudut; Cennet ni'metleri ve Cehennem azâbı, ibret alınacak kıssalar ve vak'alar.

12 — *Kur'ân-ı Kerim*'de, yerlere ve göklere, güneşlere ve yıldızlara dâir olan hakikatlardan maksat, Allahu Teâlâ'nın büyüklüğünü ve nihâyetsiz kudretini tasvir ve insanların fikirlerini tenvir ederek, onları en yüksek ilim ve hakikatlere doğru irşât, ilim ve fenne teşvik etmektir. Bunun içindir ki, yerlere ve göklere âit en mühim hakikatlerle, tarihî vak'aların en şâyân-ı ibret parçaları beyân olunmuş ve uzun tafsilât verilmemiştir.

13 — KUR'ÂN HEM LÂFZİ, HEM MÂNÂSİ İTİBÂRIYLA MU'CİZEDİR :

Kur'ân-ı Kerim, bütün bunları beyân ederken, en büyük ve en akıllı insanların da yapamayacakları bir şekilde beyân etmiştir. Bunun içindir ki, *Kur'ân*, her alanda büyük ve ebedî bir mu'cizedir. Lâfızları bakımından da mu'cizedir. Çünkü, O'nun Allah sözü olmayıp da H a z r e t - i M u h a m m e d A l e y - h i ' s - s e l â m 'ın kendi sözleri olduğunu iddia edenlere karşı: "Eğer bu bir insan sözü ise, siz de böyle bir söz söyleyiniz. Bütün insanlar, cinler bir araya toplansalar, görülen ve görülemiyen bütün kuvvetler bir araya gelse ve birbirine yardım etseler yine, bu *Kur'ân*'in en kısa bir Sûre'sine, bir satırına benzer bir şey yapamazlar ve kıyâmete kadar yapamayacaksınız!" diye meydan okuduğu ve bunu yapmak için de pek çok uğraşanlar olduğu halde, bugüne kadar yapılamamıştır ve yapılamıyacaktır.

14 — MÂNÂSİ BAKIMINDAN DA KUR'ÂN TAM BİR MU'CİZEDİR :

H a z r e t - i M u h a m m e d A l e y h i ' s - s e l â m , okuyup yazma bilmiyen câhil bir muhilte yetişmiş ve kimseden bir şey öğrenmemiştir. Böyle olduğu halde, O'nun ortaya koymuş olduğu bu Kitap, en yüksek hakikatları ihtivâ ediyor. İlmin ve tecrübenin durmadan uğraşarak ortaya koyduğu birçok hakikatları *Kur'ân*, on üç asır evvel haber vermiştir.

Güneşin kendi mihverinde dönerek Yer ve Ay'ın onun etrafında dolaşması, ecrâm-ı semâvinin meskûn olması son asırlara nasib olmuş bir keşiftir. Halbuki, *Kur'ân* bunları çok evvel söylemiştir. *Kur'ân-ı Kerim*, bahseyletiği hakikatleri öyle bir şekilde ifade etmiştir ki, ilim ve fen ne kadar ilerlerse ilerlesin, ilmi ve fenni

hakikatlerden hiçbirisi *Kur'ân*'a aykırı düşmez. Belki fennin ilerlemesi, *Kur'ân* Âyetlerini te'yit ederek hâzırlarının daha güzel tefsir edilmelerini kolaylaştırır. Bunun içindir ki, *Kur'ân*'ın en ciddi dostu ilim, en büyük düşmanı cehildir.

15 — *Kur'ân-ı Kerim*; sonradan olacak birçok şeyleri de önceden haber vermiş ve dediği gibi çıkmıştır. *Kur'ân-ı Kerim*'in diğer bir imtiyâzı da, çok kolaylıkla ezberlenmesidir. Bu da, *Kur'ân*'dan başka bir kitaba nasib olmayan bir şeydir.

16 — *Kur'ân-ı Kerim*'in hiç bozulmadan kıyâmete kadar kalmasını Allahu Teâlâ dilemiş olduğu için, *Kur'ân*'a bu hassayı vermiş ve H a z r e t - i P e y - g a m b e r ' den itibâren her asırda Müslümanların içinde yüzbinlerce insan bu mukaddes kitabı ezberlemişlerdir. *Kur'ân-ı Kerim*'i okuyanlar ve dinleyenler de, ayrıca rûhânî bir zevk ve tat duyarlar. Sözüün kıyası: *Kur'ân*, her bakımdan eşsizdir ve tam bir mu'cizedir.

17 — KUR'ÂN'IN TOPLANMASI :

Yukarıda söylediğim gibi, Peygamber E f e n d i m i z ' in sağlığında Sahâbe'ler, *Kur'ân*'ın bütün Âyetlerini yazmışlardı. Her Âyet nâzil oldukça, hangi Sûre'nin neresine yazılacağını Peygamberimiz, vahiy kâtiplerine söylerdi, onlar da, yerlerine yazarlardı. Onun için, Peygamberimizin sağlığında *Kur'ân* tamâmen böylece yazılmış ve Sahâbe'ler de böylece ezberlemişlerdir. Binlerce zevât tarafından böylece nakil ve rivâyet olunmuştur. Şu kadar ki: Bu sahifelerin hepsi bir araya toplanmış değildi. Peygamberimizin vefâtından sonra görülen lüzum üzerine, Halife E b ü B e k i r ' in emriyle, vahiy kâtiplerinden Z e y d b i n S â b i t ' in reisliği altında toplanan büyük bir heyet tarafından *Kur'ân* sahifeleri bir araya getirildi. Her Sûre'nin Âyetleri, Peygamberin yazdırdığı tertib üzere yazıldı ve bu mushaf muhâfaza edildi.

H a z r e t - i O s m a n ' ın hilâfeti zâmanında bu mushaf'ın adedi çoğaltılarak, icab eden memleketlere gönderildi. İşte bunun içindir ki, *Kur'ân*, her yerde birdir. Onun bir kelimesi bile bozulmamış ve yerinden oynatılmamıştır. Dünyanın bir ucundaki *Kur'ân* ile, öbür ucundaki *Kur'ân* aynıdır. Bu da, en büyük mu'cizedir.

Dünyâyı cehâlet karanlıklarından kurtarıp, her tarafı ilim ışığıyla aydınlatan ve her kelimesi Allah sözü olduğunda hiç şüphe olmayan bu kitaba hürmet etmek, O'na karşı saygı ve sevgi duymak, gösterdiği yoldan gitmek, bize borçtur. Bilmeliyiz ki, *Kur'ân* yolu, hak yoludur, kurtuluş yoludur.

BEŞİNCİ DERS

PEYGAMBERLERE İMÂN

1 — PEYGAMBER VE PEYGAMBERE İMÂN NE DEMEKTİR? :

Müslümanlığın esas temelinden biri de Peygamberlere imân etmektir. Peygamberlere imân etmek, onlar hakkında vâcib, müstahil ve câiz olan şeyleri bilip, tasdik etmektir.

Allâhu Teâlâ tarafından kendi emirlerini, irâdelerini, kanunlarını, şeriatini kullarına bildirmek vazifesiyle me'mur edilmiş olan büyük insanlara *Resûl* denir. Vahy-i İlâhî ile kendisine Allah tarafından bir şeriat tebliğ olunur ve fakat onu halka tebliğ etmeğe me'mur edilmesine *Nebî* denir. Biz her ikisine de Peygamber deriz ki, Allah ile kulları arasında bir elçi, bir vâsita demektir. Allahu Teâlâ insanlardan seçtiği birtakım büyük adamları bu iş için memur etmiş, kullarına kendi emirlerini, bu yetkin insanlar vâsitasıyla bildirmiştir.

2 — İNSANLARIN PEYGAMBERLERE İHTİYÂCI VE PEYGAMBERLERİN VAZİFELERİ :

İnsanların hakikî ve ilâhî birer mürşid olan Peygamberlere ihtiyacı vardır. İnsanlar, kendi akıllarıyla Allahu Teâlâ'nın Varlığını ve Birliğini anlayabilirlerse de, O'na mahsus olan birtakım yüksek sıfatları tamâmen anlayamazlar. Ne yolda ibâdet edileceğini, âhiret işlerini, âhiretteki mes'uliyeti, oradaki mükâfatın ve cezânın şekillerini dosdoğru bilemezler. İnsanların, en kısa ve pürüzsüz bir yoldan giderek dünyâ ve âhiret saâdetine kavuşması, fikrî ve ahlâkî yüksekliğe mazhariyeti, ancak ilâhî ta'lim ve terbiye sâyesinde mümkün olabilir. İşte insanların, bu ihtiyaçlarını te'min için Allahu Teâlâ Peygamberler göndermiş ve onlara her şeyi bildirip, insanlara doğru yolu göstermeğe, onları memur eylemiştir.

Peygamber, en iyi ve en sağlam bir şekilde insanlara Allah'ını tanıtmışlar, Allah'dan aldıkları gibi, i'tikaadî hükümleri ve ibâdetin şeklini ta'lim ve ta'yin ve birtakım şeylerde olan güzellik ve çirkinliği ayırt etmişler, ahlâkî faziletleri insanlara aşılarmışlar, medenî hükümleri te'sis etmişler, içtimaî münâsebet ve bağları kuvvetlendirmişler, faydalı ve zararlı, hayır ve şer olan şeyleri anlatmışlar, hayatta lâzım olan şeyleri belletmişler ve bunların yollarını, esaslarını göstererek, maddî ve mânevî sâhada insanlar için tam bir kılavuz olmuşlardır.

Sözün kısası: Peygamberler, kendilerinin Allah tarafından birer memur olduklarını söylemişler, Allah'ın din ve şeriatını insanlara tebliğ etmişler ve inanan inatçılara karşı, kimsenin yapamayacağı harikulâde mu'cizeler göstermişler, Allah'ın söylediklerini tutanları Cennetle müjdelemişler, tutmayanları da, azab ve Cehennemle korkutmuşlardır. Şurası da muhakkaktır ki, Allahu Teâlâ her ümmete, her kavme bir peygamber göndermiş ve hiçbir kavmi bunlardan mahrum etmemiştir. *Kur'ân-ı Kerim*'de bu cihet çok açıktır.

3 — PEYGAMBERLERİN SAYISI :

İlk Peygamber *Hazret-i Âdem*, son Peygamber de *Hazret-i Muhammed Aleyhi's-selâm*'dir. Bu ikisinin arasında çok peygamberler gelip geçmiştir. Bâzı eserlerde, adetleri yüz yirmi dört bin, bâzısında iki yüz yirmi dört bin diye beyân edilmişse de bunlar, yakın ifâde edecek derecede kat'i olmadığından, o sûretle imân vâcib değildir. Çünkü, Allahu Teâlâ, Peygamberlerden bâzılarını bize bildirmediğini *Kur'ân-ı Kerim*'inde haber vermiştir. Binâenaleyh, adetlerini söylemeyerek, ne kadar Peygamber gelmiş ise, hepsinin hak ve doğru olduklarına icmâlen, isimleri *Kur'ân-ı Kerim*'de beyân edilmiş olanlara da tafsilânen imân etmek vâcibdir.

Peygamberlerin bâzılarına inanıp da, bir kısmına inanmamak küfürdür.

4 — KUR'ÂN-I KERİM'DE İSİMLERİ GEÇEN PEYGAMBERLER :

Kur'ân'da isimleri söylenmiş olan Peygamberler şunlardır :

Âdem, İdris, Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, İbrahim, İsmâil, İshak, Yâkub, Yûsuf, Şuayb, Hârûn, Mûsâ, Dâvûd, Süleymân, Eyyûb, Zü'l-Kifl, Yûnus, İlyas, El-Yesa', Zekeriyâ, Yahyâ, İsâ, Muhammed (*Salâvâtü'llâhi aleyhi ve aleyhim ecmatn*).

5 — PEYGAMBERLİK MERTEBESİ :

İnsan çalışmakla dünyâda herşey olur, en yüksek mertebeye çıkabilir; fakat peygamber olamaz. Peygamberlik Allah vergisidir. Herşeyi yaratan ve herşeyi bilen Allahu Teâlâ peygamberliğe kimlerin lâyık olduğunu bilir ve onu lâyık olanlara verir. Onun için, o büyük rütbeyi zamânına göre lâyık olanlara vermiş ve onlar vâsitasıyla, kendi kanunlarını, din ve şeriatını kullarına bildirmiştir. Çalışmakla, özenmekle, o büyük mertebe ele geçmez.

6 — PEYGAMBERLER HAKKINDA CÂİZ VE VÂCİB OLAN ŞEYLER :

Peygamberler bizim gibi insandır. İnsan olmak bakımından, onlar da, bizim gibi oturup kalkar, yiyip içerler, gezerler, çoluk çocuk sâhibi olurlar, hastalanır ve

ölürler. Bu cihetle aramızda fark yoktur. Bunlar, peygamberler hakkında da câizdir; onlar için bir eksiklik değildir. Fakat onlar, Allah'ın en sevgili, en yüksek kullarıdır. Onlar hiç günâh işlemezler. Hased etmek, içi dışına uymamak gibi kötü huylardan hiçbiri onlarda bulunmaz. Onlar asla yalan söylemezler. Ne söylemişlerse hepsi doğrudur. Oldu dedikleri olmuştur. Olacak dedikleri şeyler de zamânı gelince, herhalde olacaktır. Yalancından peygamber olamaz, böylelerini Allah rezil ve rüsvây eder, yalancılığını çabuk meydana çıkarır.

Peygamberler, emânete hiyânet etmezler. Allah tarafından kendilerine bildirilmiş olan dinî hükümleri, ilâhî şeriatları Allah'ın kullarına tamâmen söylemişler ve hiç bir şeyi gizlememişlerdir.

Peygamberler, akıllı ve uyanık insanlardır, ahmak insandan, erkeklik ve dişiliği belli olmayandan peygamber olmaz.

Hülâsa : Doğru söylemek, emânet. Allah'dan aldıkları ahkâmı, olduğu gibi insanlara tebliğ etmek, zekâvet ve fetânet peygamberler hakkında vâcibdir. Peygamberin böyle olması gereklidir. Bunların aksi olmak, Peygamberler hakkında hiç bir sûretle olamaz ve düşünülemez.

7 — PEYGAMBERLİK NE SÜRETLE SÂBİT OLUR? :

Bir peygamberin Peygamber olduğu, onun gösterdiği mucizelerle (olağanüstü şeylerle) anlaşılır. Mucize, Peygamberlik da vâsında bulunan bir zâtın, bu iddiasında doğru olduğunu isbât için Allah'ın kudreti ile göstermeye muvaffak olduğu hârikulâde bir şeydir. Bunlar öyle hârika ve akıllara durgunluk verecek şeyler olacak ki, onun gibi bir şeyi, başka hiçbir insan yapamıyacak. Peygamberin mucizesi, bir çok insanların istemesi üzerine vuku' bulur. "Peygamber isen bize şöyle bir mucize göster." denildiği zaman, Peygamber olan zat, ne kadar akılların alamıyacağı gibi de olsa, Allah'ın kudreti ile onu göstermeğe muvaffak olur.

Fakat inanmıyanlara "Bu mucizenin bir mislini de siz getirin" denildiği zaman, hiçbir kimse buna kaadir olamaz.

Mucize, Peygamberlik iddiasında bulunan zâtın, iddiasına uygun, maksadına muvâfık bir şekilde olur. Maddi sebeplerden bir şey ile olamaz. Mucizeyi gösteren zât, ahlâki faziletlerle o kadar yükselmiş olacak ki, âdetâ kendi varlığı da insanlar arasında büyük bir hârika ve ilâhî bir mucize hâlinde tecelli edecek; onun hedefi, insanlara, Allah'ın bildirdiği doğru yolu göstermek, onları dünyâ ve âhîret saâdetine kavuşturmaktan başka bir şey olmayacaktır.

İşte bütün peygamberler, böyle mucizeler göstermişler ve kendi zamanlarındaki inatçıları âciz bırakmışlardır. Peygamber E f e n d i m i z ' e, birçok mucizeler göstermiştir. Lâkin, O'nun en büyük ve ebedi mucizesi, Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an kıyâmete kadar kalacak ve inanmıyanlara karşı dâimâ meydan okuyacaktır. Bunun hem lâfzı hem ma'nâsı, en büyük mucizedir.

8 — PEYGAMBERLERE ALLAH'IN VAHİY VE İLHÂMI :

Peygamberlerin hepsi de Allahu Teâlâ'nın vahyine mazhar olmuşlardır. Vahiy demek, Allahu Teâlâ'nın, dilediği şer'i hükümleri ve hakikatleri, Peygamberlerine bildirmesi demektir. Bunları bâzan rüyâda bildirir, bâzan da uyanık iken Peygamberin kalbine ilhâm eder. İlham ile olana "Vahy-i gayr-i metlûv" denir. Peygamberler, ilhâm yoluyla aldıkları emirleri, kendi lâfızlarıyla ifade ederler.

Bâzan da, Allahu Teâlâ Hazretleri, dilediği ahkâm ve hakikatleri, hiçbir vâsita olmaksızın, doğrudan doğruya Peygamberine söyler ve işittirir. Bu kısım, vahyin en yüksek derecesidir. Mi'rac Gecesi Peygamberimize vuku' bulan vahiy bu yolda olmuştur. Vahyin diğer bir yolu da, Melek vâsitasıyla Peygamberine söylemesidir. Melek, Cenâb-ı Hak'dan nasıl almış ise, aynen Peygambere okur, Peygamber de onu hıfzedip insanlara bildirir.

Peygamber E f e n d i m i z ' e, Kur'an-ı Kerim bu sûretle inzâl buyurulmuştur (1).

9 — PEYGAMBERLERİN TEBLİĞ EYLEDİKLERİ DİNLERDE, BİR OLAN ESASLAR :

Bütün peygamberlerin Cenâb-ı Hak'dan telâkki ile tebliğ eyledikleri din, hak'tır. Bunların hepsinde hiç değişmeyen birtakım düsturlar (ana hatlar) vardır. Her dinde bir olup asla değişmeyecek olan esaslar işte bunlardır. Din denildiği vakit anlaşılın da, bunlardır. Bütün peygamberlerin tebliğ buyurdıkları dinlerde değişmeyen esaslar şunlardır:

Allah'ın Birliğine, Âhîret Gününe, Allah'ın Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine, Hayır ve Şerrin Allah'ın mahlûku olduğuna imân etmek, ibâdet ve ahlâk.

Her peygamber, imân ve itikad mevzûu olan bu umûmî düsturları ve bunlara dayanan işleri, itikad ile fiil ve hareket arasındaki vicdânî münâsebetleri tasfiye ve terbiye edecek olan ahlâk esaslarını ümmetlerine tebliğ etmişlerdir. İşte her dinde değişmeyen esaslar bunlardır. İbâdetin şekilleri ile zamânın, mekânın tesiri olan muâmelâta âit hükümler, bu usulden hâriktir. Bunun içindir ki, muhtelif zamanlarda, ayrı ayrı mahallerde, başka başka kavimlere gelmiş olan peygamberlerin tebliğ eyledikleri ef'âl ve a'mâle mütaallik hükümlerde cüz'î ve küllî değişiklik olması pek tabiidir. Kur'an-ı Kerim'in beyânına göre her peygamber, yukarıdaki umûmî esasları tebliğ etmiştir. Binâenaleyh, bir dinin hak olabilmesi için bu esasları ihtivâ etmiş olması lâzımdır. Bunlardan mahrum olan bir din, hak olmak sıfatını kaybetmiş sayılır.

(1) Bu bahis, İslâm eserimizin ikinci cildinde çok mufassal olarak yazılmıştır.

10 — USÛLÜ'D-DİNİN HER DİNDE BİR OLUP ŞER'İ HÜKÜMLERİN NESİH VE TEBDİL SÜRETİYLE ZAMAN ZAMAN DEĞİŞMESİNİN HİKMETİ :

Usûlü'd-dinin bütün peygamberlerin tebliğatında sâbit ve şer'î hükümlerin zaman zaman değişmiş, evvelkilerde bulunan bâzı hükümlerin sonrakilerle yasa edilip, yerine başka hükümler konulmuş olması, akla, hikmete ve tekâmül kanunlarına da uygundur. Biz görüyoruz ki: Şu âlem dâimâ değişmektedir; bununla berâber, bunun âhengini tutan bir nâzım kudret vardır. İnsanlık ve onun levâzımı da her an değişmekte olan âlemden bir cüz'dür. Binâenaleyh, insanların akli ve idrâki ve ona müstenit olan ef'âl ve harekâtı da günden güne ziyâdeleşmeye ve değişikliğe mâruzdur. İşte bunun içindir ki: Beşeriyetin âheng-i ittisâlini muhafâza edecek ve evvelinden âhirine kadar silsile-i hayât mecmûna müsâvi olacak düsturlar demek olan Usûlü'd-din sâbittir, onlarda değişiklik yoktur.

Fakat ibâdetlerin şekli-hâricilerine, âdet ve muâmelâta müteallik olan şer'î hükümler; zamanın, mekânın ve şahısların değişmesiyle değişen ve her gün ziyâdeleşen idrâk ve ef'âl-i beşer için vaz' olunmuş olacağından, bunların dâimâ değişmesi zarûridir. Bunlardan maksat, kulların nefislerini temizlemek, ahlâkını yükseltmek, kalblerinde Allah sevgisini ve Allah korkusunu yerleştirmek, cemiyet ve medeniyetlerinin salâh ve intizâmını te'min etmektir. Onun içindir ki, erkân-i esâsiye her dinde bir olduğu, her peygamber aynı esasları tebliğ eylediği halde, ahkâm-ı şer'iyye zamânın iktizâsına, mizaç ve istidatların ayrılığına, insanların ihtiyaçlarına göre değişmiş ve dâima tekâmül ederek Müslümanlıkta tekemmül mertebesini bulmuştur.

11 — ŞERİATLARIN RÜHU :

Maamâfih, bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri şeriatların rûhu şu beş esâsa mâtuftur :

- 1) Dini muhâfaza,
- 2) Nefsi muhâfaza,
- 3) Akli muhâfaza,
- 4) Nesli muhâfaza,
- 5) Malı muhâfaza.

İşte şer'î hükümlerden maksad, şâriin insanları şeriatlara inkıyâda terqip ve teşvik etmesindeki hikmet, bunları muhâfaza etmek sûretiyle ebedî bir saâdete isâldir. Bütün peygamberler bu esasları muhâfaza etmeyi zamanlarına göre muhtelif tariklerle beyân buyurmuşlardır.

12 — YARATILMIŞLARIN EFDALİ :

Cenâb-ı Hakk'ın mahlûklarının birbirlerine nisbetle olan derece ve efdaliyeti şu sûretledir :

- 1) Alehlîlak bütün mahlûkaatın efdali M u h a m m e d Aleyhi's-selâm'dır.
- 2) Diğer peygamberler,
- 3) Meleklerin büyükleri,
- 4) Peygamberlerin gayri, umûm insanlar,
- 5) Büyük meleklerden başka, umûm melekler.

Şu halde peygamberler bütün insanların ve meleklerin efdalidir. H a z r e t - i M u h a m m e d Aleyhi's-selâm ise bütün insanların, bütün peygamberlerin ve meleklerin efdali ve Allah'ın en sevgili bir kuludur. Allah'ın yarattıklarının ve insanların en büyüğü O'dur. O'ndan büyük gelmemiş ve hiç gelmeyecektir.

13 — SON PEYGAMBER VE PEYGAMBERLİK KAPISI :

Allahu Teâlâ, H a z r e t - i M u h a m m e d aleyhi's-selâm'ı son Peygamber olarak gönderdikten sonra o kapıyı tamamen kapatmıştır. O'ndan sonra bir peygamber ve yeni bir din gelmeyecektir. Kur'an-ı Kerim, bunu haber vermiştir. Binâenaleyh, O'ndan sonra peygamberlik iddiâ etmiş olanlar yalancıdır. Peygamberimiz M u h a m m e d aleyhi's-selâm'ın peygamberliği umûmîdir. Bütün dünyâyadır. Diğer peygamberler böyle değildir. Onların her birisi hususî bir kavim, muayyen bir zaman için peygamberdir. H a z r e t - i M u h a m m e d 'in din ve şeriatı, evvelki şeriatları, evvelki kitapların ahkâmını neshetmiştir. Kur'an'ın hükmü ise umûmî ve bâkidir. İşte bizim, peygamberler hakkındaki itikadımız böyledir.

ALTINCI DERS

MUHAMMED ALEYHİ'S-SELÂM

Her Müslümanın kendi peygamberi hakkında biraz fazla bilgisi olması lâzımdır. Peygamberimizin adı *M u l h a m m e d* 'dir. Babasının adı *A b d u l l a h*, anasının adı *Â m i n e* 'dir. Meşhûr rivâyete göre; arabî ay hesabıyla bundan bindört yüz küstür sene evvel Rebül-Evvel ayının onikinci Pazartesi gecesi sabaha karşı Mekke şehrinde doğmuş ve beşeriyetin ufuklarını nurları ile aydınlatmıştır. Milâdî (571) inci yılı Nisan ayının yirminci Pazartesi gecesine tesâdüf etmektedir. Kendisi dünyâya gelmezden iki ay evvel babası, dünyâya geldikten altı sene sonra da anası öldü. Peygamberimizin süt anası *H a l i m e* nâmında bir kadındır. Peygamberimizi bu kadın emzirdi.

Peygamberimiz bu kadının yanında dört sene kaldı ve ondan sonra kendi anasına verdiler. Altı yaşında, anası öldükten sonra Peygamberimize sekiz yaşına kadar dedesi *A b d ü l - M u t t a l i b*, onun vefâtından sonra amcası *E b û - T â l i b* baktı. Peygamberimizin çocukluk devri, gençlik devri, bekârlık ve evlilik hayatı dünyâda hiçbir insana nasîb olmıyan yüksek bir nezâhet ve temizlik içinde geçmiştir. Bütün etrafındakiler putlara taparken O, bunların amansız bir düşmanı idi. Ömründe bir defa yalan söylememiş, puta tapmamıştır. Kimseye hile yapmamıştır. Bundan dolayı "*Muhammedü'l-Emîn*" ünvanını almıştır. Düşmanları da O'nun doğru ve güvenilir olduğunu tasdik ederlerdi.

Peygamberimiz yirmi beş yaşında iken Mekke'nin büyüklerinden *H a t i c e* nâmında dul bir kadınla evlendi. *H a t i c e* o zaman kırk yaşında idi. Hazret-i Haticeden, Peygamberimizin altı çocuğu dünyaya geldi. İki erkek, dördü kızdır. *K a a s i m*, *Z e y n e b*, *R u k i y y e*, *F â t i m â*, *Ü m m ü G ü l s ü m*, *A b d u l l a h*. Sonra *M â r i y e* nâmındaki kadından *İ b r â h i m* isminde bir oğlu daha olmuştur. *H a z r e t - i F â t i m â* 'dan başka hepsi Peygamberimizden evvel ölmüşlerdir.

Peygamberimiz âilesini ve çocuklarını çok severdi. Kırk yaşına girdiği vakit, Cenâb-ı Allah tarafından kendisine Peygamberlik geldi. Bütün mahlûkata Peygamber olduğu Allahu Teâlâ tarafından kendisine bildirildi. *C e b r â i l* vâsitasıyla Allah tarafından âyetler, emirler, hükümler gelmeye başladı. Bundan sonra on üç sene Mekke'de insanları hak dine çağırdı.

Peygamberlik iddiâsında doğru olduğunu isbât için onlara pek çok mucizeler gösterdi. İlk önce üç sene insanları gizli gizli İslâma dâvet etti. Ondan sonra Al-

lah'ın emriyle işi açıkladı. Herkesi aşikâre İslâm dinine çağırdı. Birçokları Müslüman oldu. Bu sûretle Mekke'de on üç sene insanları hak dine dâvet etti. Elli üç yaşında iken Allah'ın emriyle Mekke'den Medine'ye hicret etti. Medine'liler de Müslüman oldular. Medine'de on sene yaşadı. Bu on sene zarfında Allah'ın emrini yerine getirmek; Müslümanlığı her tarafa yaymak ve insanları saâdete kavuşturmak için hiç durmayıp çalıştı. Hiçbir insanın tahammül edemeyeceği eziyetlere, açlığa, susuzluğa katlandı. Din düşmanlarıyla birçok muhârebeler yaptı. Yirmi bir defa kendisi bizzat muhârebeye girdi ve muhârebeye birkaç yerinden yaralandı; mübârek dişi kırıldı. Durmadan çalışarak ortadan küfrü, putperestliği, zulmü, haksızlığı, cehli, ahlâksızlığı kaldırdı. Dünyâyı ilim ışığı ile aydınlattı. Adâlet, hakiki hürriyet ve müsâvat esaslarını kurdu. Altmış üç yaşında iken Mevlâsına kavuştu. Allah cümlemizi O'na ümmet edip, dünyâ ve âhirette O'nun yardım ve sefaâtini üzerimizden eksik etmesin. Âmin (1).

(1) Peygamberimiz hakkında uzun malûmat almak isteyenler, **Peygamberimiz Hazret-i Muhammed Aleyh's-selâm ve Müslümanlık** adlı kitabımıza müracaat etsinler. Çok mühim ve esaslî malûmat vardır.

YEDİNCİ DERS

ÂHİRET GÜNÜNE İMÂN

1 — ÂHİRET GÜNÜ NE DEMEKİR? :

İmânın beşinci temeli, Âhîret Gününe inanmaktır. Âhîret Gününe inanmak, İslâm dîninin i'tikaad esaslarındandır. Âhîret Gününe imân, Allah'a imân demektir. Çünkü, inâyet-i İlâhiyyeyi tekmil için, *Ba's-ü ba'de'l-mevt'e*, öldükten sonra tekrar dirilmeğe lüzum vardır. Âhîrete inanmayan, Allah'a ve Peygambere de inanmamış olur. Âhîret Günü demek; nefha-i ulâdan nefha-i sâniyyeye ve ondan ehl-i Cennetin Cennete; ehl-i Cehennem Cehenneme girmesine kadar geçecek olan zaman demektir. Yâhud nefha-i sâniyeden başlayıp, sonsuz olarak devâm edip giden zamandır. Binâenaleyh; Kıyâmet, *İsrâfil aleyhi's-selâm*'ın Sûr'a üfürmesi, insanların yeniden dirilmeleri, herkese dünyadaki amel defterinin verilmesi, amellerin tartılması, bu dünyadaki işlerinden dolayı, herkesin hesâba çekilmesi, Şefâat, Sırât, Cennet ve Cehennem... Bunların hepsi, Âhîret Günü'nün müştemilâtındandır. Âhîret Günü deyince bunların hepsine şâmilidir.

Âhîretin imkânı, yani olabileceği aklen; vukuu da peygamberlerin haberleriyle sâbitir. Bunun içindir ki, her mü'minin bunları bilmesi ve tasdik etmesi icâbeder. Âhîrete inanmak, dîni zarûretlerdendir. Şüphe yok ki, sonradan olan şeylerin hepsinin bir sonu, bir ölümü vardır. Allah'dan başka bâki yoktur. Her şey er geç ölecektir. Dünyânın da bir ölümü vardır. Dünyânın ölümü, nefha-i ulâ ile başlayacaktır. Nefha-i ulâ, zamânı gelince Allâh'ın emri ile *H a z r e t - i İ s r â f i l*'in ilk defa olarak Sûr denilen ve mâhiyeti, nasıl olduğu bizce belli olmıyan bir şeyi üfürmesi ve bununla ansızın husûle gelecek pek şiddetli bir sayha demektir. Bunun te'siri ile göklerde ve yerde bulunan bütün mahlûkat ölerek, ancak Allah'ın istedikleri kalacak. Bir müddet sonra onlar da ölürek, bu sûretle dünyâda bir canlı kalmayıp dünyâ değışecek, yerlerin ve göklerin düzeni bozulacak, yer yerinden oynayarak her şey altüst olacak, âlem başka bir âlem olacak, yeni bir âlem vücûde gelecek.

İşte dünyânın ölümü ve kıyâmet budur. Şunu hemen söyleyelim ki, kıyâmetin ne zamân kopacağını Allah'dan başka kimse bilemez. Çünkü Allah bildirmemiştir. Yeryüzünde "*Lâ ilâhe illâ'llah*" diyen, yani bir Allah'a, Allah'ın Birliğine imân eden bir ferd bulunduğça kıyâmet kopmayacağına dâir eserler ve Hadis'ler vardır. İnsanın kendi ölümüne küçük kıyâmet, dünyânın ölümüne de büyük kıyâmet denir.

Kıyâmet koparak dünyâ harab olup Allah'dan başka her şey helâk olduktan sonra, vakti zamânı gelince, Allahu Teâlâ *İ s r â f i l*'i yaratacak ve ikinci nefhayı emredecektir. Allah'ın emriyle *İ s r â f i l aleyhi's-selâm* tarafından ikinci defa Sûr üfürülecek, bunun üzerine Allah'ın emriyle bütün mahlûkat yeniden dirilerek kabirlerinden kalkacak ve şaşkınlık içinde bekliyeceklerdir. Buna "*Ba's-ü ba'de'l-mevt = öldükten sonra tekrar dirilme*" denir. Haşır, Hesap, Sual, Mizân, Sırât, Kevser, Cennet ve Cehennem işte hep bundan sonradır. Âhîret Gününe imân demek, bunlara inanmak demektir.

Biz kalbimizle tasdik ve dilimizle ikrar ederiz ki: "*Her şey gibi dünyânın da bir sonu vardır; bir gün gelip dünyânın nizâmı değışecek, kıyâmet kopup âlem başka bir âlem olacak, her şey öldükten sonra insanlar Allah'ın emriyle tekrar dirilecek, herkes, dünyâda işlediğinden sorguya çekilecek, yaptıkları iyiliği ve fenâlığı görüp anlayacak, haklı, haksız ayurdedilecek, kimin kimde bir hakkı varsa alınacak, iyiler Cennete, kötüler Cehenneme girecek, böylece her insan dünyâda yaptığının cezasını görecek, o gün temiz kalbden, dünyâda yapılmış olan güzel ve iyi işlerden, hayır ve hasenattan başka bir şey fayda vermiyecektir. Dünyâda Allah'ın emirlerini tutmuş, peygamberlerini tanımış, hiç kimseye kötülük etmemiş, elinden geldiği kadar iyilikte bulunmuş olanlar Cennete girecek, Allah'ına, Allah'ın lütuslarına ve her türlü ni'metlerine kavuşacak ve ebedî olarak orada kalacaklardır.*"

2 — MÜ'MİNLER ALLAH'I NASIL GÖRÜRLER? :

Mü'minler kendileri Cennette oldukları halde Allâhu Teâlâ Hazretlerini bir cihetten, bir mekândan ve bir şekilden münezzehten olarak görmek şerefine nâil olacaklardır. Âhîrette mü'minlerin Allah'ı görecekleri nakli delil ile sâbittir. Bunun aslına imân ederiz. Dünyâda Allah'ını ve Peygamberini tanımamış, eliyle, diliyle herkese fenâlıkta bulunmuş olanların gidecekleri yer Cehennem'dir. Mü'minlerin Cennet'te dâimi bir mükâfat, diğerlerinin de Cehennem'de azap görmeleri, kendilerinde kuvvetlenmiş bulunan ve zeval bulmak, kendilerinden ayrılmak imkânı olmıyan i'tikadlarının semeresidir.

3 — PEYGAMBERLERİN ŞEFÂATLERİ VE PEYGAMBERİMİZİN ŞEFÂATİNİN UMÜMÎ OLMASI :

Âhîret Günü, Allah'ın izniyle bütün Peygamberler için şefâat haktır. Şefâat demek, günâhı olan mü'minlerin günâhlarının affedilmesi, günâhı olmıyanların daha büyük mertebelere erişmeleri için peygamberlerle, Allah yanında mertebeleri yüksek olanların Allah'a yalvarmaları demektir.

O gün peygamberler gibi Allah'ın sevdiği has kulları da, Allah'ın izniyle şefâat ederler. Peygamberimiz de ümmetin günâhkârlarına şefâat edecektir. Aynı zamanda Peygamberimizin şümüllü ve umümi bir şefâati olacaktır. Mahşer'de bütün mahlûkat ıstırap ve heyecan içinde buldukları bir sırada bunların hesap-

ları biran evvel görülmek için şefâat edecek olan yalnız Peygamberimiz H a z - r e t - i M u h a m m e d aleyhi's-selâm'dır. İşte buna büyük ve umûmî şefâat denir.

Mü'minlerin günahkâr olanları bir müddet azap gördükten sonra Allah'ın lütuf ve inâyetiyle Cennet'e girerler. Müşrikler, Cehennem'de ebedî kalırlar. Cennet ve Cehennem yaratılmış ve şimdi mevcuttur, fânî olmazlar.

4 — ÖLÜNÜN KABİRDEKİ HALİ :

İnsan ölür ölmez, bir de kabir suâli, kabir azabı veya istirahatı vardır. Peygamberimiz : "Kabir, Cennet bahçelerinden bir bahçe, yâhud Cehennem çukurlarından bir çukurdur." buyurmuşlardır. Binâenaleyh, insan öldükten sonra ya Cennet bahçelerinden bir bahçede, yâhud Cehennem çukurlarından bir yerde demektir. İnsanın teni çürür, fakat rûhu ölmez. Her kim neye ehil olarak ölürse nasîbi kendini bulur. Öyle ise, kabir azâbı veya istirahatı, Kıyâmet, Âhiret, öldükten sonra dirilmek, Haşır ve Neşir, Mizan, Havz-ı Kevser, Sırat, Peygamberlerin şefâati, Peygamberimizin ayrıca umûmî şefâati, Cennet ve Cehennem hepsi hak'tır. Bunların hepsi aklen mümkün olan şeylerden olup doğru söyleyenler, yâni peygamberler haber vermişlerdir. Kıyâmet ve Âhiret ahvâli, Kur'ân-ı Kerim'de uzun uzadıya zikir ve beyân olunmuştur. Biz bunların hepsine imân ederiz. Olacaklarına tereddütsüz inanırız. Âhirete inanmayan, mü'min ve Müslüman değildir.

5 — MÜHİM BİR İHTAR :

Âhirete âid meseleleri sakın hâ dünyadakilerle ölçmeğe kalkışmayın!.. Âhiret âlemi başka bir âlemdir. Âhirette olan şeylerin dünyâda ancak adları vardır. Oradaki vücûdlar o âleme lâyük bir vücûddur. "İsrâfil, Sûr'u üfürecek, insanların amelleri tartılacak; herkesin defteri ortaya çıkacak; Sırat Köprüsünden geçilecek; Cennette şöyle ni'metler var." dediğimiz zaman, hatırımıza dünyâda bildiğimiz bir horu, bir terâzi, bir köprü, kâğıttan bir defter gelmesin! O âleme âid bulunanların hepsi o âlem cinsinden, bakaa âlemine lâyük şeylerdir. Onların hakikatını, nasıl olduklarını Allah'dan başka kimse bilmez. Cennet meyveleri, Cehennem ateşi de böyledir. Onlar bizim bildiğimiz, gördüğümüz şeyler değildir. Biz bunların yalnız asıllarına imân eder ve hakikatını Allah'a bırakırız. İşte bu nokta mühimdir. Bunu anlamayanlar, Cennetin duvarlarını muhallebiden, palüzeden, ni'metlerini de dünyâdakilerin aynı gibi görmek hatâsına düşmüşlerdir.

6 — ÂHİRET GÜNÜNE İNANMANIN AMELİ HAYATTA KIYMETİ :

Şimdi bir de Âhiret i'tikaadının insanı amelî hayatta nerelere kadar yükseltebileceğini düşünelim: Âhirete imân demek, daha yüksek ve ebedî bir hayâta imân demektir. Bu dünyâya, ilim ve fazilet kazanarak bulunduğu hayattan daha ulvî ve ebedî bir hayata yükselmek için geldiğine ve o âlemdeki saâdetin burada

kazanacağı yüksek ilim ve faziletlere bağlı olduğuna imân etmiş olan bir insan için, dünyâda ilmin ve ahlâkî faziletlerin en yüksek basamağına çıkmaya çalışmak en birinci vazife olmuş olur. Bu imân ve i'tikaadın gösterdiği yolu tutarak aklını, ahlâkını hakikî ve müsbet ilimlerle parlatır ve temizler. Çünkü, cehâletin doğuracağı noksanlar, maksat ve gayeye erişmesine mâni olacağından korkar. Yarıdan Allah tarafından kendisine verilen akli kuvvetleri, insânî hasletleri yaratıldıkları gayelere sarfeder; hiç durmaksızın dâimâ ahlâkını güzelleştirir; ahlâksızlığın doğuracağı fenâlıklardan kendisini temizlemeye çalışır; bu sûretle kendisine vâdedilmiş olan o yüksek kemâli elde etmeğe var kuvvetiyle çalışır.

Böyle bir i'tikaada sâhip olan insan, her işinde istikametten ayrılmaz: Para kazanıp zengin olmak isterse kazancını meşrû yollarda arar; hile ve aldatma, irtikâp ve irtişâ yollarına yaklaşmaz. İlmî ve mâlî kazancını dâimâ yerine ve faydalı işlere sarfeder. Kendi hakkını bilir, başkalarının haklarını gözetir, kendisine lâyük görmediği bir şeyi başkalarına da lâyük görmez. Vazifelerini tam tamına, vakti vaktinde yapar. Çünkü, bir mükâfat ve mücâzat gününün varlığına, herkesin bu dünyâdaki işinden dolayı Allah'ın huzûrunda sorguya çekilecekleri, onun kalbinde yer etmiştir. Buna imân etmiş olan bir insan doğruluktan ayrılmaz. Binâenaleyh, hiç tereddüt etmiyerek diyebiliriz ki: Hakikî bilgi ve yüksek faziletler üzerine kurulmuş sâbit bir medeniyete doğru yol almıya insanı götüren en büyük mürşid, en doğru kılavuz ancak bu i'tikaddır. Adâletten ibâret bulunan doğru yolda hiç sapmadan gitmek, herkesin kendi haklarını bilerek başkalarının haklarını gözetmek esâsına dayanan içtimâî heyetin devam ve bakaası da bu i'tikaadın varlığına bağlıdır.

Milletler arasındaki bağların ve münâsebetlerin sağlam bir hâle gelmesini kolaylaştıracak olan en büyük vâsıtâ da bu i'tikaddır. Bu i'tikaad, ferdlerin kalbinde ne kadar kuvvetli olursa, cemiyetler arasındaki münâsebetler de o derece sağlam olur. Çünkü, herkesi kendi sınırında durdurup başkasının hudûduna geçirmez.

Bu i'tikaad, insanların kalbine müsâlemet (barış) hisleri saçan ezeli bir ruhtur. Çünkü, müsâlemet hissi, adâlet ve muhabbetin meyvesidir. Bunlar ise güzel ahlâkın husûle getirdiği şeylerdir. Güzel ahlâk da, bu i'tikaadın aşılması olduğu bir şeydir.

Bu i'tikaadın ehemmiyetini anlamak, güç bir şey değildir: Bir sınıf insanlar tasavvûr ediniz ki, onlar bu i'tikaaddan tamâmiyle mahrum bulunsunlar! Bu i'tikaad onların kalbine bulaşmamış olsun! Göreceksiniz ki, yalan, hile, münâfıklık, irtikâb, irtişâ, zulüm, haksızlık, cana ve nâmusa tecâvüz gibi ne kadar kötü huylar varsa hepsi onlarda mevcut! İnsanı hayrette bırakacak bütün fenâlıklar onlardan fıskırmakta.

Öyle ya, ilim ve irfan yoksulu, cehâletin verdiği körlükle, i'tikaad bozukluğu ile inlemekte olan kimselerden, başka ne beklenir?

SEKİZİNCİ DERS

KADERE İMÂN

1 — KADER NE DEMEKTİR? :

İmânın esas temelinden biri de “Kadere imân”dır. Allahu Teâlâ Hazretlerinin, ezelden ebede kadar olacak şeylerin zaman ve mekânını, evsâfını, havâssını, elhâsıl ne şekil ve ne zamanda olacaklarsa onların hepsini ezelde —daha onlar meydana yok iken— bilip o sûretle tahdît ve takdîr buyurmuş olmasına Kader denir ki, ilim sıfatına râcî’dir.

2 — KAZÂNIN MÂNÂSİ :

Cenâb-ı Allah’ın ezelde irâde ve takdîr buyurmuş olduğu şeylerin zamânı gelince herbirisini ezeldeki ilim ve irâde ve takdîrine uygun bir sûretle icâd ve halk buyurması da Kazâ’dır ki, Tekvin sıfatına râcî’dir. İşte M â t ü r i d i ’den menkul olan asıl ta’rif bunlardır.

Şöyle de ta’rif edilir: Kazâ, ezelen bütün eşyanın vücûduna taallûk eden ilm-i ilâhî (1), yahud ilmüne mutabık bir sûrette kâinatta ezelen taallûk eden İrade-i İlâhiyye (2) dir. Yâni Allahu Teâlâ’nın sonradan olacak şeylerin hepsini, nasıl olacaklarsa öylece, ezelde bilmiş ve ilmüne mutabık bir sûrette dilemiş olması Kazâ’dır. Vakti gelince her şeyi ilim ve irâde-i Ezeliyyesine mutabık bir sûrette icâd buyurması da Kader’dir.

3 — KAZÂ VE KADERE İMÂN, İLİM, İRÂDE VE TEKVIN SIFATLARINA İMÂN DEMEKTİR :

Her ne sûretle ta’rif edilirse edilsin, Kazâ ve Kader’e imân demek; Allahu Teâlâ’nın İlim, İrâde, Kudret ve Tekvin sıfatlarına, bunların, umûm ve şümûlüne ve taallûkat-ı ezeliyyelerine imân etmek demektir. Şu halde, daha açık bir ifade ile anlatmak lâzım gelirse şöyle deriz: Kazâ ve Kader’e imân demek; hayır ve şer, iyi ve kötü, acı ve tatlı, canlı ve cansız her ne varsa onların hepsi Allah’ın bilmesi, takdîri, dilemesi ve yaratması ile olduğuna; bunların sonradan alacakları şekil ve evsaf ne ise hepsini evvelden bilmiş ve öylece yaratmış olduğuna ve Allah’dan başka yaradan olmadığına inanmak demektir. Allah’ın kemâl sıfatlarına imân eden her Müslüman, şüphe yok ki Kazâ ve Kader’e de imân etmiş olur. Şu kadar ki, husûsî bir ehemmiyeti olduğundan Kazâ ve Kader’e imân farz ve zarûrî olması ayrıca tasrîh olunmuştur.

(1) M â t ü r i d i ’ye göre.

(2) E ş ’ a r i ’ye göre.

4 — YARADAN YALNIZ ALLAH'DIR :

Evet, her şeyi yaradan yalnız Allahu Teâlâ’dır. Ondan başka yaradan yoktur. Allahu Teâlâ, vukua gelen ve gelecek olan ne varsa önceden onları biliyordu ve bildiği gibi diledi ve takdir etti ve zamânı gelince İlmüne, İrâde ve Takdîrine uygun olarak yarattı.

5 — İNSANIN KENDİ DİLEMESİ VE İSTEMESİ İLE İŞLEDİĞİ İŞLERİ VARDIR :

Kâinatta Allah’ın ilminden, irâdesinden, takdir ve hâlkından hâriç bir şey yoktur. Bütün hâdisât, insanların her iş ve hareketleri Allahu Teâlâ’nın takdîri ve yaratmasıyla meydana gelmektedir.

İnsanların irâde ve ihtiyar sâhibi (dilediğini yapar) bir mahlûk olması da Cenâb-ı Hakk’ın dilemesi ve takdir buyurması ile olmuştur. Allah insanın istediğini yapabilir bir sûrette olmasını dilemiş ve öylece bir kudrette yaratmıştır. Bunun içindir ki, insanlar kendi istek ve ihtiyârı ile bir şey yapmak veyâhud yapmamak iktidârına maliktirler. İki cihetten birini tercih ve ihtiyâr edebilirler. Sevab ve ikaaba ve mes’uliyete de, ihtiyârî olan bu işlerine göre istihkak kazanırlar. Allahu Teâlâ Hazretleri ihtiyâra bağlı olan bu işleri insanların dilemelerine ve ihtiyârlarına uygun olarak irâde ve icâd buyurur. Âdât-ı İlâhiyye bu yolda cereyân etmektedir.

6 — KUL, İRÂDESİNİ HANGİ TARAFTA SARFEDERDE ALLAH ONU YARATIR :

Her şeyi takdir edip yaradan Allahu Teâlâ Hazretleridir; fakat çalışıp kazanan, işi yapan, kulun kendisidir. İyi veyâhud kötü, iki cihetten birini beğenerek seçip almak kula âit bir iştir. Kul irâde ve ihtiyârını hangi cihete sarfeder, hangi tarafı tercih ederse, Allahu Teâlâ da ona mutabık bir şekilde yaratır. Meselâ Allahu Teâlâ herkesin rızkını takdir buyurmuştur. Fakat mukadder olan rızkını arayıp bulmak kulun vazifesi olduğunu da söylemiştir. Aramak kuldân, yaratmak Allah’dandır. Allah’ın kendisine vermiş olduğu irâde ve ihtiyâr ile herhangi mümkün olan bir şeyi yapıp yapmamakta insan hür ve serbesttir. Bunun içindir ki; her insan işlediği şeyden sorulur. Hayır işlemiş ise mükâfatını, kötü bir şey yapmış ise cezasını görür.

7 — KAZÂ VE KADER İLE İHTİCÂC OLUNAMAZ :

Kazâ ve Kader’e imân farzdır. Fakat insanlar, bununla ihticâc ederek kendilerini mes’uliyetten kurtaramazlar. Yâni bir insan: “Allah böyle takdir etmiş, ben ne yapabilirim” deyip de günâh olan bir şeyi yapmaya kalkışmayacağı gibi, böyle bir fenâliğe irtikâb ettikten sonra da: “Ben ne yapayım, Allah’ın takdîri böyle imiş.” diye kendisini mâzur gösteremez. Çünkü, insanların işleri, ne vukuundan

evvel, ne de vukuundan sonra, Kazâ ve Kader'e isnâd olunamaz. Zîrâ Allah'ın takdiri ne vehile olduğu, tarafımızdan ittikâb olunan işin vukuu zamânına kadar bizce belli değildir. Evet, Kader'in mâhiyeti, bir sırdır; Cenâb-ı Hak'dan başkası ona muttâlî olamaz. Binâenaleyh, kendi arzu ve ihtiyârımızla yapmış olduğumuz bir işi, bizce ne yolda olduğu belli olmayan takdir-i ezeliye nasıl isnâd edebiliriz? Belki biz, ihtiyâr ve irâdemizi o cihete sevk etmek sûretiyle takdir-i ilâhînin bu şekilde tecelli etmesine kendimiz sebep olduğumuzdan dolayı mes'ûl oluruz. Biz irâdemizi o cihete sarfetmeseydik, takdir-i ilâhî öyle tecelli etmiyecekti.

8 — KAZÂ VE KADER DEYİP DE ÇALIŞMAYI BIRAKMAK CÂİZ OLUR MU? :

Kazâ ve Kader'e güvenip de çalışmayı bırakıvermek, herhangi bir işin sebebi-ne yapılmamak, esbâba sarılmayı, tevekküle mâni saymak da câiz değildir. Allah Teâlâ her şeyi birtakım sebeplere bağlamıştır. Her insanın rızıkını takdir etmiş, fakat o rızık ele geçmesi için birtakım sebepler yaratmıştır. O sebeplere başvurmazsak mukadder olan rızık gelmez. Âdât-ı ilâhiyye bu yolda cereyan etmektedir. Ona uymak, herhalde lâzımdır. "Kader ne ise öyle olur, insan biraz Allah'a mütevekkil olmalıdır." demek câiz değildir.

9 — TEVEKKÛL NE DEMEKTEDİR? :

Tevekkül; maksada erişmek için lâzım gelen maddî ve mânevî sebeplerin hepsine yapıştıktan ve başka hiçbir şey kalmadıktan sonra Allah'a i'timat etmek ve ondan ötesini Allah'a bırakmak demektir. Meselâ: Bir çiftçi, evvelâ vakti vaktinde tarlasını güzelce tımar eder, adamakıllı emek verir. Tam zamânı gelince sürer, tohumunu tarlaya atar, kendisi için yapılması icâbeden ne varsa hepsini yapar. Bundan sonra da Allah'a tevekkül eder. "Artık mukadder ne ise o olur." der. Yoksa bunların hiçbirisini yapmadan: "Adam sende, biraz da mütevekkil olmalıdır, kader ne ise öyle olur." demek câiz değildir. Buna son derece dikkat lâzımdır.

10 — HAYIR VE ŞER :

Allah'dan başka yaratıcı olmadığı cihetle hayır ve şer sûretinde tecellî eden her şey Allah'dandır. ve O'nun yaratmasıyla vücut bulmuştur. Onların hepsi Allah Teâlâ'nın Kazâ ve Kader'ine tâbî', birer hikmet ve maslahatı hâvidir. Allah Teâlâ'nın her işinde birtakım hikmetler, âlemin nizam ve intizâmına, halkın faydasına müteallik çok mühim maslahatlar vardır. O'nun yarattığı şeyler arasında abes ve faydasız bir şey yoktur. Çünkü; ilim ve hikmetle muttasıf, yegâne yaratıcıdır. Binâenaleyh, bizim şer fenâ gördüğümüz şeyleri yaratmasında da, bizim bilmediğimiz bir hikmet vardır. Bâzi insanlar hakkında zararlı ve fenâ görülen bir şey, başkalarına ve umûma nisbetle faydalı olabilir. Öyle ise, şer ve fenâ gördüğümüz birtakım şeyleri Allah Teâlâ'nın yaratması kabih ve çirkin de-

ğildir. Onların şer olması bize nisbetle olduğundan, biz insanların o gibi şeyleri yapmak çirkin ve mes'ûliyeti müciptir. Biz onu yapmıyacak olursak, onun varlığı bize bir zarar vermez. Şu halde hayrı ve şerri yaratan Allahu Teâlâ'dır. Fakat onlardan birini kendi isteğimizle, irâde ve ihtiyârımızla işliyen, meydana getiren biziz. Şerrin Hak'dan olması, onun hak olmasını müstelizm değildir. Allahu Teâlâ Hazretleri hayra râzıdır, fakat şerre râzı değildir. Bunun için, Allah'ın rızası olmayan bir şeyi yapmak meşrû olamaz; mes'ûliyeti mücib olur.

11 — İNSANLARDAN VUKUA GELEN İŞLER VE NETİCESİ :

İnsanların işleri iki sûrettedir. Birisi kendi dilemesi ve isteğiyle yaptığı işler, diğeri de kendi isteğiyle olmıyan işler. Birincisi ihtiyârî, ikincisi ıztırâridir. Yazı yazarken, bir şey yaparken elimizi kımdatırız, bunu isteyerek yaparız. Bâzi adamlarda —Allah vermesin— bir rahatsızlık olur, eli dâimâ sallanır, istemediği halde yine sallanır, onun sallanmasına mâni' olamaz. İşte bu, onun kendi elinde olmıyan bir şeydir. Uyurken bilmiyerek birisine vurmak da böyledir. Her ne sûretle olursa olsun, bizi de, yaptıklarımızı da yaratan Allahu Teâlâ'dır. Lâkin bilerek; irâde ve ihtiyârımızı sarfederek yaptıklarımız bizim işimizdir. Irâdemizi o cihete sarfetmekle husûle gelmiştir. Biz yaptık, diyebiliriz. Bundan dolayı onlardan mes'ûlüz. Fakat ötekilerden, irâdemizi sarfetmediğimiz için mes'ûl değiliz.

Bir kimsenin zorlaması ile değil, kendi arzumuzla yapmış olduğumuz ibâdetler, hayır ve iyilikler; günâh ve fenâlıklar Allah'ın ilmi, kazâsı, takdir ve meşiyetiyeleridir. O'nun dilemediği bir şey olamaz. Bununla berâber tâat, ibâdet, hayır ve hasenat O'nun emridir. Onları yapmamızı emretmiş ve söylemiştir. Onları sever ve onları yapmamıza râzı olur. Halbuki, günâh ve fenâ olan şeyleri yapmayı emretmeyip, bilâkis onlardan uzak olmamızı söylemiştir. Binâenaleyh, onları sevmez ve onları yapmamıza râzı olmaz. Allahu Teâlâ'nın râzı olmadığı bir şeyi yapmak, bizim için câiz değildir.

12 — RIZIK MESELESİ :

Her canlının yaşayabilmesi için lâzımgelen rızıkını takdir buyuran da, Allahu Teâlâ Hazretleridir. "Rezzâk-ı Âlem" yalnız O'dur. Rızıklarımız da O'nun ilmi, takdir ve irâdesiyledir. Ancak rızıkını arayıp bulmak insana âittir. Bir insan helâl ile beslendiği gibi, harâm ile de beslenebilir. İnsan öz irâdesiyle nasıl isterse, Allahu Teâlâ o sûretle yaratır ve verir. Bununla berâber, harâm ile beslenmeye râzı değildir. Helâl yolunu bırakıp da harâm sûretlerle kazanmalarına rızası yoktur. İşte bunun içindir ki, Allah'ın rızasına uygun iş yapanlar mükâfatlandırılır. Râzı olmadığını işleyenler de cezalandırılır. Allah onlara işlerine göre ceza verir. Binâenaleyh harâm yiyen bir insan' da mutlaka cezâsını görür.

13 — ECEL MESELESİ :

Her şeyi yaratan ve hepsinin rızıkını veren yalnız Allahu Teâlâ olduğu gibi, onları yok edip öldüren de O'dur. Diriltmek ve öldürmek O'nun işidir; O'nun

takdiri ve yaratmasıyledir. Canlı olan her mahlûkun, Allah yanında belli ve takdir olunmuş bir eceli vardır. Ecel demek; hayâtın sonu, yâni ölüm için muayyen ve mukadder olan vakit demektir. Her ne sûretle olursa olsun, ecel denilen vakit gelince, ölüm denilen hâdise vukua gelir, bir dakika bile sonraya kalmaz. Binâenaleyh, ecel birdir. *Ehl-i Sünnet* i'tikaadı budur. Hakikat da bundan ibârettir. Öldürülmüş olan bir insan, Allah yanında mukadder olan eceli ile ölür. İnsan, Kazâ ve Kaderi, İlm-i İlâhî'nin ezelde ne sûretle taallûk ettiğini bilmez. Ona düşen vazife Allah'ın emrettiği şekilde hayâtını muhâfaza edip kendi ecelinin gelmesine sebep olmamak ve başkasının hayâtına tecâvüz etmemektir. Allah'ın verdiği canı almak, yine Allâh'a âittir. Bunun içindir ki, bir insanın canına kıymış olan adam cezasını görür. Çünkü, kendi irâde ve ihtiyârıyla onun ecelinin gelmesine, o adamın ölmesine sebep olmuş ve Allâh'ın istemediği, râzı olmadığı çirkin bir işi yapmış ve Allâh'ın emrine karşı gelmiştir. İşte *Ehl-i Sünnet* i'tikaadı budur.

DOKUZUNCU DERS

KELİME-I TEVHİD'İN MA'NÂSINDAKİ ŞÜMÛL

Buraya kadar izâh etmiye çalıştığımız akâid-i esâsiyenin hepsi "*Lâ ilâhe illâ'llâh, Muhammedün Resûlu'llâh*" kelâmında toplanmıştır. Kelime-i Tevhid nâmını alan bu iki cümlemin ma'nâsı İslâm dininin i'tikaad esaslarını tamâmen ihtivâ edecek kadar geniştir. Bunu biraz izâh edeyim: Evvelâ, "*Lâ ilâhe illâ'llâh = Allah'dan başka hiçbir Tanrı yoktur.*" cümlesini ele alalım. Bu cümle, şüphe yok ki, Bir Allâh'ın varlığını ve O'ndan başka ibâdet olunacak bir Tanrı olmadığını haber veriyor. Allah demek, varlığı zâtının muktezâsı olup, başka hiçbir şeye ihtiyâcı olmıyan ve her şey kendisine muhtâc olan bir Vâcibü'l-vücûd demektir. Bizâtihi mevcûd olan bir şeyin kadim, bâki, ezeli olması, hiçbir şeye benzememesi, yâni zâtında, sıfâtında, ef'âlinde şeriki ve benzeri olmaması lâzımdır. Binâenaleyh, "*Lâ ilâhe illâ'llâh*" demek, bizâtihi mevcûd olup hiçbir şeye benzemiyen ve ihtiyâcı olmıyan ebedî ve ezeli bir Allâh'ın varlığını tasdik etmek demektir. Her şeyin Allâh'a muhtâc olması, Allah'dan başkasının sonradan ve ancak Allâhu Teâlâ Hazretlerinin yaratmasıyle vücûda geldiklerini istilzâm eder. Her şeyi yok iken yaratıp meydana getiren Vâcibü'l-vücûdun ilim, hayat, irâde, kudret, tekvin, kelâm, semî ve basar sıfatlarıyla muttasıf olması vâcibdir. Binâenaleyh "*Lâ ilâhe illâ'llâh*". Allâhu Teâlâ Hazretleri hakkında isbâtan ve nefyen imân ve i'tikaadı lâzım olan şeylerin hepsini câmi'dir. Ma'nâsını düşünerek "*Lâ ilâhe illâ'llâh*" diyen bir adam, bütün bunlara imân etmiş olur.

"*Muhammedü'n - Resûlu'llâh = Muhammed - Aleyhi's-selâm - Allâh'ın Resûlüdür.*" cümlesine gelince: Bunda bütün Peygamberlere, Meleklerle, Semâvî kitaplara, Âhîret Gününe ve Âhîret ahvâline imân dâhildir. M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm*'ın Allâh'ın Resûlü olduğunu tasdik etmek, bunların hepsine inanıp imân etmektir. Çünkü, *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* bunları tasdik eden bir şeriat ile gelmiştir.

Onun Peygamber olduğunu tasdik, söylediklerinin hepsini tasdik müstelzemdir. Daha ileri giderek diyebiliriz ki: "*Muhammedü'n - Resûlu'llâh*" demek, Allâh'a, Peygamberlere, Meleklerle ve diğer esaslara imân etmeyi müstelzimdir. M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm*'ın Peygamberliğini candan kabûl eden bir adam, O'nun haber verdiği her şeye imân etmiş demektir.

Enbiyânın emin ve doğru olmalarının vâcib, ulüvv-ü şanlarını kirletmeyecek beşerî hallerle muttasıf olmalarının câiz olması da buradan anlaşılır.

Görülüyor ki: "Lâ ilâhe illâ'llâh, Muhammedü'n - Resûlu'llâh" cümlesi, kısa olmakla berâber, ustül-i i'tikaadiyyenin hepsini câmi'dir. Bundan dolayıdır ki, Peygamberimiz: "Lâ ilâhe illâ'llâh... diyen Cennete girdi, Cennete girmeyi hak etti." buyurmuştur. Yine bunun için olmalıdır ki, bu, kalbde olan imân ve İslâma alâmet kılınmış, bunu dili ile söyleyen fertler imân ile hükmolunmuştur. Binâenaleyh aklı başında olan bir müslümanın bütün imân esasları kendisinde toplanmış olan Lâ ilâhe illâ'llâh'ı dilinden bırakmayıp her vakit söylemesi ve bunun ma'nâsını düşünmesi lâzımdır. Buna devâm edenlerin rûhan yükselecek kendilerine pek çok hikmetler zuhûr ettiği de şüphesiz bir hakikattir.

Allâhu Teâlâ Hazretleri cümlemizi, "Lâ ilâhe illâ'llâh, Muhammedü'n - Resûlu'llâh" Kelime-i Tevhîd'inin ihtivâ eylediği akaaid-i imâniyeden ayırmayıp, bu i'tikaad üzere ölmemizi ve son sözümüzün de, "Eshedü en lâ ilâhe illâ'llâh ve eshedü enne Muhammede'n - Abdühu ve Resûlüh" olmasını ve bunların muhtevî olduğu ma'nâyı dâimâ derhâtır etmemizi nasîb eylesin, âmin.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂMİN BEŞ DİREĞİ (ŞARTLARI)

ONUNCU DERS

İ B Â D E T

Peygamber E f e n d i m i z buyuruyorlar ki:

"Müslümanlık beş şey (temel) üzerine kurulmuştur: Allah'dan başka hiçbir Tanrı, ibâdet olunacak hak mâbut olmadığına ve Muhammed (S.A.) O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şehâdet etmek; namazı kılmak; zekâtı vermek; Ramazan orucunu tutmak; hacca gitmek." (1).

Bu hadis-i şerifden açık olarak anlaşılıyor ki, İslâmın şartı beştir. Müslümanlık binâsı bu beş şey üzerine kurulmuştur. Müslümanlığı büyük bir binâya benzetirsek, bu beş şey o binânın esas direkleri ve temelleridir. Bir insanın Müslüman olduğunu, tam ma'nâsiyle Allâh'a bağlandığını gösteren bunlardır.

İslâm'ın şartları dediğimiz bu beş esas direğin birincisi Allah'ın birliğini ve M u h a m m e d 'in Peygamber olduğunu i'tirâf etmek; dili ile söylemektir (2). Bu, İslâmın i'tikad esaslarını dil ile de ikrâr etmek demektir. Bunu kitabımızın ikinci kısmında uzun uzadıya anlatmış idik. Diğer dördü sâdece i'tikad işi olmayıp, onlar insanın işine taallük eden, işlenmesi lâzım olan şeylerdir. Binâenaleyh, onları yapmak farz, yapmamak haramdır. İmânın kemâli, sağlamlaşması bunları yapmakla olacaktır. Bu direklerden her biri dünyâ ve âhîret saâdeti için bir esas, cemiyetin bünyesini ıslah ve kuvvetlendirmek için en sağlam bir temeldir. Evet, Yaradanın birliğine inanmak, ahlâkı yükseltmek, fertlere ve cemiyetlere saâdet kapılarını açmak için Allah tarafından me'mur edilmiş olan M u h a m m e d 'in Peygamberliğini kabûl ve i'tirâf etmek, hiç şüphesiz yok ki, beşerin saâdeti için en birinci esastır.

(1) Bu Hadis-i Şerif'i B u h â r i ile M ü s l i m , İ b n - i Ö m e r 'den rivâyet etmişlerdir.

(2) Yâni, "Kelime-i Şehâdet" dir ki, "Eshedü en lâ ilâhe illâ'llâh ve eshedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlüh." dır.

Diğer dört temelden birincisi olan namaz, dinin direği ve diğer üçünün en faziletlisidir. Din, yüksek ve kutsî bir binâ, imân onun temeli, namaz direğidir. Evet, din ve Müslümanlık denilen büyük binânın temeli, kalblerin derinliklerinde atılacak ve ağızlarından taşacak tam ve şeksiz bir imân ile ikrardır, direği de namazdır. Şu kadar ki, bu binâ bir defa dikilerek bırakılacak bir binâ değildir. Belki her gün yapılıp işlenecek, her gün inkişâfına çalışılacak ve yaşanacak bir binâdır. Bu temeli atan ve bu direği dikenler, ahlâkan en yüksek bir mevkie namzettirler. İçi ve dışı temiz ve muntazam olarak dosdoğru namaz kılmak, kalbdeki imânın parlaması ve bütün bedenden fışkırması demektir. Bununla insanın içi ve dışı mümkün olduğu kadar temizlenir, kalb ve beden kuvvet bulur, hayata muntazam ve doğru bir cereyan verilir.

Filhakika, dürtüst namaz kılan kimsenin hayatta hiç olmazsa dört kazan-
cı vardır :

- 1) Her ma'nâsiyle temizlik,
- 2) Kalb kuvveti,
- 3) Vakitlerini intizâma koymak,
- 4) İçtimâî salâh.

Bu faydalar, namaza devâm etmek şartıyla, en resmî (1) bir namazda bile vardır.

Bunları inkâra sebep yoktur. Oruç da böyledir. Onda da maddî ve mânevî ne kadar hikmetler vardır. Namaz ile oruç da, mükellef, yani erginlik yaşına gelmiş her akıllı insana farzdır. Zekât ve Hacda akıl ve bültüg şart olmakla beraber, ayrıca zengin olmak da şarttır. Allâh'ın birliğine ve M u h a m m e d Aleyhi's-selâm'ın Peygamberliğine ve Peygamberliğinin umûmî olduğuna imân etmeyen kimse Müslüman değildir. Bunlara imân ettiği ve Namaz, Oruç, Zekât ve Hac, farz ve Allâh'ın emirleri olduğuna da inandığı halde, bunları yapmayan bir adam yine Müslüman sayılır. Fakat böyle olanların imânı, kâmil değildir. Bundan sonraki derslerde İslâmın beş şartını uzun uzadıya izâh edeceğiz. Bunları bellemek ve yapmak her Müslüman üzerine farzdır.

(1) Dikkatsiz ve gaflet içinde kılınan namaz demektir.

ONBİRİNCİ DERS

MÜKELLEF VE ONUN İŞLERİ; ŞER'İ HÜKÜMLER

1 — MÜKELLEF NE DEMEKTİR? :

Âkil ve bâliğ olan insanlara mükellef denir ki, şer'i hitapları, Allâh'ın yap, yapma tarzındaki emirleri ve nehiyleri kendisine teveccüh etmiş, onlarla mükellef tutulmuş, yaptığı şeylere şer'i bir hüküm terettüp etmiş erkek ve kadın demektir. Âkil demek, akli başında, sözü sohbeti yerinde, ne yaptığını bilir insan demektir. Bâliğ, kendisine gelmiş, çocukluktan çıkıp, erkeklik veya kadınlığa ermiş erkek ve kadın demektir. Bu her insanda bir olmaz.

Erkek çocukda oniki ile onbeş, kız çocukda dokuz ile onbeş yaş arasında olur. Bu sırada bâliğ olmyan erkeğe mürâhik, kadına mürâhika denir. Onbeş yaşını doldurunca velevki kadınlık veyâhud erkeklik hâline ermese bile, bâliğ olmuş (erginlik yaşına gelmiş) sayılır.

2 — MÜSLÜMANLIĞIN HÜKÜMLERİ KİMLEREDİR? :

Müslümanlık bütün ilâhî hükümlerinde akla bakar ve ona hitâb eder. Onun içindir ki, sözü ve işi yerinde olmyan delilerle, bâliğ olmamış insanlar şeriatın hükümleri altına girmezler. Onların yaptıkları işlere şer'i bir hüküm terettüp etmez. Onlara şeriatın yapınız, yapmayınız, hitâbı teveccüh etmez. Fakat âkil ve bâliğ olan her insana Allâhu Teâlâ'nın yapınız, yapmayınız tarzındaki hitâbı teveccüh ve bunların işlerine hitâb-ı İllâhinin eseri olan hüküm-i şer'i terettüb eder.

3 — İNSANLARIN İŞİNE TERETTÜBEDEN ŞER'İ HÜKÜMLER :

Bir şeyin hükmü demek, onun eseri, onun üzerine terettüp eden netice ve semere demektir. Şu halde şer'i hüküm demek, mükellef olan insanların işlerine müteallik olan hitâb-ı İllâhinin eseri, onun üzerine terettüp eden netice demektir. O hitâb ile sâbit olan bir şeydir ki, "Teklifî hükümler" de denir. Şimdi bunu bir misâl ile göstereyim :

"Namazı kılınız!" emri, ilâhî bir hitaptır. Bir emir tarzında olan ve bizden bir şeyin yapılmasını istiyen bu hitâb-ı İllâhî, âkil ve bâliğ olan insana teveccüh ediyor, bununla ondan bir şey talep ediyor : Namaz kılmak. Binâenaleyh, bununla, âkil ve bâliğ olan her mü'minin namaz kılması farz oldu. Burada namazın farz olması, şer'i bir hükümdür. Bu hüküm, mükellefin işi olan namaza müteallik, hitâb-ı İllâhinin eseridir, onunla sâbit olmuştur.

"*Namazı kılınız!*" gibi, mükellefin işlemesine taallük eden hitâb-ı İlahî emir-
dir. "*Canâ, mala tecâvüz etmeyiniz.*" gibi, mükellefin işlememesine taallük eden
hitâb-ı İlahî de, nehiydir. Emir ile sâbit olan şer'i hüküm "*farz olmak*", nehiy
ile sâbit olan şer'i hüküm de "*haram olmak*" dır. Kezâlik, kat'i bir emir ile mü-
kelleften bir şey istenildiği vakit, bunu yapmaktan kat'i delil ile menediliyor
demektir. Binâenaleyh, "*Namazı kılınız*", "*Orucu tutunuz*" emirleriyle mükellef
üzerine namaz kılmak, oruç tutmak farz oluyor. Şariin bu hitâbından böyle bir
eser ve netice, yâni şer'i bir hüküm vücûda geliyor. Mükellef olan mü'min, na-
maz kılmak ve oruç tutmak sûretiyle, yapılması üzerine farz olan bir vazifeyi
yapmış ve dünyâda borçtan kurtulmuş oluyor. "*Namazı kılınız, orucu tutunuz*"
emirleri kat'i olduğu için bunları yapmamak haramdır.

4 — NAKLÎ VE SEM'Î DELİLLERİN AKSAMI :

Şer'i hükümlerin istinâd ettikleri deliller kat'iyet noktasından dört kısımdır :

1) Hem sübûtu, hem ma'nâya delâleti kat'idir : Müfesser yâhud muhkem
olan, yâni hiçbir veçhile te'vile ihtimâli olmıyan Kur'an Âyet'leri ile sarîh ve
mefhumları kat'i olan mütevâtir sünnet ve hadîs gibi (1). Bunların hem Pey-
gamberden sübûtu kat'idir, hem de bir hüküm-i şer'i üzerine delâletleri kat'idir.
Her ikisinde de en ufak bir şüphe yoktur.

2) Sübûtu kat'i, delâleti zannîdir : Müevvel olan Âyât-ı Kur'âniyye ve ha-
disler gibi. Sübûtu kat'i olan bu gibi nusûs-ı müevvelenin şer'i ve muayyen bir
hüküm üzerine delâletleri kat'i olamayacağından bunların delâleti zannî oluyor.
Bu gibi delillerde tamâmiyle kat'iyet olmadığından şüpheli delil denir. Fa-
kat şüphe, sübût cihetiyle değil, aynı ma'nâya delâlet noktasındandır (2). Esâ-
sen sübût i'tibârıyla Kur'an'ın bütün Âyetleri kat'idir. Çünkü tevâtüren sâbittir.

3) Sâbit olmak bakımından zannî, ma'nâya delâleti kat'idir. Mefhum ve
ma'nâsı yâni, bir ma'nâya delâleti kat'i olan ve fakat âhâd tarikiyle rivâyet olu-
nan haberler, hadîsler gibi. Bunların Peygamberden sübûtu, mütevâtir ve meş-
hûr hadîsler kadar kuvvetli ve kat'i değilse de ma'nâya delâletleri kat'i olan bu
gibi hadîslerin bir hüküm üzerine delâleti kat'idir.

4) Sübûtu da, delâleti de zannîdir : Birkaç ma'nâya ihtimâli bulunan ve
âhâd tarikiyle rivâyet edilmiş olan haberler ve hadîsler gibi.

Birinci kısım deliller her sûretle kat'i olduğundan, onlarla sâbit olan hü-
kümler farz, yâhud haramdır. İkinci ve üçüncü kısım delillerle sâbit olan hü-

(1) Namazın rek'atları bu kabildendir; sünnet-i mütevâtire ile sâbittir.

(2) Meselâ, Kur'an'da (kurû') kelimesi var. Bu kelime hem (hayız), hem de
(tuhur) ma'nâlarına gelir; ikisi beyninde müşterektir. Birine delâlette kat'i değildir.

kümler vâcib, yâhud tahrîmen mekruhtur. Dördüncü kısım ile sâbit olan hü-
kümler de sünnet veya müstehabdır.

Binâenaleyh, mükellefin işlerine taallük eden hitâb-ı İlahînin eseri olan
şer'i hükümler sekiz kısımdır : Farz, Vâcib, Sünnet, Müstehab, Mübah, Haram,
Mekruh, Müfsid. Şimdi bunları ayrı ayrı târif ve izâh edeceğiz.

5 — FARZ VE HÜKMÜ :

Hem sübûtu, hem de ma'nâya delâleti kat'i ve mükelleften bir şeyin yapıl-
masını isteyen bir delil ile sâbit olan hükme, Farz denir. Şöyle de diyebiliriz :
Farz, işlenmesi istenen, işlenmemesi yasak olunan bir şeydir ki; bu cihet her
yönden kat'i bir delil ile belli olmuştur : "*Namazı kılınız, Orucu tutunuz, Zekâtı
veriniz.*" gibi emirleri her veçhile kat'i olduğu için bunlarla sâbit olan hüküm-
ler de farzdır. Binâenaleyh, bunları işlemek her mükellef için farz olur.

Farzın hükmü, işlenmesine sevâb ve özürsüz olarak terkine de ikab terettüp
eder. Farz olduğunu inkâr eden, din dâiresinden çıkar.

6 — FARZ-I AYIN, FARZ-I KIFÂYE :

Farz iki türlü olur : Farz-ı ayın, Farz-ı kifâye.

Farz-ı Ayın : Her mükellef üzerine farz olup bir takımlarının işlemesiyle
diğerlerinden sâkit olmıyandır. Beş vakit namaz ile Ramazan Orucu gibi. Farz-ı
kifâye, yalnız işlenmesi farz olandır ki, bir mahalde bulunan insanların bazıları
yapınca diğerleri günahattan kurtulur. Cenâze namazı gibi. Cenâzeye namaz kıl-
mak, cenâze olan mahaldeki insanların ayrı ayrı hepsine değil, topuna farzdır.
Fakat cenâze olan yerdeki insanlardan bir kısmı bu vazifeyi yaparsa, diğerleri
de günahattan kurtulmuş olurlar. Eğer bir memlekette cenâze olduğu zaman onun
namazını kimse kılmazsa o memleket ahâlisinin hepsi günahkâr olurlar. Farz-ı
kifâyenin sevâbı yalnız işleyene, terkinin günâhı terkedenlerin hepsinedir (1).

(1) Diğer bir sûretle farz iki nevidir :

1 — Hem ilim ve i'tikad bakımından, hem de işlenmek cihetinden farz olan,

2 — Yalnız işlenmesi farz olan.

Birincisi beş vakit namaz gibi. Beş vakit namazı kılmak farzdır. Bunu terket-
mek helâl değildir. Amel cihetinden farz olduğu gibi, ilim ve i'tikad bakımından
da farzdır. Yâni namazın farz olduğunu i'tikad etmek de farzdır. Binâenaleyh, farz
olduğunu inkâr etmek küfrü mücibdir.

İkincisi, vitir namazı gibi. Vitir namazı amelen farzdır; terki câiz değildir.
Terk eden âsim ve günahkâr olur. Kazâsı vâcibdir. Fakat ilmen farz değildir, yâ-
ni i'tikaad farz olmayıp vâcibdir. Binâenaleyh, bunu inkâr etmek küfrü mücib ol-
maz. Çünkü, delili kat'i olmayıp zannîdir.

Abdest alırken başının dörtte birini meshetmek de böyledir. Başa meshetmek
delil-i kat'i ile sâbit ise de, dörtte birini meshetmek zannî delil ile sâbittir. Fakat

7 — VÂCİB VE HÜKMÜ :

Sübût veyâhud delâlet cihetlerinden birisi kat'i olmayan ve mükelleften bir şeyin yapılmasını isteyen bir delil ile sâbit bir hükme vâcib denir. Binâenaleyh, vâcib, yapılması istenen, işlenmemesi yasak olan ve bu cihet zannî delil ile belli olan bir şeydir. Vitir ve Bayram namazlarını kılmak, Kurban kesmek, yakın hısımlarından muhtaçlara bakmak gibi.

Vâcibin hükmü, amel noktasından farz gibidir. İşleyene sevab, özürsüz olarak terkedene ikab terettüp eder. Fakat i'tikad bakımından, farzın hükmü gibi değildir. Bunun içindir ki, vâcibin vücûdunu inkâr eden bir adam dinden çıkmaz. Abdest alırken başının dörtte birine meshetmek de böyledir. Başa meshetmek, delil-i kat'i ile sâbit olduğundan meshin aslı farzdır.

Fakat dörtte biri kadar olması, delil-i zannî ile sâbit olduğundan vâcibdir (1).

8 — SÜNNET VE HÜKMÜ :

Sünnet : Farz ve vâcib olmayarak Peygamber Aleyhi's-selâm'ın ibâdet sûretiyle her dâim işleyip pek az terkettikleri şeylerdir. Biz bunlara sünnet-i müekkede deriz. Sabah namazının sünneti, Öğle ve Akşamın sünnetleri, Yatsının son sünneti, Cumâ namazından evvel ve sonra kılınan sünnetler, Terâvih namazı, ezan ve kaamet, cemâatle namaz gibi. Sünneti yapanlar, farz ve vâcibden az sevap kazanırlar, bile bile terk edenler de itâba, Peygamberin tekdirine uğrarlar.

9 — MÜSTEHAPE NE GİBİ ŞEYLERDİR? :

Peygamberimizin bâzan işleyip, bâzan da terk buyurduklarıdır ki, işlenmesi matlûb olup, işlenmemesi yasak olmayın şeylerdir. Bunlara mendup, nâfile, âdâb ve tatavvû da denir. Nâfile namazlar ve oruçlar ve fukarâyâ sadaka vermek gibi. Bu iyi bir şey olduğu cihetle işleyen sevabını bulur. İşlemiyen itab görmez. Müstehab, sünnetin müekkede olmayın kısmıdır.

zannî olan bu delil müçtehitler nazarında o kadar kuvvet bulmuş ki, hemen hemen kat'i olan delile yaklaşmıştır.

Onun için bu gibi şeylere farz-ı amelî denilmiş. Binâenaleyh, başın dörtte birine meshetmek farz gibidir. Bunu yapmayıp da az bir yerine saçının bir teline meshedivermesi câiz olmaz. Fakat dörtte birinin meshini ifade eden delil zannî olduğu için bunu inkâr eden bir adam, asıl meshi inkâr etmedikçe tekfir olunmaz.

(1) Vâcib de iki kısımdır: Delil-i kat'i olmayın farz-ı amelîye vâcib itlak olduğuna gibi, amelde bunun dînunda ve sünnetin fevkinde olan şeye de vâcib itlak olunur ki, fevti ile cevaz fevt olmayın şey, demektir. Namazda Fâtiha okumak, vitirde kunut tekbiri, bayram tekbirleri ve secde-i sehiv ile ikmâl edilen vâciblerin birçoğu gibi. Bunlar unutulsa bile, namaz yine câizdir. Fakihlerin istilâhından bazan farz-ı kat'îye de vâcib itlak olduğuna vardır. O gibi yerlerde vâcib farz ma'nâsıdır.

10 — MÜBAH NE DEMEKTİR? :

Yapılması istenmiş, yapılmaması da yasak edilmiş olmayın şeylerdir. Oturup kalkmak, yiyip içmek ve uyumak gibi, bunların işlenmesine sevap, yapılmamasına da itab terettüp etmez. İnsan yerine göre oturur, istediği zaman uykuya yatar, dilediği vakit yemek yer. Ancak bunda sıhhatini muhâfaza etmek gerekir. Yaptığı şeyler zararlı olmamalıdır.

11 — HARAM VE HÜKMÜ :

Sübût ve delâleti kat'i olan ve mükellefin yapmamasını istiyen bir delil ile sâbit bulunan şer'i bir hükümdür. Şöyle de târif edebiliriz : Haram, işlenmemesi istenen, işlenmesi yasak olan öyle bir iştir ki, bu ciheti kat'i bir delil ile belli olmuştur. "İnsan öldürmeyiniz", "Hırsızlık etmeyiniz", "Yalan şahitliği yapmayınız", "Nâmusa tecâvüz etmeyiniz", "Anaya, babaya karşı gelmeyiniz", "Yeryüzünde fesat çıkarmayınız" gibi, insanları bir şey yapmaktan kat'i sûrette yasak eden delillerle sâbit olan hükümlere hürmettir. Binâenaleyh, bunlardan birini yapmak haramdır. Böyle bir delil ile işlenmesi yasak edilmiş bir şeyi yapmak nasıl haram ise, yapılması kat'i sûrette emredilmiş olan bir şeyi yapmamak da haramdır. Haramı irtikâb edene ikab, cezâ terettüp eder. Haramı terkedene de, sevap ve mükâfâtını görür.

12 — MEKRUH NE DEMEK VE KAÇ KISIMDIR? :

Terki râcih olan, yâni işlenmemesi, delil-i zannî ile istenen bir iştir. Böyle bir şeyin yapılmasındaki kerâhet, zan ifade eden bir delilin eseridir.

Mekruh iki kısımdır. Biri "tahrîmen mekruhtur", yâni harama yakındır. Böyle bir işin yapılması yasak ise de, bu yasak kat'i olmayan bir delil ile belli olur. İkinci kısım, "tenzihen mekruhtur". Helâle yakındır. İşlenmesi yasak edilmemiştir.

Vâcib olan bir işi yapmamak tahrîmen mekruhtur. Tahrîmen mekruh olan bir şeyi yapmamak da vâcibdir. Sünnet ve müstehapları yapmamak, tenzihen mekruhtur. Tenzihen mekruh olan şeyleri işlememek, sünnet ve müstehaptır.

Durup durup da tam güneş batarken namaz kılmak tahrîmen mekruhtur. Sağ eliyle sümkürmek, burnunu temizlemek tenzihen mekruhtur.

13 — MÜFSİD NE DEMEK VE NERELERDE KULLANILIR? :

Başlanmış bir ibâdeti bozan işe müfsid denir : Namaz ve oruç hakkında kullanılır. Namaz kılarırken lakırdı etmek, oruçlu iken bile bile yiyip içmek, abdestli iken bir yerinden kan akmak gibi. Bunlar namazı ve orucu bozar.

ONIKINCI DERS

İ B Â D E T

1 — İBÂDETİN MÂNÂSİ VE LÜZÜMÜ :

İbâdet, Allâhu Teâlâ'ya saygı ve ta'zim göstermektir. Allâhu Teâlâ'ya karşı yalvarıp kulluğunu göstermenin son derecesidir. İbâdetle hem kalbdeki îmân kuvvet bulur, hem de Allâh'a karşı borçlu olduğumuz kulluk vazifesini yapmış oluruz. Bizi Yaradan ve bize bunca nimetler veren Allâh'ımıza karşı ta'zim ifâde eden hareketlerde bulunmak, verdiği nimetlerden dolayı şükretmek elbette bir vazifedir, borçtur.

Allâhu Teâlâ birtakım dîni hikmet ve maslahatlar için bize, "İbâdet ediniz." diye emretmiştir. Binâenaleyh, ibâdet ancak dîni bir vazifedir. Allâh'a âit bir haktır. Onu Allah tamamlamıştır. Bundan ötürüdür ki, ibâdet, ne artar, ne eksilir. Zamânın değişmesiyle de değişmez. Allah nasıl emretmiş, Peygamber nasıl göstermiş ise öyle yapılır. Fakat muâmelât (insanlar arasındaki işlere müteallik olan hükümler) böyle değildir. İctihâdi olup da nass olmadığı yerlerde örfe müstenid iseler onlar zaman ile, mekân ile, örf ve âdetle değişebilir.

2 — İBÂDET ÜÇ MAKSATLA, ÜÇ DÜŞÜNCE İLE YAPILIR :

A) Allâh'a ancak Allah olduğu için, yâni ibâdet ve ta'zime müstehak olduğu için ibâdet etmek. Cennet ümidi ve Cehennem korkusu gibi başka hiçbir şey düşünmemek, ibâdetin en yüksek derecesi budur. Allâh'a ancak zâtından dolayı ibâdet edilir.

B) Allah emrettiği için ibâdet etmek. Vazifeyi, vazife olduğu için yapmak. Bunun derecesi evvelkinin derecesinden biraz aşağıdır. (Bu evvelki ile birleştirilebilir.)

C) Cennet ümidi veya Cehennem korkusu ile ibâdet etmek. Yâni sonradan ele geçecek bir menfaat düşüncesiyle ibâdet yapmak.

Bu ikinci derecededir. Bu sûretle de ibâdet yapılırsa yine farzlar yapılmış ve Allâh'ın emri yerine getirilmiş olur. Fakat insan, ibâdeti, hiçbir şey düşünmiyerek sırf Allah için yapmaya çalışmalıdır. İbâdetin rûhu budur. Mademki biz kuluz, O Allah'dır ve bizi O yaratmıştır, bizim O'na karşı ta'zim etmemiz, O'na karşı boyun eğmemiz, O'nun huzûrunda yerlere kapanmamız lâzımdır. Bunu yapmakla sâdece vazifemizi yapmış oluruz. O'nun bundan dolayı sevap vermesi, bizi Cennetlerine koyması, bizi azaptan koruması bir lûtuftur, bir ihsandır.

D) Bir de dünyâ için, ibâdetin dünyevî faydaları olduğu için, ibâdet yapmak vardır. Bu, ibâdetin dördüncüsü ve en aşağı derecesidir. Buna ibâdet demek bile câiz olmaz. T a h t â v î , birinci derecenin en yüksek derece olduğunu, Cennet ümidi ve Cehennem korkusu ile yapılanın vasat, en aşağı derecenin de dünyâ işleri için yapılan olduğunu söylüyor.

3 — İBÂDET NE SÜRETLE OLUR? :

İslâm'da ibâdet iki sûretle olur : Beden ile olur, mal ile olur. Birincisi namaz ve oruç gibi. İkincisi de zekât gibidir. Beden ile yapılan ibâdetlerde başka birini vekil yapmak câiz değildir. Allâh'ın emreylemiş olduğu namazı herkesin kendisi kılması lâzımdır. Oruç da böyledir. Başka birinin yerine namaz kılmak, oruç tutmak câiz olmaz.

Mal ile yapılan ibâdetlerde başka birini vekil etmek câiz olur. Zekâtını vermek için başka birini vekil yapabilirsiniz.

Hac, hem bedeni bir ibâdet, hem de mal ile olan bir ibâdettir. Parası olduğu halde Hacca gitmekten âciz olan veya herhangi bir özründen dolayı Hac vazifesini yapamıyan bir adamın, başka bir Müslümanı kendi yerine göndermesi câizdir. Namaz, Oruç, Zekât, Hac farz-ı ayın olan birer ibâdettir. Bu ibâdetlerden birincisi ve en şerefli namaz olduğunu yukarıda söylemişim. Namazın birinci şartı (Tahâret) temizliktir. Binâenaleyh, evvelâ tahâret (Temizlik) in ne sûretle ve ne ile yapılacağını öğrenmeliyiz.

ONÜÇÜNCÜ DERS

T A H Â R E T (TEMİZLİK)

Müslümanlığın esası temizlik üzerine kurulmuştur. Temiz olmayan bir insanın imanı yarı yarıya eksiktir; imanı, kâmil değildir. Müslümanın her şeyi temiz olacaktır. Oturup yatacağı yer, namaz kılacağı mahal, bedeni, elbisesi temiz olacaktır. Namaza mâni' olan pislik iki kısımdır: Hakikaten pis, hükmen pis. Binâenaleyh dînimizin emreylediği tahâret iki türlü olur:

- 1) Hadesten temizlenmektir ki, yalnız bedene mahsus hükmi bir pislik,
- 2) Dinde pis sayılan ve göze görülen şeylerden temizlenmek.

1 — HADES :

Namaz kılmak, Kur'an okumak ve Kâbe'yi tavaf etmek gibi ibâdetlere mâni' olan ve abdest, gusûl veya teyemmüm etmedikçe bedende duran şer'i bir mâni'dir. Meselâ küçük veyâhud büyük abdestini yapmış olan bir insanda şer'an hades vâki' olmuştur. Saydığımız bu şeyleri yapmaya mâni' olan mânevî kir ve pislik vardır. Bu adam tekrar abdest almadan namaz kılamaz, Kur'an'a yapışamaz, Kâbe'yi tavâf edemez. Kezâlik; cünüp olmak (1), yâhud kadının âdet görmesi, lohusalık hâli de büyük bir hadestir. Böyle olan bir adamın boy abdesti alması; yani bütün vücûdunu yıkaması lâzımdır. Binâenaleyh, "Hadesten Tahâret" demek; abdestsiz olan bir insanın abdest alması; su iktizâ etmiş olan bir adamın, veyâ âdetini görüp bitirmiş veyâhud lohusalığı bitmiş olan bir kadının yıkanması demektir. İbâdet için bu şarttır. Şu halde hadesten temizlenmek üç sûretle olur:

- 1) Abdest almakla,
- 2) Gusletmekle,
- 3) Abdest ve gusûl mümkün olmadığı zaman bunlara bedel teyemmüm etmek.

2 — NECİS, YÂHUD NECES (2) :

Şer'an pis sayılan ve göze görünen şeylerdir. Bu da ya elbisede, ya bedende olur, yâhud namaz kılacağı yerde olur. Bunların birinde böyle bir şey olursa bundan temizlenmek, onu gidermek şarttır. Hadesi veyâhud necisi gidermek umûmî sûrette su ile olur. Öyle ise, ne gibi sularla temizlik yapılabileceğini de bilmemiz lâzımdır.

(1) Bir insanın cünüp olması için muâmelede bulunmakla, ihtilâm ile, yani düşü azmakla veyâhud her ne sûretle olursa olsun, meninin şehvetle yerinden ayrılıp dışarı çıkmasıyla olur. Böyle olan kimseye su iktizâ etmiş denir.

(2) Necis, alehtlak, temiz olmayan demektir. Pislik, ister zâtî, ister ârizî olsun üzerinde pislik olan elbise gibi. Neces, pisliği ârizî olmayan, insan tersi gibi.

3 — SULARIN AKSAMI :

Su dediğimiz zaman akla gelen şunlardır: Yağmur suyu, kar ve dolu suyu, dere ve ırmak suyu, kuyu suyu, göl suyu, pınar suyu. İşte *Mutlak su* denilen bunlardır. Su denildiği zaman hatıra yalnız bunlar gelir. Bunları bir adama gösterip de, bu nedir? diye sorarsak, su diye cevap verir. Bunlara "*Mutlak su*" denir ki, başka bir şey karışmamış demektir.

Gül suyu, üzüm suyu, asma suyu, çiçek suyu gibi başka bir kelime katılarak söylenen sulara "*Mutlak su*", yani arı, duru su diyemeyiz.

Belki yanına bir kelime ilâvesiyle (gül suyu), (çiçek suyu) diye her birisinin ismini söyleriz. İşte bu çeşit sularla abdest alınmaz, gusledilemez; fakat pislik yıkanır.

4 — TEMİZLİK BAKIMINDAN "MUTLAK SU" BEŞ KISIMDIR :

- 1) Hem pâk, hem de pâkleyici olup kullanılması mekruh olmıyan,
- 2) Hem pâk, hem de pâkleyici ve fakat kullanılması mekruh olan,
- 3) Kendisi pâk olup başka bir şeyi pâklemiyen,
- 4) Pâk olmıyan,
- 5) Pâk olup olmaması şüpheli olan.

Şimdi bunları birer birer izâh edelim. Mutlak suyun bu sûretle taksimi, durgun ve az olan sular hakkındadır.

5 — HEM PÂK HEM DE PÂKLEYİCİ VE MEKRUH OLMİYAN SULAR :

Vasf-ı aslîsi ve yaradılışı nasıl ise öylece temiz kalmış ve tadı, kokusu, rengi gibi suya mahsus olan üç vasıftan biri bozulmamış ve aynı zamanda kullanılmamış olan sulardır. Bunlar hem pâktir, hem de pâkleyicidir. Bu sularla mekruh olmıyarak her türlü temizlik yapılır, içilir, yemek pişirilir, abdest alınır, gusledilir.

İnsanın ve atın, deve, sığır, koyun ve keçi gibi eti yenen hayvanların ve kuşların artığı olan sular da hem pâk, hem pâkleyicidir. Şu kadar ki, insanın ağız temiz olmak, o sırada ağız dolusu kusmuş veyâhud başka bir sûrette ağız pislenmiş olmamak ve bu hayvanların da cellâle, yani necâset yiyen takımından olmaları şarttır. Böyle olanların artığı olan sular pâk değildir.

6 — HEM PÂK, HEM DE PÂKLEYİCİ VE FAKAT MEKRÜH OLAN SULAR :

Kedi, sokaklarda gezen tavuk gibi ehli hayvanlarla, atmaca, şahin, doğan ve çaylak gibi yırtıcı kuşların ve evlerde bulunup da kendilerinden korunmak mümkün olmıyan fare vesâirenin artığı olan su, hem pâktir, hem de onlarla başka şeyler temizlenir.

Fakat başka su var iken böyle olan suyu abdest veya gusûlde kullanmak, bununla yemek pişirmek, bundan içmek, esah olan kavle göre, tenzihen mekruhtur. Kullanacağı, içeceği suların ağızını dâima kapalı bulundurmamak, hâriç-

ten başka bir şeyin dokunmamasına çalışmak lazımdır. Şeriat dâima kolaylık cihetini gösterip güçlük teklif etmediği cihetle kendilerinden korunulmak zor olan bu hayvanların artığını temiz su saymıştır; bir dereceye kadar zarûret var demektir. Başka su yok ise kullanılmasında kerâhet de yoktur. Başka su var iken bunları kullanmak mekrûh olarak câizdir. Binâenaleyh kullanılmaması daha iyidir.

7 — KENDİSİ PÂK OLUP BAŞKA BİR ŞEYİ PÂKLEMIYEN SULAR :

Abdest ve gusûl gibi şer'i temizlikde kullanılmış olan sular, hadd-i zâtında pâk ve maddî olan pislikleri temizlerse de, onunla tekrar abdest alınmaz, gusledilmez (yâni abdest âzâlarını yıkarken veyâhud guslederken bedenine dokunarak akan suları biriktirip de onunla tekrar abdest almak veyâhud gusletmek câiz değildir. Ancak böyle olan su ile bir pislik yıkanabilir). Böyle olan suya "Mâ-i Müsta'mel = Kullanılmış su" denilir.

Bu sular temizdir ve pislîği temizler. Bedenden sıçrayan bu sular dokundukları şeyleri pislemez, fakat bir kere abdest veya gusûlde kullanılmış olan bu gibi sularla tekrar abdest ve gusûl câiz olmaz. Böyle olan suyu içmek ve bununla hamur yağurmak tenzihen mekrûhtur. Abdest alır iken sıçrayan sulardan sakınmak için yüksek bir yerde bulunmak gerekir.

8 — PÂK OLMAYAN SULAR :

İçine pislik gittiği belli olan ve akıcı olmıyan az sular pâk değildir. Su, akıcı (Akar Su) veyâhud çok ve bununla berâber pislîğe dokunur ve pislîğin rengi, tadı ve kokusundan biri suda hissedilirse, böyle olan su da pâk değildir. Herhangi cinsten olursa olsun köpeğin, domuzun, canavarın, maymunun vesâir yırtıcı hayvanların artıkları olan sular pâk değildir. Bunlarla temizlik yapılmaz. Muztar kalmadıkça pâk olmıyan suları her ne sûretle olursa olsun kullanmak haramdır.

9 — PÂK OLUP OLMAMASI ŞÜPHELİ OLAN SULAR :

Ehli eşek ile ondan doğan katırın artığı olan su temiz ise de abdest ve gusûlde kullanılmasının cevâzi şüphelidir. Bu baktaki şer'i deliller birbirine zıt olduğundan temizleyici olması fukahâca kestirilememiştir. Başka su var iken onlarla abdest alınmaz, gusûl yapılmaz. Fakat, böyle olan sular ile pislik yıkanır. Şâyet başka su yok ise onunla abdest alınır, gusûl yapılır, sonra da teyemmüm edilir. (Yâni bu su ile abdest alındıktan sonra bir de toprakla teyemmüm edilir.)

10 — DURGUN VE AKAR SULARIN HÜKMÜ :

Durgun suya Mâ-i Râkid, akan suya da Mâ-i Cârî denir. Durgun suların sathı yüz arşın murabbında ise ona çok su denir. Sathı az ise "Mâ-i Kalîl = Az Su" denir. Akar su, çok su hükmündedir. Çok su, ister durgun olsun, is-

terse akıcı olsun, içine pis bir şey atıldığı veya düştüğü veyâhud artığı temiz olmıyan köpek vesâire gibi hayvanlar bu suyu yaladığı zaman suya mahsus olan tad, koku ve renginden biri bozulmadıkça su yine temizdir. Fakat az ve akımıyan suya pis bir şey atılsa, veyâhud karışsa tad, koku ve renginden biri bozulmasa dahi yine o su pistir. (Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre su bozulmadıkça yine temizdir.) İster çok olsun, ister az olsun böyle suyu köpek yalar, içine bir damla kan ve idrar düşerse pislenir. Temiz olmıyan su ile bir pislik yıkanmaz, abdest alınmaz, gusledilmez. Fakat bahçe sulamak, tarla ve yer sulamak câizdir.

Temiz bir suyun içine yaprak vesâir temiz bir şey düşerek suyun içinde çürümüş veya suyun tabiatı olan seyyâliyet gitmiş ve koyulmuş ise, böyle olan bir su ile abdest almak, gusletmek sahîh değildir. Suyun bulanık olması, yosun tutması, yâhud uzun zaman durmakla renk ve kokuca bozukluk bulunması veyâhud suya meyve ve yaprak karışması, suyun tabiatı olan seyyâliyeti değiştirmedikçe, o suyun temizliğini bozamaz. Mütemâdiyem pislik içinden akan ve pislîğe temâs eden bir su, rengini, tadını, kokusunu bozmasa bile, yine temiz sayılamaz.

11 — BÜYÜK HAVUZ VE HÜKMÜ :

Dört köşe olan bir havuz her taraftan onar arşın olur ve su avuçlandığı vakit dibi açılmazsa buna büyük havuz denir. Bunun içindeki su çok sayılır. Ağız yuvarlak olan bir havuzun çevresi otuzaltı arşın gelirse o da böyledir. Çok akar suyun hükmü ne ise bunun hükmü de odur. Bu büyüklükte olmıyan veyâhud bu kadar büyük olan ve fakat içindeki su avuçlandığı vakit dibi açılan havuzların suyu az su i'tibâr olunur. Az ve akımıyan suyun hükmü ne ise, onun hükmü de odur. Bu hükümler, "Dinde güçlük yoktur" esâsına dayanır.

ONDÖRDÜNCÜ DERS

KUYULARIN TEMİZLENMESİ

Suyun sathı yüz arşın genişliğinde olmıyan bir kuyunun suyu ne kadar çok olursa olsun, yine o kuyu "Havz-ı Sağır = Küçük Havuz" itibar olunur. Böyle bir kuyunun içine şer'an pis sayılan bir şey düşerse kuyunun suyu pislenmiştir. Onu temizlemedikçe kullanmak câiz değildir.

Sual — Pislenmiş olan bir kuyunun temizlenmesi kaç sûrette olur?

Cevap — Üç sûretle olur.

Sual — Üç sûret nelerdir?

Cevap — Kuyunun suyu tamâmen boşaltılmak, yahud kırk veya yirmi kova su çıkarmak sûretlerinden biriyle kuyu temiz olur.

Sual — Kuyuya ne gibi birşey düşerse suyunu tamâmen çıkarmak lâzımdır?

Cevap — Kan veya idrar gibi akıcı bir pislik, yahud kaz, ördek, tavuk, insan; kedi ve köpek gibi eti yenmiyen hayvanların tersleri kuyunun suyuna karışır veyâhud kuyuya domuz düşerse —velevki ölmeden ve ağzı suya değmeden çıkarılsa bile— kuyunun suyunu tamâmen boşaltmak lâzımdır.

Sual — Kuyuya insan veyâhud başka bir hayvan düşerse suyunu tamâmen çıkarmak lâzım gelir mi?

Cevap — İnsan yahud koyun ve keçi gibi büyük cüsseli bir hayvan kuyuya düşer ve ölürse; serçe ve fare gibi ufak bir hayvan kuyuya düşüp öldükten sonra şişer veya dağılır veyâhud tüyleri dökülürse, yine kuyunun suyunu tamâmen çıkarmak lâzımdır.

Sual — Bunların kuyuda ölmesi şart mıdır?

Cevap — Hayır, ister kuyuda ölmüş olsun, ister hâricte ölüp de kuyuya atılmış olsun, hepsi birdir.

Sual — Suyun tamâmen çıkarılması ne demektir?

Cevap — Kuyunun içindeki pislik çıkarıldıktan sonra dibinde bir kovayı dolduracak kadar su kalmayınca kadar boşaltınca hem kuyu, hem suyun içine girip çıkan kova, hem kovanın ipi vesâiresi temizlenmiş sayılır.

Sual — Kuyu gözlü olur ve bir taraftan çıkarıldıkça, diğer taraftan yine su gelirse ne yapmak lâzımdır?

Cevap — Böyle olup da suyu tamâmen çıkarılması mümkün olmazsa, ikiyüz kovadan üçyüz kovaya kadar su çıkarmak kâfidir. Maamâfih, hiç şüphe kalmamak için kuyudan anlıyan iki adama kuyunun içinde bulunan suyun miktarı evvelce keşfettirilerek o kadar su çıkarılır. Meselâ, kuyunun içinde beşyüz kova su var derlerse, beşyüz kova çıkarılır.

Sual — Kuyudan çıkarılacak suyu bir günde bir başlayışta çıkarmak şart mıdır?

Cevap — Hayır, bir miktârı bir gün, diğer bir miktârı da başka bir günde çıkarılabilir.

Sual — Kuyuya ne gibi bir şey düşerse kırk kova su çıkarmakla temizlenmiş olur?

Cevap — Kuyuya tavuk, kedi, veyâhud bu büyüklükte bir hayvan düşüp ölür ve şişmeden kuyudan çıkarılırsa kırk kova su çıkarmakla kuyu temizlenmiş sayılır. Bu kadar su çıkarmak vâcibdir. Elli veyâhud altmış kova çıkarılırsa müstahabdır, daha iyi olur.

Sual — Kuyuya ne gibi şeyler düşerse yirmi kova çıkarılır?

Cevap — Fare, serçe veya bu büyüklükte bir hayvan düşüp ölür, lâkin şişmeden evvel çıkarılırsa yirmi kova su çıkarılmak vâcibdir. Otuz kova çıkarılırsa daha iyidir. Bunların hepsinde düşen şeylerin evvelâ çıkarılması lâzımdır.

Sual — Deve ve koyun tersleri kuyunun suyunu pisler mi?

Cevap — Deve, koyun, at, katır, eşek ve sığır tersleri kuyunun suyunu pislemez. Eğer kuyuya bakıldığı vakit bunlar çok görülür veyâhud kuyuya salınan her kovada bunlardan çıkarsa o zaman su pis sayılır ve kuyunun suyu çıkarılır.

Sual — Güvercin ve serçe gibi eti yenen kuşların tersleri suyu pisler mi?

Cevap — Pislemez. Fakat tavuk, kaz ve ördek böyle değildir. Bunların tersi pistir. Kuyunun suyunu tamâmiyle boşaltmak lâzımdır.

Sual — Hangi hayvanların ölüsü kuyuyu pislemez?

Cevap — Arı, sinek, balık ve kurbağa gibi kanı olmayan hayvanlarla, aleltimum suda yaşayan hayvanların suda ve kuyuda ölmesiyle kuyu ve su pislenmez. Temiz bir insan, yahud öküz ve koyun gibi eti yenen hayvanlardan biri veyâhud eti yenmeyen bir hayvan; katır, eşek, yırtıcı kuşlar ve kurd, köpek, kaplan, çakal, canavar gibi; kuyuya düşer ve ölmeden çıkarılırsa kuyunun suyu yine sahîh kavle göre pis sayılmaz. Eğer bunların salyaları suya karışırsa, suya vereceğimiz hü-

küm, hayvanın salyasına göre değişir. Eğer kuyuya düşen ve salyası suya karışan ve ölmeden çıkarılan hayvanın salyası —köpekte olduğu gibi— pis ise suyu da pislemiş i'tibâr olunur. Ve kuyunun suyu tamâmen çıkarılır. Salyası mekrûh ise su da mekrûhtur. Yirmi kova su çıkarılıp atılır. Temiz ise, su da temizdir. Her hayvanın teri, salyası hükmündedir.

Kuyuya domuz düşerse, ölmeden çıkarılsa yine kuyunun suyunu tamâmen çıkarmak lâzımdır.

Sual — İçine pislik düşmüş olan bir kuyudan pislik görülünceye kadar abdest alınmış ve namaz kılınmış ise nasıl olacaktır?

Cevap — Kuyuya düşüp de ölen ve ne zaman düştüğü belli olmıyan hayvan şişip dağılmamış ise bir gün bir gece evvel düşmüş farzedilerek kuyunun suyu yirmidört saattenberi pis i'tibâr olunur. Eğer düşen hayvan şişmiş ve vakti de belli olmamış ise, üç gün, üç gece evvel düşmüş sayılarak o zamandan i'tibâren su pis i'tibâr olunur. Binâenaleyh, o müddet zarfında o kuyudan alınan abdest ile kılmış olduğu namazları tekrar kılar. O kuyunun suyu ile gusletmiş yahud necâset bulaşık bir çamaşırı yıkamış ise yeniden gusleder ve çamaşırı yıkar.

Sual — Geniş kuyulara bir pislik giderse hükmü nasıldır?

Cevap — Yüzünün genişliği yüz arşın, yahud daha ziyade olan kuyular, sarnıçlar ve su hazneleri "*Havz-ı Kebîr = Büyük Havuz*" i'tibâr olunur. Bunların içine büyük hayvanlar dahi düşüp ölse, renk, tad ve kokusundan biri bozulmadıkça suyu pis sayılmaz. Maamâfih, su meselesinde en mühim şey, pek ziyade dikkat olunacak cihet, sıhhate muzır olmamak ve temizliğine kanâat gelmiş olmaktır.

ONBEŞİNCİ DERS

HAKİKİ PİSLİK VE ONDAN PÂKLENMEK BEDENDE VE ELBİSEDE BULUNAN PİSLİKLER VE ONLARDAN TEMİZLENMENİN USULÜ

1 — MÜSLÜMANLIĞIN TEMİZLİĞE VERDİĞİ EHEMMİYET :

Müslümanlık temizliğe çok ehemmiyet vermiştir. Vücûdumuza bir pislik bulaşursa, onu yıkamadan abdest ve namaz sahîh olmaz. Binâenaleyh, ister küçük, ister büyük abdest yapıldığı vakit tamâmen pâklenmek lâzımdır. Buna tahâretlenmek denir. Sâdece küçük abdest yapılacak olursa, abdest yaptığı yerde tamâmen kurulanmadan kalkmamak lâzımdır. Kalktıktan sonra tekrar yaşlık gelmemek için âdeti veçhile iyice kurulanarak yaşlığın arkası tamâmen kesildiğine ve kalkıp yürüyünce hiçbir yaşlık eseri gelmiyeceğine kanâat hâsıl oluncaya kadar bekler ve kurulanır. Böyle kanâat getirmeden abdest almak câiz değildir. Bu tarz temizlenme bilhassa erkeklerde olur.

Büyük abdest yapıldığı vakit mümkün ise, yâni su varsa, avret yerini su ile iyice pâkleyip kurulamak lâzımdır. Su ile temizlendikten sonra kurulanmadan kalkırmak de-doğru değildir. Şâyet su olmıyan bir mahalde ise temiz ve düz taşlarla temizlenir. Taş yerine kemik, tezek, kireç, kömür, bez, kâğıd ve pamuk kullanmak mekrûhtur.

Ufak abdestten sonra kalkıp da insanların gelip geçtikleri yerde, çeşme başlarında kurulanmak asla doğru değildir. Onlar ahlâka uygun olmıyan hallerdir. Müslüman ahlâkına Müslüman içtimâiyâtına yakışmaz.

Su içine, kuyu, çay ve havuz kenarlarına, gölgeliğe, yola, ağaç altına abdest etmek mekrûhtur. Bir özü yok iken ayakta abdest yapmak da mekrûhtur. Tahâretlenir iken bir özü olmadıkça dâima sol el kullanılmak lâzımdır.

2 — NAMAZA MÂNİ' OLAN VE OLMAYAN MİKDAR İ'TİBÂRIYLA PİSLİĞİN AKSÂMI :

Pislik iki kısımdır : 1) Yalnız az miktârı namaza mâni' olmayıp fazlası mâni' olan pislik : Az i'tibâr olunan ve namaza mâni' olmayan pislik; mâyi ve akıcı olan pisliklerde, parmak diplerinden i'tibâren avuç içi kadar olan miktardır. Mâyi olmıyanda dirhem miktâridir. 2) İsbet eylediği yerin veya elbisenin dörtte birinden fazla olmıyan miktârı namaza mâni' olmıyan pislik. Birincisi Galiz, ikincisi Hafif'tir.

İnsanın, eti yenmiyen hayvanların idrârı ve tersi, eti yenmiyen hayvanların salyası, eti yenen hayvanlardan tavuk, kaz ve ördek gibi tersini havada bırakanların tersleri, insandan çıkmakla abdesti bozan veyâhud guslû icâbeden şeyler, lâşe, akmış kan, irin ve sarı su... İşte bunların hepsi pistir. Bunlardan idrâr ve kan gibi akıcı olanlarında avuç içi kadarı, katı olanlarında dirhem miktârı namaza mâni' değilse de, fazlası mâni'dir. Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî mezheplerinde ve Hanefî imâmılarından İ m â m - ı Z ü f e r 'e göre böyle olan bir pislik her ne kadar az da olsa yine namaza mâni'dir. Binâenaleyh, az bir pislik bulaşan elbiseyi yıkamadıkça onunla namaz sahîh olmaz. Bedeninde, yâhud elbisesinde ve namaz kılacağı mahalde, yâni namazda alnını, burnunu, ellerini, dizlerini, ayaklarını koyduğu yerde böyle bir pislik varsa evvelâ onları temizlemek farzdır.

Pis olan kan, akmış olan kandır. Gerek insan kanı, gerek hayvan kanı olsun; gerekse aktıktan sonra donmuş bulunsun. Boğazlanan hayvanın damarlarında ve etlerinde kalan kan, ciğer ve dalak ve yürek kanı, çekirge ve balık kanı; pire ve tahtakurusu gibi korunulması müşkil olan şeylerin kanı necis sayılmaz. Bunlar namazın sıhhatine mâni' değildir.

Atın; deve ve koyun gibi eti yenen ehli ve vahşi hayvanların ve eti yenen kuşların idrârı ve tersi; eti yenmiyen kuşların tersi gibi şeyler bulaştığı mahallin veya elbisenin dörtte birinden fazla değilse namaza mâni' değildir. Yâni şâri', o kadar bir pislikle namazı fâsid olmaktan affetmiştir. Yoksa tamâmen affedilmiş değildir. Bir mâni' yok iken bu kadar pislikle namaz kılmak tahrimen, daha azı ile kılmak da tenzihen mekrûhtur. Bunun içindir ki, her ne sûretle olursa olsun, vücûdu ve elbiseyi pislikten temizlemek vâcibdir. Çünkü Hazret-i Peygamber E f e n d i m i z : "Kabirde ilk sual, temizlikten sorulacaktır. Kabir azâbının sebeplerinden en büyüğü ve en çoğu, tahârete ehemmiyet vermemek, pislikten ve bilhassa idrârdan korunmamaktır." buyurmuşlardır.

Cadde çamurları, hamam ve helâ gibi pis mahallerin damlaları, bunlardan korunmak güç olduğu için affolunmuştur.

3 — PİS OLAN ŞEYLER NE SÜRETLE PÂKLENİR? :

Bu gibi pislikler, abdest ve gusûlde olduğu gibi, su ile temizlenir. Maamâfih, bunlar bulaştırıcı olmayıp, pisliği gideren (gülsuyu, sirke, çiçek suyu gibi) sularla, kullanılmış su ile de yıkanabilir. Kuruduktan sonra göze görünen pislik ile pisenmiş olan bir elbise, o pisliğin, sarılık veya kırmızılık gibi eseri gidinceye kadar yıkanır. Eğer pisliğin eseri gitmek güç ise kalsa da olur. Eğer bunu akar bir suda, yâhud üzerine su dökülerek yıkamış ise —pisliğin eseri gitmek şartıyla— bir defa yıkayıp sıkılamakla da pâklenmiş olur. Eğer bir kap içinde ise herhalde üç defa yıkamak ve her yıkayıpta sıkılamak şarttır.

İdrar gibi kuruduktan sonra görünmiyen bir pislik, pâklendiğine kanâat gelinceye kadar yıkanıp sıkılır. Temizlendiğine kanâat gelmek üç defa yıkamak sù-

retiyle olur. Eğer sıkılabilen bir şey ise her defa yıkayıpta gücü yettiği kadar ve üçüncüsünde damlası kesilinceye kadar sıkılamak lâzımdır.

Bir kap içerisinde yıkanırca, üç defa yıkanıp gücü yettiği kadar sıkılamak, her defasında suyu değiştirmek ve kabı su ile çalkalamak lâzımdır. Eğer sıkılamıyacak bir şey ise her yıkayıpta damlası kesilinceye kadar kurutmak lâzım oluyor. Maamâfih, damlası iyice kesildikten sonra kurumasa da olur. Mutlaka kurutmak şart değildir.

Pis olan bir şey; akar su, veyâhud akar su hükmünde olan çok su içinde ıslanmak sûretiyle temizlendiğine kanâat hâsıl olunca onu sıkımağa, damlası kesilinceye kadar bırakmağa hâcet kalmaz. Yâni pis olan bir şey, büyük bir suyun içinde yıkanır veyâhud akar suya bırakıp üzerinden su akmak, veyâhud üzerine birçok su dökülerek ona dokunan sular gibi başka su gelmek sûretiyle yıkanırca üç defa sıkılamak veya kurutmak lâzım değildir.

Murdar olan ayakkabı, temiz yerde sürülmekle; hayvan keserken kan ile pisenmiş olan bıçak hayvanın boynuna silinmekle; kurumuş olan meni, ovalanmakla; pisenmiş olan zeytinyağı, sabun yapılmak, yâhud üç defa su dökerek her defasında suyun yüzüne geleni almakla; temiz olmıyan toprak, zemin kuruyup üzerinde pislik eseri kalmamakla temizlenmiş olur.

Bakırdan veyâhud billûrdan olan bardak, tabak ve tencere gibi şeyler; üç defa yıkanıp pislik eseri kalmayınca pâk olur.

Hamamda yıkanırken hamam kurnasına elinin girip çıkmasıyla su pis olmaz. Temiz olmıyan elini kurnaya sokar ve aynı zamanda üzerinden su akıtıp kurnayı taşırırsa —suyun içinde necâset eseri görülmedikçe— su yine temizdir. Kurnanın suyunu tamâmen çıkarmak lâzım değildir.

Pis bir yatak, uyuyan kimsenin teriyle ıslanır ve necâsetin eseri vücûdunda görülürse, onun vücûdu da pis olur. Eğer vücûdda eseri görülmezse pis olmaz. Yaş ayağıyla pis bir toprağa basarsa yine hüküm böyledir.

Pis ve yaş, fakat damlamıyacak derecede sıkılmış olan bir elbisenin içine temiz ve kuru bir elbise konulsa bu elbise pis olmaz. Pisenmiş olan toprak zemin, yeryüzü ve duvar, güneş veyâhud ateş veya rüzgâr ile kuruyup üzerinde olan pisliğin eseri giderse temizlenmiş olur.

ONALTINCI DERS

KADINLARA MAHSUS BÂZİ HALLER

Hayız, nifas, istihâza denilen üç çeşit hâl vardır ki, bunlar kadınlara mahsus olup erkeklerde olmaz.

Hayız demek, kadının rahminden, yâni döl yatağından kan gelmesi demektir. Gebeliği veyâhud kan çıkmasını icâbeden bir hastalığı olmıyan ve bülûğa ermiş ve ellibeş yaşını geçmemiş bulunan bir kadının rahminden akan kana hayız ve kadının bu hâline hayız görme (âdet görme) denir.

Şeriat, kadınların bülûğa ermesinin iptidâsını dokuz yaş, hayızdan kesilmesinin sonunu da ellibeş yaş i'tibâr etmiştir. Binâenaleyh, dokuz yaştan evvel, yâhud ellibeş yaşından sonra kadının rahminden gelen kan, hayız kanı değil, belki başka bir hastalıktan ileri gelmiş ve başka hükme tâbi'dir. Şimdi bunları ayrı ayrı izâh edelim.

1 — HAYIZ KANI VE HÜKMÜ :

Dokuz yaşına giren ve kendisinde rahminden kan çıkmasını mücbir bir hastalık bulunmıyan bir kızın rahminden gelen kan, hayız kanıdır.

Hayız kanının görülmesinden i'tibâren o kız, bülûğa ermiş sayılır. Buna kadınlar, âdet görme derler. Kadınların âdet görmeleri en aşağı üç gün üç gecedir. Ortası beş, en çoğu on gün, on gecedir. Üç günden eksik, on günden ziyâde olmamak üzere bülûğa ermiş kadından gelen bu kan, her ay, âdet ettiği günlerde gelir. Bâzan da âdetini değiştirir. Nihâyet ellibeşine kadar bu hâl devam eder. Bazan ellibeşden evvel de kesilir. Âdet günlerinde kanın hiç durmadan akması da şart değildir.

2 — NIFASTAN SONRA LOHUSALIK :

Kadın gebe olduktan sonra âdetini görmez olur. Çocuğun doğmasından i'tibâren kırk gün içinde gelen, lohusalık kanıdır. Kırkıdan daha evvel de kesilebilir. Fakat kırk günden fazla sürmez, sürerse hastalıktır.

3 — HAYIZ VE NIFAS'IN HÜKMÜ :

Kadın âdet gördüğü veyâhud lohusa olduğu zaman, namaz kılamaz; oruç tutamaz; eline *Kur'an-ı Kerim*'i alamaz; *Kur'an* okuyamaz; câmiye giremez; Kâbe'yi tavâf edemez; kocası ile bir araya gelip muâmele-i zevciyede bulunamaz.

Bunların hepsi haramdır. Âdetini ve lohusalığını bitirdikten sonra gusletmesi farzdır. Bu müddet zarfında geçirdiği namazları sonradan kılmaz. Allah onları affetmiştir. Fakat oruçları varsa onları sonradan tutması lâzımdır, farzdır.

4 — İSTİHÂZA VE ÖZÜR KANI :

Hayız görmekte olan bir kadından üç günden eksik veyâhud on günden fazla veyâhud lohusa kadından kırk günden ziyâde gelen kan, istihâza kanıdır. Bu hal kadın için mâzûrelik sayılır. Mâzûrelik kanı devâm ederken namazını kılar, orucunu tutar. Dokuz yaşından evvel, ellibeş yaşından sonra veya gebe iken gelen kan da istihâzadır; bir özür ve hastalıktır. O kan rahimden değil, bir damardan gelmektedir. Bunun kokusu da yoktur. Binâenaleyh, böyle bir kadın da namazını ve orucunu terketmez. Bu hâl devâm ederken yine abdestini alıp namazını kılar. *Kur'an*'ını okur, câmiye gidebilir.

Kadının iki hayız arasında olan temizliği en aşağı onbeş gündür. Fazlası için bir had yoktur. Bâzan bir kadın bir seneden ziyâde temiz bir halde bulunabilir.

5 — ÖZÜR NE DEMEKTİR VE MÂZUR OLANLAR HAKKINDAKİ HÜKÜM :

Böyle bir hastalık sebebi ile kendisinden kan gelen kadın, özür sâhibi olduğu gibi, idrârı dâimâ durmayıp damla damla gelen, burnu kanıyan kimseler de özür sâhibi sayılırlar. Gözünde yara ve hastalıktan dolayı gözü dâimâ sulanan, kulağından, memesinden, veyâhud göbeğinden, ağrı ile bir şey gelen kimseler de özür sâhibidirler. Çünkü bunlar yaradan geldikleri için abdesti bozarlar (1).

Abdesti dâimâ bozulmuş müptelâ olan adam mâzur olmak için, özrü bütün bir namaz vaktini kaplamış olmak ve bir namaz vaktinin içinde abdest alıp namaz kılacak kadar bir zaman kesilmemek lâzımdır. Böyle olmadıkça mâzur sayılmaz. Meselâ, burnu kanayan bir insanın, bir namaz vakti çıkıncaya kadar abdest alıp namaz kılabilen kadar bir müddet olsun kanı durmazsa o adam, sâhib-i özürdür.

Böyle bir adam, özrünü, zorluk çekmeden tıkmak, veyâhud namazı oturarak veya imâ ederek kılmak sûretiyle durdurmaya gücü yetmezse, her farz olan namaz vaktinde yeniden abdest alıp, kanı veyâhud idrârı akarken namazını kılar. Özrü dâim olmak için, bir namaz vakti tamâmen böyle geçtikten sonra her namaz vaktinde bir kere olsun bulunmak lâzımdır.

Mâzur olmaktan kurtulmuş olmak için bir namaz vakti kâmilen kesilmiş ve gelmemiş olmak şarttır. Özür devâm ettikçe bulaşan elbiseyi yıkamak vacib değildir.

(1) T a h t â v i .

ONYEDİNCİ DERS

HADESTEN TAHÂRET (ABDEST ALMAK VEYA GUSLETMEK)

Hades demek, hükmen pis sayılan şeyler demektir. Bu da ikidir: *Hades-i asgar* (küçük pislik), *Hades-i ekber* (büyük pislik). Bunlardan paklenmek için abdest almak, yahud gusletmek lazımdır. Binâenaleyh, namaz kılmak isteyen bir adamın evvelâ abdest alması farzdır. Abdestsiz namaz câiz değildir.

1 — ABDESTİN TARİFİ :

Abdest, yüzü ve dirsekleriyle berâber elleri yıkamak, başının dörtte birini meshetmek, topuklarıyla birlikte ayakları yıkamaktır. İşte abdest dediğimiz budur.

2 — USÛL VE ÂDÂBINA MUVÂFİK ABDEST ALMANIN ŞEKLİ :

Abdest şöyle alınır : Evvelâ mümkünse, Kible'ye karşı yüksek bir yere oturup kolları dirseklere kadar sıvar, çemrenirsiniz. Abdeste niyet ederek *Eûzü-Besmele* çeker, elleri bileklere kadar üç defa güzelce yıkarsınız. Parmakların arasını hilâllar, yüzük varsa onu öteye beriye oynatırsınız. Bundan sonra sağ avuçla üç defa ağzınıza su alır ve her defasında güzelce çalkarsınız. Misvak ve fırça varsa onunla, yoksa sağ elin baş ve şahâdet parmaklarıyla dişleri güzelce oğuşturursunuz. Sonra sağ elinize su alıp, üç defa burnunuza su çeker ve sol el ile sümükürüp güzelce temizlersiniz. Sonra yüzün her tarafını üç defa yıkarsınız. Bundan sonra evvelâ sağ kolunu dirseklerine kadar, sonra da sol kolunu yine dirseklerine kadar üçer defa yıkarsınız. Bundan sonra sağ eli ıslatıp başın dörtte birini mesheder, yâni elin iç tarafıyla başınızın dörtte birini sığarsınız. Bundan sonra ellerinizin küçük veya şahâdet parmaklarını kulaklarınıza sokar ve baş parmaklarınızla kulakların dışını ve geriye kalan üç parmağın dış taraflarıyla de boynunuzun arkasını meshedersiniz. Bundan sonra evvelâ sağ ayağı ve sonra sol ayağı topuklarıyla berâber üçer defa yıkar ve ayak parmaklarınızın arasını güzelce temizlersiniz.

İşte dörtbaşı teknil, farzları, sünnetleri, âdâbı yerinde abdest bu şekilde olacaktır. Abdest âzâsında kurumuş hamur vesâir, suyun geçmesine mâni' bir şey varsa, onu evvelâ gidermek lazımdır. Yağsız kir ve pire tersi gibi şeyler suyun geçmesine mâni' değildir.

3 — ABDESTİN FARZLARI :

Abdestin farzları dörttür :

- 1) Yüzünü bir kere yıkamak,
- 2) Ellerini (dirseklere kadar) dirsekleriyle berâber bir kere yıkamak,
- 3) Başın dörtte birini meshetmek,
- 4) Ayakları topuklarıyla berâber bir kere yıkamak.

Bu farzlardan biri eksik olursa abdest sahîh değildir. Bunlara rükün de denir. Bu rükün ve farzlar yerine getirilince abdest sahîh olur. Fakat abdestin mükemmel olması için sünnetlerine, diğer âdâbına riâyet etmek de lazımdır.

4 — ABDESTİN SÛNNETLERİ :

Abdestin sünnetleri şunlardır :

- 1) Abdest almaya niyet etmek,
- 2) Eûzü ve Besmele-i şerife ile başlamak,
- 3) Evvelâ ellerini bileklerine kadar yıkamak,
- 4) Ağzını misvak ve fırça ile yıkamak veyâhud dişlerini baş ve şahâdet parmakları ile oğmak,
- 5) Bir uzvu kurumadan diğerini yıkamak,
- 6) Yıkadığı âzâlarını güzelce oğmak,
- 7) Ağzına üç kere su alıp her defasında çıkarmak,
- 8) Oruçlu olmadığı vakit, suyu ağzına doldurup çalkalamak,
- 9) Burnuna üç defa su çekmek, her defasında sol eli ile sümükürüp bu suyu çıkarmak, oruçlu olmayınca, suyu fazla çekmek,
- 10) Abdesti yukarıda ta'rif edilen şekilde yapmak ve sırayı gözetmek. Evvelâ elini ve yüzünü, sonra kollarını yıkamak, sonra teknil başını bir kere meshetmek, sonra ayaklarını yıkamak,
- 11) Yıkanan her âzâyı üçer kere yıkamak,
- 12) Elleri ve ayakları yıkamağa parmak uçlarından başlamak,
- 13) Parmak aralarını aralamak (hilâllamak),
- 14) Sakalı sık olan kimse, parmaklarıyla sakallarını aşağıdan yukarıya doğru aralamak, (sakalı çok ve sık olan, yalnız sakalının yüzünü yıkamak, seyrek sakal olursa altına suyu geçirmek vâcibdir),
- 15) Parmağında yüzük varsa ve dar ise onu oynatmak vâcibdir. Geniş ise menduptur.
- 16) Kulaklarını meshetmek : En küçük parmağını veyâhud şahâdet parmağını kulaklarının içine sokup baş parmağıyla de dışını mesheder.

5 — ABDESTİN MEKRUHLARI :

Abdest alan kimseler için şunlar mekruhtur :

- 1) Suyu, lüzûmundan fazla kullanmak,

2) Suyu, bir mûcib yok iken, gayet az kullanmak, yâni mesheder gibi yap-
mak,

3) Suyu abdest âzâlarına ve yüzüne hızlı çarpmak,

4) Abdest alırken lüzumsuz yere lâkırdı etmek,

5) Hiç ihtiyacı yok iken başkasından yardım istemek, su döktürmek,

6) Pis bir mahalde abdest almak,

7) Sünnetlerini terketmek.

Yukarıda târif ettiğimiz şekilde abdest alan bir adam abdestin bütün erkân ve âdâbına riâyet etmiş olur.

6 — ABDESTİN FAZİLETLERİ :

Abdest almakta dünyevî ve uhrevî çok büyük fayda ve faziletler vardır. Peygamberimiz M u h a m m e d Salla'llâhu aleyhi ve sellem bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuşlardır : "Bir Müslüman abdest alıp yüzünü yıkarsa, yüzüne âit bütün günahları; ellerini ve ayaklarını yıkarsa, bunlar ile işlediği bütün hatâ ve günahları suyun damlalarıyla berâber akıp gider ve kendisi tertemiz kalır. Hattâ tırnak ve kirpik diplerindeki günahlardan bile eser kalmaz. Âdâb ve erkânına riâyet ederek abdest alıp da sonra Kible'ye dönerek : 'Eşhedü en lâ ilâhe illâ'llâhü vahdehu lâ şerike leh ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlüh.' diyen bir kul için şüphe yok ki, Cennet kapıları açılmıştır; dilediğinden girer."

Abdestin maddî ve görünür temizlik ve faydaları herkesin görüp bildiği bir şey olduğundan onları söylemeye lüzum yoktur. Abdestin hükm-i dünyevîsi, abdestsiz helâl olmanın şeylerin ancak onunla mübâh olmasıdır. Hükm-i uhrevîsi de, âhirette sevaptır.

7 — ABDESTSİZ HELÂL OLMAYAN ŞEYLER :

Abdestsiz namaz kılmak; Kur'an-ı Kerim'e el sürmek; Kur'an okurken secde etmek; Cenâze namazı kılmak; âyet-i kerîmeye el sürmek helâl olmaz. Bunlardan biri yapılmak istenildiği zaman, abdest almak farzdır. Kâbe'yi tavâf için abdest vâcibdir.

Uykuya yatarken, uykudan kalktığı zaman, abdesti varken, ölü yıkadıktan sonra, Kur'an veyâhud hadis okurken abdest almak menduptur.

Şu halde abdest almak bâzan farz, bâzan vâcib, bâzan da menduptur.

8 — ABDESTİ BOZAN ŞEYLER :

Abdestli olan bir adamda şunlardan biri bulunursa abdesti bozulur :

1) Ön ve arka avret mahallinden çıkan pislik ve yel,

2) Vücûdun bir tarafından akan kan, irin ve sarısu, kan ile karışık su,

3) Ağız dolusu kusmak (balgamdan bozulmaz). Ağız dolusu kustuğu şey, ister yemek, ister safra, ister kan pıhtısı olsun, bunlar abdesti bozar.

4) Ağızdan tükürüğe müsâvî veya daha fazla kan gelmek, yâni tükürdüğü vakit tükürüğünün yarısı veyâhud yarından fazlası kan olmak,

5) Yatarak, veyâhud dayanarak (dayandığı şey alındığında düşecek derecede) uyumak. Diz üstü oturup yâhud kaynaklarını yere getirip sağlam bir vaziyette uyumak abdesti bozamaz.

6) Bayılmak,

7) Sarhoş olmak,

8) Bâliğ olan kimsenin rükû' ve sücûdu olan bir namazı kılar iken yanındakilerin işiteceği kadar gülmesi,

9) Erkekle kadının tenâsül âzâları birbirine (arada başka bir şey olmıyarak) dokunmak. İşte bunlardan birisi olursa yeniden abdest almak lâzımdır. Ağlamakla gözden çıkan yaş abdesti bozamaz. Vücûdun bir tarafından çıkan kan ve irin etrafına yayılmıyarak çıktığı yerde kalmış ise, abdesti bozamaz. Kan akması vücutun bir tarafından kopup düşen et parçası da abdesti bozamaz. Namaz kılarken ayakta ve rükû'da uyumak da abdesti bozamaz.

MEST (AYAKKABI) ÜZERİNE MESHETMEK

1 — MEST NE DEMEKTİR? :

Mest, "Ayakları topukları ile berâber örten ve âdi yürüyüşle birbiri ardınca oniki bin adım veyâhud daha ziyade yürüyebilen, içine kolayca su almıyan ve herbirinin topuklarından aşağısında ayak parmaklarının küçüğü ile üç parmak kadar delik, sökük, yırtık bulunmıyan, başsız olarak bacadaki duracak kadar kalın olan ayakkabı" demektir.

Böyle olan ve abdestli iken ayağa giyilmiş bulunan bir meste tekrar abdest alınırken mesholunur. Söz temsili : Bugün sabah, abdest alıp ayağınızı yıkadınız, abdestiniz bozulmadan evvel ayaklarınıza böyle bir mest giydiniz; bir saat sonra abdestiniz bozuldu. Tekrar abdest alacaksınız; şimdi abdest alırken ayaklarınızdan o mestleri çıkarmıyarak ıslak elinizle, yalnız üstlerine, birer meshedersiniz. Sonraki gün sabaha kadar geçen yirmidört saat içinde, yâni bugün abdestle mesti giyip de meselâ saat onbirde bozulmuş ise sonraki gün saat onbire kadar her abdest aldıkça mest üzerine meshetmek câizdir. Üzerine meshetmek câiz olan ayakkabı, yalnız mest değildir. Lâpçin, fotin, çizme, kalçın, konçlu aba, terlik gayet katı ve yukarıda anlattığımız şekilde dayanıklı çorap da mest gibidir. Temiz olmak şartıyla bunlara da meshetmek câizdir.

Dağda, tarlada ve bağda giyilen çizmelere ve askerın giydiği ayakkabılara da böyle mesholunur ve onlarla da namaz kılınır.

2 — YOLCULAR İÇİN MESHİN MÜDDETİ :

Yolcu olmaları böylece yirmidört saat mest üzerine, mesh yapabilirler. Yolcu olanlar üç gün üç gece, yâni yetmişiki saat ayaklarını hiç çıkarmadan sâde mest üstüne meshederler.

Mest şöyle olur : Abdest âzâlarını yukarıda gördüğümüz şekilde yıkadıktan sonra sıra ayağa gelince, evvelâ sağ elini su ile ıslatıp, sağ ayağının ucundan başlayarak inciğine doğru topukları aşmak üzere mestin üzeri ıslak üç parmakla, parmaklar açık olarak ve el ayası dokunmıyarak yukarı doğru sıyanır. Sonra sol el ıslatılıp sol ayak da böyle mesholunur.

3 — MESHİN CÂİZ OLMASININ ŞARTLARI :

Dikkat ediniz! Mest üzerine meshin câiz olması için şu şartların bulunması lâzımdır :

- 1) Mestler abdestle giyilmiş olmalı,
- 2) İskarpın gibi olmayıp, topuklar kapanmış olmalı ve ayağın topukları görünmemeli,
- 3) Ayağa giyilen bu ayakkabı yukarıda anlattığımız kadar bir yol yürünebilecek derecede dayanıklı olmalı ve aynı zamanda içinde ayak yürümeğe tahammül etmeli (ağaç ve demir gibi bir şey olursa bittabi olamaz).
- 4) Her bir mestin topuklarından aşağıda ayak parmaklarının küçüğü ile üç parmak kadar delik, yırtık ve söküklük olmamalı. Birinde bir parmak, diğerinde iki parmak olursa zarar vermez. Yırtıldığı halde açılmaz ve ayak görünmezse yine zarar vermez, yâni yine mesheder.
- 5) Bağırsız ayakta durabilecek kadar katı olmalı,
- 6) Ayağa su almamalı, suyu emerek ayağa vüsûlüne mâni olmalı,
- 7) Her ayağının ön tarafında, hiç olmazsa, elin küçük parmağıyla üç parmak kadar mahal hilkaten mevcut olmalıdır.

Eğer ayağında bu kadar bir şey yok ise, yâni ayağının ön tarafını kaybetmiş ise, mest üzerine meshetmeyip ayağını yıkamak lâzımdır. Hattâ sağlam ayağın da mesih yapmayıp onu da yıkaması lâzımdır. Eğer ayağının biri topuktan yukarıdan kesilmiş ise onu yıkamak lâzım değildir. Diğer ayağı mevcut ise ona giymiş olduğu meste meshedebilir.

Abdest alıp mestleri giydikten sonra abdesti bozulur ve ondan sonra mestlerden birini ayağından çıkarır veyâhud mest ayaktan çıkarırsa mesih bozulur. Eğer abdestle mestleri giydikten sonra abdesti bozulur ve tekrar abdest alıp mest üzerine meshettikten sonra ve abdesti varken mestlerini çıkarmış ise, yalnız ayaklarını yıkar; abdesti yok iken çıkarmış ise, abdest alınırken, ayakları da yıkamak lâzımdır. Meshin müddeti bitince mesih yine bozulur.

4 — SARGI VE YARA ÜZERİNE MESHETMEK :

Abdest âzâlarından birinde, kırık çıkık, yara ve çıban gibi bir şey olup da üstü tahta ve bez ile sarılı olursa, o vakit bakarız, eğer sargı âdi bir şey ise, yâni onu çözüp altını yıkamakta bir zarar yoksa, kolayca ve zararsızca çözü-

jüp yıkanacaksa, sargı çözülerek altı yıkanır ve yaranın üstü meshedilir. Fakat yara ehemmiyetle ve sargı çözüldüğü vakit zarar gelecek olursa, o zaman çözülmüyerek, sâde sargının üzerinden bir defa meshedilir. *P e y g a m b e r i m i z Salla'llâhu aleyhi ve sellem* Uhud Gazâsında aldıkları yaranın sargısına meshetmişler ve *A l i radiya'llâhu anh'in* Hayber Gazâsında bileği kırıldığı vakit meshetmesini emretmişlerdi.

Abdest âzâsından birinde ilâç bulunur da üzerinde sargı almazsa, o da böyledir. Yâni ilâcın üzerinden yıkamak zarar vermezse, ilâcın üzerinden su akıtılır. Zarar verirse, ilâcın üstü meshedilir. Mesh de zarar verirse terk olunur. Eğer sargının her tarafına meshedemezse çoğuna meshedip gerisini bırakır. Bu hüküm gusûl hakkında da böyledir.

ÖNSEKİZİNCİ DERS

G U S Ü L (BOY ABDESTİ)

1 — GÜSÜL NE DEMEKTİR? :

Hiç kuru bir yer kalmamak üzere, tepeden tırnağa kadar bedeninin her tarafını yıkamağa, gusül (boy abdesti) denir.

Gusül, bâzan farz, bâzan sünnet, bâzı def'a da mendup olur. Cünüb olanın, hayız ve nifastan temizlenmiş olan kadının gusletmesi farzdır. Cuma ve Bayram namazları, Hac veyâhud Umre için İhrâm'a girerken gusletmek sünnettir.

2 — GUSLÜN FARZLARI :

Guslün farzları üçtür :

- 1) Ağıza su alıp boğazına kadar çalkalamak,
- 2) Burnuna su çekmek ve yıkamak (1),
- 3) Tepeden tırnağa kadar (iğne ucu kadar kuru bir yer kalmamak şartıyla) bütün bedeni yıkamak.

İşte guslün farzları ve erkânı bunlardır. Suyu kaşlarının, bıyıklarının ve sakalının altına kadar vardırması şarttır. Sakalın yalnız üstünü yıkamak kâfi değildir. Eğer erkeğin çok ve örülmüş saçı varsa, onu çözüp her tarafını yıkaması şarttır. Kadının saçının dipleri tamâmiyle yıkanmak kâfidir.

3 — GUSLÜN SÜNNETLERİ :

- 1) Gusle evvelâ Besmele ile başlamak,
- 2) Gusle niyet etmek (2),
- 3) Bedenin bir tarafında pislik varsa onu önceden güzelce temizlemek,
- 4) Avret yerini, vevki pis olmasının ayrıca yıkamak,
- 5) Gusülden evvel abdest almak,
- 6) Bedenine üç defa su dökmek ve her defasında su bedenini kaplamak, suyu bedeninin her tarafına ulaştırmak,
- 7) Su dökünmeğe baştan başlamak, sonra sağ omuzuna, sonra sol omuzuna dökmek,

(1) Mezhebimiz olan Hanefî mezhebiyle Hanbelî mezhebine göre ağızla burunun içi de zâhiri bedendendir. Binâenaleyh, yıkamak farzdır.
(2) Şâfiî ve Mâlikî mezheplerinde başlarken niyet farzdır.

8) İlk defa döktüğü zaman bedeni oğmak ve suyu bedeninin her tarafına ulaştırmak (1).

9) Ayağının olduğu yere su birikirse abdest aldığı zaman ayak yıkamasını sonraya bırakmak.

4 — BÜTÜN ERKÂN VE ADÂBINA RIÂYET EDİLEREK GUSLETMEK :

Gusletmek istiyen bir adam önce Besmele-i Şerife-okur; sonra gusletmeye niyet eder. Ellerini bileklerine kadar yıkar ve üzerine yapışıp kurumuş bir şeyler varsa onları temizler; sonra avret mahallinde veya uyluklarında bir pislik varsa onları yıkar, olmasa da yıkar. Bundan sonra sağ avucuna su alarak onu ağzına alır ve boğazına kadar ağzının içini ve dişlerinin arasını üç kere su ile çalkalar. Oruçlu değilse, ağzına her su aldığı zaman fazla alır ve ağzının her tarafını, tâ boğazına kadar, iyice çalkaladıktan sonra döker. Sonra yine sağ eliyle burnuna su çekip üç defa yıkar. Burnunun içinde kurumuş kir-pas kalmasın diye her defasında sol eliyle sümkürür. Bundan sonra tıpkı namaz abdesti gibi bir abdest alır. Şâyet bastığı yere su toplanırsa, ayağını abdest alırken yıkamayıp, guslettikten sonra, çıkarken yıkar. Abdest aldıktan sonra, evvelâ başına, sonra sağ, sonra sol omuzlarına üçer defa su döker ve vücûdunu yıkar. Suyu ilk döktükçe elinin erebildiği yere kadar vücûdunu güzelce oğuşturur. Sonra her döktükçe yine oğuşturur. İğne ucu kadar kuru yer kalmaksızın bedenini yıkar. Göbeğinin ortasını ve kapanmış olan küpe deliklerini de yıkar. Sakalını, saçını oğuşturur, suyu onların diplerine geçirir. Eğer vücûdunda bir yara olup da üstünde ilaç varsa o ilacı çıkardığı takdirde zararı olacaksa suyu ilacın üstünden geçirir. Geçirmesi zararlı ise orasını mesheder, meshetmek de zararlı ise, onu da terk ederek yalnız sargı üzerine meshediverir.

5 — GUSLETMEK KİMLERE FARZDIR? :

Âkil ve bâliğ olan, kadın ve erkek bir Müslüman, her ne sûretle olursa olsun, cünüp olduğu vakit, onun gusletmesi, üzerine farzdır. Âdet gören bir kadının kanı kesilip de âdeti tamam olduktan, lohusa olan kadınların lohusalığı geçtikten sonra gusletmeleri farzdır. Böyle gusletmek iktizâ eden bir insan gusledip yıkanmadıkça namaz kılamaz, Kur'ân okuyamaz, eline Kur'ân-ı Kerim'i alamaz, Kâbe-i Muazzama'yı tavâf edemez. Yıkayıp temizlenmedikçe bunların hepsi de o adama haramdır.

Gusül iktizâ etmemiş olan, temiz bir adamın Cuma ve Bayram namazları için gusletmesi sünnettir. P e y g a m b e r i m i z Sallâ'llahu aleyhi ve sellem : "Cumaları gusletmek her Müslümana lâzım." buyurmuşlardır. Bir adam-

(1) Suyu dökerken, yahud döktükten sonra kurumadan hemen bütün bedeni oğuşturmak, Mâlikî mezhebinde farzdır. Eğer bir özrü varsa o zaman olmaz.

dan, her ne sûretle olursa olsun, menî gelirse, o adam şeriat nazarında cünüptür. İster rüyâsında olsun, isterse vücûdunun bir tarafı kadına dokunmakla, yâhud başka sûretle olsun, ne ile olursa olsun, şehvetle menî çıktı mı, cünüp sayılır. İşte o zaman gusletmesi üzerine farzdır. Bir de mümkün ise her Cuma günü yıkanmak Müslümanlıkta çok mühim bir vazifedir. Bunu da yapmalıyız. Peygamberimiz M u h a m m e d aleyhi's-selâm her Cuma günü Cuma namazından evvel guslederlerdi. Bayram namazlarından evvel de guslederlerdi. Bizi de bu husus için pek çok tergîp ve teşvik etmişlerdir. Bunun için biz de böyle yapıyoruz, bunun pek çok sevabı vardır. Haftayı geçirmeyip her hafta vücûdumuzu güzelce yıkamalıyız.

Gusûl meselesine çok dikkat etmeliyiz. Su iktizâ edince gusletmek, Allâh'ın emri ile boynumuza borç olduğunu unutmamalıyız. Öyle pis pis gezmenin günâhı pek çoktur. İnsanın Kur'an okumasına ruhsat verilmeyen şu halde devam etmesi ne kadar fenâ bir şeydir. İnsan cünüp oldu mu, hemen gusletmeli, biran evvel yıkanıp üzerinden pisliği atmalıdır. İslâm Dînini kabûl eden bir insan, Kur'an'ın her söylediğini, dînin her dediğini kabûl etmelidir. Bu onun boynuna borçtur. Kur'an-ı Kerim; cünüp olunca vücûdunuzun her tarafını güzelce yıkayınız, demiş. Mâdemki Müslümanız; bunu böyle yapmak borçtur.

Büyük hekimler diyorlar ki :

İnsanın başına gusledecek bir hal gelince, bütün damarlarda büyük bir sarsıntı olur. Vücûdda bir yorgunluk, bir gevşeklik hâsıl olur. Damarlardaki bu sarsıntıyı, vücûddaki yorgunluk ve gevşekliği teskin için, vücûdun her tarafını yıkamak lâzımdır. Vücûda âriz olan bu gevşeklik ve durgunluğun en büyük, en iyi, en mukavvi ilâci gusûldür.

Şimdi hekimlerin bu sözünün ne kadar doğru olduğunu hepimiz biliriz. Herkes dikkat etmiştir ki, insan su iktizâ eden bir hâl karşısında kalınca, üzerine bir ağırlık çöker. Halbuki, abdest bozduğu vakit böyle midir? Bilâkis o zaman insana bir genişlik gelir. Onun için, insanda su iktizâ eden bir şey olunca, vücûdunun her tarafını yıkamak ve abdest yapınca, yalnız avret mahallinî (ut yerini) temizlemek lâzım gelir.

TEYEMMÜM

Sual — Teyemmüm nedir?

Cevap — Farzdır, Kitâb ve Sünnet ile sâbittir.. Abdeste ve gusle bedeldir.

Sual — Teyemmüm neye derler?

Cevap — Teyemmümü, temiz toprak yâhud taş, kum ve kireç gibi toprak cinsinden bir şeye, niyetle ellerini vurup yüzünü ve kollarını meshetmeye derler. Şeriat lisâniyle teyemmümün ma'nâsı budur.

Sual — Teyemmüm nasıl olur?

Cevap — Evvelâ ne için teyemmüm edecekseniz ona niyet edersiniz. Sonra kollarınızı sıvarsınız, (Eûzü - Besmele) çekip parmağınızı açar ve toprağa bir defa vurduktan sonra, yüzünüzü mesheder, tekrar elinizi toprağa vurup sol elinizin içi ile sağ kolunuzu, sağ elinizin içi ile de sol kolunuzu dirsekleriyle birlikte meshedersiniz.

Sual — Teyemmümde niyet nedir?

Cevap — Farzdır.

Sual — Toprağa vurup meshetmek nedir?

Cevap — O da farzdır.

Sual — Öyle ise teyemmümün farzı kaçtır?

Cevap — İkidir : Biri niyet, diğeri temiz toprağa veya toprak cinsinden bir şeye vurup meshetmek. (Yüzü ve kolları ayrı sayarsak, farzı üç olmuş olur.)

Sual — Teyemmüm ne zaman yapılır?

Cevap — Abdest alacak veyâhud gusledecek kadar temiz su bulunmaz, yâhud su bulunur amma bir sebeple suyu kullanamayacak olur veya suyu kullanmak pek güç gelirse, o zaman, abdest ve gusûl niyetine teyemmüm ederler. Bedenin kısm-ı âzamı veyâhud hepsi yara içinde olan bir adam vücûdunu yıkamıyarak teyemmüm eder. Eğer vücûdunun çok tarafı sahîh olursa oraları yıkayıp yara olan yerleri mesheder. Gusûl ile teyemmüm bir araya getirilmez.

Sual — Teyemmümü ne gibi şeyler bozar?

Cevap — Abdesti bozan bir şey teyemmümü de bozar. Su ile abdest almıya yâhud gusletmeye ma'ni olan şeyler ortadan kalkınca teyemmüm yine bozulur. İslâm Dîni temizlik dînidir. Dînin temeli temizlik üzerine kurulmuştur. Bunun için abdest ve gusûl farzdır; abdestsiz namaz kılınmaz. Su iktizâ edince cünüp gezilmez. Dînimiz böyle şeylere müsâade etmez; icâb edince herhalde abdest alacağız, gusledeceğiz, temizleneceğiz. Su varsa su ile abdest alırız, guslederiz.

Su yoksa ne olacak?

Söz temsili : Namaz vakti olup abdest almak veyâhud su dökünmek iktizâ eyledi. Lâkin o yakınlarda su yok, yâhud su var amma öyle bir soğuk var ki, orada su dökünüp yıkanacak olsa, büyük tehlike var. İşte o vakit abdest ve gusûl yerine teyemmüm ederiz. Abdest farz olan şeyler için teyemmüm de farzdır. Vâcib olanlar için vücûp, sünnet olanlar için sünnettir.

2 — TEYEMMÜMÜN SAHİH OLMASININ ŞARTLARI :

Teyemmümün sahîh olması için sekiz şart vardır :

1) Niyet etmek. Elini toprağa vururken ya temizlenmiye, yâhud namaz, secde-i tilâvet ve cenâze namazı gibi maksud olan bir ibâdete niyet etmiş olmak şarttır.

2) Teyemmümü mübah kılacak bir özür bulunmak. Su bulunmamak ve yâhud suyu kullanmaya mâni' olacak bir hastalığı ve özrü bulunmak; soğuktan ve düşmandan korkmak, yanındaki su, içeceğinden fazla olmamak, suyu çıkarmak bir şeyi bulunmamak, su ile abdest alacak olsa cenâze veyâhud bayram namazının geçmesi korkusu olmak. İşte bunlar teyemmümü mübah kılan özürlerdendir.

3) Taş, toprak, kum gibi yeryüzü cinsinin temizi ile veya temiz tozu ile, hiç necâset dokunmamış olanı ile olmak,

4) Yüzü ve kolları kaplarcasına meshetmek,

5) Meshi, elin hepsi veyâhud ekserisiyle yapmak,

6) Elin içi ile iki kere vurmuş olmak, yâni yeryüzü cinsinden olan bir şeye iki kere elini koymak,

7) Abdest almıya veya gusûl yapmıya, münâfi olan haller (meselâ hayrı ve nifas gibi) kesilmiş ve kalmamış olmak,

8) Meshedeceği uzuvlarında meshe mâni' bir şey varsa evvelâ onları gidermek. Meselâ, kollarında, yüzünün bir tarafında sakız vesâire gibi bir şey yapışmış ise evvelâ onları kaldırmak lâzımdır.

3 — TEYEMMÜMÜN SÜNNETLERİ :

Teyemmümün sünnetleri yedidir :

- 1) Evvelâ Besmele-i Şerife çekmek,
- 2) Sırayı gözetmek,
- 3) Birbiri ardınca yapmak,
- 4) Elleri yere koyarken evvelâ ileri sürmek,
- 5) İleri sürdükten sonra tekrar geri ve kendine doğru çekmek,
- 6) Parmaklarını açık bulundurmak,
- 7) Ellerini yerden kaldırdığı vakit, şâyet tozlu ise, ellerini birbirine vurarak silkelemek.

ONDOKUZUNCU DERS

NAMAZ VE NAMAZ VAKİTLERİ

1 — NAMAZ NE ZAMAN FARZOLUNMUŞTUR VE KİMLERE FARZDIR? :

Kelime-i Şahâdet'ten sonra İslâm'ın birinci temeli namazdır. Beş vakit namaz Mekke-i Mükerreme'de ve Nübüvvet'in onbirinci senesinde, yâni Hicret'te bir buçuk sene evvel Mi'râc gecesinde farz kılındı. Namaz bütün farz olan işlerin aslı ve bu itibarla dinin direğidir. Bir insana namaz farz olması için üç şartın bulunması lâzımdır : İslâm, bülûğ, akıl. Binâenaleyh, âkil ve bâliğ olan her Müslüman üzerine günde beş vakit namaz borçtur. Namazın farziyeti, *Kitâb (Kur'ân)*, *Sünnet* ve *İcma'* ile sâbittir. Namaz kılan dünyâda borcunu öder, âhrette sevâba nâil olur. Yedi yaşından sonra çocuklar namaz ile emrolunur ve yavaş yavaş namaza alıştırılır.

2 — NAMAZIN AKSAMI :

- 1) Rükû' ve secdeleri olmıyan namaz,
- 2) Rükû' ve secdeleri olan namazlar.

Birincisi Cenâze namazı (1), ikincisi de diğer namazlardır. Bu da üç kısımdır : Farz namazlar, Vâcib namazlar, Nâfile namazlar ki, Sünnetler ve menduplara şâmilidir.

Farz da ya farz-ı ayındır : Beş vaktin farzı ile Cum'a namazı gibi. Yâhud farz-ı kifâyedir : Cenâze namazı gibi (2). Vâcib namazlar, ya insanın kendi işinden dolayı vâcib olmuştur; yâni üzerine vâcib olmasına kendisi sebep olmuştur; adak namazı, bozulan sünnetin kazâsı, Tavâf namazı gibi. Secde-i sehiv de böyledir. Bir insan şu kadar namaz kılacağım, diye adanmış ise, o kadar namaz kılmak o adamın üzerine vâcib olur. Nâfile namaz kılarken bozuverse, onun kazâsı üzerine vâcib olur. Bunların vâcib olması kendi işiyle olmuştur.

Yâhud vâcib olması insanın kendi işinden ötürü değildir. Vitir namazı, Bayram namazları gibi. Secde-i tilâvet (okuma secdesi) de böyledir.

Nâfile namazlar, Farz ve Vâcib olmıyan (yâni Farz ve Vâcibden fazla olan) namazlardır. Terâvih namazı ile beş vaktin sünnetleri ve kuşluk namazı gibi.

(1) Mâlikî ve Hanbelî'lere göre sücûd-ı tilâvet de kendisinde rükû' bulunmıyan bir namazdır; namazın bu kısmında dahildir.

(2) Cenâze namazının burada tekrar sayılması farz-ı kifâye olmak itibâriyledir.

3 — FARZ OLAN NAMAZLARIN VAKİTLERİ :

Her mükellef Müslüman üzerine farzolan namaz, günde beştir : Sabah, Öğle, İkinci, Akşam, Yatsı. Farz olan bu namazların muayyen birer vakitleri vardır. O vakitler, namazların sebebidir. Her namazın kendi vaktinde kılınması şarttır. Namazı vaktinden evvel kılmak câiz ve sahih olmadığı gibi, bir özrü yok iken vaktinden sonraya bırakmak da haram ve günahıdır. Uyku gibi, unutmaya gibi sebeple kılamamış olduğu bir namazı uyandırdığı veyâhud hatırına geldiği zaman kılmak lâzımdır.

4 — SABAH NAMAZININ VAKTİ :

Sabaha karşı, doğu cihetinde yayılan beyazlık ile göğün etrafından karanlık açıldığı zamandan güneş doğmasına kadar olan, yani tan yeri ağardıktan güneş doğuncaya kadar uzayan zaman, Sabah namazının vaktidir. İşte Sabah Namazı bu arada kılınır. Bunu biraz daha izâh edelim : Sabaha karşı evvelâ doğu tarafına yukarıdan aşağıya bir beyazlık gelir; sonra o beyazlık giderek tekrar karanlık gelir. Ondan sonra ufkun her tarafına yayılır. İkinci beyazlık ile Sabah namazının vakti girer. Güneş doğmasıyla namazın vakti de çıkar.

5 — ÖĞLE NAMAZININ VAKTİ :

Güneş tam ortaya geldikten biraz sonra başlar ve her şeyin gölgesi, iki misli veyâhud bir misli oluncaya kadar devâm eder. İzâh edelim : Güneş tam ortaya geldiği vakit yeryüzünde her dikili şeyin gölgesi batı tarafından doğu tarafına dönüp kısalmakta nihâyet bulur. Ne uzar, ne de kısalır; o anda sâbit olan gölgeye "Fey'-i zevâl" denir. Bundan sonra gölge doğu tarafına uzamaya başlar. İşte bu zamandan itibaren her şeyin gölgesi —fey'-i zevâl hâric olmak üzere— iki misli veyâhud bir misli oluncaya kadar Öğle namazının vaktidir. Yani her şeyin gölgesi iki misli oluncaya kadar Öğle namazı kılınabilir.

Bu kavillerin ikisi de İ m â m - ı A ' z a m 'dan menkul ise de, birincisi son kavli ve mezhebidir. Ve ekser-i ulemânın muhtârı ve ihtiyâta muvâfık olanı da budur. İ m â m - ı Y ü s u f ile İ m â m - ı M u h a m m e d , İ m â m - ı A ' z a m 'ın ikinci kavlini, yani "bir misli oluncaya kadar" dediği kavli almışlardır. İ m â m - ı Z ü f e r de bunu almış. T a h â v î de bunu ihtiyâr etmiştir. İ m â m - ı M â l i k , Ş â f i i , A h m e d b i n H a n b e l ve S e v r i 'nin mezhepleri de budur.

Hülasa : Bu mesele hakkında İ m â m - ı A ' z a m 'dan üç rivâyet vardır : Bu meselenin müstenedün-ileyhi olan ve bu babda umde olarak kabûl edilen ve İ m â m - ı B u h â r î tarafından : "Vakitlerde en sahih şey budur" denilen meşhûr C i b r î l hadîsidir. Namaz vakitlerini göstermekte esas olan o hadîs-i şerif, bu babdaki genişliğin ve kolaylığın en açık bir delilidir. Müçtehitlerin ihtilâfı, ümmet için rahmet olduğu da şüphesizdir.

Binâenaleyh, İkinci namazını asr-ı sânide, yani her şeyin gölgesi iki misli olduğu vakitte kılan ve Öğle namazının vaktini oraya kadar uzatmış bulunan bir adama, ne için Öğleyi bu zamana kadar uzattın, denilemeyeceği gibi, İkinci asr-ı evvelde kılanlar için de böyle birşey aslâ vârid olamaz. Her ikisine de hem hadîs-i şerif, hem de müçtehitlerin içtihatları müsâittir.

Şu halde bunu yalnız bir cihete hasretmek ve meselâ : "Asr-ı evvelde ikindiye kılmak câiz değildir." demek, Sâhib-i şeriat sallâllahu aleyhi ve sellem'in göstermiş olduğu geniş hudûdu bırakıp da dar bir çerçeve ile ümmeti tazyik etmek demektir. Bilhassa her iki vakitte kılınacağına dâir İ m â m - ı A ' z a m 'dan rivâyetler vardır. İkinci'nin vakti, asr-ı sânidenden başlamak İ m â m - ı A ' z a m 'ın son kavli ve mezhebi deniyorsa da; asr-ı evvelde kılınacağına dâir olan kavli de İ m â m - ı E b ü Y ü s u f , İ m â m - ı M u h a m m e d , Z ü f e r ve hattâ İ m â m - ı M â l i k , Ş â f i i , A h m e d b i n H a n b e l ve S e v r i gibi büyük müçtehidier tarafından da kabûl edilmiş ve İ m â m - ı T a h â v î de (ve bihi ne' huzü) demekle bu ciheti kuvvetlendirmiştir.

Binâenaleyh, her ikisi ile amel câizdir (1).

6 — İKİNDİ NAMAZININ VAKTİ :

Öğle namazının vakti çıktığı zaman İkinci namazının vakti girer ve güneş batıncaya kadar devâm eder. Yani İkincinin vakti her şeyin gölgesi iki mislini geçmesinden veyâhud bir misli üzerine olan ziyâdenin iptidâsından başlar.

Evvelki kavle göre, Öğlenin vakti tamâm olunca giren zamana asr-ı sâni, ikinci kavle göre, Öğlenin vakt-i tamâmında giren zamana asr-ı evvel denir. Şu halde İkinciye asr-ı evvelde kılmak, İ m â m e y n kavline; asr-ı sânide kılmak, İ m â m - ı A ' z a m kavline göredir. Yukarıda söylediğimiz vecihle, esâsen İ m â m e y n mezhebi olan kavil de yine İ m â m - ı A ' z a m 'ındır.

7 — AKŞAM NAMAZININ VAKTİ :

Güneş tamâmen battıktan sonra akşam namazının vakti girer ve güneşin battığı tarafa gelen kızıllık veya aklık kayboluncaya kadar devâm eder. Akşam namazı bu arada kılınır. Kızıllık kaybolunca akşamın vaktinin çıkması İ m â m - ı E b ü Y ü s u f ve İ m â m - ı M u h a m m e d kavlidir. İ m â m - ı A ' z a m 'a göre güneşin batmasıyla ufka gelen kızıllıktan sonraki beyazlık kayboluncaya kadar Akşamın vakti çıkmaz (2). Maamâfih ihtilâfı nazar-ı dikkate

(1) Bir sual münâsebetiyle bu mesele hakkında yazmış olduğum risâlede uzun izahat vardır. Eser basılmamıştır.

(2) Güneş battıktan sonra ufk-u garbide birbirini müteâkib üç hâl görülür : Kırmızılık, beyazlık, siyahlık. Kırmızılıktan sonra gelen beyazlık gidip de onun yerine siyahlık gelince; İ m â m - ı A ' z a m 'a göre Akşamın vakti çıkmış, Yatsının vakti girmiştir. İ m â m - ı E b ü Y ü s u f ve İ m â m - ı M u h a m m e d 'e göre beyazın gelmesiyle Yatsının vakti girmiştir.

alarak akşam namazını güneş gürûb ettikten sonra geç bırakmayıp kılmak daha müstahabdır. Buna dâir hadis-i şerif de vardır.

8 — YATSI VE VİTİR NAMAZININ VAKTİ :

Akşam namazının vakti çıktıktan sonra Yatsının vakti girer ve Sabah namazının vakti girinceye kadar devâm eder. İşte Yatsı namazının vakti bu aradadır. Bu arada ne zaman istenilirse kılınabilir. Fakat câmide, vakit girince hemen kılmak lâzımdır. Vitir, Yatsı namazından sonra kılınır.

9 — CUMA NAMAZININ VAKTİ :

Öğle namazının vaktidir.

İşte, beş vakit namazın her birleri için ayrılmış olan vakitler bunlardır.

10 — NAMAZ KILMAK MEKRUH OLAN VAKİTLER :

İçinde namaz kılmak mekruh olan vakitler de vardır. Bâzi vakitler vardır ki, o zaman, her ne sûretle olursa olsun, hiçbir namaz kılınmaz. Bâzi vakitler de var ki, onlarda kazâ namazları kılınırsa da, nâfile namaz kılınmaz.

Hiçbir namaz câiz olmıyan vakitler üçtür :

- 1) Güneş doğarken,
- 2) Güneş tam zevâlde iken, yâni tam ortaya ve başımızın üstüne gelip de henüz batı tarafına geçmeden,
- 3) Güneş batarken : Bu zamanda güneş epeyce sararır veya kızarır ve gözleri kamaştırır, artık batmak üzeredir.

Namaz kılmak mekruh olan bu vakitlerin birinde hazırlanmış olan cenâze namazı ve okunan âyetin secdesi ve başlanmış olan nâfile, mekruh olarak câizdir. Nasıl ki o günün İkinci farzı da, eğer o zamâna kadar kılınmamış ise kılınabilir.

Nâfile kılınması mekruh olan vakitler şunlardır :

- 1) Sabah namazının vakti girdikten sonra. Burada sabah namazının sünnetlerinden başka nâfile kılınmaz.
- 2) Sabah namazı kılındıktan sonra, Sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar vakit olsa bile, yine bu arada nâfile namazı kılmak mekruhtur.
- 3) İkinci namazı kılındıktan sonra,
- 4) Akşam namazının farzından evvel,
- 5) Bayram namazlarından evvel, vevleki evinde dahi olsa,
- 6) Bayram namazından sonra câmide veya musallada nâfile kılmak,
- 7) Hac zamânı Arafat ile Müzdelife'de birlikte kılınan namazların arasındadır. Birinde Öğlenin sünneti, diğesinde Akşamın sünneti kılınmaz.
- 8) Vaktin darlığı dolayısıyla farz için vakit pek dar kaldığı zaman,

9) Farza durulmak üzere kaamet getirilirken (Sabah namazının sünneti başka).

10) Cum'a günü Hatib'in Hutbe'ye çıktığı zamandan Cum'a namazının bitmesine kadar,

11) Abdesti sıkışmış bir halde iken,

12) Gönlünün arzu ettiği bir yemek ortaya konduğu zaman veyâhud kalbini işgal edecek herhangi bir hal ile.

Son ikisinin kerâheti, vaktin dar olmasıyla mukayyettir. Vakit dar olursa namaz te'hir olunmaz.

YİRMİNCİ DERS

BEŞ VAKTİN NAMAZLARI İLE VÂCİB VE NÂFİLE NAMAZLAR

1 — FARZ NAMAZLAR :

Sabah iki, Öğle dört, İkinci dört, Akşam üç, Yatsı dört rek'at olmak üzere günde onyediyi rek'at namaz kılmak her mükellefin üzerine farz-ı ayındır.

Vâcib namazlar : Yatsı namazından sonra üç rek'at Vitr namazı ile Bayram namazları vâcibdir.

2 — NÂFİLE NAMAZLAR :

Yukarıda da söylediğimiz veçhile, farzdan ve vâcibden fazla olarak kılınan namazlara Nâfile namaz denir. Nâfile namazlar, Revâtib ve Regaaib diye ikiye ayrılır. Beş vaktin farz namazlarından evvel, yâhud sonra kılınmakta olan sünnetlere Revâtib denir ki, bunlar da : Sabah namazının farzından evvel iki; Öğlenin farzından evvel dört, farzından sonra iki; İkincinin farzından evvel dört; Akşamın farzından sonra iki; Yatsının farzından evvel dört ve sonra iki rek'at olmak üzere günde yirmi rek'attır. Cum'adan evvel ve Cüm'adan sonra kılınan dörder rek'ata da Revâtib denir.

3 — MÜEKKED VE GAYRİ MÜEKKED SÜNNET :

Bu sünnetlerin hepsi Revâtibden ise de, kuvvetçe hepsi bir değildir. Sabah, Öğle, Akşam, Cum'a namazlarının sünnetleri ile Yatsı namazının son sünneti müekked, yani kuvvetlidir. Peygamberimiz *aleyhi's-selâm* bu sünnetleri devamlı bir sûrette kılmışlardır. Vakit geniş iken bunlar terk olunmaz. Fakat bunların en kuvvetlisi Sabah namazının sünnetidir. Bunun ehemmiyeti ve kuvveti hakkında pek çok âsâr ve hadisler vardır. Onun için vâcib diyenler bile olmuştur. Bundan sonra Akşamın, daha sonra Öğle'nin son sünnetidir. Sabah namazının sünnetini Peygamberimiz bâzan "*Kul yâ eyyühe'l kâfirîn...*" ve İhlâs Sûresiyle, bâzan da başka âyetlerle kılar.

İkinci namazının sünneti ile Yatsının ilk sünneti gayr-ı müekked sünnettir, arasına terk olunabilir. Bunlara mendup olan sünnetler de denir.

Maamafih, bunlar hakkındaki âsâr çoktur. Bunları da kuvvetli bir özü yok iken bırakmamak lâzımdır. Öğle ve Yatsının son sünnetlerine iki rek'at daha ilâve ederek dört rek'at kılmak, Akşam namazının sünnetini altı rek'at kılmak da menduptur. Buna "*Evvâbin*" denir.

4 — REGAAİB NAMAZLARI :

Bunlardan başka kuşluk vakti ve gece yarısından sonra kılınan teheccüd namazı gibi diğer nâfile namazlara da Regaaib denir.

5 — FARZ NAMAZLARA TÂBİ OLAN VE TÂBİ OLMİYAN NÂFİLE NAMAZLAR :

Nâfile namazlar şu sûretle taksim olunur. Nâfile namazlar iki kısımdır :

- 1) Farz namazlara tâbi' olanlar.
- 2) Farz namazlara tâbi' olmıyanlar.

Farz namazlara tâbi' olan nâfile de iki kısımdır : Mesnun, Mendub. Mesnun beştir :

1) Sabah namazından evvel iki rek'at. Bu, sünnet namazların en kuvvetlisidir.

2) Öğle namazından evvel dört rek'at. Bâzi rivâyete göre sabahtan sonra en kuvvetlisi budur.

3) Öğle namazından sonra iki rek'at.

4) Akşam namazından sonra iki rek'at.

5) Yatsı namazından sonra iki rek'at.

Mendup da dörttür :

1) İkinci namazından evvel dört rek'at.

2) Akşam namazından sonra altı rek'at.

3) Yatsı namazından evvel dört rek'at.

4) Yatsı namazından sonra dört rek'at.

6 — FARZLARA TÂBİ' OLMİYAN NÂFİLE NAMAZLAR :

Bunlardan başka kuşluk vakti ve gece yarısından sonra sabaha karşı kılınan teheccüd namazı gibi daha bâzi nâfile namazlar da vardır. Farzlara tâbi' olmıyan bu namazlara Regaaib denir.

Kuşluk namazının vakti, güneş bir mızrak boyu yükseldikten sonra başlar, zevâl vaktine kadar devâm eder. En aşağı iki rek'at, en çok oniki rek'attır.

Gece yarısından sonra kılınacak olan teheccüd namazları da böyledir. Bunlardan başka, *Tahiyetü'l-Mescid*, *Husuf* ve *Küsuf* namazları da farzlara tâbi' olmıyan mendub ve regaaibdendir.

Namaz kılmak mekruh olan vakitler hâriç olmak üzere gece ve gündüz istenildiği kadar nevâfil kılınabilir. Bunlarda, ikide veyâhud dörtte bir selâm verilir. Gündüz nevâfilinde dört, gece nevâfilinde sekiz rek'attan ziyâdesini bir selâm ile kılmak mekruhtur.

Şâban'ın on beşinci gecesini, Ramazan'ın yirmisinden sonra geceleri, Kadir ve Bayram gecelerini, afele gecelerini ibâdetle geçirmek, Peygamberimize selâm ve selâm getirmek ve *Kur'ân* veya hadis okumak, yâhud bunları dinlemek mendubdur. Hiç olmazsa o gecelerde Yatsıyı cemâatle kılmalı ve Sabah namazını da cemâatle kılmaya azmetmelidir.

Dört rek'atlı "Sünnet-i Müekked" ler müstakildir. İki rek'attan sonraki oturuşta yalnız "Et-Tehiyyâtü..." okunarak üçüncü rek'ata kalkılır ve Besmele ile Fâtiha'ya başlanır. Dört rek'atlı "Gayr-i Müekked" sünnetler böyle değildir. Onlarda iki rek'attan sonraki ilk oturuşta "Et-Tehiyyâtü..." den sonra "Allahümme salli, Allahümme bârik...", üçüncüye kalkıldığı zaman da evvelâ "Sübhâneke" okunur. Ondan sonra Eûzü Besmele ve Fâtiha...

Bazıları mendub olan sünnetlerden, İkincinin sünnetinin iki rek'at olarak kılınabileceğini söylemişlerse de, *Cevhere*'de ve *Bahr-ı Râik*'da 4 rek'at olarak kılmanın efdâl olduğu tasrih olunmuştur. Yatsı namazının ilk sünneti de böyledir.

Eğer vakit darlaşıyor, yalnız farz kılınabilecek az bir vakit kalırsa, farzdan evvelki sünnetler terk olunarak yalnız farz kılınır. Câmide cemâate yetişebilmek için Sabah namazının sünneti ile İkinci namazının sünneti terk olunur. Meselâ: Sabah câmi-i şerife vardınız; sünnet kılınmış, cemâatle namaza başlanmış; eğer sünnet kılacak olursanız imama hiç yetişemeyeceksiniz, imam selâmı verecek. İşte ancak böyle bir zamanda Sabah namazının sünneti terk olunur ve farzdan sonra da kılınmaz.

Eğer imama Tahiyat'ta yetişebileceğinizi aklınız keserse, sünneti yine kılmazsınız, terk etmezsiniz. Fakat İkincinin sünneti böyle değildir. İmamın namaza durduğunu gördüğünüz vakit ilk rek'atta dahi olsa, yine sünneti kılmıyarak doğruca imama tâbi olursunuz. Sonra sünnet kılınmaz. Cemâate yetişmek için öğlenin sünneti farzından sonraya bırakılır.

Şimdi sünnetleriyle beraber Sabah namazı dört, Öğle namazı on, ikinci namazı sekiz, Akşam namazı beş, Yatsı namazı Vitir ile birlikte onüç rek'attır. Tamamı günde kırk rek'at olur.

7 — EZAN VE KAAMET :

Ezan, namaz vakitlerini herkese bildirmektir. Bunun için vakit girmeden evvel ezan okunmaz. Ezan vakti, namaz vaktidir. Ezan, sünnet-i müekkededir; dinin şiarındandır. Beş vakit namaz için meşrû kılınmıştır. Vaktin sünneti değildir; namazın sünnetidir. Ezan yüksek sesle, ağır ağır okunur. Kaamet de ezan gibidir. Yalnız kaamet, ezanda olduğu gibi ağır ağır ve yüksek sesle okunmaz. Namaz kılınan yerde ayakta ve kıbleye karşı okunur ve hemen namaza durulur. Kaamet, ezan gibi farz olan namazların sünnetlerindedir. Binâenaleyh, namazların hem edâsında, hem de kazâsında meşrû olur. Akşam namazında ezanın arkasından kaamet getirilirken câmiye giren kimse oturur. Ayakta durması mekruhtur. Ezan okunurken, "Hayye alâ's-salât" derken müezzinin yüzünü sağa, "Hayye ale'l-selâh" derken sola çevirmesi müstahabdır, minârede sağa ve sola dolaşır.

Müezzinin ahlâklı, namaz vakitlerini, ezânın âdabını bilir kimselerden olması lazımdır. Ezan okurken müezzinin söz söylemesi ve selâm alması mekruhtur. Müezzinlikte şart olan akıllı ve müslim olmaktır.

YIRMI BİRİNCİ DERS

NAMAZIN ŞARTLARI VE RÜKÜNLERİ

1 — NAMAZIN ŞARTLARI VE RÜKÜNLERİ NE DEMEKTİR VE KAÇTIR? :

Namazın şart ve rükünleri demek, namazın sahîh olması için lâzım olan şeyler demektir. Bunlar namazın farzlarıdır. Şu kadar ki, şart bir şeyin hâricinde olandır. Yani o şeyin hâricinde ise de onlarsız o şey bulunamaz. Rükün ise, bir şeyin mâhiyetinde, esâsında dâhildir. Ondan ayrı değildir.

Yedisi hârici şartları; beşi dâhili rükünleri olmak üzere namazın farzları onikidir (1). Namaza başlamadan evvel yapılması lâzım olan ve onlar olmadan namaz sahîh olmayan şeylere namazın şartları denir. Namazdan evvel bulunması lâzım olan şartlar şunlardır :

(1) Namazın farzları kolayca bellenmek ve hıfzolunmak için onikide toplanmış ise de Ş ü r ü n b i l â l i merhum N ü r ü ' l - İ z â h metninde namazın sahîh olması için lâzım olan şeyleri şu sûretle yirmi yediye çıkarmaktadır :

- 1 — Hadesten tahâret,
 - 2 — Namaz kılacak adamın bedeninde, elbisesinde ve namaz kılacağı yerde pislik olmamak,
 - 3 — Namaz kılacak adamın namazda ayak bastığı yerde namazın sıhhatına mâni' bir pislik olmamak.
 - 4 — El ve dizlerin geleceği yerde de, sahîh kavle göre pislik olmamak,
 - 5 — Alnını koyacağı yer temiz olmak, İ m â m - ı A ' z a m 'dan menkul olan iki rivâyetten esah olan da budur. İ m â m 'ın kavli de böyledir.
 - 6 — Avret yerini örtmek (Bunun farziyyeti mücmeun-aleyhtir),
 - 7 — Kıble'ye dönmek,
 - 8 — Beş vakit namaz için vaktin girmesi,
 - 9 — Vaktin girdiğini yakinen bilmek,
 - 10 — Cenâb-ı Allâh'a hulûs ve ibâdet kasdiyle namaz kılmaya niyet etmek,
 - 11 — Tahrîme, yâni iftitah tekbirini almak,
 - 12 — Nâfile namazların gayrısında ayakta olmak,
 - 13 — Farz olan namazların ikişer rek'atında Kur'an'dan hiç olmazsa bir âyet okumak,
 - 14 — Nâfile namazların her rek'atında Kur'an'dan bir âyet okumak,
 - 15 — Vitir namazının her rek'atında okumak,
 - 16 — Rükûa varmak,
 - 17 — Secde etmek,
 - 18 — Secdede başını koyduğu yer katı olmak ve başı aşağıya doğru inmeme,
 - 19 — Secde yeri ayak bastığı yerden yarım arşından ziyâde yüksek olmamak.
- (Bir câmide cemâat kalabalık olur da secde edecek yer bulunmazsa arka saftakiler indikilerin sırtına secde etmek câizdir.)

20 — Secdede iken iki ayağının parmaklarından bir miktarının iç tarafını, sa-

- 1) *Hadesten tahâret* (Hades yukarıda görüldüğü veçhile namaz gibi ibâdetlere mâni' mânevi bir pislik demektir).
- 2) Göze görülür pislikten tahâret (pâklenmek).
- 3) Avret yerini örtmek.
- 4) Namazda Kible'ye dönmek.
- 5) Vakit.
- 6) Niyet.
- 7) Tahrime (İftitah Tekbiri) (1).

Bunlar, namaza başlamanın sahih olabilmesinin şartlarıdır. Bunlar olmadıkça namaza başlamak sahih olmaz.

Hadesten tahâret : Namaz kılacak olan bir adam şâyet gusül icâp etmiş ise gusletmek, abdesti yok ise abdest almak; şâyet su yok ise gusül ve abdest için teyemmüm etmek demektir.

İşte hadesten tahâret dediğimiz budur. Cünüblük ve abdestsizlik hâline, şariat dilince "*hades*" denir. Gusletmek ve abdest almak da hadesten pâklenmektir.

Necâsetten tahâret demek : Namaz kılacak olan bir adamın bedenini, elbisesini, namaz kılacağı yeri pislikten pâk eylemek demektir. Namaz kılınacak yer mutlaka temiz olmak ve namaza mâni' bir şey olmamak lâzımdır. Üst yüzü temiz, alt tarafı temiz olmıyan bir keçe, yâni ikiye ayrılacak kadar kalın olan bir şey üzerinde namaz kılmak sahih olur. Kendisi temiz astarı pis olan bir elbise, veyâhud başka bir şey, eğer astar her tarafından dikilmiş değilse, üzerinde namaz kılmak sahihtir. Yayığın bir ucunda bir pislik olur, diğer taraflarında ol-

hih kavle göre elleriyle dizlerini Kible'ye çevirmek. (Ayak parmaklarının dış tarafını Kible'ye çevirmek, yâni yere dış tarafını yapıştırmak, secdenin sahih olması için kâfi değildir.)

- 21 — Rükû' ve sücûdun sıhhatli için rükûu secdeden evvel yapmak,
- 22 — Birinci secdeden, oturacak bir vaziyette başını kaldırmak,
- 23 — Tekrar ikinci secdeye varmak,
- 24 — Namazın sonunda oturmak,
- 25 — Son oturuşu namazın rükûnlerinin en sonunda yapmak,
- 26 — Namazın rükûnlerini ve rükûn olmıyanı uyanık iken edâ eylemek,
- 27 — Beş vakitte kıldığı namazların farz ve sâirelerini bilip ayırmak (Sabah namazının iki rek'atı, Öğlenin dört rek'atı gibi), bunların içinden dördü bilittifak rükündür.

Kıyam, Kirâet, Rükû, Sücûd, namazın sonunda teşehhüd mikdârı oturmak da rükündür. Maamâfih, buna şart ve tahrimeye rükûn diyenler de olmuştur. Bunun için dördünün rükûn olduğunda ittifak vardır; diğerlerinin bazıları namaza başlamak sahih olması için, bazıları da namazın sıhhatinin devâmı için şarttır. Ş ü r ü n b i - l â l i bu sûretle tafsil etmiş ise de on ikide hülâsa etmek hıfzetmeğe daha kolaydır.

(1) Sahih olan, tahrime yâni, iftitah tekbiri rükûn olmayıp şarttır. İ m â m - 1 A ' z a m ve İ m â m - 1 E b ü Y ü s u f kavli budur. İ m â m - 1 M u - h a m m e d , rükûn olduğuna kaaidir.

mazsa, temiz olan tarafta kılmak, sahih kavle göre, câizdir. Yalnız ayak bastığı, dizlerinin, ellerinin ve alınının geleceği yerde, yâni bunların birinde pislik olmak şarttır.

Setr-i avret demek : Açılması ayıp olan yerlerin örtülmesi demektir. Erkeklerin göbek ile diz kapağı arası (göbek ile dizkapağı örtülecek), kadının yüzlerinden, el ve ayaklarından maâda her tarafının namaz kılariken örtülmüş olması farzdır. Örtülmesi farz olan âzâdan birinin, bir rükûnün edâsı kadar zaman, dörtte biri namazda açılrsa namaz sahih olmaz.

Istikbâl-i kible : Kibleye dönmektir. Namaz kılacak olan kimsenin, namazını Kible'ye yâni Kâbe'ye karşı dönerek kılması farzdır. Kâbe, Mekke-i Mükerrreme'de vâki' mübarek bir binâdır. Müslümanların Kiblesi odur. Her Müslüman oraya döner; yönünü Kible'ye çevirir; kalbini Allâh'ına bağlar ve namazını öyle kılar.

Vakit : Farz veya vâcib namazlar için kendilerine mahsus olan vaktin girmesi şarttır. Vaktinden evvel kılınan namazlar sahih olmaz. Vaktin girdiğine kanaat gelmiş olması da lâzımdır.

Niyet : Hangi namaza duracağını zihnen hatırlamaktır. Eğer cemâatle kılyorsa, imama uyduğunu da zihnen hatırlamak lâzımdır. Ağzı ile de söylemesi sünnettir. İmam da kendisinin namazına niyet ettiği gibi, cemâatin namazını kılmaya da niyet etmesi gerektir.

Tahrîm tekberi : Buna İftitah Tekbiri (Başlama Tekbiri) denir (1). Niyetten

(1) İftitah tekberi sahih olmak için bazı şartlar vardır :

- 1 — Tekbir ile niyet arasına yemek, içmek ve söz söylemek gibi namaza aykırı bir şey girmemek. Niyetten sonra namaza durmak için yürümek mâni' değildir.
- 2 — Tekbiri ayakta iken, yâni rükûa eğilmeden evvel almak. (İmama rükûda yetişmek için acele eden adam belini eğerek tekbir alacak olursa, eğer elleri diz üzerine ermeyip ayakta durmaya yakın ise namaza başlaması sahih olur. Velevki aldığı tekbir rükû' niyetiyle de olsa. Esâsen imama rükû'da yetişen bir adamın iki kere tekbir almıya ihtiyacı yoktur. Fakat tekbir alırken çok eğilip elleri dizlerine ermiş, yâni rükûa yaklaşmış ise namaza başlaması sahih olamaz. Şâfiî ve Mâlikî mezheplerinde de böyledir.)
- 3 — Niyeti evvel yapıp tekberi sonra almak ve niyeti tekbirden sonraya bırakmamak,
- 4 — Tekbiri kendi duyacağı derecede söylemek. (Eğer duymaya mâni' bir özür yoksa demektir.)
- 5 — İmâm ile birlikte namaz kılan adam, namaz kılma niyet ile berâber imama uymaya da niyet etmek,
- 6 — Kılacağı farzı önce, başlarken tâyin etmek,
- 7 — Vâcib olan namazı da niyetde tâyin etmek,
- 8 — "Allâhu Ekber" derken (Allah) kelimesinin (A) sını ve (Ekber) in (b) sini uzatmamak. Namaz içindeki tekbirlerde de bunlara dikkat etmek lâzımdır.
- 9 — "Allâhu Ekber" derken ikinci (a) yı tabii bir şekilde uzatmalı ve fazla uzatmamalıdır.
- 10 — Cemâatle kılariken imam tekbir aldıktan sonra tekbir almak. Bilhassa buna çok dikkat etmek lâzımdır. Acele veya dikkatsizlik edip de imamdan evvel tekbir almamalıdır; ahırsa iktidâ fâsittir.

sonra "Allâhu - Ekber" diyerek namaza başlanır. İşte bu yedi şeye namazın şartları denir.

Bunlardan biri noksan olursa namaz sahîh olmaz. Şu beş şey de namazın rükünleridir :

- 1) Kıyam,
- 2) Kıraet,
- 3) Rükû,
- 4) Sücûd,
- 5) Ka'de-i ahîre.

Şimdi bunları da birer birer izâh edelim :

Kıyam : Namazda ayakta durmak demektir. Ayakta durmaya iktidârı olan bir adamın farz namazları, Vitir namazını, Adak namazlarını kılariken ayakta başlaması ve ayakta kılması farzdır. Buna kıyam denir.

Kıraet : Namazda Kur'ân okumaktır. Yalnız başına namaz kılan insanın, kıyamda iken Kur'ân okuması farzdır. Vevki bir âyet olsun Kur'ân okumadan namaz sahîh değildir.

Rükû : Kıraetten sonra eller dizlere erişecek kadar eğilmektir.

Sücûd : Rükû'dan sonra ayak, diz, ellerle beraber alınımı yere veyâhud yere bitişik olan bir şeye koymaktır. Her bir rekâta iki kere secde etmek farzdır. Secdede alın, yerin katılığını bulmalıdır. Secdede yalnız burnunu yere koymakla ik-tifâ ederse tahrimen mekruh olup namazını iâde etmesi vâcib olur. Meğer ki bir özrü ola... Secde ettiği yer ayak bastığı mahalden yarım arşından yüksek olma-mak lâzımdır. Şu kadar ki, kalabalık bir cemâatte arka saftakilerin ön safta olan-ların arkalarına secde etmeleri câiz olur. Buradaki yarım arşından maksat, oniki parmak yükseklik demektir ki, takriben yirmi üç santimdir. Binâenaleyh aslolan ayak bastığı yer ile başını secdeye koyduğu yer bir seviyede olmalıdır. Fakat sec-de yeri ayak bastığı mahalden en çok yirmi üç veyâhud yirmi dört santim yük-seklikte olmak namazın sıhhatine mâni' değildir; bundan ziyâdesi mâni'dir.

Ka'de-i Ahîre : Namazın sonunda "Et-tehiyyâtü" yü okuyacak kadar otur-maktır. Bu da farzdır.

YIRMI İKİNCİ DERS

NAMAZ NASIL KILINIR?

1 — SABAH NAMAZI :

Bu ders, namazın nasıl kılınacağını öğretir. Evvelâ Sabah namazından başlayalım. Söz temsili : Sabah namazının sünnetini kılacağız. Şimdi bunu ben size bir târif edeyim de dikkat ediniz. Önce elbisemin, bedenimin, namaz kıl-açım yerin temiz olmasına, bunların birinde namaza mâni' olacak mikdar pis-lik olmamasına bakarım.

Yukarıda anlattığım gibi bir abdest aldıktan sonra Kible'ye dönüp kılaca-ğım namazı kalbimde tutarım. Dilim ile de yavaşca, "Niyet ettim Allah rızası için bugünkü Sabah namazının sünnetini kilmaya" diyerek ellerimi kulaklarımın aşağı sarkan yumuşak yerine kadar kaldırıp "Allâhu-Ekber" derim. Sonra sağ elimin avucunu, sol elimin üstüne koyup ve sağ elimin küçük ve baş parmaklarıyla sol elimin bileğini tutup, böylece göbeğimin altına korum. Kadınlar ellerini omuz-ları hizasına kaldırırlar ve göğüslerine korlar. "Sübhâneke Allahümme ve biham-dik ve tebâreke'smük ve teâlâ ceddük ve lâ ilâhe gayrük." (1) duâsını okuduktan sonra Eüzü-Besmele çekerek Fâtiha-i Şerife'yi ahirine kadar okuyup "Âmin" de-rim. Sonra bir sûre, yâhud üç kısa âyet veyâhud uzunca bir âyet okurum, sonra ellerimi yanlarıma salıverip "Allâhu-Ekber" diyerek rükûta varırım. Rükû'da el-lerimle diz kapaklarımı tutup sırtımı ve belimi dümdüz yaparım. Topuklarım da birbirine yanaşır. O halde iken üç defa "Sübhâne Rabbiye'l-azîm" dedikten son-ra "Semia'llâhu limen hamideh" diyerek başımı kaldırıp "Rabbenâ leke'l-hamd", "Allâhu-Ekber" der ve secdeye kapanırım. Secdeye inerken önce dizlerimi, sonra ellerimi korum, başımı da ellerimin arasına koyarak alınımı ve burnumu yere do-kundururum. Secdede el ve ayak parmaklarımı Kible'ye doğru çeviririm. Dirsek-lerimi yanlarından açıp, uyluklarımı karnımdan uzakça tutarım, yani karnımı içe-riye çekerim, kollarımı yere yapıştırmam, ayak parmaklarımın altını Kible'ye doğ-ru yere yapıştırmam, yerden kaldırmam. Secdede üç defa "Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ" dedikten sonra "Allâhu-Ekber" diyerek secdeden başımı kaldırıp bir defa "Süb-hâne'llah" diyecek kadar oturduktan sonra "Allâhu-Ekber" diyerek yine tıpkı demin anlattığım gibi secde edip üç kere "Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ" derim.

(1) Allâh'ım, Seni noksan sıfatlardan, Sana lâyık olmıyan şeylerden tenzih ve hamd ü senâ ile takdîs ederim. Senin pâk ismin sâbit ve ebedidir. Senin azamet ve celâlin yücedir ve Senden başka ibâdete lâyık hiçbir ilâh yoktur.

Bundan sonra "Allâhu-Ekber" deyip ayağa ve ikinci rek'ata kalkar ve ellerimi evvelki gibi bağlarım. Yalnız "Besmele" çekerek Fâtiha okuduktan sonra bir sûre veya bir âyet okuyup evvelki rek'atta yaptığım gibi rükûta ve secdeye varırım. İkinci secdeden sonra sol ayağımı yere döşeyerek üstüne oturur ve sağ ayağımın parmaklarının altını yere yapıştırıp dikerim. Bu vaziyette sağ ayağımın altını Kible'ye çevirmiş olurum. Ellerimi uyluklarımın üzerine korum. İki secde arasında da böyle yaparım. Bu vaziyette şunları okurum :

"Ettehiyyâtü li'llâhi ve's-salevâtü ve't-tayyibât. Es-selâmü aleyke eyyühe'n-nebiyyü ve rahmetu'llâhi ve berekâtüh. Ec-selâmü aleynâ ve alâ ibâdi'llâhi's-sâlihîn. Eshedü en lâ ilâhe illâ'llah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Restülüh." (1).

"Allahümme sallî alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. Kemâ salleyte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîm, inneke hamîdün mecîd."

"Allahümme bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. Kemâ bârekete alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîm, inneke hamîdün mecîd."

"Allahümme Rabbenâ âtina fi'd-dünyâ haseneten ve fi'l-âhireti haseneh, ve kinâ azâbe'n-nâr bi-rahmetike yâ erhamer-râhimîn." (2).

"Rabbenâ ğfirli ve li-vâlideyye ve li'l-mü'minine yevme yekümü'l-hisâb." (3).

Bu duâları okuduktan sonra evvelâ sağ tarafıma dönerek "Es-selâmü aleyküm ve rahmetu'llâh"; sonra da sol tarafıma dönerek, "Es-selâmü aleyküm ve rahmetu'llâh" derim. İşte Sabah namazının sünneti böyle kılınır.

Sabah namazının farzı da tıpkı sünneti gibi kılınır. Şu kadar ki, farz kılar-ken "Bugünkü Sabah namazının farzına" diye niyet ederim. Bir de niyetten evvel "kaamet" getiririm. Kadınlar farzda kaamet getirmezler. Uzun sûreler bilenler Sabah namazının farzında daha uzun sûre okurlar.

2 — ÖĞLE NAMAZI :

Şimdi bir de Öğle namazını târif edeyim :

Önce, "Niyet ettim bugünkü Öğle namazının sünnetini kılmıya" diye niyet edip tıpkı Sabah namazının sünneti gibi iki rek'at kıldıktan sonra oturur ve "Et-tehiyyâtü" yü sonuna kadar okurum. Ondan sonra başka bir şey okumuyarak "Allâhu-Ekber" deyip tekrar üçüncü rek'ata kalkarım, üçüncü ve dördüncü

(1) Dil ile, beden ve mal ile olan bütün ibâdetler yalnız Allâhu Teâlâ Hazretlerindedir. Ey mertebesi yüksek olan Peygamber! Selâm ve Allâh'ın rahmet ve bereketleri Senin üzerine olsun. Selâm bizim üzerimize ve Allâh'ın bütün iyi kulları üzerine olsun. Şahâdet ederim ki, Allâh'tan başka ibâdeteye lâyık hiçbir ilâh yoktur, yine şahâdet ederim ki, M u h a m m e d O'nun Resûlü ve kuludur.

(2) Allâh'im! Bize dünyâda iyilik ve güzellik (iyi ve güzel şeyleri), âhirette de iyilik ve güzellik ver. Bizi rahmetinle nârın azâbından koru, yâ erhamer-râhimîn.

(3) Ey bizim Rabbimiz! Beni, anamı ve babamı ve bütün mü'minleri hesap görüldüğü, herkes sorguya çekildiği gün mağfiret edip yarlığa. Günahlarımızı affet.

rek'atları tıpkı evvelki gibi kıldıktan sonra otururum. "Et-tehiyyâtü", "Allahümme sallî", "Allahümme bârik", "Rabbenâ âtinâ" dualarını sonuna kadar okuyup selâm veririm. Öğle namazının sünneti dört rek'at olduğundan ikinci rek'attan sonra oturduğumuz vakit yalnız "Et-tehiyyâtü" yü sonuna kadar okur, selâm vermeden üçüncü rek'ata kalkarız.

Öğle namazının farzı da sünneti gibi kılınır. Yalnız niyet ederken : "Niyet ettim bugünkü Öğle namazının farzını kılmıya" diye niyet edilir. Bir de üçüncü ve dördüncü rek'atlarda yalnız "Fâtiha" okunur. Başka bir sûre veyâhud başka bir âyet okunmaz. Yalnız Öğlenin farzı değil, diğer farz namazlar da böyledir. Üç veya dört rek'atlı olan farzların üçüncü ve dördüncü rek'atlarında yalnız Fâtiha okunur. Fâtiha'dan başka bir şey okumadan rükûta varılır.

Öğlenin son sünneti de tıpkı Sabah namazının sünneti gibi kılınır. Yalnız niyet ederken : "Bugünün Öğle namazının son sünnetini kılmıya" diye niyet edersiniz.

3 — İKİNDİ NAMAZI :

Önce dört rek'at sünnet kılınır.

"Bugünkü İkinci namazının sünnetini kılmıya" diye niyet edilir. Bu da Öğlenin sünneti gibidir. Yalnız ikinci rek'atta "Et-tehiyyâtü" yü okuduktan sonra selâm verecekmiş gibi "Allahümme sallî, Allahümme bârik" ler de okunur. Ondan sonra "Allâhu-Ekber" deyip tekrar üçüncü rek'ata kalkılır ve namaza yeniden başlar gibi "Sübhâneke, Eâzü-Besmele", sonra Fâtiha ve bir sûre okunur. İkincinin farzı, tıpkı Öğle namazının farzı gibi kılınır. Yalnız niyetleri ayrı ayrıdır. "İkincinin farzına" diye niyet ederiz.

4 — AKŞAM NAMAZI :

Akşam namazında farz evvel, sünnet sonra kılınır. Önce kaamet edip : "Bugünkü Akşam namazının farzını kılmıya" diye niyet ederek üç rek'at farz kılarız. Birinci ve ikinci rek'atları diğer namazların farzı gibi kıldıktan sonra, oturup "Et-tehiyyâtü" yü okur; tekrar üçüncü rek'ata kalkarız. Üçüncü rek'atı yalnız bir Fâtiha ile kılarak oturur, Et-tehiyyâtü, Allahümme sallî, Allahümme bârik, Rabbenâ âtinâ, gibi salâvat ve duâları okuduktan sonra selâm veririz.

Farzdan sonra tıpkı Sabah namazının sünneti gibi iki rek'at sünnet kılarız. Yalnız niyet başkadır. Yani : "Bugünkü Akşam namazının sünnetini kılmıya" diye niyet ederiz.

5 — YATSI NAMAZI :

Yatsı namazında, önce tıpkı İkincinin sünneti gibi dört rek'at sünnet, ondan sonra Öğle ve İkincinin farzı gibi dört rek'at farz, farzdan sonra Akşam namazının sünneti gibi iki rek'at sünnet kılarız. Bunların farkı yalnız niyetlerindedir. Başka fark yoktur.

VİTİR NAMAZI

Vitir namazı, amelen farz, i'tikaaden vâcib, sübûten sünnettir. Yâni farz namazları kılmak farz olup da terketmek helâl olmadığı gibi, Vitir namazını kılmak da böyledir. Kazâsı da vâcibdir. Yalnız bunun vücûbunu i'tikaad farz değil, vâcibdir. Çünkü bunun sübûtu Kur'an ile değil, Sünnetle Ebû Dâvud, Hâkim ve Müslim taraflarından rivâyet olunan hadislerledir. İmâm-ı Ebû Hanîfe'den, biri farz olduğu, biri vâcib, biri de sünnet olduğunu gösteren üç muhtelif rivâyet varsa da, onların arası bu sûretle tevfiğ olunarak: "İmâm-ı Ebû Hanîfe'ye göre sahih olan Vitir vâcibdir." denilmiştir. Esâsen İmâm'ın son kavli ve mezhebi de budur.

Vitir namazı üç rek'attır. Bunun vakti Yatsı'nın vaktidir. Binâenaleyh, Yatsı namazından sonra üç rek'at "Vitir namazı" vâcibdir. Her rek'atta Fâtiha ve sûre okunur. Vitir namazı şöyle kılınır: İlk önce, "Bu gecenin Vitir namazını kılmaya" diye içimden niyet ederim. Dilimle: "Niyet ettim bu gecenin Vitir namazını kılmaya" dedikten sonra "Allâhu-Ekber" deyip el bağlar ve namaza dururum. Sabah namazının sünneti gibi iki rek'at kıldıktan sonra oturup "Et-Tehiyâtü" yü okurum. Sonra ayağa, üçüncü rek'ata kalkarım; Besmele çekip Fâtiha, sonra bir sûre veya üç âyet okurum. Bundan sonra rükûta eğilmiyerek ellerimi kulaklarıma kaldırıp İftitah Tekbiri gibi bir tekbir alır ve "Allâhu-Ekber" derim. Sonra yine ellerimi bağlar ve şu duâyı okurum:

"Allâhümme innâ nestâtinüke ve nestağfirüke ve nestehdike ve nü'minü bike ve netübü ileyke ve netevakkeli aleyke ve nusni aleyke'l-hayra küllehü neşkürüke ve lâ nekfürüke ve nahleu ve netrükü men yescürük." (1).

"Allâhümme iyyâke na'büdü ve leke nusallî ve nescüdü ve ileyke nes'â ve nahfidü nercü rahmeteke ve nahşâ azâbeke inne azâbeke bi'l-küffâri mülhuk." (2).

(Vitir namazı, Ramazan'da cemâatle kılındığı vakit, bu duâları, hem imam, hem de cemâat içinden okurlar.) Bundan sonra ellerimi bırakıp diğer namazlarda

(1) Allâh'im! Senden yardım isteriz. Râzı olduğun şeylere hidâyet etmeni isteriz. Günahlarımızı örterek bizi rûsvay etmemeni isteriz. Sana tövbe ederiz. İşlerimizi Sana bırakır ve Sana güveniriz. Bize lûtf'u ihsân eylediğin bütün ni'metlerini i'tirâf eder ve Seni hayır ile öğütür. Verdiğin bütün ni'metleri yerine sarfederek Sana şükrederiz. Sen yücesin, hiçbir ni'metini inkâr etmez ve onları başkasından bilmeyiz; ni'metlerini inkâr ve Sana isyân edenini bırakır ve ondan ayrılır; onunla olan râbitamızı keseriz.

(2) Allâh'im! Biz yalnız Sana kulluk (ibâdet) ederiz. Namazı yalnız Senin için kılarız; ancak Sana secde ederiz. Yalnız Sana koşar ve Sana yaklaştıracak şeyleri kazanmaya çalışırız. İbâdetini sevinçle yaparız, rahmet ve ihsânının devamını ve ziyâde olmasını dileriz. Yasak ettiklerini yapmaz ve azâbından korkarız. Şüphesiz ki, azâbın kâfirlere ve münkirlere ulaşır.

olduğu gibi rükûta, sonra secdeye varırım. Secdeden sonra oturup "Et-Tehiyâtü", "Allâhümme salli", "Allâhümme bârik", "Rabbenâ âtinâ" duâlarını okur ve selâm veririm.

Vitir namazını kılarken bu duâları unutup rükû'da iken veyâhud rükû'dan doğrulunca hatırlarsa duâları okumaz. Eğer rükû'dan doğrulunca okursa rükûta tekrar etmiyerek her iki sûrette sehiv secdesi yapar. Cemâatle kılarken imam kendisinden evvel duâları bitirip rükûta varır ve kendisi rükûta varmazdan evvel imamın doğrulacağından korkarsa, duâyı bitirmeden imam ile rükûta varır.

YIRMI ÜÇÜNCÜ DERS

NAMAZIN İÇİNDEKİ FARZLAR (1), VÂCİBLER VE SÜNNETLER

Namaz nasıl kılınacağını anladık. Görülüyor ki Namaz, erkân-ı ma'lûme ve ef'âl-i mahsûsadan ibârettir. Muayyen rükünleri olan husûsî bir iştir. Yapılan bu işin içinde farz var, vâcib var, sünnet var. Bu işin esas rükünleri, farzlarıdır. Şimdi namazın farzlarını, vâciblerini, sünnetlerini de ayrı ayrı gösterelim :

1 — NAMAZIN FARZLARI :

Namazın farzları demek, onsuz namaz sahîh olmıyan şeyler demektir. Bunları yukarıda da anlatmıştık. Bunların bir kısmı, namaza durmadan evvel bulunması lâzım gelen şeylerdir; bunlara namazın şartları denir. Bâzıları da namaza başladıktan sonra namazın sıhhatinin devâmı için lâzım olan şartlar olup, bunlara da namazın rükünleri denir. Bunlar da farzdır. Biri noksan olursa namaz sahîh değildir. Buraya kadar namazın şartlarını ve rükünlerini gördük.

2 — NAMAZIN VÂCİBLERİ :

Namazın içindeki vâcibler şunlardır :

- 1) Namaza "Allâhu-Ekber" lâfziyle başlamak,
- 2) Fâtiha'yı tamâmiyle okumak,
- 3) Nâfile namazların her rek'atında, farz namazların ilk evvelki iki rek'atında Fâtiha okumak,
- 4) Farz namazların iki rek'atında Fâtiha'dan sonra bir küçük sûre, yahud üç kısa veya bir uzun âyet okumak. En küçük sûre "İnnâ a'taynâ..." sûresidir. En kısa âyet de "Sümme nazara", "Müdhâmmetâni" âyetleridir. Bunlar, kırâetin en azını bildirir. Yâni hiç olmazsa Fâtiha'dan sonra böyle kısa bir sûre veyâhud bu kısa sûre kadar üç kısa âyet veyâhud bu kısa sûre kadar bir âyet okunmalı demektir. Uzun okumak istiyen, istediği kadar okuyabilir.

5) Fâtiha'dan sonra okunacak sûre veya âyetleri, üç veya dört rek'atlı farz namazların ilk iki rek'atında, Vitir namaziyle nâfile namazların her rek'atında okumak,

(1) Burada farz, namazın hâricî şartlarıyla rük-n-i dâhilsinden eamdır. Her ikisine şâmilidir.

- 6) Fâtiha'yı sûreden evvel okumak,
- 7) Secdede burnunu alını ile berâber yere koymak,
- 8) İki secdeyi birbiri ardınca yapmak,
- 9) Ta'dil-i erkân, yâni kıyamda iken dosdoğru, rükû'da iken dümdüz durmak; rükû'dan kalktığı zaman belini iyice doğrultmak ve "Sübhâna'llah" diyecek kadar öylece durmak; secdeden kalktığı zaman da iki secde arasında "Sübhâna'llah" diyecek kadar oturmak (1).

10) Üç ve dört rek'atlı namazlarda ikinci rek'attan sonra oturmak,

11) Gerek ikinci rek'attan sonra ve gerek selâm vereceği zaman oturduğunda "Et-Tehiyyâtü" yü okumak, (dört rek'atlı namazların ikinci rek'atından sonra oturmak ve "Et-Tehiyyâtü" yü okumak sahîh kavle göre vâcibdir).

12) Üç ve dört rek'atlı farz namazlar ile Vitir namazında ve Öğle namazının ilk sünnetinde ikinci rek'attan sonra "Et-Tehiyyâtü" yü okur okumaz hemen üçüncü rek'ata kalkmak,

13) Cemâatla kılındığı vakit Sabah, Akşam, Yatsı namazlarının birinci ve ikinci rek'atlarında, Cum'a ve Bayram namazlarında, imam Fâtiha ve sûreleri açıktan okumak,

14) Terâvih namazında ve Ramazan'da, Terâvih'ten sonra kılınan Vitir namazında da yine imamın Fâtiha ve sûreyi açıktan okuması,

15) Öğle ve ikindi namazlarında içinden okumak,

16) İmam'a uyan kimse bu namazların hepsinde Fâtiha veya sûre okuyarak susmak.

17) Vitir namazında "Kunut" duâlarını okumak, cemâatle kılarken hem imam, hem cemâat Kunut duâsını içinden okur.

18) Bayram tekbirleri, (Bayram namazına mahsus olan fazla tekbirlerle, Bayram namazının ikinci rek'atının rükû' tekbiri vâcibdir.)

19) Namazın sonunda selâm vermek,

20) Namazda yanılırsa sehiv secdesi yapmak,

21) Namazda secde âyeti okursa secde etmek.

Namaz içindeki vâciblerden biri unutulursa namaz yine sahîhtir. Fakat sevâbı noksandır. Bu noksânı tamamlamak için "Secde-i sehiv" yapmak vâcibdir.

3 — SECDE-İ SEHİV NEDİR VE NE ZAMAN YAPMAK LÂZIMDIR? :

Secde-i sehiv : Vâcib'in sehven, unutulmuş terkinde lâzımgelir. Vâcib'in sehven terki, vâcibin yerini değiştirerek evvel veyâhud sona bırakmak, veyâhud ziyâde ve eksik yapmak sûretlerinden biri ile olur. Farzın te'hiri de, vâcibin terki demektir.

(1) Ta'dil-i erkâna farz diyenler de vardır. Binâenaleyh, buna çok dikkat etmelidir.

Namazın içindeki vâciblerden biri bu sûretle terk olunup da yine namazda iken hatırına gelirse, namazı kılip imam sağ tarafına ve yalnız kılan kimse iki tarafına selâm verdikten sonra, sol tarafına selâm vermeden tekrar "Allahü-Ekber" diyerek birbiri ardısına iki defa secdeye varır; ikinci secdeden sonra oturup "Et-Tehiyâtü, Allâhümme salli, Allâhümme bârik, Rabbenâ âtinâ..." duâlarını okuyarak her iki tarafına selâm verir. İşte buna secde-i sehiv denir ki unutmama secdesi demektir. Eğer selâm verdikten sonra secde-i sehiv yapmayı da unuttur ve yüzünü Kible'den çevirip yerinden kalkar, yâhud konuşursa namaz yine namazdır. Fakat dediğim gibi sevâbı noksandır.

Eğer selâmı verdikten sonra hatırına gelmiş ve yüzünü Kible'den çevirmemiş ve konuşmamış ise yine secde-i sehiv yapar (1).

(1) Görülüyor ki, sehiv secdesinin sebebi, namazın aslı olan vücutlarından birinin unutulmak suretiyle terk olunması, yâhud sonraya bırakılması veyâhud evvel yapılmış olmasıdır. Yâhud bir vâcibin ziyâde edilmesidir. Bir rûknün te'hir veyâ takdîmi de bunlardan birinde dâhildir. Şimdi sehiv secdesini icâb eden şeyleri hü-lâsa edelim :

1) Farz namazların ilk evvelki iki rek'atında, nâfile namazlarla, Vitir namazının herhangi bir rek'atında Fâtiha'nın hepsini yâhud yaridan ziyâdesini okumayı unutmak. (İ m â m - 1 A ' z a m 'a göre Fâtihadan bir âyet dahi unutsa, sehiv secdesi vâcibdir.)

2) Süreyi, Fâtihadan evvel okumak.

3) Fâtiha'dan sonra bir süre veyâhut üç kısa veya bir uzun âyet okumayı unutmak,

4) Fâtiha'yı yâhud Fâtiha'dan sonra bir süre veya âyet okumayı unuttur ve rûkû'da iken hatırlarsa, tekrar doğrulup unuttuğu şeyi okur. Eğer unuttuğu Fâtiha idiyse Fâtiha'yı okuduktan sonra süreyi de tekrar okur ve tekrar rûkû' ederek sonunda sehiv secdesi yapar.

5) Vitir namazının tekbirini veyâhud Kunut'unu unutarak rûkû'a eğilir ve rûkû'da iken hatırlarsa doğrulup da Kunut yapmaz. Sonunda sehiv secdesi yapar.

6) Unutarak Fâtiha'yı iki defa okumak; çünkü süreyi yerinden sonraya bırakmak oluyor,

7) Fâtiha'yı farzların son rek'atlarında yâhud ikinci ve üçüncü rek'atlarda okumak,

8) Dört rek'atlı namazlarda ikinci rek'attan sonra oturmayı unutarak, üçüncü rek'ata kalkmak.

"Eğer üçüncüye iyice doğrulup kalkmış ise tekrar yere oturmayıp namazını kılar ve sonunda sehiv secdesi yapar. Böyle iyice kalktıktan sonra oturacak olursa, namazı fâsîd olur. Eğer tamamen kalkmamış ve oturma hâline yakın bir halde iken hatırlarsa oturması vâcibdir. Sonra secde de etmez. Eğer tamamen kalkmamış ve fakat kalkmış hâle yakın idiyse kalkar ve sonra secde-i sehiv yapar."

9) Gerek selâm verecek vakit oturduğunda ve gerek dört rek'atlı namazların ikinci rek'atından sonra oturduğu vakit "Et-Tehiyâtü" yü unutmak,

10) İkinci rek'attan sonra oturup "Et-Tehiyâtü" yü okuduğu zaman hemen üçüncüye kalkmıyarak salâvatı okumaya başlamak. "Allahümme salli alâ Muhammed ve alâ âli Muhammed" dedikten sonra hatırlamış ise, sonunda sehiv secdesi

Vâciblerden birini bile bile terketmiş ise namazı yeniden kılmak lâzımdır. Kılınmazsa kerâhet-i tahrîmiye ile mekruhtur. Vâcibi, bile bile terketmekle ikâaba müstahak olur.

Namaz içinde iken kaç rek'at kıldığında şüpheye düşer ve evvelden böyle bir şey olmamış ise namazı bâtil olur. Yeniden kılmak lâzımdır. Selâm verdikten sonra şüphe etmiş ise bu şüpheye i'tibâr yoktur. Meğer ki noksan kıldığına dâir keldisinde kanâat hâsıl olsun. Böyle olursa yeniden kılar.

Eğer çok defa şüphe âriz olursa, zann-ı galib ile amel eder. Bir cihetini kestiremezse az tarafını alıp her rek'attan sonra oturur ve en sonra secde-i sehiv yapar.

Meselâ : Bir rek'at mı, iki rek'at mı kıldığında şüphe ederse bir kıldığına hükmederek farz veyâhud vâcib olan oturmayı terketmiş olmamak için ondan sonra sonu zannettiği her rek'atta oturur ve "Et-Tehiyâtü" okur. Meseleyi tasvir edelim : Dört rek'at olan namazda secdeye vardığı zaman bir rek'at mı, iki rek'at mı kıldığından şüphe edip bir tarafı kestirememiş olan kimse, bir rek'at kıldığına i'tibâr eder. Fakat iki rek'at kılması da muhtemel olduğundan oturup "Et-Tehiyâtü" yü okuduktan sonra kalkıp bir rek'at daha kılarak tekrar oturup "Et-Tehiyâtü" dan sonra bir rek'at daha kılip yine oturur. Bundan sonra, bir rek'at daha kılip oturur. Şimdi dört rek'at kıldığında asla şüphe kalmadı. Yalnız beş rek'at kılması ihtimâli vardır. Her rek'at başında oturduğu için öyle de olsa sahihtir. Sonra secde-i sehiv yapar.

4 — NAMAZIN SÜNNETLERİ :

Namazın sünnetleri şunlardır :

1) Namaza başlarken alınan tekbirde, Vitrin Kunut tekbirinde ve bayram tekbirlerinde el kaldırmak. (Erkekler ellerini kulaklarının aşağı sarkan yu-

lâzımdır. "Allahümme salli" deyince, hemen hatırlar ve kalkarsa sehiv secdesi lâzım değildir.

11) Kunut'u veya tekbirini unutmak.

12) Bayram namazında imamın ikinci rek'atın rûkû' tekbirini unutmaması.

13) Imamın açık okuması vâcib olan yerde içinden, içinden okuyacağı yerde dışından okuması, (Bu duâ ve senânın gayrisinedir; bunlardan birini açıktan okumak secde-i sehiv icâb etmez.)

14) Rûkû' ve sücûdda tumânineti (ta'dil-i erkânı) terkederse sahîh kavle göre sücûd-ı sehiv vâcibdir.

"Namazda sehiv secdesi icâb eden birkaç şey yaptıysa hepsi için târif edilen şekilde bir defa sehiv secdesi yapmak lâzımdır."

(Namazda okurken âyet ve sürelerin tertibi namazın vâcibât-ı asliyesinden olmayıp nazm-ı Kur'an'ın vâciblerindedir. Binâenaleyh sücûd-ı sehiv lâzım gelmez. Zâhir mezhebe göre Besmele'yi unutmaktan da lâzım gelmez; Z e y l â i ; vâcib demiş ise de.)

muşak mahalli hizâsına, kadınlar omuzlarının hizâsına kaldırırlar; kaldırırlarken elleri açık, parmaklar hâl-i tabiisinde olacak, yâni parmaklarını ne büsbütün birbirine bitişirmiş ve ne de açmış olmayıp hâli üzerine bırakmak. El ile parmakların iç yüzü Kible'ye karşı olacak.)

2) İmama uyan kimsenin iftitah tekbiri, imamın iftitah tekbirinden sonraya kalmak ve imamın tekbirine yakın olmak,

3) İftitah tekbirini alır almaz el bağlamak. (Yukarıda târif ettiğimiz veçhile erkek göbek altına, kadın göğüs üstünden el bağlar. Erkek sağ elinin küçük parmağı ile baş parmağını sol bileğin iki tarafına halkalar, kadın halkalamaz, sâde sağ elini sol elinin üstüne kor.)

4) Sübhâneke okumak,

5) İlk rek'atta Sübhâneke okuduktan sonra Eûzü-Besmele çekmek,

6) Diğer rek'atların başında Fâtiha'dan evvel yalnız Besmele çekmek,

7) Sübhâneke ve Eûzü-Besmele'yi, içinden okumak,

8) Fâtiha'nın sonunda, okuyan ve işiten içinden "Âmin" demek,

9) Sabah, Öğle namazlarında Fâtiha'dan sonra uzunca, İkinci ve Yatsı namazlarında kısa, Akşam namazında daha kısa sûre okumak, (Bu, misafir olmayanlar hakkındadır. Yolcu veya vakti dar ise dilediği âyet ve sûreyi okur.)

10) Rükûa eğilirken "Allâhu-Ekber" demek,

11) Rükû'da üç kere "Sübhâne Rabbiye'l-azim" demek,

12) Rükû'dan kalkarken "Semiallahu limen hamideh" demek,

13) Bunun arkasından "Rabbenâ leke'l-hamd" demek,

14) Kıyam'da iken ayak arası dört parmak kadar açık olmak,

15) Rükû'da dizlerini elleriyle tutmak,

16) Rükû'da elleriyle dizlerini tutarken el parmakları açık olmak,

17) Rükû'da dizlerini, dirseklerini dik tutup bükmemek,

18) Rükû'da arkasını dümdüz yapmak,

19) Başını, sağrısını bir doğrulukta bulundurup yukarıya dikmemek ve aşağıya eğmemek. (El ile dizlerini tutmak kadınlara sünnet değildir. Kadınlar rükû'da iken el parmaklarını birbirinden ayırmıyarak ellerini dizleri üstüne koyarlar. Rükû'da iken dizlerini bükük ve ayaklarını biraz meyilli bulundururlar.)

20) Rükû'dan doğrulduğu zaman "Sübhânallah" diyecek kadar durmak. (Buna vâcib ve farz diyenler de vardır. Binâenaleyh çok dikkat lâzımdır.)

21) Secdeye varırken yere evvelâ dizlerini, sonra ellerini, daha sonra yüzünü koymak,

22) Secdeden yukarı kalkarken evvelâ yüzünü, sonra ellerini, daha sonra dizleri üstüne ellerini koyarak dizlerini yerden kaldırmak. (Bittabi bunlar özrü ve bir mâniî olmıyanlar içindir. Zâif veyâhud başka bir mâniî olanlar nasıl kolaylarına gelirse öylece oturup kalkarlar.)

23) Secdelere varırken ve secdelerden kalkarken "Allâhu-Ekber" demek,

(Rükû'a gider ve rükû'dan kalkarken, secdeye giderken ve secdeden kalkarken alınan bu tekbirlere intikaalât tekbirleri denir. Bunların yerinde olmasına çok dikkat etmek lâzımdır. Meselâ: Rükû'a giderken "Allâhu-Ekber" diyerek, eğilmiye başlanacak ve rükû'a varırken bitecektir. Rükû'dan kalkarken de belini doğrultmadan "Semiallahü..." diyerek bel doğrulacaktır. Bâzi imamlar rükû'a vardıktan sonra tekbir alır ki, doğru değildir. Secdeye giderken de, secdeye varmazdan evvel "Allâhu-Ekber" demiye başlayıp tam kafa yere değerken bitirmek, secdeden kalkarken de, kafayı kaldırmaya başlarken tekbire başlamak lâzımdır. Hülâsa, rükû' tekbirinin yeri ne rükû'dur, ne de kıyamdır. Ayakta tekbir alıp da ondan sonra rükû'a varmak, yâhud tam rükû'a vardıktan sonra tekbir almak olmaz. Sücüd tekbirleri de böyledir. Tekbir secdede iken, yâhud secdeden kalkıp oturduktan sonra değil, secdeye varırken ve secdeden kalkarken alınacaktır. Bunlara ehemmiyet vermek lâzımdır.)

24) Secdelerde yüzünü iki elleri arasına almak ve eller yüzden geri ve uzakta bulunmamak; el ayası yere ve parmaklar birbirine yapışık ve Kible'ye karşı olmak,

25) Secdelerde üç kere "Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ" demek,

26) Secdelerde karnını uyluklarından, dirseklerini yanlarından ve kollarını yerden uzak tutmak, (yâni kolunu yere yapıştırmamak; kadın secdede kollarını yanlarına ve karnını uyluklarına yapıştırır ve yere doğru alçalır ve yapışır.)

27) İki secde arasında ka'de-i ulâ ve ka'de-i sâniye'de otururken ellerini uylukları üzerine koymak,

28) Otururken sol ayağını yere yayıp üstüne oturmak ve sağ ayağının parmakları Kible'ye doğru gelmek üzere, dikmek. (Kadınlar kaynağı üzerine oturur ve ayaklarını sağ tarafına yatık olarak çıkarırlar. Onlar için sünnet budur.)

29) "Et-Tehiyyâtü" yü içinden okumak, Et-Tehiyyâtü'yü mutlaka okumak vâcibdir. Binâenaleyh, yanlışlıkla cehren okuyurse, vâcibi terketmiş olmaz; yalnız sünneti terketmiş olur.

30) Selâm vereceği vakit "Et-Tehiyyâtü" den sonra "Allâhümme sallî", "Allâhümme bârik" ve bunlardan sonra duâ okumak,

31) Selâm verirken başını evvelâ sağa, sonra sola çevirmek,

32) Selâmda "Es-selâmü aleyküm ve rahmetu'llâh" demek,

33) İmam sol tarafa selâm verirken sesini biraz yavaşlatmak,

34) Cemâatla namaz kılınırken bir veya daha ziyâde rek'ata yetişememiş olan kimsenin imamın ikinci selâmını beklemesi. (Kıyamda secde yerine bakmak, rükû'da ayaklarının üzerine, otururken kucağına bakıp Allah'dan başkasıyla meşgul olmamak ve selâm verirken omuz başlarına bakmak namazın âdâbından dandır.)

YIRMI DÖRDÜNCÜ DERS

NAMAZI BOZAN ŞEYLER

Namazı bozan şeyler şunlardır :

- 1) Namazda lakırdı etmek. (Yanılarak, unutarak, uyuklayarak ve bilmeye- rek az veyâhud çok her ne sûretle olursa olsun, namazda insan sözü namazı bozar.)
- 2) Namazda bir şey yemek, veyâhud içmek. (Hâriçten susam tanesi kadar bir şey, veyâhud dişleri arasında kalmış nohut tanesi kadar bir şeyi yutmak, namazı bozar. Ağzına bir şey alıp çiğnemek ve gevelemek veyâhud namaza durur- ken ağzına şeker almak ve eridikçe yutmak da namazı bozar.)
- 3) Kendi işiteceği kadar gülmek, (Yanıdakiler işitecek kadar gülerse ah- desti de bozulur.)
- 4) Kible'den göğsünü çevirmek,
- 5) Namazda iken bir iş yapmaya çalışmak, (Elbisesi ve bir tarafı ile uğra- şır ve hariçten bakanlar namazda değil zannederlerse bunun namazı bozulur.) Söz temsili : Paltosunu, pantolonunu veyâhud şalvarını düzeltir ve geride bakan insan; bu adam namazda değil, namazda olan bu kadar uğraşmaz, derse, bu iş namazı bozar. Hiçbir özrü yok iken birbiri ardınca üç adım yürümek de namazı bozar. Başındakini çıkarıp giymek, tarak ile başını, sakalını taramak da böyledir. Namazı bozan işe *Amel-i kesir* denir ki, ma'nâsı, çok iş demektir.
- 6) Namazda iken birine selâm vermek, veyâhud selâm verenin, her ne sù- retle olursa olsun selâmını almak,
- 7) Dünyâya âit bir işi hatırlıyarak sesle ağlamak, ağrı ve sızıdan dolayı veya bezginlikle "ah!", "of!" demek, inlemek,
- 8) Öksürüğü yok iken öksürmeye çalışmak, boğazını hırıltatmak,
- 9) Bir şeyi üfleme,
- 10) Birine cevap vermek maksadiyle bir âyet okumak,
- 11) Teyemmüm etmiş bir adamın namazda iken suyu görmesi,
- 12) Sabah namazını kılararken güneşin doğması, (Kazâ namazı kılararken ev- kaat-ı selâse-i mekrûhadan birinin girmesi de böyledir.)
- 13) Mest üzerine yapılan meshin müddeti, namazda iken bitmek,

14) Âyeti yanlış okuyarak ma'nâsını bozmak. (Bunu biraz izâh edelim : Namazda âyeti yanlış okumak birkaç sûretle olur. Eğer yanlışlık kelimelerin ha- reke veyâ sükûnunda ise namaz fâsîd olmaz. Meselâ : "Ve tevâsav bi's-sabri" di- yeceği yerde "bi's-sabiri" demek gibi. Eğer bir harf yerine başka bir harf okursa bununla ma'nâ değişmiş olur ve Kur'an'da o kelimenin misli de bulunursa bilittifak namaz fâsîd olmaz. "Müslimin" diyeceği yerde "Müslimün" demek gibi. Eğer harfin değişmesiyle ma'nâ değişmez ve fakat okuduğu kelimenin Kur'an'da misli de bulunmazsa, İ m â m - ı A ' z a m ile İmâm-ı Muhammed'e göre yine namaz fâsîd olmaz. İ m â m - ı E b ü - Y ü s u f 'a göre fâsîd olur. "EL-Hayyü'l-Kayyûm" yerine "EL-Hayyü'l-kıyâm" demek gibi. Eğer harfin değişme- siyle hem ma'nâ bozulur, hem de o kelimenin Kur'an'da misli olmazsa bilittifak namaz fâsîd olur. Binâenaleyh namazda okuyacağı âyetleri ve harflerin mahreç- lerini güzelce bellemek ve her hakkını vermek lâzımdır.)

15) Erkekle kadın yanyana bir hizaya namaza durmak. (Câmilerde erkek- le kadın namaz kılarken, kadınların arkadaki saflarda durmaları, erkeklerin önün- de veya hizâlarında bulunmamaları lâzımdır.)

Namazda eğer kadın erkeğin yanına veyâhud erkekden ileri durursa, erke- ğin namazı fâsîd olur. Kadının, namazda yanına durduğu erkek, imam ve kadın da cemâatten ise kadının namazı da bozulur. Namazdaki erkeğin yanına duran kadın namazda değilse, erkeğin de namazı bozulmaz. Maamâfih bu meseleyi ehemmiyetine binâen biraz izâh edelim :

Erkekle kadın bir hizaya durdukları zaman bilhassa erkeklerin namazı fâsîd olması hilâf-ı kıyas olup birtakım şurût ile mukayyettir. Şöyle ki : 1) Namaz kı- lanların her ikisi de mükellef olmalı. 2) İkisi de namaz içinde olmalı. 3) Namaz, rükû'lu ve sücûdli olmalı. 4) İkisi de bir imama uymuş veyâhud kadın, muhâzî olduğu erkeğe iktidâ etmiş olmak. 5) Arada hâil olmamak. Biri bir adam boyu yükseklikte, biri alçakta olursa fâsîd olmaz. Arada en az bir arşın yüksekliğinde bir hâil olursa yine fâsîd olmaz. 6) İmam, muhâzî olan kadının da imâmetine ni- yet etmiş olmak. 7) İmam, kadınlara imâmeti niyet etmiş olmak. 8) Namaz kılan erkeğin, geriye durmaları için kadınlara söylemiş olması. Muhâzî olan kadının ecnebî olması lâzım değildir. Vâlide, hemşiresi ve zevcesi dahi olsa yine namazı ifsâd eder.

16) Namazda âyeti, *Mushaf*'ın yüzünden okumak,

17) Namaz içinde iken unutarak olsa da bir rükûnü eda edecek zaman de- vam etmek şartıyla avret mahalli açılmak veya üzerine, namaza mâni' bir pislik düşmek,

18) İmama iktidâ etmiş olan bir muktedî, bir rükûnde imam ile birleşmiye- rek ondan evvel yapmak, (Meselâ: İmamdan evvel kendisi rükû' ederek başını kaldırmak ve onu imam ile berâber yahud imamdan sonra tekrar etmiyerek na- maza devam edip imam ile selâm vermek gibi.)

19) İmama birinci rek'attan sonra uymuş olan kimse, imam selâm verdikten veyâhud "Et-Tehiyyâtü" yü okuyacak kadar oturduktan sonra imam ile kılma-
dığı rek'atı tamamlamaya kalkar ve rek'atı bitirip secde yaptıktan sonra im-
amın namazda secde-i sehvi icâbeden birşey yaptığını hatırlıyarak yaptığı sehiv
secdesine iştirâk ederse onun namazı fâsid olur.

(Böyle bir zamanda, imam selâm vermeden, geçen rek'atları tamamlamaya
kalkmamak namazın sünnetlerindedir. İmamla birlikte son Tehiyyâta oturduğu
vakit yalnız "Et-Tehiyyâtü" yü okuyup salâvâtı ve duâları okumayarak imâmın
selâmını beklemek ve imam sağ tarafına selâm verdikten sonra kalkmak ve imam-
la kılma-
dığı rek'atları yalnız başına tamamlamak lâzımdır. İmamın selâmını
beklemek sünnettir.)

YIRMI BEŞİNCİ DERS

NAMAZIN MEKRUHLARI

1 — NAMAZIN MEKRUHLARI :

Yukarıda namazın vâciblerini, sünnetlerini saydık. Vâciblerinden birini bi-
lererek yapmamak mekruhtur, hem de harama yakın bir mekruhtur. Sünnet veyâ-
hud müstehablardan birini yapmamak da mekruh ise de, harama yakın olmayın
mekruhtur. Şimdi namazın mekruhlarını da hülâsatan yazıyorum :

- 1) Namazda beden ve elbisesiyle oynamak, veyâhud rüzgârlanmak,
- 2) Parmak çıtlatmak,
- 3) Esnemek, gerinmek,
- 4) Zihnini, hatırını meşgul edecek bir halde namaza durmak, (Meselâ :
Abdesti sıkışık iken namaza durmak; ortaya çok sevdiği bir yemek sofrası ha-
zırlanmış iken namaza durmak, câmiye gittiği vakit emniyet olmayın bir yerde
ayakkabılarını arkaya koyup da kendisi ön tarafa namaza durmak mekruhtur.
Çünkü namazda iken zihni dâima bunlarla meşgûl olur.)
- 5) Kılıksız, kıyâfetsiz bir halde, başkasının yanına çıkamayacağı bir kıyâ-
fetle namaza durmak,
- 6) Namazda parmaklarını birbirine geçirmek,
- 7) Namazda elini böğrüne koymak,
- 8) Kolu sıvanmış olduğu halde namaza durmak, (kadın, kolu sıvalı nama-
za durursa namazı sahîh olmayıp fâsid olur.)
- 9) Özü yok iken namazda bağdaş kurmak veya çömelmek,
- 10) Kaynaklarını yere koyup dizlerini dikerek oturmak, erkekler ağız ve
burunlarını örtmek,
- 11) Secdeye varırken esyabını, elbisesini önünden veya arkadan kaldırmak,
- 12) Paltosunu veyâhud ceketini sırtına giymiyerek arkasına almak, veyâhud
içine bürünüp durmak,
- 13) Kırâeti, rükû'da tamamlamak, yâni kırâeti bitirmeden rükû'a eğilmek,
- 14) İkinci rek'atta; ilk rek'atta okuduğu sûrenin veyâhud âyetin üstündeki
sûre ve âyeti okumak. (Bir rek'atın içinde olursa da böyledir. Meselâ : Birinci
rek'atta Fâtiha'dan sonra iki sûre okumak ister ve evvelâ "Li ilâfi" sûresini, on-
dan sonra da "Elemtere" sûresini okursa, namaz mekruhtur; yâhud birinci rek'at-
ta Fâtiha'dan sonra "Li ilâfi" sûresini okuyup o rek'atı kıldıktan sonra ikinci

rek'atta Fâtiha'dan sonra "Elemtere" sûresini okursa yine mekruhtur. Okurken ister sûre olsun, ister âyet olsun yukarıdan aşağıya doğru okumak lâzımdır.)

15) İki rek'atta okuduğu iki sûre arasını bir sûre ile ayırmak. (Meselâ : Birinci rek'atta Fâtiha'dan sonra "Elemtere" sûresini; ikinci rek'atta "Eraeyte" sûresini okumak gibi. Şâyet aradaki sûre uzun olursa o zaman mekrûh değildir.)

16) Bir rek'atta iki sûre arasını bir veya daha ziyâde sûre atlayarak cemetmek. Meselâ : Fâtiha'dan sonra hem "Elemtere" sûresini, hem de "Eraeyte" veya "Kul Hüva'llahü..." sûresini bir rek'atta okumak gibi.

17) Bile bile âyet atlamak,

18) Kryâmda sağ eli sol eli üstüne, rûkû'da ellerini dizi üstüne, otururken de uylukları üstüne koymamak,

19) Namazda gözlerini yummak,

20) Gözlerini yukarıya dikmek,

21) Yol üzerinde, mezar üstünde, hamam içinde, gübrelikte, pisliğe yakın bir yerde, sâhibinin gönlü, rızâsı olmıyan bir yerde namaz kılmak,

22) Secdede yalnız alınını yere koyup burnunu yere koymamak. Şâyet bir özrü varsa mekrûh değildir.

23) Canlı bir şeyin sûreti üzerine secde etmek. Ağaç vesâire gibi cansız sûretler hariçtir.

24) Câmide ön safta açık bir yer var iken arkaya namaza durmak,

25) Namaz kılacağı yerde Kible tarafında, yan taraflarında canlı sûreti, canlı resmi bulunmak. (Yerdeki sûret, ayakta duran insanın göremeyeceği kadar küçük ise mekrûh olmaz.)

26) Kor hâlindeki ateşe karşı namaz kılmak. (Önünde mum, kandil, lâmba bulunmasında kerâhet yoktur.)

27) Namazda iken kaşınmak, terini silmek. (Eğer kaşınmadığı ve terini silmediği vakit kendisine zahmet verecek ve zihnini meşgûl edecek olursa o zaman mekrûh olmaz.)

28) Önünden insan geçmesi ümit edilen bir yerde namaz kılarken önüne bir sûtre koymamak. (Sûtre, hiç olmazsa bir arşın uzunluğunda bir ağaç veya başka bir şeydir. Önünden insan gelip geçebileceği zannedilen bir yerde namaza durmuş olan bir insanın, secde edeceği yerin biraz ilerisine bir şey dikmesi lâzımdır. Dikmemek mekruhtur. Böyle bir yerde cemâatle namaz kılınacağı zaman imâmın önüne sûtre dikmek kâfidir.)

29) Namazda iken etrâfa bakınmak. (Bakarken göğsünü Kible'den çevirirse namazı bozulur.)

30) Namazda bir şeye dayanmak (farz namazlarda).

31) Namazda insan yüzüne karşı durmak. İnsan arkasını dönmüş ise mekrûh değildir.

32) İkinci rek'atta birinciden uzun okumak,

33) Rûkû'da başını dosdoğru uzatmayıp yukarıya dikmek yahud aşağıya eğmek,

34) Hiçbir özrü yok iken secde yerindeki taşları ayıklamak, düzlemeye çalışmak,

35) Secdeye varırken ellerini dizlerinden evvel yere koymak, secdeden kalkarken dizlerini ellerinden evvel kaldırmak, (şâyet hastalık gibi bir özrü varsa mekrûh değildir.)

36) Ezberinde başka bir sûre var iken bir sûre'yi, bile bile iki rek'atta tekrar etmek.

2 — NAMAZDA MEKRUH OLMİYANLAR :

Beline bağlamış olduğu bir şey namazda iken çözülür ve avret mahalli açılacak olursa onu bağlamak mekrûh değildir. Kılınc gibi, boynuna veyahud beline takılı olan bir şey, rûkû' ve sücûduna mâni' olmazsa, onunla namaz kılmak mekrûh değildir.

Mushaf'a, kılınca, yanan muma, kandile, fenere karşı namaz kılmak mekrûh değildir. Üzerinde canlı sûreti olan bir yaygı üzerinde namaz kılmak —eğer sûret üzerine secde edilmiyorsa— mekrûh değildir. Namazda yılan ve akrep öldürmek de mekrûh değildir. Maamâfih, bunların mekrûh olmaması onların zararından korkulduğu ve ayağını basıvermekle öldürülebileceği takdire göredir. Eğer bunları öldürmek amel-i kesir ile olur, yahud öldürürken göğsünü Kible'den çevirirse namazı fâsid olur. Elbisesi rûkû'da vücûduna yapışıp da vücûdu belli olmamak için elbiseyi silmek; elbisesini topraktan sakınmak; alınına yapışan toprak ve çöp parçalarını —kendisine zarar verir yahud meşgûl ederse— ter siler gibi silivermek de mekrûh değildir. Lâkin ihtiyaç görülmedikçe bunları yapmasa daha iyi olur.

YIRMİ ALTINCI DERS

CEMÂATLA NAMAZIN HÜKMÜ

1 — NAMAZI CEMÂATLA KILMAK NEDİR? :

Beş vakit namazı yalnız olarak kılabileceğimiz gibi, cemâatla da kılarız. Hattâ cemâatla kılmak erkekler için sünnet-i müekkededir; vâcib demektir. Bunun farz olduğunu söyleyen fakihler de vardır.

Cemâatla kılınan namazın sevâbı, yalnız başına kılınan namazlardan yirmi beş ve bir rivâyete göre yirmi yedi derece fazladır. Onun için iki veya daha ziyâde insan bir araya gelince namazı cemâatla kılmalıdır. Bir evde cemâatla namaz kılmak istenildiği takdirde —ev sâhibi ehil ise— imamlığa onun geçirilmesi ve câmide olduğuna göre vazifeli imamın geçmesi lâzımdır. Şâyet bunlar başkasını geçirirse o zaman onlar geçer.

2 — İMAMDA ARANILACAK EVSAF :

Cemâatla namaz kılmak için herhalde bir imam lâzımdır. İmam kendisine uyan cemâattan hâlen iyi olmak lâzımdır. Binâenaleyh, imamlık sahih olabilmek için birtakım şartlar vardır :

1) İmam olacak zâtın tam bir Müslüman olması lâzımdır. (İ'tikaadı bozuk olanın imâmeti sahih olamaz.)

2) Âkil ve bâliğ olacak. (Akıllı olmıyanın imâmeti sahih değildir; akıllı olup da bâliğ olmamış ise yine onun imâmeti sahih olmaz. Çünkü çocuk üzerine namaz farz olmadığından onun kıldığı namaz nâfiledir. Cemâatin namazı ise farzdır, farz kılan nâfile kılana uyamaz.)

3) Erkek olmak (kadın erkeğe imam olamaz).

4) Namaz sahih olacak kadar *Kur'an-ı Kerim* ezberlemiş olmak,

5) Vücudunda bir özrü olmamak. (Özürlü bir adam özürsüz kimselere imam olamaz.)

Bu beş şart bulunduktan sonra bir imamda en ziyâde aranılan evsaf ve imam olmağa en ziyâde lâyık olan şunlardır :

Her şeyden evvel namaza âid meseleleri iyi bilecek. İmam olacak adamda ilk evvel bu aranılacaktır. Bundan sonra sıra ile şunlar aranılır :

Kur'an okumayı daha iyi bilen, *Kur'an*'ı daha ziyâde ezberlemiş olan, daha ziyâde haramdan sakınan, daha yaşlı olan, ahlâkı güzel ve herkesin râğbetini kazanmış olan ve cemâati çoğaltan, haseb ve neseb sâhibi ve sesi güzel olan. Şu halde birinci şart, i'tikaadı düzgün olmak ve namaz meselelerini iyi bilmektir.

Birinci sebab-i tercih budur. Bu bulunmadıkça diğerleri para etmez. Bundan sonra da sıra ile diğer vasıflar aranılacaktır. Birinci şartta müsâvi, müteaddit kimseler bulunursa, esbâb-ı tercih olmak üzere, sıra ile diğerlerini aramak icâbeder. İmâm - ı E b ü Y ü s u f 'a göre *Kur'an*'ı güzel okuyan diğerlerine takdim olunur. Fakat namaz meselelerini gayet iyi bilmesi şarttır. Biri çok âlim ve fakat *Kur'an*'ı pek güzel okuyamıyan, diğeri de namaz meselelerini lâzım olduğu kadar bilen ve *Kur'an*'ı da çok iyi okuyan iki kimse olursa, *Kur'an*'ı iyi okuyan tercih edilmek lâzımdır. İmam olacak adam, *Kur'an-ı Kerim*'i herhalde iyi bilen bir zâttan tâlim etmelidir.

Hülâsa : İmam olacak zât; i'tikaadı düzgün, *Kur'an-ı Kerim*'i güzel okur, haram ve şüpheli şeylerden korunur, güzel huylu, güzel yüzlü, aslı nesli belli, sesi güzel, elbisesi temiz olmak lâzımdır. Halkın önüne geçerek namaz kılmak zevâtın elbiselerinin son derece temiz ve pâk olmasına çok dikkat etmeleri, halkı kendilerinden soğutacak ahval ve harekâttan, sût-i zan ve töhmeti mücib hallerden çekinmeleri icâbeder. İmamlıkta aranılan şartlardan, esbâb-ı tercihden biri de budur.

İmamın her sûretle temiz ve pâk olması cemâatin çoğalmasında da sebep olur. Herkesi tiksindirecek kokar elbise ve çorap ile câmi-i şerife girmemeye çalışmalı. Hele çorapların temiz olmasına çok dikkat etmelidir. P e y g a m b e r i m i z ; "Soğan ve sarmısak yiyenlerin" bile, bunların kokusunu gidermeden cemâata gelmemelerini söylemiştir. Binâenaleyh, gerek imam ve gerek cemâat, câmi-i şerife gelirlerken ayaklarına giyecekleri çorabın temiz olmasına pek ziyâde dikkat etmeleri icâbeder. Eski olsun, fakat pis ve kokar olmasın! Pis ve kokar bir çorap ile cemâata gelmekten ise, çorapsız gelmek daha iyidir.

Kör olan bir insanın imam olması mekrûh değildir. Fakat ondan daha iyisi bulunursa o zaman körün kıldırması kerâhet-i tenzihiye ile mekrûhtur.

Başka bir ehli var iken henüz tüyü bitmemiş olan gencin, câhil, ahlâksız ve babası belli olmıyanların imam olmaları mekrûhtur. İmamın, namazı, cemâati biktiracak kadar fazla uzatması da mekrûhtur. Elhâsıl : İmam, arkasındaki cemâati biktiracak, kendisinden nefret ettirecek hallerden uzak olmalı; temiz soyu, temiz hüyu, temiz elbisesi ve güzel okuması ile herkesin râğbetini, sevgisini kazanmaya ve cemâati çoğaltmaya çalışmalıdır.

3 — SAFLARIN TERTİBİ VE EHEMMİYETİ :

Cemâat çok olup da cemâatla namaz kılınacağı zaman safların tertibine son derece dikkat olunmak lâzımdır. Buna en ziyâde imam dikkat edecektir. Safların tertibi şu sûretle olacaktır : Evvelâ erkekler, sonra erkek çocuklar, daha sonra kadınlar.

İmamdan başka bir tek erkek olursa, imamın sağına ve birkaç parmak gerisine durur. Soluna ve arkasına durmak mekrûhtur. Cemâat, bir kadın, bir erkek olursa, erkek imamın sağına, kadın arkasına durur. Birden ziyâde erkek olursa imamın arkasına dururlar.

Cemâatin tertibi bu sûretle olması lâzım geldiği gibi safların düzgün, bir çırpıda olmasına ve bir safta bulunanların sık ve birbirlerine iyice yakın durmalarına dikkat edilmek lâzımdır.

P e y g a m b e r i m i z aleyhi's-selâm, safların düzgün ve sık olmasına dikkat hususunda çok sıkı emirler vermiştir: "Saflarınızı güzel, düzgün yapınız, omuzlarınızı bir hizâda tutunuz, aranızda açıklık bırakmayınız, açık yer görünce yavaşca, oradaki kardeşlerinizin omuzlarını sığayarak safa sokulun." buyurmuştur. Binâenaleyh, imamın bu ciheti dâima cemâate hatırlatması, namaza dururken; safları düzeltin, demesi lâzımdır. Araya girmek için yanımıza gelen din kardeşimize hemen yer açmak ve ona mâni' olmamak da bir vecibedir. Namazda iken aramıza girmek isteyen bir adama yavaşca yer açmak namazı ifsâd etmez. Saf meselesi o kadar mühimdir ki, ikinci safta açık yer bulamayıp da birinci safta açık gören bir adam o açığı kapatmak üzere ikinci safı, saftakileri incitmek üzere yarıp geçebilir. Bundan dolayı bir günah da yoktur.

4 — CÂMİYE GIDEREK CEMÂATLA NAMAZ KILMAĞA MÂNİ' OLAN, CEMÂATA GİTMEYİ MÜBAH KILAN ÖZÜRLER :

Şu sebeplerden birisi bulunursa, cemâata çıkmaya mâni' sayılır ve cemâata gitmemekte mâzur olur :

- 1) Hastalık,
- 2) Körlük,
- 3) Ayağı kesik olmak,
- 4) Kötürüm olmak,
- 5) Topal olmak,
- 6) Fazla düşkün ihtiyar olmak,
- 7) Yağmur ve çamur olmak,
- 8) Pek sıcak veya pek soğuk olmak,
- 9) Pek karanlık olmak,
- 10) Mal veya can korkusu olmak,
- 11) Yolculuk üzere bulunmak,
- 12) Hasta bakıcı olmak, (Hastanın başından ayrıldığı takdirde hasta rahatsız olacaksa, onun başından ayrılıp da cemâatle namaz kılmaya gitmez.)
- 13) Yemek sofrası hazır olmak,
- 14) Abdesti sıkışmak. İşte bu gibi özür ve sebep olmadıkça cemâatle namazı terketmemek lâzımdır. Bu sebeplerden biri bulunursa o zaman cemâate gitmiyerek evinde kalır.

Cemâat, farz namazların kazâsında da meşrûdur. Namazı vaktinde kılamamış olanlar o namazları sonra cemâatle kazâ edebilirler. Fakat imamlarla cemâatin namazı bir olmak şarttır.

5 — İMAMIN ARKASINDA NAMAZ KILANLARIN HÂLİ :

İmama uyup da onun arkasında namaz kılan kimselere "Muktedî" derler. İmama iktidâ sahîh olmak için şu şartların bulunması lâzımdır :

1) Muktedî namaza başlarken hem namaza, hem de imama iktidâyâ niyet etmek,

2) Muktedî, imamın gerisinde bulunmak, imamın ökçesi muktedînin ökçesinden ilerde olmak. Cemâat bir kişi olursa imamın sağına ve imamın ökçesi, cemâat olanın ökçesinden ileri olmak üzere, imamın sağına durur. Arkasına veya soluna durmak mekrûhtur.

3) İmam cemâattan, hâlen yüksek olmak. (Meselâ abdest almış olan bir adam teyemmümle namaz kıldırır imama, ayakta durabilen bir adam, oturarak namaz kıldırana, bir yara veya sargısı olmıyan, sahîb-i özür olmıyan, sargısı veya özrü olana, farz namaz kılan, nâfile kılana iktidâ edemez. Ederse sahîh olmaz.) (1).

4) İmam ile cemâatin kıldıkları farz başka olmamak. (Meselâ : Birinin namazı edâ, diğerinin namazı kazâ olursa, iktidâ sahîh olmaz; her ikisinin de edâ veyâhud aynı vaktin kazâsı olmak lâzımdır. Maamâfih nâfile olarak sahîh olur.)

5) İmam ile cemâatin arasına kadın saffı ayırmamak. İmam ile erkek cemâat saffı arasında kadın saffı bulunduğu vakit iktidâ sahîh olmadığı gibi, iki erkek arasında olursa yine böyledir.

6) İmam ile cemâat arasında kayık geçebilecek dere, nehir; araba geçebilecek kadar bir yol veyâhud iki saf sığacak kadar açıklık olmamak lâzımdır. Namazgâhlar bundan hâriçtir.

7) İmam bir gemide, cemâat da başka bir gemide bulunmamak.

8) İmamın uymuş olan muktedî, imam tekbir aldıktan sonra tekbir alarak yalnız "Sübhâneke" okuyup süktüt eder. Fâtiha ve başka bir âyet okumaz. İmam ile birlikte rükûta vardığı zaman "Sübhâne rabbiye'l-azim" der. İmam "Semia'l-lâhü limen hamideh" dedikten sonra muktedî "Rabbenâ leke'l-hamd", secdeye yattığı zaman "Sübhâne rabbiye'l-a'lâ" der.

Dört rek'atlı namazların iki rek'atından sonraki oturuşta yalnız "Et-Tehiyâtü", son oturuşta, "Et-Tehiyâtü" ve "Allâhümme" leri okur. İmam ile birlikte selâm verir.

9) İmama uymuş olan bir adam, tekbir alırken, rükû'a varırken, rükû'dan kalkarken, secdeye varırken, secdeden kalkarken, selâm verirken dâimâ imamdan sonraya kalacaktır.

(1) Müellif, bu hükümde ihtiyat olduğundan, İ m â m - 1 M u h a m m e d ' - in kavli ve içtihadını tercih etmiştir. İ m â m - 1 A ' z a m ile İ m â m - 1 E b û Y ü s u f ' un içtihadına göre ayakta duranın oturan imama iktidâsı ve namazı sahîhtir. (Diyanet İşleri Başkanlığı notu.)

10) İmamdan evvel rükû'dan başını kaldırmak veyâhud secdeye gitmek, secdeden başını kaldırmak olamaz. Bunlardan *Peygamberimizaleyhi's-selâm* menetmiştir.

11) İmama uymuş olan bir adam rükû'da üç defa "*Sübhâne rabbiye'l-azim*" demeden imam rükû'dan doğrulursa kendisi de hemen imam ile başını kaldırır. Tesbihleri tamamlamayı beklemez. Secde de böyledir.

12) Dört rek'atlı namazın birinci otururunda "*Et-Tehiyyâtü*" yü bitirmeden imam üçüncü rek'ata kalkarsa, cemâattan olan zât, isterse imamla birlikte kalkar, dilerse "*Et-Tehiyyâtü*" yür tamamladıktan sonra kalkar.

13) Son oturuşta "*Et-Tehiyyâtü*" yü bitirmeden imam selâm verecek olursa, cemâattan olan zât "*Et-Tehiyyâtü*" yü bitirir, ondan sonra selâm verir.

14) Eğer salâvat ile duâları bitirmeden imam selâm verecek olursa, onları tamamlamadan hemen imam ile selâm verir.

15) İmam, namazın herhangi rek'atında olursa olsun, bir secde ziyâde edecek olursa, yâhud selâm vermek üzere oturduktan sonra unutarak ayağa kalkarsa, cemâat imama uymaz. İmamın yanıldığını hatırlatmak için "*Sübhânelâh*", yâhud "*Allâhu-Ekber*" denir. Eğer imam hemen oturursa cemâat imam ile birlikte selâm verir ve sonra sehiv secdesi yaparlar.

16) İmam namazın sonunda oturduktan sonra kalktığı rek'at için rükû' ve sücûd yaparsa, cemâat imamı beklemiyerek kendi kendilerine selâm verirler; imam namazın sonunda oturmayarak kalktığı vakit, zâit rek'atı secde ile kayıtlamazdan evvel, selâm verirlerse namazları fâsid olur. Secde ile kayıtlarsa hem imamın namazı hem de cemâatin namazı fâsid olur.

17) İmam okurken tutulursa imamın arkasında bulunan cemâattan birinin açması lâzımdır. Yâni, Sabah, Akşam, Yatsı, Cuma, Bayram ve Terâvih gibi cehri (Fâtiha ve âyetlerin açıktan okunduğu) namazlarda okurken tutulur ve alt tarafı hatırına gelmezse; imamın arkasında bulunan cemâattan biri onu, yâni âyetin alt tarafını okuyup imama hatırlatması lâzımdır. Cemâattan biri bu sûretle hatırlatınca imam hemen alıp okur. Eğer bunu hatırlatan hâriçten biri olur ve imam da onu okursa, namaz fâsid olur.

Eğer imam okurken tutulduğu vakit vâcib olan miktarı okumuş idiyse, hemen rükû'a gitmelidir. Vâcib olan miktarı okumamış ise, okuduğu âyetin aşağısında olan ve ezberinde bulunan başka bir âyete geçmeli ve cemâati hatırlatmaya mecbur etmemelidir. İmam durur durmaz cemâat söylemeye acele etmemelidir. İmam tekrar edip de hatırına getiremez ve rükû'a da gitmezse o zaman söylemek lâzımdır.

18) İmam Fâtiha'yı açıktan okuduğu yerlerde Fâtiha bitince cemâat yavaşça "*âmin*" der.

19) Muktedî, imama her rek'atta tamâm tamâmına yetişmiş ise imam ile berâber namazı bitirir selâm verir. Bir rek'atın rükû'unda (yâni imam rükû'dan doğrulmadan) imama uymuş olan, o rek'ata yetişmiş olur.

20) İmama birinci rek'atın rükû'unda bile yetişememiş olan adam, o rek'ata yetişmemiştir. Binâenaleyh, son oturuşta yalnız "*Et-Tehiyyâtü*" (salâtları da okuması evlâdır) okuyarak imamın selâmını bekler. İmam sağ tarafa selâm verince kendisi selâm vermiyerek, "*Allâhu-Ekber*" deyip ayağa kalkar. Yetişemediği rek'atı yalnız başına kılar. Sübhâneke, Fâtiha, sûre okuyarak o rek'atı kıldıktan sonra oturup tekrar "*Et-Tehiyyâtü, Allâhümme*" leri ve diğer duâları okuyup selâm verir.

21) İmama üçüncü rek'atta yetişmiş olan bir adam da yine böylece, imam selâm verdikten sonra kalkarak, evvelki iki rek'atı yalnız başına kılyormuş gibi Fâtiha ve sûre okuyarak kılar.

22) Dördüncü rek'atta gelerek imama uymuş olan bir adam, imam selâm verdikten sonra ayağa kalkar, Sübhâneke, Besmele, Fâtiha ve bir sûre veya âyet okuyarak bir rek'at kılıp oturur. "*Et-Tehiyyâtü*" okuyup tekrar kalkar; Besmele, Fâtiha, sûre ve âyet okuyarak rükû' ve sücûttan sonra tekrar kalkar. Besmele ve yalnız Fâtiha ile üçüncü rek'atı da kılarak rükû' ve sücûttan sonra oturur. *Et-Tehiyyâtü, Allâhümme salli, Allâhümme bârik, Rabbenâ Âtinâ...* duâlarını okuyarak selâm verir.

23) Üç rek'atlı olan akşam veyâhud vitir namazlarının üçüncü rek'atında imama uymuş olan bir adam, imam selâm verdikten sonra kalkarak Fâtiha ve sûre veya âyetle bir rek'at kıldıktan sonra oturur. "*Et-Tehiyyâtü*" yü okur. Bundan sonra kalkıp yine böylece ikinci rek'atı da kılarak oturur. "*Et-Tehiyyâtü*" ve diğer duâları okuyup selâm verir.

24) İmama rükû'da yetişmek isteyen bir adam tekbir aldıktan sonra "*Sübhâneke*" yi okumiyarak hemen rükû'a varır. Ayrıca rükû' tekbirine de ihtiyaç yoktur.

Şayet imam ile namaza başladığı halde, namaz esnâsında otururken uyuz ve namaz bittikten sonra uyanırsa geçirdiği rek'atı imamın arkasında duruyor gibi Fâtiha ve sûre okumaksızın tamamladıktan sonra selâm verir.

25) Safta yer var iken saf ardında yalnız durmak mekrûhtur. Yukarıda izâh olunduğu üzere safta sıkışık durup, açık bırakmamak, safları düz yapmak sünnettir. Namazın sonunda imamın cemâata yönelmesi de sünnettir.

26) Yalnız başına veyâhud cemâatla namaz kılarak namaz bitip de selâm verdikten sonra : "*Allâhümme! Ente's-selâmü ve minke's-selâm.*" der ve *H a z - r e t - i P e y g a m b e r ' e* Salât-ü selâm getirir. Yâni : "*Allâhümme! Salli alâ Seyyidinâ ve Nebiyyinâ Muhammedin ve alâ âli Seyyidinâ Muhammed.*" der. Bundan sonra : "*Sübhânelâhi ve'l-hamdü li'llâhi ve lâ ilâhe illâ'llâhu va'llâhu ekber ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llâhi'l-aliyyi'l-azim.*" der. Bundan sonra *Eâzü-Besmele* ile *Âyetü'l-kürsî*'yi okuyup sıra ile otuz üç defa "*Sübhânelâh*", yine otuz üç kerre "*El-Hamdüli'llâh*", otuz üç defa "*Allâhu-Ekber*" dedikten sonra "*Lâ ilâhe illâ'llâhu vahdehü lâ şerike leh. Lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadir.*" deyip elleri göğüs hizasına kaldırır; göğe doğru açar.

rak ve avuçları yüzüne doğru biraz meyilli tutarak şu duaları veyâhud bildiği başka bir duâyı okur :

"El-hamdü li'llâhi Rabbi'l-âlemin. Ve's-salâtü ve's-selâmü alâ Seyyidina Muhammedin ve âlihî ve sahbihi ecmaîn".

"Allâhümme! Innâ neazü bike min cehdi'l-belâi ve derki's-şekaai ve sü'l-kazâi ve şemâtetil'a'dâ."

"Allâhümme! Ğfirlenâ ve'rhamnâ ve'rdâ' annâ ve tekabbe'l-minnâ ve edhil-na'l-Cennete ve neccinâ mine'n-nâr. Ve aslih lenâ şe'nenâ külleh!"

"Allâhümme! Einnâ alâ zikrike ve şükrike ve hüsni ibâdetik."

"Allâhümme! Ahsin âkıbetinâ fi'l-umûri küllihâ. Ve ecirnâ min hizyi'd-dünyâ ve azâbi'l-âhireh."

"Allâhümme! Innâ nes'elüke mücibâti rahmetike ve azâimi mağfiretike ve's-selâmete min külli ismin ve'l-ganîmete; min külli birrin ve'l-fevze bi'l-Cenneti ve'n-necâte mine'n-nâr."

"Allâhümme! Lâ tedâ' lenâ zenben illâ gaferteh; ve lâ hemmen illâ ferec te; ve lâ deynen illâ kadayteh; ve lâ hâceten min havâici'd-dünyâ ve'l-âhireti hiye leke rıdan illâ kadayteh; yâ Erhame'r-Râhimîn!"

"Allâhümme! Rabbenâ! Âtinâ fi'd-dünyâ haseneten ve fi'l-âhireti haseneh; ve kinâ azâbe'n-nâr, bi-rahmetike yâ Erhame'r-Râhimîn."

"Rabbenâ ğfirlî ve li-vâlideyye ve li'l-mü'minine, yevme yekümü'l-hisâb; bi-Rahmetike, yâ Erhame'r-Râhimîn."

"Ve selâmün alâ cemî'l-Enbiyâi ve'l-mürselîn; ve'l-Hamdü li'llâhi Rabbi'l-âlemin." (1).

Şu da me'sûr dualardandır. Sabah ve Akşam ve her namazın arkasında okumak müstehabdır :

"Allâhümme! Innî es'elüke mine'l-hayri küllihi âcilihi ve âcilih. Mâ alimtü minhü ve mâ lem a'lem. Ve eüzü bike mine's-şerri küllih, âcilihi ve âcilih mâ alimtü minhü ve mâ lem a'lem. Ve es'elüke Cennete ve mâ karrabe ileyhâ min kavlin ve amel. Ve eüzü bike mine'n-nâri ve mâ karrabe ileyhâ min kavlin ve amel. Ve es'elüke min hayri mâ seeleke Abdüke ve Resûlüke Muhammedün sallâ'llâhü

(1) Bu dualar Hazret-i Peygamber'den sahîh olarak naklolunmuştur. Hadîs kitaplarındaki sahîh hadîslerdendir. Ma'nâlar çok geniş ve cemiyetlidir. Peygamberimiz bunların okunmasını çok tavsiye etmişlerdir. Bunların Türkçe meâllerini de kısaca yazıyorum :

Öğmek ve öğülmek Rabbü'l-âlemin Allâh'a; Selât-ü selâm, ulumuz M u h a m m e d aleyhi's-selâm'a ve bütün âl ve ashâbıdır. "Allâh'ım! Takat getiremeyeceğimiz, geriye çevirmeye muktedir olamayacağımız şeylerden; dünyâ ve âhiret işlerimizde darlıktan, gam ve keder verecek mukadderattan, düşmanı sevindirecek şeylerden Sana sığınırız. Bunları bizden irak eyle yâ Rab..."

"Ey kalbleri çeviren Allâh'ım! Kalblerimizi tâatına çevir."

"Allâh'ım! Günahlarımızı ört ve bizi esirge, bizden râzı ol, ibâdet ve tâatlarımızı kabul et; Cennet ve cennâlinle müşerref kul, nârdan (Cehennem'den) kurtar. Dün-

Teâlâ aleyhi ve sellem. Ve estetzüke min müsteâzi Abdike ve Resûlike Muhammedin sallâ'llâhü Teâlâ aleyhi ve sellem. Ve es'elüke mâkadayte-li min emrin en tec'ale âkıbetehü rüşden bi-rahmetike yâ Erhame'r-Râhimîn!" (1).

yâ ve âhirete âit bütün işlerimizi düzelt. Seni hatırlamak, Sana şükretmek ve iyi ibâdet yapmak için bize yardım et Allâh'ım!"

"Allâh'ım! Bütün işlerde sonumuzu güzel yap ve bizi dünyânın gam ve kederlerinden; âhiretin azâbından emin eyle, sâlim kul!"

"Bizi rahmetinle yarlıgamaya sebep olacak, mağfiretine götürecekt şeyleri ve bütün günahlardan uzak kalmamızı; her iyiliği, hayır ve tâatın hepsini elde etmemizi ve nihâyet Cennete girmek ve nârdan kurtulmakla saâdete kavuşmamızı Senden ister ve niyâz eyeriz Allâh'ım!"

"Ey yüce Tanrım! Bizim için bir günah bırakmayıp hepsini afv ü mağfiret et! Bize gam ve keder verecek hiçbir şey bırakmayıp bizi ferahlandır. Bütün borçlarımızı ödeyecek kudret ve kuvvet ihsân eyle, dünyâ ve âhiret için sevdiğimiz şeylerden (Senin râzı olacağın) ne varsa hepsini lütf u kereminle ihsân eyle. Ey, Erhame'r-râhimin olan Allâh'ım!"

"Allâh'ım! (Ey bizi yaratan ve terbiye eden Ulu Tanrımız). Bize dünyâda ve âhirette dirlik, düzenlik, iyilik ve güzellik ver; ve bizi rahmetinle yarlıgayıp nârn azâbından koru; Ey Erhame'r-râhimin!..."

"Beni, anamı ve babamı ve bütün mü'minleri hesap görüleceği gün rahmetinle yarlıga, ey rahmeti bol Allâh'ım! Salât ü selâm, bütün Peygamberler üzerine, hamd ü senâ da yalnız Rabbü'l-âlemine'dir".

(1) P e y g a m b e r i m i z aleyhi's-selâm'ın zevcesi Â i ş e 'ye ta'lim buyurdıkları duâdır. Ma'nâsı çok cem'iyetlidir. Bu duâyı okuyan dünyâ ve âhirette gerek şahsına ve gerek başkalarına iyilik getiren ne kadar hayırlı şeyler varsa onların hepsini Allâh'dan istemiş ve her çeşit kötülükten Allâh'a sığınmış olur. Aynı zamanda dünyâ ve âhiret saâdeti için Peygamberin Cenâb-ı Hak'dan istemiş olduğu ne kadar şey varsa onları da istemiş, dünyâ ve âhiret saâdetine engel olan şeylerden de Allâh'a sığınmış olur. Bunun Türkçesi de kısaca şu demektir :

"Allâh'ım! Cismânî ve rûhânî, mâli ve bedeni görünür ve görünmez, dünyâya ve âhirete âit, bildiğim ve bilemeyeceğim ne kadar hayır ve iyilik varsa onların hepsini Senden isterim. Dünyâya yâhud âhirete müteallik bildiğim ve bilmediğim ne kadar şer varsa onların hepsinden Sana sığınırım; onları benden uzak etmek için Sana yalvarırım yâ Rab! Ey her şey'e kaadir Allâh'ım! Senden Cennet'i ve onun bütün ni'metlerini ve beni ona yaklaştıracak sözlerde ve işlerde bulunmamı Senden dilerim yâ Rab!"

Dünyevî, uhrevî, hissi ve ma'nevi ateşten ve ona yaklaştıracak olan sözden ve işden Sana sığınırım, beni bunlardan koru ey kudret sâhibi olan Yüce Tanrım! Kulun ve Resûl'ün Muhammed Sallâ'llâhü aleyhi ve sellem'in Senden istemiş olduğu hayrın hepsini ben de isterim; O'nun, Sana sığındığı her şeyden ben de Sana sığınırım. Yâ ilâhe'l-âlemin! Dünyâ ve âhirete âit benim için takdir buyurduğün şeylerin sonunu hayır ve salâh kılmaklığımı Senden dilerim. Ey rahmeti bol, Erhame'r-râhimin olan Allâh'ım!"

YIRMI YEDİNCİ DERS

CUMÂ NAMAZI

Cumâ namazı farz-ı ayn-ı müekkeddir ve iki rek'attır. Farziyeti *Kitap, Sünnet* ve *İcma'* ile sâbittir. Öğle namazı vaktinde ve cemâatla kılınır. Dördü farzdan evvel, dördü farzdan sonra olmak üzere sekiz rek'at sünneti vardır. Vakit girdikten sonra evvelâ dört rek'at sünnet kılınır. Ondan sonra ikinci defa olmak üzere câminin içinde, yâni namaz kılınan yerde, bir ezan okunur. Ezandan sonra hatip minbere çıkarak hutbe okur. Hutbeden sonra hatip mihrâba geçerek imam olur ve cemâatle iki rek'at Cumâ namazı kılınır. Bu iki rek'at farzdan sonra dört rek'at daha sünnet kılınır. Bu dört rek'attan sonra isterse dört rek'at zuhr-u âhir (1) ile iki rek'at da vakit sünneti kılar.

1 — CUMÂ NAMAZI FARZ OLMASININ ŞARTLARI :

Cumâ namazı herkese farz değildir. Cumâ'nın farz olması için, namazın yukarıda yazdığımız şartlardan fazla olarak, birtakım şartlar daha vardır ki, şunlardır :

- 1 — Erkek olmak, (Kadınlara farz değildir. Fakat Cumâ'da bulunur ve Cumâ'yı imamlarla kılarlarsa Öğle namazı yerine geçer.)
- 2 — Cumâ'ya gitmek için hür ve serbest olmak,
- 3 — Yolcu olmayıp mukim olmak,
- 4 — Hasta olmayıp, sıhhati yerinde olmak,
- 5 — Kör olmamak,
- 6 — Ayakları olmak,
- 7 — Namaza gitmeğe mâni' ve gitmemeyi mübah kılan bir özrü bulunmaması.

Kendisinde bu şartlar mevcut olanlara Cumâ namazı farzdır. Bu şartlar bulunmayanlara farz değildir. Binâenaleyh, kadınlara, hastalara, Cumâ'ya gitmekle hastalığı artacak olanlara, hastabakıcılara, düşkün ihtiyarlara, yolculara,

(1) Cumâdan sonra Cumânın son sünneti niyetiyle dört rek'at sünnet-i müekkedeyi kıldıktan sonra âhir zuhur niyetiyle kılacağı dört rek'ata şu sûretle niyet eder : "Vaktine yetişip hâlâ edâ edemediğim, üzerimde sâbit olan âhir zuhurunu kılmaya niyet ettim". Bu dört rek'atın her rek'atında Fâtiha'dan sonra sûre veya âyet okumak, iki rek'attan sonra ilk oturuşta yalnız "Et-Tehiyâtü" yü okuyarak üçüncüye kalkmak evlâdır. Bundan sonra "Vakit Sünneti" niyetiyle iki rek'at kılmak da evlâdır.

gözsüzlere, kötürümlere, hürriyeti kendi elinde olmayanlara, Cumâ'ya gittiği vakit muhakkak sûrette, her ne şekilde olursa olsun bir zarar görecektir. Cumâ namazı farz değildir. Böyle olanlara şeriatin müsâadesi vardır. İsterlerse evlerinde oturup Öğle namazını kılarlar. İsterlerse Cumâ'ya giderler. Kendilerine Cumâ farz olmıyanlar eğer Cumâ'ya giderek Cumâ namazını kılarlar ise o günün Öğle namazı yerine geçer.

2 — CUMÂ NAMAZININ SAHİH OLMASININ ŞARTLARI :

Cumâ namazının farz olması için bazı şartlar olduğu gibi, sahîh olması için de birtakım şartlar vardır :

- 1) Cumâ'yı Öğle namazının vaktinde kılmak,
- 2) Namazdan evvel hutbe okunmak,
- 3) Cumâ kılınan yer herkese açık olmak,
- 4) İmamdan başka en aşağı üç erkek cemâat bulunmak, (İ m â m - ı E b û Y û s u f 'a göre iki erkek dahi olsa yine sahîhtir.)
- 5) Cumâ namazını kıldırmak için vazife sâhibi, yâni Cumâ kıldırmaya resmen izin verilmiş, müsâade edilmiş bir kimse bulunmak. Cumâ namazı kıldırma-ya resmen me'zun olanlar kendi yerlerine başkasını koyabilirler.
- 6) Cumâ kılınacak yer, şehir veyâhud şehir hükmünde olmak.

Şehir ne demek olduğunda dört mezhebin müçtehid ve imamları ihtilâf etmişlerdir. Maamâfih, bu şartın vücûd ve adem-i vücûdu, farz-ı kat'i olan ve farziyeti *Kitâb, Sünnet* ve *İcma'* ile sâbit olan Cumâ'nın sıhhatinde hâiz-i te'sir değildir. Binâenaleyh, kat'i olan bu farzı edâ etmek için şehir veyâhud büyük bir köy olmak lâzım değildir. En ufak bir köyde dahi bu farz edâ edilir. Nasıl ki Diyânet İşleri Reisliği'nden edilen istizâna 16.2.1933 de şu yolda bir cevap verilmiştir :

"Cumâ namazı farz ve bunun farziyeti *Kitap, Sünnet* ve *İcma'* ile sâbittir. Bütün mezhep imamlarınca da kat'i olan cihet, onun farz ve şerâit-i islâmiyeden olmasıdır. Cumâ'nın sıhhat-i edâsı için serdedilen şerâit-i sâirenin edilmesi kat'i olmadığından onlar müçtehidler arasında muhtelif fihristir. Mısır ve İzn-i hâkim gibi şartların vücûd ve adem-i vücûdu, farz olan Cumâ'nın cevâzına hâiz-i te'sir değildir. Binâenaleyh ufak bir köyde bile bu farzı edâ edecek cemâat bulunur ve müsâade için mürâaat vuku' bulursa onlara izin verilmesi iktizâ edeceği..."

3 — HUTBENİN RÜKNÜ :

Hutbenin rüknü Cenâb-ı Hakk'ı zikirden ibârettir. Binâenaleyh, bir tesbih veya tahmid veya tehlil ve tekbir gibi, Cenâb-ı Hakk'a mahsus olan bir zikir ile iktifâ etmek sahîh ise de, sünnet terk olduğundan mekruhtur. Hattâ E b û Y û s u f ve M u h a m m e d 'e göre buna hutbe denmez. Hutbe, hutbe denince kadar uzun bir zikirdir.

Hutbe ikidir. Birinci hutbe Müslümanlara va'z ve nasihat, ikinci hutbe Müslümanlara duâdır. Her birinde Allâh'a hamd-ü senâ, Allâh'ın Birliğine, M u h a m m e d aleyhi's-selâm'ın Peygamberliğine şahâdet ve Peygambere salâvat vardır.

4 — HUTBENİN ŞARTLARI :

Hutbenin şartları şunlardır :

- 1) Vakit içinde olmak,
- 2) Namazdan evvel okunmak,
- 3) Hutbe niyetiyle okunmak,
- 4) Cemâat huzûrunda okunmak (yâni hutbe okunurken üzerine Cumâ farz olanlardan, velevki bir adam olsun, cemâat bulunmak),
- 5) Hutbe ile namaz arası başka bir şey ile kesilmemek.

5 — HUTBENİN SÜNNETLERİ :

- 1) Hatib, hutbeye başlamazdan evvel minber tarafında bulunmak,
- 2) Minbere çıktığında cemâata dönüp oturmak ve okunacak ezanı dinlemek,
- 3) Hatibin huzûrunda ezan okunmak,
- 4) Ezandan sonra hatib, cemâat karşısında her iki hutbeyi ayakta okumak, (Mâlikî ve Şâfiî mezheblerine göre hatibin hutbede ayakta durması vâcibdir.)
- 5) Birinci hutbeye Allâh'a hamd-ü senâ, "El-Hamdü li'llâh." ile başlamak,
- 6) Şehâdeteyni "Eşhedü en lâ ilâhe... ve eşhedü enne Muhammeden..." okumak ve Peygambere salâvat getirmek,
- 7) Müslümanlara dünyâ ve âhiretlerine yarıyacak, onları dünyâ ve âhirette saâdete kavuşturacak va'z ve nasihatlarla bulunmak,
- 8) Eüzü-Besmele ile bir âyet okumak,
- 9) Hutbeyi ikiye ayırmak ve iki hutbe arasında az bir miktar oturmak. Zâhir rivâyete göre üç âyet okuyacak kadar oturur.
- 10) İkinci hutbeye de, evvelki hutbe gibi, hamd ile, salât ile başlamak,
- 11) İkinci hutbede Müslümanlara mağfiretle, âfiyet ve nusrat ile duâ etmek,
- 12) Her iki hutbeyi uzatmayıp hafif yapmak, (hutbe-i sâniyyede sesini biraz kısmak, yavaşlatmak),
- 13) Hutbeyi, cemâatin işiteceği bir sésle okumak, hutbe okunur iken cemâat başka bir şey ile meşgul olmayıp yalnız hutbeyi dinliyecektir. Bu sırada söz söylemek veya söyliyene sus demek, veyâhud namaz kılmak tahrîmen mekrúhtur. Hutbede hazır bulunanların iki tarafa bakmaları da mekrúhtur.

Her ne sûtretle olursa olsun Cumâ'ya gidemiyen kimselerin o gün şehir dâhilinde cemâatla namaz kılmaları tenzihen mekrúhtur. Fakat Cumâ namazı kı-

linmıyan köylerde ve bâdiyelerde bulunanların Cumâ günü Öğle namazını cemâatla kılmaları kerâhetsiz olarak câizdir.

Özrü olanların Cumâ günü Öğle namazını Cumâ namazı kılındıktan sonra bırakmaları sünnettir. Cumâ namazı kılınmazdan evvel kılarlarsa tenzihen mekrúhtur.

İmama teşehhütte veyâhud sehiv secdesinde yetişebilmiş olanlar, imam selâm verdikten sonra Cumâ'yı tamamlarlar. Cumâ namazının herhangi bir cüz'ünde, velevki secdesinin teşehhüdünde olsun, imama yetişebilenler Cumâ namazına yetişmiş sayılırlar, sahih olan budur. Birinci ezanı işitenlerin alış verişi bırakıp Cumâ'ya koşmaları vâcibdir.

Cumâ günü, Müslümanlar için bir bayramdır. Binâenaleyh, Perşembe günü akşamdan i'tibâren Cumâ hazırlığı yapmak, çoluğunu, çocuğunu yıkayıp temizlemek, tırnaklarını kesmek, Cumâ için yıkanmak İslâm âdâb ve ahlâkındandır. Câmîye giderken temiz elbiselerini giymek, güzel kokular sürünmek de böyledir. Bunlara çok dikkat etmek lâzımdır. P e y g a m b e r i m i z aleyhi's-selâm bunlara çok ehemmiyet vermişlerdir. Her Cumâ günü Cumâ için gusletmenin fazileti hakkında Peygamberimizin pek mühim emirleri ve tavsiyeleri vardır.

Mühim bir ihtar :

Peygamberimizin şu hadis-i şeriflerine çok dikkat olunmak lâzımdır :
"... İmam, kendisine uyulsun diye imam edilir. Öyle olunca (ona muhâlif iş görmeyiniz) o, rükûa vardığı vakit rükûa varınız; başını kaldırdığı vakit siz de kaldırınız. 'Semiallâhü limen hamideh.' dediği vakit 'Rabbenâ leke'l-Hamd.' deyiniz..."

"İmamdan evvel başını indiren (yere koyan) kimsenin alnı ancak şeytan elinde bulunur."

"Namazın güdük olanından sakınınız. İmam rükûa vardığında rükûa varınız. Başını kaldırdığında başınızı kaldırınız..."

İ b n - i M e s ' u d , imamından evvel davranan (başını kaldırıp indiren) bir muktediye bakarak : "Sen, ne yalnız kıldın, ne imama uydun." demiştir.

YİRMİ SEKİZİNCİ DERS

BAYRAM NAMAHLARI

1 — BAYRAM NAMAHI NEDİR ? :

Cumâ namazı farz olanlara senede iki bayram namazı kılmak da, esah olan kavle göre, vâcibdir. E b t D â v u d 'un E n e s 'den rivâyet eylediği bir hadîs-i şerifden anlaşıldığına göre, hicretin birinci senesinde meşrû' kılınmıştır. Cumâ için lâzım olan şartlar, Bayram namazları için de lâzımdır. Şu kadar ki: Bayram için hutbe sünnettir ve namazdan sonradır. Hutbe okunmasa da Bayram namazı sahih olur. Fakat gûnahtır.

Bayram namazı iki rek'attır. Bu da cemâatla kılınır. Güneş doğup da iki mızrak kadar yükseldikten sonra Bayram namazının vakti girer. Vakit girince cemâat saf olarak, "Niyet ettim vâcib olan Bayram namazını kılmaya, uydum imama." diye niyet edilir. İmam "Allâhu-Ekber" deyince cemâat da ellerini kaldırıp tekbir alırlar. Bu, iftitah tekbiridir; ve her namazda vardır. Ondandır sonra herkes içinden "Sübhâneke" yi okur. Sonra imam biraz fâsıla ile, birbiri ardışırâ ellerini kulaklarına kaldırıp açıktan üç kere tekbir alır. Cemâat da öyle yapar. Birinci ve ikinci tekbirlerde eller yan tarafa salınır ve üçüncüden sonra göbeğin üstüne bağlanır. Bunlara zevâid tekbirleri denir.

Bundan sonra imam içinden yavaşça "Eûzü-Besmele" çeker. Sonra açıktan Fâtiha ve sûre okur. Bundandır sonra imam ile rükû' ve sücûd yapar ve ikinci rek'ata kalkarız. İkincide imam içinden besmele çekerek Fâtiha ve sûreyi açıktan okur. Sûre bitince birinci rek'atta olduğu gibi üç kerre tekbir alınır. Bunlara da zevâid tekbirleri denir. Üçüncüden sonra eller bağlanmadan rükû', sonra secde yapılır. Secdeden sonra oturulup *Et-Tehiyâtü, Salâvat*, duâ okunarak selâm verilir. Selâmdan sonra hatib, Bayram hutbesini okur. Ramazan Bayramı ise, hutbede sadaka-i fitrin ahkâmını beyân eder. Kurban Bayramı ise, kurbanın ahkâmını, teşrik tekbirlerini söyler.

İmam, birinci rek'atta zâid tekbirlerini unutarak Fâtiha okurken veyâhud Fâtiha'yı bitirdikten sonra hatırına gelirse tekbirleri alıp tekrar Fâtiha okur. Eğer kırâatini bitirdikten yâni hem Fâtiha ve hem sûreyi okuduktandır sonra hatırına gelirse tekbirleri alır; fakat kırâatini çevirmez.

Rükû'da hatırına gelirse ellerini kaldırmadan rükû'da tekbir alır; rükû'dandır sonra hatırına gelirse tekbir almaz. Bu sûrele vâcib olan tekbirleri terketmiş olacağından, secde-i sehiv lâzım gelirse de Cumâ ve Bayram namazlarında kalabalık çok olacağından karışıklık olmamak için secde-i sehiv yapılmaz. İmam bi-

rici rek'atın zâid tekbirlerini alarak okumaya başladıktan sonra imama uymuş olan kimse iftitah tekbirinden sonra "Sübhâneke" okumuyarak üç tekbir alır. Eğer imama birinci rek'atın rükû'unda yetişir ve imam rükû'dandır doğrulmadan imama erişebileceğini aklı keserse, Bayram namazının zâid tekbirlerini ayakta alarak sonra rükûa gider. Ayakta tekbir aldığı takdirde imama rükû'da erişemeyeceğinden korkarsa ayakta yalnız iftitah tekbirini alarak hemen rükûa varır. Rükû'da tesbihleri okumuyarak, "Sübhâne Rabbiye'l-azim" demiyerek ve ellerini kaldırmaksızın imam rükû'dandır kalkmazdan evvel üç tekbir alır. Yâni Bayram namazının zâid tekbirlerini rükû'da alır. Eğer Bayram namazının tekbirlerini rükû'da tamam etmezden evvel imam rükû'dandır doğrulursa tekbiri bırakıp imama uymak lâzımdır. Rükû'da da yetişemezse kendisinden tekbir sâkit olur.

Eğer imama birinci rek'atta yetişemeyip ikinci rek'atta yetişirse imam selâm verdikten sonra ayağa kalkıp birinci rek'atı kılar.

Şu kadar ki, zâid tekbirleri, Fâtiha ve sûreyi okuduktandır sonra bırakır. İmama teşehhüde yetişmiş ise, yine imama uyar. İmam selâm verdikten sonra ayağa kalkarak tekbirleriyle beraber her iki rek'atı kılar.

Teşehhüde cemâata yetişememiş olan adam yalnız olarak Bayram namazı kılamaz, isterse dönüp gider, isterse dört rek'at nâfile kılar.

2 — BAYRAM NAMAHLININ GERİYE KALMASI :

Bayram namazı hiçbir özür yok iken ikinci güne bırakılmaz. Eğer Bayram olduğu ancak öğleden sonra anlaşılırsa ve bundandır dolayı birinci gün namaz kılınmazsa ikinci günü kılınır. Kurban Bayramı namazı bir özür dolayısıyla üçüncü günü öğleye kadar bırakılabilir. Fakat özürsüz bırakmak mekrûhtur. (Şimdi bilhesap Bayram günleri evvelden ilân edildiği için Bayram günü evvelden mâlûm olmuş olur.)

3 — TEŞRİK TEKBİRLERİ :

Zilhicce ayının dokuzuncu, yâni Kurban Bayramı arefe günü Sabah namazından i'tibâren, on üçüncü günü, Bayramın dördüncü günü İkinci namazına kadar her farz namazın selâmından sonra teşrik tekbirleri almak vâcibdir.

Bu tekbir, cemâate, yalnız kılana, şehirliye, köylüye, mukim olana, yolcu olana, erkeğe ve kadına vâcibdir. Müstâbih olan budur. Selâmdan sonra unutarak söz söyler yâhud namaz kıldığı yerden ayrılıverirse tekbir almaz. Teşrik tekbirinin aslı şudur: "Allâhu-Ekber, Allâhu-Ekber. La ilahe illa'llahu va'llahu Ekber. Allâhu-Ekber ve li'llâhi'l-Hamd."

Bayramlarda şunlar mendubdur: Erken kalkmak, gusletmek, ağzını misvak ile yıkamak, güzel koku sürünmek, güzel ve temiz elbiselerini giymek, sevinçli bulunmak ve Allâh'a şükretmek, yüzüğü varsa takınmak; Ramazan Bayramında

câmiye gitmeden hurma veyâhud tatlı bir şey yemek; Kurban Bayramında kurban kesecek olan kimse birşey yemeyip kurban etinden yemek, namaza erken davranıp Sabah namazını mahalle mescidinde kılmak ve Bayram namazı için —varsa— namazgâha ve büyük câmiye gitmek, namaza giderken Ramazan Bayramında içinden, Kurban Bayramında açıktan tekbir almak, namazdan dönüştü —mümkün ise— başka yoldan gelmek, mü'min kardeşlere rast geldikçe güler yüz göstermek ve tatlı sözlerde bulunmak, gücü yettiği kadar çok sadaka vermek, muhtaçlara yardımda bulunmak.

Tenbîh : Hatib, Ramazan Bayramı hutbesinde sadaka-i fitrın ahkâmını, Kurban Bayramında, kurbanın ahkâmını beyân etmelidir. Filhakika fitra vermek mutlak me'mûrun-bihtir. Binâenaleyh onu Ramazanın hangi gününde verse câizdir. Hattâ oruç tutamayanların dahi bayramdan evvel vermeleri lâzımdır. Bayram çıktıktan sonra vermek de câizdir. Lâkin böyle bayramdan sonraya bırakmak mekrûhtur (1).

Maamâfih efdal ve müstahab olanı, fitrayı Bayram namazından evvel vermektir. Bunun içindir ki, hatib, Bayramdan bir hafta evvel Cumâ hutbesinde fitranın ahkâmını, kimlere borç ve kimlere verilebileceğini, fitranın mikdârını cemâata söylemelidir. Teşrik tekbirlerini de bir hafta evvel söylemelidir. Kurban hutbesinde kurbanın ahkâmını da güzelce beyân eder.

(1) *Dâmâd*'da mekrûh değil denilmiş ise de, Ş ü r ü n - B i l â l i N ü r ü l' İ z â h şerhinde mekrûh olduğunu tasrih etmiştir.

YIRMI DOKUZUNCU DERS

TERÂVİH NAMAZI VE BUNA ÂİT HÜKÜMLER

Farzlara tâbi' olmiyan sünnetlerden biri de Terâvih namazıdır. Terâvih namazı, erkek ve kadın her ikisi için sünnet-i müekkededir. Orucun değil, Ramazanın sünnetidir. Binâenaleyh, oruc tutamayan hasta ve yolculara da Terâvih kılmak sünnettir.

Terâvih namazının sünnet olması, Peygamberimizin işi ve sözleriyle sâbittir. Kendileri kılmışlar ve bizim de kılmamızı emir buyurmuşlardır.

Terâvih namazını cemâatla kılmak sünnet-i kifâyedir. Binâenaleyh, bir memlekette yâhud bir mahallede oturan insanlardan bir kısmı toplanıp mescitlerinde cemâatla kılar ve diğer bir kısmı evlerinde kendi başlarına kılacak olurlarsa, sünneti terketmiş sayılmazlar.

Terâvih namazının cemâatla sünnet olması da Peygamberimizin işi ile sâbittir. B u h â r i ve M ü s l i m 'in rivâyet ettiklerine göre, Peygamberimiz, Ramazanın 23 üncü, 25 inci ve 27 nci geceleri Mescid-i Şerife gelerek Sahâbe'leriyle birlikte Terâvih namazı kılmışlardır. Vitir ile birlikte mescitte onbir rek'at kıldıkları ve gerisini de yalnız başına evlerinde kıldıkları ahâdis-i şerifenin sarâhatinden anlaşılmaktadır. Sonra farz olur korkusuyla buna devâm etmemişlerdir. Terâvih'in yirmi rek'at olduğunda Sahâbe'nin icmâı vardır.

Peygamberimiz'in, Mescid-i Şerif'de sekiz rek'at kıldıklarına bakarak Terâvih'in sekiz rek'attan ibâret olduğunu söylemek doğru değildir. Filhakika Peygamberimiz Sahâbe'lerle birlikte sekiz rek'at kılmışlardır. Fakat bundan sonra evlerinde oniki rek'at daha kılarak yirmi rek'atı tamamlamışlardır. H a z r e t - i Ö m e r de bunun yirmi rek'at olduğunu beyân etmiş ve mescitte cemâatla kılınmasını muvâfık bulmuş ve buna karşı Sahâbe'den hiçbirisi bir şey söylememiştir.

İşte bunun içindir ki : Terâvih, yirmi rek'at olarak her Müslümanın üzerine sünnet-i müekkededir. Peygamber dâimi olarak cemâatla kılmadığı için cemâatla kılmak sünnet-i kifâyedir. Terâvih namazını cemâatle evde kılanlar, sahîh kavle göre, cemâatin faziletini kazanırlarsa da, mescidde kılanın faziletini elde edemezler, diğer farzlarda da böyledir. Evet, cemâatla kılınan bir namazın fazileti, yalnız başına kılınan bir namazdan yirmi yedi derece fazladır. Evinde cemâatla namaz kılan bir adam cemâatin bu sevâbını kazanır. Fakat mesciddeki cemâatin faziletini kazanamaz. Cemâatle kılınması meşrû' olan her namaz hakkındaki hüküm böyledir.

Terâvih namazının vakti, Yatsı namazından sonra, Sabah namazının vakti girinceye kadar olan vakittir. Muhtar olan kavle göre, Yatsı namazından sonra kılınır. Evvel kılmak câiz değildir. Terâvih namazı Yatsı namazına tâbi' olduğundan Vitir namazı Terâvihten sonra kılındığı gibi Terâvihten evvel kılmak da sahihtir. Yatsı namazını bir imam ile, Terâvihi ve Vitri de başka bir imam ile kılan bir adam, arkasında Yatsı namazını kıldığı imamın Yatsıyı abdestsiz kıldır-
mış olduğunu veyâhud herhangi bir sebepten dolayı yalnız Yatsı namazının fâ-
sid olduğunu sonradan anlarsa fâsid olan Yatsı namazını yeniden kılacağı gibi,
fâsid olmamış olan Terâvihi de yeniden kılar. Çünkü Terâvih Yatsıya tâbi'dir.

Bu gibi yerde Vitiri yeniden kılmak lâzım değildir. Sahih olan da budur. Terâvih'in bir kısmında imama yetişememiş olan kimse, sonunda imam Vitir kıl-
maya kalkıverirse, imamla berâber Vitiri kılarak Terâvihten kılamadığı rek'atla-
rı sonradan kılması câizdir.

Terâvih bi'l-icmâ' yirmi rek'attır. Seleften mütevâris olan, Terâvihi on se-
lâm ile kılmaktır. Bu cihet İ m â m - ı A ' z a m E b û H a n î f e 'den
de rivâyet olunmuştur. Her dört rek'at başında biraz oturulur. İsterse bu esnâda
salevât ile, tekbir ve tehlil ile meşgul olur.

İki rek'atta bir selâm vermiyerek, rek'atları birbirine ekler ve yirmi rek'atı
kıldıktan sonra selâm verir ve bunu bilerek yaparsa —her iki rek'atta oturmuş ol-
mak şartıyla— esah olan Terâvih tam olarak sahih ve fakat mekrûhtur. Eğer her
iki rek'attan sonra oturmayarak dört rek'attan sonra oturmuş ve en sonunda se-
lâm vermiş ise kıldığı her dört rek'at —sahih kavle göre— iki rek'at sayılır.

Eğer yirminci rek'ata kadar hiç oturmayarak yirminciden sonra oturup selâm
vermiş ise, yalnız iki rek'at kılmış sayılır. Dokuz selâm ile onsekiz rek'at mı, yok-
sa on selâm ile yirmi rek'at mı kıldıklarında cemâat ve imam şüpheye düşerse,
sahih olan, cemâat olmıyarak ayrı ayrı iki rek'at daha kılarlar.

Cemâattan bir kısmı yirmi kılındığını, bir kısmı da onsekiz kılındığını id-
diâ eder ve her iki taraf kat'iyyen böyledir derse, imam hangi tarafta ise o tara-
fın dediği tercih olunur. İmam bir taraf, cemâat bir taraf olur ve imam kaç kılın-
dığını kat'i olarak bilirse cemâatin sözüne bakılmaz. Bu sûrete göre, eğer imam
da şüpheye düşerse, o zaman cemâatin dediği olur. Eğer cemâat kaç kıldıkların-
da ihtilâfa düşer ve imam da bir tarafı kestiremezse, doğru söylediklerine ka-
nâati olan tarafın dediğini kabûl eder. Hiçbir tarafı tercih edemezse ihtilâf et-
tikleri kısmı ayrı ayrı kılarlar.

Eğer bir selâm ile dört rek'at kılar ve fakat ikinci rek'attan sonra oturmayı
unutursa muhtar olan kavle göre yalnız iki rek'at yerine geçer.

İkinci rek'at başında oturmayı terkettiği cihetle ilk iki rek'at kıyasen fâsit-
tir; son iki rek'at da istihsânen câizdir. Terâvih namazını hatim ile kılmak sün-
nettir. Eğer hatim ile kıldırmak cemâatin tenfirini ve dağılmalarını mücib ola-

caksa, muhtar olan kavle göre, imam bundan vaz geçerek Fâtiha'dan sonra üç
kısâ âyetten veya üç kısâ âyet kadar uzun bir âyetten daha kısâ okumak mek-
rûhtur.

Cemâatin bıkkınlığını mücib bile olsa Terâvih'in her teşehhüdünde Sale-
vât-ı Şerifeyi okumaktan imam vazgeçmez. Çünkü Salevât-ı Şerife okumak biz-
ce sünnet-i müekkededir. Bâzi müctehidlere göre de farzdır.

Terâvih'de pek acele edilip de harflerin ve kelimelerin hakkını vermemek,
ta'dil-i erkânı bırakmak, Eûzü-Besmeleyi terketmek gibi hallerden son derece çe-
kinmek lâzımdır. Her iki rek'attan sonra Sübhâneke okumayı da terketmemelidir.
Rükû' ve sücûd ve tesbihlerini de terk veya üçten eksik etmemelidir. Rükû' ve
sücûd tesbihleri de bizce sünnet-i müekkededir. Cemâata bıkkınlık değilse, bun-
ları, cemâatin keyfi için terketmemek lâzımdır.

Vaktinde kılınmamış olan bir Terâvih, sonradan kazâ olunmaz. Esah olan
budur. Eğer kazâ ederse Terâvih değil, müstehab bir nâfile olmuş olur.

Yatsı namazının farzında cemâati terketmiş olanlar, Terâvihi cemâatle kıla-
mazlar. Çünkü Terâvih, Yatsıya tâbi'dir. Terâvihi imam ile kılamıyan Vitiri
kılabilir.

Terâvihi bir imam ile Vitiri başka bir imam ile kılmak, sahih kavle göre câiz-
dir. Uyku iyice bastırıldığı bir sırada Terâvih kılmak mekrûhtur. (Başka namaz-
lar da böyledir.)

Şâyet iki rek'atta selâm vermeyip de dört rek'atta verecek olursa, tıpkı Yat-
sının sünneti gibi, ikinci rek'attan sonra Et-Tehiyâtü, Allâhümme salli ve bâ-
rik'i okuyarak üçüncü rek'ata kalkar, "Sübhâneke, Eûzü-Besmele" den sonra Fâ-
tiha ve sûre okuyarak rek'atları bitirir. Vitir ile Terâvih arasında biraz oturmak
da müstehabdır. Terâvih cemâatla kılınırsa Vitir de cemâatla kılınır. Vitri yal-
nız kılmak da câizdir.

OTUZUNCU DERS

MİSÂFİR (YOLCU) NAMAZI

Orta yürüyüşle, en az kısa günlerde üç günlük (yani 18 saatlik) bir yere gitmek için niyet edip köyünden, kasabasından, obasından çıkan kimselere misâfir (yolcu) denir. Bu onsekiz saat, karada deve ve yaya yürüyüşü ile; denizde, orta ve mütedil havada giden bir yelken gemisi ile ölçülür. (Deveden maksat, kafilâ devesinin düz yerde yürüyüşüdür.)

Yâni bunlarla onsekiz saatlik veya daha ziyade olan bir yere gitmeye niyet ederek yola çıkanlara misâfir denir. Bu kadar olan bir mesâfeye trenle, tayyâre ile bir saatte gidilecek olsa, yolcular yine misâfir sayılır. Bu niyetle köyünden çıkan bir adam, köyünden çıktığından itibâren misâfirdir.

O adam vardığı yerde onbeş gün veya daha ziyade oturmaya niyet ederse o zaman misâfirlikten çıkar, eğer onbeş günden az oturacaksa misâfirlikten çıkmaz. Bugün gideceğim, yarın gideceğim, derken on sene dursa yine misâfirlikten çıkmaz. Bunu bir misâl ile anlatalım : Farzediniz ki, askersiniz, köyünüzden çıkarken gideceğiniz yolun 18 saatten fazla olduğunu biliyordunuz; misâfirliğe niyet ettiniz. Şimdi misâfir oldunuz. Geldiğiniz yerde onbeş gün veyâhud daha ziyade oturacağınız belli ise ikamete niyet edersiniz; misâfirlikten çıkarsınız. Fakat askerlik bu, orada kaç gün oturacağınız belli değilmiş. Ha bugün, ha yarın, derken üç sene, beş sene oturdunuz. Mademki kaç gün duracağınız belli değildi, durduğunuz müddetçe yine misâfir olursunuz, misâfirlikten çıkamazsınız. Velevki on sene orada kalsanız da, esâsen askerın ikamete niyeti de kumandana tâbi'dir. Bunu bir misâl diye söyledim. Asker dâr-ı harbde misâfirlikten çıkmaz.

Yolculukta az çok zorluk bulunduğundan şeriat yolcular hakkında birtakım kolaylıklar göstermiştir.

Yolcu dört rek'atlı farzları herhalde iki rek'at kılar. Üç ve iki rek'atları üç ve iki kılar. Yolda emniyet ve konak yerlerinde geniş vakit bulduğu zaman sünnetleri olduğu gibi kılar. Bir korku veyâhud yolculuk hasebiyle darlık ve güçlük (meşakkat) bulunursa sünnetleri kılmaz. Farzları cemâat hâlinde de ikişer rek'at kılarlar. Şu kadar ki, yolcu olan bir adam, misâfir olmıyan bir imama uyarsa imam ile berâber farzı dört kılar. Eğer misâfir olmıyan, misâfir olana uyarsa, imam iki rek'atta selâm verdikten sonra misâfir olmıyan, ayağa kalkıp iki daha kılarak dört rek'atı tamamlar. Esah olan, bu iki rek'atta Fâtiha ve âyet okumaz.

Kırâet mikdârı durup rükû' ve sücûd yapar. Misâfir, yolculuğu esnâsında namazı geçirmiş ise, yolculuktan sonra da iki rek'at olarak kazâ eder.

Misâfir, abdest ile giydiği mest ve ayakkabıları üzerine üç gün, üç gece mes-hedebilir. Ramazanda ise, ister oruc tutar, dilerse oruc tutmıyarak sonradan (memleketine döndüğü zaman) kazâ eder.

Cumâ ve Bayram namazı ile ve kurban kesmekle de mükellef değildir. Bunları isterse yapar, isterse yapmaz. Misâfirliğe niyet ederek yola çıkmış olan bir adam, memleketine dönmedikçe, yâhud vardığı yerde (15) günden ziyade oturmaya niyet etmedikçe hep misâfirdir. Onbeş günden az oturmaya niyet ederse, yâhud hiç niyet etmiyerek iki sene (meselâ) oturacak olursa yine böyledir. Gerek gidip gelirken ve gerek gittiği yerde oturduğu müddetçe hep misâfirdir.

Misâfirliğe niyet sahîh olmak için reyinde müstakîl olmak, bâliğ olmak ve gideceği yer üç günden aşağı olmamak şarttır. Bunlardan biri bulunmazsa niyet sahîh olmayıp yolculuk ahkâmı da câri olmaz.

GEÇMİŞ NAMAZLARIN KAZÂSI

1 — NAMAZIN SUKUTUNU MÜBAH KILAN ÖZÜRLERLE, YALNIZ SON RAYA KALMASINI MÜBAH KILAN ÖZÜRLER :

Hayız ve lohusalık hâli, namazın sukutunu mübah kılan özürlerdir. Böyle olan kadınların bu halde iken kılamadıkları namazları sonradan kazâ etmeleri vâcib değildir. Allah muhâfaza buyursun, sar'aya tutulmuş veyâhud cinnet getirmiş bir insan da, eğer bu hâli beş namaz vakti devâm etmiş ve muntazam bir sûrette ayılmamış ise, sonradan o namazları kazâ etmesi vâcib değildir. Sekir hâlinde geçirmiş olduğu namazların kazâsı vâcibdir. Bu özürler namaz vaktinin sonunda kalkar ve iftitah tekberi alacak kadar bir vakit varsa o namazı kazâ etmek vâcib olur.

2 — NAMAZIN BÜSBÜTÜN SUKUTUNA DEĞİL, VAKTİNDEN SONRAYA KALMASINI MÜBAH KILAN ÖZÜRLER; UYKU, UNUTMAK VE GAFLETTİR :

Namazı bile bile ve hiçbir meşrû sebep yok iken vaktinden sonraya bırakmak büyük bir günahdır. Yaptığı bu günahı hem tevbe ve istiğfâr etmeli, hem de geçirmiş olduğu namazları yeni baştan kılmalıdır. Çünkü bu günah yalnız kazâ etmekle onun üzerinden kalkmaz. Onun için hem kazâ hem de tevbe etmelidir.

Beş vaktin edâsı nasıl farz ise, kazâsı da farzdır. Vitir namazının kazâsı vâcibdir. Vakit çıktıktan sonra sünnet kazâ olunmaz. Yalnız o günün Sabah namazını vaktinde kılmamış ise öğleye kadar hem farzı ve hem de sünneti kazâ edilir. Maamâfih uyku veyâhud unutmak ile vaktinde kılınmamış olan namazlar ne zaman hatıra gelir veyâhud uykudan uyanırsa onlar o zaman edâ olarak kılınır diyenler de vardır. Bu babda vârid olan hadîs-i şerîf de bu cihetten buna delâlet eder.

Kazâ namazlar için muayyen bir vakit yoktur. Fakat tertip lâzımdır. Bir namazı geçirince ondan sonra vakit namazını kılmadan evvel geçirdiği namazı kazâ etmesi lâzımdır. Bir insanın üzerindeki kazâ namazı altıdan az ise hem kazâ ile vakit namazları arasında, hem de kazâ namazları arasında tertip lâzımdır. Beş vakit namaz ile Vitirin hem edâsı, hem de kazâsı tertip üzere kılınır.

Üzerinde altıdan ziyâde kazâ namazı olan bir insan için bunları kılarken tertibe riâyet etmek lâzım değildir. Şimdi bunu biraz izâh edelim : Bir adamın Vitirden başka altı veyâhud daha ziyâde geçmiş namazı olursa bunlarda tertip

lâzım değildir. Meselâ: Öğle namazını vaktinde kılamamış ve bundan başka üzerinde hiç kazâ namazı da olmayan bir adam, Öğlenin geçtiği hatırında ve İkinci'nin vakti de geniş olduğu halde Öğle namazını kazâ etmiyerek İkinci'yi kılarca İkinci namazı da fâsid olur.

Çünkü tertip lâzım idi. Geçtiğini hatırlamış olduğu namaz velevki Vitir dahil olsa, hüküm yine böyledir. Eğer bundan sonra Öğleyi kazâ ederse, tekrar İkinci'yi de kılmaması lâzım gelir. Eğer Öğleyi kazâ etmeden Akşam, Yatsı, Sabah ve sonraki gün Öğle namazlarını da kılmış ise, onlar da fâsittir. Fâsit, metrük hükmünde olduğundan, şimdi terkedilmiş namaz altı olmuş oluyor. Hükmen altıncı olan beşinci namazın vakti çıktıktan itibaren tertip kalmamış olduğundan fesat kalkar, kılmış olduğu vakit namazları sahîh olur.

Meseleyi bir de şu sûretle tasvir edelim : Sabah namazını uyku ile geçiren ve üzerinde başka kazâsı da olmayan bir adam, Öğle namazını kılmadan evvel onu kazâ etmek lâzımdır. Sabah namazını kazâ etmiyerek Öğleyi, İkinci'yi, Akşamı ve Yatsıyı da kılar ve bundan sonra Sabah namazını kazâ ederse, tertibi bozmuş olduğundan bu namazların hepsi de fâsiddir. Binâenaleyh, sıra ile bunların hepsini kazâ etmek lâzımdır. Eğer geçirmiş olduğu Sabah namazını kazâ etmiyerek, Öğle, İkinci, Akşam, Yatsı ve sonraki günün Sabah namazını da kılmış ve güneş doğmuş ise fâsid olan namaz hükmen altı bulmuş olacağından, tertib sukut ederek kılmış olduğu dört vaktin fesâdı da kalkarak kıldığı farzlar sahîh ve yalnız ilk günün Sabah namazlarının kazâsı vâcib olur. Binâenaleyh, böyle üzerinde hiç kazâ namazı olmayan bir adam (ki buna sâhib-i tertip denir) namazı geçirirse, onu başka bir namaz kılmadan hemen kazâ etmelidir. Eğer onu kazâ etmeden vakit namazı kılarca, bundan başka dört vakit namazı daha kılmadan ve en son kıldığı namazın vakti çıkmadan onu kazâ etmemesi lâzımdır. Binâenaleyh, tertip üç şeyin biriyle bozulur ve lüzumsuz kalır :

- 1) Geçirdiği namazı hatırlamıyarak vakit namazı kılmak,
- 2) Vakit daralmış olup hem kazâyı, hem de vakit namazını kılmaya kâfi gelmemek. Böyle bir zamanda tertibe riâyet etmiyerek vakit namazını kılar.

3) Geçmiş namazları altıdan ziyâde olmak. Geçmiş namazların altıdan ziyâde olması, isterse hükmen, yâni kazâyı kalmış bir namazı hatırlıyarak, beş vakit olmak sûretiyle olsun ikisi de birdir. Geçmiş namazları altı veya daha ziyâde olan bir adam için kazâ namazlarla vakit namazları arasında tertibe riâyet lâzım olmadığı gibi; kazâ namazları arasında da tertib lâzım değildir. Sahîh olan budur. Üzerinde bu sûretle altıdan ziyâde geçmiş namazı olan bu adam onları, namaz kılmak mekrûh olan üç vaktin mâadâsında, istediği zaman kazâ edebilir. Üzerinde böyle çok geçmiş namazı olan bir adam, kazâ ederken her namazı ayrı ayrı, "Meselâ, 1353 sene-i hicrîsinin Zilka'de ayının 2 nci Cum'a gününün Sabah namazı" diye tâyin lâzım denilmiş ise de, bunda külfet olduğundan işi ko-

laylaştırmak isterse şöyle niyet eder : Vaktine yetişip de kılamadığım ilk Öğle (meselâ) namazını yâhud son Öğle namazını Allah rızası için kılmıya niyet ettim (1). Bu sûretle niyet ederse her kılışta ilk, yâhud son kalanı kazâ etmiş olacağından tâyin hâsil olmuş olur. Geçmiş namazları kazâ ederek beşten aşağıya indirdiği zaman, tertip tekrar geriye gelmez. Birkaç Ramazandan oruç kazâsı olan da kazâ ederken son veyâhud ilk Ramazanın orucuna diye niyet eder. Tâ-yiñ etmiyerek kazâ ederse yine câizdir. Kazâsı yalnız bir Ramazandan ise tâyin lâzım değildir. Farz namazların kazâsı farz, vâcib namazların kazâsı vâcib, (ka-zâsı lâzım gelen) sünnet namazların kazâsı da sünnettir.

GEÇMİŞ NAMAZLARIN KAZÂSINI GERİYE BIRAKMAMAK

Namaz her ne sûretle geçmiş olursa olsun, mâni' olan özür kalmayınca he-men kazâ etmek lâzımdır. Mâlikî mezhebine göre üzerinde kazâ namazı olan bir adamın nâfile namaz ile meşgûl olması haramdır.

Yalnız bulunduğu günün Sabah namazının sünneti, Vitir namazını ve Bay-ram namazlarını kılar, bunlardan başka nâfile namazları, Terâvih namazını kı-larsa namazla meşgûl olması i'tibâriyle me'cûr olursa da, kazâ namazını geriye bırakmış olduğundan âsim olur. Şâfiî mezhebine göre de, üzerinde acele kılma-sı vâcib olan kazâ namazları olan bir insanın —bu namazları kılip borcundan kurtuluncaya kadar— revâtibden olsun, revâtibden olmasın, mutlak sûrette nâfi-le ile iştigâli haramdır.

Hanbelî mezhebine göre de, üzerinde geçmiş namazlar olan bir adamın nâ-file kılması haramdır. Vitir ile revâtibi kılarca câizdir. Fakat kazâları çok ise bun-ları da kılmıyarak kazâ namazlarla meşgûl olması evlâdır. Yalnız Sabah nama-zının sünneti bunlardan hâriçtir, onu kılmak lâzımdır.

(1) Me'hazlarımızdan biri olan Nürü'l-İzâh şerhinde müellif merhum, gün ve târih tâyinine bir misâl olmak üzere 1054 senesi Cemâziye'l-âhir'in 18 inci Pazarte-si gününü göstermiştir. T a h t â v i merhum burayı tahşiye ederken : "Bunda, bu bahsin telif tarihine işâret gibi bir nükte vardır." diyor. Yâni müellif bu bahsi o tarihte yazdığını anlatmak istemiş diyor. Ben de geçmiş namazların kazâsı bah-sini evvelce umûmî olarak yazmıştım. Kitap basılırken bu bahsi biraz daha izâh et-meği münâsîp gördüm. Bu sûretle üzerinde kazâ namazları altıdan ziyâde olursa ne sûretle kazâ ve niyet edileceğini gösteren bu bahsi (1353) sene-i hicriyesi 12 nci Cumâ günü sabahında ve Cumâ namazından iki saat evvel yazdım. Onun için mi-sâl olarak böyle gösterdim. Cenâb-ı Hak bütün işlerimizi rızâ-yı ilâhîsine muvâfık bulup ümmet-i Muhammed'e (sallâ'llâhu aleyhi ve sellem) dünya ve âhirette saâdet ve selâmetler ihsan buyursun.

NAMAZI KESMEK VE FARZA YETİŞMEK

Başlamış olan namazı bilerek ve hiçbir özrü yok iken bozmak câiz değildir. Fakat ikmâl için, cemâat fazileti kazanmak için bozmak câizdir. Bu, âdetâ ye-nilemek için bir mescidi yıkmağa benzer. Şimdi başlanmış olan bir namazı boz-mak, hangi vakitler câiz olduğunu gösterelim : Bir adam yalnız başına farz na-mazı kılmaya başladıktan sonra yanında cemâatle namaz kılmıya başlanır ve yalnız başına namaz kılan kimse de henüz birinci rek'atın secdesine varmamış ise, hemen namazını kesip imama uyar. Eğer ilk rek'atın secdesini yapmış ve kıl-dığı farz da dört rek'atlı ise, bir rek'at dahâ kılarak iki rek'atı tamamlar ve ondan sonra selâm verip imama uyar ve o farzı imamla kılar. Kendi başına kıldığı iki rek'at nâfile namaz olmuş olur. Eğer cemâat olduğu sırada yalnız başına üçün-cü rek'atı bitirmiş idi ise, namazı kesmeyip dört rek'atı tamamladıktan sonra, ce-mâat sevâbı için imama uyar ve onunla da kılar. Fakat bu defa asıl farz, yal-nız başına kıldığı olup imam ile kıldığı namaz nâfile olur. Şu kadar ki : Bu na-mazın ikinci namazı olmaması lâzımdır. Çünkü İkinci namazından sonra nâ-file namazı kılınmaz. Binâenaleyh böyle bir namazda kendi başına farzı tamam-ladıktan sonra tekrar bir de imamla kılamaz. Eğer üçüncü rek'atın secdesini yap-mamış ise, esah olan, ayakta iken selâm verip imama uyar.

Kıldığı namaz dört rek'atlı bir farz değilse, ikinci rek'atı bitirmiş olmadıkça, her neresinde olursa olsun hemen namazı kesip imama uyar. Şâyet ikinci rek'atı bitirmiş ise namazı kesmeyip tamamlar ve imama da uymaz. Çünkü bu takdîre göre kıldığı namaz ya Sabah namazı, ya Akşam namazı olacaktır. Sabah nama-zından sonra nâfile kılınmadığı gibi, Akşam namazından sonra da imama uya-rak üç rek'atlı nâfile kılınmaz. Şâyet sünnete başladıktan sonra cemâatla farz kılınmaya başlanır, veyâhud Cumâ günü hatib hutbeye çıkarsa, iki rek'at başın-da selâm verip imama uyar; hatibin hutbesini dinler, iki rek'atı bitirmeden na-mazı kesip de imama uymaz. Eğer iki rek'atı tamamladığı takdirde orada bulunan cenâze namazını geçireceğini anlarsa o zaman diğer rek'atı tamamlamıyarak he-men nâfileyi kesip cenâze namazına yetişir. Eğer kıldığı sünnet, Öğlenin sünneti idiyse, farzından sonra ayrıca dört rek'at sünnet kıldığı gibi son sünneti de kı-lar. Hatib hutbeye çıktığı zaman, kılmakta olduğu Cumânın ilk sünnetini, iki rek'atta kesecek olursa, farzından sonra bunu da ayrıca kılar. Fakat hatib henüz hutbeyi okumıya başlamamış ise, sünneti çabucak kılip dört rek'atı tamamlamal-dır. Kıldığı İkinci veyâhud Yatsının sünneti idiyse farzından sonra kılınmaz.

Eğer câmiye geldiği zaman farza durmuşlar ise sünnete durmıyarak doğru-dan doğruya imama uyar. Hattâ müezzin kaamete hazırlanırken sünnete durmak mekruhtur. Ancak kılınan Sabah namazı ise, imama yalnız teşehhüdde yetişebi-leceğini bilse, yine evvelâ sünneti kılip, ondan sonra imama uyar. Eğer imama "Et-Tehiyâtü" okurken dahi yetişemeyeceğinden korkarsa sünneti kılmıyarak he-men imama uyar ve sonra sünneti kılmaz. Çünkü Sabah namazının sünneti an-

SECDE - İ TİLÂ VET (OKUMA SECDESİ)

Namazda secde âyetlerinden biri okunduğu veyâhud ehil bir okuyandan işitildiği vakit hem okuyana, hem de işitene secde etmek vâcibdir. Secde edenin hadesten ve pislikten temiz olması lâzımdır.

Secde-i tilâvetin rûknü, secde âyetini okuyan veyâhud işiten kimsenin bir defa secde etmesi, yâni alnını yere koymasındır.

Secde-i tilâvetin hükmü; dünyâda vâcibin sukutu, âhirette sevâba nâil olmaktır. Secde-i tilâvetin sebebi, üç şeyin biri bulunmaktır :

Secde âyetini ya kendi okumak, yâhud başkasının okuduğunu işitmek, veyâhud okuyanı işitmese dahi muktedî bulunmaktır. İşte bu üç şeyden biri bulunursa secde vâcibdir. Maamâfih, hakiki sebep, secde âyetinin okunmasıdır. Okuyan hakkında böyle olduğu gibi, işiten hakkında da, sahîh kavle göre, secde âyetinin okunmasıdır.

İşitmek, sahîh kavle göre, okuyan ile namaz kıldırılmakta olan imama iktida edenin gayrısı hakkında şarttır. Binâenaleyh, sağır olup da okuduğunu işitmeyene de secde etmek lâzımdır. Fakat muktedî olmıyan bir adam üzerine, başkasının okuması ile —her ne kadar onu secde ederken görse bile onun okuduğunu duymadıkça— secde etmek vâcib olmaz.

Kur'ân-ı Kerim'in ondört sûresinde secde âyeti vardır ki, şunlardır : 7, 13, 16, 17, 19, 22, 25, 27, 32, 38, 41, 53, 84, 96 ncı sûreler; onlardan birini okuyan, veyâhud işitene, secde etmek vâcibdir. Çünkü bu secde âyetleri üç kısımdır :

- 1) Açıktan açığa secde ile emreden âyetler,
- 2) Kâfirlerin Cenâb-ı Hakk'a secde etmekten yüz çevirmelerini mutazammın âyetler,
- 3) Peygamberlerin secde ile vuku' bulan emre imtisallerini gösteren âyetler.

Şüphe yok ki, emre itâat, Peygamberlere iktidâ ve kâfirlerin yaptıkları gibi yapmamak vâcibdir. İşte bunun içindir ki, bu âyetler okunduğu, yâhud işitildiği vakit secde etmek vâcibdir. Böyle bir halde secde etmek kendisi için mümkün olmıyan bir adamın "*Gufrâneke Rabbenâ ve ileyke'l-masir*" demesi müstehabdır. Secdeyi sonradan kazâ eder.

Secde âyeti namaz hâricinde okunduğu vakit okunur okunmaz secde etmek vâcib değildir. Sonra yapsa da olur. Fakat unutmak ihtimâli olduğundan sonra ya bırakmak tenzihen mekrûhtur. Namaz içinde okunduğu zaman secde âyetinden sonra üç âyetten ziyâde okumadan secde etmek lâzımdır. Çünkü namazda secdenin vücûbu fevrîdir. (Yâni okunur okunmaz üç âyetten sonraya bırakılmamak üzere yapılması lâzım.) Secde âyetini tercüme olarak okuyana da secde vâcibdir. Secde âyetinden secdeye delâlet eden kelimeyi, evvelinden veya sonradan bir kelime ile berâber okumak, sahîh kavle göre, secde âyetini tamamen okumak gibidir.

cak farziyle berâber geçerse kılınır. Eğer öğle namazı ise yine sünnete durmıyarak hemen imama uyar ve imamla selâm verdikten sonra evvelâ farzdan evvelki dört rek'at sünneti kazâ ederek sonra da iki rek'at son sünneti kılar. Sahîh ve müftâbih olan kavil budur.

İşte farza yetişmek ve farzı imamla birlikte kılmak için namaz bu sûretle kesilir. Yukarıda da söylediğimiz gibi cemâatla kılınan namazın sevâbı, yalnız başına kılınan namazdan, bir rivâyete göre yirmi beş, diğer rivâyete göre yirmi yedi derece ziyâdedir. Onun için mümkün oldukça cemâatle kılmağa çalışmak lâzımdır. Cemâatin faziletine yetişmekle cemâate yetişmiş olmak ayrı ayrı şeylerdir. Bir adam teşehhüdde bile imama yetişmiş olursa, cemâatin faziletine nâil olur. Fakat dört rek'atlı farzın bir veya iki rek'atında imama ve üç rek'atlı namazların iki rek'atına yetişmiş olan bir adam cemâate yetişmiş ve namazı cemâatle kılmış sayılmaz. Binâenaleyh, Akşam namazını cemâatle kılmıya yemin eder ve ancak iki rek'atına yetişirse yemini yerine gelmiş olmaz.

İmama bir rek'atın rûkû'unda yetişmiş olan adam o rek'ata yetişmiş sayılır. Kendisi rûkû'a eğilmeden evvel imam rûkû'dan doğrulursa o rek'ata yetişmiş sayılmaz. Farzın geçeceğinden korkarsa, farzdan evvelki sünnetleri kılmaz, korkmazsa kılar.

Birtakım özürler daha vardır ki, onlar bulunduğu vakit namazı kesmek câiz ve bâzan vâcib olur. Meselâ: Kadın, namazda iken çocuğunun haykırmasıyla, ateş üzerinde pişen yemeğin taşması, veyâhud parasının —velevki bir dirhem gümüş mikdârı ve başkasının dahi olsa— çalınması korkusuyla imdat için edilen feryat ile namaz kesilir.

Bir adam herhangi bir sûretle tecâvüze uğrıyarak, yâhud suya düşerek haykırır ve namazdakiler de onu işitirlerse namazı bozmaları ve ona koşmaları vâcib olur.

Kezâlik, bir körün, veyâhud bilmiyen bir adamın kuyuya düşmek tehlikesi olursa, sürüye canavar gelirse namazdaki bir adamın namazı bozması ve o tehlikeleri defetmiye koşması vâcibdir.

Bir ebe, çocuk doğurtmakla meşgûl iken namazlarını sonraya bırakır. Hattâ çocuk için veya anası için ufak bir tehlike melhûz ise, ebenin namazları sonraya bırakması vâcibdir. Çocuğun anası da böyledir. Kırdan olan bir kimse hırsızlardan veyâhud yol kesicilerden veyâhud kurt ve sel tehlikesinden korkarsa namazını sonraya bırakabilir. Yukarıdanberi söylediğimiz sebeplerden birisi bulunmadıkça kılmakta olduğu namazı kesmek veyâhud vaktinden sonraya bırakmak câiz olamaz.

Câmide iken namaz vakti girerse, namazı kılmadan çıkıp gitmek tahrîmen mekrûhtur. Meğer ki, başka bir câmide imam veyâhud müezzin olsun.

Secde vâcib olmak için okuyanın anlaması, dinleyenin de dinlemeye niyet etmiş olması şart değildir. Okuyan onun secde âyeti olduğunu ister bilsin, ister bilmesin, secde ile mükelleftir. İşiten de, işitmek maksadı olsun, isterse olmasın işitince secde ile mükellef olur. Secde âyetini okuyarak yazmak veya secde âyetine bakmakla secde vâcib olmaz. Heceleme de böyledir.

Secde âyetini okuyan veya işiten ayakta ise doğrudan doğruya "Allâhu-Ekber" diyerek secdeye gidip secdede üç defa "Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ" dedikten sonra doğrulur. Bunda tekbir ve tesbih sünnettir. Tilâvet secdesi, sehiv secdesi gibi iki olmayıp birdir. Teşehhüd ve selâm da yoktur. Oturan bir adam ayağa kalkarak ondan sonra secde etmek müstehabdır. Üzerinde birkaç secde toplanmış olan kimse her secde için ayağa kalkar.

Secde âyeti bir cemâat içinde okunduğu vakit secde yapılırken okuyanın ileride ve cemâatin saf olması lâzım değildir. Herkes olduğu yerde, Kible'ye karşı olarak secde ederler. Şu kadar ki, işitenlerin okuyandan evvel secdeden karkamaları menduptur.

Tilâvet secdesi, namaz kılmakla mükellef insanlara vâcibdir. Binâenaleyh âdeti içinde, veyâhud lohusa olan bir kadın okur veya işitirse onun kendisine secde vâcib olmaz. Fakat bu halde olan bir kadından, yâhud akli başında ve iyiyi, kötüyü ayırdeden çocuktan secde âyetini işiten adama secde vâcibdir. Mecnun veyâhud uykuda bulunan bir adamdan secde âyetini işitene, sahih olan, secde vâcib değildir. Çünkü bunlarda temyiz ve sıhhat-i tilâvet yoktur. Yıkanmak iktizâ etmiş olan bir adamın secde âyetini okuması veya işitmesi ile üzerine secde vâcib olur. Temizlenince secde yapar. Sarhoş, secde âyetini okumakla hem kendisine, hem de işitene secde vâcib olur.

Secdenin vâcib olması için okuyan ve işitende temyiz (yaptığı şeyleri, iyiyi, fenâyı ayırabilmek) şart olduğundan muallim kuştan veyâhud aks-i sedâ sûretleriyle işitilen secde âyetinden secde lâzım gelip gelmeyeceğinde fukahâ ihtilâf etmişlerse de ben, ihtiyâten secde etmek vâcib, diyenlerin kavlini tercih ediyorum. Buna kıyâsen gramofon ve radyodan işitilen secde âyetlerinde de secde etmek lâzım olacağına kailim (1). Çünkü işitilen Kur'an'dır ve bunda şüphe yoktur. Mahall-i sudûru ne olursa olsun. Kaldı ki, radyo büsbütün başkadır.

Namaz kılan bir adam, namazda okuduğu secde âyetinin secdesini namazda yapmak lâzımdır. Eğer secde âyetini okuduktan sonra âyetin alt tarafına geçerek devâm edecekse, secde âyetini okuyunca hemen secde-i tilâvet kasdiyle secde yaparak tekrar kalkar ve alt tarafına devâm eder.

Eğer fazla okumayacak ise secde âyetinden veya onu müteakip iki ve en çok üç âyet (2) sonra namaz için yapacağı rükû' (eğer niyet ederse) ve aleliltlak

(1) Bu mesele hakkında ayrıca bir kitap yazarak, gramofon plâklarına Kur'an okumanın hükmü ile plâktan işitilen Kur'an hakkında uzun uzadıya izahat verdim.

(2) Namazda okunan secde âyetinin secdesi fevri olduğu cihetle secde âyeti okunduktan üç âyet sonra secde yapılmak lâzımdır.

sücutü, âyetin de secdesi yerine geçer. Secde etmiyerek ondan sonra uzun uzadıya okumak tahrimen mekrûhtur. Çünkü namaz içindeki secdenin vücûbu fevrîdir.

Terâvih namazlarında, yâhud diğer namazlarda hatim ile kılınırken imam secde âyetini okuduğu vakit alt tarafına devâm edecek ve üç âyetten ziyâde okuyacaksa hemen secde eder, cemâat da onunla berâber secde ederler. Fakat kalabalık cemâatte kargaşalığı mücip olacağından namaz secdesini secde âyetlerine muvâfık getirmek daha iyidir. Namaz içinde ayrıca secde yapmaya çalışmak bilmiyenleri şaşırır. İmam olanlar bu cihete dikkat etmelidir.

Namaz içinde olan imam veyâhud cemâat namaz haricinde birinin okuduğu secde âyetini işitirlerse namazı kılıp bitirdikten sonra secde etmeleri vâcibdir. İmamın namazda secde âyetini okumasıyla cemâate de secde vâcib olur. İmam secde yapınca cemâat da vevlki işitmeseler bile, secde ederler. İmam secde yapmazsa cemâat da yapmaz.

Cemâattan biri secde âyetini okuyuverir, yanındakilerle imam bunu işitirlerse ne kendisine, ne de diğer işitenlere secde etmek vâcib olmaz. Ne namaz dâhilinde, ne de hâricinde. Fakat bunu namazda olmıyan biri işitirse ona vâcib olur. Rükû' ve sücutda okunmuş olan secde âyetinden de secde lâzım gelmez. Çünkü kırâetin yeri orası değildir.

Namazda olmıyan, namazda olandan işittiği secde âyetinin secdesini namaz hâricinde yapacağı gibi, namazda olan, olmıyandan işittiği âyetin secdesini de namaz hâricinde yapar. Namazda yaparsa namazı ifsâd etmezse de, secde-i tilâvet yerine de geçmez.

Namazda okunan secde âyetinin secdesi; namaz haricinde olmaz. Namaz hâricinde olan kimse, imamın secde âyetini okuduğunu işitir ve imama da iktidâ etmezse, yâhud imam o rek'atın secdesini yaptıktan sonra diğer rek'atta imama uymuş ise secdeyi namazın hâricinde yapar. Eğer imam secde yapmadan evvel uymuş ise imam ile birlikte secde eder; eğer imam secde-i tilâveti yaparak âyetin mâbâdine devâm için kalktıktan sonra aynı rek'atta imama uymuş ise, hükmen o rek'atta yetmişmiş sayılacağından, ne namaz içinde ve ne de namaz hâricinde secde etmez.

Namaz hâricinde secde âyetini okuyarak secde ettikten sonra aynı âyeti namazda tekrar okursa yine secde eder. Eğer namaz hâricinde okuduktan sonra secde etmiyerek hemen namaza durur ve aynı âyeti tekrar okursa zâhir rivâyete göre, bir secde kâfidir.

OTUZ İKİNCİ DERS

HASTALARIN NAMAZI NASIL KILACAKLARI VE İSTİSKA NAMAZI

İslâm Dininde hiç güçlük yoktur. Bütün ahkâmı kolaylık üzerine kurulmuştur. Tâat ve ibâdet de herkesin kudretine göredir. Onun için hasta olan bir adamın namazı da kendi kudretine göre olur. Meselâ : Namazı ayakta kılamıyan yahud ayakta güçlükle kılabilecek olan, veyâhud ayakta kıldığı takdirde hastalığı ve ağrıları ziyâdeleşeceğinden, yahud geç iyi olacağından korkan bir adam istediği gibi (yâni nasıl kolay ve zararsız olursa öylece) oturup rükû' ve sücûd ile namazını kılar. Rükû' ve sücûddan âciz ise oturduğu yerden başı ile işaret ederek kılar. Rükû'da başını biraz eğip, sücûdda ondan biraz daha fazla eğip. Secdede başını rükû'dan biraz fazla eğmezse namazı sahih olmaz. Yüzüne doğru yüksekçe birşey koyarak onun üzerine secde etmemelidir. Eğer böyle yapar ve secdede başını rükû'dan daha aşağıya eğerse sahihtir. Bunun da imâ değil secde olduğunu söyleyenler de vardır. Eğer ayakta durmaya gücü yettiği halde rükû' ve sücûda ve hattâ yalnız sücûda kaadir olmazsa yine oturur ve başı ile işaret ederek namazını kılar.

Hülâsa : Hasta veya mâzur olan bir adam ayakta, otururken, yarısını ayakta, yarısını otururken, işaretle, gücü ne kadar yeterse o sûretle kılar. Başı ile işarete de kaadir olamazsa namazı sonraya bırakır. Onları kazâ eder. İmâyâ da kaadir olamıyan kimse, iyi olarak kazâ edecek vakit bulamayınca mâzurdur. Borçlu sayılmıyacağından bunun için vasiyet lâzım değildir.

2 — İSKAAT-I SALÂT :

İskat, üzerindeki borcu düşürmek demektir. Ölmüş bir adamın farz ve vâcip olarak üzerinde olan namazları ödemektir. Bir günün gece ve gündüzünde, Vitr de dâhil olmak üzere, altı vakit namaz vardır. Namazla mükellef olan bir adam bunları imâ ile olsun kılabilmeye kaadir iken edâ edemediği gibi kazâ da etmiyerek ölüverirse, bunlar için vasiyet etmesi lâzımdır. Ölen adam vasiyet etmemiş ise velisi veyâhud bir başkası onun tarafından teberrü edebilir.

Ölünün iskaat-ı salât ve savm için olan vasiyyeti, malının üçte birinden verilir. Arkasında bırakmış olduğu malının üçte birinden, her günlük altı namazdan her biri için bir fakirin akşamı, sabahlı yiyeceği çıkarılıp fakire verilir. Bunun hepsi bir fakre verilebileceği gibi, ayrı ayrı fakirlere de verilir. Vasiyyet ey-

lediği mal, üzerinde olan Hakkü'llâh'a kâfi gelmediği, yahud onun malının üçte biri iskatına kâfi olmadığı takdirde devir usûlüne mürâcaat olunur.

Tahtâvi'de ve Dürrü'l-Münteka'da mezkûr olduğu veçhile, ölünün ömrü mikdârınca iskat yapmak isterlerse müddet-i ömrünü hesâb edip, erkekte onun oniki senesi ve kadında dokuz senesi, çocukluk müddeti olmak üzere çıkarılarak geriye kalan için iskat olunur. Parası kâfi gelirse ne âlâ, gelmezse devir yapılır.

Gerçi, bu mahsus değildir. Lâkin ibâdet bâbında bir ihtiyattır. Umulur ki, fukarânın sevinçleriyle Cenâb-ı Allah fazl-u kereminden o kulumu affeder.

3 — İSTİSKA NAMAZI :

İstiskaa, kuraklık olup da yağmur ihtiyacı fazlaştığı zamanlarda Allâhu Teâlâ Hazretlerinden yağmur istemektir. Buna türkçemizde yağmur duâsına çıkmak denir. Yağmursuzluktan sıkıntıya düşüldüğü bir zamanda içecek ve kullanacak, hayvanları, tarla ve bahçeleri sulayacak büyük kuyu ve çayları olamıyan, olsa da ihtiyâca kâfi gelmiyen memleket ahâlisinin, yağmur vermesi için Allâhu Teâlâ Hazretlerine yalvarmaları, duâ ve niyâzda bulunmaları câiz ve sünnettir. Hazret-i Peygamber ihtiyâç zamanlarında yağmur duâsı yaptıkları gibi ondan sonra Hulefâ-yı Râşidîn de duâya çıkmışlardır.

Yağmur duâsında birbiri arkasına üç gün cemâatla sahrâya, memleket dışına çıkıp duâ etmek müstehabdır (1).

Duâya çıkmazdan evvel fukaraya sadakalar vermek, herkes günahlarına tövbe ve istiğfar eylemek, dargınların barışması, haksız olarak alınmış olan şeyler varsa onlar sâhibine verilerek helâllaşılması lâzımdır. Yağmur duâsına giderken kibirli ve mağrur olarak değil, mütevâzi, başlar aşağı eğilmiş, muhtaç bir adam vaziyetinde gitmek lâzımdır. Mümkün olursa çocukları ve ihtiyarları, yavrularıyla birlikte hayvanları da götürmek ve duâ yapılırken hayvanların yavrularını ana-larından ayırmak müstehabdır.

Yağmur duâsında İ m â m - ı A ' z a m 'ın müftâbih kavline göre cemâatsız, İ m â m - ı M u h a m m e d ile E b û Y û s u f kavline göre cemâatle ve cehren (yâni açıktan okuyarak) iki rek'at namaz kılmak câiz ve menduptur. Diğer mezheplerde sünnet-i müekkededir. Yağmur duâsında imam ve cemâat Kible'ye döner ve imam ayağa kalkıp duâ eder. Cemâat oturdukları yerden "Âmin" derler.

(1) Mümkün olursa demektir. Bir mâni'den dolayı mümkün olmazsa câmide duâ ederler.

Duâ edilirken imam ve cemâat ellerini göğe doğru kaldırıp öyle duâ olunur (1). Duâ ederken de son derece mütezellilâne yalvarmak ve emreder gibi bir vaziyette olmamak lâzımdır.

Bu hususta me'sûr olan duâlardan bâzılarını aşağıya yazıyorum. Peygamberimizin zevcesi Âişe radiya'llâhu anhâ'dan rivâyet olunduğuna göre, bazı kimseler Hazret-i Peygamber'e gelerek yağmursuzluktan pek ziyâde sıkıldıklarını söylemişler, Peygamberimiz de: "Yağmursuzluktan şikâyet ediyorsunuz; halbuki Cenâb-ı Hak: 'Sıkıldığınız zaman duâ ediniz.' buyurmuş ve duânızı kabûl edeceğini de haber vermiştir." dedikten sonra ellerini göğe doğru açarak şöyle duâ etmiştir:

"El-Hamdü li'llâhi Rabbi'l-âlemin. Er-Rahmâni'r-Rahîm. Mâlikî yevmi'd-dîn. Lâ ilâhe illâ'llâhü yef'alü mâ yürtd. Allâhümme! Ente'llâhü lâ ilâhe illâ ente. Ente'l-ğaniyyü ve nahnü'l-fukara'. Enzil aleyne'l-ğayse vec'al mâ enzelte lenâ kuvveten ve belâğan ilâ hin...".

Yağmur duâsına çıkıldığı zaman, Hazret-i Peygamber'den me'sûr olan şu duâyı okumak da müstehabdır:

"Allâhümme! Eskinâ ğaysen, muğtsen, hentien, mertien, mâen, ğâdekan, mücellelen, sahhan, âmmen, tabakan, dâimâ.

Allâhümme! Eskinâ'l-ğayse ve lâ tec'alnâ mine'l-kaanitin.

Allâhümme! İnne bi'l-bilâdi ve'l-ibâdi ve'l-halkı mine'l-levâi ve'd-danki, mâ lâ teşkû illâ ileyk.

Allâhümme! Enbit lenâ'z-zer'a ve edir lenâ'd-dar'a ve eskinâ min berekâti's-semâi. Ve enbit lenâ min berekâti'l-ardi.

Allâhümme! Innâ nestağfirüke inneke künte ğaffârâ, fe-ersili's-semâe aleynâ midrârâ."

(1) Duâ ederken ellerini yüzlerinin hizâsına kaldıracak ve avucunun içini göğe doğru tutmayıp yüzüne karşı tutacaktır.

(Diyanet İşleri Başkanlığı notu.)

OTUZ ÜÇÜNCÜ DERS

CENÂZE NAMAZI

Cenâze, asıl namaz olmayıp, ölü için duâdır. Mü'min kardeşinin affolunmasını ummaktır; ona son bir vazifeyi yapmaktır. Günahlarının, kusurlarının affolunmasını Allah'dan istemektir.

Cenâze namazı farz-ı kifâyedir. Orada bulunanlardan bir kısmı bu vazifeyi yaparsa diğerleri borçtan kurtulurlar. Eğer cenâzenin yanında bir mükellef bulunursa, başka kimse olmazsa ona farz-ı ayın olur.

Cenâze namazında cemâat şart değildir. Yalnız bir kadın dahi kılsa, namaz sahihtir. Birçok cenâzenin hepsine bir namaz kılmak sahih ise de, ayrı ayrı kılmak evlâdır.

Cenâze namazı kıldırarak imamda yukarıda geçen imamlık şartlarının bulunması lâzımdır. Cemâatin üç saf olması müstehabdır. Namazlarda şart olan, tahâret, setr-i avret, istikbâl-i Kible, niyet'den başka cenâze namazı için altı şart daha vardır:

- 1) Ölü, Müslüman olmak,
- 2) Ölü, temiz olmak, (yâni yıkanıp, temiz kefene sarılmak, yıkanmadan kılınan namaz tekrar kılınır.)
- 3) Ölü, cemâatin önlerinde olmak,
- 4) Ölünün tamâmı, yâhud bedeninin çoğu veyâhud hiç olmazsa başı ile berâber nisfı mevcut olmak. Bedenin çoğu gitmiş, veyâhud başsız olarak yarı varsa, yıkanmaz, kefen sarılmaz, üzerine namaz kılınmaz. Bir beze sarılarak gömülür. Bunun gibi gaibe de namaz kılınmaz. Fakat Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre gaibe namaz kılınır. Binâenaleyh, başka bir memlekette ölmüş olan büyük bir zâta diğer memleket ahâlsî gıyâben cenâze namazı kılabilirler.
- 5) Cenâze namazını kılacak kimse bilâ-özü râkip ve kaaid bir halde bulunmamak,
- 6) Cenâze yere konulup elde, omuzda veya hayvan üzerinde bulunmamak.

Namaz kılmak mekrûh olan üç vakitten maâdâ her zaman cenâze namazı kılınır.

Cenâze namazının rükünleri, dört tekbir ile kıyamdır. Kur'an okumak, rükû', sücûd yoktur. Cenâze namazı şu sûretle kılınır: İmam, ölünün göğsü hizâsına durur. Niyet ile tekbir alınır. İlk tekbir alınırken namazda olduğu gibi eller kulağa kalkar ve göbeğin altına bağlanır.

Sonra "Sübhâneke" okunur. Cenâze namazında "Ve celle senâüke" cümlesi

ilâve olunur. Bundan sonra imam açıktan ve elini kaldırmıyarak ikinci bir tekbir alır. Cemâat de içlerinden tekbir alırlar. "Allâhümme salli, bârik" duaları okunur.

Bundan sonra yine eller kalkmıyarak üçüncü bir tekbir daha alınarak gizlice duâ okunur. Bundan sonra dördüncü bir tekbir daha alınarak iki tarafa selâm verilir.

İmamın ölünün göğsü hizasında durması, ilk tekbirden sonra "Sübhâneke", ikinci tekbirden sonra salâvat, üçüncü tekbirden sonra duâ okuması sünnettir; selâm vâcibdir.

Cenâzede okunacak duâ şudur :

"Allâhümme'ğfir li-hayyinâ ve meyyitinâ ve şâhidinâ ve ğâibinâ ve kebîrinâ ve saġîrinâ ve zekêrinâ ve ünsânâ.

Allâhümme! Men ahyeytehü minnâ fe-ahyihî ale'l-İslâmî. Ve men teveffeytehu minnâ feteveffehu ale'l-îmânî. Ve hussa hâze'l-meyyite (1) bi'r-ravhi ve'r-râhati ve'r-rahmeti ve'l-maġfireti ve'r-ırdvân.

Allâhümme! İn kâne muhsinen fezid fi ihsânihî. Ve in kâne musten fetecâvez anhü (2). Ve'l-akkihî'l-emne ve'l-büşrâ ve'l-kerâmete ve'z-zülfâ bi-rahmetike yâ Erhame'r-Râhimîn."

Bu duânın Türkçesi şudur : "Allâh'im! Bizim dirimizi, ölümümüzü, burada bulunanımızı, bulunmayanımızı, küçüğümüzü, büyüğümüzü, yâhud küçük günâhımızı, büyük günâhımızı yarlıġa. Maġfiretini bütün Müslümanlara şâmil kıl! Hepsinin günâhlarını affet. Allâh'im! İçimizden yaşattıklarını İslâm üzere yaşat. Öldürdüğünü de imân üzere öldür. Bu ölüyü Cennet kokusu ile, istirahat ile, esirgemek, yarlıġamak ile, kendisinden hoşnut olmak ile mümtaz kıl!

Allâh'im! Bu ölü iyilik işlemiş ise ona mükâfâtını arttır, kötülük işlemiş ise ondan vaz geç, affet. Ona esirgemekle emn ü selâmeti, müjdeyi, yüksek mertebeyi ihsân et. Ey esirgiyenlerin esirgeyicisi olan Allah."

Cenâze erkek çocuk ise "Ve hussa" dan aşağısı okunmayıp şu okunur :

"Allâhümme'alhü lenâ feratan, vec'alhü lenâ ecren ve zuhrâ. Allâhümme'alhü lenâ şâfian ve müşeffean." (3).

Eğer cenâze kız çocuġu ise "Allâhümme'alhâ" denir. Bu uzun duâyı bilmeyenler "Allâhümme'ğfirli ve lehu ve li'l-mü'minîne ve'l-mü'minât = Allâh'im! Beni ve onu, erkek ve kadın bütün imân edenleri yarlıġa." duâsını okurlar.

(1) Kadın ise : "Hâzihi'l-meyyite" denir.

(2) Kadın ise : "İn kânet muhsineten fe-zid fi ihsânihâ ve in kânet müsieten fe-tecâvez anhâ ve lekühâ." denir.

(3) Türkçesi : "Allâh'im! Bu çocuġu bizim için gönderilmiş bir ecir ve âhiret azığı kıl! Allâh'im! Bu çocuġu bizim için hem şefâatçi kıl, hem de şefâatini makbûl et!"

Cenâze namazının evvelinde yetişemiyen kimse hemen iftitah tekbirini alıp imama uyar. Diğer tekbirleri imam ile birlikte alarak geçirmiş olduġu tekbirleri imam selâm verdikten sonra ve cenâze kalkmazdan evvel birbiri ardınca kazâ eder. Düşüġe, ölü doğan çocuġa namaz kılınmaz. Sâde ad takılarak yıkanır ve bir beze sarılarak gömülür.

Ölü doğmıyarak, doğar doğmaz ölen çocuk yıkanır ve namazı kılınır. Her ne sûretle olursa olsun kendisini öldüren, hadden veya kısâsen idam olunan kimseler yıkanır, kefenlenir, namazı da kılınır. Bile bile ve zulüm sûretiyle anasını veyâhud babasını öldüren kimsenin, öldürülen yol kesici ve eşkiyanın namazı kılınmaz. Namazı bozan şeyler cenâze namazını da bozar. Cenâze namazını kabristanda kılmak mekrûhtur.

2 — ÖLÜ TEÇHİZİ :

Ölünün yıkanmasından gömülmesine kadar son hazırlığa teçhiz (hazırlamak), denir. Ölüyü teçhiz etmek farz-ı kifâyedir.

Ölmek üzere olduġu anlaşılan bir adamı —hastaya güç gelmezse— Kible'ye doğru saġ tarafına çevirmek sünnettir. Ayakları Kible'ye doğru çevirmek üzere ve yüzü Kible'ye karşı gelmesi için başı altına bir şey koyarak arka üzeri yatırmak da câizdir. Yanı başında "Lâ ilâhe illâ'llâh Muhammedün Resûlullah" diyerek hastaya bunu telkin etmek ve hatırlatmak da sünnettir. Hattâ yalnız "Lâ ilâhe illâ'llâh" demek kâfidir. Bunu hastanın sevdiği bir adam yanı başında söyleyerek hastaya hatırlatır, sen de söyle diye isrâr etmez. Hısım ve akrabalarının yanında bulunmaları ve hakkını yerine getirmeleri, Yâsin-i şerif ve Ra'd sûrelerini okumaları sünnettir. Öldükten sonra teçhiz ve defni acele yapmak müstehabdır. Ölen bir adam çirkin görünmemek için ölür ölmez çenesi enlice bir tülbent ile çekilerek başının üstünden bağlanır. Gözleri yumulur, elleri yanına konur. —Göğsüne koymak câiz değildir.— Ayakları uzatılır, elbisesi soyulur, üzeri örtülür, yanında güzel kokulu şeyler bulundurulur, tütsü yakılır. Şişmemek için karnının üstüne demir parçası veyâhud ayna gibi bir şey konulur. Öldükten sonra, yıkanınca kadar ölünün yanında Kur'ân okumak mekrûhtur. Teneşir denilen tahta üzerine konup yıkanır.

3 — CENÂZEYİ YIKAMAK :

Ölü şu sûretle yıkanır : Evvelâ teneşir üzerine arka üstü yatırılır. Dizinden göbeğine kadar bir örtü ile örtülerek elbisesi çıkarılır. Biri su döker, diğer biri yıkar. Yıkayacak olan adam eline bir bez sararak evvelâ önünü, avret yerini yıkar. Bez bulunmazsa üstünden yıkar. Bundan sonra ölüye bir abdest aldırılır. Ellerini ayrıca bileklerine kadar yıkamaya hâcet olmayıp yüzünden başlar. Ağzına ve burnuna su vermek zor olduġu için parmaġa sarılan bir bez parçasıyla dudaklarının içi, burun delikleri ve göbek çukuru silinir. Yüzü, elleriyle birlikte kol-

ları yıkanır. Baş meshedilir ve ayakları da yıkanır. Bu sûretle mümkün olduğu kadar abdest tamâm olduktan sonra üzerine mümkün ise, ısıtılmış tatlı su dökülür. Baş ve —varsa— sakalı hatmi ile veyâhud sabun veya sabun yerini tutan bir şey ile yıkanır. Baş ve beden temizlendikten sonra ölü sol tarafına çevrilerek evvelâ sağ tarafı üç kere yıkanır. Dökülen sular sırtının tahtaya gelen yerlerine kadar vardırılır. Bundan sonra sağ tarafına çevrilerek sol tarafı da böylece üç kerre yıkanır. Bundan sonra cenâzeyi oturtur gibi kaldırıp, yıkayan, kendisine doğru yaslıyarak karnını yavaşça mesheder; bir şey çıkarsa sâde onu yıkayıp yeni baştan abdest aldırılmaz ve her tarafını yıkamaz.

Her âzâyı yıkarken üçten aşağı yapmamak sünnettir. Şişmiş olup dağılmak üzere bulunan ve dokunulması mümkün olmayan ölü üzerine hemen su dökmek kâfidir. Cenâze yıkandıktan sonra kurulanıp kefenlenir. Erkeğin, yensiz, yakasız, etrafı dikişsiz bir gömlek, biri don ve eteklik, biri de sargı ve bürgü yerini tutmak üzere üç kat bezdir. Gömlek boyun kökünden ayağa kadar olur. Diğerleri baştan ayağa kadar olur. Bürgü ve en üste geleceği ve baş, ayak taraflarında düğüm-leneceği için diğerlerinden daha uzun olur.

Kadının kefeni, bunlardan başka bir baş örtüsü, bir de göğüs örtüsü olmak üzere beş kat bezdir. Sünnet olan kefen işte budur. Kefenin beyaz olması da sünnettir.

Zarûret zamanında kadına ve erkeğe her ne bulunursa sarılır. Cenâze kefenlendikten sonra musallaya konularak yukarıda anlattığımız şekilde namazı kılınır. Ölüyü yıkayan kimse Besmele ile başlayıp sonuna kadar "*Gufrâneke yâ Rahmân*" demelidir. Yıkayan adamın, ölünün güzel kokması, yüzünün nurlanması, kolaylıkla çevrilmesi gibi, hoş gidecek şeyleri söylemesi müstehabdır. Fenâ kokması, kararması ve korkunç bir şekil alması gibi hoş gitmiyecek bir hal görürse onları söylemek haramdır. Bunları kimseye söylememesi lâzımdır. Ölüyü yıkamak sağ olan mükellefler üzerine farz-ı kifâyedir, hukuk-u İslâmiyedir.

Ölüyü kendisine en yakın birisi veyâhud ahlâkı en iyi olan ve cenâze yıkamasını iyi bilen bir zât yıkamalıdır. Erkeği erkek, kadını kadın yıkar. Su bulunmadığı vakit de teyemmüm ettirilir.

Kadın kendi kocasını yıkayabilirse de, erkek karısını yıkayamaz. Binâenaleyh, bir yolculuk esnâsında erkeklerle bulunan bir kadın vefât eder ve içlerinde yıkatacak bir kadın da bulunmazsa kocası tarafından teyemmüm ettirilerek gömülür. Kocasını da yoksa teyemmüm ettirecek olan erkek eline bez sarar. Maamâfih, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre kocasının karısını yıkaması câizdir. Kadınlar arasında ölmüş olan bir erkeğe, eğer kendi kadını yoksa kadınlardan birisi eline bir bez sararak teyemmüm ettirir. Eğer kendi kadını var ise kocasını yıkar.

Cenâze götürmek bir ibâdettir. Hem de bizden ayrılmış olan bir din kardeşimize son bir vazifeyi yapmaktır. Binâenaleyh, onu bırakıvermek lâıyk değildir.

Cenâze götürmekte sünnet olan, tabutun dört tarafından dört adam omuzlamaktır. Evvelâ baş tarafından başlayarak tabutun sol tarafına geçip sağ omuzuna tabutun baş tarafında olan sol kolunu alır; bir müddet gittikten sonra ayak tarafına geçip sağ omuzuna tabutun sol kolunu, ondan sonra tabutun sağ tarafına geçerek evvelâ sol omuzuna baş tarafında olan diğer kolu ve daha sonra da ayak tarafında olan kolu alır. Bu sûretle dört tarafından onar adım götürmek müstehabdır. Peygamberimiz : "*Bir kimse, cenâzeyi kırk adım götürürse din kardeşine âit hakkını ifâ etmiş, vazifesini yapmış olur; kendisinin kırk büyük günâhı affolunur.*" buyurmuşlardır.

Cenâzeyi biraz acele götürmek müstehabdır. Cenâzenin arkasında yürümek önünde yürümekten efdaldır, daha sevâbdır. Cenâze arkasında giderken dünyâdakilerin sonunu ve götürülen ölünün karşılaşacağı halleri düşünerek Allâhu Teâlâ Hazretlerini hatırlamak ve lüzumsuz yere lâf etmemek lâzımdır. Cenâzeyi gündüz gömmek müstehabdır. Cenâze ile kabre varıldığı vakit cenâze omuzdan indirilmeden oturmamalıdır. Yere konulduğu zaman işi olmayanlar oturur. Kabir bir adam boyu yahud göğüse kadar kazılmak ve yer katı ise kabrin içi Kible tarafından biraz çukurlaştırılmak lâzımdır.

Cenâze kabre konulacağı zaman birkaç kimse kabre inerek kabrin Kible tarafından cenâzeyi tabuttan olduğu hal üzere, alarak Kible'ye doğru kabre indirip sağ tarafına yatırılır. Yatırırken : "*Bismillâhi ve bi'llâhi ve alâ millet-i Resûli'llâhi*" derler. Kefen baş ve ayak tarafından bağlanmış ise çözerler, kadını kabre kendi mahremi indirmek evlâdır. Bundan sonra kabir örtülerek, güzel Kur'ân okuyan birisi Yâ-sîn, Tebâreke, İhlâs, Muavvizeteyn, Fâtîha okuyup ölünün ve geçen ehl-i imânın ruhlarına hediye edilir. Bundan sonra herkes işine, gücüne dağılır. Gemide ölen kimse, kara uzak ve karaya gelinceye kadar durduğu takdirde bozulup kokacağından korkulursa, yıkanarak kefen sarıldıktan sonra namazı kılınıp denize bırakılır.

Kabir ziyâreti : Ahireti hatıra getirdiği için erkeğe ve kadına mendubdur; esah olan budur. Kabirde Yâ-sîn okumak müstehabdır. Okumak maksadıyla kabrin üstüne oturmak mekrûh değildir. Okumak maksadı olmayarak kabir üzerine oturmak, kabri çiğnemek, üstünde uyumak, abdest yapmak, ağaçlarını kesmek veya kökünden çıkarmak mekrûhtur. Kurumuş otları yolmak ve kuru ağaçları kesmekte beis yoktur.

4 — CENÂZE BAHSİNE TAALLÜKU OLAN BÂZİ MESELELER :

1) Ölmek üzere olan kimseye az az su verilir, mümkün ise Kible'ye çevrilir ve yanında Yâ-sîn okunur. Çenesi bağlanır ve gözleri yumdurulurken :

"*Bismillâhi ve alâ millet-i Resûli'llâhi. Allâhümme! Yessir aleyhi emrehu*

ve sehhl aleyhi mâ ba'dehu ve es-idhü bi-likaaike vec'al mâ harece ileyhi hayren mimma harece anhü." (1) denir.

2) Ölü yıkanarak temiz bir şey ile kurulandıktan sonra kefene şu sûretle sarılır: En üste gelecek olan, temiz bir yere döşenip üzerine gül suyu veyâhud güzel kokulu bir şey saçılır. Onun üzerine diğeri serilip o da böylece yapıldıktan sonra içine gömlek döşenir. O da böylece kokulanarak ödağacı veya buhur gibi güzel kokulu şeylerle tütsülenip tabuta döşenir. Cenâze tenesir tahtasından kurulanma ile örtülü olarak kaldırılıp tabuta konur; evvelâ gömlek örtülerek kurulama bezi altından alınır. Kadınların saçları iki bölük edilerek gömleğin üzerine göğsüne konur; baş örtüsü ile başı ve yüzü örtülür. Sonra sol tarafı üstüne gelmek üzere ikinci katı, ondan sonra üçüncü ve en uzununu örtülür. Kadınların göğüs sargısı ikinci kat kefedenden sonra sarılır. Memelerden göbeğe veya diz kapaklarına kadar enlice olur.

5 — TELKİN :

Ölüyü kabre gömdükten sonra mezarın başında oturularak cemâatten ve iyi Kur'an okuyanlardan biri yukarıda söylediğimiz veçhile Kur'an okuyup sevâbını ölünün rûhuna bağışlarlar, af ve mağfireti için duâ ederler. İşte asıl telkin bu demektir. Fakat sonraları ayrıca bir telkin daha ilâve edilmiştir ki, o da şu şekilde olur :

Ölü gömülerek Kur'an okunduktan sonra herkes dağılıp orada sâlih ve ahlaklı biri kalır ve kabrin baş tarafına ve ölünün yüzüne karşı durarak onu anası ve kendi adı ile (Meselâ: Yâ Fatma oğlu Mehmet! gibi) üç defa çağırırdıktan sonra; "Üzkür mâ kunte aleyhi min şehadeti en lâ ilâhe illâ'llah ve enne Muhammeden Resûlullâh ve enneke radite bi'llâhi Rabben ve bi'l-İslâmi dînen ve bi-Muhammedin sallâ'llâhu Teâlâ aleyhi ve selleme nebiiyyen ve bi'l-Kur'âni imâmen." (2) der.

6 — TÂZİYE :

Ölü gömüldükten sonra ölünün hısım ve akrabalarını tâziye etmek de müstehabdır. Tâziye üç gündür. Hariçte olanlar sonradan tâziye yapabilirler. Tâzi-

(1) Türkçesi: "Allah'ın adı ile Resûlün ümmeti üzerine. Ey Allah'ım! Onun işini kolay kıl, bundan sonrasını ona kolaylaştır; onu mülâkatında mes'ûd et; git-tiği yeri, çıktığı yerden hayırlı kıl!"

(2) Ey Fatma oğlu Mehmet! Dünyâda iken üzerinde sebât ettiğin dinini, Allah'ın Birliğine ve Muhammed aleyhi's-selâm O'nun hak Peygamberi olduğuna imân ve ikrârını hatırla. Sual melekleri Rabbinden sordukları vakit; "Rabbim olarak yalnız Allah'ı, din olarak İslâm'ı ve Peygamber olarak Muhammed aleyhi's-selâm'ı, mürşid olarak Kur'an'ı kabûl ettim." de.

ye: "Allah sabır ve ecir versin, hüküm Allah'ındır, Cennete kavuştursun." gibi sözlerle teselli vermektir. Böyle bir zamanda mü'min kardeşini teselli eden kimselerin âhirette pek büyük ecir ve sevâba nâil olacaklarını Peygamber Efendimiz haber vermişlerdir.

Ölünün hısım ve akrabaları o gün ve o gece yemek getirip onları yemeklemeleri müstehabdır.

7 — ŞEHİD :

Şehitlik, en büyük mertebedir. Âhirette en yüksek rütbe, peygamberlikten sonra şehitlik rütbesidir; şehitlikten yüksek bir mertebe yoktur. Bunun için dünyâda bu yüksek mertebeyi kazanmış olan şehidin üzerinde bulunan kul hakkından maâdâ, bütün kusurları ve günâhları Allahü Teâlâ tarafından affolunur, yarlıganır. Bu şerefli mertebeyi kazanmış olan şehid, yıkanmıyarak sırtındaki elbise ve vücûdundaki kan bereleriyle gömülür; onun kefeni, sırtındaki elbisedir. Yalnız, kürk, palto, mest, çizme, hırka gibi şeyler çıkarılarak yalnız diğer elbiseleriyle gömülür.

Şehid; muhârebeye öldürülen, yâhud âsiler veyâhud yolkesiciler veya evinde hırsızlar tarafından öldürülen bir Müslümandır. Daha kısası: Şehid, zulmen ve haksız yere öldürülen bir Müslümandır. İster harb meydanında, isterse âsiler tarafından, isterse yolkesici ve hırsız tarafından olsun şu altı şart kendisinde bulunan şehit yıkanmıyarak kaniyle ve elbisesiyle gömülür: Müslim, bâliğ, hayızdan, nifasdan, cenâbetten hâli ve ölüme sebep olan yarayı aldıktan sonra hayâta âit menfaatlarla faydalanmıyarak ölmüş olmak. Bu şartlardan biri noksan olursa yıkanır ve kefene sarılır. Eğer harb meydanında yaralanan; harb bittikten sonra tedâvi olunmak üzere başka bir yere nakil olunduktan, yâhud yedikten ve içtikten veya uyku uyumak, lâkırdı veya alışveriş etmek gibi bir şey ile faydalandıktan veyâhud aklı başında olarak üzerinden bir namaz vakti geçtikten sonra vefât ederse son şart bulunmamış sayılır.

Ömer, Osman ve Ali (Rıdvânüllâhi Teâlâ aleyhim) hep şehid olarak öldüler. Fakat Ömer ile Ali'de son şart bulunmadığından yıkandılar. Osman yıkanmadan gömüldü.

O R U Ç

1 — ORUCUN FARZ OLMASI :

İslâmın şartlarından, beş temelinden biri Ramazân-ı Şerif'de oruç tutmaktır. Oruç da, namaz gibi bir ibâdetdir, farz-ı ayındır. Medîne'de hicretin ikinci senesi farz kılınmıştır. Oruç demek; niyetlenip tan yeri ağarmaya başladığı zamandan tâ akşam güneşi batıncaya kadar hiçbir şey yememek, içmemek ve mukarenette (yâni karı köca muâmelesinde) bulunmamak demektir. Buna "İmsâk = Tutmak" denir. İmsâkın mukaabili "İftar = Oruç bozmak" dır.

2 — ORUCUN AKSAMI :

Oruc, altı kısımdır : Farz, vâcib, mesnun, mendub, nâfile, mekruh. Üzerimize farz olan oruc Ramazân-ı Şerif orucudur. Ramazan orucunun edâsı da, kazâsı da farzdır. Ramazan günleri özürlü, özürsüz oruç tutmayanlara, oruç tutması yasak olmıyan diğer günlerde oruç tutmak (yâni tutmadığı o günleri kazâ etmek) farzdır.

Ramazân orucunun sebebi, Ramazan'a yetişmektir. Ramazan ayının iptidâsı ayı görmekle veyâhud hesapla sâbit olunca o günden i'tibâren bir ay yâni Şevvâlin iptidâsına kadar oruç tutmak farzdır. Ramazan ayı bâzan yirmi dokuz, bâzan da otuz gündür.

3 — RAMAZAN ORUCUNUN FARZ OLMASININ ŞARTI :

Farz olmasının şartı; âkil, bâliğ ve Müslüman olmaktır. Binâenaleyh, âkil ve bâliğ olan kadın ve erkek her Müslümana Ramazanda oruç borçtur, farzdır. Bâliğ olmıyan çocuklara borç değildir. Lâkin onları da yavaş yavaş oruca alıştırmak, oruca heveslendirmek lâzımdır.

Misâfir veya hasta olanlara da oruc farzdır. Lâkin herhalde Ramazan'da tutmaları vâcib değildir, onlara izin vardır. İsterlerse orucularını Ramazan'da tutarlar, isterlerse tutmıyarak (hastalar) iyi olduktan sonra, misâfirler de seferden döndükten sonra gününe gün kazâ ederler. Emzikli kadınlara da izin vardır. Eğer zayıf olup da oruc tutunca vücuddan düşecek, yâhud süt azalıp çocuğa zarar gelmek korkusu olursa onlar da orucularını sonra tutarlar.

Lohusalar ile ay başında âdet gören kadınlar o hallerinde iken namaz kılmaz, oruc da tutamazlar. Namaz ve oruc sahih değildir. Lâkin o halleri geçtikten sonra orucularını gününe gün tutarlar, fakat namazı kazâ etmezler.

Oruc bir ibâdet olduğundan niyetsiz oruc olmaz. Oruca geceden tâ kuşluk vaktine kadar niyet edilebilir. İftardan sonra ertesi günün orucuna hemen niyet etse de olur. Herhalde gündüz kuşluk vaktine kadar o günün orucuna niyet etmiş olmak lâzımdır. Bu müddet içinde ne vakit niyet olunursa sahih olur. Oruc tutmak üzere sahura kalkıp yemek ve içmek de niyettir. Ramazan orucunun kazâsına niyet akşamdan i'tibâren tan yeri ağarmaya kadardır. Ondan sonra niyete i'tibâr yoktur. Başka günlerde Ramazan orucu kazâ edilirken, Ramazan orucunun kazâsı diye tâyin etmek lâzımdır. Nâfile olarak başlayıp da bozduğu orucun kazâsı ile keffâret ve adak orucuları da böyledir.

Niyet, asıl insanın kalbindedir. Yarın oruc tutacağını bilmek ve içinden geçirmektir. Şu kadar ki, dil ile söylemek de sünnettir. Onun için hem içinden yarının orucuna niyet eder, hem de dili ile, "Niyet ettim Ramazân-ı Şerifin yarınki orucuna" derse daha iyi olur.

4 — VÂCIB OLAN ORUC :

Vâcib olan oruc şunlardır : Keffâret ve nezir orucuları, (bunlara farz diyenler de vardır; azhar olan da budur.) nâfile olmak üzere tutularak bozulan orucun kazâsı, nezrolunan itikâf orucu, keffâret orucu ne demek olduğunu ayrıca söyleyeceğiz.

Nezir, adamak demektir. Meselâ, "Şu, şöyle olursa şu kadar gün oruc tutacağım." diye adanmış olan bir adamın dediği olduğu zaman adanan orucuları tutması vâcibdir.

Nâfile orucu demek, farz veyâhud vâcib olmıyan ve kendi arzusu ile tuttuğu oruc demektir. Böyle bir oruca başlarsa onu tamamlamak vâcib olur. Binâenaleyh, sabahtan böyle bir oruca niyet eder de sonradan bozuverirse onu başka bir günde kazâ etmesi vâcibdir.

İtikâf, ibâdet niyetiyle durmak demektir. Erkek, cemâat ile beş vakit namaz kılınan bir câmi içinde, kadın da namaz kıldığı odasında oturur ve ibâdet eder. Ramazan-ı Şerifin son on gününde itikâf kifâye olarak sünnet-i müekkededir. Cemâatten biri itikâfa girince o vazife diğerlerinden sâkit olur. Burada esâsen oruc vardır, fakat Ramazan'dan gayri de itikâfa gireceğini adanmış olan bir adamın itikâf günlerinde oruc tutması vâcibdir.

Muharrem'in dokuz ve onuncu veya onuncu, onbirinci günü oruc tutmak mesnundur. Zilhicce'nin dokuzuncu günü ile Pazartesi ve Perşembe günleri ve her ayın onüç, ondört ve onbeşinci günleri ve Ramazan'dan sonra giren Şevvâl ayından altı gün oruc tutmak mendubdur. D â v u d aleyhi's-selâm'ın yaptığı gibi, Ramazan'ın gayri de bir gün oruc tutup bir gün yemek de mendubdur. Buna "Savm-ı Davûd" denir.

Hiçbir vakit ile mukayyet ve muhassas olmıyan ve kerâheti de bulunmıyan orucular nâfiledir. Muharrem'in yalnız onuncu günü, veyâhud Nevruz günü oruc tutmak tenzihen mekrûhtur. Cumâ veya Cumartesi günü yalnız bir günü tâyin edip, sâde o günlerde tutmak da mekrûhtur. Eğer gelişi güzel o günlerde tutmuş olursa mekrûh değildir. Ramazan bayramının birinci günü ile Kurban bayramının dört günü oruc tutmak haramdır. Kocasının izni yok iken kadının nâfile oruc tutması da mekrûhtur.

5 — ORUC BOZMANIN CEZASI :

Oruc, başlamakla mükellefin üzerine borç olmuştur. Bunun için her ne sûretle olursa olsun oruca başladıktan sonra onu bozmak günâhtır. Farz olunan Ramazan orucunda fazla olarak bir de dünyevî ceza vardır ki, ona "keffâret" denir. Binâenaleyh oruc nelerden bozulur, nelerden bozulmaz, ne zaman keffâret lâzım gelir, ne zaman gelmez, bunları birer birer beyân edeceğiz. Evvelâ orucu bozmıyanları göstereyim.

6 — ORUCU BOZMAYAN ŞEYLER :

Şunlardan oruc bozulmaz :

- 1 — Oruc olduğunu unutarak yemek, içmek ve muvâkaada bulunmak.
- 2 — Kadının iştiâ olunan (malûm) mahalline şehvetle bakmak veya düşünmek sûretiyle inzâl vâki' olmak,
- 3 — Uyurken ihtilâm olmak,
- 4 — Zevcesini sâdece öpmek,
- 5 — Sabaha kadar gusletmiyerek, sabah yıkanmak,
- 6 — Ağzına gelen balgamı yutmak,
- 7 — Kafasından burnu içine inen akıntıyı içine çekip yutmak,
- 8 — Denize veyâhud başka bir suya dalıp kulağına su kaçmak,
- 9 — Kendi isteğiyle olmıyarak boğazına duman girmek,
- 10 — Boğazına toz girmek, veya sinek kaçmak,
- 11 — Ağzına aldığı ilâcın tadı boğazına varmak,
- 12 — Dişleri arasında sahur yemeğinin artığı olarak kalan ve nohut tanesinden küçük olan şeyi yemek,
- 13 — Hâriçten susam tânesi kadar bir şey alarak ağzının içinde yavaş yavaş çiğneyip yok etmek ve tadı boğazına varmamak. Eğer çiğnemedi hâriçten böyle bir şeyi yutarsa oruc bozulur.
- 14 — İhlile ilâç veya su akıtmak (İ m â m - ı A ' z a m ve İ m â m - ı M u h a m m e d ' e göre mesâneye vâsil olsun olmasın bozmaz, İ m â m - ı E b û Y û s u f ' a göre mesâneye vâsil olursa bozulur.)
- 15 — Bryık yağlamak,
- 16 — Kendi dilemesi ve istemesi olmıyarak kusmak, (çok dahi olsa yine orucu bozmaz.)

17 — Kendiliğinden içeriden gelen kusuntu, yine kendiliğinden içeriye gitmek, (ağız dolusu dahi olsa, sahîh olan, orucu bozmaz.)

18 — Parmak salıp (ağız dolusu olmıyarak) azıcık kusmak,

19 — Kusmak istiyerek ağıza az miktarda getirilen kusma kendiliğinden geri gitmek veya geri alınmak,

20 — Kan aldırarak,

21 — Sürme çekmek.

Bu saymış olduğumuz şeylerin hiçbirisi ile oruc bozulmaz. Oruc olduğunu unutarak yemek yiyen bir adam eğer oruc tutmaya kudreti olan sağlam bir kimse ise görenler, oruc olduğunu hatırına getirmelidir. Eğer öyle bir adam olmayıp zayıf ve âciz ve orucu tamamlamıya kudreti yok ise, oruc olduğunu hatırlatmamalıdır. Böyle unutarak yiyip içmek orucu bozmaz. Yalnız bir şart ile ki, yiyip içerken oruc olduğunu hatırlayınca hemen bırakıp ağzını yıkamalı ve akşama kadar oruculu olarak durmalıdır. Eğer böyle yapmaz da yerken oruculu olduğu aklına gelir ve yine yemesine devâm ederse o zaman oruc bozulur.

7 — ORUCU BOZAN ŞEYLER :

Orucu bozan şeylerin bir kısmı hem kazâyı, hem keffâreti icâb eder. Bir kısmı da yalnız kazâyı icâb eder. Bunları aşağıda göstereceğiz. Onları saymazdan evvel bir esâsa bağlamak çok faydalı olur. Şimdi şu esaslara dikkat olunsun :

1) Oruc bozma tam tamına vâki' ise, hem kazâ, hem keffâret lâzımdır. Oruc bozma tastamam olmayıp da eksik kalmış ise yalnız kazâ lâzımdır.

2) Yemede, içmede hem sûreten, hem mânen oruc bozma vâki' ise, hem kazâ, hem keffâret lâzımgelir. Yalnız sûreten, yâhud yalnız mânen oruc bozma vâki' ise yalnız kazâ lâzımgelir.

3) Sûreten oruc bozma, ağız ile yutmak; mânen oruc bozma, kendisinde gıdâ veya devâ veya telezzüz gibi bir menfaat bulunan bir şeyi içine (midesine) veya dimağına iletmektir.

4) Şu halde kendisinde gıdâ, devâ, telezzüz gibi bir menfaat bulunan bir şeyi yutmak, hem kazâ, hem keffâreti müciptir. Çünkü bunlarda sûreten ve mânen oruc bozma vardır. Oruc bozma tastamam vâki'dir. Fakat böyle bir menfaat bulunan bir şeyin, yutulmaksızın içeriye, mideye, yâhud dimağına varması yâhud menfaati bulunmıyan bir şeyin yutulması yalnız kazâyı müciptir. Bunun için sulfata yutmak hem kazâ ve hem de keffâreti mücip olur. Fakat yaraya akıtılan bir ilâç mideye veyâhud dimağına varsa dahi yalnız kazâyı mücip olur.

5) Muvâkaa (1); kendisinde kemal bulunursa; yâni şehvetle muâmele-i zevciyede bulunursa kazâ ve keffâreti müciptir. Çünkü bu tastamam oruc bozmadır; kemal bulunmazsa yalnız kazâyı müciptir.

(1) Erkek ile kadının zevci muâmele ve münâsebette bulunmalarıdır.

Bir de keffâret, dünyevi bir cezâdır. Binâenaleyh, onda eksiklik bulunmak, özürsüz olmak, orucu zor ile değil kendi isteğiyle, yanılarak değil, bile bile bozmuş olmak, oruca gecedan niyetlenmiş bulunmak, oruc bozduktan sonra kendisine şer'i bir özür ile iftar mübah olmamak şarttır. Çünkü, şüphe keffâreti defeder.

İşte kazâ ve keffâret hakkında bilinmesi lâzım gelen umumî kaide ve esaslar bunlardır. Aşağıdaki yazacağımız şeyler bu esaslara göre tahlil edilirse kolayca anlaşılır.

8 — ORUCU BOZUB DA HEM KAZÂYI, HEM DE KEFFÂRETİ İCÂBEDEN ŞEYLER :

- 1) Oruclu olduğunu bilerek, karı koca muâmele-i zevciyede bulunmak,
- 2) Oruclu olduğunu bilerek yemek veya içmek, (ister gıda cinsinden olsun, ister devâ nev'inden.)
- 3) Ağzına giren yağmuru, doluyu, karı yutmak,
- 4) Tütün içmek, ödağacı veya anber ile tütsülenip dumanı içine veya ciğerine çekmek,
- 5) Enfiye çekmek, (adamına göre, enfiye ve tütün, yemekten ziyâde keyif ve zevk verir ve âdeta yemek gibi bir ihtiyaçtır.)
- 6) Çiğ et yemek,
- 7) İç yağı ve pastırma yemek,
- 8) Buğday tânesi, kavruşmuş veyâhud başağından tâze çıkarılmış arpa tânesini yemek, yâni yutmak, yâhud çiğneyip tadını almak,
- 9) Hâriçten bir susam tânesi veyâhud o kadar başka bir yenecek tâne alıp yutmak, (muhtar olan kavle göre orucu bozar ve keffâreti de icâbeder.)
- 10) Kil vesâire gibi yemesini âdet eylediği bir çamuru yemek, (bâzi aş yeren kadınlarda böyle seve seve kömür, kül, kil ve çamur yiyenler vardır. Bunlardan keffâret lâzımgelir.)
- 11) Az miktarda tuz yemek, (muhtar kavle göre hem kazâ, hem de keffâreti müciptir.)
- 12) Karısının veyâhud başka sevdiği kimsenin tükürüğünü yutmak, (bundan hoşlanıp lezzet alacağı için arzusu yerini bulmuş olur. Başkalarının tükürüğü insana iğrenç geleceği cihetle müciib-i keffâret değildir.)
- 13) Kan aldırıktan, yâhud grybet ettikten veyâhud kemal-i hâşeş ve şehvetle karısını öptükten sonra oruc bozuldu zanniyle, bile bile orucu bozmak. İşte Ramazan'da oruclu iken bunlardan birini bile bile yapmış olan kimseye hem kazâ, hem de keffâret lâzımgelir.

Kazâ; orucu günü gününe tutmaktır. Keffâret; eğer vakti varsa bir köleyi âzâd etmektir. Ondan âciz ise, yâhud şimdi olduğu gibi öyle bir şey yok ise, bozduğu bir gün orucun yerine iki ay veya altmış gün birbiri ardınca oruc tutmaktır.

Yaşlılıktan yâhud zaiflik ve hastalıktan dolayı oruc tutmadan âciz ise altmış fakiri sabahlı akşamlı doyurmaktır. Doyurmak, yedirmek ile de olur; yemek parasını eline vermek ile de olur. İşte keffâret budur. Bu üç sûretin birisi ile olur. Bunların hiçbirisine gücü yetmezse Allah'dan afiv ve mağfîret ister. Birkaç defa keffâreti icâb eder şekilde oruc bozmuş olan kimseye eğer evvelkilerin keffâreti yapılmamış ise hepsine bir keffâret yetişir. (Sahih olan budur.)

Üzerine keffâret orucu borç olan bir adam, bu iki ay orucu hiç kesmeden tutmak lâzımdır. Binâenaleyh, araya Ramazan veya oruc tutmak haram olan günler gibi başka bir mâni' girerse yeniden başlamak lâzımdır. Meselâ : Elli beş gün tuttuktan sonra Ramazan girerse, Ramazan orucunu tutup bitirdikten sonra gerek kendi irâdesiyle, gerek mecbûren misâfir olmak keffâreti kaldırmaz, yerine geçmez. Şu kadar ki, kadın, âdet günleri araya girerse o günlerde tutmıyarak, sonra evvelki günlere ekleyip ikmâl eder.

9 — KEFFÂRETİ İSKAAT EDEN ŞEYLER :

Kazâ ve keffâreti icâbeden bir şey ile orucunu bozmuş olan bir adama o gün, orucu bozduktan sonra oruc bozmayı mübah kılan bir hastalık gelir, yâhud kadın âdetini görür veya lohusa olursa keffâret sâkit olur; yâni lâzım gelmez. Fakat hastalığa kendisi sebep olmamak şarttır. Bile bile oruc bozduktan sonra gerek kendi irâdesiyle, gerek mecbûren misâfir olmak, keffâreti kaldırmaz. Bozduktan sonra misâfir olmakla, misâfir olduktan sonra bozmak arasında fark vardır.

10 — ORUCU BOZUP, YALNIZ KAZÂYI İCÂBEDEN ŞEYLER :

- 1) Çiğ pirinç yemek,
- 2) Sâde un yemek,
- 3) İçine yağ gibi bir şey koymadan yalnız yoğurulmuş hamur yemek, (İ m â m - ı M u h a m m e d ' e göre bundan keffâret de lâzım gelir.)
4. Birden, çok miktarda tuz yemek, azından keffâret de lâzım gelir,
- 5) Yenmesi mütad ve devâ kabilinden de olmıyan bir toprağı yemek,
- 6) Zeytin çekirdeği ve sâir buna benzer bir şeyi yemek,
- 7) Pamuk ve kâğıt gibi yenmesi mütad olmıyan bir şeyi yutmak,
- 8) Ayva gibi, olmadan evvel yenmiyen şeyi ham ve çiğ olarak ve tuzlanmıyarak yemek, (olmuş, pişmiş ve tuzlanmış olursa keffâret lâzım gelir. Meyva-

nın olup olmaması kestirilemeyeceğinden ve bâzı insanlar ham şeyleri de yedik-
lerinden bunların tefriki güçtür. Binâenaleyh, bunlardan sakınmak lâzımdır.)

- 9) Henüz içi olmıyan tâze cevizi yutmak,
- 10) Kuru ceviz veya fındık ve fıstık ve bâdemi katı kabuğıyle yutmak,
- 11) Taş, demir, bakır, altın, gümüş veyâhud toprak yutmak,
- 12) Hukne etmek (arkasından ilâç akıtmak),
- 13) Burnuna ilâç çekmek, (enfiyekeşlerin enfiye çekmeleri böyle değildir. Onlarda tam lezzet ve iftar vardır.)
- 14) Boğazına huni ile bir şey akıtmak, (bu üçü, sahih olan, kazâyı icâb edib keffâret lâzım gelmez. Fakat İ m â m - ı E b ü Y ü s u f 'a göre keffâret de lâzım gelir.)
- 15) Kulağının içine yağ veyâhud su damlatmak,
- 16) Ağzına aldığı boyalı ibrişim gibi bir şeyin boyasıyla rengi bozulmuş olan tükrüğünü yutmak,
- 17) Karnında veyâhud başında olan bir yaraya akıtılan ilâç mideye veyâhud dimağa vâsıl olmak. (Şürünbilâli'de, Mültekaa ve Dürr-i Muhtar'da orucun bozulması mideye veya dimağa vâsıl olmakla mukayyettir. Mülteka şerhi Mücmâül-Enhür'de zikrolduğuna göre bu sûretle orucun bozulması İ m â m - ı A ' z a m 'a göredir. İ m â m - ı E b ü Y ü s u f ve İ m â m - ı M u h a m m e d 'e göre oruc bozulmaz. Binâenaleyh, herhangi bir şırınga ile de oruc bozulmaz...).

Sual — Ramazan'da sâim olan kimse tedâvi veya kuvvet için beşeresinden cilt altına veya damara içi boş iğne ile bir madde zerkettirse hükm-i şer'isi nedir?

Cevap — Bedâyi' ve Hidâye şürûhu ve emsâli kütüb-i fıkhiyye-i mütebere-de muharrer olduğu veçhile, sıyam, miftırât-ı selâse-i ma'lûmenin biriyle fâsid olduğu gibi dimağa, ya cevfi batna, buruna, kulak ve emsâli menâfiz-i tabiiyyeden veya cerhile açılan gayri tabii menfezlerden bir şeyin dühûl ve vüsûlü ile de fâsid olur. Lâkin istiftânâmede zikrolduğu veçh üzere, tedâvi veya kuvvet için mücerret derinin altına veya damara âlet-i mahsûsa ile mâyi bir madde zerketmekle, aynı o maddenin cevfi batna vüsûlü ma'lûm olmadıkça, dâhilde eseri hissolunsa bile, oruc fâsid olmaz (1).

(1) "Muhtelif hastalıkların tedâvisinde doktorlarca oruc hâlindeki hastanın vücûduna zerk olunan iğnenin içindeki madde dimağa dâhil olduğu veyâhud cevfi batna girerek karaciğer ve böbrekler ve mesâne vâsıtasiyle bedenden çıktığı takdirde bu iğneyi yaptırın orucun şahsın orucu bozulup yalnız kazâ lâzım geldiğinin; iğne içindeki maddenin te'siri yalnız vücûd derisinin altında kalıp da dimağ veya cevfi batna vâsili olmadığı sûrette o orucun şahsın orucuna bir güne zarar vermeyeceği...".

(Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere Heyeti kararı. Tarih: 9.11.1956, Sayı: 630.)

18) Boğazına yağmur veyâhud kar kaçıp onu kendi sun'iyile yutmamış olmak, (eğer kendi sun'iyile yutarsa keffâret de lâzımgelir.)

19) Ağzına almış veya burnuna çekmiş olduğu su, yâni mazmaza veya istinşâk suyu, hatâ olarak boğazına veyâhud genzine gitmiş olmak,

20) Zorla oruc bozmak, (velevki zorlamak karısı tarafından muvâkaa üzerine olsun. Karı kocasını, veyâhud koca karısını zorlayarak muâmele-i zevciye vuku' bulursa, zorlayana hem kazâ, hem de keffâret, zorlanana, esaslı ve müftâbih olan, yalnız kazâ lâzımgelir. Zorlıyan erkek olursa kadına keffâret lâzım gelmeyeceğinde icmâ vardır. Zorlıyan kadın ise, esah olan, erkeğe keffâret lâzım gelmez. Fetvâ da bunun üzerinedir. İkrahi gayri-i mülci, haramı mübah kılmazsa da, şüpheye binâen keffâreti def' eder.)

- 21) Dişleri arasında nohut tânesi kadar kalan şeyi yemek,
- 22) Uyurken birisi tarafından boğazına su dökülmek,
- 23) Unutarak yedikten sonra orucu bozuldu zanniyle bilerek yemek ve içmek,
- 24) Ağız dolusu kusmak, (kendisi kusmak. Ağız dolusunun şart olması E b ü Y ü s u f 'a göredir. Sahih olan budur. Fakat zâhir rivâyete göre kendi kusması ağız dolusu olmasa da orucu bozar. Çünkü hadis-i şerif mutlaktır.)
- 25) Ağız dolusu gelen veyâhud getirilen kusmayı mideye çevirmek,
- 26) Kendi isteğiyle midesine veyâhud genzine duman sokmak,
- 27) Sabah olmuş iken (sabah olup olmadığında) şüphe üzerine sahur yemek,
- 28) Güneş batmadan evvel —battı zanniyle— iftar etmek,
- 29) Ramazan orucundan gayri bir orucu bozmak, (Ramazan orucunun edâsından başka bir orucu, bile bile herhangi bir sûretle bozduğu vakit yalnız gününe gün kazâ etmek lâzımdır.)
- 30) Cimâ'dan başka, kadının bir tarafına temas ettirmek veyâhud öpmek sûretiyle inzâl vâki' olmak,
- 31) Ramazan orucuna niyet etmiyerek gündüz yiyip içmek, Ramazan gününde oruc tutarken bir gün oruca niyetlenmez ve o gün yerse Ramazan orucunu bozmak kastı olmadığından yalnız o günü kazâ etmek lâzımdır (1).

İ m â m - ı M u h a m m e d ile İ m â m - ı E b ü Y ü s u f 'a göre, öğleden evvel yemiş ise keffâret de lâzım gelir. Maamâfih İ m â m - ı S e v r i ve Ş â f i i 'ye göre geceden niyet olunmıyan bir oruc sahih bile değildir. Binâenaleyh, geceden niyet olunmamış bir orucda, bile —gündüz niyet vakti dâhilinde niyet bile yapsa— velevki bir müctehidin kavlince olsun, orucsuzluk şüphesi vardır. Şüphe ile keffâret sâkıttır.

(1) Zeyd-i mukim, Ramazân-ı Şerifte savma niyet etmeden sabaha dâhil olup ba'dehû ekil ve şübh eylese Zeyde keffâret lâzım olur mu? El-cevab: Olmaz Behcetü'l-Fetâvâ.

32) Oruçlu iken misâfirliğe niyet edip olduğu memleket hâricine çıktıktan sonra orucu bozmak.

33) Hukne mahalline parmak veya sâir vâsita ile su, yâhud yağ isâl etmek, bez veya pamuk sokmak.

İşte bu sûretlerden birini yapan bir adamın orucu bozulur. Ancak keffâret lâzım gelmeyip günü gününe kazâ etmek icâbeder.

Bu sebeplerden herhangi biriyle orucu bozulmuş olan bir insanın, güneş doğduktan sonra âdeti kesilmiş veyâhud lohusa.ığı kalmıyarak temizlenmiş olan bir kadının, akşama kadar oruc bozacak bir şey yapmayıp durması, sahîh kavle göre vâcibdir. Sonra da o günleri ayrıca yine kazâ eder.

11 — ORUCLUYA ŞUNLAR MEKRÛHTUR :

1) Bir şey tadmak. (Kadının kocası yemeğin tuzundan dolayı huysuzluk ediyorsa kadın yemeğin tuzuna bakabilir.)

2) Lüzumsuz yere bir şey çiğnemek. (Kadın ufak çocuğu için bir şey çiğnemek icâbeder ve çiğniyecek bir orucuz kimse bulamazsa çocuğu muhafaza için çiğniyebilir.)

3) Sakız çiğnemek. (*Tahtâvi*'de beyan olunduğuna göre, sakız çiğnemenin sâdece mekrûh olup da orucu bozmaması şu şartlardır: Ağzın yaşlığıyla sakızdan mideye bir şey gitmemek, sakız, çiğnenmemiş olmamak; eczâsı birbirine gâyet yapışkan olup dağılmamak, binâenaleyh eğer kara sakız gibi çiğnemekle eriyip içeriye gider; yâhud sakız beyaz ve fakat çiğnenmemiş, veyâhud eczâsı yekdiğerine yapışmamış olursa, oruc yalnız kerâhetle kalmayıp fâsîd olur, bozulur. Şu halde sakız çiğnemek orucu bozmaz demek, bu meseleyi tamâmen bilmektir. Bu kayıtları herkes kolayca tefrik edemeyeceğinden ve sakız çiğnerken mutlaka tadı vesâiresi içeriye gideceğinden, sakız orucu bozar tarafını iltizâm edip çiğnememek lâzımdır. Esâsen kerâhet mutlak olduğu için tahrimiyeye mahmul olmak lâzımdır.

4) Nefsinden emin olmıyanlar için öpmek, boynuna sarılıp kucığına almak. (İnzâl vukua gelmemek şarttır. O zaman sâde kerâhetle kalmaz, oruc da bozulur.)

5) Tükrüğünü ağzında biriktirip yutmak.

6) Kan aldirmek ve hacamat olmak ve meşakkatli bir işte bulunmak gibi kendisini zayıf düşüreceğini zanneylediği bir işi yapmak. (Zayıf düşürmeyeceğini bilirse mekrûh değildir.)

12 — ORUCLUYA MEKRÛH OLMİYAN ŞEYLER :

1) Misk veya gül gibi bir şey koklamak,

2) Gözüne sürme çekmek,

3) Bıyığına yağ sürmek,

4) Zayıf düşmeyecek ise kan aldirmek veya hacamat olmak,

5) Misvak kullanmak, ağzını fırça ile yıkamak,

6) Ağzına su alıp gargara yapmak,

7) Burnuna su çekmek.

13 — ŞUNLAR MÛSTEHAHDİR :

1) Sahurda kalkıp bir şey yemek,

2) Sahuru biraz geç yemek,

3) Güneşin battığı tamâmen anlaşıldıktan sonra iftarda acele etmek, iftar vaktinde: "*Allâhümme leke sumtu ve bike âmentü ve aleyke tevekkeltü ve alâ rızıkıke eftartü.*" demek sünnettir.

14 — ORUC TUTMAMAYI VEYÂHUD TUTTUKTAN SONRA BOZMAYI MÛBAH KILAN ŞER'İ ÖZÜRLER :

Hiçbir özrü yok iken oruc yemek günahdır. Hem de cezâsı vardır. Oruc yemeği mübah kılan şer'î özürler şunlardır: Hasta, yolculuk, mecburluk, gebelik, emzikliplik, açlık ve susuzluk, düşkünlük, ihtiyarlık. Şimdi bunları izah edelim:

1) *Hastalık*: Ramazan'da sahîh ve sâlim iken hastalanmış olan bir adam oruca devâm ettiği ve oruc tuttuğu takdirde hastalığının şiddetlenmesinden veyâhud çok sürmesinden korkarsa onu sonra kazâ etmek üzere iftar etmesi ve oruc tutmaması câizdir. Hastaya bakan da hasta gibidir.

2) Ramazan'da yolcuların (misâfirlerin), oruc tutmayıp da sonra tutmaları câizdir. Şu kadar ki, zayıflığı ve güçlüğü mücib değilse, yolculukta oruc tutmak efdal ve hayırlıdır.

3) *Mecburluk* = zor görmek. Dediğini yapmaya kaadir olan bir adam tarafından oruc bozması, bozmadığı takdirde kendisini öldüreceği veyâhud vücûduna bir zarar getireceği söylenirse orucunu bozması câizdir.

4) Gebe veyâhud emzikli olan bir kadın oruc tuttuğu takdirde kendisine veyâhud çocuğuna bir zarar geleceğinden korkarsa oruc tutmayıp sonra kazâ eder. Emzirdiği çocuk başkasının olsa yine böyledir.

5) Oruca dayanamamak; açlığa veya susuzluğa dayanamayıp, âdetâ aklının ve havassının bozulmasından korkan kimse orucunu bozar ve oruc tutmaz.

6) *Düşkünlük ve ihtiyarlık*; vücûdca günden güne düşmek ve aşağılamak üzere iyice ihtiyarlamış olan bir adama düşkün ve ihtiyar denir. Böyle olan kimsenin oruc tutmaması câizdir. Böyleleri oruc tutamayacakları gibi sonra kazâ da edemeyeceklerinden oruc tutmayıp fidye verirler.

Nâfile oruc tutanlar hakkında (ziyâfet) bir özürdür. Binâenaleyh, gündüz ziyâfete çağırılmış olan bir kimsenin böyle oruçlu bulunmasından hâne sâhibi hoşnut olmazsa, orucunu bozup sonra kazâ etmesi câizdir. Bir güne bir gün kazâ eder. Hâne sâhibinin oruçlu olması da böyledir. Fakat dikkat edilsin, (nâfile oruc) olursa! Farz veya vâcib oruçlar için ziyâfet özür olamaz.

15 — FİDYE :

Takatsızlığı sonuna kadar devâm eden düşkün ve geçkin ihtiyarlar farz ve ya vâcib olan oruc borçlarından her bir oruca bedel bir fidiye verirler. Bir fidiye, bir sadaka-i fitirdir. Yalnız bir fakire verse de olur. İsterse akşamlı, sabahlı bir fakiri bir ay doyurur, isterse eline para verir; isterse toptan, isterse ayrı ayrı verir. Fidiye, herhangi bir fakire verilebilir. Böyle olan bir adam fidiye vermeye de kaadir değilse Allâhu Teâlâ Hazretlerinin yarlığımasını, afiv ve mağfiretini diler.

16 — ADAMAK (NEZİR) :

Bir şeyi adamak, vâcib olmıyan bir şeyi kendisine vâcib kılmaktır.

Nezir ve adamak, bir ibâdetdir. Binâenaleyh, (Allah) için nezir sahihtir. Fakat nezir sahih olmak için şu üç şartın bulunması lâzımdır :

1) Adamış olduğu şeyin cinsinden bir vâcib, bir farz bulunmak : Namaz, oruc, zekât gibi.

2) Adamış olduğu şey esâsen vâcib olmamak : Beş vakit namaz, Ramazan orucu gibi. (Binâenaleyh, bunları yapacağını adamak sahih değildir. Bunlar esâsen borçtur.)

3) Nezrolunan şey, bizzat maksut bir ibâdet olup ibâdete vesile olmamak. (Meselâ : Câmîye girmek bizzat ibâdet olmayıp ibâdete vesiledir. Abdest almak bizzat ibâdet olmayıp ibâdete vesiledir. Binâenaleyh, bunları adamak sahih değildir.)

Aynı zamanda geçmiş olan bir şeyi adamak, kendi malından fazla bir şey adamak, kendi mülkünde olmıyanı adamak da sahih değildir.

17 — NEZRİN HÜKÜMLERİ :

Adak, ya hiçbir şeye bağlı olmıyarak mutlak olur, yahud bir şeyin olmasına veyâhud olmamasına bağlı olur. Meselâ : Bir gün oruc tutmayı adamak mutlaklıdır. Onu tutması lâzımdır. Filân isim olursa bir gün oruc tutacağım, yahud on fukarâyı sevindireceğim, demek, o işin olmasına bağlı bir adaktır. O işi ne zaman olursa o zaman adağı yerine getirmesi borçtur. O işi olmadan yaparsa sahih olmaz. Hırsızlık ve diğer günâh olan bir şeyi yapmayı nezretmiş olan bir adama o nezrini yerine getirmek haramdır. Adakta vakit, yer, para, fakir tâyinine i'tibâr yoktur. Meselâ : Bu ayda oruc tutmayı adamış olan kimse diğer ayda tutabilir. Sultan Ahmed'de iki rek'at namaz kılmayı adamış olan kimse diğer ayda tutabilir. Sultan Ahmed'de iki rek'at namaz kılmayı adamış olan, başka câmide kılabilir.

Şu on lirayı filân fakire vereceğim, dediği halde, başka on lirayı başka bir fakire verse sahih olur. Mahlûk için nezretmek aslâ câiz değildir. Binâenaleyh, türbelere mum, yağ ve kurbanlık adamak sahih değildir. Eğer orada bulunan fu-

karâ için, yahud filân zâtın câmi veya mescidine hasır almayı, kandillerinin yanması için zeytinyağı almayı veyâhud bu gibi işlere bakanlara para vermeyi adarsa, o zaman hem Allah için, hem de fukarâyâ menfaati olacağından sahih olur.

18 — İSKAAT-I SAVM :

İskaat-ı savm da, iskaat-ı salât gibi farz ve vâcib olarak borç kalmış olan oruclara taallûk eder. Her günlük oruca, her namaz için olduğu gibi bir fidiye verilmek lâzımdır. Kazâ olunacak Ramazan oruçlarının günleri belli olduğu gibi adanmış olan oruçların kaç gün olduğu da bâzan bellidir. Keffâreti varsa onun da belli olması lâzımdır. Vasiyeti de ona göre olur.

OTUZ BEŞİNCİ DERS

Z E K Â T

1 — ZEKÂTTA BELLENMESİ LÂZİM MESELELER :

Zekât da, namaz ve oruc gibi farz-ı ayındır. Mâlî bir ibâdetdir. Hicretin ikinci senesi ve orucdan evvel farz olmuştur. Zekât *Kur'an-ı Kerim*'de muhtelif isimler altında ve namaz ile birlikte otuz yedi yerde zikrolunmuştur. Müslümanlıkta bunun ehemmiyeti çok büyüktür. Şimdi zekât ne demek ve bunun kimlere farz olduğunu ve kimlere verilebileceğini beyân edelim.

Zekât, şer'an zengin olan Müslümanın seneden seneye malından kırkta birini Müslüman olan fakîre vermesidir.

Zekât bahsinde bellenecek meseleler şunlardır: Zekâtın hakikati, sıfatı, hükmü, rüknü, sebebi, şartı, müteallâkı, masrafı.

Zekâtın hakikati, hususî bir malı, yâni malının kırkta birini masraf-ı zekâta görülecek olan kimselere vermektir.

Zekâtın sıfatı, farz-ı kat'î olmasıdır.

Zekâtın rüknü, temliktir, yâni Müslüman ve zekât alması câiz olan kimseye malının kırkta birini ayırıp vermektir. Zekât verilmek ile dünyâda borç ödenmiş, âhirette azâbdan kurtularak sevâba istihkak kazanılmış olur; zekâtın hükmü işte budur.

Zekâtın sebebi, nisâbdır. Nisâbın şer'î ma'nâsı, malın zekâta taallük eden miktarı demektir. Yâni o miktar birşey olur ve diğer şartlar da bulunursa ondan zekât lâzım gelir demektir. Aşağıda izâh edileceği veçhile bu miktar, gümüşde ikiyüz dirhem, altında yirmi miskal; devede beş, sığırdâ otuz, koyunda kırktır. Bunlardan az olana zekât lâzım gelmez.

2 — ZEKÂTIN ŞARTI VE KİMLERE BORÇ OLDUĞU :

Zekât, âkil, bâliğ ve hür olup borcundan ve "*hâcet-i asliyye*" sinden başka alış verişle veyâhud doğurmakla artırıya kaabil "*nisab*" mikdârı ve yıllanmış malı olan Müslümana borçtur. Zekâtın şartı budur. İşte böyle bir Müslüman şer'an zengin sayılır. Şimdi bunu izâh edelim :

Evvelâ deliye, çocuğa, bunamış olan kimseye, zekât borç değildir. Bunlar namaz, oruc, hac ve zekât ile mükellef değildirler.

(Fakat; Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre bunlara da zekât vâcibdir. Velileri bunların mallarından zekâtlarını verirler.)

Sonra zekât vermek için kul borcundan fazla parası olmak lâzımdır. Borç eski ve yeni, şahsî ve resmî, isterse kefâlet sûretiyle olsun, her türlü kul borcuna şâmilidir. Hattâ geçen seneler üzerine vâcib olup da edâ edemediği zekât borcu da kul borcudur. Borçlarından fazla olmazsa zekât vâcib değildir.

"*Hâcet-i asliyye*" demek; hayatta oldukça insanın muhtâc olduğu şeyler demektir. Binâenaleyh, mesken, ev (dükkâna, mağazaya şâmil); nafaka, (yânî iâşeleri üzerine vâcib olanların bir senelik masrafları, ev eşyası, yazlık, kışlık elbise —velevki kifâyetten ziyâde olsa bile— avadanlık, binek hayvanları, ticâret için olmıyan kitapları, silâhları —hep hâcet-i asliyyededir. İşte borcundan ve bunlardan artan ve nisâb miktârına veya daha ziyâdeye bâliğ olan maldan zekât vermek farzdır.

Zekât lâzım gelmek için nisâbın borçdan ve hâcet-i asliyyeden fazla ve üzerinden sene geçmiş olması ve ticâret için bulunması şart olduğu gibi, artırıya ve büyümiye kabiliyeti olmak da şarttır. Binâenaleyh, nefis-i akara zekât lâzım gelmez.

3 — ZEKÂTI LÂZİM OLAN MALLAR :

Zekâtı lâzım olan mallar; altın gümüş, koyun, keçi, sığır, manda, deve gibi şeylerle hangi çeşit olursa olsun alıp sattığı mallardır. İşte bunların her sene zekâtını vermek farzdır.

Borcundan ve hâcet-i asliyyesinden artmış bu nevi maldan, nisâb mikdârı veyâhud daha ziyade malı olur ve üzerinden bir sene geçmiş bulunursa onun üzerine zekât borçtur.

4 — AÇIKTA OLAN MALLAR (1), GİZLİ MALLAR :

Görülüyor ki, zekâtı verilecek mallar iki kısımdır: Bir kısmı koyun ve keçi gibi meydanda olanlardır. Bunların nisâbı şu şekildedir:

KOYUN VE KEÇİ İÇİN ZEKÂT NISÂBI

40 dan 120 ye kadar bir koyun veya keçi,
121 " 200 e kadar iki koyun veya keçi,
201 " 399 a kadar üç koyun veya keçi,
400 de dört koyun veya keçi verilir.

Bundan sonrası için her yüz koyun veya keçide bir koyun veya keçi verilir. Yâni (500) de (5), (600) de (6), (700) de (7) ve ilâahirih...

(1) Bu kısım Diyânet İşleri Başkanlığınca ilâve edilmiştir.

SİĞİR VE MANDA İÇİN ZEKÂT NİSÂBİ

30 dan	39 a kadar	bir yaşını ikmâl etmiş bir aded erkek veya dişi dana,
40 "	59 a kadar	iki yaşını ikmâl etmiş bir aded erkek veya dişi dana,
60 "	69 a kadar	bir yaşını ikmâl etmiş iki aded erkek veya dişi dana,
70 "	79 a kadar	birisi bir yaşını, diğeri iki yaşını ikmâl etmiş iki dana,
80 "	89 a kadar	iki yaşını ikmâl etmiş iki dişi dana,
90 "	99 a kadar	bir yaşını ikmâl etmiş üç dana,
100 "	119 a kadar	bir yaşını ikmâl etmiş iki ve iki yaşını ikmâl etmiş bir dişi dana olmak üzere üç dana,
120 de		bir yaşını ikmâl etmiş dört veya iki yaşını ikmâl etmiş üç dana verilir. Bu hususta zekât sâhibi muhayyerdir.

Bundan sonrası için her 30 da, bir yaşını ikmâl etmiş veya her 40 da, iki yaşını ikmâl etmiş bir erkek veya dişi dana ilâve olunur.

DEVELER İÇİN ZEKÂT NİSÂBİ

5 den	9 a kadar	bir koyun veya keçi,
10 "	14 e kadar	iki koyun veya keçi,
15 "	19 a kadar	üç koyun veya keçi,
20 "	24 e kadar	dört koyun veya keçi,
25 "	35 e kadar	iki yaşında bir dişi deve,
36 "	45 e kadar	üç yaşında bir dişi deve,
46 "	60 a kadar	dört yaşında bir dişi deve,
61 "	75 e kadar	beş yaşında bir dişi deve,
76 "	90 a kadar	üç yaşında iki dişi deve,
91 "	120 ye kadar	dört yaşında iki dişi deve,
121 "	144 e kadar	dört yaşında iki dişi deve ile berâber ayrıca her beş deve için de bir koyun veya keçi verilir.
145 "	149 a kadar	iki aded dört yaşında ve bir aded de iki yaşında dişi deve,
150 "	174 e kadar	dört yaşında üç aded dişi deve ile berâber ayrıca her beş deve için de bir koyun veya keçi verilir.
175 "	185 e kadar	dört yaşında üç ve iki yaşında bir dişi deve,
186 "	195 e kadar	dört yaşında üç ve üç yaşında bir dişi deve,
196 "	200 e kadar	dört yaşında dört dişi deve verilir.

Bundan sonrası için her elli adedine mukaabil dört yaşında bir dişi deve ilâve olunur.

Açıkta olmayan malların hesabı ve zekât lazım olan mikdârı —ki nisâb dediğimiz budur— bilmek mal sâhiplerine âiddir. Onları bilmek, zengin olan her mükellefe lazım mesâilendir. İşte biz de bunları beyân edeceğiz.

Meydanda olmayan mallar başlıca üç çeşittir :

Altın, gümüş, ticâret malı. Altın ile gümüşün nisâbı vardır : Nisâb demek, bir malın zekât taallük eden, kendisinden zekât lâzımgelen mikdârı demektir. Zekât için o mikdârın bulunması lâzımdır. Altının nisâbı yirmi miskal, gümüşün nisâbı ikiyüz dirhemdir. Binâenaleyh, borcundan ve hâcet-i asliyyesinden fazla yirmi miskal külçe altını, yahud sikkeli olarak onüç buçuk altını ile bir altın çeyreği, veyahud ikiyüz dirhem gümüşü veya yirmi altı buçuk mecdiyesi olan bir adama, bunlar yillanmış ise, bunun kırkta birini zekât olarak vermek lâzımdır. Bu kadar parası olan bir adama bu paranın üzerinden bir sene geçince zekât borç olur.

Eğer böyle sikkeli veya sikkersiz altın ve gümüşü olmaz da onların tutarı kadar kayme, banknot veya başka para bulunursa, onların da zekâtı verilecektir. Altın ve gümüşten yapılmış olan gerdanlık, bilezik, yüzük, kulak küpesi gibi ziynet; yahud ibrik, kaşık vesâire olursa onlara da zekât lazım gelir. Ancak bunlarda mu'teber olan, vezinleri olup kıymetleri değildir. Bir altın veya altından bir küpe, yahud gümüş bir ibrik antika olarak çok para edebilir. Zekâta itibâr ona olmayıp tartısındadır. Altın ile gümüş, bakır veya kurşun gibi bir mâdenle karışık olursa fazlasına itibâr olunur. Hâlis olmayan altın ve gümüşte altın ziyâde ise hâlis hükmündedir.

Alın ve satım mallarının kıymeti de, altın veya gümüş hesabıyla hesâb edilip zekâtı verilir. Bir kimsenin mülkünde bir mikdâr altın, bir mikdâr gümüş; biraz da ticâret malı bulunur ve hepsinin mecmûu altın veya gümüş nisâblarına bâliğ olursa, o sûretle verilmek lâzımdır.

Elmas yüzük ve küpesi gibi ziynetlerin etrafında bulunan altın veya gümüş, nisâb miktarına bâliğ olursa, onlara da zekât lazım gelir. İnci ve elmas gibi kıymetli taşlardan yapılan ziynetlere zekât lazım gelmezse de etrafındaki altın ve gümüşe lâzımdır. Bir adamın incisi, elması, zümrüt, yahud bunlara benzer cevâhiri olsa; yahud evi, hanı, hamamı, tezgâhı veyahud ev eşyası bulursa eğer bunların satıcısı değil de kendisi için almış ise, zekât lazım değildir. Alıcı ve satıcı ise lâzımdır.

Başka birinde alacağı olan adam, onu aldığı vakit, geçen seneler için zekâtını verir. Zekâtı verirken veyahud vermek üzere vekiline teslim ederken veyahud malının zekâtını ayırırken, zekât olduğuna niyet etmek şarttır. Zekâtı alan fakirin zekât olduğunu bilmesi şart değildir. Hattâ zekât niyetiyle, "Bağışladım, borç verdim" dese sahih olur. Akrabasının fakir çocuklarına verdiği bayram bahışı bile niyet ile zekât yerine geçer.

5 — ZEKÂT VERİLECEK KİMSELER :

Zekât verilecek kimseler şunlardır :

1) Züğürtler; yani şer'an zengin olmayan, nisab miktârı malı bulunmayan fakirler. Böyleleri iş güç sâhibi de olsa zekât verilmesi câizdir.

- 2) Yoksullar, hiçbir şeyi olmıyan biçâreler,
- 3) Kölelikten kurtulacak kimseler, yâhud köle satın alıp, âzâd edecek kimseler. Kölelik gibi bir zillet olmadığından onları hürriyete kavuşturmak için Müslümanlık gayet mühim esaslar vaz'etmiştir.
- 4) Borçlular. Borçlu olmak insanın kısmen hürriyetini kaybettirir. Bir borçluyu alacaklılarının tâkibinden kurtarmak için ona zekât verilir.
- 5) Allah yolunda kalmış olanlar. Meselâ : Hac için, cihad için memleketinden çıkıp parasızlıktan dolayı yolda kalmış olanlara, fakir askerlere zekât vermek câizdir. Levâzım-ı harbiyye almak için gaazilere, kendilerini ilme vermiş, iş ve güçden âciz olan talebeye zekât vermek câizdir.
- 6) Yanında kendisini memleketine götürecekt kadar parası olmıyan yolculara. Bir insan kendi memleketinde malı, parası çok olsa da gurbet elinde parasız kalsa, öylelerine de yoldan kalmamak ve memleketine gitmek üzere zekât verilir. Ana ve baba, büyük ana ve büyük babaya, kendi çocuk ve torunlarına zekât vermesi sahîh değildir. Lâkin kardeşlerine, amcasına, dayısına, teyzesine ve sâir akrabalarına zekâtını verebilir. Hattâ böyle zekât almaları câiz akrabâsı varsa, evvelâ onlara vermesi daha münâsiptir. Zengin bir adamın kocada olan fakir kızına veyâhud büyümüş olan oğluna başkaları zekât verebilir.

6 — ZEKÂT VERMEKTE EFDAL OLAN CİHET :

Zekât vermekte en ziyâde gözetilecek cihet, zekât verilecek olan adamın hâlidir. Evvelâ sıra ile kardeşler, kardeş çocukları, amca ile hala, dayı ile teyze, sonra diğer akraba; bunlardan sonra komşular, meslekdaşlar, mahalle veya memleket fukarâsıdır. Aynı zamanda aldığı parayı günah ve israf yolunda sarfedecek kimselere vermemek, fukarânın işine yarıyacak sûrette vermek, borçlu olanları borçlu olmıyanlara tercih etmek de efdaldır. Zekât veren insanın zekât verdiği başkasına söylemesi de efdaldır. Fakat farz olmıyan sadakalarda gizlemek efdaldır.

"Havâic-i asliyyesinden ziyâde on miskal altın bileziğe mâlik olup ondan gayri altın ve gümüş bir şeye mâlik olmıyan bir kadına o bilezik için zekât vermek vâcib olmaz." —Behce'ye bak.—

OTUZ ALTINCI DERS

SADAKA-İ FITİR

SADAKA-İ FITİR KİMLERE VE NE ZAMAN VÂCİBDİR ? :

Sadaka-i fitir; Ramazan bayramını geçirmemek üzere verilecek olan bir sadakadır ve vâcibdir. Edâsı vâcib olmasının vakti de bayram günü sabahıdır. Binâenaleyh, o günden evvel ölen veyâhud Ramazan içinde zengin iken o gün fakir düşen kimseye sadaka-i fitir vâcib olmaz. Bayram gecesi güneş doğmazdan evvel doğan çocuğun fitirasını vermek vâcib olur.

Sadaka-i fitirın vücutbuna sebep; mükellefin kendi nefsiyle, vilâyet-i kâmilesi altında bulunan kimselerdir. Binâenaleyh, Bayram namazının vaktinden evvel borcundan ve hâcet-i asliyyesinden başka olarak, gerek ticâret malı olsun, gerek olmasın, nisab mîkdârı mala veya onun kıymetlerine mâlik olan bir adama kendisi için, bâliğ olmıyan mâlsiz çocuklar için, hizmetinde bulunanlar için sadaka-i fitir vermek vâcibdir. Zevcesinin ve âkil bâliğ olan çocuklarının fitralarını vermesi vâcib değildir. Yanında bulunan büyük evlâdı ile zevcesinin fitralarını kendilerine sormadan veriverirse câiz olur. Anası ve babası için vermesi de vâcib değildir. Yalnız, taraflarından teberruan edâ ediverse câiz olur. Malı olan küçük çocuğun fitirasını da çocuğun kendi malından verir.

Hür ve nisâba mâlik olan her Müslümana, vevlki bir özre mebnî oruc tutamamış bile olsa, fitra vâcibdir.

Sadaka-i fitir, Bayram sabahından evvel ve sonra her ne zaman verilse sahîh ve edâ olur. Onun kazâsı yoktur. Ancak müstehab olan vakit, Bayram namazına çıkılmadan ve hattâ Bayramdan bir iki gün evvel verilmesidir. Sadaka-i fitir, zekât gibi değildir. Âkil ve bâliğ olmıyan çocuklarla, deli, bunak da sadaka-i fitir ile mükelleftir. Şu kadar ki, velileri veya vasileri onların malından verir. Farz olan zekât, malın zekâtıdır. Sadaka-i fitir ise baş zekâtıdır. Bunun içindir ki, sadaka-i fitirda nisâbın büyüyücü olması, yillanması ve ticâret malı olması şart değildir. Bayram sabahı nisâba mâlik olana da vâcibdir. Binâenaleyh, oturacağı evinden fazla evi olan bir adama, ev ticâret için olmasa da, fitra vâcib olur. Hattâ oturduğu evde ihtiyâcından fazla odalar olup da onların kıymeti (200) dirhem gümüş değerinde olsa, yine sadaka-i fitir vâcib olur. Sadaka-i fitir dört cins şeyden verilir :

Buğday, arpa, kuru hurma, kuru üzüm; buğday ile undan 520 dirhem, diğerlerinden 1040 dirhem verilir. Bunların kendileri verildiği gibi kıymetlerini vermek de câizdir. Zamânın ihtiyâcına göre fakirin menfaati hangisinde ise onu gözetmek efdâldır.

Sadaka-i fitrın rüknü, onu ehline vermektir. Zekât kimlere verilirse sadaka-i fitr da onlara verilir. Müftâbih olan budur. (Bu, İ m â m - ı E b ü Y ü s u f kavlidir. Eimme-i selâsenin kavli de budur. Bâzıları gayr-i müslim tebaaya da fitra verilebilir demişlerse de, müftâbih olan İ m â m - i E b ü Y ü s u f kavli olduğunu T a h t â v i tasrih ediyor.)

Bir sadaka-i fitrı yalnız bir fakire vermek lâzımdır. Bir fitra iki fakire ayrılmaz. Müftâbih olan budur.

Sadaka-i fitr niyetle verilir. Bununla beraber fakire verirken sadaka-i fitr olduğunu bildirmek lâzım değildir.

Sadaka-i fitrı şunlar vereceklerdir :

- 1) Zengin (nisâba mâlik) olan hür müslim,
- 2) Zengin olan çocuk,
- 3) Zengin olan deli veya bunak,
- 4) Oruc tutamıyan düşkün ihtiyarlar, (Bunlar oruc için verecekleri fidyeden başka olarak sadaka-i fitr da vereceklerdir. Üzerlerine vâcibdir.)
- 5) Nisâba mâlik olan kimse tarafından verilmek üzere malı olmıyan küçük çocuk ile hizmetinde bulunanlar. İşte sadaka-i fitr bunlar için vâcibdir.

Bayramdan evvel herkes fukarâya sadaka-i fitrasını vermek sûretiyle bayramda fakirlerin de yüzü gülecek; onların da eline birkaç kuruş para geçecek, o günün bayram olduğunu anlıyacaklardır. Binâenaleyh, hal ve vakti yerinde olan her Müslüman, sahihden fakir olanlara, Ramazân-ı şerifde fitrasını vermeli, fukarâyı sevindirmelidir. Bu sûretle hem borcunu ödemiş, hem de âhirette sevap kazanmış, azabdan kurtulmuş olur. Çünkü sadaka-i fitrı vermek, orucun kabûlüne, dünyâ ve âhiret selâmetliğine, sekerât-ı mevtden ve kabir azâbından kurtulmaya sebep olduğu beyân olunmaktadır.

OTUZ YEDİNCİ DERS

HAC VE KURBAN

1 — HAC KİMLERE FARZDIR ? :

İslâmın beşinci temeli Hacc'a gitmektir. Hac, zamânında Kâbe-i Muazzama'yı ziyâret etmek ve Arafat'ta vakfe (durmak) dir.

Hac, vücûdca ve malca iktidârı yerinde olan âkil, bâliğ ve hür olan Müslümanlara farzdir. Böyle olan Müslümanın ömründe bir defa haccetmesi üzerine borçtur.

Bir insanın üzerine Hac borç olmak için o adamın borçlarından, evinden ve ev eşyasından, tezgâhından, avadanlığından, Hacc'a gidip gelinceye kadar evlât ve ıyâlinin nafakasından fazla parası olmak lâzımdır. Evini, barkını, malını, mülkünü satarak Hacc'a gitmek, Hacı oldu desinler diye, çoluğunun çocuğunun nafakasını alıp gitmek câiz değildir.

Üzerine Hac farz olan her insana o anda hemen edâsı farz değildir. Hacc'ın edâsı farz olmak için birtakım şartlar vardır.

Bir kere, yollarda emniyet ve âsâyiş bulunmak lâzımdır. Kadın ise zevci ve yâhud bir mahremi olmalıdır. Âzâsı sâlim olup kötürüm olmamalıdır. Hac sahih olmak için niyet edip ihrâma girmek, Zilhicce ayının dokuzuncu günü öğle vaktinden, onuncu, yâni Bayram gününün tan yeri ağarmazdan biraz evveline kadar "Arafat" denilen mahalde bulunmak, bir de Bayram günü Arafat'dan dönüştü "Kâbe-i Muazzama" yı tavâf etmek, yâni ibâdet kasdiyle Kâbe'nin etrafında yedi defa dönmek lâzımdır. İşte Hacc'ın farzı :

"İhram, Arafat'da vakfe, Tavâf-ı ziyâret" den ibârettir.

2 — KURBAN :

Kurban; ibâdet niyetiyle, vakt-i mahsûsunda muayyen hayvanı kesmektir. Kendisine fitra vâcib olan kimseye kurban kesmek vâcibdir. E b ü Y ü s u f ile İ m â m - ı M u h a m m e d ' e , M â l i k , Ş â f i i ve A h m e d (Rahmetu'llâhi aleyhim)'e göre Sünnet-i Müekkededir. Vâcib olan, kurbanı kesmek ve kan akıtmaktır. Binâenaleyh, diri diri kurban tasadduk edilmekle, vâcib olan borç ödenmiş olmaz. Kestikten sonra etini tasadduk etmek müstehabdır; etmese de olur. Kurban kesen kimse, kurbanın etinden hem yer, hem yedirir. Yedirdiği kimselerin fakir olması lâzım değildir. İsterse bir kısmını da kavurma yapıp saklar; bir kısmını da fukarâya verir. Efdal olan fukarâya dağıttığı, üçte birinden az olmamalıdır. Kurbanın etini üçe taksim ederek birini fukarâya sada-

ka vermesi; birini eşe dosta hediye etmek, onlara ziyâfet vermek; diğerini de nafakaları kendi üzerine vâcib olan evlâd ü iyâline bırakmak efdâl ve müstehabdır. Hepsini vermek de câizdir.

Eğer kurban kesen kimsenin evinde çoluğu çocuğu çok olup hâli vakti de geniş değilse, sadaka ve hediye etmiyerek ev halkına bol bol yedirir. Kurbanın derisini de sadaka eder. Fakat onu hükûmetin gösterdiği yere verirse daha iyi yapmış olur. Onun için kurban kesilir kesilmez derileri toplanarak vermek lâzımdır. Bu sûretle memlekete âit çok mühim bir iş görülmüş olur. Kurbanı kesmeden evvel tüyünü kırmak mekrûhtur. Şayet kırmış ise onu da tasadduk, yâni bir hayra sarfetmelidir.

Kurban kesmenin sebab-i vücûbu, vakittir. Binâenaleyh, vakit tekerrür ettikçe kurban kesmenin vâcib olması da tekerrür eder. Kurban kesmenin vakti, Kurban Bayramının birinci, ikinci, üçüncü günleridir. Efdâl olan da Bayramın birinci günüdür. İsterse üç gün de ayrı ayrı kurban kesebilir. Bayram namazı kılınan yerlerde Bayram namazından sonra, Bayram namazı kılınmayan köy ve geçebelikte Sabah namazının vakti girdikten sonra kurban kesilir.

Kurban, hür ve mukim ve nisâba mâlik, yâni şer'an zengin Müslüman üzerine, ancak kendi nefisleri için vâcib olur. Esah olan budur. Binâenaleyh, zengin olmanın küçük çocukları için kurban kesmek babası veya velisi üzerine vâcib değildir.

Hidâye sâhibi, küçük çocuklar için de vâcib olduğuna kaail olmuş ise de, esah olan vâcib olmamaktır. Zâhir rivâyet de budur. Fetvâ da zâhiri mezhebe göredir (1). Zengin olan ufak çocukları için kendi mallarından babası veyâhud velisi üzerine kurban vâcib olup olmadığı ihtîâf olunmuş ise de "Mebcut" ta izâh bulunduğu veçhile kendi mallarından da vâcib olmadığı ve esah olan da bu olduğudur. Sadaka-i fitra kıyas ederek küçük çocuğu için ebeveynine kurban vâcib olduğuna kaail bulunmak o kadar yerinde bir kıyas değildir. Eğer vâcib olsa idi, sadaka-i fitrda olduğu gibi bunu da Peygamberimiz emreder ve naklolurdu. Esah olan : Ne velisine, ne de çocuğun kendi malından vâcib değildir (2).

Nisâbın büyüücü (ziyâdeleşmek) ve yıllanmış olması şart değildir. Kurbanın nisâbı, sadaka-i fitrin nisâbıdır. Bu da ikiyüz dirhem gümüşten veya onun tutarından ibârettir. Kurbanın nisâbında, yıllanmış, yâni üstünden sene geçmiş olmak şart olmadığı gibi, büyüücü ve artıcı olmak da şart değildir. Binâenaleyh, borcundan ve hâcet-i asliyesinden fazla ikiyüz dirhem gümüşe veyâhud onun tutarına mâlik olan bir adama kurban kesmek vâcib olur. Altına göre nisâb yirmi miskaldır.

(1) *Dürr-i Muhtar*, İ b n - i Â b i d i n , *Kenz, Kâfi, Mültekaa, Dürrer*.

(2) *Mebcut* : Cilt 12, sahife 12.

Kurbanın nisâbında, yıllanmak ve büyüücü olmak şart olmadığından, kurban günleri, nisâba mâlik olan bir adamın kurban kesmesi vâcib olur. Kendi oturduğundan başka bir evi olursa, ticâret ve kirâ için olmasa bile, yine onun için kurban vâcibdir. Hattâ oturduğu evin ihtiyâcından fazla odaları olup da kıymetleri nisâba bâliğ olursa, kurban vâcib olur.

Kurbanın rûknü, kesilmesi câiz olan hayvanı kesmektir. Kurban olması câiz olan hayvanlar da şunlardır : Deve, sığır, manda, koyun, keçi. Devenin beş seneliği, sığır ve mandanın iki seneliği, koyun ve keçinin bir seneliği, (altı ayı geçmiş olanı) kurban olur. Koyun gösterişli olursa altı aylığı da olur. Koyun ile keçi yalnız bir adam için kurban olur. Diğerleri bir adamdan yediye kadar müşterek kurban olur. Yedi kişi bir deveyi veyâ bir sığırı alıp müşterek kurban yapabilirler. Şu kadar ki, her biri kurban kasdiyle iştirâk etmiş olmak şarttır. Kurban olacak hayvan boynuzlu ve boynuzsuz, veya biraz boynuzu kırık, dişi veya erkek olmak câizdir. Arık olmanın uyuz bile kurban olur. Şu kadar ki, koyun ile keçinin erkeği, sığır ile manda ve devenin dişisi efdaldır.

3 — KURBANA MÂNİ OLAN HALLER :

Kör, bir gözlü, kulaksız doğmuş, dişsiz, kesilecek yere kadar yürüyemeyecek derecede total veya hasta, kemikleri içinde iliği kalmamış derecede zayıf, kulağının yâhud kuyruğunun çoğu (nisfı) veyâhud meme başları kopuk olan hayvanlar kurban olmaz. Kulağının biri olup biri olmazsa, esah olan, yine câiz değildir.

Burnu kesilmiş hayvanı kurban etmek câiz değildir. Dişlerinin çoğu duruyorsa kurban kerâhetle câizdir. (*Dürr-i Muhtar*.)

Delî ve sersem olan hayvan, karnını doyurabiliyorsa, kurban edilir. Değilse câiz olmaz (*Dürr-i Muhtar*). Dâimâ necâset yiyen hayvan, hapsedilmeden kurban edilmez. Böyle olan deve ile sığır on gün, koyun ve keçi dört gün hapsedilmelidir.

Boynuzu kırılmış ve kırığı kemiklerin başına kadar varmış, yâni içindeki beyaza kadar gitmiş ise, kurban olmaz. Eğer böyle olmayıp da ucundan ve siyah yerinden kırılmış ise câizdir.

Kulağın küçük veya delik ve damgalı olması kurban mâni değildir. Eğer kulağı, ortasından kesilip delinmiş, yâhud uzunluğuna veya enine yarılmış ve bu sûretle kulağının yarısı veyâhud çoğu gitmiş olursa, câiz olmaz. Kulağı ön tarafından veya arka tarafından yırtık ve her ikisi de çok olursa câiz fakat tahrimen mekrûhtur. Az ise tenzihen mekrûhtur (*Dürr-i Muhtar*).

Hastalığı ziyâde olup ölmesi galib olan hayvanı kurban etmek câiz olmaz. Kulak ve kuyruğunun ve göz nûrunun nisfından fazlası gitmiş olan bir hayvanı kurban etmek câiz değildir. Hattâ ihtiyâten, nisfı gitmiş olanı da kurban etmemeli denilmiştir.

Eğer kurbanı alırken bu gibi eksiklik olmayıp, aldıktan sonra meydana gelmiş ve kurban sâhibi de zengin olup diğer birini daha almaya gücü yeterse, onun yerine başkasını kurban eder. Fakir ise, onu kurban eder. Kurban alındıktan sonra ölürse, zengin ise bir daha almak lâzım, fakir ise lâzım değildir (*Dürr-i Muhtar*). Kurban, fakirin almasıyla taayyün eder. Binâenaleyh, kurban için alınan hayvan kaybolur veyâhud hırsız tarafından çalınır ve yerine bir kurbanlık daha alındıktan sonra evvelki kurbanlık meydana çıkarsa, fakire her ikisini de kesmek lâzımdır. Zengin yalnız birini keser. Kurbanı elinden gelirse kendi eliyle kesmek mendubdur. Elinden gelmezse, yanında bulunarak, başkasına kestirir. Müslim olmıyana kestirmek mekrûhtur. Kurbanı kendisi kesmiyecekse bir kimseyi vekil edip kendisi yanında bulunmak müstehabdır. Hayvanı yatırıp hazırladıktan sonra : "Allâhu Ekber, Allâhu Ekber, lâ ilâhe illâ'llâhu val'lahu Ekber, Allâhu Ekber ve li'llâhi'l-hamd, bismi'llâhi, Allâhu Ekber." deyip hemen durmadan hayvanı boğazlamalıdır. Besmele ile boğazlamak arasına başka bir iş veyâhud söz girmemelidir.

Kurbanı kesmek şu sûretle olur : Hayvanın çene altını bıçaklıyarak, boğazın iki tarafında olan şah damarlarıyla gırtlakını; yem ve su oluğu olan kızıl-üyüğünü (meriyi) kesip kanını akıtmaktır. Bunların ya dördü birden, veyâ gırtlak, kızıl-üyük ile iki şah damardan biri kesilir. Hayvana eziyet vermek mekrûhtur. Deve, göğsü üstünden boğazlanır.

4 — KURBANIN HÜKMÜ :

Kurban kesmenin hükmü, dünyâda vâcib olan vazifeyi yerine getirmek, borçtan kurtulmak, âhirette sevâb kazanmaktır.

5 — ÖLÜ İÇİN KESİLMEK İSTENİLEN KURBAN NE GÜN KESİLMELİDİR? :

Kurban; vakt-i mahsûsunda kesilen hayvan-ı mahsûsun ismidir. Binâenaleyh, ölüye bir kurban keseceğini söylemiş olan adama, onu bayram günlerinde kesmek vâcib olur Çünkü vakit, kurbanın mâhiyetinde dâhildir. Eğer kurban niyetiyle olmaz da, bir hayvan keserek fukarâya dağıtmaya niyet ederse istediği günde keser (1).

(1) İ b n - i Â b i d i n .

OTUZ SEKİZİNCİ DERS

İSLÂM İBÂBETİNDEKİ FAZİLETLER

Din-i İslâmın ibâdetlerinde, ahlâki ve insanî çok yüksek faziletler vardır. Günde beş defa vakti vaktinde, saati saatinde namaza durmak; yılda bir ay sıcak ve soğuk, uzun ve kısa demiyerek oruc tutmak, nefsinin bütün arzularına mukavemet etmek; canı gibi sevdiği malını, hiçbir ivaz mukabili olmıyarak fukarâya taksim etmek; yolculuk sıkıntularına katlanarak havasına alışmadığı uzak memleketlere gidip orada birçok kayıd altına girmek, elbette nefsinin isteklerine uygun düşmiyen şeylerdir. Bunları, yalnız Allâh'ın emri olduğu için seve seve yapan bir Müslüman, hiç şüphe yok ki, hevesât-ı nefsiyesini yenmiş, ondan yakasını kurtarmış, büsbütün hür bir adam demektir. Böyle olan bir insan yalnız, Allâh'ın kuludur; onunla Allâh'ı arasına başkası sokulamaz. Böyle olan bir kul nazarında her insan muhteremdir.

Her insanın canı, malı, nâmusu ve bütün hakları muhteremdir. Bunlardan birine tecâvüz etmeği Allâh'ın haklarına tecâvüz sayar. Bunun içindir ki, Allâh'ın emirlerini tutan ve Allah'dan korkan bir mü'min, insanların hukukuna riâyet eder, cemiyet-i beşeriyyeye gayet menfaatli olur.

Binâenaleyh, namaz ve İslâmın meşrû kıldığı bütün ibâdetler, ahlâki yükseltir; kalbi ve rûhu temizler; insanlarda intizam ve temizlik fikirlerini canlandırır; muâmelât-ı beşeriyenin hüsn-ü sûretle cereyân etmesini te'min eder; ihtirâsâtı bağlar; şefkat ve merhamet duygularını artırır; içtimâî muvâzenesizlikleri kaldırır; birlik hislerini kuvvetlendirir.

Binâenaleyh, "İslâm Dini" nin göstermiş olduğu ibâdetleri yoluyla yaparak kendimize hem dünyâda, hem de âhirette yüksek bir mevki temin etmiye çalışmalıyız. Bu ibâdetler, bizim için en büyük bir ni'mettir.

Hamd ü senâ, bu ni'metleri bize veren Allâhu Teâlâ Hazretlerine, salât ü selâm da, onları bize tebliğ eden R e s û l - ü E k r e m 'ine (1).

(1) İslâm ibâdetlerindeki yüksek fazilet ve hikmetler, vaktiyle basılmış olan *Dini Dersler İkinci Kitab'da* uzun uzadıya izah olunmuştur. Arzu edenler müracaat ederler.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂM AHLÂKI

OTUZ DOKUZUNCU DERS

AHLÂKI VAZİFELER

1 — İSLÂMDA AHLÂKA VERİLEN EHEMMİYET :

Bu kısımda biraz da İslâm ahlakından bahsedeceğim. İslâmda ahlâka verilen yüksek pâye başka bir dinde veyâhud herhangi felsefî bir meslekte kat'iyen görülemez. Peygamberimiz M u h a m m e d aleyhi's-selâm'ın : "Ben ancak ahlâkî faziletleri tamamlamak için gönderildim." buyurması Müslümanlıkta ahlâkın ne büyük ve ne mühim bir mevki olduğunu isbâta kâfidir. Maamâfih, İslâm ahlâkî da, İslâmın diğer hükümleri gibi *Kitab* ve *Sünnet*'e istinâd eder. Müslümanlıkta dîni emirlerle ahlâkî vazifeler kaynakları i'tibâriyle birdir. Yukarıda da biraz söylediğimiz gibi, hiçbir ahlâkî emir yoktur ki emr-i dîni olmasın! Bir Müslümana göre namaz, oruc, hac ve zekât nasıl birer dîni vazife ise; sıhhatini korumak, âilesine bakmak, memleket ve milletinin faydasına ve herkesin iyiliğine çalışmak da dîni bir vazifedir. İnsan öldürmek dinde haram olduğu gibi, bir adamın arkasından gıybetini yapmak da haramdır. Şu halde ahlâkî olan şahsî ve içtimâî vazifelerimizi bellemek de dînin emirleri iktizâsındandır. Bunun içindiki, ahlâkî vazifelerimizin ne olduğunu ve kaç kısma ayrıldığını, şer'i ve dîni esaslara tevfikân tafsîl edeceğiz.

2 — AHLÂKİ VAZİFELERİN AKSAMI :

Bâzı âyet ve hadislere istinâden ahlâkî vazifeleri beş kısımda toplıyabiliriz :

- 1) İnsanın, Allâh'ına ve Peygamberine karşı vazifeleri,
- 2) İnsanın, kendi şahsına karşı vazifeleri,
- 3) İnsanın, âilesine karşı vazifeleri,
- 4) İnsanın, memleket ve milletine karşı vazifeleri,
- 5) İnsanın, bütün insanlara karşı vazifeleri.

3 — İNSANIN ALLÂH'INA KARŞI VAZİFELERİ :

Her nîmet külfete ve külfet ni'mete göre olmak, umûmî ve tabii bir kaaidedir. Her nîmet bir külfet doğurur. Her hak, bir vazife karşılığı olarak bulunur.

Her kim bir hak elde ederse, karşılığında mutlak sûrette bir vazife ile mükellef tutulur. Mâdemki böyledir, Allâhu Teâlâ'nın bize lûtfettikleri birçok nimetlere karşı, o nimeti vereni tanımak, O'nun söylediklerini tutmak, O'nun gösterdiği yoldan hiç çıkmamak lâzımdır. Akıl, vicdan bunu emretmektedir. İnsanlığın icâbı da budur. İşte bunun içindir ki, her insan Allâh'ını tanımak ve O'na ibâdet etmek vazifeleriyle mükellef tutulmuştur. Biz buna, dinî vazifeler deriz.

Din, bu vazifelerle mükellef tutmasa bile, yine aklı olan bir insan için bu kadar sayısız nimetleri veren Allâh'ını tanımak ve O'na lâzım gelen ta'zîmâtı yapmak bir vazife olurdu. Bu kitabın ikinci ve üçüncü kısımlarında dinî olan bu vazifelerden uzun uzadıya bahsettik. Allâh'a karşı ibâdet ettikçe imânımız sağlamlaşır ve ahlâkımız da o derece yükselir.

4 — ALLÂH'A KARŞI AHLÂKÎ VAZİFELERİMİZ :

Şüphe yok ki, bizi yaratan Allâhu Teâlâ'dır. Binâenaleyh, O'nun Birliğini ve O'ndan başka ibâdete lâyık hiçbir ilâh olmadığını, O'nun en yüksek sıfatlarla muttasıl ve noksan sıfatlardan münezze bulduğunu tasdik ve itiraf etmek bir vazifedir. Bununla beraber, O'na karşı dâimâ edeb ve terbiyeli bulunmak, ismini hürmet ve ta'zîmle anmak; O'nun yapın, dediklerini yapmak; yapmayın dediklerinden uzak kalmak; O'na cân ü gönülden ibâdet etmek, O'nun sevgisini kalbimize yerleştirmek, O'na olan sevgi ve duygumuzu dünyânın her işinden üstün tutmak; sevdiğini sevmek, yediğini yermek lâzımdır, ahlâkî vazifedir. Allâh'a ibâdet ederken, Allâh'ı görüyormuşuz gibi ibâdet edeceğiz; bütün âzâlarımız ve kalbimiz O'na bağlı olacak. Biz O'nu görmüyorsak da O bizi görüyor ve bütün kalbimizden geçenleri biliyor. Eğer Allah korkusunu ve Allah sevgisini kalbimize yerleştirir ve O'nun gösterdiği geniş yoldan sapmazsak, ahlâken en yüksek bir mertebeye yükseliriz; Allah kusurlarımızı ve günahlarımızı affeder.

5 — PEYGAMBERE KARŞI AHLÂKÎ VAZİFEMİZ :

Allâhu Teâlâ'dan sonra en çok hürmet ve ta'zîme lâyık olan Peygamberimiz M u h a m m e d aleyhi's-selâm'dır. Beşeriyeti zulmet ve dalâlet çukurundan çıkararak, bütün dünyâyı ilim, adâlet, medeniyet ve fazilet ışıklarıyla aydınlatan, putperestliği kökünden deviren, mâbetlere hakikî mâbudu sokan, insanlığın şerefini yükselten, dünyâ ve âhiret için saâdet kapılarını açan Odur. Onun bütün hayâtı, beşeriyetin saâdeti uğrunda çalışmakla geçmiştir. Binâenaleyh, Onun bütün cihâna Peygamber gönderilmiş olduğunu ve Allah tarafından getirip söylediği şeylerin hepsinde doğru olduğunu tasdik ve itiraf etmek bir vazifedir. Ona karşı en yüksek bir ta'zîm ve hürmet hisleriyle mütehassis olmak insanlığın şîârına yakışmaz. O'na hürmet etmek, adını hürmetle anmak, adı anıldığı vakit "Sallâllâhu aleyhi ve sellem" yâhud "Aleyhi's-selâtu ve's-selâm" demek; O ne söylemiş ise tereddütsüz kabûl etmek; Onu herşeyden, hattâ kendi

öz canından da fazla sevmek ahlâkî bir vazifedir. O Allah'dan ne getirip haber vermiş ise, onları öğrenmek; Onun emreylediği ibâdetleri noksanz olarak yapmak; yasak ettiklerinden uzak kalmak; Onun ahlâkiyle ahlâklanmak ve herkesi de bu yola götürmeye çalışmak üzerimize borçtur. Dünyâ ve âhirette saâdete ermek ancak bu sûretle olacaktır. Çünkü O, ahlâkı yükseltmek ve beşeriyeti evvelâ bu dünyâda, sonra âhirette saâdete kavuşturmak için gelmiştir. Onun asıl gayesi budur. Böyle yüksek bir ülkünün tahakkukuna çalışmak, şüphe yok ki, en büyük ve şerefli bir vazifedir.

6 — KUR'ÂN'A KARŞI AHLÂKÎ VAZİFEMİZ :

Kur'ân'a karşı vazifemiz, her şeyden evvel Onun, Peygamberimiz M u h a m m e d aleyhi's-selâm vâsıtasıyla gönderilmiş bir Kelâm-ı İlâhî, Allah sözü olduğunu, cihan bir araya gelseler Onun en küçük bir sûresi gibi sûre yapamayacaklarını; Onun hem lâfzı, hem de ma'nâsı mucize olduğunu tasdik ve itiraf etmektir. Sonra O'nun lâfzını güzelce okumak; ma'nâsını anlamaya çalışmak; okurken veya dinlerken son derece edep ve terbiyeli bulunmak; hürmet ve ta'zîm göstermek; Kur'ân'ın söylediklerini yapmak; anlamadığı cihetlerde kendi akliyle hareket etmeyip ma'nâsını Allâh'a havâle etmek; Kur'ân'ın haber verdiği tarihî vak'aları ibretle düşünmek; kıssalarından hisse almak ve Kur'ân'a karşı en ufak bir hürmetsizlikte bulunmamaktır.

PEYGAMBER EFENDİMİZ

Yaradanın kadri yüce Elçisi

Gönüllerin hiç solmayan sevgisi.

Vasfında tek, kelimeye yetişmez,

Yeryüzünün, yâkut, zümrüt, incisi...

E. Ali

KIRKINCI DERS

NEFSİMİZE VE ŞAHSİMİZE KARŞI VAZİFEMİZ

Şüphe yok ki, gerek Allâh'a gerek O'nun yarattıklarına karşı her türlü vazifeyi yapacak olan insanın şahsıdır. Bunun içindir ki, insan her şeyden evvel nefesine bakmalı, ona karşı vazifesi ne ise onları yapmalıdır. Peygamberimiz hadîs-i şeriflerinde bunu çok açık olarak bildirmişlerdir. Binâenaleyh, nefsi ve şahsi olan vazifeler nelerden ibârettir, evvelâ bunları kısaca bir gözden geçirelim.

1 — VAZİFE-İ NEFSİYYENİN TARİFİ :

Bunu gayet şümüllü bir sûrette anlatmak lâzım gelirse şöyle deriz : “Nefsi muhâfaza ve yükseltmektir.” İşte her insan, evvelâ nefsinin her türlü maddî ve mânevî hastalıklardan korumak ve sonra da onu inkişaf ve tekemmül ettirmek, onu yükseltmek ile mükelleftir. Demek ki, her insan için en büyük ahlâkî vazife, nefsinin muhâfaza ve terbiye ederek diğer vazifelerini lâyıkıyla yapabilecek bir dereceye yükseltmektir.

2 — İNSAN DEDİĞİMİZ NEDİR? :

İnsan dediğimiz zaman, iki şey hatıra gelir : Göz ile görülen maddî cisim, göz ile görülmeyip varlığında akl-ı selimin aslâ şüphe etmediği ruh. Cisim ile ruh mâhiyetleri i'tibâriyle ayrı ayrı şeyler oldukları halde, öyle şâyân-ı hayret bir şekilde birleşmişler, öyle kaynaşmışlar ki, birinin te'sirinden öteki de müteessir olur. Cisme mahsus hastalıklar ve hastalığın kendine göre bir ilâcı olduğu gibi, rûhun da kendine mahsus hastalıkları ve bunların da ilâcı vardır. Şu halde kendimize karşı olan vazifelerimiz iki kısım olmuş oluyor : Cismî vazifeler, rûhî vazifeler.

İnsanın bedenine hücum ederek onu zayıf düşüren, onun şeklini değiştiren bir takım hastalıklar olduğu gibi, rûha ârız olarak onu hastalandıran, onun mânevî sûretini biçiminden çıkaran mânevî hastalıklar ve marazlar vardır. Bunda hiç şüphe yoktur.

Bununla beraber te'sirli bir nasihatla, yâhud bir tehdit ile aklını başına almış serseriler, azgınlığından vazgeçmiş sefihler de görülmektedir. Bunlardan da anlıyoruz ki, bedene ârız olan hastalıklar gibi, hakikî ilâcı bulunursa, rûha ârız olan mânevî hastalıkların izâlesi de kaabildir. Esâsen insanın rûhu ve kalbi, yaradılış i'tibâriyle temizdir ve her kalıba dökülmeye istidâdı olan bir çocuk

gibidir. Eğer aklı başında bir mürebbî elinde büyürse her türlü mânevî hastalıklardan uzak, ulvî ve yüksek bir ruh olarak ortaya çıkar. Kayıtsız mürebbiler elinde ve fenâ te'sirler altında bırakılırsa, sahibinin başına belâ olacak kötü bir ruh olur.

3 — RÛHÎ KUVVETLER VE HÂDİSELER :

Rûha âit hastalıkları tanıyabilmek için, rûhî hâdise ve kuvvetleri tanımak lâzımdır. Çünkü “*hulk ve ahlâk*” denilen şey, rûha mahsus bir hey'et ve şekilden, ruhda yerleşmiş bir melekedен ibârettir ki, o hey'et ve meleke sebebiyle insandan iyilik veya kötülük kolayca, düşünmeden ve yorulmadan çıkarılır. İnsan vardır ki, cömerttir, yeri gelince elinde avucunda olan parasını sarfetmekten çekinmez. Bunu kimsenin zoru veya bir fayda karşılığı olarak değil, kendi arzusuyla yapar. Yine insan vardır ki, ötekinden yüz misli fazla zengin olduğu halde beş para vermez.

Bâzi insanlar yalanı su gibi içer, ağızlarına bile dokunduramazlar; insan vardır ki, asılsız bir şeyi mümkün değil ağzına alamaz. İşte bunlar hep ruhda olan o hey'etin, o melekenin te'siridir. Görülüyor ki, huy ve ahlâk, menşei i'tibâriyle rûhî bir kuvvettir.

4 — İNSANIN AHLÂKÎ MÂHIYETİNİ GÖSTEREN NELERDİR? :

Nefsi ve rûhî haller iki kısımdır : Birisi ruhta sâbit ve yerleşmiş bir şey olmayıp gelici ve geçici olan şeylerdir. Gerçi bu âdetâ bir tabiat, bir huy olmuştur. Fakat bir anda gelir gider. Utanmaktan yüzü kızarmak, korkudan benzi sararmak, herhangi bir sebepten ötürü ikide bir gülmek gibi. Ruhta yerleşip meleke hâlini almamış olan bu gibi şeyler bir insanın ahlâkî mâhiyetini gösteremez. Böyle geçici hâlât ile bir insanın ahlâkı hakkında bir hüküm verilemez.

Bir de, ruhta yer etmiş, kökleşmiş, kolay kolay değişmeyen şeyler vardır. Cömertlik, cesurluk, doğruluk, afif olmak, fenâlıktan utanmak gibi. İşte insanın ahlâkî mâhiyetini tâyin edecek olan bunlardır, çünkü ahlâk denilen şey, esas i'tibâriyle budur. Her şahıs, kendine mahsus olan bu rûhî melekeler sayesinde irâdî ve hissi kuvvetlerini istediği bir tarzda kullanabilir. Bunları bozmadan inkişâf ettirenler iyi işler yapmaya muvaffak olurlar.

İnsanın göze görünen şekli güzel olmak, güzelliğini muhâfaza etmek için yalnız bir cihetin güzel olması kâfi değildir. Meselâ, burnu olmyan veyâhud ağzında veya yüzünde bir eksikliği olan bir insanın en güzel gözlere malik olması onun güzelliğini tamamlamaz. Her sûretle güzel olması için güzel ve eksiksiz olması lâzımdır. İnsan şekli i'tibâriyle, yüz güzelliği ile, böyle olduğu gibi, ruh i'tibâriyle de böyledir.

İnsanın rûhunda dört esas, dört kuvvet vardır. İnsanın ahlâkı güzel olabil-

mek için bunların hepsinin güzel olması şarttır. Eğer bunların hepsi mütesâviyen güzelleşir, aralarında itidâl ve münâsebet husûle gelirse insanda güzel ahlâk, güzel huy dediğimiz şey meydana gelir. Eğer bunların biri eksik olursa o zaman insanın ahlâkı fenâlaşır, işi ve sözü de kötü olur. Öyle ise şimdi bu ciheti tetkik etmemiz lâzımdır.

5 — RUH VE RÜHUN KUVVETLERİ :

Yukarıda da söylediğim gibi, insan denilen şey; yalnız etten, kemikten, kan ve sinir gibi görmüş olduğumuz maddî unsurlardan ibâret değildir. Çünkü bunlar, sâde insanlarda değil, en basit bir hayvanda da vardır. Bu itibarla insan ile hayvan arasında bir fark da yoktur. İnsanı diğer hayvanlardan ayıran, onlardan üstün kılan şey "Ruh" denilen ilâhî bir sırdır. Ruh, nefis, kalb, akıl gibi adlar verilen ve her insanın benliğini gösteren bu sırr-ı İllâhînin varlığında şüphe olmamakla berâber bizim için onun hakikatını anlamak da mümkün değildir. Rûha âit bizim bildiğimiz bir şey varsa o da, rûhün kuvvetleri ve hâdiseleridir. Biz onu, yalnız bunlarla tanırız. Binâenaleyh, şahsımıza karşı, ahlâkî vazifelerimizi lâyıkıyla yapabilmemiz için bunları tetkik ve tâyin etmek ve bu kuvvetlerin nelerden ibâret olduğunu anlamak lâzımdır (1).

6 — ESKİ AHLAK ULEMÂSINA GÖRE RÜHUN KUVVETLERİ :

Eski ahlâk ulemâsı rûhün kuvvetlerini : 1) *Kuvve-i akliyye* (kuvve-i mümeyyize veya kuvve-i ilmiyye de denir), 2) *Kuvve-i gazabiyye*, 3) *Kuvve-i sheviyye* diye üç kısma ayırırlar; iyi ve kötü huyları da bu kuvvetlere çevirirlerdi. Şimdi bunların ne demek olduğunu birer birer izah edelim :

İnsanda dâimâ kendisine faydalı olan şeyleri almak, zararlı olanlara karşı durmak ve onları itmek isteyen iki kuvvet vardır. Bu kuvvetlerin tabii ve hakiki olan vazifeleri budur. İnsanda bu iki kuvvet olmasa, insan yaşayamaz. Allah bunları bunun için yaratmıştır. Maamâfih, insan yalnız bunların te'siri altında kalırsa, her ne sûretle olursa olsun kendisine faydalı olanları çekip almaya, zarar sandıklarını def' etmeye savaşıyor. Bu kuvvetlerin te'siri altında kaldıkça insan dâimâ bu yolda hareket etmek ister. Fakat insanda bir de, hayrı şerden, iyiyi kötünden, hakkı bâtıldan ayırdeden kuvvet vardır. Öteki kuvvetler tuğân edip vazifeleri hâricine çıkar ve her ne sûretle olursa olsun kendisine faydalı gibi gördüğü bir şeyi —sonunu düşünmeyerek başkasının zararına dahi olsa— çekip almak, zararlı gördüğünü de def' edip atmak isterler. Bu kuvvet ise, diğerlerinin istedikleri şeyleri tetkik ederek, onların iyi veya kötü, hak veya bâtıl olduklarını anlar ve diğer kuvvetleri itidâle getirir; onları kendi sınırlarından dışarıya çıkarma-

(1) 17-18 sene evvel ruh hakkında yazmış olduğumuz müstakil bir kitapta, şark ve garp filozoflarının ruh hakkındaki nazariyeleri uzun uzadıya tetkik ve münakaşa edilerek, rûhün varlığı ve ebediyeti en yeni delillerle isbat edilmiştir.

maya çalışır. Bunların birincisi *kuvve-i sheviyye*; ikincisi *kuvve-i gazabiyye*; bunların arasındaki kuvvet de, *kuvve-i âkile* (akledip düşünen), veya *kuvve-i âlime* (bilên), *kuvve-i mümeyyize* (ayıran kuvvet) dir. Bu kuvvetlerin aşırı ve geri olan cihetleri ayrı ayrı düşünülerek onlar, rezilet ve kötü huyluluğun, faziletin ve iyi huyluluğun; itidâl noktaları da faziletin ve iyi huyluluğun esâsı itibâr olunmuş ve bu sûretle "Fazâil-i Erbaa = Dört Fazilet" nazariyesi meydana gelmiştir.

7 — FAZİLETİN DÖRT TEMELİ :

Rûhün kuvvetlerini böyle üç kısma ayıran eski ahlâk ulemâsı bütün faziletlerin rûknü, temel direği olmak üzere şu dört esâsı kabûl ediyorlar : Hikmet, şecâat, iffet, adâlet. Bu dört temel; kuvve-i akliyye, kuvve-i gazabiyye ve kuvve-i sheviyyenin itidâl noktası sayılır. Demek ki, rûhün kuvvetleri hastalıktan sâlim bir halde olursa, bu faziletler meydana geliyor. İnsan fazilet sâhibi oluyor. Kuvve-i akliyyenin bir aşırı, bir de geri derecesi vardır. Kuvve-i akliyyenin "Cerbeze" adı verilen aşırı derecesi, başıboş ve şeytânet derecesi demektir. Bu derecede olan bir adam kendi aklından başka ne bir mürşit tanır, ne de nasihat kabûl eder. Bunun geri ve aşağı derecesi de bölülük ve hamâkattır ve her ikisi de kötü ve mezmumdur. Bu kuvvetin güzelleşmesi ve salâhı demek : Doğruyu yalandan, hakkı bâtıldan, iyiyi kötünden, güzeli çirkinden kolayca ayırdedebilmesi demektir. Kuvve-i akliyye bu derece terbiye ve ıslâh edilince ondan hikmet denilen fazilet husûle gelir. Binâenaleyh, hikmet, kuvve-i akliyyenin hadd-i itidâlde olması demektir. Kuvve-i akliyyesi hadd-i itidâlde olmıyan bir adam, rûhan hastadır ve "hakim" değildir. Halbuki ahlâkın ve iyiliğin başı hikmettir. Hakim olan bir insan, bütün faziletlere sâhip demektir. Kuvve-i gazabiyyenin aşırı derecesi tehevür, düşünmeden saldırma, aşağı derecesi de korkaklıktır. Her ikisi de kötü huylardan olup mezmumdur. Bunun salâh ve güzelliği, hikmetin iktizâ eylediği haddi muhâfaza etmesi demektir ki, bundan "şecâat" denilen fazilet doğar. Şecâ olan ne mütehevvir olur, ne de korkak.

Kuvve-i sheviyyenin çok ileri ve bir kayd ile mukayyet olmıyan derecesi sefâhat ve fuşiyattır. Geri ve aşağı derecesi de durgunluk ve uyuşukluktur. Bunun her ikisi de kötü ve mezmum bir huydur. Bu kuvvetin akıl ve şer'in hudut ve işâretinden dışarıya çıkmamasından "İffet" denilen fazilet husûle gelir. Hikmet, şecâat ve iffetin bulunduğu yerde adâletin bulunması pek tabiidir. İşte rûhün üç kuvvetinin mütedil bir halde bulunmasından faziletin erkân-ı asliyesi bu sûretle husûle gelir. Adlînin iki tarafı olmıyacağı cihetle bunun bir mukabili vardır ki, o da zulümdür. Binâenaleyh, ruh terbiyesi demek, bu kuvvetleri hâl-i itidâlde tutarak bunları ifrat ve tefrite düşürmemek demektir. Rûhu mânevî hastalıklardan korumak ancak bu sûretle olmaktadır.

8 — RÜHİ HÂDİSELER VE RÜHUN KUVVETLERİ :

Ahlâk ulemâsı, bilhassa son asırdakiler, rûhî hâdiseleri şöyle tasnif etmişlerdir :

- 1) Hissî hâdiseler,
- 2) Zihni hâdiseler,
- 3) İrâdî hâdiseler.

Şimdi bunları da biraz izah edelim : Büyüklerimizden birine karşı bir kabahat yaptığımız, daha doğrusu yaptığımız şeyin kabahat ve ayıp olduğunu anladığımız zaman ondan müteessir olur, utanır ve kederleniriz. İyi bir şey yaptığımız vakit de bundan sevinç duyarız. İşte sevinç ve keder, zevk ve elem gibi bizde zaman zaman hâsıl olan bu rûhî hâdiselere "hissî hâdiseler" denir. Bunları anlayan ve duyan kuvvete de "his kuvveti" denir. Binâenaleyh, his kuvveti rûhün bir takım hallerden zevk veya elem, sevinç veya keder duymak üzere hâiz olduğu kaabiliyet demektir. Rûhumuz böyle bir kuvvet ve kaabiliyete mâliktir.

Yapmış olduğumuz şeyin fenâ ve münâsebetsizliğinden müteessir olarak onun fenâlığını anlayınca bu hareketimizi nasıl tâmir edebileceğimizi, nasıl özürler dileyeceğimizi düşünürüz. İşte "zihni hâdiseler" denilen de budur. Buna sâdece "tefekür" de diyebiliriz.

Bu hâdisenin merbut olduğu kuvvet "zihin" veya "mütefekkiye" dir. Bu düşüncelerden sonra yapmış olduğumuz münâsebetsizliği düzeltmeye ve bir daha böyle bir münâsebetsizlik yapmamaya karar veririz ki, buna da "irâdî hâdiseler" denir.

Demek oluyor ki, rûhün üç kuvveti, üç hassası vardır : Duymak, anlamak, karar vermek. His kuvveti, duymak kuvvet ve hassasıdır. Zihin kuvveti; yalnız duymak değil, onun iyi veya kötü olduğunu anlamak, iyiyi kötüden ayırmak kaabiliyetidir. İşlerimizde müessir olan bu kuvvetin ehemmiyeti pek büyüktür. Binâenaleyh, bunu terbiye etmek, iyi ve doğru düşünmeye alışmak, düşünce ve muhâkemeyi itiyad etmek lâzımdır. Düşündükten sonra : Olur, yâhud olmaz kararını veren de "irâdî kuvvet" dir.

9 — RUH KUVVETLERİNİN KARŞILIKLI TE'SİRLERİ :

İşte bu rûhu, bu kuvvetler ve hâdiselerle tanıyoruz. Bunların yekdiğeri üzerinde karşılıklı te'sirleri de vardır. Ahlâk meseleleri de bu te'sirlere tâbi' olur. Şimdi bunları da tahlil edelim.

10 — İŞİN HİS VE DUYGUYA TE'SİRİ :

Hep biliriz ki, insan alıştığı şeye karşı fazla bir sevgi duyar, yapmadığı ve yâhud bırakverdiği şeylerden de gittikçe soğur. Alışmadığımız bir işe başladığımız zaman evvelâ güç gelir, birdenbire bizi yıldırır. Fakat onun üstünde sebât edersek, yavaş yavaş ona kalbimiz ısınır, onu sevmiye başlarız. Bundan anlaşılı-

yor ki, işin duygu üzerinde te'siri vardır. Binâenaleyh, iyi ve ahlâklı insanlar arasında yaşar, onlarla düşüp kalkar, güzel ve meşrû' işlerle ülfet edersek, his ve duygularımız yükselir, âdi duygu ve düşüncelerden uzak kalırız. Felsefedeki "teattuf kanunu" da bunu göstermektedir. Öyle ise, işlerimize, konuştuğumuz insanlara, bulunduğumuz muhite iyi dikkat etmemiz icâbeder. Peygamberimiz, "Kişi, dostunun dini ve gidişi üzerindedir. Binâenaleyh, sizden biriniz dost edineceği kimseye iyi dikkat etsin." demekle bu kanunu ve te'siri çok güzel anlatmıştır.

11 — DUYGUNUN İŞE TE'SİRİ :

Bir insanın severek ve isteyerek yapmış olduğu şeyler iyi, istemiyerek yaptıkları da fena olur. Yüksek bir duygu ile yapılan vazife ile, istemiyerek yapılan vazifeler bir olmaz. Para ile tutulmuş bir askerin, göreceği iş ile; dinine, milletine ve memleketine kalben bağlı olan bir askerin göreceği iş de bir olamaz. Bunlar ve bunlara benzeyen birçok misâllerden anlıyoruz ki, duygunun iş üzerinde te'siri vardır. Bir adamın herhangi bir işi, o iş hakkındaki duygusu nisbetinde olur. Yüksek duygular, yüksek işler doğurur. Binâenaleyh, duygularımızı yükseltmek, kalbimizde mukaddesâta ve vazifeye karşı yüksek duygular husûle getirmeye çalışmak lâzımdır.

12 — İŞİN DÜŞÜNCEYE TE'SİRİ :

İşin duyguya te'siri olduğu gibi, düşünceye de te'siri vardır.

Öyle insanlar vardır ki, ahlâka uygun olmıyarak yapmış oldukları işlerde, gerek insanlara karşı ve gerek kendi vicdânı önünde, haklı olduklarını isbât edebilmek için bir takım özürler, sebepler ararlar. Halbuki, bir insanın yapmış olduğu fenâ işleri doğru göstermek için garip sebepler, bâtil kıyaslar tertib etmiye kalkışması, fikir ve muhâkemesinin bozulmasını tevhit eder. Binâenaleyh, fikir ve muhâkemenin bozulmaması için hareketimizin iyi, hak ve hay olmasına çok dikkat etmek, ahlâkî ve şer'i emirlerin dışına çıkmamak lâzımdır. Tâ ki yanlış muhâkemelere saparak kendimizi felâkete sürüklemiş olmıyalım.

13 — DÜŞÜNCE VE MUHÂKEMENİN İŞE TE'SİRİ :

İşin düşünce üzerine te'siri olduğu gibi, düşüncenin de iş üzerine te'siri vardır. İyi düşünülürse iyi; fenâ ve noksan düşünülürse fenâ karar verilir ve şüphesiz ki, o sûretle de harekete geçilir. Binâenaleyh, yaptığı iyi ve doğru olabilmek için, her şeyi iyi ve bütün etrâfı ile düşünmeye alışmak ve kendisini o yolda terbiye etmek lâzımdır. İnsanda fikir ve muhâkeme ne kadar yükselirse, vazife aşkı, Allah sevgisi de o nisbette ziyâdeleşir. Bu ise en büyük faziletlerin kaynağıdır.

14 — DUYGUNUN DÜŞÜNCEYE TE'SİRİ :

Düşüncenin duygulara te'siri olduğu gibi, duygunun da düşünceye te'siri vardır. Hattâ insanın düşüncesi, çok zaman duygularının te'siri altındadır. Pek fazla sevdiğimiz bir arkadaşımızın kötülüklerini iyi görmemiz, bâzan görmemek için, göz yumuvermemiz; bir ananın, kötülük içinde büyümüş ve yapmış olduğu fenâlıklarla öğünen bir evlâdını sevmesi ve onu her türlü lekelerden temiz görmesi, his ve duygunun düşünce üzerindeki te'sirinden ileri gelen bir şeydir. Peygamberimizin, "Bir şeyi aşırı derecede sevmeniz sizi kör ve sağır yapar." buyurması bu hakikata işârettir.

15 — DÜŞÜNCENİN HİS VE DUYGUYA TE'SİRİ :

Hisler ve duygular düşünceye te'sir ettiği gibi, düşünce de his ve duyguya te'sir eder; düşüncedeki bozukluklardan duygu da müteessir olur. Binâenaleyh, fikir ve muhâkemelerimiz yükseldikçe his ve duygularımız da yükselir ve bu sûretle birtakım hatâlar düzeltilir.

KIRK BİRİNCİ DERS

RÜHUN TERBİYESİ

1 — RÜHUN YARDIMCILARI :

Buraya kadar verdiğimiz izâhattan anlaşıldı ki; ruh terbiyesi demek, rûhun kuvvetlerini ıslâh ve terbiye etmek demektir. Rûhu, kendisine mahsus olan has-talıklardan koruyabilmek ancak bu sûretle olacaktır.

Bunun için herşeyden evvel şu esaslara riâyet etmek lâzımdır :

- 1) Rûhu, evham ve hurâfat denilen pislikten temizlemek,
- 2) Sahih ve esaslı bilgilerle parlatmak ve bezemek,
- 3) İyi huylarla ülfet ettirmek, ahlâkî faziletlere alıştırmak,
- 4) Sahih ve nezih bir itikaada sâhip kılmak.

Evvelce de işâret olunduğu veçhile rûhun yardımcıları iki kısımdır : Birincisi, hem insanda, hem de hayvanda bulunanlar; ikincisi, yalnız insanda bulunur. Birinci kısımda insanla hayvan müşterektir. Bu da üçtür :

- 1) Görme, işitme, tatma, dokunma, koklama gibi his ve duygu kuvvetleri; hâfıza ve hayâl kuvvetleri de bunlara ta'bîdir.
- 2) Şehvet ve gazab kuvvetleri. Bunlar akla karşı en tehlikeli kuvvetlerdir. Akıl, bunları lâıyk oldukları şekilde kullanamayacak olursa, o adam için dünyâ ve âhirette felâket muhakkaktır.
- 3) Vücûdun her tarafına yayılmış olan hayat kuvveti.

İşte bunların her üçü hayvanlarla insanlarda müştereken bulunmaktadır.

İkinci kısım yalnız insanda bulunup hayvanda bulunmaz. Bu (kuvve-i il-miyye) dir. Yâni dünyâ ve âhirete âit şeyleri, aklî ve irâdî hakikatleri bilen ve muhâkemeler yapan kuvvettir. Bu, yalnız insanın hassasındandır. Hayvan ne kadar öğretilirse öğretilsin, akl-ı beşerin anlamış olduğu ince ve küllî olan mânâ-ları anlamıya muktedir olamaz.

Hayvanın bütün bildikleri, his kuvvetlerinden ileriye geçemez. Nazari olan mukaddimelerden bir netice çıkarmak, onun için mümkün değildir. Bu, yalnız insana mahsustur. Dünyâ ve âhiret hayâtında kendisine faydalı ve hayırlı olan şeyleri öğrenip de her şeyin hakikatine vâkıf olan insan, şehvet ve gazab kuvvetlerini aklın emirleri hâricine çıkarmaz. Meselâ : Namuzsuzluğun dünyâ ve âhi-rette insanı nerelere kadar sürükleyip götüreceğini bilen bir adam, şehvânî kuvvetine değil aklına tâbî olur. Bir şeyi yemek veya içmek kendisine zarar verece-

ğini bilen bir hasta da, aklına tâbi' olarak şehvânî olan arzularına mukavemet ve zararlı şeyleri yememeğe gayret eder. Kuvve-i gazabiye de böyledir. Ne zaman alevlenecek, taşkınlık yapacak olursa, ilim kuvveti onun karşısına dikilerek, kendisine mahsûs olan sınırı aşmamasını söyler ve onu durdurur. Bu sûretle birine zulm etmesine, kötülük yapmasına, haset, gıybet, koğuculuk gibi şeylere meydan vermez. Çünkü bu gibi kötü huyların hepsi kuvve-i gazabiyyenin tuğyân edip tabii yolunu bırakmasından ileri gelir. Binâenaleyh, insanda celb-i menfaat ve def'-i mazarrata hizmet eden kuvve-i şehvâniyye ile kuvve-i gazabiyyeyi kendi vazifeleri hâricine çıkarmamak için rûhun en kuvvetli silâhı, ilim ve düşünce kuvvetidir.

Hülâsa : İnsanda kuvve-i âkile ve mümeyyize, bir ayna gibidir. Bu ayna, hâl-i tabiisinde kaldıkça, ruh onunla her şeyi olduğu gibi görür ve bu sûretle insan ahlâkın en yüksek derecelerine yükselir.

Fakat, kuvve-i gazabiyye ile kuvve-i şehviyye tuğyân ederek kara bir duman gibi o yana doğru yükselir ve onu kapatarak kendilerine tâbi' kılarlarsa, o zaman insan hayvanlık derekesine düşer. Onun nazarında hak ve vazifenin hiçbir kıymeti kalmaz. Şahsî menfaatından başka bir şey düşünemez olur. Böyle olan insanlarda her nevi' ahlâksızlık ve kötülük toplanır. Çünkü bütün ahlâksızlıklar, bu kuvvetlerin, tabii vazifeleri hâricine çıkmalarından doğar.

Eğer akıl kuvveti, ilim ve fazilet silâhı ile diğer kuvvetleri hadlerinde tutarsa, o zaman insanda en yüksek faziletler meydana gelir. Demek oluyor ki : Şehvânî ve hayvânî kuvvetlerin tuğyân etmesiyle, şeytanlara, iblislere bile kılavuzluk edecek bir derekeye yuvarlanan insan, akıl ve idrâk kuvvetinin galebe etmesiyle, melek mertebesine kadar yükselbilecektir. Şu halde, bu his ve kuvvetleri terbiye ve ıslâh etmek vazifemizdir.

Bu kuvvetleri en mükemmel bir sûrette ıslâh ederek itidâlin kemâline vâsıl olabilmek, şüphe yok ki, insanlığın en yüksek ve melekîyet mertebesidir. Buna ancak bütün insanların akılcıca en mükemmeli, ahlâkça en yükseği olan Peygamberimiz M u h a m m e d aleyhi's-selâm erişebilmiştir. Bu hususta Peygamberimize ne kadar yaklaşırsa, Allâh'a da o nisbette yaklaşmış demektir. Peygamberimizin ahlâkı ise Kur'an'dan ibârettir. Onu bu yüksek makama çıkaran ancak Vahiy-i İlahîdir, Kur'an'dır. Binâenaleyh, ahlâkın yükselmesi için Kur'an'ın gösterdiği yollardan gitmek lâzımdır.

Râhî kuvvetlerin terbiyesi ve insanın ahlâkın yükselmesi için Kur'an'ın gösterdiği yollar :

1 — SAHİH VE SAĞLAM BİR İTİKAD :

Ahlâk ve faziletin en sağlam kuvve-i müeyyidesi hiç şüphe yok ki, mes'ûliyyete inanmaktır. Binâenaleyh, ahlâkın yükselmek için evvelâ Allâh'ın birliğine

ve uhrevî mes'ûliyyete ve bunları en doğru bir şekilde insanlara haber vermiş olan peygamberlere inanmak lâzımdır. Bunun içindir ki, Kur'an-ı Kerim her şeyden evvel bunu emretmektedir.

2 — DUYGULARIMIZI İŞİMİZLE KUVVETLENDİRMEK :

Allâh'a ve Peygambere inandıktan sonra, rûhumuzun hakkı, doğruluğu, hayır ve fazileti sevmesi gibi yüksek duygularını, işimizle de takviye etmek, her fırsattan istifâde ederek bunların daha ziyâde yükselmesine çalışmak da lâzımdır.

Çünkü, iş ile kuvvetleştirilmeyen bir duygu, bir itikad, gittikçe kuvvetten düşer ve hiçbir fazilet doğuramayacak bir hâle gelir. Binâenaleyh, Allâh'ın emreylediği tarzda ibâdet ve Allâh'ın emirlerine göre hareket etmek sûretiyle, Allâh'a ve Peygambere olan itikadlarımızı kuvvetleştirmek ve duygularımızı yükseltmek bir vazifedir.

Bununla beraber kötü duyguların ruh üzerindeki te'sirlerini, fenâ meyilleri kaldırıp atmak da lâzımdır. Bunun için de, kendimizi tanımalı, nefsimizin arzularını iyi tetkik etmeli, kötülükten dâimâ uzak kalmıya çalışmalı, hatâ ve kusurlarımızı i'tirâf etmeğe alışmalı, aleyhimize de olsa doğruyu söylemekten çekinmemeliyiz. Bu yolda hareket etmeye alışsaksak rûhî kuvvetlerimiz hastalıktan sâlim kalır ve vazifelerini tam yaparlar.

3 — KUVVE-I ÂKİLENİN HÂKİM OLMASI İÇİN BİLGİ LÂZIMDIR :

Kuvve-i âkilenin diğer kuvvetleri hükmü altında bulundurması için, sahîh ve sağlam bilgiye sahip olmak lâzımdır. Evham ve hurâfat denilen ve şer'i, ilmi hiçbir delile dayanmayan esassız şeylerden dimâğî temizledikten sonra sahîh ve hakikî ilimlerle tezyîn etmek, bezemek lâzımdır. Müslümanlık, ilim dîni, akıl dîni, hikmet ve hakikat dînidir. Bunun içindir ki, aklı, fikri ve ahlâkî tekâmüle hazırlayan ilmi, kadın ve erkek her ferdin üzerine farz kılmış, dünyâ ve âhîret saâdetinin ancak ilim ile mümkün olabileceğini söylemiştir. İslâmın, tahsilini farz kıldığı ilimden maksad şu veya bu ilim olmayıp, mutlak ilimdir. Hayatta lâzım olan hakikî ilimlerin hepsini bilmek lâzımdır. Şu kadar ki, dîni zarûretlerden olan itikad ve ibâdetleri her şeyden önce öğrenmek, ilmihâlini en evvel bellemek, her Müslüman üzerine farz-ı ayıdır.

Hülâsa : Bedene göre gıda ne ise, rûha göre sahîh ve müsbet ilimler de öyledir. İlim sâyesinde, kuvve-i âkile iyiyi ve fenâyı anlıyarak, diğer kuvvetlere tuğyân etmek istediklerinde, onları ilzâm ve iskat edecektir (1).

4 — İRÂDENİN TERBİYESİ :

Bir insanın başkaları üzerine üstün olması, ancak işi iledir. İnsanın ölçüsü işidir. İş, iradeye tâbi'dir. İrade kuvvetinin terbiyesi demek, ahlâkî faziletlerle

(1) **Ahlâk Dersleri** adlı kitabımızda bu meseleler uzun uzadıya anlatılmıştır.

muttasıl olmak demektir. İnsanı insan eden ne zekâdır, ne de yalnız ilimdir. Çünkü ilim, iki tarafı keskin bir silâh demektir. İyiliğe de, kötülüğe de yarar. İnsanın ahlâkan mükemmel olabilmesi için, ilim ile berâber irâdenin de, ahlâki faziletle terbiye edilmiş olması lâzımdır.

5 — İRÂDENİN HASTALIKLARI NASIL ANLAŞILIR? :

Rûhumuzu mânevî hastalıklardan koruyabilmek için, "irâde" nin hastalıklarını da tanımak ve ona göre tedâvisine bakmak lâzımdır. İrâdemizin hasta olup olmadığını birkaç sûretle anlayabiliriz :

1) İçinden kopup gelen bir arzuya mukaavemet husûsunda aciz göstermektir. Bir insanın içinden gelen bir fikre, bir arzuya mukaavemet göstermemesi onun irâdesinin hasta olduğuna birinci delildir. Böyle olan bir kimse, bâzan içinden gelen bir arzuya haberi olmaksızın uyarak hemen icâbını yapıverir. Bâzan da mevkîni gözönüne alarak, onu yapmamak için yapmıyacak vâsıtalara mürâcaata mecbur olur.

2) Bir işe karar vermek husûsunda (ehliyet-i mutlakası olmaması) dır. Böyle olan kimseler için, zihin ve muhâkeme mükemmel, maksat ve gaye açık, vesâit de hazır olduğu halde, işe geçmek âdetâ muhâl olur. Maksada vusûl için lâzımgelen çareleri düşünebilir, fakat bir türlü iş sâhasına geçemez. İşte böyle olan adamların irâdesi gevşektir. "İrâdesizlik" dedikleri budur. Böyle olanlar bir kitap okudukları zaman, fikirler silsilesini zapt ve tâkip için herhalde lâzım olan dikkatin yokluğundan ötürü, okuduklarından bir şey anlayamazlar.

3) İrâdenin noksanları :

Bu marazî hallerden başka irâdenin daha bâzı noksanları vardır.

Meselâ : Bir şeye karar vermeyi üzerine almayı cesâret edememek, yahud birbirine benzemiyen sebeplerle karardan karâra geçmek, "kararsızlık" denilen noksandır. Böyle bir insan için de, iş sâhasında muvaffakiyet yoktur.

İrâdesizlik gibi kararsızlık da, insan için rûhî bir hastalıktır. Bu hastalıklarla ma'lûl olanlardan dosdoğru bir iş beklenemez. Mükemmel bir şahsiyet ve seciyeye mâlik olabilmek için irâdelerimizi bu hastalık ve noksanlardan korumak lâzımdır. "Etrâfiyle düşünüp muhâkeme ederek kararını verdin mi, artık Allâh'a mütevekkil ol, işine devâm et!" mânâsında olan âyet-i kerime bu hususta büyük bir mürşittir. İrâdeyi bu hastalıklardan ve bu noksanlıklardan korumak için ahlâki fazilete rûhumuzu ve irâdemizi alıştırmak lâzımdır.

6 — YEMEDE, İÇMEDE TEHZİB VE İSLAHI :

Rûhî kuvvetlerin ıslâh ve terbiyesi için en mühim şeylerden biri, çocuğun daha ufak iken terbiyesinde dikkat etmek, kemâl ile ahlâklanmasını alıştırmak-

tır. Çünkü çocuk doğarken temiz bir ahlâk ile, lekesiz bir kalb ile doğar. Onu kirletecek, yahud daha ziyâde parlatacak olan âilesi ve muhitidir.

Eğer hayra alıştırılırsa, o sûretle büyür, dünyâ ve âhirette mes'ûd olur. Bunun sevâbına ebeveyni (anası ve babası) ile, ona bu güzel terbiyeyi verenler de iştirâk ederler. Eğer çocuk ihmâl edilir ve kötülüğe alıştırılırsa onun için dünyâ ve âhirette felâket muhakkaktır. Bunun içindir ki, Allâhu Teâlâ, "Kendinizi, evlât ve iyâlinizi ateşten koruyunuz." buyurmuştur.

Bir babanın çocuğunu dünyâ ve âhiret ateşinden koruyabilmesi için, her şeyden evvel ağzından içeriye girecek olan şeyi düşünerek, yemesini ve içmesini meşrû' bir şekle sokması, her bulduğunu, katık yastık doldurur gibi, mideye doldurmaması lâzım olduğunu, helâl ve harâmı öğretmeni, gönlünün her arzu eylediği şeyi yiyip içmek meşrû' olmadığını anlatmalıdır. Cenâb-ı Hak, *Kur'an-ı Kerim*'de bu âdâb ve ahlâki gayet belîğ bir sûrette beyan buyurmuştur. İnsan her şeyden evvel buna dikkat etmeli, helâl kazanmanın, helâl yiyip içmenin yollarını öğrenmeli, haramdan uzak durmalı, boğazından gidecek olan bir lokmanın helâl ve temiz olmasına çalışmalıdır. Fazilet sâhibi olmak için buna ehemmiyet vermeyenler, diğer hususlarda da aslâ fazilet sâhibi olamazlar ve kendilerini yükseltmezler.

7 — YEMEDE VE İÇMEDE EDEB VE TERBİYE :

Bu münâsebetle yemek içmek husûsunda riâyeti lâzım olan şeyleri de söyleyelim : Peygamber Efendimiz bunları da beyan buyurmuşlardır. Bunların bir kısmını aşağıya yazıyorum :

- 1) Yemekten evvel ve sonra elini yıkamak,
- 2) Yemeğe başlarken "Bismillâh", yemeğin sonunda "El-hamdü li'llah" demek,
- 3) Yemeği kendi önünden almak,
- 4) Sağ eliyle yemek,
- 5) Lokmayı ağza göre almak ve iyice çiğnedikten sonra yutmak (lokmayı dişleriyle koparmamak),
- 6) Lokmayı yutmadıkça ikinci lokmaya el uzatmamak (ağzında lokma ile konuşmamak),
- 7) Önündeki yemeği soğutmak için, yemeğin içine üflememek,
- 8) Suyu içmeden evvel bardağa bakmak,
- 9) Suyu bir solukta içmemek,
- 10) Bardağın içine nefes vermemek,
- 11) Başkalarını tiksindirecek, iğrendirecek harekette bulunmamak,
- 12) Başkasının lokmasına ve yediğine bakmamak,
- 13) Elini yemek kabına silmemek ve lokmayı ağzına korken kafasını çanağa doğru uzatmamak,

- 14) Yemekte israf etmemek, lokmasını ve aldığı yemeği bitirmek.
- 15) Ağızdan bir şey çıkarmak icâbederse, yüzünü sofradan çevirmek ve sol eli ile almak,
- 16) Dişleriyle koparmış olduğu lokmayı çorbanın içine sokmamak (diğer yemekler de böyle).
- 17) İğrenç ve tiksindirici şeyler söylememek.
- 18) Helâlden ve temiz yemek ve Allâh'a şükretmek (kaşığına ekmek üstüne koymamalı).
- 19) Toplu yemek yenirken herkes yeyip bitirmedikçe sofradan el çekmemek ve kalkmamak (yemeği az yiyen bir adam ise ağır yemeli ve yine yer gibi görünmeli), diğerlerini utandırmamak içindir.
- 20) Yemeğe evvelâ yaşça veya mevkice büyük olan zâtın başlaması.
- 21) Sokaklarda yemek hoş görülmez.

8 — DİLİNİ TERBİYE VE ISLAH ETMEK :

Şahsımıza karşı vazifelerimizden biri de, dilimizi terbiye ve ıslah etmektir. Ağızımızdan içeriye girecek olana dikkat etmek ne kadar lâzımsa, ağızımızdan çıkana dikkat etmek de lâzım ve ahlâki bir vazifedir. İnsan iyi ve fenâ, ne bulursa dilinden bulur. Ne kadar adamlar vardır ki, bunun âfâtından, bunun gailinden, bunun tuzaklarından kurtulamamışlardır. Çok kimseler dilinin yüzünden en büyük musibetlere uğramışlardır. İnsanları cehenneme sürükleyip götüren de dilleri olduğunu Peygamberimiz haber vermiştir.

Hülâsa : İnsanın dünyâ ve âhirette çektiği hep dilindedir. İşte bunun içindir ki, Müslümanlık bize konuşmanın, söz söylemenin adâbını, dilin nezih kalmasının yollarını da göstermiştir. Onları şu sûretle hülâsa edebiliriz :

- 1 — Ağızdan çıkanın sonunu, söylediği sözün nereye varacağını, dâimâ düşünerek söylemek,
- 2 — Dünyâ ve âhiret için faydası olmıyan sözleri söylememek,
- 3 — Sözleriyle kimsenin gönülünü kırmamak,
- 4 — Yakında veyâhud gelecekte bir musibet ve felâket getireceğinden korktuğu şeyi söylememek,
- 5 — Konuşurken başkasının sözünü kesmemek,
- 6 — Her insana lâyük olduğunu söylemek; makamına, şahsiyetine göre görüşmek,
- 7 — Bir insanı öğer veyâhud yererken haddinden ziyâde aşırı gitmemek,
- 8 — Büyüklerin yanında yüksek sesle söylememek,
- 9 — Boşboğazlık, gevezelik etmemek,
- 10 — Söylerken ağızını eğip büzmek, avurt çatlatmamak; ustalık, bilgiçlik satmamak,
- 11 — Konuşurken karşısındakini hiçe sayarak ukalâlık yapmamak, onun sözlerinde ayıp ve kusur aramamak,

12 — Dilini lâ'nete ve her ne sûretle olursa olsun sövmeye ve kaba lâkırlara alıştırmamak,

13 — Kendisine tevdi' edilmiş olan bir sırrı başkasına söylememek,

14 — Yalan yere bir söz vermemek, yapamıyacağı bir şeyi söylememek,

15 — Yalan söylemekten, yeminden, gıybet etmekten, koğuculuktan sakınmak.

16 — Başkalariyle alay etmemek, kimseye kötü bir ad takmamak.

Hülâsa : Söz söylerken güzel güzel söylemek, kabalık yapmamak, karşısındakilerin hâlini gözetmek, dokunacak sözlerden ve tasavvurlardan sakınmak gerektir. Dilini ve konuşmasını böylece terbiye ve ıslah etmek her insan için şahsî bir vazîfedir. Müslümanlık bu yolda emretmiştir.

Kur'ân-ı Kerim yedi sınıf insanın peşinden gitmeyi, onları dinlemeyi yasaklamıştır ki, şunlardır :

- 1) Doğruya ve yalana çok yemin eden,
- 2) Fikir ve düşüncesi düşük olan (fikir ve tedbirinde asâlet ve yükseklik olmıyan),
- 3) Şuna buna söğen, lâ'net eden, dâimâ kusur ve ayıp araştıran,
- 4) Bir yerde konuşulan şeyleri başkalarına taşıyan (yâni insanların arasını koğuculukla açmak için söz gezdiren),
- 5) Bahil (cimri) ve son derece sıkı olan ve insanları iyilikten çeviren,
- 6) Hakkı tanımayan ve mütecâviz olan,
- 7) Günâha dâdanan ve bununla berâber şerefsiz ve soysuz olan.

Bu gibi adamlarla, servet sâhibi olsalar da, görüşmemek, onları dinlememek, onların dediğini tutmamak *Kur'ân*'ın emirlerindedir. Elinden gelirse bunları ıslah etmek, kötü huylardan vazgeçirmek için çalışacaktır. Fakat bu huyda olanlara tâbi' olmıyacaktır. Çünkü vara yoğa yemin edip duran bir adam, dâimâ hâlâya ve yalan söylemeye mahkûmdur. Böyle insanların sözlerine itimad edilmez. Bunlarla düşüp kalkanlar, bunların peşinde koşanlar da onlar gibi olmıya mahkûmdurlar. Fikir ve düşünceleri aşağı ve hâkir olan insanlardan fayda yerine zarar görülür. Herkesin ayıplarını araştıran rezil kimselerle düşüp kalkmak ve onların dediklerini tutmak, en büyük bir felâkettir. Koğuculukla insanların arasına itne ve fesad sokan bir kimse ile görüşmek, onunla dost olmak da fesâd-ı ahlâka sebeptir.

Kendisi hayır yapmıyan ve insanı hayırdan alıkoyan cimrilerle görüşüp konuşmakta, onları dinlemekte hayır ve menfaat nâmına hiçbir şey yoktur; belki zarar vardır. İşte bu gibi insanlarla düşüp kalkmak, duygusunu, fikir ve irâdesini bozacağından, bunlardan uzak kalınması tavsiye olunmuştur.

9 — YALANCIKLIK VE BUNUN KÖTÜLÜĞÜ :

Yalan, bildiğinin aksini söylemektir. Yalancılık, insanlar nazarında çok çirkin bir şeydir.

Çünkü bu, karşısındakini aldatmaktır. Halbuki, insan ihtiyaçlarını defedebilmek için diğerlerinin yardımına ve doğru sözlerine muhtaçtır. Yalancı olan insanlar arasında geçim olamaz. Efrâdı yalancı olan bir âile içinde i'timad ve emniyet kalmaz. Böyle bir âilede ne muntazam sûrette içtimâi bir hayat teessüs eder, ne de bir âhenk vücûda gelebilir. Şurası da muhakkaktır ki; yalan, herhalde meydana çıkar, sonuna kadar gizli kalmaz. "Yalancının mumu yatsıya kadar yanar." meseli büyük bir hakikati ifade etmektedir. Kendi inanmadığı bir şeyi başkalarına inandırmıya çalışmak kadar alçaklık tasavvur olunmaz. Yalancının en kötü olanı yalan yere yemin ve şahâdet etmektir. Bu Müslümanlıkta en büyük günahıdır. Yalan, herhalde rûhî bir hastalıktır. Bu hastalıktan kendisini korumak her insan için bir vazifedir. Müslümanlık yalanı haram kılmış ve bunu şiddetle menetmiştir. Hakikî bir Müslüman, aleyhine de olsa, yine doğrudan ayrılmaz, yalan irtikâb etmez. Yalan söylemekte dünyâ ve âhiret için felâket, doğru söylemekte selâmet ve saâdet vardır.

10 — YALANIN CÂİZ OLDUĞU YERLER :

Yalanı şiddetli bir sûrette yasak etmiş olan Müslümanlık bâzı yerlerde yalan söylemeği câiz görmüştür :

- 1) Zulüm ve haksızlığa uğramış olan bir adamın canını veya malını, yahud ırzını teleften kurtarmak için,
- 2) Yekdiğerine küsmüş olan karı ile kocayı veyâhud iki adam veya iki kavmi barıştırmak ve bir fitnenin önüne geçmek için,
- 3) Harbde düşmanı alt etmek için.

İşte bu gibi yerlerde doğru söylemekle maksat hâsıl olmayacağını bilirse, o zaman doğru söylemez. Bildiğinin aksini söyler. Çünkü bunda büyük bir maslahat ve zarûret vardır. Maslahatla maksat, karşı karşıya gelmiştir. Esâsen böyle olan yerlerde yalan, mâhiyetinden çıkmıştır. Bunun içindir ki Peygamberimiz : "İki adam arasını ıslâh eden üçüncü bir adam yalancı değildir." buyurmuşlardır.

11 — GIYBET :

Gıybet : Bir adamın arkasından —ışittiği zaman hoşlanmıyacağı şeyleri söylemektir. Söylenen bu şeyler ister onun ahlâkına, ister yaradılışına taallük etsin; söyleneni işitsin, isterse işitmesin. Gıybet dört türlü olur :

- 1) Diliyle bir adamın açıktan açığa ayıplarını söylemek,
- 2) El ile, göz ve kaşla işâret etmek sûretiyle söylemek,

- 3) Ayıplarına delâlet eden ibâreleri umûma veyâhud bir adama yazmak,
- 4) Başka bir sûretle ayıplarını hikâye etmek.

Gıybet, ne sûretle olursa olsun haramdır ve insanın ahlâkî yükselmesine mâni' olan kötü bir şeydir. Müslümanlık bunu da pek şiddetli bir sûrette yasak etmiştir. Mü'min kardeşinin arkasından çekiştirmek, onun ölüsünü çiğneyip yemek gibidir. Binâenaleyh, bundan da kendimizi çekmek ve dilimizi buna alıştırmamak lâzımdır.

12 — KOĞUCULUK (ONDAN ONA LÂF TAŞIMAK) :

Birinden lâf alıp diğeriine götürmek de ahlâksızlıktır. Çünkü bu huyda olanlar, insanlar arasına nifak saçarak kardeşlik bağlarını gevşetirler, cemiyetin ahengini bozarlar, birçok âilelerin perişan olmasına da sebep olurlar. Binâenaleyh, ahlâkın yükselmesi için Müslümanlık bunu da yasak etmiştir. Bu fıtratta olan insanlar, ahlâkan en menfur insanlardır. Koğuculuk birkaç çeşit olur :

- 1) Mevki sâhiplerine, mâdunlarını gözden düşürmek için koğulamak. Bu en fenâ bir harekettir.

Çünkü bu yüzden birçok âilelerin başına büyük felâketler gelir.

- 2) Dostları, ahbabları koğulamak,
- 3) Karı-koca, akrâba ve hısımları, baba ile oğul ve kardeşler arasını açmak için gammazlık yapmak,
- 4) Cemâatları veyâhud san'at ve ticâret erbâbını birbirine koğulamak,
- 5) Bir insanı mevkiinden düşürmek için onun aleyhinde bulunmak, ondan söz taşımak.

Her ne sûretle olursa olsun koğuculuk en fenâ ve şeytanî bir huydur. İnsanın vazifesi ara açmak, ortalığa fitne ve fesat tohumları saçmak değil, ara bulmak ve insanları birbirine yaklaştırmaya çalışmaktır. Bunun içindir ki, Kur'an-ı Kerim bu kötü huydan şiddetle menetmiştir. Koğuculuk haramdır.

13 — KOĞUCULUĞUN İLACI :

İnsanları birbirine düşüren bu tehlikeli hastalığın bir ilacı vardır ki, o da böyle olan kimselerden halkın yüz çevirmesi, bunların sözlerine aslâ kulak vermemeleri ve bunların koğularından müteessir olmamalarıdır. İşte bu hastalığı kökünden kurutmak için başlıca ilâç budur. Bir gammazın sözlerine kıymet vermek akıllılık değildir. Koğucunun her söylediğini hemen kabul edenler sonra ayvâh derler.

İftirâ, bir adama muttasıf olmadığı bir fenâlığı isnâd etmektir. İftirâ da, gıybet de, bâzı keré hırsızlıktan daha cinâtdır. Çünkü iftirâ, bir kere insanlar arasına yayılınca onun aslı olmadığını anlatmak çok güçtür. Her ne de olsa duyanların kalbinde bir şüphe, bir iz bırakır. Bunun içindir ki, bir insana iftirâ etmek, onun hayâtına, mânevî şeref ve haysiyetine en çirkin bir sûrette tecâvüz etmek demektir. Bâzen dikkatsizlik eseri olarak söylenen bir söz, hattâ bir işaret, açığa çıkarılıveren bir sır, insanı gülünç bir hâle koyan bir şaka da insanın şeref ve haysiyetine karşı çirkin bir tecâvüz sayılır. Bunun içindir ki, insanın şeref ve haysiyetine karşı bir tecâvüz şeklinde olan her şey ahlâk kanunlarına mugayirdir. Böyle insanlar, Müslümanlık nazarında en aşağı ve alçak birer mahlûktur. Binâenaleyh, dilimizi böyle bir şeye alıştırmamak ahlâki bir vazifedir.

15 — MECLİSLERDE, TOPLANTILARDA RİÂYETİ LÂZİM OLAN ŞEYLER (ÂDAB) :

Toplantıların da edebleri vardır. Bir mecliste otururken onlara riâyet etmek ahlâki bir vazifedir. *Kur'an-ı Kerim* ve *Hazret-i Peygamber* bunları da bize târif etmiştir. Bunları da hülâsa edelim :

- 1) Bir toplantıya herkesi iğrendirecek elbise ile, fenâ kokularla gitmemek.
- 2) Mecliste dâimâ güler yüzlü olup, ekşi suratlı ve geveze olmamak.
- 3) İleri geçip oturmamak, hakkı olmadıkça ileriye geçmemek.
- 4) Kendisinden yaşça ve bilgice yüksek olanlara hürmet etmek.
- 5) Anası, babası veya hocasına daha çok hürmetli olmak.
- 6) Oturanlara sıkıntı verecek hallerden sakınmak. (oturanlar tarafından yer gösterilirse oraya, gösterilmezse en geniş göreceği yere oturur.)
- 7) İki adam arasına oturmak lâzım gelirse, onların müsâadesini istemek.
- 8) Sonradan gelene yer göstermek.
- 9) Kendisinden büyük olanların yanında ayağını ayak üstüne koymamak.
- 10) Ev sâhibi, misâfiri uğurlamak.
- 11) Oturanlar üç kimse olursa, ikisi gizlice konuşmamak, (bilmediği bir di ile konuşmak da böyledir.)
- 12) Oturanları iz'ac etmemek için mümkün mertebe yanlarında esnememek esnemeğe mecbûr olursa elini ağzına koymak.
- 13) Öksürme veya geçirmeyi gürültüsüz yapmak.

Meclis ve toplantıların edeblerine riâyet etmek, oturanlar arasında sevgi ve saygının ziyâdeleşmesine, kin ve fesâd gibi şeylerin bırakılmasına sebep olur. Yanındakilere sıkıntı vermemek, onları kendisinden nefret ettirecek hallerde bulunmamak İslâm'da çok mühimdir. İslâm ah'âkının bu hususta hâiz olduğu yüksek mevki', *Kur'an-ı Kerim*'de tafsil olunmuştur.

Müslümanlık, insanları maddeten ve rûhan yükseltmek gayesini tâkib eden bir dindir. İslâmın bütün ahkâm ve âdâbında bu cihet pek açık olarak gösterilmektedir. Ağızdan giren ve ağızdan çıkan için nasıl bir had göstermiş ise, diğer âzâların ıslah ve terbiyesi için de birtakım usuller koymuştur. Müslümanlığın hükümlerine göre her Müslümana başkalarının kanı, ırz ve nâmusu, malı haramdır. Kendisinin olmıyan herhangi bir şeye kötü gözle bakmamak, kendi canı, nâmusu, malı nasıl mukaddes ise, başkalarınınkini de aynı sûretle tanımak; elini, eteğini, gözünü ve kulağını haramdan ve kendisine âit olmıyan her şeyden çekmek...

Kur'an'ın şu emirlerine dikkat buyurulsun :

- 1) Âdab ve erkânına riâyet ederek namaz kılınız.
- 2) Herkesi iyiliğe ve hayra götürmiye, fenâlıktan çevirmiye çalışınız.
- 3) Bu uğurda karşılaşacağınız eziyetlere sabrediniz.
- 4) Kibirlenerek, kendinizi büyük görerek, halktan yüz çevirmeyin.
- 5) Yolda kibirli ve azametli yürümeyin.
- 6) Bağırarak konuşup karşınızdakilere ezâ vermeyin, onları hiçe saymayın.
- 7) Hiç bilmediğin bir şeyin ardına düşme; çünkü kulak, göz, gönül, bunların her birinden dolayı insan mes'uldür.

Bunlar her Müslüman için dinî ve ahlâki bir borçtur. Gözümüzle başkalarının kusur ve ayıplarını görmeye çalışmamalı, kulağımızla da bunlardan çekinmelidir.

KIRK İKİNCİ DERS

RÜHUN FAZİLETLE TEHZİBİ

Rûha göre bir neyi hastalık demek olup, onun yükselmesine ve inkişâfına mâni olan şeylerden bir kısmını yukarıda söyledik. Şimdi de rûhumuzun muttasıf olması lâzım gelen faziletlerden bahsedeceğiz.

Fazilet demek, kendisiyle muttasıf olan iki vücud arasında bir âhenk hustle getiren rûhî seciyeler demektir. Bunun zıddı rezilettir. Faziletin ustûllerini yukarıda görmüştük. Şimdi o ustûllerden çıkan ve kuvâ-yı rûhiyenin herbirlerine ayrı ayrı taallûku olan bâzı faziletlerle onların zıddlarını hülâsaten göreceğiz.

1 — SEBAT VE METÂNET :

“Bütün etrâfiyle düşünerek, muhâkeme edilerek verilen karardan dönmeye” sebat ve metânet denir. Bu, insanlar için bir fazilettir. Rûhunu bu yolda terbiye etmiş olan bir adam, yapacağı şeyi evvelâ iyice düşünür, lehinde ve aleyhinde ne kadar ihtimâlât varsa hepsini etrâfiyle ve sebepleriyle tetkik eder. Nihâyet kararını verir ve bu kararında sebât eder. Çünkü onun vermiş olduğu karar, kuvvetli ve ilmî bir sebebe dayanıyor demektir. Onun için buradan dönemez. İrâdeye taallûk eden bu fazilete sâhip olan böyle bir adamı ne haz, ne menfaat, ne de teheyüç... hiçbir şey kararından çeviremez. Dünyada en müşkül işler bu fazilete sâhib olan insanlar tarafından başârilır. Bunun içindir ki, dînimiz bununla emrediyor.

2 — İNAT VE TELEVVÜN-İ MİZÂC :

Sebâtın aşırı ve ifrat derecesi inat, aşağısı da “televvün-i mizac” denilen şeydir. İnat; düşünmeden bir karar vermek ve onda isrâr etmektir ki, cehâletten ileri gelir. Böyle olan adamlar, ekseriyetle dikbaşı olurlar. Televvün-i mizac demek, düşüncesinde ve harekâtında kararsızlık olmak demektir. Böyle olan adamlar, esaslı bir fikre sâhip değillerdir. Dâimâ renkten renge girerler, bugün bir türlü, yarın bir türlü olurlar. Bunlar dosdoğru bir karar veremeyecekleri gibi, verdikleri kararı da kolay kolay tatbik edemezler. Bunların irâdeleri zayıftır. Bunun her ikisi de en kötü huylardandır. İnsan, azim ve sebat sâhibi olmalıdır. İnatç ve mütelevvin olmamalıdır.

3 — NEFSİNE HÂKİM OLMAK :

Yüksek faziletlerden biri de nefse hâkim olmaktır. Bunun mânâsı : İnsan; sözlerinin, işlerinin sâhibi olması demektir. Sözüne ve işine sâhib olanlar nefesine hâkim ve irâdesine sâhip demektir. Böyle olan bir adam, heyecâna kapılmaz, her şeyde irâdenin hâkimiyetine mürâcaat eder.

Bu sıfatla muttasıf olmayanlar, ya fevkalâde heyecanlı ve hiddetli, yâhud son derece yumuşak tabiatlı olurlar. Halbuki, bunların ikisi de mezzum ve kötü huylardandır. Hiddet ve gazap, âni bir cinnettir. Son derece yumuşaklık da meskenettir.

4 — ŞECÂAT :

Ahlâkî bir fazilet olan şecâat : Kalbde olan bir kuvvet, irâdede olan bir sebatır. Bu faziletle muttasıf olanlar, lüzûmunda ve ihtiyaç zamanında, tehlikeler karşısında aslâ yılmaz ve ölümü hiçe sayarlar. Hayat kavgasında muvaffak olmanın asıl âmili şecâattir. Bunun içindir ki, her fırsattan istifâde ederek bunun kuvvetlenmesine çalışmak lâzımdır. Şecâatin aşırı ve ifrat derecesi tehevür, en aşağısı da “cebânet = korkaklık” dır. Bunun her ikisi de kötü huylar ve rûhî bir hastalıktır.

Tehevür, bir şeyin ilerisini ve gerisini düşünmeden heyecan ile birdenbire ortaya atılmaktır. Bu sûretle hareket edenler, çok defâ kendilerini tehlikeye atarlar.

Cebânet, son derece korkaklık demektir. Korkak olan insanlarda sabır ve sebat da olmayacağından, hiçbir işte muvaffak olamazlar. Şecâat Peygamberin en büyük vasıflarındandır. P e y g a m b e r i m i z : “Korkaklıkta ar, ileri gitmekte şeref vardır. İnsan korku ile, hükmi kaderden kurtulamaz.” buyurmuşlardır.

5 — TEVÂZU', VAKAR :

Tevâzu' demek, kendisinden küçük olanları hâkir görmemek ve akranları arasında kendine büyük süsü vermemek, herkesle görüşüp konuşmaktır. Vakâr dediğimiz de mevki ve haysiyetinin icabatını korumak, hafif-meşrep olmamaktır. Bir insan mütevâzi' olmakla başkalarının sevgisini, vakarlı olmakla da hürmet ve saygılarını kendisine çeker. Onun içindir ki, bu yüksek ahlâk ve faziletle muttasıf olanlar çok sevilir ve sayılır. Bunun zıddı, kibir ve meskenettir. Binâenaleyh, insan, ne yalnız mütevâzi' ne de yalnız vakur olmayıp her ikisi birden bulunmalıdır. Yâni alçak gönüllülüğü meskenete, vakarlılığı kibir ve azamete vardırılmamalıdır. Çünkü bunun her ikisi de mezzum ve kötü huylardandır.

Bunun içindir ki : Müslümanlık, bir taraftan mütevâzi' olmayı teşvik ederken, diğer taraftan onun insanı zillete düşürecek olan derecesinden şiddetle men ediyor. Hattâ tevâzu' göstermeğe lâyık olanlarla kendilerine karşı vakur davranmak icâb edenleri de ayırıyor.

Tevâzu' ile vakar ne kadar güzel bir huy ise, kibir ile haysiyetsizlik de o nisbette kötüdür. Kibir, kendini büyük görmek, başkalarının üstünde tutmak ve çok kötü maraz-ı rûhîdir. Bu hastalıkla mâlûl olanlar konuşmalarında, oturup kalkmalarında ve hattâ yürüyüşlerinde başkalarıyla denk olmak istemezler. Ruhlarında kibir denilen mühlik hastalık olanlar, her türlü kötü huyları kendilerinde toplamış demektir. Bunlar başkalarını dâimâ hâkîr görürler, hakkı kabul etmek istemezler. Çünkü ruhlarına ağır gelir.

Peygamberimizin şu hadîs-i şeriflerine de dikkat olunsun :

"Mütevâzi' olan bir adam, kuyunun dibinde olsa Allâhu Teâlâ bir rûzgâr gönderip onu çıkarır."

"Müslim kardeşine karşı alçak gönüllü olanı Allah yükseltir; azamet ve kibir göstereni de zelil kılar."

"Tevâzuun kadrini bilenlere karşı mütevâzi', bilmiyenlere de kibirli olun (yâni vakarınızı muhâfaza edin); kibirliye karşı kibir, sadakadır."

6 — İZZET-İ NEFİS :

İnsanlığın şeref ve haysiyetini ve kendisindeki yüksekliği lâyıkıyla anlıyarak, onun ulviyetini muhâfaza etmeye "izzet-i nefis" denir. Bu yüksek fazilete sâhib olan bir adam, âdî ve süflî kimselere lâyık her türlü kötü sözlerden ve işlerden çekinir, bu gibi şeyleri kendisine lâyık ve nefisindeki yükseklik ile kaabil-i te'lif görmez. Nefsindeki ulviyeti anlamıyanlar da, insanlığın şerefiyle mütenâsip olmayan en kötü şeyleri yapmaktan çekinmezler. İzzet-i nefis sâhibi olanlar, ne kibirli, ne de mutabasbıs ve dalkavuktur.

7 — HİLİM :

Son derece hiddetli ve öfkeli olduğu bir zamanda —gücü yetmekle beraber— kendisini zaptederek öfkesini yenmek ve intikam fikrinden vazgeçmeğe "hilim" denir. Bu sebepten dolayı, son derece öfkeli olduğu bir zamanda nefisine sâhib olarak öfkesini yenebilmek, kendisini hiddet ve öfkenin alevine kaptırmamak en büyük fazilettir. Câhile karşı merhametle; intikam almıya kaadir bulunduğu düşmanına afivle muâmele etmek "hilim" denilen faziletten ileri gelir.

Esâsen hilim demek, alelîtlak yumuşak tabiatlı olmak değildir. Belki intikam almak elinde olduğu bir vakitte, öfkesini yenebilmek demektir. Binâenaleyh, âciz

iken yumuşak tabiatlı görünüş de, eline fırsat geçtiğinde intikam sevdâsına düşenlere "halim" denemez.

Hilmin zıddı; gazap ile son derece yumuşak tabiatlı olmaktır. Gazap, ne kadar mezmum ve kötü bir huy ise, haklarını müdâfaa edemeyecek kadar yumuşak ve halim olmak da kötü bir huydur. Her ikisi de rûhî bir hastalıktır. Binâenaleyh, ne öfkesini yenemeyecek kadar hiddetli olmalı, ne de haklarını koruyamayacak kadar yumuşak tabiatlı olmalıdır.

8 — EDEP VE HAYÂ :

Edep her hususta haddini bilip onu tecâvüz etmemektir. İnsanlar için gerek Allâh'a, gerek insanlara karşı haddini bilmek kadar büyük bir fazilet yoktur. Edeb, ahlâk-ı İslâmiyededir. Bu fazilete mâlik olmak dünyânın en büyük hazinesini elde etmekten daha kıymetlidir. Bu yüksek fazilete sâhib olmaları, insanlığın kemâline yükselemezler. Edepli olmamak, haddini bilmemek, öyle bir hastalıktır ki, bununla mâlûl olanlar, en büyük hatalara düşebilirler. Mahlûkâtın en kâmil olan Peygamberimiz M u h a m m e d aleyhi's-selâm'ın sahâbelerine, "Siz dünyâ işlerini daha iyi bilirsiniz." buyurmaları, bizim için ne büyük bir hakikattir. Binâenaleyh, haddini bilip ondan îleriye geçmemek ahlâkî bir vazifedir; rûhumuzu bu yolda terbiye etmek lâzımdır.

Hayâ, ar ve tekdiri mücib olan bir kötülükten nefsinin son derece sıkılması, şiddetle müteessir olması demektir. Buna utanmak deriz. Böyle bir şeyden sıkılmak, en büyük bir fazilettir.

İnsanın en güzel, en sahîh ve en ciddi ölçüsü, edeb ve hayâsıdır. Haddini bilmek, ar ve tekdiri icâb eden bir şeyden teessür duymak, şüphe yok ki, en büyük bir fazilettir. İnsanlarda bu hissini yerleşmesi, her işin iyi olmasını te'min eder.

*Göster Allâhım, bu millet kurtulur, tek mu'cize :
Bir utanmak hissi ver gaip hazinenden bize (1).*

Bu seciye kimde bulunursa, onu şehvânî arzularından uzaklaştırır, fazilet sâhipleriyle düşüp kalkmaya sevkeder. Doğruluğun, emniyetin, yükselmenin menşei de budur. Gafilleri uyandırmak, tenbelleri harekete getirmek, çılgınları durdurmak da bu seciyenin varlığına bağlıdır. İnsanı ahlâk kanunlarına uygun olmıyan hallerden alıkoyan da budur.

Utanmak, iki kısımdır : 1) Allah'dan utanmak, 2) Halktan utanmak.

(1) Balkan harbinin kötü eller ve ihtiraslarla en fenâ bir vaziyete sokulduğu zamanlarda Şâir M e h m e t Â k i f tarafından söylenen uzun bir manzûmeden alınmıştır.

İnsanları dünyâ ve âhirette saâdete kavuşturacak olan bütün faziletlerin esâsı Allah'dan utanmaktır. Çünkü Allah'dan utanan adam, farzları terk ve münkerâtı irtikâb etmez ve edemez.

Halktan utanmak da iki sûretle olur :

a) İnsanlardan utanarak yapmadığı bir kötülüğü insanların görmeyeceği bir yerde de —Allah'dan korkarak ve utanarak— yapmıyacağına kat'iyen emin olmak. Bu, netice i'tibâriyle Allah'dan korkmaya ve utanmaya varır.

b) İnsanlardan utandığı için kötülük yapmıyor, maamâfih, görmeyecekleri bir yerde olsa yapacak. Bu tam bir fazilet değildir. Fakat mâdemki bir utanmak hissi vardır, bunu öğütlerle yavaş yavaş yola getirmek ve Allah korkusunu kalbinde yerleştirmek mümkündür. Bu histen büsbütün mahrum olmak insan için en büyük bir felâkettir. Oyleleri için her türlü ahlâksızlığı yapmak işden bile değildir.

Edeb ve hayâ bu derece mühim olduğu içindir ki Müslümanlık bunun mevkiini pek ziyâde yükseltmiştir. Peygamberimiz M u h a m m e d aleyhi's-selâm : "Utanması olmıyanın imânı noksandır.", "Utanmak imândan gelir", "Utanmak hayırdan başka bir şey doğurmaz.", "Utanmak insanın ziynetidir." buyurmuşlardır.

Görülüyor ki : Utanmamazlık pek kötü ve insanlığa yakışmıyan hayvânî bir haslettir. Maamâfih, utanmak lâzım olmıyan yerde haklarını müdâfaa edemeyecek derecede utangaç olmak, iyi ve fazilet olan bir şeyi yapmamak da, iyi bir huy değildir. Bunun içindir ki, P e y g a m b e r i m i z , "Utanmak rızka mâni olur." buyurmuşlardır.

9 — SÖZÜ VE ÖZÜ DOĞRU OLMAK :

Müslümanlığın rûhu doğruluktur. İtikaadında, ibâdetinde, her işinde ve her sözünde doğru olmaktır. Doğru sözlü olmak demek, i'tikaad ettiği, düşündüğü ve bildiği gibi söylemek demektir. Bu, ne derece yüksek bir fazilet ise, yalan söylemek, yâni, bildiğinin aksini söylemek de, o kadar kötü bir huydur.

Sözü ve özü doğru olmanın içtimâî hayat üzerinde çok mühim bir te'siri vardır. Binâenaleyh, çocuklarımıza en evvel bunun iyiliğini, şeref ve fazilet ve hayattaki kıymetini belletmek lâzımdır. Müslümanlık yalancılığı, münâfıklık alâmetinden sayar. Doğru sözlü olanlar hem Allah yanında, hem de insanlar nazarında şerefli insanlardır. Bu yüksek faziletle muttasıf olmak her insan için bir vazifedir.

10 — SIR VE GİZLİ OLAN ŞEYLERİ SÖYLEMEMEK :

Açığa çıkmayıp gizli kalması lâzım olan şeyleri (ister kendi şahsına müteallik, isterse başkasına âit bulunan bir sırrı) içinde saklamak büyük bir fazilettir.

İnsanın kendisine âit birtakım şeyler olur ki, onların açığa çıkmasını istemez. Bâzan da başkaları tarafından kendisine güvenilerek tevdi' olunmuş gizli şeyler olur. Bunlar da birer sırdır ve kimseye söylememek lâzımdır. İnsan, kendisine âit olub da alana çıkmasını ve yayılmasını istemediği şeyleri başka birine söylememelidir. Çünkü kendisinden çıkarak başkasına geçen bir sır, ondan ona derken herhalde yayılacaktır. P e y g a m b e r i m i z : "Sırrını, gizli kalması lâzımgelen bir şeyi saklıyan, işine mâlik olur." buyurmuşlardır.

Peygamberimizin dâmâdı A l i r a d i y a ' l l â h u a n h ' i n : "Sır, yâni içinde sakladığın şey, senin esirindir. Onu alana çıkardığın vakit sen ona esir olursun." buyurmaları büyük bir hikmeti ifâde eder.

Yine sahâbeden A m r İ b n - i Â s : "Kalbler, sırların muhâfaza olduğu kaplardır, dudaklar o kapların kilidi, diller de anahtardır. Binâenaleyh, her insan, sırrının anahtarını saklamak lâzımdır." buyurmuşlardır ki, çok ibretli ve yüksek bir hakikattir. Açığa çıkarılmaması lâzımgelen bir sır, ya ferdlere mütealliktir, yâhud umûma âittir. Memleket ve millete âit olup da gizli kalması lâzım olan her şey, bu ikinci kısımdandır. Bilhassa bu ikinci kısma dâhil bulunan bir sırrı başkalarına söylemek ve bunu alana çıkarmak, Müslümanlık nazarında en büyük bir cinâyet ve hiyânettir. Müslümanlık bu gibiler hakkında : "Emânete riâyeti olmıyanın imânı yoktur." buyurmuştur.

Hülâsa : Kendi husûsî sırlarımızı saklamak ne derece lâzım ise, bize tevdi' olunmuş bir sırrı saklamak ve kimseye açmamak da, dinî ve ahlâkî bir vazifedir. Çünkü bunlar bize emânet edilmiştir. Bizim vicdânımıza emânet edilmiş bir şeyi saklamamak ahlâksızlığın en büyüğüdür. Hele memleket ve millete âit gizli kalması lâzımgelen böyle bir şeyi, en yakın ve hattâ mahrem olanlara da söylememek lâzımdır. Millet ve memlekete âit kendisine tevdi' edilmiş bir sırrı başkalarına söylemek, bütün memleket aleyhinde bir cinâyettir. Peygamberimizin şu hadis-i şeriflerine dikkat buyurulsun : "Birisî sana bir şey söylerken etrafına bakınırsa, o söz emânettir; başkasına söylenmemesi için tenbih etmese de onu muhâfaza et." Mutlak bırakılan sözler de emânettir. En ehemmiyetsiz olan ve söylenmesinde ferdi ve içtimâî bir zarar olmıyan sırları bile saklamıya alışmalı ve rûhumuzu bu yolda terbiye etmelidir. İşte İslâm ahlâkı budur.

11 — İFFET :

Nefsin meşrû' olmıyan arzularına inkıyad etmemiye "iffet" denir. Bu seciye sahipli olanlar; hayatta en büyük düşmanlardan biri olan ve bizi esareti altında bulunduracak bir mâhiyette bulunan şehvânî arzuların hepsine galebe ederek nefislerine hâkim olurlar. Arzularını, dâimâ akıl ve hikmetle tartarlar. Şeref ve haysiyet, nâmus ve i'tibar sâhibi olmak için afif kalmak lâzımdır. İffetini kaybedenler en büyük ümitlerini mahvedebilirler. Bilhassa tahsilde bulunan genç-

lerin şehvânî arzulara son derece mukaavemet etmeleri lâzımdır. Afif ve nefsine hâkim olmak için dört şey lâzımdır :

- 1) Kuvvetli ve metin bir irâdeye sâhib olmak,
- 2) Şehvânî arzulara muvâfık düşünceler üzerinde dâimâ bir tenkit yapma-
lı, bunlara uyulduğu takdirde, ileride: maddî ve mânevî göreceği zararları gözö-
nüne getirmeli,
- 3) Dâimâ yüksek düşüncelerle dimağî meşgûl etmeli, (çünkü şehvâniyetin
bütün kuvve-i tasavvurdadır.)
- 4) Kötü arkadaşlardan uzak kalmak, (çünkü insanı en evvel sefâhete, şeh-
vânî arzulara uymıya sevkeden, kötü arkadaşlar olduğu gibi, bu yolda devâm
edip gitmesinc de bunların te'siri çoktur.)

Hülâsa : Nefsânî ve şehvânî arzularımıza karşı gelerek nefsimizin esiri de-
ğil, hâkimi olmıya çalışmak ve kendimizi bu yolda terbiye etmiye alıştırmak lâ-
zımdır.

12 — EMÂNET VE HIYÂNET :

Emânet, saklanmak üzere bırakılan bir haktır. Bu, ister Allâh'a âit olsun.
ister kullara âit bir hak olsun; maddî olsun, mânevî olsun, hepsine şâmilidir. Bi-
nâenaleyh, muhâfaza etmek üzere bize tevdi' edilmiş bir para emânettir. Bize em-
niyet edilen ırz ve namus, şahsî veya içtimâî sır bir emânettir. Her ne sûretle
olursa olsun bize tevdi' edilmiş olan bir emâneti muhâfaza etmek ve onları ye-
rine edâ etmek bir vazifedir. Onlara riâyet etmemek hiyânettir. Allâh'ın emirleri
ve teklifleri de bize birer emânettir; onları da güzelce edâ etmek lâzımdır. Üze-
rimize aldığımız herhangi bir vazife de emânettir; onları lâyıkiyle yapmamak emâ-
nete hiyânettir.

Millet ve hükümet malı da bir emânettir. Az olsun, çok olsun bize tevdi'
edilmiş olan böyle bir şeyi muhâfaza etmek dîni ve ahlâkî bir vazifedir. Müslü-
manlıkta emânetin mevkii çok yüksektir. Emânete hiyânet etmek, hey'et-i içti-
mâiyenin nizâmını altüst edecek kadar büyük felâketler doğurabilir. Emânet eh-
line verilmeli ve kendimize verilen bir emânete de hiyânet etmemelidir.

Hülâsa : Bir insan için en büyük meziyet "emin" bir şahsiyet olmaktır. Her
mânâsiyle güvenilir bir insan olmak ve çocuklarımızı da bu yolda terbiye et-
mek, şahsımız için en büyük bir vazifedir.

Müslümanlık, emânete hiyânet edenlerin imânı olmadığını, böyle adamlarını
münâfık gürûhundan bulunduğunu, hele millî ve içtimâî olan emânetlere hiyâ-
net etmenin büyük felâketler doğuracağını çok belîğ bir ifâde ile anlatmıştır.

13 — SABIR :

Sabır, şer'in ve aklın iktizâ eylediği şey üzerine nefsi tutmaktır.

Sabır, müteallıkî i'tibâriyle üç kısımdır :

- 1) Allâh'ın emirlerini yapmak üzerine nefsi ilzâm etmek, durdurmak,
- 2) Aklın ve şer'in fenâ gördüğü şeyleri yapmaktan nefsi alıkoymak, nefsi-
nin meşrû olmıyan arzû ve iştiyaklarına mukaavemet etmek,
- 3) Tabiat-ı beşeriye'ye uygun olmıyan zarûrî haller, hayatta insana elem
ve keder veren büyük musibetler karşısında heyecan ile teessüre kapılmaktan
nefsini menetmek, tutmak.

Sabır, rûhun öyle bir meleke ve seciyesidir ki, hak yolunda, tahammüü
müskül olan ve nefse ağır gelen şeylere katlanmak ancak bu sâyede olabilir. Bir
hakkı müdâfaa ve muhâfaza hususunda gösterilen sebat ancak bu seciye ile olur.
İnsan, şeref ve haysiyetini, nâmus ve istiklâlini muhâfaza uğrunda karşılaşacağı
müşkillere bu sâyede tahammül edebilir. Evet Allâh'ın emirlerini tamâmen yeri-
ne getirmek ve nefse hoş gelen fenâ arzularla, tahammülü güç musibetlere mukaa-
vemete edebilmek için rûhun böyle bir kuvvete mâlik olması lâzımdır. İyi düşü-
nülecek olursa her muvaffakiyetin, her kemâlin, bütün faziletlerin anası, sabır
denilen bu güzel huydur. Her türlü rezâletin sebebi de bunun azlığı veyâhud
yokluğudur. Başka hiçbir fazilet bununla boy ölçüşemez. Bunun içindir ki, bu
seciye *Kur'an*'ın yetmişden ziyâde yerinde medh ve senâ edilmiştir.

Fakat nedense, bu derece mühim olan bu fazilet bizde yanlış anlaşılıştır.
Bizde sabretmek deyince, çok defâ meskenete ve zillete yakın bir şey anlaşılır.
Sabretmeyi mahkûmiyete, meskenete, hakarete, haklı haksız üzerimize yükletilen,
insanî şerefimizi lekeliyecek olan tecâvüzlerin hepsine katlanmak ve bunlara ses
çıkarmamak sananlar ve böyle şeylere katlanmakla ileride mükâfat göreceğini
ümid edenler çoktur. Halbuki, bunlar sabretmek değil, zillete katlanmaktır ve
en mezmum bir şeydir. Evet bâzı musibetler vardır ki, onların ne gelmesi, ne
de kaldırılması insanın kendi elinde değildir. Allah cümleyi muhâfaza buyursun,
böyle bir felâket geldiği vakit kendisini teessür ve heyecâna kaptırmıyarak mu-
kadderâta râzî olup sabretmek lâzımdır. Böyle zamanlarda bağırarak, çağırarak
fâidesizdir, belki de zararlıdır.

Bâzı musibetler de vardır ki, onların önüne geçmek, onları tamâmen ortadan
kaldırmak veyâhud azaltmak mümkündür. İşte böyle bir zamanda bir taraftan o
felâkete sabretmek ve ondan dolayı ye'se kapılmamakla berâber diğer taraftan
ondan kurtulmak için fikrî, bedenî ve mâlî bütün varlığıyla çalışmak da şüphe
yok ki, sabır ile olacaktır. Şimdi ferdî ve içtimâî hayatta bunun ehemmiyetini ve
hâiz olduğu yüksek mevkii bâzı misallerle anlatalım :

1) Tedâvisi mümkün bir hastalığa tutulmuş olan bir adamın, onun çaresine hiç bakmıyarak, oturup da, "Ben Allah'dan gelen belâyâ sabredenlerdenim; mü'minin silâhı sabırdır." demesi doğru bir şey olmaz. Çünkü burada sabır, bir taraftan sebebine yapışmakla berâber, diğer taraftan da âcizlik göstermemek ve elinden geldiği kadar çalışmaktır.

2) Düşman esâretine düşmüş olanların ona razı olup oturmaları da sabır değil, belki meskenete boyun eğmektir. Asıl sabır, o esâretten kurtulmak için her türlü mahrûmiyete katlanabilmektir.

3) Müslümanlığın en mühim tekliflerinden biri "ilim" sahibi olmaktır. Bunun için, şüphe yok ki, senelerce didinmek ve zamânına göre mahîmiyetlere katlanmak, yâni sabır denilen seciyeye mâlik olmak lâzımdır. Bu seciyeye mâlik olmıyanlar nefse güç gelen meşakkatlere ve nefislerinin arzularına mukaavemet edemeyeceklerinden tahsillerini yarı yolda bırakıverirler.

4) Bahil bir adamın hayırlı işlere para vermemesinin başlıca sebebi, kendisinde sabır denilen kuvvetin zaifliğinden başka bir şey değildir. Bu zavallı adam, günün birinde üzerine çökebileceğini tahayyül eylediği zarûrete karşı durabilecek bir sabra, bir metânete mâlik olsaydı bu hastalıkla mâlûl olmazdı.

5) Müsrif bir adamın, nefsânî arzuları için birçok paraları mahvetmesi, jehvânî arzularının esiri olan bir adamın kötülük içine dalarak, elinde, avucunda olanı bitirmesi, sabırsızlıktan başka bir şey değildir. Eğer bu adam, nefsinin fenâ arzularına mukaavemet ederek, kendisini çekip çevirebilecek bir sabra mâlik olsaydı, ne serveti elinden gider, ne de böyle felâketlere düşerdi.

Hülâsa : Sabır, imânın, ibâdetin, ilim ve hikmetin ve bütün faziletlerin başıdır. Aklın ve şer'in emirlerine hakkıyla tâbî' olmak, yasak ettiklerinden uzak kalabilmek için sabır lâzımdır. Böyle olduğu gibi, kötü huyların menşei de sabırsızlıktır.

İslâm mütefekkirlerinden G a z a l i merhum "El Erbain" adlı kitabında şöyle diyor :

"İnsan bütün ahvalde sabır denilen seciyeye muhtaçtır. İnsan, sağlamlık, servet, yüksek mevki ve mansıp gibi hoşâ giden şeylerde de sabra muhtaçtır. Çünkü bu şerâit içinde kendini zaptedemeyecek olursa, azar; geldiği ve gideceği yeri unuttur. Böyle zamanlarda sabretmek demek; bunların hiçbirine güvenmemek, azıp sapıtılmamak, hepsinin emânet olduğunu hatırlamak, sefâhete dalmamak, Al-lâh'ın lûtfuna şükürden geri durmamak demektir."

"Sonra namaz, oruc, zekât gibi tekâlif-i şer'iyyeyi yapmak için de sabır lâzım. Çünkü ne kadar kolay olsa yine nefse tekliftir. Onun için bu gibi şeylerden nefis hoşlanmaz. Tenbelliği bırakıp da vakti vaktinde namaz kılmak, pintiliği ayak altına alıp da malının zekâtını vermek, hayırlı yere para ile yardımda

bulunmak; nefsinin en büyük arzularına karşı gelerek oruc tutabilmek az fedakârlık mıdır? Bunlar için az sabır mı lâzım? Sonra nefsin meşrû' olmıyan birtakım arzularına karşı gelmek, nefsi, onları yapmaktan alıkoymak elbette sabır ile olur. Ahbap ve yârânın ölümü, müzmin bir hastalık, malın ziyâi, bedenindeki âzâlardan birinin mühim bir sûrette musibete dâcâr olması gibi evvel ve âhir insanın irâde ve ihtiyârında olmıyan bir takım kaza ve musibetler karşısında ah vah etmeyip sabretmek de, Kur'an'ın öğdüğü sabırdır ve yüksek bir fazilettir. Bir insanın hiddetine mağlûp olmaması, yorucu bir vazifenin üzüntülerine katlanması, âile efrâdının, insanlık icâbı, çân sıkıcı hallerine tahammül etmesi; bir ananın, bir babanın hasta yavrusunun eziyetlerine katlanması, bir insanın, birlikte yaşadığı insanların birtakım kusur ve kabahatlerine göz yumması, hep sabır denilen bu seciyeye bağlıdır."

Düşman karşısında muzaffer olmak için de, mutlaka sabırlı olmak lâzımdır. Bunun içindir ki, P e y g a m b e r i m i z : "Sabır ve sebat sâhipleri herhalde muzafferdir; hiçbir zaman onlar zaferi kaybetmezler." buyurmuştur.

14 — CÖMERTLİK :

Cömertlik, rûhun öyle bir melekesidir ki, insanı, muhtaç olanlara veya herhangi hayırlı bir işe para ile yardım etmeye sevkeder. Bu haslete mâlik olanlar, serdi ve içtimâî her hayırlı ve her lüzumlu şeye yardım ederler. Hiçbir kimsenin zorlaması olmıyarak yedimesini de severler; bunların kalpleri pek zengin olur. Cömert olan, aynı zamanda iktisad ve tasarruf sâhibi de olur. Çünkü iktisad ve tasarruf demek, hiç sarfetmemek, yâhud vara yoğa saçmak değil, içtimâî mevkînin icâbâtına göre sarfetmek demektir. İşte cömertlik de aşağı yukarı bu demektir. Bunun zıddı israf ile bahillik (cimri, pinti demek) tir. Cömertlik ne kadar iyi bir huy ise, bunlar da, o derece kötü ve şer'an mezmumdur.

Maddî ve mânevî servetini beyhûde yere telef eden, içtimâî hal ve mevkîi ile mütenâsip olmıyan, gelirini giderini bilmiyen, lüzumsuz masraflara giren her adama müsrif denir. Bu, gayet kötü bir huydur. Müslümanlık bundan şiddetle menetmiştir.

Bahillik de tamamen bunun aksidir. Şer'an ve aklen para ile yardım etmek lâyıf olan hayırlı işlere para vermemek demektir.

Pinti olan bir adam, kendi içtimâî mevkîine lâyıf sarfiyatta bulunamaz. Bu huyda olanlar, yalnız biriktirmek isterler. Bunların, nazarında para, lüzûmunda sarfetmek için değil, biriktirmek için kazanılır. Pintilik gitgide hisset ve denâete kadar ilerler. Bu sûretle kendi zarfî ihtiyaçları için de para sarfetmez bir hâle gelir. Bunun içindir ki, bu gibi adamların birçoklarının sofrasında bir fakirin sofrasından ziyâde bir şey bulunmaz.

Kur'an-ı Kerim, israfın da, pintiliğin de en kötü ve insana yakışmayan bir huy olduğunu söylemiştir. Binâenaleyh, her ne olursa olsun cömert olmalı, zen-

gin kalbli olmalı, muhtaçlara ve hayırlı işlere kendi hâline göre, vevki çok az da olsa, yardım etmeye alışmalıdır. Müsri olmak, cimrilikten uzak kalmalıdır.

15 — ULÜVV Ü HİMMET :

Rûhumuzu ülfet ettireceğimiz faziletlerden biri de ulüvv ü himmettir. Ulüvv ü himmet demek, maksat ve arzuları, niyet ve emelleri yüksek olmak demektir. Böyle olan insanlar meslek sâhibi ve seciyeli insanlardır. Bunlar herhangi bir işe girişeler orada kendi şahsî menfaatlarını değil, umûmun menfaatini düşünürler. Dünyâda en çok muvaffak olanlar da böyle olanlardır. Ufak bir menfaat elde etmek için okuyan bir insan ile memleket ve millete yüksek işler görmek için çalışanlar elbetde bir olmaz. Ulüvv ü himmet sâhibi olanlar, birçok insanları arkasına takıp götürür, rehberlik ve mürşitlik vazifesini yapar. Maksat ve gayesinin yüksekliği nisbetinde her yerde öğülür. Onun vücûdu memleketin her tarafını kaplar. Binâenaleyh, rûhumuzu bu yolda terbiye lâzımdır.

Velhâsıl : Sebat ve metânet, nefse hâkim olmak, hilim, izzet-i nefis, doğru söylemek, sırrı muhâfaza etmek, iffet, cömertlik, alçak gönüllü olmak, şecâat, sözünde durmak, şefkat ve merhamet sâhibi olmak, kusurları affetmek, öfkesini yenmek, edeb ve hayâ, emâneti korumak, temiz kalbli olmak gibi ne kadar güzel huylar varsa onlarla ülfet etmek, rûhumuzu onlara alıştırmak bir vazifedir.

Sonra birdenbire hiddet etmek, korkaklık, inad, renkten renge girmek, lüzumsuz yere öfkelenmek, büsbütün yumuşak tabiatlı olmak, utanmamak, ağız pis olmak, müsri ve sefih olmak, ahmaklık, aşağı tabiatlı olmak, kin tutmak, hased etmek, kibirlenmek, kendini beğenmek, başkalarıyla eğlenmek, yalan söylemek, iftira etmek, gıybet yapmak, haksızlık etmek, hiyânet etmek, insanlar arasına nifak ve fesad saçmak, pintilik gibi bir kısmı kuvve-i hissiyyeye, bir kısmı da kuvve-i zihniyyeye, bir kısmı da kuvve-i irâdiyyeye taallük eden kötü huylardan ve nefsânî marazlardan rûhumuzu temizlemek lâzımdır.

16 — FAZİLETİN VE GÜZEL HUYLARIN İSLÂM'DA MEVKİİ :

Rûhi hastalıkların ilâcı demek olan güzel huyların İslâm'da çok mühim bir mevkii olduğunu söylemeye hâcet yoktur. İslâm'ın gayesi ahlâktır. Böyle olmasaydı Peygamberimiz : "Ben ancak mekârim-i ahlâkı tamamlamak için gönderildim." buyurmazlardı. Peygamberimiz Allâh'a yalvarırken : "Yâ Rab! Ahlâkın en güzellerine varmak için bana yol göster. Zirâ en güzel ahlâkı bildirecek ve gösterecek ancak Sensin! Yâ Rab! Fenâ ahlâkı benden uzak tut. Çünkü ahlâkın kötüsünü benden uzaklaştırarak ancak Sensin." buyururlardı. Sıhhat ve âfiyet isterken güzel ahlâkı da berâber isterlerdi. "Bir Müslüman, ahlâkını güzelleştire güzelleştire Cennete gireceğini, kötü ahlâk sahiplerinin de nihâyet Cehennemini boylayacaklarını, ahlâkı güzel olan bir adam uyurken de Allâh'ın rahmetine nâil olacağını" söylemişlerdir.

Güzel ahlâk hakkında Peygamberimizin sözlerinden birkaçını buraya yazıyorum :

- 1) Güzel huy, Allâhu Teâlâ'nın yarattığı en büyük şeydir,
- 2) Güzel huylar, Cennet amellerindendir.
- 3) Ahlâk, dinin kabıdır; bir kimsedeki dinin derece ve mâhiyeti, ahlâkının derecesiyle ölçülür.
- 4) İnsanın, terâziye konulacak işlerinde güzel ahlâktan daha ağır hiçbir şey yoktur. Zirâ ahlâkı güzel olan kimse güzel huyu ile nâfile oruc tutup namaz kılanın derecesini elbette bulur.
- 5) Dinden sonra aklın başı, halka kendini sevdirmek ve herhangi iyi veya kötü bir adama karşı hayır yapmaktır.
- 6) Güzel ahlâktan ayrılma! Zirâ insanın ahlâkı iyi olanı, dünyâda en güzel olanıdır.
- 7) İslâm, güzel ahlâktan ibârettir.
- 8) Allâhu Teâlâ bir kulunun hem sûretini, hem ahlâkını güzel yaratıp da sonra onu ateşe yedirmez.
- 9) Siz bütün halka, mallarınızla iyilik etmeye yetişemezsiniz; öyle ise güler-yüzlülükle, güzel ahlâk ile yetişiniz.
- 10) İçinizde en ziyâde sevdiklerim ve kıyâmet gününde bana en yakın olanlarınız, ahlâkı en güzel olanınızdır.
- 11) Mü'minlerin imânca en mükemmel olanları, ahlâkça en iyi olanlarıdır ki: bunlarla hoş geçinilir; nâs ile ülfet eder ve kendileriyle ülfet olunur.
- 12) Allâhu Teâlâ yüksek ahlâkı sever, rezâili sevmez.
- 13) Bir kimsede Allâh'ın yasak eylediği şeyi yapmaktan alıkoyacak bir takvâ, bir korku, sefihe karşı gelebilecek bir hilim, insanlar arasında kendilerini hoş geçindirecek bir ahlâk, yâhud hiç olmazsa bunlardan bir tânesi bulunmazsa, o kimsenin işlerinden hiçbirisine i'tibâr etmeyiniz.
- 14) İstikaamet üzere olan, özü ve sözü dosdoğru olan bir Müslüman, güzel ahlâkı ve yüksek seciyesi sâyesinde, her vakit fazla oruc tutmak ve namaz kılmakla meşgûl olan kimsenin derecesini bulur.
- 15) Şüphe yok ki, bir kul, ibâdeti az olduğu halde güzel ahlâkı sâyesinde, âhret derecelerinin en büyük, en şereflihterine erişir. Kötü ahlâkı ile de, âbidler zümresinden olduğu halde Cehennemini en aşağı derekelerini boylar.
- 16) Sirke balı bozduğu gibi, kötü huy da insanın işini, ibâdetini bozar. Güneş karı nasıl eritirse, güzel huy da günahları böylece eritir.
- 17) Bir insan, ahlâkı fenâlaştığı müddetçe, Allâhu Teâlâ'dan hep uzaktır.

18) Bir gün Peygamberimizin yanında bir kadından söz açıldı : "Her gün oruc tutar, bütün gece namaz kılar, fakat ahlâkı iyi değildir; diliyle komşularını incitir." dediler. Peygamberimiz de : "O kadında hayır yoktur; Cehennemlidir." buyurdu. Artık güzel ahlâkın İslâm'da ne derece mühim olduğunu anlamalıdır.

19) Bir kul ahlâkını güzelleştirmedikçe, gayzını yenmedikçe, kendi nefsi için istediğini başkaları için de arzu etmedikçe imânını kemâle erdiremez. A'mâl-i sâliha işlemediği halde yalnız İslâmların hayrına çalışmakla Cennete girmiş nice kimseler vardır.

20) Bir kimsenin kalbi, dili ile berâber, dili de kalbiyle berâber olup sözü işine uygun olmamaktan kurtulmadıkça, komşusu kendisinin şerrinden emîn olmadıkça mü'min olamaz.

21) Halkın gelip geçeceği yerden ezâ verecek bir şeyi kaldırıp bir yere atmak da imândan bir cüz'dür.

22) İmânın en şerefli, nâsın senden emîn olmasıdır. İslâm'ın en şerefli, eliyle ve diliyle halka ezâ etmiyendir.

23) Allâh'a ve âhiret gününe imânı olan, komşularına iyilik yapsın; Allâh'a ve âhiret gününe imânı olan, misâfirlerine ikrâm etsin; Allâh'a ve âhiret gününe imânı olan, hayr söylesin, yâhud bir şey söylemesin.

24) Allâh'a ve âhiret gününe imânı olan komşularını incitmesin.

25) Allâh'a ve âhiret gününe imânı olan, Müslümana korku vermesin; onu telâşa vermesin.

26) İntikam almıya muktedir iken öfkesini yenenlerin kalbini Allah imân ve emniyetle doldurur.

27) Öfkesini yenenlerin ayıplarını Allah örter.

28) Yalandan sakının, çünkü yalan bir tarafta, imân bir taraftadır. Yalan ile imân bir arada bulunamazlar.

29) Doğrudan ayrılmayınız. Çünkü doğruluk, iyilikle berâberdir. Bunların her ikisi Cennettir. Yalandan uzak kalınız. Çünkü yalan, kötülükle berâberdir. Bunun ikisi de Cehennemdir.

30) Hakiki müslim; eliyle diliyle komşularına ezâ etmiyendir. Mü'min de; nâsın emniyetini kazanan, kendisine can ve mal emniyet edilebilendir.

31) Komşuları şerrinden emîn olmıyan, tam mü'min değildir.

17 — MADDİ VE CİSMÂNİ VAZİFELERİMİZ :

Şahsımıza karşı rûhî ve cismî olmak üzere iki türlü vazifemiz olduğunu söylemiştik. Buraya kadar birinci kısım hakkında biraz ma'lûmat verdik. Şimdi ikinci kısımdan da kısaca bahsedeceğiz. "Sağlam akıl, sağlam vücûtta olur." Binâenaleyh sıhhatin kıymetini zamânında takdir ederek onu korumaya çalışmak lâzımdır. P e y g a m b e r i m i z : "Kıyâmet gününde insan en evvel sıhhati-

ni koruyup korumadığından sorulacak." buyurmuşlardır. Yine bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır : "Beş şey gelmeksizin beş şeyin kıymetini biliniz : Ölüm gelmezden evvel hayâtın, hastalıktan evvel sıhhatin, meşgûliyetten evvel boş vakitlerin, ihtiyarlardan evvel gençliğin, fakirlik gelmezden evvel zenginliğin."

Bu hadis-i şerif, hayatta her geçen dakikanın ne kadar kıymetli olduğunu çok belîğ bir sûrette tasvir etmiştir. Müslümanlıkta ruh terbiyesi gibi beden terbiyesine, sıhhati korumaya da çok ehemmiyet verilmiştir. P e y g a m b e r i m i z buyuruyorlar ki : "Allâh'dan âfiyet isteyiniz. Çünkü hiçbirimize kuvvelli bir imândan sonra âfiyet kadar büyük bir nimet verilmemiştir." Peygamberimizin, yemekten evvel ve yemekten sonra ellerin yıkanmasını, dişlerin misvak ile sık sık temizlenmesini ve her sûretle nezâfeti emretmeleri, "Nezâfet imândan bir cüz'dür." buyurmaları hep sıhhatle alâkadardır.

Binâenaleyh, sıhhatimizi korumak ve bir hastalık zamânında tedâvisine bakmak, üzerimize borçtur. Yalnız korumakla kâimiyarak vücûdumuzun inkişaf ve terakkisine çalışmak da lâzımdır. P e y g a m b e r i m i z : "Ey Allâh'ın kulları, tedâvi olunuz; zirâ Cenâb-ı Hak hiçbir hastalık vermemiştir ki, onun ilâcını da yaratmış olmasın. At ve ok yarışları yapınız, zaman zaman kalblerinizi rahatlandırınız." buyurmuştur. Aynı zamanda Müslümanlık; vebâ, kolera, tâûn, cüzzam vesâir gibi bulaşık hastalıklara tutulmamak için hastalık olan bir yere girilmemesini, olduğu yerde hastalık çıkmış ise oradan kaçmak sûretiyle, başka tarafa gidilmemesini emretmiştir. İşte bunların hepsi sıhhati korumak içindir. Binâenaleyh, vücûdumuzu her türlü hastalıklardan korumak, sıhhatimiz üzerinde zararı olacak her şeyden sakınmak vazifemizdir. Hele bulaşık hastalıklara pek çok dikkat etmek lâzımdır. Peygamberimiz, bulaşıcı bir hastalığı olan bir adama, bir cüzzamhıya (1) elini vermemiş, oturduğu yaygının üzerine oturtmamıştır. Peygamberin bu kadar sıkı emirlerine karşı, "Adam ne olacak, hastalığı da, sağlığı da veren Allah'tır; biraz da mütevekkil olmalıdır." demek doğru değildir. Bu gibi sözler câhilliktir. Allah her şeyi bir sebebe bağlamıştır; hize, "Sıhhatinizi koruyunuz; kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayınız." buyurmuştur. Senin vazifen korunmaktır. Kendini ateşe at sonra da : "Ne yapalım, Allah böyle istemiş." de; her şeyi O'na yüklet. Hiç böyle şey olur mu?

Hülâsa : Sıhhatimize zararı olan her şeyden kendimizi çekmek, dinimizin yasak ettiği şeyleri yeyip içmemek lâzımdır.

(1) Cüzzam hastalığı kötü ve bulaşıcı bir hastalıktır. Buna miskinlik illeti denir. Vücûdda yaralar çıkar ve derileri dökülür.

KIRK ÜÇÜNCÜ DERS

ÂİLE VAZİFELERİ

1 — ÂİLE NE DEMEKTİR VE BUNUN EHEMMİYETİ :

Şahsî vazifelerden sonra âile vazifeleri gelir. Âile, her ferdin mensub olduğu ufak bir cemiyettir. Bunun âzâlarını; karı, koca, ana, baba, çocuklar, hısım ve akraba teşkil etmektedir.

Ne kadar mütemeddin cemiyetler varsa, ilk şekilleri âilelerdir. Âilelerin bir araya gelmesinden cemiyet doğar. Âilenin ehemmiyeti pek büyüktür. İnsan memleketine, milletine karşı borçlu olduğu vazife hislerini en ziyâde burada öğrenir. Bütün sevgilerin, her türlü faziletlerin kaynağı âiledir. İnsan, büyüklere hürmet ve itâati, küçüklere şefkat ve merhameti, bütün insanlara karşı faydalı olmayı, hülâsa hem Yaradan'a, hem de O'nun yarattıklarına karşı vazifelerini hep ana kucağında, baba ocağında öğrenir; esas orasıdır. Orada verilen terbiyenin te'siri çok büyüktür. Bunun içindir ki, âzâları karşılıklı vazifelerini yapan muntazam bir âileden husûle gelen bir cemiyet de o nisbette sağlam olur.

2 — ÂİLE VAZİFELERİNİN AKSAMI :

Âile vazifelerini şu sûretle hülâsa edebiliriz:

- 1) Karı ve kocanın birbirlerine karşı vazifeleri,
- 2) Ana ile babanın çocuklarına karşı vazifeleri,
- 3) Çocukların ana ve babalarına karşı vazifeleri,
- 4) Kardeşlerin birbirlerine karşı olan vazifeleri,
- 5) Akraba arasındaki vazifeler.

Şimdi bunlar hakkında biraz izâhat verelim :

Evlenme, meşrû' bir vazifedir. Evlenmek şartları kendilerinde mevcut olduğu halde bundan kaçınanlar, dinin de emreylemiş olduğu bir vazifeyi ifâ etmemiş ve aynı zamanda milletine, beşeriyetin bekaa ve tekemmülüne hizmet etmekten de kaçmış sayılırlar.

3 — KARI İLE KOCANIN BİRBİRLERİNE KARŞILIKLI VAZİFELERİ :

Müslümanlıkta kadının da, erkeğin de ayrı ayrı hakları ve vazifeleri vardır. Biraz da bunlardan bahsedeceğiz: Karı ile koca arasında her şeyden evvel, karşı-

lıklı ve samîmî bir sevgi olmalıdır. Her birisi yekdiğerini ölünceye kadar hayat yoldaşı ve sır arkadaşı bilmek lâzımdır. Evlenmiş olan bir erkek evinden başka bir şey düşünmemeli, kurmak istediği yuvayı sağlamaştırmak için dâimâ çalışmalıdır. Evine yan bakarak, âileye vereceği kuvvet ve servetin, muhabbet ve meveddetin bir kısmını hârice götürmek ve bu sûretle âile râbitasını gevşetmek çok çirkin bir harekettir. Müslümanlık bunu yasak etmiştir. Erkek, âile reisi olduğu cihetle bütün hâricî işleri düşünmek, evin ve âilenin her türlü ihtiyaçlarını tamamlamaya çalışmak kendisine âit bir vazifedir. Sonra karısının i'tikaad, ibâdet ve ahlâkını yoklayarak bu hususda bir eksiği varsa, onu da öğretmek erkeğin vazifesidir. Aynı zamanda, kadınlara karşı dâimâ nezâketle ve yumuşaklıkla muâmelede bulunmalıdır. Kadının olurolmaz sözlerinden müteessir olup da onunla gürültü yapmaya kalkışmamalı, onun asabiyetine karşı erkek ağırbaşlılık göstermeli ve işi çığırımdan çıkarmamalı. Aradaki bağı daha ziyâde kuvvetlenmesi için böyle yapmak lâzımdır. *P e y g a m b e r E f e n d i m i z , "Mü'minlerin imânca en kâmil olanları ahlâkı güzel ve âilesine nezâketle muâmele edenleridir. Sizin hayrlınız, karısına hayırlı olandır. Ben âileme karşı sizin en hayrlınızım."* buyurmuşlardır.

Diğer bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyuruyorlar: *"Kadınlara kerim olanlardan başkası ikrâm etmez; onlara ihânet ve hürmetsizlik edenler de ancak le'im yâni kötü adamlardır."* İşte Müslümanlık, kadın hakkında bu derece yumuşak ve nâzik muâmelede bulunmayı emretmektedir.

Karı-koca arasındaki bağı her gün bir kat daha kuvvetleşmesi için kadın da kocasını evin reisi tanımak, ona sevgi ve saygı ile bağlanmak, ev idâresine ve çocuklarının terbiyesine çok dikkat etmek, kocanın kazandıklarını israf etmekten korumak ve evine sâhib olmak lâzımdır. Peygamberimiz *M u h a m m e d a l e y h i ' s - s e l â m* buyuruyor ki: *"Kıyâmet gününde kadın evvelâ namazından, sonra da kocasına itâat edip etmediğinden sorulacaktır."* Namazını kılan, orucunu tutan, nefsinin haramdan saklayan, kocasına itâat eden kadının gideceği yer doğruca Cennet'tir.

Hülâsa : Müslümanlıkta âilenin ehemmiyeti büyüktür. Bunun temeli olan karı ile koca, kendi vazifelerini ve haklarını bilir ve her birisi vazifesine sâdik, hakkına râzî olursa bu teşkilât en kuvvetli bir sûrette devâm edib gider. Buna çok dikkat lâzımdır.

4 — ANA VE BABANIN ÇOCUKLARINA KARŞI VAZİFELERİ :

Ana ile babanın vazifesi yalnız dünyâya çocuk getirmek değildir. Çocuklarının mensûb olduğu cemiyete hattâ bütün beşeriyete en faydalı bir uzuv olmasına çalışmaları da lâzımdır. Çocukların beşeriyete faydalı olarak yetişmeleri için en büyük âmil, ana ile baba olduğu gibi, insâniyete karşı muzır bir mikrop olmalarına da yine onlar sebep olabilirler. Çünkü çocuklar, içtimâî, sıhhi, ahlâkı, maddî ve

mânevî bir çok hastalıkları da ana ve babadan alırlar. Onların hayırlı veya hayırsız bir insan olabilmeleri her şeyden ziyâde aldıkları terbiyeye bağlıdır. Bunun içindir ki, P e y g a m b e r i m i z : “Çocuklarınıza iyi bakınız. Onları güzel terbiye ediniz.” buyurmuşlardır. Bir insanın dünyâya gelmesine sebep olmak iş değil, asıl iş, onu hem kendisine, hem de mensûb olduğu millete ve bütün bir beşeriyete faydalı bir adam olarak yetiştirebilmektir.

Binâenaleyh, çocukları yaşayacakları istikbâle göre hazırlamak, onların tahsil ve terbiyelerine son derece dikkat etmek, ana ve baba için bir borçtur. Esâsen çocuğu sevmek demek, onun gelecekteki saâdet ve selâmetini te'min etmek demektir. Bunları düşünmeden kuru kuruya sevmek, belki çocuğun bugün için hoşuna gidebilir. Fakat zavallının istikbâli için fayda yerine zarar doğuracağında şüphe yoktur. Çocuklarımızın yaşayacakları zaman, ne gibi bir hizmet bekliyorsa onu anlamalı ve ona göre hazırlamalıdır. Her devrin kendine göre bir ihtiyacı olduğunu unutmamalıdır.

5 — HAYATIN DEVİRLERİ VE HER DEVRE AİT ANA İLE BABANIN VAZİFELERİ :

Çocuk doğduktan itibaren alı yedi yaşına kadar devâm eden ilk devirde ana ile babanın ilk ve en mühim vazifesi sıhhati koruma kaidelerine göre çocuğun sıhhatini korumak ve onun her sûretle inkişâfına çalışmaktır. Bununla beraber ahlâki olan birçok cihetlerde çocuğa güzel nümûne olmağa da çalışmak lâzımdır.

Asıl terbiye devri bundan sonra on iki ve on dörde kadar devâm eden devirdir. Bu devirde ana ile babanın vazifeleri çok ehemmiyetlidir. Çocuğun istikbâli asıl bu devirde başlayacaktır. Bu devirde ana ile baba arasında mevcut sevgi veya uygunsuzluk hislerinden çocuk da pek ziyâde müteessir olur. Bunun içindir ki, ana, baba dâimâ güzel bir misâl olmağa çalışmalıdır.

Bu devirde gördüğü şeyleri zaptetmek husûsunda çocuğun dimağı âdetâ bir fotoğraf kılışesine benzediği gibi, işittiklerini zaptetmek husûsunda hâfızası da gramofon plâğına benzer. Ana ve babanın ahlâk esaslarına uygun olmağa en ufak hareketleri çocuğun dimağında mühim izler bırakır. Bu devirde çocuklara yavaş yavaş dîni ve ahlâki vazifeleri öğretilmeli, i'tikaad ve ibâdet esasları belirtilmelidir. Bu, baba ve ana için en mühim ve başlıca vazifelerdendir. P e y g a m b e r i m i z : “Yedi yaşından sonra çocuklarınıza namaz ile emrediniz.” buyurmuştur.

Bu devirde, iyi ve kötü, kazandıklarını bundan sonra gelecek olan gençlik ve delikanlılık denilen devirde tatbik etmeye başlar. Binâenaleyh, çocuklarının terbiyesine dikkat etmek, onun tavırlarını ve gidişlerini, arkadaşlarını murâkabe etmek, onları doğruya ve fazilete irşâd eylemek, onların iyi yetişmeleri için icâbeden şeyleri söylemek ve yaptırmak, fenâ muhit ve arkadaşların te'sirlerini anlatmak,

hıtri istidatlarını anlayarak onun daha ziyâde inkişâfına çalışmak lâzımdır. “Çocuklar; bâzı ahvalde nefsânî arzu ve tahriklere kapılmamanın ihtiyat, akıl ve hikmet muktezâsı olduğunu, bu tahriklerden kaçmak lâzım geldiğini, meselâ: dostlarımızın bize zarar verebileceklerini anladığımız zaman onlarla münâsebeti kesmek, zihnimize fenâ fikir verecek kitapları, manzaraları bırakmak muvâfık olacağını, hattâ icâbederse mahalleyi ve şehri değiştirmeye kadar ileri varmayı öğrenmelidir.” (1).

Çocukları severken birini diğerinden üstün tutmamak lâzımdır. Çocuklara beddua etmekten son derece kaçınmak lâzımdır. Hülâsa: Çocuğun iyi veya fenâ olmasından ana ve baba hem cemiyet nazarında, hem de Allah yanında mes'uldür. Onların verdiği terbiye ile, onların iyi veya kötü işleriyle çocuk da iyi veya fenâ olabilir. Binâenaleyh, çocuğun dünyâ ve âhret saâdeti için ana ile babanın çalışmaları bir vazife ve çocuğun onlar üzerinde hakkıdır.

6 — ÇOCUKLARIN ANA VE BABALARINA KARŞI VAZİFELERİ :

Çocukların ana ve babalarına karşı vazifeleri Kur'an-ı Kerim ile Peygamberimizin hadislerinde beyân olunmuştur. Onları da şu sûretle hülâsa edeceğiz:

1) Anasına, babasına ihsân etmek, (sözü, işi varsa malı ile iyilikte bulunmak),

2) Ana ile babaya (üf) bile dememek; onlara karşı gerek dili, gerek tavır ve hareketiyle en ufak bir hürmetsizliği, bıkkınlığı andıracak hiçbir şeyde bulunmamak,

3) Anaya ve babaya sert söylememek ve gönüllerini kıracak bir lisan kullanmamak, öyle bir harekette bulunmamak,

4) Yüzlerine sert ve öfkeli bakmamak, onlara karşı ekşi ve asık suratlı olmayıp, dâima güler yüzlü, yumuşak sözlü olmak,

5) Çağırdıkları vakit hemen koşmak, yumuşak ve tatlı sözle cevap vermek; her ne söylerse “Peki” diye cevap vermek,

6) Ana ve babamızın her söylediklerini, —Allah'a itaatsizlik olmadıkça— ciddiyetle dinlemek ve kabûl etmek lâzımdır. Çünkü onların düşünceleri ve sözleri bizim selâmet ve saâdetimiz içindir. Hattâ onlar acı sözlerde bulunsalar bile, onların bu sözlerine gayet mütevâzî ve yumuşak bir sûrette mukabele etmeli ve hemen onların gönlünü almalıyız.

7) Her hususta onların rızâsını almak, onları kendimizden memnun etmeye çalışmak,

(1) Filix Toma.

8) Onların hizmetlerini kendi hizmetlerimizin üstüne geçirmek. Onları yardıma muhtac bir vaziyette görünce, bütün varlığımızla onların yardımına koşmalı ve bu vazifeyi yaparken onların izzet-i nefislerini asla kırmıyarak seve seve yapmaya çalışmalıdır. Çünkü bizim yardıma muhtac olduğumuz zamanlarda onlar bizim için her türlü fedakârlığa katlanmışlar, bu uğurda şahsî haysiyetlerine açılan yaralara bile ehemmiyet vermemişlerdi. Onlar vaktinde bizim nelerimize katlanmadılar! Hem de onlar vazifelerini seve seve yaptılar, bizi dâimâ sevdiler. Bize zamânına göre acı söylemişlerse, onu da yine sevdiklerinden söylemişlerdir. Eğer bunları düşünecek olursak, onlara karşı yapacağımız yardımlar ne kadar yüksek olsa yine hiçtir.

9) Bir yerde otururken anamız veya babamız gelecek olursa hemen ayağa kalkmalı ve onlar oturmadıkça ve müsâadelerini almadıkça oturmamalıdır. Peygamberimiz süt anasının geldiğini görünce hemen ayağa kalkmışlar ve sırtlarındaki abayı çıkarıp altına sermişlerdir.

10) Yolda giderken önlere geçmemek,

11) Onlardan müsâade almadan bir yere misâfirliğe gitmemek,

12) Öldüklerinde onları dâimâ rahmetle anmak, dâimâ hayır duâ etmek; onlar için hayır yapmak, onların vasiyetlerini yerine getirmek, dostlarına ikrâm etmek, onlara başkasının fenâ ve kaba sözler söylemesine sebep olmamak.

İşte bunlar hep Müslümanlığın bize öğrettiği ahlâkî vazifelerdir. Bunları yapmak husûsunda kusur göstermemek lâzımdır. Ana ve babamıza iyilik yaparsak, onları kendimizden memnun edersek, çocuklarımızdan iyilik görürüz.

Şimdi şu Âyet-i Kerîme'ye dikkat ediniz: "Rabbim, şunları kat'i olarak فرمان buyurdu: İbâbeti ancak kendisine ediniz ve babaya anaya ihsan ve iyilik yapın; birisi yâhud ikisi de yanında (eline baktıkları bir sırada) ihtiyarlık hâline gelirse, sakın onlara "üf" deme (bıkkınlık gösterme), onlara darılma ve yüzlerine bağırma, ikisine de ikramlı ve tatlı söz söyle. İkisine de merhametten düşünerek, acıyarak, kanat indir ve de ki: Rabbim! İkisine de merhamet buyur, onlar beni küçük iken nasıl terbiye etmiş (merhametle besleyip büyütmüşlerse) Sen de her ikisine merhamet buyur, Rabbimiz gönüllerinizdekini (ananıza, babanıza karşı gelmek veya iyilikte bulunmak istediğinizi) daha iyi bilir. Ana, baba haklarında iyilik ederseniz, Allah sizi yarlıgar, çünkü O, günaha tevbe edenlere muhakkak gafurdur." (1).

Bir de P e y g a m b e r i m i z ' in şu hâdislerine bakınız :

1) Allâh'ın rızâsı, ana ve babayı kendisinden memnun ve râzı etmekle kazanılır.

(1) Isrâ sûresi, âyet: 23, 24, 25.

2) Anaya, babaya itâat, Allâh'a itâattir; onlara karşı gelmek Allâh'a karşı gelmektir.

3) Cennet, anaların ayakları altındadır.

4) Anasına, babasına herhangi bir sûretle, hüznün ve keder veren, büyük günah kazanır.

5) Şunlar, en büyük günahlardır: Allâh'a şerik koşmak, anaya, babaya karşı gelmek, insan öldürmek, yalan yere yemin etmek.

6) Ey Müslümanlar! Allah'dan korkun ve hısumlarınızı arayıp sorun, çünkü bundan daha çabuk görülen bir sevap yoktur. İsyândan sakınınız. Çünkü bunun cezâsı her şeyden çabuktur. Sakın anaya, babaya karşı gelmeyin, çünkü Cennetin güzel kokuları dörtüyz yıllık yoldan duyulduğu halde Allâh'a yemin ederim ki anaya, babaya âsi onlarla hısım ve akrabasını tanımayanlar, bu kokuyu duyamayacaklardır.

7) Allâhu Teâlâ her günahattan istediğini Kıyâmet gününe bırakır. Ancak anaya, babaya âsi olmanın cezâsını dünyâda iken vermekte acele eder, bunun cezâsını dünyâda iken de gösterir.

8) Allâhın en sevdiği amel, vaktinde kılınan namaz ile anaya, babaya yapılan iyiliktir.

9) Hiç şüphe yok ki: Üç kimsenin duâsı kabûl olur: Babanın çocuklarına duâsı, misâfirin duâsı, mazlûmun duâsı.

10) Yazıklar olsun o adama, yazıklar olsun o adama, yazıklar olsun o adama ki: yanında anası, yâhud babası veya her ikisi de ihtiyarlıyor da, sonra o adam da Cennete giremez. (Yâni bunlara hizmet ederek Allâh'ın rızasını kazanıp da Cennete nâil olamıyor. Demek istiyor ki, ihtiyar ana veya babasının rızasını almış olan bir adam Cennete girer. Böyle ana ve babası olup da bunların gönlünü almamış olanlara yazıklar olsun.)

11) Kime iyilik edeyim diye soran bir Sahâbeye P e y g a m b e r i m i z şu cevâbı vermiştir: Ananıza, (üç defa bunu tekrarlamıştır..) babanıza, daha sonra en yakın olanlara.

12) Ana ve babasına iyilik yaparak onların gönlünü alanlara müjdeler olsun, Allah onların ömürlerini bereketlendirir.

Ana, baba haklarına dâir daha birçok âyet ve yüzlerce hadîs-i şerîf vardır ki, onları burada saymak mümkün değildir. Biz bu kadarla bırakacağız. Kur'an'da: "Allâh'a ibâdet ediniz" emrinden sonra "Anaya, babaya iyilik ediniz" denilmesi bunun ehemmiyeti hakkında kâfidir. Bir kere düşünürsek, ana ile babanın çocukları üzerindeki haklarının ne derece büyük olduğunu anlamakta güçlük çekmeyiz. Biz dünyâyâ geldikten sonra onlar ne emekle bizi besleyip büyütmüşler, bu hâle getirmişlerdir.

Anamız ne zahmetlerle bizi dokuz ay karnında taşımış, bin türlü eziyetle doğurmuş, bizim için aylarca, yıllarca uykusuz kalmış, sabahlara kadar beşiklerimiz üstünde durup meme vermiş, hep bizim rahatımızı düşünüp, kendisi rahat yüzü görmemiştir. Babamız da kışın soğuklarında, yazın sıcaklarında dışarıda çalıştı; bir gün evde oturup rahat rahat dinlenmedi. Hep bizi düşündü. Hep bizim için çalıştı. Uykusunda bile bizi düşündü. Onlar bizim için çalışırken, günde birkaç defâ pisliğimizi yıkar, yatağımızı yaparken hiçbir kere burun kıvrımadılar, yüz ekşitmediler. Hep sevdiler, okşadılar. "Aman, evlâdım bir şey olmasın" diye üstümüze titrediler. "Yavrum" dedikçe ağızlarından bal akıyordu. Şâyet darıldıkları, suat ettikleri olmuş ise, yine aşırı derece sevdiklerinden ileri gelmiştir.

Hülâsa: Biz muhtaç iken on'lar bize baktılar, bizim için her acıya katlandılar. Her şeye göğüs gerdiler ve onların hiç birisini başımıza kakmadılar. Şunu yaptım, şunu yedirdim demediler. İşte bunun içindir ki; ana ve baba hakkı pek büyüktür. Onların haklarını ödemek pek güçtür. Mâdemki üzerimizde onların bu kadar hakkı vardır; bu hizmetlerini, bu iyiliklerini bilip de ona göre hizmetlerinde bulunmak bize borçtur. Biz onlara hiçbir sûretle itâatsizlik etmeyeceğiz, onların sözünden çıkmıyacağız. Onların râzî o'madığı şeylerden vaz geçeceğiz. Onların gönülünü yıkmıyacağız. En büyük günah Allâh'a şirk, ondan sonra anaya ve babaya itâatsizlik olduğunu, anasına, babasına itâatsiz olan bir adamın işlediği iyiliğin, hayr ve hasenâtın Allah yanında bir kıymeti olmayacağını unutmıyalım. Hele onlar bize muhtaç olurlarsa kendi hizmetimizden evvel onların hizmetine koşacağız. Onlara karşı şefkat'i, merhametli ve alçak gönüllü, edebli ve terbiyeli olacağız. Yaptığımız iyilikleri başlarına kakmıyacağız, sözlerini güzel güzel dinliyeceğiz, ayrı evde oturursak sık sık ziyâretlerine gitmek, uzak memlekette iseler mektupla, hediye ile hatırlarını sormak vazifemizdir. İşte böylelikle ki, onların haklarını bir dereceye kadar ödeyebiliriz. Anasına, babasına surat edenler, onların kalbini kıranlar, dünyâ ve âhirette rahat ve saâdet yüzü görmezler. Ettiklerinin cezasını herhalde görürler.

Anaya, babaya dünyâda iyilik yapmak nasıl borç ise, öldükleri vakit onlar için hayır ile duâ etmek, onlar için Allah'dan rahmet ve mağfiret istemek, onların borçları varsa ödemek, onlar nâmına hayır yapmak, vasiyetlerini yerine getirmek, dostlarını ve ahbab'larını her vakit arayıp sormak da vazifemizdir. Bu vazifelerimizi eksiksiz bir sûrette yapmalıyız.

7 — KARDEŞLERİN BİRBİRLERİNE KARŞI VAZİFELERİ :

Kardeşler yekdiğerinin cüzleridir. Hiçbir sebep kardeşleri birbirinden uzaklaştırmamalıdır. Para, servet ve miras gibi herhangi maddî bir şey ile kardeşlik bağını gevşetmemiz ahlâkî kaidelere uygun değildir. Kardeşlerimizin menfaatleri kendi menfaatlerimiz kadar kıymetli olmalıdır. Kardeşler arasındaki sevgi ne ka-

dar samimi ve kuvvetli olursa, âile ocağını kuvvet ve samimiyeti de o derece sağlam olur.

Büyük kardeşlerimiz, babamız ve anamız demektir. Binâenaleyh, küçük kardeşler büyüklerine karşı çok saygılı olmak, yüzlerine gelmemek, büyükler de küçükleri himâye etmek, onlara karşı müşfik ve merhametli olmak dinî ve ahlâkî bir vazifedir.

8 — HISİM VE AKRABALARIMIZA KARŞI VAZİFELERİMİZ :

Hısım ve akrabalarımıza karşı âile hisleriyle mütehasis olmak, derecelerine göre şefkat ve saygı göstermek, yardıma muhtaç olanlara yardım etmek, onları aslâ unutmamak, vakit vakit ziyâretlerine gitmek, uzakta bulunanların hediye ve mektuplarla hatırlarını sormak ve böylelikle âile bağlarını sağlamlaştırmak ahlâkî bir vazifedir. Dinimiz böyle emretmiştir. Hısımalarını sevmeyenler ahlâkan iyi bir insan sayılmazlar. Olurulmaz şey, bizi akrabalarımızdan uzaklaştırmamalıdır. Âile yuvası, hısım ve akrâba ile kuvvetleşir. Teyzelerimiz, halalarımız, dayılarımız ve amcalarımız bizim anamız ve babamız makamındadırlar. Haklarında bu sûretle hürmet ve tâzimde bulunmamız lâzımdır. Müslümanlık bu yolda tâlim etmektedir. Peygamberimizin şu hadis-i şeriflerine dikkat ediniz: "Neseblerinizi, soylarınızı bilip öğrenin, hısımalarınızı arayıp sorun; akrabalarınızı aramıyacak olursanız, her ne kadar yakınınızda bile olsalar, onlarla hiç yakınlığınız yok demektir. Onları arayıp sorduğunuz zaman, uzakta bile olsalar, uzaklık kalmaz. Teyzeler ana makamındadır."

9 — HELÂL OLMAYANLAR :

Kendileriyle evlenmek dinen helâl olmıyanlar, Kur'an-ı Kerim'in dördüncü sûresinin (22) nci âyet-i kerimesinde beyan buyurulmuştur. Âyetin türkçesi şudur:

"Sizlere şunlar haram kıldı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları ve sizi emziren süt analarınızla süt kız kardeşleriniz; kaynanalarınız; kendileriyle zifâfa girdiğiniz kadınlarınızdan yanınızda bulunan üveyi kızlarınız, —şayet analarıyla zifâfa girmemiş iseniz almakta beis yoktur— ve kendi sulbünüzden gelmiş öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi cemetmeniz."

Şimdi bu âyet-i kerime ile nikâhı haram kılınmış olan şeyleri şöyle bir sıraya koyalım:

1) Analarınız (kendi anası ile babaların ve anaların anaları ve onların anaları, yâni büyük analar!.. Öz veyâhud üveyi, her ne sûretle olursa olsun..).

2) Kızlarınız (ister doğrudan doğruya kendi kızlarınız, gerek oğullarınızın veya kızlarınızın kızları olan torunlarınız ve torunlarınızın torunları),

3) Kız kardeşleriniz (gerek ana baba bir, gerek baba bir veyâhud ana bir, bütün kız kardeşleriniz),

4) Halalarınız, (babalarınızın, dedelerinizin her ne sûretle olursa olsun kız kardeşleri),

5) Teyzeleriniz (analarınızın ve ninelerinizin kız kardeşleri olan büyük, küçük bütün teyzeleriniz),

6) Erkek kardeşlerinizin veyâhud kız kardeşlerinizin kızları (kardeşlerinizin kendi kızı veyâhud torunları, bütün yeğenleriniz),

7) Sizi emzirmiş olan analarınız (yâni süt analarınız ve nineleriniz),

8) Süt kız kardeşleriniz (süt-ana, süt-hemşire, süt-baba, süt-kızlar, süt-halalar, süt-teyzeler, süt-birâder ve kızlar da yukarıdaki hükümdedir),

9) Nikâhlı karılarınızın anaları (kayın-analarınız ve kayın-nineleriniz),

10) Kendileriyle zifâfa girdiğiniz kadınlarınızdan olan üvey kızlarınız (yâni aldığınız kadının başka kocadan olan kızları demektir ki, umûmiyetle yanlarında bulunur ve terbiyeleri altında büyür. Başka yerde olsalar, hüküm yine böyledir),

11) Gelinler (yâni oğullarınızın ve bütün torunlarınızın karıları).

İşte bunlarla evlenmek dinen câiz değildir. Hattâ gayrimeşrû bir sûrette mü-nâsebette bulunduğu bir kadının kızı ile evlenmek de câiz değildir.

10 — BÜYÜKLERE HÜRMET, KÜÇÜKLERE ŞEFKAT VE MERHAMET :

Müslümanlık, Allâh'ın emirlerine ta'zim; yarattıklarına şefkat demektir. Bunun içindir ki, bizden büyük olanlara hürmet etmek, küçüklerimize de şefkat göstermek ahlâkî vazîfelerimizdir. Peygamberimiz buyuruyor ki: "*Büyüklerine hürmet, küçüklerine şefkat göstermiyen bizden değildir.*"

11 — EVİMİZDE HİZMET EDENLERE KARŞI VAZİFELERİMİZ :

Hizmetçilerimiz âile efrâdından olmamakla berâber, fazilet ve insanlık dîni olan dinimiz, onları da hakir bir vaziyete düşürmemiş, onlara da tıpkı âile efrâdı gibi muâmele yapılmasını emrelemiştir. Hizmetçilerine kendi yediğinden yedirmek, giydiğinden giydirmek, onlara tahammüllerinden fazla hizmet yüklememek, işle-rinde yardım etmek, onları tahkir edip kalblerini kırmamak, edeb ve terbiyelerine son derece dikkat etmek lâzımdır. İslâmın şîârı budur.

12 — KOMŞU HAKKI :

Âile ve akrabamızdan sonra bize en yakın olanlar komşularımızdır. Komşu hak-kını son derece gözetmek, eliyle ve diliyle komşularına ezâ verecek bir hareket-

te bulunmamak, dinimizin emrelediği bir vazîfedir. Eliyle, diliyle, tavır ve hare-ketleriyle komşularını inciten, komşuları aç iken kendi rahat rahat vakit geçirip on-ları arayıp sormayanlar, hakikî mü'min sayılamazlar. Müslümanlıkta komşu hakkı-na pek ziyâde ehemmiyet verilmiştir. P e y g a m b e r i m i z ' i n ş u hadis-i şeriflerine dikkat buyurunuz: "*Komşuları, şerrinden emin olmayanlar, hakikî mü'min değildir.*" Yanındaki komşuları aç iken evinde rahat rahat karnını doyurup onlara bakmayan dahi mü'min değildir.

KIRK DÖRDÜNCÜ DERS

MEDENİ VE İÇTİMÂİ VAZİFELER

1 — MEMLEKET VAZİFELERİ :

Medenî vazifeler, bir milletin hükûmete, hükûmetin millete, millet efrâdının birbirlerine olan vazifeleridir. Her insan için millet ve memleketini sevmek, onun refah ve saâdetine çalışmak, hükûmetin emirlerine itâat etmek bir vazifedir. Kur'an-ı Kerim bu yolda emretmiştir. Hükûmetin de fertlere karşı bir vazifesi vardır ki, o da, onların her türlü haklarını, şerefini, nâmusunu muhafaza ederek, dâhilde sükûn ve rahata te'min, hâricin tecâvüzlerini menetmek ve memleketi yükseltmeye çalışmaktır.

2 — FERDLERİN HÜKÜMETE KARŞI VAZİFELERİ :

Ferdlar her şeyden evvel hükûmetin emirlerine ve kanunlarına itâat vazifesiyle mükellestirler. Bundan sonra hükûmetin istediği vergileri vermekle mükellestir. Bu vergi başlıca ikidir: Mal vergisi, can vergisi, yâni askerlik. Milletler, kendi haklarını muhafaza edebilmek için, bu iki vergiyi herhalde vereceklerdir.

Memleketi düşman tecâvüzünden korumak ve memleket dâhilinde sükûn ve rahata te'min eylemek için birşey lâzımdır: "Kuvvetli olmak". Kur'an-ı Kerim memleketi düşman hücumundan koruyabilmek için zaman iktizâsına, hücumundan korkulan düşmanların hâline göre, tâkatın müsâadesi nisbetinde, yâni düşmanın bütün kudret ve kuvveti gözönüne getirilerek, onlara üstün gelmek için son derece çalışmamızı kat'i olarak emrediyor. Binâenaleyh zamânına göre düşmanı korkutabilecek kuvvet ne ise mutlaka onu hazırlamak ve bu yolda bütün kuvvetimizi sarfetmek gerektir. Kur'an'ın emri budur. Bu uğurda her türlü fedakârlığa katlanmak bir vazifedir.

3 — MUHAREBEDEN KAÇMAK VE BUNUN CEZÂSI :

Her ferd borcunu ve askerliğini seve seve yapmak lâzımdır. Asker Allâh'ın ve Peygamberine kuvvetli bir imân ile memleket ve millet vazifesini yapmaya koşmalı ve bu yüksek vazifeden aslâ kaçmamalıdır. Müslümanlık nazarında en büyük günahlardan biri de askerlikten kaçmaktır. Düşman karşısında bulunan bir İslâm askeri, ancak bir maksada mebni geriye çekilebilir: "Tekrar hücum" veyâhud di-

ğer bir fırkaya iltihak etmek yâni kumandanın düşmanı yenmek için kurduğu plânın tatbiki için. Böyle yüksek bir maksat olmayarak düşmana arka çeviren, en büyük bir günahı irtikâb etmiştir. (1).

4 — İÇTİMÂİ HAK VE VAZİFELER :

1 — İçtimâî vazifelerin tarih ve aksâmı :

Her insanın başkalarına karşı ifâsiyle mükellef olduğu karşılıklı vazifeler demektir. Bu vazifeler, iki kısımdır:

- 1) Başkalarının haklarını tanımak ve hiç kimseye zarar yapmamak, (adâlet üzere bulunmak).
- 2) Başkalarına iyilik yapmak, (ihсан).

İslâm'da içtimâî vazifeleri tâyin eden birçok âyât-ı kerime ve ahâdis-i şerife vardır. Bunlardan bir - iki tânesini burada yazıyorum: "Allah, adâletle, ih-san ve iyilikle emreder. Adâlet ediniz.. İyiliğe yardım ediniz." (2).

"Kendi nefsin için arzu eylediğin şeyi başkaları için de iste; kendi nefsin için istemediğin şeyi başkaları için de arzu etme." (3). Bu âyât-ı kerimede evvelâ adâletle emrolunuyoruz. Adâlet, her şeyi yerli yerinde yapmak, herkesin hakkını tanımak ve hiçbir kimseye hiçbir sûretle zarar yapmamaktır. İhsân etmek demek, iyilik yapmak, maddi ve mânevî yardım etmek demektir. Binâenaleyh, bu âyet-i kerime ile hadis-i şerif, bütün aksâmiyle içtimâî vazife ve hakların en açık düsturlarındandır.

Müslümanlığın bu esasları, her Müslümana başkalarının hayâtına, nâmusuna ve haysiyetine, hürriyetine, tasarruf haklarına, meskenlerine taarruz etme-meği kat'i olarak emrediyor. Her Müslüman başkalarının bu haklarına taarruz ve tecâvüz etmemekle mükellestir. Sâde bu kadar da değil, diğer insanlara, yerine göre yardımı da emrediyor. Çünkü adâletle emir; başkalarının hayâtına, haklarına tecâvüzü yasak ediyor. İhsân ile emir de, başkalarının hayâtını kurtarmayı, onlara malımızdan bir hisse ayırmayı emreder. Sonra bir insan olmak i'tibâriyle, benim mâlik olduğum haklara başka insanlar da mâliktir. Yaşamak benim için nasıl tabii bir hak ise, diğer insanlar için de böyledir. Benim bu hak-kıma kimsenin dokunduğunu istemem. Sâde bu kadar değil, ben başkalarının, icâbında bana yardım etmelerinden de hoşlanırım. Öyle ise yukarıdaki hadis-i şerif mücibince başkalarının hayâtına ve bütün haklarına hürmet ve yerine göre muhtelif sûretlerle onlara yardımda bulunmak benim için de bir vazifedir.

(1) Bu bahisler Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisliğinin emirleriyle tarafımdan yazılarak Diyanet İşleri Reisliğince bastırılıp parasız dağıtılmış olan (Askere Din Dersleri) adındaki kitabımızda uzun uzadıya yazılmıştır.

(2) Âyet.

(3) Hadis.

Hülâsa : Müslümanlığın şu esaslarına göre her Müslüman için içtimâî vazifelerin en birincisi "şahsa ihtiram" dır. Şahıs demek; kendisi gibi olan diğer insanların bedeni ve şahsî kuvvetleri, akli ve rûhî melekeleri, hayatı, şeref ve nâmusu, meşrû' ihtirasları, hürriyeti, mu'tekadâtı, emlak ve emvâli demektir. *Kur'ân-ı Kerîm* adâletle emretmekle bütün bunlara hürmet etmeyi farz kılmıştır.

5 — YAŞAMAK HAKKI VE BUNA TECÂVÜZ EDENLERİN CEZÂLARI :

İnsanın tabîî haklarından birincisi, yaşamak hakkıdır. Bu her ferd için tabîî bir hak olduğundan her can sâhibinin ilk işi, varlığını devâm ettiren hayâtî ihtiyaçlarını te'min eden birtakım çalışmalardan ibârettir. Yaşamak hakkı, her ferd için tabîî hakların birincisi olduğu gibi, içtimâî vazifelerin birincisi de bu hakka ihtiramdır. İşte bunun içindir ki "*hayât-ı beşerîyye taarruzdan masundur*" esâsı bütün ahlâk ulemâsınca en tabîî bir kaide olarak kabûl edilmiştir. Yine bunun içindir ki : Haksız yere insanı öldürmek, ahlâk kanunlarına göre de en şenî bir cinâyettir. Müslümanlık her ferd için tabîî olan hakkın muhâfazası için şiddetli esaslar koymuştur. Müslümanlık, bir insanın hakkına tecâvüzü, bütün beşeriyete tecâvüz mâhiyetinde telâkki eder. Müslümanlığın bu gibilere tâyin eylediği cezâ pek ağırdır. Bunları dünyâda ölüm cezâsına, âhîrette de Cehennem âzâbına mahkûm etmiştir.

6 — İNTİHAR MEŞRÛ' VE AHLÂKÎ DEĞİLDİR :

Hayat, insan için tabîî bir hak olması esâsından ikinci bir netice daha çıkarıyor ki, o da intihârın meşrû' olmamasıdır. İnsanda başkalarının bu haklarına tecâvüz etmek selâhiyeti olmadığı gibi, kendi hayâtına tecâvüz etmek selâhiyeti de yoktur. Ahlâk kanunları insana, başkasının hayâtına tecâvüz etmek hakkını vermediği gibi, kendi hayâtına tecâvüz etmek hakkını da vermemiştir. Müslümanlıkta intihar memnû' ve yasaktır.

İntihar eden adam : "Ben yalnız kendime karşı cinâyeti irtikâb ediyorum. diyemez. Çünkü bu, şahsî ahlâkî inkârdan başka bir şey değildir. Zirâ biz, yalnız kendimiz için değil, ancak içinde bulunduğumuz insanlar için yaşarız. Cemiyete faydalı olmak bizim için içtimâî bir vazifedir. Evet, bir adamın kendi nefsinde tasarrufa hakkı vardır. Fakat cemiyete hizmetten kaçmamak şartıyla; halbuki intihar eden bir adam vazifeden kaçıyor demektir. İşte bunun içindir ki, intihar meşrû' bir hareket değildir. Bıçak ile intihar eden bir Sahâbe'nin cenâze namazında Peygamberimiz bulunmamış ve onun cenâze namazını kılmaktan çekinmiştir.

7 — MÜDÂFAA-I NEFİS MEŞRÛ' BİR HAKTIR :

Allâhu Te'âlâ tarafından kendisine verilmiş olan hayâtı muhâfaza etmek için çalışmak her ferdin esas vazifelerindedir. Onun içindir ki, üzerine hüctüm ede-

rek hayâtına kasteden bir kimseye karşı hayâtını muhâfazaya çalışırken, başka sûretle müdâfaadan âciz kalan bir adamın, hüctüm edeni öldürmesi, ahlâk kanunlarına mugayir sayılmamıştır. Böyle bir vaziyette kalan kimse için ahlâk kanununu ayak altına aldı denilemez. Çünkü bu adam tecâvüz etmemiş, yalnız tecâvüzü defetmek mevkiinde bulunmuştur.

8 — İNSANIN MÂNEVÎ HAYÂTI VE BUNA KARŞI TECÂVÜZÜN ÇİRKİNLİĞİ :

İnsan denildiği zaman onun birçok levâzımı vardır. Onlardan biri eksik olunca insanın yaşaması ile yaşamaması arasında bir fark kalmaz. Evet, insanın maddî hayâtından başka bir de mânevî hayâtı vardır ki, o da; ırzı, nâmusu, şeref ve haysiyetidir. Hattâ hayât-ı mânevîyye, maddî hayâtından daha mühterem ve mukaddestir. Çünkü insan bunları muhâfaza uğrunda seve seve maddî hayâtını fedâ etmekten çekinmez. İşte bunun içindir ki : "*Irz, nâmus, haysiyet-i beşerîyye taarruzdan masundur.*" esâsı, tabîî bir kaide olarak kabûl edilmektedir. Binâenaleyh, herhangi bir insanın namus ve şerefine tecâvüz etmek, ahlâk kanunlarına mugayir bir harekettir.

9 — MÜSLÜMANLIKTA HAYÂT-I MÂNEVİYYENİN EHEMMİYETİ :

Müslümanlık, herhangi bir insanın hayât-ı mânevîyesine tecâvüzü, kat'i sûrette yasak etmiştir. "*Her Müslümanın diğer Müslümana karşı, kanı, ırzı, malı haramdır; hiçbir Müslüman için diğerlerinin ırzına, kanına tecâvüz etmek câiz değildir.*" meâlinde olan hadis-i şerîf, hayât-ı mânevîyyeye tecâvüzü yasak etmiştir. Buradaki müslim kaydı tecâvüzün çok kerre müslime karşı olduğu için olup i'tirâzî bir kayıd değildir. Binâenaleyh, bu hususta bütün insanlar birdir. Müslümanlık insanların hayât-ı mânevîyesine o kadar kıymet vermiştir ki; nâmuslu bir insana iftirâ etmek sûretiyle onun nâmusunu lekeliyen kimselerin şehâdetleri bile kabûl değildir.

10 — HAYÂT-I MÂNEVİYYEYİ, ŞEREF VE HAYSIYETİ LEKELİYECEK ŞEYLER :

İnsanın nâmus ve haysiyetini, şeref ve şöhretini lekeliyecek olan şeylerin başlıcaları şunlardır : İstihzâ (eğlenmek), sövmek ve tahkir etmek, ayıplarını söylemek, iftirâ etmek.. gıybet, koğulamak.. Bunların bâzıları hakkında geçen bahislerde izahat verilmiştir.

11 — İSTİHZÂ, ALAY ETMEK :

İstihzâ demek, sözü ile veyâhud hareketleriyle bir insanı eğlence yapmak, onunla alay etmektir. Bir insanı karşısına alarak onunla alay etmek, onu hiçe sayarak kendisini çok yüksek görmektir. Aynı zamanda bu, kurnazca sövmektir.

Bunu yazı ile yapmak da aynı şeydir. Her ne sûretle olursa olsun başkalarıyla eğlenmek, onu, kötü ve sevmeyeceği lâkaplarla çağırarak, ahlâk bakımından pek kötü bir şeydir. Çünkü bu, insana çok ıstırap veren bir yaradır. İnsanlar istihzâ ve alay olunmaktan başka her şeyi kolay unutabilirler. Bunun içindir ki, Müslümanlık bu kötü huydan şiddetle ve kat'i olarak menetmiştir (1).

Müslümanlık istihzâyı meneylediği gibi insanlara açıktan açığa sövüp saymayı, onları tahkir etmeyi de yasak etmiştir. Çünkü bu sûretle bir insanın hayat-ı mânevîyesine tecâvüz etmek de ahlâk yokluğundan, terbiye noksanlığından ileri gelen bir şeydir. Böyle olan kimseler ahlâki faziletlerden, insânî meziyetlerden soyulmuş sayılırlar. Müslümanlıkta, değil insanlara, hayvanlara da kaba ve çirkin lâkırdılar söylemek yasaktır.

12 — İNSANIN AYIPLARINI ARAMAK VE ONLARI ORTAYA DÖKMEK :

Çok kötü ve insanların haysiyetine dokunan huylardan biri de, başkalarının ayıplarını aramak ve onları şurada burada söylemektir. Kendi kusur ve ayıplarını görmeyip de başkalarının ayıplarını, eksiklerini aramaya kalkışanlar ahlâklı insanlar değildir. Hiçbir insanın ayıplarını, eksiklerini araştırmamalı, açığa çıktığını istemediği hallerini anlamıya, öğrenmeye çalışmamalı. Şurası muhakkaktır ki, insanların ayıp ve kusurlarını araştıranları Allâhu Teâlâ rüsvây eder, onun da gizli hallerini, meydana çıkmasını istemediği şeyleri meydana çıkarır.

Peygamberimizin şu mühim sözlerine dikkat olunsun : *“Her kim, bir müslim kardeşinin ayıplarını, kusurlarını, kimsenin görmesini ve işitmesini istemediği şeylerini örterse, Allâhu Teâlâ da kıyâmet gününde onun ayıplarını örter. Her kim müslim kardeşinin, meydana çıktığını istemediği bir şeyini ortaya çıkarır ve dile verirse, Allâhu Teâlâ da onun ayıplarını, kimsenin bilmesini istemediği hallerini meydana çıkarır ve bu sûretle kendi evi içinde de olsa onu rüsvây eder. Müslüman kardeşinin ayıplarını örten, bir ölüyü diriltmiş gibidir.”*

13 — BAŞKALARINI KÖTÜ SANMAK :

Başkaları hakkında kötü fikirlerde bulunmak da iyi bir huy değildir. Çünkü bu, onların gizli hallerini araştırmıya sebep olur. Bir kerre insan öyle her duyduğuna inanıvermemeli, yalan yanlış her işittiğini de başkalarına söylememeli, ahvâlini iyice bilmediği, yakından görüp işitmediği kimseler hakkında fenâ bir fikir taşınamalı. Çünkü insan birçok şeyler işitir ki, onların yarısı bâzan yalan olur. Kat'i bir bilgi ifade etmeyip de bir zandan ibâret olan şeylerden sakınmak, bu böyledir diye, kat'i bir hüküm vermemek lâzımdır. Hiçbir kimsenin duruşun-

(1) Sûre 49, Âyet 10, 12.

dan, gidişinden ve gelişinden şüpheye düşüp de onun kötü olduğuna hüküm vermemelidir. *Kur'ân-ı Kerim*'in bize kat'i olan emir ve tavsiyeleri budur.

14 — HİCVETMEK :

Çok defâlar alay etmenin, birini gülünç bir hâle koymanın şâirâne olan kısmına hiciv denir. Şiirler ve manzûmelerle birini tahkir etmek, onun haysiyetine dokunmak da, ahlâk kanunlarına uygun bir hareket değildir. Bilhassa bunun insanlar arasında bıraktığı te'sir daha çabuk intişâr eder ve uzun zaman yaşar. Onun için bu, daha kötü bir huydur. Bunlardan da vazgeçmek lâzımdır. Maa-mafih, ahlâk kanunlarının bizden beklediği vazife, yalnız başkalarının herhangi bir şeref ve haysiyetine tecâvüz etmemek değil, belki yanımızda böyle bir şey vuku' bulduğu vakit onlara karşı sükût etmiyerek —yapabilirsek— haysiyetine tecâvüz olunan kardeşimizi müdâfaa etmektir. Eğer nefsimizi bu yolda terbiye edebilmiş isek ahlâkan yükselmişiz demektir.

15 — HASET ETMEK = ÇEKEMEMEK :

Bir kısmını buraya kadar saymış olduğumuz kötü huyların başlıca sebebi hased denilen ahlâksızlıktır. Şimdi bunu da biraz izâh edelim : *“Hased; bir kimsenin maddî ve mânevî hâiz olduğu mevki ve şöhreti çekemeyip, onun —kendisine gelmesini istesin, isterse istemesin— zevâlini ve ondan gitmesini arzu etmek”* demektir. Hased kalbi olan hastalıklardandır. Müslümanlıkta, bu da büyük günahlardandır. Çünkü bu, her tür'ü kötülükler sebeptir. Başkalarının eline geçen nimetleri çekememek, o nimetleri onlarda gördükçe kabına sığamamak ve bundan ötürü o nimetlerin ondan gitmesini istemek hastalığına yakalanmış olan bir adam, onun hakkında her türlü fenâlığı söylemekten ve elinden gelen kötülüğü yapmaktan çekinmez. Onun şeref ve şöhretini lekelemek için her türlü alçaklığı yapmak ister.

Hülâsa : Hased, her türlü ahlâksızlığa sebep olacağından Müslümanlık bunu nehyetmiştir. Hased denilen huyun ne kadar fenâ olduğunu anlamalıdır ki; *Kur'ân-ı Kerim*, hased edenin zararından Allâh'a sığınmak lâzım geldiğini haber vermiştir. Hased denilen kötü hastalığın, milletlerin içtimâî hayatlarında çok fenâ te'sirleri görüleceğini, bu illetin, milletleri inkırâza doğru sürükleyebileceğini P e y g a m b e r i m i z çok belîğ bir ifade ile anlatmış ve bundan kurtulmak için yekdiğerimizle sevişmek ve selâmlaşmak lâzım geldiğini söylemiştir.

16 — GIPTA = İMRENMEK :

“Gipta, başkalarında gördüğü nimetlerin, onların çıktıkları mevkiin zevâlini arzu etmiyerek, sâdece onlara imrenmek ve onun bir misli kendisinde de bulunmasını istemektir.” Bu, hased değildir. Çünkü insanı çalışmaya teşvik eder. Bu-

nun içindir ki, terbiye mütehasısları şahsî meyiller arasında gıptaya hususî bir yer verilmesine taraftar oluyorlar. Yalnız bunu hasede vardiırmamak şarttır. Binâenaleyh çocuklarda da bu fikri uyandırırken, bunun hasede vardiırlmamasına çok dikkat etmek lâzımdır.

17 — MESKENE, EVLERE TECÂVÜZ ETMEMEK :

Mesken demek, insanın oturduğu yer (evi, obası veya odası) demektir. İnsanın hayâtı, nâmusu, şeref ve haysiyeti, malı "mesken" ile muhâfaza olunur. Binâenaleyh, "meskenlere taarruz edilemez" esâsı da en tabii bir şeydir. Bir kimşenin evine, odasına tecâvüz etmek, yâhud izin almadan bunlara girmek, yâhud içindeki şeyleri görmeye çalışmak ayıp ve çirkin bir harekettir.

Başkasının mülküne böyle habersizce girmek hukukan ve kazâen haram olduğu gibi, kendi mülkü olan bir ev içinde dahi olsa kendinden başkasına mahsus olan odalara habersiz ve selâmsız girivermek de diyâneten, edeben ve ahlâkan menhi ve yasaktır.

Müslümanlık bunları yasak etmiştir. "Ey imân edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, kendi odalarınızdan gayri odalara sâhiplerinden izin alıp selâm vermeden girmeyiniz." meâlinde olan âyet-i kerime ile, bu meâlde olan birçok hadis-i şerif, evlere taarruz ve tecâvüzü değil, izinsiz bile girilemeyeceğini, içeriye bakılamıyacağını en açık bir sûrette bildirmiştir. Binâenaleyh, kendi evinden gayri bir eve, yâhud başkasına mahsus bir odaya girileceği vakit, evvelâ gelmekte olduğunu anlatmak ve sâhibinin müsâadesini isteyip selâm vermek İslâmın emirlerindedir.

18 — BÂLİĞ OLMAYAN ÇOCUKLARIN DA İZINSİZ GİREMIYECEĞİ VAKİTLER :

Bâliğ olmayan küçük çocuklar şu üç vakitte anaların, babaların ve başkasının odalarına izin ile gireceklerdir :

- 1) Sabah namazından evvel, yâni yataktan kalkılıp elbise giyileceği zaman.
- 2) Öğle vakti uyuyacağı zaman, yâni öğle vaktinde istirahat için elbiselerini çıkardıkları zaman ki, gündüz uykusu vakti demektir, diğer saatte de böyledir.
- 3) Yatsı namazından sonra (soyunulduğu zaman). Bu üç vakitte haber verilmeksizin, izin alınmaksızın çocuklar da, memlûkler de başkasının odasına giremezler. Çünkü bu vakitler halvet saatleridir; açık saçık oturulabilecek vakitlerdir. Görülmesini istemediği yerleri açık olabilir. Allâhu Teâlâ erkek ve kadın bütün mü'minlerin, çocuklarına bu yolda tâlim ve emretmeleri lâzım olduğunu Kur'an-ı Kerim'de bildirmiştir (1).

(1) Sûre: 24, Âyet: 58.

Bu üç vaktin gerisinde çocuklarla hizmetçiler izin almadan girebilirler. Maamâfih yine izin almaları iyidir. Fakat bâliğ olanlar her vakit izin ile girerler. Bir gün Peygamberimiz'e Sahâbe'den biri gelerek : "Yâ Resûlallah! Ananın odasına girmek istediğimde kendisinden izin alayım mı?" diye sordu. Peygamberimiz : "Evet, her ne zaman girmek istersen izin ile gireceksin." buyurdu.

Tekrar sordu : "Anama benden başka hizmet edecek kimse yoktur. Bu halde yine her vakit odasına izin ile mi gireceğim?" Peygamberimiz sordu : "Ananı çıplak bir halde görmek ister misin?"

— "Hayır, istemem."

— "Öyle ise ananın odasına her ne zaman girmek istersen izin alacaksınız. İzinsiz kapısını açıp da içeriye girmiyeceksin."

Hülâsa : Başkasına âid bir eve veya odaya girileceği vakit mutlaka içerdekilerden izin almak lâzımdır. İzin almadan içeri girmek câiz ve ahlâkî bir şey değildir. Müslümanlık bu yolda emretmektedir.

Görülüyor ki, bu kaideyi vaz'eden de Müslümanlık olmuştur. Kapı vurmak, ustül-i terbiye-i islâmiye icâbidir.

19 — İSLÂMDA ZİYÂRETİN EDEBLERİ :

İnsanların birbirlerini ziyâret etmeleri, aradaki sevgi ve ahbablık bağlarının en kuvvetlisi, sevginin devâm etmesinin de en mühim sebebidir. Ziyâreti bırakmak, sevgi ve muhabbetin unutulmasına sebebdir. Bunun içindir ki, Müslümanlık ziyâret için de birtakım edebler göstermiştir :

1) Ziyâreti münâsib bir vakitte yapmak lâzımdır. Uyku, yemek, tam iş zamanlarında bir yere ziyârete gidilemez.

2) Ziyârete ve misâfirliğe gidileceği zaman temiz şekil ve kıyâfetle gitmek, kirlî ve paslı gitmemek.

3) Bir eve veyâhud bir odaya girmek için her şeyden evvel, kapı açık dahi olsa, yine kapıyı vurarak sâhibinin iznini almak lâzımdır. Ev sâhibi bulunmaz, veyâhud içeri girilmesine izin verilmezse eve girmek câiz değildir. Peygamberimiz : "Üç defâ izin istendiği halde izin verilmezse, yâni içeriden ses gelmezse, geriye dönün." buyurmuştur.

4) İzin aldıktan sonra içeriye girerken güler yüzle selâm verilir.

5) Kapıyı çaldıktan sonra kapının açılmıyacak tarafına çekilmeli, kapı aralığundan içeriye bakmamalıdır.

6) İzin ile eve girildikten sonra evin köşesine bucağına bakılmaz, deliğinden, bucağından gözetlenmez.

7) Ziyâretine gittiğiniz ev sâhibinin sevincine ve kederine iştirâk etmek, ev sâhibi neş'eli ise neş'eli görünmek, kederli ise kendisi onun kederine iştirâk etmek ve ona teselli verecek sözlerde bulunmak.

8) Ziyâretine gidilen evde, sâhibinin meşgûl olduğu, yahud başka bir tarafa gitmek üzere hazırlanmakta olduğu görülürse, yahud otururken tekrar tekrar saatına bakmaya başlarsa hiç sezdirmeden ev sâhibinden izin alarak dönmelidir.

20 — MISÂFİRLERE KARŞI VAZİFELERİMİZ :

Misâfirlere ikramlı bulunmak da Müslümanlığın emirlerindedir; Allâh'ın emri, Peygamberin sünnetidir. Misâfirleri ağırlamak, onları güler yüzle, tatlı sözle karşılamak, her birini mertebelerine göre ağırlamak, bulunan ile yemekle-
mek lâzımdır. Misâfiri kendi üstümüze geçirmek, yemeğe teşvik ve terğib etmek de lâzımdır. Misâfirin yanında giz'li görüşmek, söylemeyip durmak, yüz ekşit-
mek, hizmetçilerine sert söylemek, çocuğunu dövmek ayıptır, edebe uygun de-
ğildir. Misâfire birşey emretmek, mürüvete yakışmaz. Misâfir gideceği zaman ka-
pıya kadar çıkararak son derece edeb ve saygı ile ağırlamalı, kusurlarının affını di-
lemeli, karşılık beklememeli.

Misâfir, ev sâhibinin gösterdiği yere oturur. Umduğunu değil, bulduğunu yer ve yemeği ayırlamaz. Misâfir, ev sâhibinden izinsiz sofradan bir şey kaldı-
mamalıdır, kimseye bir şey vermemelidir.

21 — İÇTİMÂİ VAZİFELERİN İKİNCİ KISMI :

İçtimâî vazifelerin başlıca iki kısım olduğunu söylemiştim. Birinci kısım, adâletin iktizâ eylediği vazifelerdir ki, buna menhî yahud selbî vazifeler denir. Yapılmaması istenen şeyler demektir. Hayâta, şeref ve nâmusa, mala, meskene tecâvüz etmemek; verdiği sözden dönmek hep bu kısım vazifelerindedir. Adâ-
letle emirden doğan bu vazifelere riâyet vâcibdir. Aksine hareket muhtelif dere-
celerde, cezâyı icâbeder. Buraya kadar onları ve onlara âit bulunan ve yapılma-
ması lâzım gelen şeyleri de söyledik. Şimdi de ihsan ile emirden doğan ikinci
kısım vazifeleri anlatacağız. Bunlar yapılması istenilen şeylerdir.

Adâletin muktezâsı olan birinci kısım vazifeler, mutlak ve mecbûridir. İhsan
ile emirden doğan ikinci kısım vazifeler böyle olmayıp her insanın kendi isteğine
bırakılmıştır, başkalarına hiçbir garaz ve karşılık düşünmeksizin iyilik etmekten
ibâret bir fazilettir. Buna kerem ve şekât de denir.

Bu vazifeleri yapmak için cebreden bir kanun yoktur. Bunun en büyük ka-
nunu, "kendine yapılmasını arzu eylediğin, sevdiğin şeyi başkalarına yap!" dü-
stürü ahlâkisidir. Binâenaleyh, kendimize yapılmasını sevdiğimiz her nevi iyiliği,
başkaları için de istemek içtimâî bir vazifedir.

Allâhu Teâlâ Hazretleri adâletle emrettiği için başka insanlara hiçbir sū-
retle zarar yapmamak kat'i bir vazifedir. Fakat yalnız bundan dolayı iftihar ede-
meyiz. Bununla berâber insanların iyiliğine koşmak, onların saâdeti için de ça-
lışmak ahlâkî bir vazifedir. Bu kısım vazifemizi de yaparsak, işte o vakit tam
vazifemizi yapmış sayılırız.

22 — ADÂLETİN MUKTEZÂSİ OLAN VAZİFELERLE, İHSANDAN DOĞAN VAZİFELER ARASINDA FARK :

1) Adâletin iktizâ eylediği vazifeler mutlak ve mecbûridir. Ona riâyet et-
meyenler, cezâlarını bulurlar. İhsandan doğan vazifeler insanın isteğine, irâde-
nin ihtiyârına bırakılmıştır.

2) Adâletin icâbı olan vazifeler bir hakka mukaabildir. Ben vazife olarak
başkalarının hayâtına hürmet ederim. Buna mukaabil kendi hayâtıma da hürmet
etmelerini bir hak olarak isterim. İhsandan doğan vazifeler böyle değildir. Yardı-
ma muhtâç olanlara yardım ettiğimden dolayı karşılıklı olarak onlardan bir şey
beklemeye hakkım yoktur.

3) Adâletin belli bir hudûdu vardır. Aşağısı ve yukarısı yoktur. Halbuki
diğer vazifeler böyle değildir. İhsan ve iyiliğin birçok dereceleri vardır. İnsan
istediği kadar iyilik yapabilir. Bunun hudûdu ne kadar genişlerse o nisbette yük-
selir.

4) Adâletin emrelediği vazifeler, bütün insanlar hakkında birdir. İhsânın
emreylemiş olduğu vazifeler böyle değildir. O, irâdenin serbest intihâbına tâbi-
dir. Şahsa göre değişebilir. Bir insanın her şahıs hakkındaki iyiliği bir olmayabi-
lir. Bundan dolayı da niçin böyle yaptın demiye hakkımız yoktur.

23 — BAŞKALARINA YARDIM ETMEK VE İSLÂMDA BUNUN MÜHİM MEVKİİ :

Başkalarının bize yerine göre yardım etmelerinden hoşlanırsınız. Şu halde bi-
zim de yeri gelince onlara yardımda bulunmamız içtimâî bir borçtur. Müslüman-
lık, "Allâh'ın emirlerine ta'zim ve itâat, yarattıklarına şekât" demektir. Bunun
içindir ki, Müslümanlık nazarında başkalarına ihsân ve iyilik de mecbûri olan
diğer vazifeler kadar mühim bir vazifedir. Bundan ötürüdür ki adâletle emrettik-
ten sonra ihsân ile de emretmiştir. Zekâtı, zarûrî olan esasları arasına aldıktan
ve onun muayyen miktârını bildirdikten sonra ayrıca umûmî muâvenetle de em-
reylemiş ve bunu herkesin irâdesine bırakmıştır. Müslümanlık, bütün insanların
hayrına çalışmayı, her canlıya şekât ve merhamet göstermeyi en hayırlı işlerden
saymıştır.

24 — YARDIMIN EN FAYDALI ŞEKİLLERİ :

Beşeriyete yardımın muhtelif şekilleri vardır. Bunun en basit şekli, muhtâç
olan fertlere elinden geldiği kadar yardım ederek, onların ihtiyaçlarının bir dere-

ce azalmasına çalışmaktır. Bu itibarla muhtaçlara, yetimlere, maddî ve mânevi yardımda bulunmak, onları korumak ve gözetmek ahlâkî bir borçtur. Müslümanlık bu yolda emretmiştir.

Bununla berâber, memlekette fakirliğin, hastalığın, ahlâksızlığın, cehlin önüne geçmek, yetimleri korumak ve lüzûmunda bütün memlekete şâmil büyük yardımlarda bulunmak için hayır ve şefkat yuvaları kurmak ve bu yuvaların ilerlemesi için para ile yardımda bulunmak en faydalı şekillerdir. Bugün memleketimizde bu yolda kurulmuş yuvalar ve müesseseler vardır. En sıkışık zamanlarımızda çok büyük hizmetler yapmış ve dâimâ yapmakta olan Kızılay da bunlardan biridir. Binâenaleyh bunlara yardım etmek de içtimâî bir borçtur.

Her şey nihâyet bulur, tükenir. Fakat umûmun faydası için sarfedilen gayretler, bu uğurda verilen paralar, sâhibini kıyâmete kadar yaşatır ve âhiret saâdetine de kavuşturur.

25 — YARDIMIN BAŞKA BİR ŞEKLİ :

Para ile başkalarına yardımda bulunmak belki herkese nasîb olmaz. Fakat yardım her vakit para ile olmaz, başka sûretle de olur. İşini göremeyecek olan bir adamın, işinin görülmesine vâsîta olmak, onun işini görüvermek, maddî ve mânevi yolunu şaşırılmışlara yol göstermek, tehlikede olan bir adama tehlikeyi haber vermek, fikren ve kalben zayıf olanlara kuvvet ve cesâret vermek, insanlara karşı güler yüzlü, tatlı sözlü olmak... İşte bunların hepsi birer yardımdır; içtimâî vazifelerimizdendir. Bunların hiçbirisini yapmak iktidârında olmıyanlar da da herkes hakkında hayır dilesinler, hayır yapmak niyetini beslesinler. Görülüyor ki : İçtimâî vazifelerin bu kısmı ne keseye, ne de fedakârlığa bağlı değildir. Demek ki, her insan, isterse başkalarına karşı faydalı olabilecektir. Bunun içindir ki, Müslümanlık dâimâ her Müslümanı beşeriyete karşı faydalı olma teşvik ediyor.

26 — SUÇLULARI AFFETMEK :

Paraya bağlı olmıyan yardımların en büyüğü ve en yüksek derecesi, suçluları affetmek, suçlarına göz yummaktır. Bize fenâlık yapmış olanlara, biz de aynıyle mukabele edebiliriz. Fakat kalbimizi, gördüğümüz kötü muâmelenin üstüne yükselterek onu affedivermemiz, o kötülüğü unuttur gibi olmamız, en büyük bir meziyettir.

Bununla da kalmıyarak, kötülüğe karşı bir de iyilik yapmak var ki, bu artık insanlığın ve ahlâkın en yüksek basamağına çıkmak demektir. Gördüğü kötülükten dolayı nefsinde huşûle gelen hiddet ve galeyânı yenerek nefsi tutmak, nefsinde hâkim olmak, şüphe yok ki, en büyük fazilettir.

27 — BÜTÜN HAYVANLARA KARŞI ŞEFKAT :

Müslümanlık şefkat dînidir, fazilet dînidir. Onun içindir ki, P e y g a m b e r i m i z bütün mahlûkata şefkat ve merhamet göstermemizi emreylemiştir. Her türlü işlerimizde kullandığımız hayvanlara karşı müşfik olmak lâzımdır. Onların yedirilmesine, içirilmesine, yatırılmalarına, tımarlarına dikkat etmek, takat getiremeyecekleri işlere koşmamak, onlara eziyet etmemek, işkence yapmamak bizim için bir vazifedir. En büyük hayvandan tutunuz da karıncaya kadar bütün canlı mahlûkata şefkat lâzımdır. Peygamberimizin şu hadis-i şerifleri çok mühimdir : “Şefkat ve merhamet sâhibi olanlar, Allâh'ın rahmetine mazhar olurlar. Yer yüzündekilere merhamet ediniz ki, göktekiler de size rahmet etsinler. Bir serçeyi boğazlarken bile merhamet gösterenlere, Allah kıyâmet gününde rahmet eder. Acıtırıyan esirgenmez, affetmiyen yarlıganmaz.” P e y g a m b e r i m i z 'in yine bir hadis-i şeriflerinde : “Susuzluktan yanıp da kuyu başında dönen bir köpeğe, pabuçlarının tekiyle su alarak sulayan bir fâhişeyi, Allâhu Teâlâ'nın affedip Cennete koyduğunu” haber vermişlerdir. İşte Müslümanlık, hayvanâtı da bu derece himâye etmiştir. Binâenaleyh, hayvanlara eziyet etmek, onlara sövmek, lânet okumak aslâ câiz değildir. Zararlı hayvanlar, şüphe yok ki, öldürülür ve zararlarının önüne geçilmiye çalışılır.

28 — İÇTİMÂİ VAZİFELERİMİZİN BİR HÜLÂSASI :

Şimdi Müslümanlığın her Müslümana tâlim eylemiş olduğu içtimâî vazifeleri kısaca bir hülâsa yapalım :

Her Müslüman diğerrinin kardeşidir. Diğer Müslümanlara ve hattâ bütün beşeriyete karşı kardeş muâmelesi yapmak, başkalarının, canını, malını, ırz ve nâmusunu, şeref ve haysiyetini, hürriyetini... elhâsıl bütün haklarını kendisinin gibi muhterem ve mukaddes tanımak ve bunlara hiçbir sûretle tecâvüz etmemek, mü'min kardeşini herhangi bir sûretle telâşa düşürmemek, rahatsız etmemek; hiçbir kimseyi eliyle, diliyle incitmemek; herkese elinden geldiği kadar yardımda bulunmak, mü'min kardeşlerinde, ahlâkî ve içtimâî gördüğü eksikliği, onun gönülünü kırmıyarak hatırlatmak, daha kısası, kendisi için sevdiği, istediği şeyi başkaları için de sevmek ve istemek, hoşlanmadığı ve istemediği şeyi başkaları için de arzu etmemek...

29 — KUL HAKKI :

Elhâsıl ; İçtimâî hak ve vazifelerimizi tamâmen saymak için yüzlerce sahife yazı yazmak lâzımdır. Halbuki bu eserin ona müsâadesi yoktur. Ancak şu cihete pek çok dikkat etmek lâzımdır : Başka insanlara karşı vazifemizi yapmıyarak üzerimize onların haklarını geçirmemeliyiz. Çünkü kul hakkı çok zordur. Allâhu Teâlâ'ya karşı borçlu kalacak olursak O'nun rahmeti boldur, kuvvetle umarız ki,

haklarından vaz geçer, bizi affeder, bize merhamet eder. Fakat üzerimizde kul hakkı olursa ondan kurtulmak çok zordur.

Peygamber E f e n d i m i z bir gün yanındaki Sahâbe'lerine : "Müflis kimdir?" diye sormuş. Onlar da : "Elinde, avucunda malı ve parası kalmıyandır." diye cevap vermişler. Bunun üzerine P e y g a m b e r i m i z buyurdular ki : "Bilemediniz, asıl müflis şu adama derler ki, dünyâda iken yapmış olduğu birçok ibâdetler ve tâatların sevab ve hasenâtı ile kıyâmet gününde Allâh'ın huzûruna gelir. Bu adam dünyâda birçok ibâdetler, hayırlar yapmış. Diğer taraftan da başkalarına zulmetmiş, kimini döğmüş, kimini söğmüş, kiminin canına tecâvüz etmiş, kiminin malını almış, gönlünü kırmış, şuna buna eliyle ve diliyle eziyet etmiş... İşte bu hak sâhiblerinin hepsi o adamın etrâfına toplanacaklar, haklarını istiycekler; (bana dünyâda iken şöyle yaptı, hakkımı al yâ Rab) diye davâcı olacaklar. Allâhu Teâlâ bunun hayrat ve hasenâtından husûle gelen sevabları bunlara taksim edecek, fakat yine borcu kapanmıyacak, nihâyet onların günahlarını bunun üzerine yükliyerek Cehenneme gönderecek. İşte asıl müflis böyle olan adamdır." Öyle ise biz de gözümüzü dört açalım. Dünyâda iken hem Allâh'a olan vazifelerimizi hakkiyle yapalım, hem de insanlara karşı borçlu olduğumuz vazifelerimizi yerine getirelim. Hiçbir ferdi hiçbir sûretle incitmiyelim. Şurası da muhakkaktır ki; Müslümanlık, ferdi olmaktan ziyâde içtimâî bir dindir. İnsan yalnız kendisini değil, başkalarını da düşünecektir. Bunu düşünemiyenler vazifelerini tam yapmış sayılmazlar.

KIRK BEŞİNCİ DERS

İSLÂMİN HARAM VE YASAK EYLEDİĞİ ŞEYLER VE BUNLARDAN BİRİNİ YAPMANIN CEZÂSI

Allâhu Teâlâ Hazretlerinin yasak eylediği şeylerde herhalde bir hikmet, bunları yapmamakta, insanların dünyâ ve âhîretine âit bir fayda ve maslahat vardır. Binâenaleyh, bunlardan birini irtikâb etmek, Allâh'ın emirlerine karşı gelmek demektir. Bu emirlere karşı gelmekte, bâzan doğrudan doğruya onu irtikâb edenlere, bâzan da diğer ferdlere veyâhud cemiyete birer zarar da vardır. İşte bunun içindir ki, bunlardan birini yapmak haramdır, bunu yapanlar günah işlemiş olurlar. Bunların dünyevî ve uhrevî muhtelif derecede cezâları vardır. Bunlardan bâzılarını aşağıya yazıyorum :

- 1) Allâh'a şerik koşmak ve küfretmek (affedilmeyecek kadar büyük bir günahtır),
- 2) Anaya ve babaya itâatsiz olmak, karşı gelmek (bu da mühlük ve büyük günahlardandır),
- 3) Peygamberlerin bâzısına imân edip bâzısına etmemek (böylesi Müslüman değildir),
- 4) Haksız yere insan öldürmek, zulüm yapmak,
- 5) Yalan şahitliği ve yalan yere yemin ederek bir kimsenin zararına sebep olmak,
- 6) Kötülük ve hayâsızlığın (fuhşiyâtın) gizli ve aşîkâr her türlü,ü,
- 7) İnsanı sarhoş eden, akla ve mala zararı olan her çeşit içki vesâir şeyler kullanma,
- 8) Kumarbazlık, tefecilik ve fâizcilik,
- 9) Hırsızlık, dolandırıcılık, sahtekârlık, yankesicilik, hakkı var iken inkâr etmek, yalan şâhidi bularak birinin malını almak, alışverişte hâinlik etmek ve bunlara benzer meşrû' olmıyan bir sûretle başkasının malını almak,
- 10) Allah'dan başkasının nâmına boğazlanan (kesilirken üstüne Allah'dan başkasının ismi çekilen) hayvan, böyle bir hayvan mânevî haysiyetle pistir.
- 11) Boğularak ölen (yâni gerek takıldığı ipe ve gerek kement ile ve gerek el ile; gerek ağaç ve taş arasına sıkışarak ne sûretle olursa olsun) hayvan,
- 12) Kendiliğinden veyâhud bir tarafına vurularak öldürülmüş olan hayvan,
- 13) Yüksekte veya bir kuyuya düşmek sûretiyle veyâhud bir hayvanın süsmesi veya çiftesi ile ölen,

- 14) Akmış kan ve domuz eti (bunlar Kur'an'daki muharremâtın en sarîh-lerindedir),
- 15) Dikili taşlar ve putlar üzerinde kesilen kurban,
- 16) Yırtıcı bir hayvan tarafından telef edilen, parçalanan hayvan,
- 17) Sıhhatına zararı olan şeyleri yemek, veyâhud içmek,
- 18) Zinâ veya livâta etmek,
- 19) Dili ile birinin nâmusuna tecâvüz etmek, nâmuslu bir kadma iftirâ edip nâmusunu lekelemek,
- 20) Büyü yapmak ve büyücülerin sözlerini kabûl ve tasdik etmek,
- 21) Başkasının arkasından —duyduğu zaman hoşlanmıyacağı ayıp ve eksiklerini— söylemek,
- 22) Başkalarıyla her ne sûretle olursa olsun, istihzâ ve alay etmek; onlara kötü lâkab takmak,
- 23) Başkasına iftirâ etmek (yâni yapmamış ve söylememiş olduğu bir şeyi, yaptı veya söyledi diye isnad ve bühtanda bulunmak),
- 24) Hased etmek, kin gütmek, dargın durmak,
- 25) Yalan söylemek, yalan yere yemin etmek,
- 26) Askerlikten kaçmak, harb meydanında düşmandan yüz çevirmek ve kaçmak,
- 27) Eliyle veyâhud diliyle başkalarına zarar yapmak,
- 28) Yetimlerin mallarını korumuyarak yemek veya isrâf etmek,
- 29) Tartıları ve ölçüleri alırken fazla, verirken noksan yapmak,
- 30) Allâh'a, Peygambere ve emânetlere hiyânet etmek,
- 31) Ahdinde durmamak,
- 32) Kendisine tevdi olunan bir sırrı ifşâ etmek, dile vermek,
- 33) İnsanlar arasına nifak saçmak,
- 34) Yeryüzünde bizzat veya bilvâsita fesad çıkarmak, ortalığı karıştırmak,
- 35) Komşularına ezâ ve cefâ yapmak,
- 36) Başkalarının ayıp ve eksiklerini araştırmak,
- 37) Elinde olan malını uluorta saçmak veyâhud büsbütün pinti ve cimri olmak,
- 38) Başkasının evine, obasına ve odasına tecâvüz etmek, veya habersiz girmek,
- 39) Kendisini büyük görüp başkalarını hiçe saymak ve halktan yüz çevirmek (kibirli ve mağrur),
- 40) Mal ve evlâdın çokluğuna güvenip Allâh'ı unutmak,
- 41) Kur'an âyetlerini zâhir ma'nâsından çıkararak kendi arzusuna göre te'vil etmek (Allâh'a iftirâ),
- 42) İyice bilmediği bir şey hakkında hüküm vermek,
- 43) Stî-i zanda bulunmak (başkaları hakkında iyice bilmeden, görmeden şüpheye düşmek, onu kötü sanmak),

- 44) İki yüzlü olmak (içi bir türlü, görünüşü başka türlü olmak, birine bir türlü, diğerine başka türlü söylemek),
- 45) Kötü, günahkâr, karıştırmacı ve yalancı insanlarla düşüp kalkmak,
- 46) Başkasının anasına, babasına lânet okuyarak kendi ana ve babasına îânet ettirmek,
- 47) İbâdetini, yâhud yaptığı iyilikleri Allah için değil, gösteriş için yapmak,
- 48) Zulme ve fenâliğa yardım etmek.

İşte bunlar ve bunlara benzer birtakım şeyler vardır ki, Müslümanlık onları yasak etmiştir, haram kılmıştır.

Müslümanlığın yasak eylediği bu gibi şeylerden birini yapmak, yâhud söylemek, Allâh'ın emirlerine karşı gelmek olduğu için günahdır. Bunlarda, ferdi ve içtimâî, maddî ve mânevî zararlar da bulunacağı şüphesizdir. Bununla beraber, bu yasakları tanımamanın, derecelerine göre, dünyâ ve âhirette cezâları da vardır. Şüphe yok ki, iyiliğin de, fenâlığın da dereceleri vardır. Faydası büyük olan bir iyiliğin Allah yanında ecir ve sevâbı, mükâfatı da büyüktür. Faydası böyle olmanın sevâbı da elbette bundan az olur. Zararı âm ve şümüllü olan kötülükler de, insanı helâke sürükleyen büyük günahlardandır. İşte bunun içindir ki, bu saydığımız şeylerden bazıları diğerlerine nisbetle hafif veyâhud ağır olabilir. Meselâ: Her ne sûretle olursa olsun yalan, ahlâk ve terbiyeye uygun olmayan bir harekettir. Müslümanlık bunu yasak etmiştir. Fakat ferdi veyâhud cemiyeti zarara sokacak olan bir yalan, böyle bir zarar getirmeyecek olan yalandan daha büyük günah ve cezâsı daha ağırdır. Maamâfih ahlâkan yükselebilmek için Müslümanlığın yasak eylemiş olduğu şeylerin hepsinden sakınmak ve uzak kalmak üzerimize farzdır. Şurası da muhakkaktır ki; küçük bir günah, onu işlemekte ısrar edildikçe, küçüklükte kalmıyarak büyük günahlar sırasına geçer. Tevbe ve istiğfar ile, yaptığımıza pişman olmak ile de büyük günahlar affolunur. Ancak kul hakkı olursa sâhibiyle helâllaşmak lâzımdır.

KIRK ALTINCI DERS

HAKİKİ VE KUR'ÂN AHLÂKIYLE AHLÂKLANMIŞ BİR MÜSLÜMAN NASIL OLMALI?

Kur'ân-ı Kerim'den öğrendiğimize göre, hakiki ve *Kur'ân* ahlâkı ile tam ahlâklanmış bir Müslümanın başlıca vasıfları şunlardır :

- 1) Allâh'ın Bir'liğine ve O'ndan başka tanrı olmadığına, Allâh'ın Me'eklerine, Peygamberlerine, H a z r e t - i M u h a m m e d (*aleyhi's-selâm*) Allâh'ın kulu ve Peygamberi olduğuna, Peygamberlere kitap gönderildiğine, Âhiret gününe, tekrar dirilmeye, hayır ve şer Allâh'ın yaratmasıyla olduğuna şüphesiz sûrette inanır ve dili ile de bunları ikrâr eder.
- 2) Allâh'ın emrelediği ve H a z r e t - i M u h a m m e d *aleyhi's-selâm*'ın gösterdiği şekilde namazını kılar, orucunu tutar, malının zekâtını verir, bundan başka olarak yetimlere, yoksullara, muhtaçlara, hısım ve akrabalarına, yolda kalmışlara mal ile seve seve yardımda bulunur.
- 3) Mühim ve tehlikeli vaziyetlerde aslâ sarsılmaz, gevşeklik göstermez, Allâh'a i'timâd eder.
- 4) Felâketleri metânetle karşılar, bunları muvaffakiyetle atlatabilmek için bütün kudretini sarfeder ve nihâyet çaresizliğe karşı sabır ve tahammül gösterir. Allah'tan ümidini kesmez.
- 5) Ana ve babaya itâat eder, onların kalblerini kırarak en ufak sözlerde ve işlerde bulunmaz.
- 6) Sözünde durur, ahdinde sâdık kalır.
- 7) Her ne sûretle olursa olsun emânete hiyânet etmez.
- 8) Üzerine aldığı her türlü vazifelerini en iyi bir sûrette yapmaya çalışır.
- 9) Üstünü, başını, oturup yattığı yeri, kabını kacağını kirden, pasdan, kâfasını kötü fikirlerden, kalbini fenâ huylardan, dilini çirkin ve kaba sözlerden temizler. Cismen ve rûhan temizliğiyle herkese örnek olmaya çalışır.
- 10) Allâh'ın ve Peygamberin emirlerine itâat eder ve ahlâkı vazifelerini eksiksiz olarak yapar.
- 11) İnsanlar arasında fesad çıkarmaz, insanları birbirine düşürecek sözlerden ve işlerden sakınır.
- 12) Kimsenin ayıplarını, gizli hallerini araştırmaz ve ortaya dökmeyiz.
- 13) Kumarcı, içkici, düzenci, oyuncu, atlatıcı, dalkavuk ve hilekâr değildir.
- 14) Bilmediği bir şey hakkında hüküm vermez.

15) Başkalarına karşı kibirlenmez, büyüklük satmaz.

16) Kötülüğün, hayâsızlığın her türlüşünden, gizlisinden ve açığından, büyüğünden, küçüğünden sakınır. Halkın iyiliğine çalışır.

17) Özü sözüne, içi dışına uygun ve dosdoğru olur.

18) Her nerede o'ursa olsun, velevki kendi aleyhinde bile olsa, hak ve adâletten ayrılmaz.

19) Düşmanlarına karşı da adâleti, insâfı bırakmaz, onların düşmanlıkları dolayısıyla adâleti çiğnemez.

20) Yalan söylemez, yalan yere yemin etmez, yalan şahitliği yapmaz. Haksızlığa karşı nefret duyar.

21) Alçak ve süflî arzulara uyarak doğru yoldan sapmaz, kötülerle düşüp kalkmaz.

22) İsraktan ve cimrilikten sakınır.

23) Ne eliyle, ne diliyle hiçbir kimseyi incitmez.

24) Komşularını çok sayar ve onları hiçbir sûretle gücendirmez.

25) Varlık zamânında da, darlık zamânında da başkalarına elinden geldiği kadar yardımda bulunur.

26) Öfkelerini yenerek kusur ve kabahatleri affeder, intikam sevdâsına düşmez.

27) Bir kötülük işlemek ister veya bir haksızlık yapacak olursa, hemen Allâh'ı hatırlayarak O'ndan af ve mağfiret diler, yaptığına pişmân olur.

28) Her iyi işe arka çıkar, maddî ve mânevî yardımda bulunur, insanlara iyiliği tavsiye eder, fenâliğe ve zulme asla yardımcı olmaz, kötülerini korumaz ve herkesi kötülükten çevirmeğe çalışır.

29) Dargınları barıştırmak için çalışmayı vazife bilir, kin gütmeyiz, kimseye hased etmez, umûma faydalı bir insan olmağa özenir.

30) Başka milletlerin nasıl yükseldiklerini, nasıl gerilediklerini ve nasıl düşüklerini, ahlâkı düşkünlüğün doğuracağı elîm âkıbetleri tetkik ederek onlardan ibret alır ve bu sûretle başkalarının düşükleri hatalara düşmemiye çalışır.

31) Kim söylesen söylesin, hakkı kabûl eder, ilim ve hüneri, hikmet ve hakikati nerede bulursa alır ve bunda taassup göstermez.

32) Müslüman tenbel değildir. Dünyâ için hiç ölmeyecekmiş gibi çalışır, yarın ölecekmiş gibi de âhirete hazırlanır; her iki vazifesini eksiksiz yapar.

33) Allah yolunda, millet ve memleket uğrunda elinden gelen fedakârlıktan, yerine göre canını fedâ etmekten çekinmez.

34) Yapacağı bir işin önünü sonunu düşünmeden hatırına gelir gelmez hemen yapmaya kalkışmaz, ibâdetinde acele ederek eksik bırakmaz, hayırlı işlerde geriye kalmayıp dâimâ ileri koşar.

35) Müslümanların derdini kendisine derd edinir ve onların iyiliğine çalışır. Hastalarını arayıp sorar, sıkıntılarını gidermeye özenir, cenâzelerine gider, kendisinden büyük olanları, hele ihtiyaçları sayar, küçüklere acır ve her canlıya karşı şefkatli olur, azamet ve kibir göstermez.

36) Mü'minleri ve bütün insanları kardeş bilir ve başkalarının hayatlarını, haklarını kendisinininki gibi muhterem tutar.

37) Kimse ile alay etmez. Başkalarına kötü bir lakab takmaz. Dilini gıybetten, iftirâ etmekten, yalan söylemekten ve her türlü kaba ve çirkin lâkırdılardan muhafâza eder.

38) Herkesle hoş geçinir, dargınları barıştırmaya çalışır; üç günden ziyâde dargın durmaz.

39) Sevdiğini Allah için (yâni bir karşılık beklemeden) sever. sevmediğini de Allah için sevmez.

40) İşlerinde mütereddît ve mütevehhim olmaz, bir işin husulü için zarûri olan her türlü sebeplerine yapıştıktan sonra Allâh'a tevekkül eder.

41) Allah ve Peygamber sevgisini her şeyden üstün tutar. Allah sevgisi ve Allah korkusu onun bütün vücûdunu kaplar.

42) Her ne sûretle olursa olsun, şüpheli şeylerden sakınır.

43) Bir Müslüman için en büyük gaye, hakiki bir Müslüman olmaya çalışmak, Müslümanlığın tâyin ve telkin eylediği faziletleri yaşamak ve yaşatmak ve bu sûretle bütün insanlara örnek olmaktır.

Artık bunu da bu kadarla bırakalım. Maamâfih kitabımızı bütün İslâm esaslarını ve kemâlât-ı insâniyeyi câmi' olan bâzî âyetlerle bitirmeyi muvâfık buluyoruz :

"Yüzlerinizi kâh doğu, kâh batı tarafına çevirmeniz iyilik ve erginlik değildir. Kemâle eren o kimselerdir ki; Allâh'a, Âhiret gününe, Meleklerle, Kitab'a ve bütün peygamberlere imân edip inanır; hısnlarına, öksüzlere, yoksullara, yolda kalmışa, ihtiyâcından dilenenlere ve esirleri esâretten kurtarıp hürriyete kavuşturmak uğrunda seve seve mal verir, namazını doğru kılar, zekâtı verir, bir de andlaştıkları vakit ahitlerini yerine getirenler, hele sıkıntılı ve hastalıklı hallerinde ve harbin şiddetli zamânında sabır ve sebât edenler, işte sâdik olanlar bunlardır, Allah'dan korkanlar da bunlardır." (1).

(1) Bakare Süresi'nin, yâni ikinci sûrenin 177 nci âyetidir. Bu âyet-i kerîme, İslâmın en mühim hakikatlarını tâlim buyurmaktadır. Âyet-i kerîmeden anlaşılıyor ki; bir insan yalnız abdest almak, yalnız şöyle böyle bir namazı kılmak ve oruc tutmakla imânını kemâle erdirmiş, tam Müslüman olmuş sayılamaz. Tam ve hakiki bir Müslüman olmak, imânın ve insanlığın kemâline ermek için her şeyden evvel sahîh ve sağlam bir imâna, mükemmel ve sarsılmaz bir itikada sâhib olacak; yâni yukarıda izâh eylediğimiz itikad esaslarına imân edip inanacak. Allah nasıl emretmiş, Peygamber ne sûretle kılmış ise namazını öylece kılacak, orucunu tutacak, malının —varsa— zekâtını verecek, daha sonra ahlâki vazifelerini de tamâmiyle yapacak. İşte bu sûretledir ki, bir insan tam Müslüman sayılır. En büyük İslâm düşünmanlarının da itirâf ettikleri veçhile bu âyet, beşerî ve insâni bütün kemâlâtı câmi'dir. Çünkü insanlığın kemâli, hülâsatan üç şey ile kaimdir; sahîh ve sağlam bir itikad, nefsinî güzel ahlâk ile tehzîb, insanlarla güzel geçinmek. İşte bu âyet, sarahatiyle, delâletiyle, işâretiyle bütün bunları ihtivâ etmektedir. Bunun içindir ki P e y g a m b e r i m i z : "Her kim bu âyetle amel eder, bunun gösterdiği gibi olursa imânını kemâle erdirmiş olur." buyurmuşlardır.

"Rabbin şunları kat'i ferman buyurdu: İbâdeti ancak O'na ediniz, babaya ve anaya iyilik yapınız. Birisi yahud ikisi de yanında ihtiyarlık hâline gelirse, sakın onlara üf deme ve onlara darılma. İkisine de ikramlı söz söyle, ikisine de merhametten döşenerek kanad indir (şefkat kanadını yay) ve de ki: "Rabbim! İkisine de merhamet buyur, nasıl ki, beni küçük iken terbiye ettiler." Gönüllerinizdekini Rabbiniz daha iyi bilir, eğer siz ehl-i salâh iseniz, O da, çok mürâcaat edenlere (kendisine dönenlere) muhakkak gafûrdur, onları yarlıgar; yakın hısnlara da, mis-kine de, yolda kalmışa da hakkını ver; bununla berâber saçıp savurma. Şüphesiz saçıp savuran şeytanın kardeşidir. Şeytan ise Rabbine nankördür. Eğer Rabbinden ümid ettiği bir rahmeti aramak için onlardan sarfınazar etmek mecbûriyetinde isen, o vakit de onlara yumuşak bir söz söyle; hem elini bağlayıp boynuna asma, hem de onu büsbütün açıp saçma ki, peşmân olur, açık kalırsın. Hakikat, Rabbin, dile-dığıne rızkı genişletir, dilediğine darlaştırır. Herhalde O, kullarının yaptıkların-dan haberdardır, onları görür; hem züğürtlük korkusuyla evlâdınızı öldürmeyin, onlara da, size de rızkı biz veririz. Şüphe yok ki, onları öldürmek bir cinâyettir. Zinâya da yaklaşmayın, şüphe yok ki, o pek çirkin ve pek fenâ gidiştir. Allâh'ın haram eylediği nefsi öldürmeyin, meğer ki hak sebebiyle olsun ve her kim mazlûm olarak öldürülürse, onun velisi için biz bir tesallüt hakkı verdik, o da öldürmekte ileri gitmesin, çünkü, o, yardım görmüştür. Yetim malına da yaklaşmayın, meğer ki rüşdüne erinceye kadar en güzel olan sûretle olsun, Ahdi de yerine getirin, çünkü ahitten mes'uliyet muhakkaktır. Ölçtüğünüz vakit de tam ölçün ve doğru terâzi ile tartın, bu hem hayırlı, hem de âkıbetce daha güzeldir. Hiç bilmediğin bir şeyin ardına da düşme, herhalde kulak, göz, gönül, bunların her biri ondan mes'uldür. Hem yeryüzünde azametle yürüme. Çünkü sen ne tabanınla yeri yarabilirsin, ne boyca dağlara yetişebilirsin. İşte bütün bunların menhi ve yasak olanı Allah yanında mebguzdur. İşte bunlar Rabbin sana vahyettiği hikmetlerdendir. Sakın Allah ile berâber diğer ilâh uydurma, sonra mel'un ve matrut olarak Cehenneme atılırsın." (1).

"Onlara de ki: Geliniz size Rabbiniz neleri haram kıldı okuyayım: Allah'a şerik koşmayın, babanızta, ananızta iyilikten ayrılmayın; yoksulluk yüzünden çocuklarınızı öldürmeyin; sizin de, onların da rızkınızı biz veririz. Hayâsızlığa (fuhsiyâta) açığına da, gizlisine de yaklaşmayın; Allâh'ın haram (muhterem) kıldığı nefsi haksız yere öldürmeyin (yâni haksız yere adam öldürmeyin); işittiniz ya, işte size, O, bunları tavsiye etti, ferman buyurdu (kuvvetli bir sûrette emredip ahid verdi); tâ ki akledip düşünesiniz. Düşünerek haram olan bu şeylerin fenâlığını anlayasınız.

Yetim malına da yaklaşmayın, meğer ki, kendilerine gelinceye kadar en güzel bir sûrette (yâni mallarını korumak maksadiyle) ola; ölçüğü ve tartıyı tam ve denk tutun; biz hiçbir kimseye elinden gelenden başkasını teklif etmeyiz; söz sâhibi ol-

(1) İsrâ Süresi, âyet 22 - 39.

duğunuz vakit (bir mesele hakkında hüküm vermek yahud şahitlik yapmak mevkiinde bulunduğunuz vakit) *hısm ve akrabâ da olsa, adâleti gözetin; Allâh'ın ah-dini de yerine getirin; işittiniz ya işte O, size bunları ferman buyurdu, gerektir ki, düşünür tutarsınız.*

Bir de şu (yâni yukarıdanberi izâh edilen imân ve tevhid esasları ile bu iki âyette Allâh'ın tavsiye ettiği) *emirler ve nehiyeler benim dosdoğru yolumdur, dîni-min esâsıdır. Öyle ise siz de hep benim gösterdiğim bu yolu takip edin, başka yollara gitmeyin ki, sizi O'nun "Allâh'ın" yolundan saptırıp da parçalamasınlar. İşte O "Allah" size bunu tavsiye ve ferman buyurdu ki, fenâlıklardan korunarak tevhid dâiresinde bulunabilesiniz."* (1).

Bakare, En'am ve İsrâ Sûrelerinden, meallerini yukarıya yazmış olduğumuz bu âyetler, ahlâki faziyetlere teşvik ve bedene, mala, ırza, akla ve dîne zararı olan her türlü kötülüklerden meneden âyetlerin en büyüklerinden ve en cem'iyetlilerindedir. Hayatta bu âyetleri rehber edinenler, hiç şüphe yok ki, dünyâ ve âhirette saâdet ve selâmete erişeceklerdir. Nasıl ki, Allâhu Teâlâ şu âyet-i kerimede bunu va'd buyurmuşlardır: "Ey mü'minler! Allah'dan ittikaa ederseniz O, size (hayır ve şerri, faydalı ve zararlı şeyleri ayırdeden) bir nur verir, kötülüklerinizi de örter, sizi de yarlıgar, muhakkak ki, Allah büyük bir inâyet sâhibidir." (2).

Bu âyet, takvâ ile olan vasiyetlerin en şümullüsüdür. Çünkü mühim esasları câmi' bir asıldır. Buradaki Furkan kelimesi, takvâ kelimesi gibi pek geniş ma'nâları ihtivâ eden bir kelimedir. Âyetin ma'nâsı şu demektir: "Ey mü'minler! Eğer siz, Allâh'ın vaz' eylemiş olduğu dîn ve şeriatın, kâinatta câri olan kavânin-i ilâhiyyenin muktezâsına göre sakınılması vâcib olan şeylerin hepsinde Allah'dan korunur ve ittikaa üzerinde bulunursanız, nefsinize ve kendi cinsiniz olan insanlara zararı olan şeylerden sakınır, kemâl mertebesine yükselmenize, dünyâ ve âhiret saâdetine mâni' olan her türlü sebeplerden çekinir, küçük büyük bütün günahlardan sakınır ve kudretinizin yettiği kadar ibâdet ve tâatla meşgul olursanız, bu takvânız ve bu korunmanız ile Allah sizde ilim ve hikmetten mürekkep bir nur, bir meleke yaratır; siz o nûrun aydınlığı ile hakkı bâtıldan, zararlı olanı faydalı olan-dan, nûru zûlmetten ayırdedersiniz. Böylelikle dâimâ haktan ayrılmazsınız; Allah da yapmış olduğunuz kötülükleri siler, o nûrun te'siriyle böyle kötülük yapmak sevdâsı gelemeyiz, yaptıklarınızdan ötürü de Allah size azâb etmeyip fazl u keremiy-le onları örter." Demek oluyor ki, insan sahih ve sağlam bir itikadla dîni ve ahlâki vazifelerini devamlı bir sûrette yaptıkça rûhan yükselecek, Allâh'ın inâyeti ile onun kalbi parlıyacak ve bu parlak kalb ki, vicdan dediğimiz iste asıl budur, mikna-

(1) En'am sûresi'nin, yâni altıncı sûrenin 152, 153 ve 154 üncü âyetlerindeki bu on vasiyyet, emirler ve nehiyeler bütün enbiyanın şeriatlarında muhkem olarak vardır. Bu teklif ve vasiyyetlerin beşi emir, diğer beşi de nehiy sûretindedir.

(2) Enfâl Sûresi, âyet: 29.

tisi bir ibre gibi ona dâimâ doğruyu gösterecek ve böylelikle bu insan haktan ayrılmıyacaktır. İşte bu son âyet de bize bu yüksek hakikati göstermiş bulunuyor.

Biz, Allâh'ın lûtf ve inâyetiyle buraya kadar İslâmın i'tikaadını, ibâdetini ve ahlâkını, elimizden geldiği kadar anlatmaya çalıştık. Eser, Önsözde söylediğimizden ziyâde uzun o'muştur. Bununla berâber, yine noksân cihetler kaldığını biliyorum. Bunu yazan, her sûretle âciz ve aczini kendisi de mu'terif bir insandır. Bu i'tibarla hatâları ve unuttukları da olabilir. Binâenaleyh, okuyanlarca görülecek eksikler ve hatâlar tarafıma bildirilirse kendilerine çok teşekkür eder ve bir daha basıldığı zaman onların ikmal ve ıslâhına çalışırız.

"Allah hiçbir kimseye elinden geldiğinden ötesini teklif etmez, herkesin kazandığı (hayır) kendi lehine, yüklendiği (şer) de aleyhinedir. Rabbimiz! Eğer unuttuk veyâhud kastımız olmayarak yaptıksa bizi muâheze etme!

Rabbimiz! Bizden evvelkilere yüklediğin ağır yükü bizlere yükleme; Rabbimiz! Takat getiremeyeceğimiz yükü de bizlere yükleme; günâhlarımızdan vaz geç, onları sil! Bizi yarlığa, bizi esirge; Sen'sin Mevlâmız. Kâfirlere karşı bize yardım et!" (1). "Rabbimiz! Bizi doğru yola götürdükten sonra kalblerimizi oradan ayırma, bize kendi yanından bir rahmet de bağışla, çünkü, istemeden bağışlayan ancak Sen'sin." (2).

Hamd ü senâ ancak Rabbü'l-âlemîn olan Allâh'a; Salât-ü selâm ulumuz ve peygamberimiz M u h a m m e d aleyhi's-selâm'adır.

(1) Bakare sûresi, âyet: 287.

(2) Al-i İmrân sûresi, âyet: 8.

İÇİNDEKİLER

Sahife

DIYANET İŞLERİ REİSLİĞİNİN EVKAF UMUM MÜDÜRLÜĞÜNE YAZISI	3
ÖNSÖZ	4
İKİNCİ TAB'IN ÖNSÖZÜ	5

BİRİNCİ BÖLÜM

DİNLER VE MEZHEPLER HAKKINDA UMÜMİ MALÜMAT	7
--	---

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM DİNİNİN İTİKAD KÖKLERİ	53
İMÂN	53
ALLÂHU TEÂLÂ HAZRETLERİNE İMÂN	62
MELEKLERE İMÂN	74
ALLÂH'IN KİTAPLARINA İMÂN	77
PEYGAMBERLERE İMÂN	84
MUHAMMED (ALEYHI'S-SELÂM)	90
AHİRET GÜNÜNE İMÂN	92
KADERE İMÂN	96
KELİME-I TEVHİD'İN MÂNASINDAKİ ŞÜMÛL	101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂMİN BEŞ DİREGİ (ŞARTLARI)	103
İBÂDET	103
MÜKELLEF VE ONUN İŞLERİ, ŞER'İ HÜKÜMLER	105
İBÂDET	110
TAHÂRET (TEMİZLİK)	112
KUYULARIN TEMİZLENMESİ	116
HAKİKİ PİSLİK VE ONDAN PÂKLENMEK	119
BEDENDE VE ELBİSEDE BULUNAN PİSLİKLER VE ONLARDAN TEMİZ- LENMENİN USÛLÜ	119
KADINLARA MAHSUS BÂZİ HALLER	122
HADESTEN TAHÂRET (ABDEST ALMAK VEYA GUSLETMEK)	124
MEST (AYAKKABI) ÜZERİNE MESHETMEK	127
GUSÛL (BOY ABDESTİ)	130
TEYEMMÛM	132
NAMAZ VE NAMAZ VAKİTLERİ	135
BEŞ VAKTİN NAMAZLARI İLE VÂCİB VE NÂFILE NAMAZLAR	140
NAMAZIN ŞARTLARI VE RÛKÜNLERİ	143
NAMAZ NASIL KILINIR?	147
VİTİR NAMAZI	150

	Sahife
NAMAZIN İÇİNDEKİ FARZLAR, VACİBLER VE SÜNNETLER	152
NAMAZI BOZAN ŞEYLER	158
NAMAZIN MEKRUHLARI	161
CEMÂATLA NAMAZIN HÜKMÜ	164
CUM'A NAMAZI	172
MÜHİM BİR İHTAR	175
BAYRAM NAMAZLARI	176
TERÂVİH NAMAZI VE BUNA ÂİD HÜKÜMLER	179
MİSÂFİR (YOLCU) NAMAZI	182
GEÇMİŞ NAMAZLARIN KAZÂSI	184
GEÇMİŞ NAMAZLARIN KAZÂSINI GERİYE BIRAKMAMAK	186
NAMAZI KESMEK VE FARZA YETİŞMEK	187
SECDE-İ TİLÂVET (OKUMA SECDESİ)	189
HASTALARIN NAMAZI NASIL KILACAKLARI VE İSTİSKÂ NALAZİ	192
CENÂZE NAMAZI	195
ORUC	202
ZEKÂT	214
KOYUN VE KEÇİ İÇİN ZEKÂT NİSÂBİ	215
SIGIR VE MANDA İÇİN ZEKÂT NİSÂBİ	216
DEVELER İÇİN ZEKÂT NİSÂBİ	216
SADAKA-İ FTTR	219
HAC VE KURBAN	221
İSLÂM İBÂDETİNDEKİ FAZİLETLER	225

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AHLÂKİ VAZİFELER	227
NEFSİMİZE VE ŞAHSİMİZE KARŞI VAZİFEMİZ	230
RÜHUN TERBİYESİ	237
RÜHUN FAZİLETLERLE TEHZİBİ	248
ÂİLE VAZİFELERİ	262
MEDENİ VE İÇTİMÂİ VAZİFELER	272
İSLÂMİN HARAM VE YASAK EYLEDİĞİ ŞEYLER VE BUNLARDAN BİRİNİ YAPMANIN CEZÂSI	285
HAKİKİ VE KUR'ÂN AHLÂKIYLA AHLAKLANMIŞ BİR MÜSLÜMAN NASIL OLMALI?	288
TAHLİLİ FİHRİST	297
LÜGATÇE	311

TAHLİLİ FİHRİST

A

	Sahife
Usul ve âdâbına muvafık abdesti almanın şekli	124
Hadesten tahâret (Abdest almak veya gusletmek)	126
Abdesti bozan şeyler	125
Abdestin farzları	126
Abdestin faziletleri	126
Abdestsiz helâl olmayan şeyler	125
Abdestin mekruhları	125
Abdestin sünnetleri	124
Abdestin târifi	215
Açıktaki olan mallar, gizli mallar	246
Meclislerde, toplantılarda riâyeti lâzım olan şeyler (Âdâb)	281
Adâletin muktezâsı olan vazifelerle, ihsandan doğan vazifeler arasında fark	212
Adamak (Nezir)	15
Âdi ve maddi şeylere tapınmak	282
Suçluları affetmek	92
Âhret Gününe imân	94
Âhret Gününe inanmanın ameli hayatta kıymeti	92
Âhret Günü ne demektir?	38
Ahlâk ilmi	274
İntihar meşrû' ve ahlâki değildir	231
İnsanın ahlâki mahiyetini gösteren nelerdir	227
Ahlâki vazifeler	227
Ahlâki vazifelerin aksâmı	228
Allâh'a karşı ahlâki vazifelerimiz	229
Kur'an'a karşı ahlâki vazifemiz	228
Peygamber'e karşı ahlâki vazifemiz	227
İslâm'da ahlâka verilen ehemmiyet	262
Âile ne demektir ve bunun ehemmiyeti	262
Âile vazifelerinin aksâmı	37
Tevhid (Akaid ilmi) ne sûretle yazılmıştır	114
Durgun ve akar suların hükmü	29
Akıl	30
Akıl hükümleri	149
Akşam namazı	137
Akşam namazının vakti	275
İstihza, alay etmek	67
Allâh'ın ezelde bilmiş olması onları yapmamızı icâbeder mi?	71
Allâh hakkında İslâm itikadının hülâsası	72
Müslümanlığın tâlim eylediği şekilde bir tek Allâh'a inanmanın ameli kıymeti	228
Allâh'a karşı ahlâki vazifelerimiz	227
İnsanın Allâh'ına karşı vazifeleri	77
Allâh'ın kitaplarına imân	77

	Sahife
Mü'minler Allâh'ı nasıl görürler?	93
Allâh'ın sıfatları	63
Allâhu Teâlâ hakkında câiz olan şeyler	70
Allâhu Teâlâ Hazretlerine imân	62
Peygamberlere Allâh'ın vahiy ve ilhâmı	87
Amelî hükümler ve bunlardan maksad	24
Amel ile imân arasındaki münasebet	58
Hayatın devirleri ve her devre âid ana ile babanın vazifeleri	264
Ana ve babanın çocuklarına karşı vazifeleri	263
Çocukların ana ve babalarına karşı vazifeleri	265
Peygamberin söylediklerini ezberlemek ve anlamakta ashâbın seviyesi	41
Ateşe tapınmak	17
Göğe, aya, güneşe ve yıldızlara tapınmak	16
İnsanın ayıplarını aramak ve onları ortaya dökmek	276
B	
Bâliğ olmayan çocukların da izinsiz giremeyeceği vakitler	278
Başkalarını kötü sanmak	276
Başkalarına yardım etmek ve İslâm'da bunun mühim mevkiî	281
Bâtıl dîn ve itikadlar ne sûretle çıkmıştır	14
Bayram Namazları	176
Bayram Namazı nedir?	176
Bayram Namazının geriye kalması	177
Bâzi hayvan veya nebâtâta tapınmak	16
Bedende ve elbisede bulunan pislikler ve onlardan temizlenmenin usûlü	119
Beş vaktin namazları ile vacib ve nâfile namazlar	140
Beşeriyet için dînün lüzûmu	8
Kuvve-i âkilenin hâkim olması için bilgi lâzımdır	239
Bir dînün tabii olabilmesi için aranılacak şartlar	22
Birinci mertebe	54
Gusûl (Boy abdesti)	130
Bütün erkân ve âdâbına riâyet edilerek gusletmek	131
Bütün hayvanlara karşı şefkat	283
Büyük havuz ve hükmü	115
Büyüklere hürmet, küçüklere şefkat ve merhamet	270
C	
Câmiye giderek cemâatla namaz kılmağa mâni' olan, cemâata gitmemeyi mübah kılan özürler	166
Cemâatle namazın hükmü	164
Cenâze bahsine taallûku olan bâzi meseleler	199
Cenâze namazı	195
Cenâzeyi yıkamak	197
İslâmın haram ve yasak eylediği şeyler ve bunlardan birini yapmanın cezâsı	285
Maddî ve cismânî vazifelerimiz	260
Cömertlik	257
Cum'a namazının vakti	138
Cum'a namazı	172
Cum'a namazı farz olmasının şartları	172
Cum'a namazının sahîh olmasının şartları	173

	Sahife
Hased etmek = çekememek	277
Çocukların ana ve babalarına karşı vazifeleri	265
Ana ve babanın çocuklarına karşı vazifeleri	263
Bâliğ olmayan çocukların da izinsiz giremeyeceği vakitler	278
D	
Develler için zekât nisâbı	216
Dilini terbiye ve ıslah etmek	242
Din beşeriyetle doğmuş ve onunla devam edecektir	10
Peygamberlerin tebliğ eyledikleri dinlerde bir olan esaslar	87
Din-i Hak, Din-i Tevhid	12
Din'in mahiyeti	7
Din'in menşei nedir? Aklın vazifesi	11
Dinler ve mezhepler hakkında umumî malûmat	7
Din-i tabii nâmiyle ortaya atılan esasların kıymeti	7
Dinlerin tekâmülü	19
Diyanet İşleri Reîsliğinin Evkaf Umum Müdürlüğüne yazısı	3
Durgun ve akar suların hükmü	114
Duygunun düşünceye tesiri	236
İşin düşünceye tesiri	235
Düşüncenin his ve duyguya tesiri	236
Düşünce ve muhâkemenin işe tesiri	235
Düşüncenin his ve duyguya tesiri	236
İşin his ve duyguya tesiri	234
Duygularımızı işimizle kuvvetlendirmek	239
Duygunun düşünceye tesiri	236
Duygunun işe tesiri	235
E	
Hanefî mezhebi ve Ebû-Hanîfe	44
Mâtürîdiyye kimlerdir? Ebû-Mansûr-i Mâtürîdi kimdir?	50
Ecel meselesi	100
Rûhîlik ve ecdâda ibâdet	14
Edeb ve hayâ	251
Yemede ve içmede edeb ve terbiye	241
Emânet ve hiyanet	254
En evvel takarrür eden dört mezheb	43
Eski ahlâk ulemâsına göre rûhun kuvvetleri	232
Eğ'ariler	50
Evimizde hizmet edenlere karşı vazifelerimiz	270
Meskene, evlere tecâvüz etmemek	278
Ezan ve kaamet	142
F	
Namaz'ın içindeki farzlar, vacibler ve sünnetler	152
Farz-ı ayın, farz-ı kifâye	107
Farz namazlar	140
Farz namazlara tâbi' olan ve tâbi' olmayan nâfile namazlar	141
Farz olan namazların vakitleri	136
Farzlara tâbi' olmayan nâfile namazlar	141

	Sahife
Farz ve hükmü	107
Rûhun faziletle tehzibi	248
Faziletin dört temeli	233
Faziletin ve güzel huyların İslâmda mevkii	258
Ferdlerin hükûmete karşı vazifeleri	272
Fetvâ veren ve fetvâları hıfzolunan sahâbeler	41
Feyz ve ilham	30
Fidye	212
İlm-i fık'h'ın tedvini	38
Sadaka-i fitır	219
Sadaka-i fitır kimlere ve ne zaman vâcibdir	219
G	
Müekked ve gayr-ı müekked sünnet	140
Geçmiş namazların kazâsı	184
Geçmiş namazların kazâsını geriye bırakmamak	186
Açıkta olan mallar, gizli mallar	215
Sır ve gizli olan şeyleri söylememek	252
Gıbta = imrenmek	277
Gıybet	244
Göğe, aya, güneşe ve yıldızlara tapınmak	16
Göz, kulak ve sair âzâların terbiye ve ıslahı	247
Hadesten tahâret (Abdest almak veya gusletmek)	124
Bütün erkân ve âdâbına riâyet edilerek gusletmek	131
Gusül (boy abdesti)	130
Gusletmek kimlere farzdır	131
Guslün sünnetleri	130
Guslün farzları	130
Gusül ne demektir	130
Faziletin ve güzel huyların İslâmda mevkii	258
H	
Haber-i Resûl	29
Haç kimlere farzdır	221
Hac ve kurban	221
Hades	112
Hadesten tahâret (Abdest almak veya gusletmek)	124
Hâdisin aksâmı	36
Rûhî kuvvetler ve hâdiseler	231
Hadis kitabları ve bunları yazanlar	35
Hadis ve muhaddis	33
İçtimâî hak ve vazifeler	273
Hakikî pislik ve ondan pâklenmek	119
Hakikî ve Kur'ân ahlâkıyla ahlâklanmış bir müslüman nasıl olmalı?	288
Hanbelî Mezhebi	48
Hanefî Mezhebi ve Ebû-Hanîfe	44
İslâmın haram ve yasak eylediği şeyler ve bunlardan birini yapmanın cezası	285
Haram ve hükmü	109
Hased etmek = çekememek	277
Hastaların namazı nasıl kılacakları ve istiskaa namazı	192

	Sahife
Büyük havuz ve hükmü	115
Edeb ve hayâ	251
Hayat, diri olmak	66
Hayâtın devirleri ve her devre âid ana ile babanın vazifeleri	264
Müslümanlıkta Hayât-ı mâneviyyenin ehemmiyeti	275
Hayât-ı mâneviyyeyi, şeref ve haysiyeti lekeliyecek şeyler	275
Hayır ve şer	98
Seneviyye (Hayır ve şer ilâhına inanma)	17
Hayız ve nifasın hükmü	122
Hayât-ı mâneviyyeyi, şeref ve haysiyeti lekeliyecek şeyler	275
Bâzi hayvan ve nebâtâta tapınmak	16
Bütün hayvanlara karşı şefkat	283
Helâl olmayanlar	269
Abdestsiz helâl olmayan şeyler	126
Hem pâk, hem de pâkleyici ve mekruh olmayan sular	113
Hem pâk, hem de pâkleyici ve fakat mekruh olan sular	113
Hicvetmek	277
Hilim	250
Ulûv ü himmet	258
İşin his ve duyguya tesiri	234
Düşüncenin his ve duyguya tesiri	236
Emânet ve hiyânet	254
Hısım ve akrabalarımıza karşı vazifelerimiz	269
Hutbenin rûknü	173
Hutbenin sünnetleri	174
Hutbenin şartları	174
Ferdlerin hükûmete karşı vazifeleri	272
Büyükklere hürmet, küçükklere şefkat ve merhamet	270
i	
İbâdet	103, 110
İslâm ibâdetindeki faziletler	225
İbâdet ne sûretle olur?	111
İbâdet, üç maksatla, üç düşünce ile yapılır	110
İbâdetin mânâsı ve lüzûmu	110
İcmâli imân	54
Peygamberin içtihad ile hükmetmeğe izin vermesi	42
İçtihad ve müçtehid	26
Kıyas ve içtihadın lüzûmu	26
İçtimâî hak ve vazifeler	273
İçtimâî hak ve vazifeler	272
Medenî ve içtimâî vazifeler	283
İçtimâî vazifelerimizin bir hülâsası	280
İçtimâî vazifelerin ikinci kısmı	253
İffet	246
İftirâ etmek	54
İkinci mertebe	5
İkinci tab'ın önsözü	149
İkinci namazı	137
İkinci namazının vakti	137

	Sahife
İlâhî ve semâvî kitaplara îmân ne demektir ve ne sûretle olur?	77
İlâhî dinleri diğerlerinden ayıran vasıflar	19
Feyz ve ilhâm	30
İlim sıfatı	67
İlm-i Fıkh'ın tedvini	38
İlmin yolları ve bilgi vâsıtalarımız	27
İmamda aranılacak evsaf	164
İmâm-ı Evzâî ve mezhebi	47
Mâlikî mezhebi ve İmâm-ı Mâlik	46
İmâm-ı Sevri	47
İmamın arkasında namaz kılanların hâli	167
İmân	53
İmânın hâkikati	50
İmânın lûgat mânâsı	53
İmânın mânâsı	53
İmânın sahîh ve kabûle şayan olması için üç şartın bulunması lâzımdır	59
İmânın şer'î mânâsı	53
Gıpta = İmrenmek	277
İnad ve televvün-i mîzaç	248
İncil (Ahd-i cedid)	79
İnsan dediğimiz nedir?	230
İnsana tapınmak	18
İnsanın ahlâkî mâhiyetini gösteren nelerdir?	231
İnsanın Allâh'ına karşı vazifeleri	227
İnsanın ayıplarını aramak ve onları ortaya dökmek	276
İnsanın kendi dilemesi ve istemesi ile işlediği işleri vardır	97
İnsanın mânevî hayatı ve buna karşı tecâvüzün çirkinliği	275
İnsanlardan vukua gelen işler ve neticesi	99
İnsanların ilk mürşidi	13
İnsanların işine terettüp eden şer'î hükümler	105
İnsanların peygamberlere ihtiyacı ve peygamberlerin vazifeleri	84
İntihar meşrû' ve ahlâkî değildir	274
İrâdenin hastalıkları nasıl anlaşılır	240
İrâdenin terbiyesi	239
İskaat-ı salât	192
İskaat-ı savm	213
İslâm	57
İslâm Dini, tabii ve cihanşümûl bir dindir	21
İslâm dînine girmek isteyen bir insana ne yapmalıdır?	60
İslâm dîninin i'tikad kökleri	53
İslâm ibâdetindeki faziletler	225
İslâm ilimlerinin aksâmı ve ne sûretle tedvin oldukları	31
İslâm mezhepleri ve mezheb imamları	40
Allah hakkında İslâm i'tikadının hülâsası	71
İslâm'da ahlâka verilen ehemmiyet	227
İslâm'da nakle verilen ehemmiyet	27
İslâm'da ziyâretin edebleri	279
İslâmın beş direği (şartları)	103
İslâmın haram ve yasak eylediği şeyler ve bunlardan birini yapmanın cezası	285

	Sahife
İstihâza ve özür kanı	122
İstihza, alay etmek	275
İstiskaa namazı	193
Duygunun işe tesiri	235
Düşünce ve muhâkemenin işe te'siri	235
Duygularımızı işimizle kuvvetlendirmek	239
İşin düşünceye tesiri	235
İşin his ve duyguya tesiri	234
Bâtıl din ve i'tikadlar ne sûretle çıkmıştır?	14
Sahîh ve sağlam bir i'tikad	238
i'tikad ve îmân esasları ve bunların kıymeti	23
i'tikaadî mezhebler	49
İzzet-i nefis	250
I	
Göz, kulak ve sair âzâların terbiye ve ıslahı	247
K	
Ezan ve kaamet	142
Kader ne demektir?	96
Kadere îmân	96
Kadınlara mahsus bazı haller	122
Kardeşlerin birbirlerine karşı vazifeleri	268
Karı ile kocanın birbirlerine karşılıklı vazifeleri	262
Kazâ ve kader deyip de çalışmayı bırakmak câiz olur mu?	98
Kazâ ve kader ile ihticac olunamaz	97
Kazâ ve kadere îmân, ilim, irâde ve tekvin sıfatlarına îmân demektir	96
Kazânın mânâsı	96
Orucu bozup da hem kazâ'yı, hem de keffâreti icâbeden şeyler	206
Geçmiş namazların kazâsı	184
Geçmiş namazların kazâsını geriye bırakmamak	186
Orucu bozup, yalnız kazâ'yı icâbeden şeyler	207
Orucu bozupda hem kazâ'yı, hem de keffâreti icâbeden şeyler	206
Keffâreti iskaat eden şeyler	207
Kalbî ameller	24
Kazâ ve kader deyip de çalışmayı bırakmak câiz olur mu?	98
Kazâ ve kader ile ihticac olunamaz	97
Kazâ ve kadere îmân, ilim, irâde ve tekvin sıfatlarına îmân demektir	96
Kazâ ve kadere îmân, ilim, irâde ve tekvin sıfatlarına îmân demektir	101
Kelime-i Tevhîd'in mânâsındaki şümûl	114
Kendisi pâk olup başka bir şeyi pâklemiyen sular	77
Allâh'ın kitaplarına îmân	66
Kıyam binefsihi	26
Kıyas ve içtihadın lüzûmu	245
Koğuculuk (Ondan ona lâf taşımak)	245
Koğuculuğun ilâcı	270
Komşu hakkı	215
Koyun ve keçi için zekât nisâbı	283
Kul hakkı	97
Kul irâdesini hangi tarafa sarfederse Allah onu yaratır	97

Hakiki ve Kur'an ahlâkiyle ahlâklanmış bir müslüman nasıl olmalı?	286
Kur'an hem lâfzî, hem mânâsı itibâriyle mu'cizedir	82
Kur'an ilmi	32
Kur'an'a karşı ahlâkî vazifemiz	229
Kur'an-ı Kerim	80
Kur'an-ı Kerim ne sûretle nâzil olmuştur?	81
Kur'an-ı Kerim'de isimleri geçen Peygamberler	85
Kur'an-ı Kerim yirmi üç senede tamam olmuştur	81
Kur'an'ın toplanması	83
Hac ve kurban	221
Kurban	221
Kurbanın hükmü	224
Ölü için kesilmek istenilen kurban ne gün kesilmelidir?	224
Kurbana mâni olan haller	223
Kuvve-i âkilenin hâkim olması için bilgi lâzımdır	239
Kuyuların temizlenmesi	116

L

Nifasta sonra lohusalık	122
-------------------------	-----

M

Maddî ve cismânî vazifelerimiz	260
Âdî ve maddî şeylere tapınmak	15
Mâlîki mezhebi ve İmâm-ı Mâlik	46
Açıktaki kalan mallar, gizli mallar	215
Mânâsı bakımından da Kur'an tam bir mu'cizedir	82
İnsanın mânevî hayâtı ve buna karşı tecâvüzün çirkinliği	275
Mâtürîdiyye kimlerdir? Ebû-Mansûr-i Mâtürîdî kimdir?	50
Özür ne demektir ve mâzur olanların hakkındaki hüküm	123
Meclislerde, toplantılarda riâyeti lâzım olan şeyler (âdab)	246
Medenî ve içtimâî vazifeler	272
Oruçluya şunlar mekruhtur	210
Mekruh ne demek ve kaç kısım?	109
Hem pâk hem de pâkleyici ve fakat mekruh olan sular	113
Namaz kılmak mekruh olan vakitler	138
Oruçluya mekruh olmıyan şeyler	210
Melek ne demektir? Bunlara imân ne sûretle olur?	74
Meleklerle imân	74
Meleklerle imânın ameli kıymet ve ehemmiyeti	75
Melekleri neden göremiyoruz?	74
Memleket vazifeleri	272
Büyüklerle hürmet, küçüklerle şefkat ve merhamet	270
Mest (Ayakkabı) üzerine meshetmek	127
Meshin câiz olmasının şartları	128
Yolcular için meshin müddeti	127
Meskene, evlere tecâvüz etmemek	278
Mest ne demektir?	127
Mest (Ayakkabı) üzerine meshetmek	127
Sebat ve metânet	248

En evvel takarrür eden dört mezheb	43
Dinler ve mezhepler hakkında umumi mâlûmat	7
Mezhepler ne sûretle takarrür etmiştir?	49
İslâm mezhepleri ve mezheb imâmları	40
Misâfir (yolcu) namazı	182
Misâfirlere karşı vazifelerimiz	280
Mubah ne demektir?	109
Hadis ve muhaddis	33
Râvî ve muhaddis	34
Muhâlefetün li'l-havâdis	66
Düşünce ve muhâkemenin işe tesiri	235
Muhammed (Aleyhi's-selâm)	90
Muharebeden kaçmak ve bunun cezası	272
Temizlik bakımından (Mutlak su) beş kısım	113
İçtihad ve müctehid	26
Müdafaa-i nefis megrû bir haktır	274
Müekked ve gayr-i müekked sünnet	140
Tefsir, müfessir	32
Müfsid ne demek ve nerelerde kullanılır?	109
Mühim bir ihtar	71, 94
Mü'minler Allâh'ı nasıl görürler?	93
Mükellef ne demektir?	105
Mükellef ve onun işleri; şer'i hükümler	105
Müslümanlığın emir ve nehiyelerindeki hikmetler	24
Müslümanlığın gayesi ve dîni hükümler	22
Müslümanlığın hükümleri kimleredir?	105
Müslümanlığın tâlim eylediği şekilde bir tek Allâh'a inanmanın ameli kıymeti	72
Müslümanlığın temizliğe verdiği ehemmiyet	119
Müslümanlıkta hayat-ı mânevîyenin ehemmiyeti	275
Şunlar müstehabdır	211
Müstehab ne gibi şeylerdir?	108

N

Nâfile namazlar	140
Beş vaktin namazları ile vâcib ve nâfile namazlar	140
Farz namazlara tâbi' olan ve tâbi' olmıyan nâfile namazlar	141
Farzlara tâbi' olmıyan nâfile namazlar	141
Nakli ve sem'i delillerin aksâmı	106
Namaz kılmak mekruh olan vakitler	138
Namaz nasıl kılınır?	147
Namaza mâni olan ve olmıyan miktar itibâriyle pisliğin aksâmı	119
Cemâatle namazın hükmü	164
Namaz ve namaz vakitleri	135
Namaz ve namaz vakitleri	135
Namaz ne zaman farz olunmuştur ve kimlere farzdır?	135
Namazda mekruh olmıyanlar	163
Namazı bozan şeyler	158
Namazı cemâatla kılmak nedir?	164
Namazı kesmek ve farza yetişmek	187

Sahife

Sahife

Namazın aksâmı	135
Namazın farzları	152
Namazın içindeki farzlar, vâcibler ve sünnetler	152
Namazın mekruhları	161
Namazın sünnetleri	155
Namazın şartları ve rükünleri	143
Namazın şartları ve rükünleri ne demektir ve kaçıtır?	143
Namazın vâcibleri	152
Farz olan namazların vakitleri	136
Bâzı hayvan veya nebâtâta tapınmak	16
Necis, yâhud neces	112
İzzet-i nefis	250
Müdafaa-i nefis meşrû' bir haktır	274
Nefsimize ve şahsımıza karşı vazifemiz	230
Nefsine hâkim olmak	249
Vazife-i nefsiyenin târifi	230
Adamak (nezir)	212
Nezrin hükümleri	212
Hayız ve nifasın hükmü	122
Nifastan sonra lohusalık	122

O

Secde-i Tilâvet (Okuma secdesi)	189
Vâcib olan oruc	203
Oruc	202
Orucun aksâmı	202
Orucu bozan şeyler	205
Orucu bozmıyan şeyler	204
Oruc bozmanın cezası	204
Orucu bozub, yalnız kazâyı icâbeden şeyler	207
Orucu bozubda hem kazâyı hem de keffâreti icâbeden şeyler	206
Orucun farz olması	202
Oruçluya mekruh olmiyan şeyler	210
Oruçluya şunlar mekruhtur	210
Oruc tutmamayı veyahut tuttuktan sonra bozmayı mübah kılan şer'î özürlü	211

Ö

Öğle namazı	148
Öğle namazının vakti	136
Ölü için kesilmek istenilen kurban ne gün kesilmelidir?	224
Ölünün kabirdeki hali	94
Ölü techizi	197
Önsöz	4
Câmiye giderek cemâatla namaz kılmağa mâni' olan, cemâata gitmemeyi mübah kılan özürlü	166
Istihâza ve özürlü kanı	123
Özürlü ne demektir ve mâzur olanlar hakkındaki hüküm	123

P

Hem pâk hem de pâkleyici ve fakat mekruh olan sular	113
Pâk olmiyan sular	114

Pâk olub olmaması şüpheli olan sular	114
Kendisi pâk olub başka bir şeyi pâklemiyen sular	114
Hakikî pislik ve ondan pâklenmek	119
Peygamber ve Peygambere imân ne demektir?	84
Peygambere karşı ahlâkî vazifemiz	228
Peygamberin içtihad ile hükmetmeye izin vermesi	42
Peygamberin söylediklerini ezberlemek ve anlamakta ashâb'ın seviyesi	41
Peygamberlere Allâh'ın vahiy ve ilhâmı	87
Peygamberler hakkında câiz ve vâcib olan şeyler	85
Peygamberlere imân	84
Peygamberlerin şefaati ve Peygamberimizin şefaatinin umumî olması	93
Peygamberlerin tebliğ eyledikleri dinlerde bir olan esaslar	87
İnsanların peygamberlere ihtiyacı ve peygamberlerin vazifeleri	84
Kur'an-ı Kerim'de isimleri geçen peygamberler	85
Peygamberlerin sayısı	85
Son Peygamber ve Peygamberlik kapısı	89
Peygamberlik mertebesi	85
Peygamberlik ne sûretle sâbit olur?	86
Pis olan şeyler ne sûretle pâklenir?	120
Namaza mâni' olan ve olmiyan miktar i'tibâriyle pislîğin aksâmı	119
Hakikî pislik ve ondan pâklenmek	119
Bedende ve elbisede bulunan pislîkler ve onlardan temizlenmenin usûlü	119
Putperestlik	18

R

Ramazân orucunun farz olmasının şartı	202
Râvî ve muhaddis	34
Regâib namazları	141
Rızık meselesi	99
Ruh kuvvetlerinin karşılıklı te'sirleri	234
Ruh ve rûhun kuvvetleri	232
Rûhî hâdiseler ve rûhun kuvvetleri	234
Rûhî kuvvetler ve hâdiseler	231
Rûhîlik beşerin ilk dîni değıldir	15
Rûhîlik ve ecdâda ibâdet	14
Ruh ve rûhun kuvvetleri	232
Eski ahlâk ulemasına göre rûhun kuvvetleri	232
Rûhî hâdiseler ve rûhun kuvvetleri	234
Rûhun fazilette tehzibi	248
Rûhun terbiyesi	237
Rûhun yardımcıları	237

S

Sabah namazı	147
Sabah namazının vakti	136
Sabır	255
Sadaka-i fitir	219
Sadaka-i fitir kimlere ve ne zaman vâcibdir?	219
Safların tertibi ve ehemmiyeti	165
Fetvâ veren ve fetvâları hıfzolunan sahâbeler	41

	Sahife
Sahâbenin âlim ve fakihleri en çok nerelerde idi?	42
Sahih ve sağlam bir itikad	238
Sargı ve yara üzerine meshetmek	128
Sebat ve metânet	248
Secde-i sehiv nedir ve ne zaman yapmak lâzımdır	153
Secde-i Tilâvet (Okuma secdesi)	189
İlâhî ve semâvî kitablara imân ne demektir ve ne sûretle olur?	77
Nakli ve sem'î delillerin aksâmı	106
Seneviyye (Hayır ve şer ilâhuna inanma)	17
Sığır ve manda için zekât nisâbı	216
Sır ve gizli olan şeyleri söylememek	252
Son Peygamber ve peygamberlik kapısı	89
Sözü ve özü doğru olmak	252
Suçluları affetmek	282
Suların aksâmı	113
Müekked ve gayr-i müekked sünnet	140
Namazın içindeki farzlar, vâcibler ve sünnetler	152
Sünnet ve hükmü	108

Ş

Şâfiî Mezhebi	48
Nefsimize ve şahsımıza karşı vazifemiz	230
İslâmın beş direği (şartları)	103
Şecaat	249
Büyüklere hürmet, küçüklere şefkat ve merhamet	270
Bütün hayvanlara karşı şefkat	283
Şehid	201
Seneviyye (Hayır ve şer ilâhuna inanma)	17
Hayât-ı mânevîyyeyi, şeref ve haysiyeti lekeliyecek şeyler	275
Şeriatların rûhu	88
Mükellef ve onun işleri; şer'î hükümler	105
İnsanların işine terettübeden şer'î hükümler	105
Şer'î hükümlerin kaynakları ve bunların kıymetleri	25
Şer'î ilimlerin kıymeti	31
Oruc tutmamayı veyâhud tuttuktan sonra bozmayı mübah kılan şer'î özürler	211
Şirkin çeşidleri	65
Şunlar müstehabdır	211

T

Tafsili imân veya imânın mertebeleri	54
Tahâret (Temizlik)	112
Tasdik ve inkâr bakımından insanlar	60
Tâziye	200
İnsanın mânevî hayatı ve buna karşı tecâvüzün çirkinliği	275
Tefsir, müfessir	32
Tekvin	69
Tekvini irâde, teşriî irâde	68
İnad ve televvün-i mizac	248
Telkin	200

	Sahife
Tahâret (Temizlik)	112
Temizlik bakımından (Mutlak su) beş kısımdır	113
Terâvih namazı ve buna âit hükümler	179
Rûhun terbiyesi'	237
İrâdenin terbiyesi	239
Yemede ve içmede edeb ve terbiye	241
Göz, kulak ve sair âzâların terbiye ve ıslahı	247
Dilini terbiye ve ıslah etmek	242
Teşrik tekbirleri	177
Tevâzû', vekar	249
Tevekkül ne demektir?	98
Tevhîd (Akaid ilmi) ne sûretle yazılmıştır?	37
Kelime-i Tevhîdin mânâsındaki şumûl	101
Tevrat (Ahd-i Atik)	78
Tevrat'ın meşhur nüshaları	78
Teyemmüm	132
Teyemmümün sahih olmasının şartları	133
Teyemmümün sünnetleri	134

U

Ulûv ü himmet	258
Usûl ve âdâbına muvâfık abdest almanın şekli	124
Usûlü'd-Dinin her dinde bir olup şer'î hükümlerin nesih ve tebdil sûretiyle zaman zaman değişmesinin hikmeti	88

Ü

Üçüncü mertebe	55
----------------------	----

V

Beş vaktin namazları ile vâcib ve nâfile namazlar	140
Namazın içindeki farzlar, vâcibler ve sünnetler	152
Vâcib ve hükmü	108
Vâcib olan oruc	203
İçtimâî hak ve vazifeler	273
Vazife-i nefsiyenin târifi	230
Tevâzû', vekar	249
Vicdan, dinin yerini tutabilir mi?	10
Vitir namazı	150
Yatsı ve vitir namazının vakti	138

Y

Yalancılık ve bunun kötülüğü	244
Yalanın câiz olduğu yerler	244
Sargı ve yara üzerine meshetmek	128
Yaradan yalnız Allah'tır	97
Yaratılmışların Efdali	88
Başkalarına yardım etmek ve İslâm'da bunun mühim mevki	281
Yardımanın başka bir şekli	282
Yardımanın en faydalı şekilleri	281
Yaşamak hakkı ve buna tecâvüz edenlerin cezâları	274

Yatsı namazı	149
Yatsı ve vitir namazının vakti	138
Yemede ve içmede edeb ve terbiye	241
Yemede, içmede tehzib ve islahı	240
Göge, aya, güneşe ve yıldızlara tapınmak	16
Misâfir (yolcu) namazı	182
Yolcular için meshin müddeti	127
Z	
Zarûrât-ı dîniye	59
Zekât	214
Zekâta belenmesi lâzım meseleler	214
Koyun ve keçi için zekât nısâbı	215
Şıgır ve manda için zekât nısâbı	216
Develer için zekât nısâbı	216
Zekâtın şartı ve kimlere borç olduğu	214
Zekâtı lâzım olan mallar	215
Zekât verilecek kimseler	217
Zekât vermektē efdal olan cihet	218
İslâmda ziyâretin edebleri	279

L Ü G A T Ç E

A

- Abes** — Saçma, boş, faydasız.
Âdab — Edebler, bütün hareket ve söz-
 lerinde terbiyeli davranışlar.
Âdât-ı İlahiyye — Allâh'ın âdetleri.
Adem — Yokluk.
Âfât — Büyük felâketler.
Afif — İffetli, nâmuslu, temiz.
Âfiyet — Sıhhatte, selâmette olmak.
Ahd — Söz verme.
Âhâd — Birler.
Âheng-i ittisal — Yaklaştırıcı düzen.
Âhir — Son.
Ahkâm — Hükümler.
Ahkâm-ı dîniyye — Dîne âit hükümler.
Ahval — Haller.
Ahvâl-i rûhiyye — Rûha âit haller.
Akaaid ilmi — Bir dinin inançlarını ve
 ibâdet kaidelerini toplayan ilim.
Akaad-i imâniyye — İnanılması lâzım
 gelen mes'eleler.
Akaaid-i esâsiyye — İnanılması lâzım
 gelen mes'elelerin temeli.
Âkîbet — Son.
Akide — İmân, i'tikad, inanç.
Kuvve-i âkile — Akıl kuvveti.
Akl-ı selim — İyi düşünüp isâbetli ka-
 rarlara ulaşabilen akıl.
Aksâm — Bir bütünün parçaları, bölük-
 leri.
Akvâm — İnsan toplulukları.
Âil — Âile, evlât ve torunlar.
Âlet-i mahsûsa — Husûsi bir âlet.
Allâhu - Ekber — Büyüklük Allâh'a
 mahsustur.
Âm — Umûmî, genel.
A'mâl-i sâliha — Bir kimsenin din baki-
 mindan yaptığı iyi işler.
Amel — Bir kimsenin din bakımından
 yaptığı iyi veya fena iş. Çoğulu: A'-
 mâl.
Amel-i kesir — Çok hareket.
Amel-i sâlih — Yararlı işler.

- Amil** — İşleyen, yapan.
Âmme-i nâs — İnsanların avam taba-
 kası, halk kitlesi.
Anarşi — Karışıklık, nizamsızlık.
Arık — Zayıf.
Ârız olmak — Bir şeyin aslında olma-
 yıp sonradan hâsil olan.
Arşın — Eskiden kullanılan 68 santi-
 metrelik uzunluk ölçüsü.
Âsâr — Eserler.
Âsâr-ı ahire — Son asırlar.
Âsim — Suçlu, günahkâr.
Ashâb — Hz. Peygamberi görmüş ve
 onunla konuşmuş olan mü'minler.
Avadanhk — Dülger ve marangoz gibi
 esnafın âlet takımı.
Azhar — Daha açık.

B

- Bâdehû** — Bundan sonra, ondan sonra.
Bâdiye — Çöl, kır, sahrâ, ova.
Bekaa — Sonu olmamak.
Bâki — Yaşayan, yok olmıyan, devamlı.
Bâliğ — Erişmiş, ulaşmış olan. Bülûğ
 çağına girmiş olan.
Bâni — Kuran, binâ eden.
Bati — Yavaş, ağır.
Bâtıl — Hükümsüz, doğru olmıyan, ha-
 kikate uymayan.
Bedeni — Bedene âit.
Bedihi — Besbelli, delile ve isbâta muh-
 tâc olmayacak kadar açık, anlaşılır.
Bedihiyyat — Delil ve isbâta muhtâc
 olmayacak kadar açık, anlaşılır bil-
 giler.
Beliğ — Merâmını düzgün ve san'atlı
 şekilde söyleyen, böyle anlatılmış olan.
Beyân — Bildirme, söyleme.
Beyân etmek — Açıklamak.
Bid'at — Dinin aslında olmıyan, ona son-
 radan katılan.
Bilhesap — Hesapla.

Bil-icmâ — Aynı asırda yaşayan İslâm müctehidlerinin dinî bir mes'ele hakkında verdikleri kararda birleşmele-riyle.

Bilittifak — Söz birliği etmekle.

Bittetikik — İnceleme ile.

Bizâtihi — Kendiliğinden, kendi kendi-ne mevcûd olan.

Bünye — Yapı, kuruluş.

Bürhan — Kuvvetli delil.

C

Câiz — Yapılmasında din bakımından mahzûr olmayan şeyler.

Câmi' — Toplayan, içine alan.

Câri — Yürüyen, geçen, yürürlükte olan.

Cây — Yer.

Cây-i iştibah — Şüphe edilecek yer.

Cebrâil — Büyük meleklerden biridir, peygamberlere Allâh'ın emirlerini getirir.

Cehren — Açıktan ve yüksek sesle okumak.

Cemâat — Topluluk, namaz kılmak için bir yere toplanan halk.

Cemal — Güzellik.

Cemiyetli — Etraflı, aynı zamanda birkaç fikir ve maksadı anlatan dolgun söz.

Cereyân etmek — Geçmek, meydana gelmek, yürümek.

Cerh — Yaralama.

Cevaz — İzin, müsaade, şeriatın yapılmasına izin verdiği şey, yapılmasında mahzûr olmıyan.

Cevf-i batn — Karın boşluğu.

Cihad — Din uğrunda savaş.

Cihangir — Dünyânın büyük bir kısmına hâkim olan.

Cismâni — Cisimle, bedenle münasebetli.

Cismi — Cisme âit.

Cüz' — Parça, kısım, bir bütünün parçalarından her biri.

Cüz'i — Az miktarda. Bir şeyin bütününe âit olmayıp bir kısmına âit olan.

C

Cemrenmek — Elbise kollarını, paçalarını sıvamak veya etekleri toplayıp tutturmak.

Çırpı — Hizâ.

D

Dalâlet — Doğru yoldan çıkma, sapkınlık.

Dâr-ı harb — Harb yeri.

Def'-i mazarrat — Zararı savma, giderme.

Defn — Gömmek, mezara koymak.

Dem vurmak — Bir şeyden gelışı güzel bahsetmek.

Denâet — Alçaklık, çok kötü hareket.

Dereke — Aşağıya inen basamak.

Derhâtır etmek — Hatırlamak.

Devâ — İlaç.

Dıl' — Kenar.

Dirhem — Eski bir ağırlık ölçüsü olan okkanın dörtüzdde biridir.

Duhûl — Girmek.

Dûn — Aşağı.

Düstûr — Kanun, kaaide.

Düstûr-ı ahlâki — Ahlâki kaaide, ahlâki nizam.

E

Eâm — Daha umûmî, hepsini kaplayan ve saran.

Ebed — Sonu olmayan gelecek zaman.

Ebediyyet — Sonsuzluk.

Ecir — Âhirete âit sevap, mükâfat.

Ecrâm-ı semâvi — Gök cisimleri.

Eczâ — Bir bütünü meydana getiren parçalardan her biri.

Edâ — Ödeme.

Edeb — İyi hal ve hareketler, terbiye, nezâket.

Edille — Deliller, bir dâvâyı isbât etmek için gösterilen şeyler.

Edyân-ı bâtılâ — Hak olmıyan dinler.

Edyân-ı münzele — Allah tarafından gönderilen dinler.

Ef'âl — Fiiller, işler.

Ef'âl-i beşer — İnsanların yaptıkları işler.

Ef'âl-i mabsûsa — Husûsî haller, hareketler.

Efdal — Çok faziletli, üstün.

Efdaliyyet — Daha üstün olma, daha faziletli olma.

Efrâd — Fertler, kişiler.

Eğleşmek — Bir yerde oturmak.

Ehl-i salâh — İyilik sâhibi.

Eimme-i selâse — Üç imam. (İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Şâfiî ve İmâm-ı Ahmet b. Hanbel).

Ekl — Yeme.

Ekmel — En mükemmel, kusursuz, eksiksiz.

Eflâz-ı Kur'âniyye — Kur'ândaki sözler.

Elim — Acınacak, acıklı.

Emlâk — Ev, dükkân gibi gelir getirip nakledilemeyen mallar.

Emsâl — Benzerler, eşler.

Emvâl — Mallar.

Enbiyâ — Nebîler, peygamberler.

Erkân — Rükünler, bir bütünün parçaları.

Erkân-ı asliyye — Esas bölümler.

Erkân-ı esâsiyye — Müsterek olan ilk esaslar.

Esâtir — Efsâneler, eski kavimlerin uydurma dinlerine âit uydurma hikâyeler.

Esbâb — Sebepler.

Esbâb-ı tercih — Üstün tutma sebebi.

Es-selâmü aleyküm ve rahmetullah — Dünyâ ve âhiret selâmeti ve Allâh'ın rahmeti üzerinize olsun.

Eş'ariyye — İmâm-ı Ebû'l - Hasen-i Eş'arî'nin Akaaid mezhebine tâbi' olanlar.

Eşhas — Şahıslar, kişiler.

Etbâ' — Taraftarlar, birine uyanlar.

Evham — Vehimler, kuruntular, şüpheler.

Evâmir-i ahlâkiyye — Ahlâki emirler.

Evkaat-ı selâse-i mekrûha — Namaz kılnması mekrûh olan üç vakit.

Evlâ — Daha iyi.

Ezel — Öncesizlik, başı olmayan geçmiş zaman.

F

Fakih — Allâhu Teâlâ'nın emirlerinden çıkarılmış amelî hükümleri bilen, bu hükümlerle uğraşan.

Fâsid — Bozuk olan, bozuk şey.

Fazâil-i ahlâk — Ahlâki faziletler, meziyetler.

Fazl — Fazilet, ihsan.

Ferman — Emir, buyruk.

Fetânet — Zihin açıklığı, tez anlayış, çabuk kavrayış.

Fetvâ — Dini ilgilendiren mes'eleler hakkında Müftünün verdiği hüküm.

Fevri — Hemen, derhal.

Fevt — Geçirmek, kaçırmak.

Fıkıh — İslâm dininde amelî hükümleri bildiren ilim.

Fıtrat — Yaratılış.

Fıtrî — Yaratılıştan olan, tabii.

Fîli — İşlemeğe âit.

Fukahâ — Fıkıh ilmini bilenler.

Fücceten — Ansızın, birdenbire.

Fürû' — Bir asıldan ayrılan kolların her biri, ikinci derecede ehemmiyette olan.

Fürûât — Bir aslın kolları, ikinci derecede ehemmiyetli olan şeyler, teferuat.

G

Gafûr — Allâhu Teâlâ'nın sıfatlarından-
dır; affedici, bağışlayıcı, mağfireti çok demektir.

Galiz — Çirkin ve ağır.

Gammazlık — Ara bozuculuk, çekiştiricilik.

Gariziyyat — İnsanın yaratılışında bulunan kuvvetli meyiller.

Gayz — Kızgınlık, öfke, hiddet.

Bir günâ — Hiçbir sûretle.

H

Hadden — Müslümanlıkta bir kabahat işliyen kimseye şer'an verilen cezâ bakımından.

Hâdim — Hizmet eden.

Hâil — Engel, mâni'.

Hâiz — Taşınan.

Hâiz-i te'sir — Te'sirli.

Hâlât — Haller.

Hâlet — Hal.

Hâli — Berî, uzak, boş.

Hâl-i tabii — Tabii hal.

Hâlik-ı hakiki — Gerçek yaratıcı (Allâhu Teâlâ).

Halvet — Tenhâ bir yere çekilmek, yalnız kalmak.

Hamâkat — Ahmaklık.

Hamd — Şükür, teşekkür.

Hâmi — Himâye eden, koruyan.

Harekât — Hareketler.

Hasâis — Bir şeye mahsus olan haller.

Hasenât — İyi işler, güzel hareketler.

Haseb — Soyluluk, asâlet, babalardan ve dedelerden gelen şeref ve haysiyet.

Hasisa — Bir şeye mahsus olan haller.

Hatib — Cemiyet karşısında söz söyleyen kimse, câmilerde hutbe okuyan hoca.

Havâdis — Olan şeyler. (Hâdisenin çoğuludur).

Havâic-i asliyye — Hayatta oldukça insanın muhtâc olduğu şeylerdir. Ev, ev eşyâsı, giyecek, bir senelik yiyecek, binek hayvanı, kitaplar, silâhlar, âlet, hizmetçi v.s. gibi.

Havas — Duyular, hassalar.

Havass-ı selime — Sağlam, kusursuz hassalar, duyular.

Hay — Diri, (Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarından).

Helâk — Mahvolma.

Hengâm — Zaman.

Hevesât-ı nefsiyye — Nefsin arzuları, istekleri.

Hisset — Hasislik, cimrilik.

Hidâyet — Doğru yola girme, Hakk'a erme, ulaşma.

Hilâf-ı kıyas — Benzetme ile verilen hükümlere aykırı.

Hilim — Yumuşak huyluluk ve akıllılık, sabır.

Hilkaten — Doğuştan.

Hilkat — Yaratılış.

Hin — Zaman, vakit.

Hitâbât-ı İlâhiyye — İlâhi hitaplar.

Hukne — Şırnga yapılan mahal.

Hulk — Huy.

Hulûl — Tenâsühe inananlara göre bir ruhun bir cisme girmesi, girme.

Hurâfat — Hurâfeler, uydurma inançlar.

Hurâfi — Eski dinlerin asılsız inançla-

rından kalma garip hikâyelere benzeyen.

Hutbe — Cum'a ve bayram namazlarında hatibin minberde okuduğu dua ile karışık din öğüdü (Cum'a hutbesi namazdan evvel, bayram hutbesi namazdan sonra okunur).

Hüsn-i isti'mal — İyi ve güzel kullanma.

Hüsn-i sûret — İyi veya güzel bir şekilde.

I

İkab — Ceza, azab.

İnkıyâd etmek — Boyun eğmek, itâat.

İskaat-ı salât — Ölmüş olan bir kimse- nin, kılmadığı namazlar yüzünden hâsıl olan günâhını giderir ümidiyle verilen sadaka.

İskaat-ı savm — Oruç borcunu fidye vermek sûretiyle ödeme.

İslah — İyi bir hâle koyma.

İtlak — İsim verme, umûmleştirme.

İttirat — Birbiri arkasından uygun ve intizamlı şekilde olma.

İyâl — Âileler.

İztirâri — Mecbûri, isteğe bağlı olmayan.

I

İbâret — Meydana gelmiş.

İbkaa — Bırakma.

İbraz — Gösterme, meydana koyma.

İbtâl — Çürütme, hükümsüz bırakma.

İbzâl — Esirgemeyip bol bol verme.

İcâbet — Kabul etme, uyma.

İcma' — Aynı asırda yaşayan İslâm müçtehitlerinin bir şer'î hüküm üzerinde birleşmeleri.

İcmâl — Bir mes'elenin kısa şekli, hü- lûsa.

İcmâlen — Kısaca, kısa olarak, toplu olarak.

İctihâd — Dinin esaslarını bilen din âlimlerinin âyet, hadîs ve kıyâsa uya- rak Müslümanlığa âit mes'eleleri tâ- yin için güçlerinin yettiği kadar çalı- şmaları.

İctihâdi — İctihâda âit.

İdrâk — Anlayış, akıl erdirmeye.

İfrat — Aşırılık, pek ileri varma.

İftiraz — Farz edilen şey, faraziye, hypothése, varsayım.

İhâta — Kavramak, anlamak.

İhlâs — Karışksız, riyâsız ve samimi inanç.

İhlil — Erkeğin idrar yolu, tenâsül âleti.

İhticâc etmek — Delil göstermek.

İhtilâf — Uyuşmamak, anlaşmamak.

İhtiram — Saygı, hürmet.

İhtivâ — İçine alma, kavrama.

İhtiyâri — İsteğe bağlı, mecbûri olmayan.

İhtiyâr etmek — Seçmek, beğenmek.

İkmâl — Tamamlama, mükemmelleştirme, bitirme, olgunlaştırma.

İkrâh — Kötü görme, tiksınme, iğrenme.

İkrâh-ı gayr-i mülcî — Yaralamak, öldürmek ve âzâsından bir yeri kesilme- kle tehdit karşısında kendisinden istenilen bir şeyi yapmaktan başka çâresi olmayan kimse.

İkrâr — Kabul ve tasdik edilen şeyi saklamayıp açıktan söyleme.

İktidâ — Uyma, birini örnek alıp hare- ketlerini ona benzetme.

İktifâ — Var olanı yetiştir sayma, kâfi görme, yetinme.

İktizâ — Gerekme, lâzım gelme.

İlgaa — Kaldırma, hükümsüz bırakma.

İlhâm — Allah tarafından insanın kal- bine bir hayrın doğması.

İlkaa — Bırakma, koyma.

İlelebed — Sonsuzluğa kadar.

İltizam — Bir tarafı kayırma, tutma.

İlzâm etmek — Susturmak.

İmâ — İşâret etme.

İmtisal — Uyma.

İnâyet — İyilik etme, bağışlama.

İnâyet-i İlâhiyye — Allâh'ın görüp gö- zetmesi.

İnhilâf — Çözülme, dağılma.

İnhîtat — Gerileme.

İnkıraz — Bozulma, batma, yok olma- ya yüz tutma.

İnkıyâd — Boyun eğme, itâat, uyma.

İnsicam — Düzgün, birbirini tutan.

İnticâc — Neticelendirme, husûle getir- me.

İntikal — Geçme.

İntişar — Yayılma, çıkma.

İnzâl — İndirme.

İrâde-i teşriiyye — Şeriat kurmayı di- leme.

İrşâd — Doğru yolu gösterme.

İrtihâl eylemek — Göçmek, ölmek.

İrtikâb — Rüşvet alma, kötü iş işleme.

İrtişâ — Rüşvet alma.

İsâl — Ulaştırma, eriştirme, yetiştirme.

İskat — Susturma, düşürme.

İsnâd — Bir kimseye veya bir şeye da- yanma, atfetme.

İstiftânâme — Kendisiyle fetvâ isteni- len yazı.

İstihâle — Bir zattan, sıfattan veya halden başka bir zâta, sıfata veya hâle girme.

İstihdaf — Bir şeyi hedef edinme.

İstihrac — Çıkarma.

İstihşânen — Kıyâsa aykırı görülüp, diğeri bir delil ile sâbit olan.

İstilizam — Gerektirme.

İstikamet — Doğruluk.

İstikrâ — Hâdiselerdeki müşterek va- sıflara dikkat ederek umûmî bir ne- tice çıkarmak, tümevarım.

İsti'mal — Kullanma.

İstinâd — Dayanma.

İstinatgâh — Dayanacak, güvenecek yer.

İstinbat — Bir söz veya işten, saklı olan mânâyı çıkarmak. Bir mes'eleyi kaynaklardan, çalışarak, gayret sar- federek anlamak.

İstitâat — Güç, kudret.

İstizân — İzin isteme, danışma.

İştigal — Meşgul olma.

İstihâr etmek — Yayılmak.

İstiyak — Pek çok isteme.

İ'tibâr olunur — Sayılır.

İ'tidâl — İki tarafı müsâvî hâle getir- me, lüzümü kadar olma.

İ'tikad — İnanma, kalben tasdik etme.

İ'tikaadi — İnanmaya âit.

İ'tiyâd — Alışkanlık, âdet.

İtm'nân — Birine emniyet etme, şüp- he ve tereddüd etmeme, kalben em- niyet hâsıl etme.

İttikaa — Allah'dan korkma, sakınma, çekinme.

İttisâl — Dayanma, varma.
İvaz — Karşılık.
İz'ac etmek — Rahatsızlık vermek, sı-
kıştırmak.
İzâle — Giderme, yoketme.
İzhâr — Açığa vurma, belirtme.

K

Kabih — Çirkin, yakışıksız.
Kabil — Çeşit, gibi.
Kaabil — İstidâdı olan.
Kaabül-i te'lif — Uzlaştırılabilir.
Ka'de-i sâniye — Namazda ikinci otu-
rus.
Ka'de-i ülä — Namazda birinci oturuş.
Kadim — Başlangıcı olmayan, ezeli.
Kâfil — Bir işi üstüne alan, yüklenen.
Kaail — Söyliyen, inanan.
Kaaim — Başka bir şeyin yerini tutan.
Karîha — Düşünme kudreti.
Kavânin-i ahlâkiyye — Ahlâk kanun-
ları.

Kavânin-i ilâhiyye — İlâhî kanunlar.
Kavânin-i tabiiyye — Tabii kanunlar.
Kavli sünnet — Peygamberimizin bu-
yurdukları sözler.

Keffâret — Bir günâhı Allâh'a affet-
tirmek için verilen sadaka veya tu-
tulan oruc.

Kelime-i tevhid — Allâh'ı birleme sö-
zü, yâni, Lâ ilâhe illâllah demek.

Kemâlât-ı ilâhiyye — Allâh'ın noksan-
sızlıkları, mükemmellikleri, kemâl sı-
fatları.

Kemâlât-ı insâniyye — İnsanların ol-
gunlukları.

Kerâhet — Şer'an yapılması hoş görül-
meyen şey.

Kerâhet-i tahrimîyye — Harama ya-
kın kerâhet.

Kerâhet-i tenzihîyye — Mubâha yakın
olan kerâhet.

Kerem — Cömertlik, lütuf, ihsan, mer-
hamet.

Kısas — Cinâyette ve yaralamalarda
misliyle cezâ vermek suretiyle ödeş-
me.

Kısâsen — Karşılaştırma. Öldürme ve
yaralama suçlarında suçlunun, yap-
tığının aynı ile cezâlandırılması.

Kıtık — Kendir telleri, lifleri.

Kıyâs — Bir veya daha çok noktalar-
da birbirine benzeyen şeyleri birbir-
lerine ölçmek.

Kutsî — Mukaddes, ilâhî.

Kuvve-i âkâle — Akıl kuvveti.

Kuvve-i hissiye — His kuvveti.

Kuvve-i irâdiyye — Irâde kuvveti.

Kuvve-i mûmeyyize — İyiyi fenâdan,
eğriyi doğrudan ayıran kuvvet.

Kuvve-i müeyyide — Destekleyici kuv-
vet, birşeyin yapılmasını sağlayan
kuvvet.

Kuvve-i te'yidiyye — Gerçekleştirici
kuvvet.

Kuvve-i zihniyye — Zihin kuvveti.

Külfet — Sıkıntı, zahmet, yorgunluk.

Küllî — Bütün, umûmî, tam. Çok, pek
çok.

Kütüb-i fıkhiyye-i mütebere — İnanılır
fıkıh kitapları.

L

Lâyuhî — Yanılmaz.

Levâzım — Lâzım olan, gerekli şeyler.

M

Mâbâd — Bundan sonraki, gerisi.

Mâdûn — Aşağı, altta bulunan, başka-
sına bağlı bulunan.

Mağfîret — Örtbas etmek. Cenâb-ı
Hakk'ın kulların günahlarını af bu-
yurması, bağışlaması.

Mahall-i sudûr — Çıkış yeri.

Mahfûz — Saklı, yok olmaktan kurta-
rılmış, korunmuş.

Mâhiyet — Asıl, bir şeyin neden ibâret
olduğu.

Mahlûk — Yarattılmış her varlık.

Mahmûl — Yorma, yüklenmiş, yüklü.

Mahrem — Haramda yer alan, kendi-
leriyle evlenilmesi şer'an haram olan
kimseler, yakınlar.

Mahz-ı adâlet — Sırf adâlet.

Maksûd — Asıl istenen, arzu edilen.

Mâli — Mal ile ilgili.

Mâlûl — Hasta, sakat.

Mansûs — Açıklanan, Kur'an-ı Kerim'-
de açık olarak bildirilen.

Maraz-ı rûhî — Ruh hastalığı.

Marazî — Hastalıkla ilgili olan.

Ma'rûf — Herkesce bilinen, tanınan,
belli.

Ma'rûz — Bir şeyin te'sirine uğramış
veya uğrayacak olan.

Maslahat — İyilik yolu, barış yolu, fay-
da, yararlılık.

Masun — Korunmuş, korunan.

Matrut — Kovulmuş.

Mazbut — Yazılı, kaydedili.

Mâzur — Mâzereti olan, özürli.

Meâl — Bir yazının öz fikri, vardığı
mânâ ve netice.

Mebâdi — İlk zamanlar.

Mebguz — Sevilmeyen.

Mebni — Bir şeye dayanan, den
dolayı, ötürü.

Me'cûr — İşlediği sevab veya iyiliğin
mükâfatını gören, ecirlenen.

Me'hâz — Bir müellifin bir eser yaz-
mak için baş vurup içlerinden bilgi
aldığı kitapların her biri, kaynak.

Mekârim-i ahlâk — Övülmeye lâyık
olan ahlâk.

Mekruh — İslâm dininde haram dere-
cesinde şiddetli olmayan yasak.

Melekât — Tecrübe ve çok uğraşma
ile elde edilen kolay yapabilme kabili-
yetleri, alışkanlıklar.

Melekût — Melekler ve ruhlar âlemi.

Melhus — Hatıra gelen, umulan.

Mel'un — Allâh'ın rahmetinden mah-
rum, lânetli.

Memlûk — Köle, esir.

Me'mûr edilmek — Vazîfelendirilmek.

Me'mûrun-bih — Yapılması emredilen.

Men' — Yasak etme, yaptırmama.

Menâfiz-i tabiiyye — Tabii delikler, ta-
bii giriş yerleri.

Menât-ı hükm — Hüküm çıkarılacak
yer.

Mendub — Dinî emir ve nehiyelerden
olmayıp ancak işlenmesi makbul ve
iyi olan.

Menfez — Girecek veya geçecek yer,
delik (ağız, burun gibi).

Menhec — Yol, usûl, tertip.

Menkul — Ağızdan ağıza geçerek gel-
miş.

Mensûh — Hükümsüz bırakılmış.

Menşe' — Bir şeyin çıktığı yer.

Merbut — Bağlı.

Mesâil — İşler, çözülmesi lâzım olan
işler.

Meskenet — Miskinlik.

Meskûn — İçinde oturulmuş, durulmuş
yer.

Mesnûn — Sünnet olan.

Mes'ûl — Sorumlu.

Me'sûr — Geçenlerden kalan. Peygam-
berimiz Hazret-i Muhammed'den ve
Sahâbelerinden bize kadar ulaşan
şeyler.

Meşiyet — İstek, isteme, dileme.

Meşrû' — Şeriatın müsâade ettiği, ka-
nun ve topluluk vicdânına uygun,
mâkul ve makbul şey.

Metâlib-i akliyye — Akılla bilinen hü-
kûmler.

Metâlib-i nakliyye — Âyet ve hadisler-
le nakil ve rivâyet edilen hükûmler.

Metâlib-i sem'iyye — İşitmekle bilinen
hükûmler.

Metrûk — Bırakılmış.

Meveddet — Sevgi, muhabbet.

Mezmun — Kötülenmiş.

Minber — Câmilerde hatibin çıkıp hut-
be okuduğu merdivenli yüksekçe yer.

Miskal — Eski bir ağırlık ölçüsüdür ve
bugünkü ölçüye göre dört buçuk gra-
ma müsâvidir.

Muâhaze — Azarlama, mes'ûl tutma.

Muallem — Öğretilmiş.

Muâmelât-ı beşeriyye — İnsanlar ara-
sındaki münâsebetler.

Muâvenet — Yardım.

Mûcib — Gerektiren, sebep.

Muftirât-ı selâse-i ma'lûme — (Orucu)
bozucu olduğu bilinen üç şey.

Mugayir — Uygun olmayan, zıt.

Muhabbet — Sevgi, doğruluk.

Muhaddis — Peygamberimiz Hazret-i
Muhammed (S.A.) in söylediklerini,
işlediklerini ve davranışlarını nakil ve
rivâyet eden, hadis ilmi ile meşgûl
olan kimse.

Muhâl — Olması mümkün olmayan şey.

Muhâlif — Ayrılmış, aykırı, uymaz, zıt,
karşı.

Muharrer — Yazılmış, yazılı.

Muhâsebe-i nefis — Kişinin nefsiyle he-
saplaşması.

Muhassas — Ayrılmış.

Muhayyer — İstedğini seçmekte ser-
best olan.

Muhâzi — Hizâsında, denginde bulunan.
 Muhil — Bozan.
 Muhit — Kaplayan, saran, çevreleyen.
 Muhkem — Sağlam.
 Muhtar — Seçilmiş, seçkin.
 Muhtelefün-fih — Üstünde uyuşulmuş.
 Muhtevi — İçine almış.
 Mukadder — Cenâb-ı Hakk'ın, olmadan evvel bir şeyin nasıl olacağını bilmesi.
 Mukadderât — Allah tarafından takdir olunmuş şeyler, alın yazısı.
 Mukavvi — Kuvvetlendirici.
 Mukayyet — Kayıtlı, şartlara bağlı, bağlanmış.
 Mukim — Bir yerde oturan, misâfir olmayan.
 Muktedir — Gücü yeten.
 Muktedi — Uyan.
 Muktezâ — Lâzım gelme.
 Muktezâ-yı ilm-i ilâhî — Allâh'ın bilgisinin gerektirdiği.
 Murâd etmek — İstemek.
 Murâkabe — Göz altında bulundurma.
 Mütâd — Alışılmış, her zamanki.
 Mutazammın — İçine alan.
 Mu'teber — İnanılır, makbul, güvenilir.
 Mütedil — Ölçülü, ne pek az, ne de pek çok olup orta halde bulunmak, denk olmak.
 Mütekid — Dinin söylediklerine inanan, imânlı.
 Mu'teriz — İ'tirâf eden.
 Mu'teriz — İ'tiraz eden, kabul etmeyen.
 Mu'tezile — Kaderi inkâr edip "kul ettiklerinin yaratıcısıdır." diyen ve Allâh'ın sıfatlarını kadim saymakta sünnet ehlinden ayrılan sapık bir Müslüman fırkası.
 Mutlak — Kayıtsız, şartsız.
 Muttali' — Öğrenmiş, haber almış.
 Muttasif — Vasıflanmış, varıflı, sıfatlanmış.
 Mu'tekadât — İnanılan şeyler.
 Muhtar — Çâresiz kalmış, mecbur.
 Mübahase — Tartışma.
 Mübrem — Lüzumlu, kaçınılmaz, acele yapılması gerekli.
 Mücâzât — Cezâ, cezâlandırmak.

Müceddid — Yenileştiren, yenilik hareketlerine girişen.
 Mücerred — Diğer bir şeyle karışık veya berâber olmayan, sırf, yalnız.
 Mücmel — Kısa olup mânâsı anlaşılabilen, açıklanmaya muhtâc olan.
 Müctehid — Âyet ve hadislerde bildirilmeyen işlerin, kıyas yoluyla hükümlerini çıkararak din bilgini.
 Müdâhale — Karışma, araya girme.
 Müdevven — Bir araya getirilip büyük bir kitap hâlinde düzenlenmiş.
 Müesses — Kurulmuş.
 Müessis — Kurucu.
 Müevvel — Görünürdeki mânâdan başka bir mânâ ile açıklanan.
 Müfesser — Açıklanmış.
 Müfredat — Bir bütünü meydana getiren şeylerin her biri.
 Müftâbih — Hakkında fetvâ verilmiş olan, kendisiyle amel olunması gereken hüküm.
 Mühlük — Tehlikeli, mahvedici, öldürücü.
 Mükâsefe — Allâh'ın zâtına, sıfatlarına ve sair ilâhî sırlarına vukuf.
 Mükellef — Vazifeli, bir şeyin yapılması kendisinden istenmiş ve bu işi yapmağa mecbur olan.
 Mülâhaza — İyice düşünme.
 Mülâkat — Buluşma, görüşme, kavuşma.
 Mümkinat — Varlığı, yokluğu kendinden olmayan. Varlığı, yokluğu müsâvî olan (Allah'dan gayri bütün varlıklar).
 Mümtaz — Başkalarından ayrı ve üstün tutulmuş, seçkin.
 Mümteni — Olamaz, imkânsız.
 Münâfi — Uygun olmayan, zıt.
 Münâzara — Kaaide ve usûl gereğince tartışma, bir konu üzerinde karşılıklı olarak düşüncelerin söylenmesi.
 Münezze — Temiz, kusur ve noksanı olmayan, hiçbir şeye muhtaç olmayan.
 Münkariz — Batmış, bitmiş, mahvolmuş.
 Münkerât — Din bakımından yapılması yasak edilen şeyler.

Münkir — İnkâr eden.
 Müntesib — İntisâb etmiş, girmiş.
 Münzel — İndirilmiş.
 Mürsid — Doğru yolu gösteren.
 Mürüvvet — İnsâniyet.
 Müsebbib — Sebebe olan.
 Müstahak — Hak eden, hak etmiş.
 Müstahil — İmkânsız, olmayacak şey.
 Müstehab — Sevilen şey. Resûlu'llah Efendimiz'in sevâb olduğunu bildirdiği veyahut bâzan kendilerinin yapmış oldukları fiildir ki, farz ve vâcibin dışındaki sevâblı iştir.
 Müstelzim — Gerektiren.
 Müstemir — Sürekli, devamlı, arasız.
 Müstenedün-ileyh — Kendisine dayanılan, temel.
 Müstenid — Bir şeye dayanan, bir şeyin üzerine kurulmuş.
 Müşerref — Şereflenmiş, değerli.
 Müşfik — Şefkatle seven ve koruyan.
 Müşrik — Cenâb-ı Hakk'a ortak koşan.
 Müştemilât — Tamamlayıcı kısımlar, bir şeye bağlı olan diğer şeyler.
 Müteaddid — Birden fazla olan, sayılı.
 Müteallâk — Bir şeyin ilgili ve bağlı olduğu şey.
 Müteallik — Bağlı, ilgili, âit, ilişik.
 Mütebasbis — Yaltaklanan.
 Mütecevâz — Aşan, geçen.
 Mütefennin — Fen sâhibi, kültürlü.
 Mütehassis — Duygulanan.
 Mütehevvir — Hiddet ve kırgınlıkla neticeyi düşünmeden saldıran.
 Mütekaabil — Karşılıklı.
 Mütelevvin — Kararsız, dönecek.
 Mütemâyil — İstekli gibi, taraftar gibi.
 Mütemeddin — Medenileşmiş, medenî olan.
 Mütenâhi — Sonlu, bitimli.
 Mütenâkız — Birbirini bozan, birbirine uymayan.
 Mütereddid — Kararsız.
 Mütesâviyen — Eşit olarak.
 Mütevâris — Birinden diğerine kalan.
 Mütevâtir — Ağızdan ağıza geçerek gelen.
 Mütevehhim — Kuruntulu.

Mütezellilâne yalvarmak — Kulun, Allah katındaki aczini hissederek hayâli bir şekilde duâ etmesi.

N

Nâfiz — Sözü geçen, dinlenen.
 Nâm — Ad, isim.
 Nâs — İnsanlar, halk.
 Nasib olmak — Kısmet olmak.
 Nâsih — Değiştiren, iptâl eyleyen.
 Nass — Âyet, hadis, anlatışta açıklık.
 Nâzım — Düzenleyen.
 Nâzil — İnmış, inen.
 Nazm-ı celil — Pek büyük, pek ulu manzum eser. (Kur'an-ı Kerim için kullanılır).
 Necâset — Pislik.
 Nefha — Üfürme.
 Nefsânî — Nefisle ilgili, nefse âit.
 Nehiy — Bir şeyin yapılmasını yasak etme.
 Neseb — Soy.
 Nesih — Bir şeyi, ondan daha iyi bir şeyle hükümsüz bırakma, değiştirme.
 Neş'et — Doğmuş olma, ileri gelme, çıkma.
 Nevâfil — Nâfileler.
 Nezâfet — Temizlik.
 Nezih — Temiz, pâk.
 Nisâb mikdârı — Bir malın zekâtını vermek için o malın erişmesi lâzım gelen mikdâr.
 Niyâz — Yalvarma, yakarma.
 Nukul — Rivâyetler.
 Nusrat — Yardım, (Allâh'ın yardımı).
 Nusûs — Kur'an-ı Kerim'de veya hadis-i sahihde olan açık, âşikâr ifâdeler.
 Nusûs-ı müevvele — Görünürdeki mânâsından farklı bir mânâ ile açıklanan nas, yâni âyet, hadis.
 Nübüvvet — Peygamberlik.

P

Pâye — Rütbe, mertebe.
 Perestîş — Tapınma, pek çok sevme.

R

Rabbenâ İleke'l-hamd — Ey Rabbimiz, övmemiz Sana mahsustur.

Râci' — Âit, ilgili.
Revâtib — Farz namazlardan önce ve sonra kılınan müekket sünnetler.
Rezzâk-ı âlem — Dünyadaki canlıların yiyeceğini, içeceğini veren Cenâb-ı Hak.
Rızâ — Râzı olmak, hoşnudluk.
Riâyet — Saygı, hürmet.
Rûhâni — Ruhla ilgili bulunan.
Rûhiyyûn — Rûhun varlığına inananlar.
Rûkn — İstinadgâh, dayanak. Bir bütünün en ehemmiyetli ve sağlam olan kısımlarının her biri.
Rûkn-i dâhili — (Namazın) içindeki farzlar.
Rûsvây — Ayıpları meydana çıkma, rezil olma.

S

Saf — Câmide namaz kılacak olanların yanyana durarak meydana getirdikleri sıranın her biri, dizi.
Safvet — Saf, arı oluş.
Sâik-ı İlâhî — İlâhî bir rehber.
Sâkit — Düşen, hükümsüz olan.
Sâkit — Sessiz, susmuş.
Salâh — İyileşme, düzelmeye, bir şeyin iyi ve istenilen şekilde bulunması.
Salât — Namaz.
Sâlih — Dindar, imân sâhibi.
Sâlik — Bir yol tutan, bir örneğe uyan.
Sâlim — Sağlam, sıhhatli.
Sarâhaten — Açık olarak.
Savn — Oruc.
Savt — Ses.
Sayha — Haykırış.
Sebat — Durma, engellerden yılmıyarak sonuna kadar bir işe veya bir isteğe bağlı kalma, sözünde durma.
Sebeb-i nüzûl — İnmesinin sebebi.
Secde-i tilâvet — Kur'an okur veya okunurken secde âyetleri geldiğinde yapılan secde.
Seciyye — Yaradılış, huy.
Selef — Önce bulunan.
Sehven — Yanlışlıkla.
Sekerât-ı mevt — Can çekişme.
Sekir — Sarhoşluk.
Selbi sıfat — Allâh'ın şânına yakışmayan noksan sıfat.

Semâvât — Gökler.
Semere — Netice, sonuç.
Semî'ülâhu lîmen hamideh — Allah, hamd edenini یشtir.
Señâ — Övme.
Serdetmek — Tertipli ve güzel bir şekilde söylemek.
Sevk — İleri sürme, götürme, gönderme.
Seyyâliyet — Akıcılık.
Sıfât-ı sübûtiyye — Allâh'ın zâtında sâbit olan kemâl sıfatları (Hayat, İlim sıfatları gibi).
Sıhhat-i tilâvet — Okumada doğruluk, sağlamlık.
Sıyâm — Oruç, oruç tutma.
Suhuf — Sayfalar, yapraklar (Küçük kitap).
Sû-i zan — Kötü düşünüş.
Sukut — Düşme.
(Namazın) sukutu — Namazın borç olmaktan çıkması.
Sûlb — Soy, sülâle.
Sun' — Yapma, yaratma, eser.
Sun'-ı bedi' — Örneği ve benzeri olmayan eser.
Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ — Yüce Rabbimi, yakışmayan noksanlıklardan uzaklaştırırım.
Sübhâne Rabbiye'l-azim — Çok büyük olan Rabbimi, kendisine lâyık olmayan bütün noksanlıklardan uzaklaştırırım.
Sübût — Gerçekleşme, meydana çıkma, sâbit olma.
Süfli — Aşağı, aşağılık.
Sülûk — Girmek.

Ş

Şâmil — İçine alan, kaplayan, saran.
Şâri' — Şeriat kuran (Allâhu Teâlâ), Allâh'ın emirlerini, yasaklarını bildirene de mecâz olarak şâri' denir.
Şâyân — Lâyık, yakışır.
Şâyi' — Yaygın.
Şahâdeteyn — Kelime-i şahâdet, yani "Eşhedü en lâ ilâhe illâ'llah ve eş-

hedü enne Muhammeden abdühü ve Resülüh» sözleri.
Şek — Şüphe
Şeni' — Çirkin, kötü, ahlâk ve insanlık dışı.
Ser — Kötülük, fenâlık, yaramaz şey, hayırlı olmayan şey.
Ser'i — İlâhî kanuna âit.
Serâit-i sâire — Diğer şartlar.
Serâyi' — Şeriatler, hükümler.
Seriat — Din yolu, Cenâb-ı Hakk'ın kulları için koymuş olduğu dinî ve dünyevî hükümlerin toplamıdır.
Şerik — Ortak.
Şîar — Alâmet, nişan.
Şirk — Allah'a ortak koşmak, Allah'dan başka bir ma'bud olduğuna inanmak.
Şurût — Bir şeyin meydana gelmesi için lâzım olan şeyler.
Şümûl — Kaplama, etraflıca içine alma.
Şürb — İçme.
Şüruh — Açıklamalar, bir yazının anlaşılmasını kolaylaştırmak için orada geçen bazı kelime ve deyimleri açıklamakla meydana getirilen eserler.

T

Tâat — İbâdet, itâat, Allah'ın emirlerini yerine getirmek.
Taallük — Alâkalı olmak, bir şeyin başka bir şeyle ilgili olması.
Taallûkat-ı ezeliyye — Ezelde takdir edilmiş olmasıyla ilgili.
Taayyün — Belirme, belli olma.
Tâbi' — Bağlı.
Ta'dil-i erkân — Namazdaki belli tertip ve düzeni doğru olarak, hakkını vererek yapmak.
Tafsil — Bir şeyi uzun ve etraflı bir şekilde anlatmak.
Tahakkuk etmek — Gerçekleşmek.
Tahayyül — Hayalde canlandırma.
Tahdîd — Sınırlandırma.
Tahlîl — Açıklama, çözümlenme.
Tahmîd — El-Hamdü lillâh demek.
Tahrif — Değiştirme, bozma.
Tahrîmen mekrûh — Harama yakın olan mekrûh.

Tahrîmiyyeye mahmûl — Harama yakın olmakla yorma.
Tahsis — Bir şeyi birisine ayırma.
Tahşiye — Not, bir kitap veya yazının anlaşılması için güç kısımlarını açıklayan yazıyı yazma, derkenar, hâşiye.
Taht-ı nezârette bulundurmak — Göz önünde bulundurmak.
Takdim — Öne geçirme.
Takdir-i İlâhî — Allah'ın, bir şey olmadan evvel nasıl olacağını bilmesi.
Takrîri sünnet — Peygamberimizin, Sahâbelerinden birinin söylediğini veyahud işlediğini gördüğü halde onu menetmiyerek sükût buyurmalara.
Takviye olunmuş — Kuvvetlendirilmiş.
Ta'lim — Öğretme.
Tâkat — Güç, kuvvet.
Takrîr — Kararlaştırma, bildirme, anlatma, kabul etme.
Takvâ — Allah'ın azâbından çekinerek zararlı şeylerden korunma.
Takviye — Kuvvetlendirme.
Târih-i edyân — Dinler târihi.
Tarik — Yol.
Tasadduk — Sadaka verme.
Tasfiye — Temizleme, saf hâle getirme, süzme.
Tasnif — Bölümlere, sınıflara ayırma.
Tavazzuh — Açıklama, aydınlanma, belli olma.
Ta'yin — Kesin belirtme.
Tazammun — İçine alma, ihtivâ etme.
Ta'zim — Yüceltmek, hürmet etmek, yücelliğini kabul ve itirâf etmek.
Tâziye — Yeni ölen birinin yakınlarına acısını paylaşır söz söyleme, teselli etme.
Teâruz — Bazı şeylerin birbirleriyle uyumsuzluğu, çatışma.
Teattuf — Duygulanma: acıma, esirgeme, sefkat gösterme, merhamet etme, hüzn ve keder duyma.
Teayyün — Belli olma, meydana çıkma.
Tebeddül — Değişme.
Teberruan — Mecbûr olmadan, kendi arzusuyla verme.
Tebdil — Değiştirme.

Teberrü' — Bağış.
Tebliğat — Ulaştırma.
Tebliğ etmek — Bildirmek, eristirmek, yetiştirmek.
Tecelli — Belirme, görünme, açıklanma.
Tecelli etmek — Yaratılan her şeyde Allah'ın esrâr ve kudret eserlerinin görünmesi.
Tecessüd — Cesetlenme.
(Cenâzeyi) techiz — Cenâze için lâzım olan şeyleri hazırlamak.
Tevviz — Yapılmasında mahzur, zarar görmeme.
Tedricî — Yavaş yavaş, azar azar.
Tedvin — Bir araya toplayarak tertipleme. Aynı mevzûda âit çalışmaları toplayıp kitap hâline getirme.
Teessüs — Kurulma, temelleşme.
Tefessüh — Bozulma, çürüyüp dağılma.
Tefrik — Ayırdetme, ayırma.
Tefrit — Geri kalma, azaltma, kısma.
Tehevür — Kızgınlık, hiddet.
Teheyüc — Heyecan, heyecanlanma.
Te'hir — Sonraya bırakma.
Tehlîl — «Lâ ilâhe illa'llah» cümlesini söyleme, okuma.
Tehzîb — Düzeltme, iyileştirme.
Tekâlif-i şer'iyye — Dinî emirler, teklifler.
Tekâmül — Olgunlaşma.
Tekbir — Allah'ın büyüklüğünü anmak için söylenen «Allahu Ekber» sözü
Tekdir — Kederlendirme, azarlama.
Tekemmül — Olgunlaşma, kemâle erme.
Tekerrür — Bir daha olma, tekrarlanma.
Tekmil — Tamamlama, bitirme.
Tekzîb — Yalanlama.
Telâki etmek — Almak.
Telehhûf — Acınma.
Televvün-i mizac — Sözünde durmak, kararsızlık, renksizlik.
Telezüz — Bir şeyi tatmakta zevk bulma, tatılanma.
Telkin — Birisine bir şeyi iyice anlatıp zihnine koyma, bir fikri aşılama.
Temâyüz — Kendini gösterme, sivrilme.

Temyiz — Ayırdetme, seçme.
Tenâkuz — İnsanın bir sözünün öteki sözüne uymaması, çelişme.
Tenfir — Nefret ettirme.
Tenvir — Aydınlatma, nurlandırma.
Tenzih — Cenâb-ı Hakk'ın bütün eksikliklerden berî olduğuna inanma ve bunu i'tirâf etme.
Tenzihen mekruh — Mübâha yakın mekruh.
Terettüb etmek — Gerekmek.
Tergib — Arzu ettirme, isteklendirme, heveslendirme.
Tesâdüm — Çarpışma.
Tesânüd — Dayanışma.
Te'sis — Kurma, temel atma.
Teşehhüd — Namaz ka'delerinde «Et-tehiyyâtü» yü okuma.
Teşrih — Bir şeyin her cihetini inceleyip açıklama.
Teşri' eylemek — Dinî emir ve nehiyleri bildirmek, kanun yapmak.
Teşvik — Gayrete getirme, şevklendirme.
Tevahuş — Ürkme, korkma.
Tevâtür — Yalan üzerine birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir topluluğun verdikleri haber, ağızdan ağıza geçip gelen.
Tevdi' — Emânet etme, teslim etme.
Teveccüh — Çevrilme, yöneltilme.
Tevekkül — Allah'a boyun eğme, yapılacak işlerde her tedbiri aldıktan sonra neticeyi Allah'dan bekleme.
Tevessü' — Genişleme, yayılma.
Tevfikân — Uygun olarak.
Tevhid — Bir Allah'a inanma.
Tevhid-i ulûhiyyet — Cenâb-ı Hakk'ı birleme.
Te'vil — Bir sözü, anlatmak istediği mânâdan farklı bir şekilde açıklama.
Tevlîd etmek — Doğurmak.
Te'yid — Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma, doğrulama.
Tezâhürât — Nümayiş, gösteriler.
Tezyin — Süsleme.
Tımar — Bir şeyin devâmı ve inkişâfı için lâzım gelen şeyi yapmak, bakmak.
Timsâl — Resim, âlâmet, işaret.

Töhmet — Birine şüphe ile yüklenen suç.
Tuğyân — Taşma.

Ü

Uhrevî — Ahiretle ilgili.
Ulûhiyyet — Tanrılık, ilâhlık.
Ulûv — Yükseklik.
Ulvi — (Mânevî ve fikrî şeyler hakkında) pek yüksek, pek büyük.
Umde — Temel fikir, dayanacak, i'timâd edilecek şey, prensip.
Unsur — Bir bütünü meydana getiren parçalardan her biri.
Usûl-i âmme — Bütün insanların düzeni, yolu.
Usûl-i mesâil — Mes'elelerin asılları, esasları.

Û

Ûlfet — Alışma, alışıklık, bir şeyle devamlı münâsebette bulunma.
Ûlfet ettirmek — Alıştırmak.

V

Vâcib — Yapılması şer'an kat'i derecede bir delil ile sâbit olmamakla beraber her halde pek kuvvetli bir delil ile sâbit bulunan şey.
Vâcibü'l-vücûd — Yokluğu olmayan Allahu Teâlâ.
Vahy — Allahu Teâlâ Hazretlerinin, dilediği hükümleri, hakikatleri peygamberlerine bildirmesi.
Vârid — Gelen, erişen.
Vesâyâ-yı ahlâkiyye — Ahlâki öğütler.
Vasî — Bir yetimin veya akulca zayıf ve hasta olan birinin malını idâreye me'mûr edilmiş kimse.
Vâsıl olmak — Ulaşmak, varmak.
Vaz' etmek — Koymak.
Vâzi' — Koyan.
Vecibe — Borg, Dinin, ahlâkın yerine getirilmesini istediği şey, vazife.
Veciz — Kısa ve hikmetli, anlatıcı.
Veli — Bir çocuğun işlerine karışan, onun hâline ve hareketinden sorumlu olan kimse.
Velâyet-i kâmile — Kusursuz, mükemmel bir velîlik.

Vüsûk — İnanma, güvenme, i'timâd etme.
Vüsûl — Ulaşma, varma.
Vücûb — Vâcib olmak.
Vücûh — Tarzlar, yollar, üslûblar.
Vüs'at — Genişlik.

Y

Yakîn — Kalben bir şeyin sıhhat ve hakikatine inanıp asla şüphe ve tereddüd etmeme.

Z

Zâbta — Tutan, itâat zorunda bırakkan.
Zâhir — Açık, anlaşılır, belirli, görünen.
Zâid — Fazla.
Zann-ı galib — Daha kuvvetli bir sanı.
Zâti sıfatlar — Allah'ın zâtı ile beraber dâimâ var olan kemâl sıfatları.
Zekâvet — İnce anlayış hassası, zekîlik.
Zerketmek — Vücûdun dokuları arasına âletle sıvı sokma işi, iğne yapma.
Zevâid — Farzlar.
Zevâl bulmak — Yok olmak, yok olmağa yüz tutmak.
Zevât — Kişiler.
Zeyd-i mukim — Bir yerde oturan, mîsâfir olmayan Zeyd.
Zayâ' — Kaybolmak, yok olmak, mahvolmak.
Zilhicce — Arabî ayların onikincisi.
Zuhûra gelmek — Meydana gelmek.
Zulmet — Karanlık.
Zunûn — Şüpheler, tereddütler.
Zühûd — Dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp emirlerini yerine getirme. Gayr-i megrû' bir sûrette dünyâya tâlip olmaktan yüz çevirme.

N O T : Bu lûgatça onuncu baskıya ilâve edilmiştir.

Lûgatçe Macide EMREM, Tefvik ERGUN, Neriman GÖKTÜRK tarafından hazırlanmış ve Altındağ Müftüsü Yusuf Ziya ERSAL tarafından kontrol edilmiştir.